

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN MECMÛATÜ'L-
MEÂNÎ İSİMLİ ESERİNİN TÜRKÇE KISIMLARI
(İNCELEME VE METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye ALTUN

İstanbul
Nisan-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ
İSİMLİ ESERİNİN TÜRKÇE KISIMLARI
(İNCELEME VE METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye ALTUN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Veysel AKKAYA

İstanbul
Nisan-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Veysel AKKAYA

Üye Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

Üye Dr. Öğretim Üyesi Özlem GÜNEŞ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Metin TOPRAK

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Mecmûatü’l-Meânî İsimli Eserinin Türkçe Kısımları (İnceleme ve Metin)”** adlı çalışmamızın tavsiye aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel ahlâka ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Sümeyye ALTUN

ÖN SÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Salât ve selam Allah'ın Rasûl'ünün, onun ehl-i beytinin ve ashâbının üzerine olsun.

İnsanoğlunun iki cihânda da saâdete erebilmesi, Kur'ân ve sünnet yolunda ilerlemesiyle mümkündür. Bu yolda kılavuzluk eden âlimler ve velîler, istikâmet üzere kalmak ve ellerinden geldiği ölçüde insanlığa ışık tutabilmek için var gücüyle çalışmıştır. Onların bu gayretlerinin karşılığı, netîce olarak sadece yaşadıkları dönemdeki ve yaşadıkları mekândaki insanların istifâdesi ile sınırlı kalmamış, zamanları ve mekânları aşarak nesilden nesile ulaşmıştır. Samîmi gayretleri netîcesinde bedenlen bu dünyadan ayrılmış olsalar da bıraktıkları eserler, kendilerinden sonraki zamanlarda isimlerinin yaşama sebebi ve insanlığa sundukları hizmetin devam etme vesîlesi olmuştur.

18. y.y. Osmanlı'sında ilmî, edebî ve tasavvufî kimliğiyle öne çıkmış büyük bir şahsiyet olan ve gerek ilmî birikimleri gerekse ahlâki değerleri hem bulunduğu çağa hem sonraki nesillere aktararak ışık tutan Erzurumlu İbrahim Hakkı (D.1703-Ö.1780), mürşîdi olan Fakîrullah (k.s.)'tan aldığı mânevî birikimler netîcesinde 5'i ana, 10'u evlat olmak üzere 15 eser kaleme almıştır. 5 ana eserden biri olan ve 4 evlat esere kaynaklık eden Mecmûatü'l-Meânî, çalışmamızın konusu olup, üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kültürel miras değerindeki bu eserler, üzerine yapılacak çalışmaların çoğalıp artmasını elbette ki hak edecek kıymete sâhiptir.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın giriş niteliğinde olan birinci bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklarına dâir açıklamalarda bulunulmuştur. İkinci bölümde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın hayatı, eserleri, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın 530 sayfalık oldukça geniş bir içeriği bulunan ve Türkçe, Arapça, Farsça olmak üzere üç dil ile yazılmış olan Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin Türkçe kısımları tanıtılıp bu kısımlarda bahsedilen tasavvufî konular hakkında incelemelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde (çalışma alanımızın dışında kalan "A'mâlü'l-Felekiyye" ile "Kavâidu'l-Farisiyye" hariç olmak üzere) Mecmûatü'l-Meânî'deki Türkçe kısımların latinizesi ve beşinci bölümde de bu kısımların sadeleştirilmesi

yapılmıştır. Sadeleştirmeden sonra ise eserde geçen kelimelerden oluşan bir lügatçe bölümü oluşturulmuştur. Ek olarak, latinizesini yapılan Osmanlı Türkçesi ile yazılı sayfalardan örneklere yer verilmiştir.

Tasavvufî konular içeren, özellikle tevhîd, benliği terk, Hakk'a tevekkül gibi mevzulardan oluşan eserin latinizesi yapılırken kâfiyeler hâric olmak üzere, “verüb-verip”, “ânın-onun” gibi bazı kelimelerin günümüz Türkçe'si ile yazılması tercih edilmiştir.

Dünyaya gözümü açtığım şehirde yazılmış olan bu eseri; yazılışından 256 yıl sonra çalışıyor olmanın şaşırtıcı heyecanıyla, nice yıllar sonra bile hayırla anılma vesilemiz olacak izler bırakabilme umuduyla ve İbrahim Hakkı'nın bir eserinin daha günümüze yansıtılmasının, onun eserlerinin daha fazlasını görmeyi hak ettiği ilgi ve alâkaya ulaşması adına atılmış bir adım olması niyâzıyla başta ailem ve tez danışmanım olmak üzere, şimdiye dek üzerimde desteği ve hakkı bulunan herkese teşekkür ederim.

Kullarına karşı merhamet sâhibi ve cömert olan Rabb'imize bize uygun gördüğü her hâl için sonsuz hamd olsun.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Sümeyye ALTUN

İstanbul 2022

ÖZET

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ İSİMLİ ESERİNİN TÜRKÇE KISIMLARI (İNCELEME VE METİN)

Sümeyye ALTUN
Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Veysel AKKAYA
Nisan-2022, 486 sayfa

Tez konumuz 1703-1780 yılları arasında yaşamış, mutasavvıf, âlim ve şâir bir zât olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin Türkçe kısımlarıdır. Beş tanesini ana eser, on tanesini ise evlat eser olarak tanımladığı toplam on beş eseri bulunan İbrahim Hakkı'nın 1765'te Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde oluşturduğu Mecmûatu'l Meânî hem nazım hem nesir kısımlar içermektedir. Eserde, "Teslîm ve Rızâ", "Vahdetnâme", "Fakrnâme", "Rızanâme", "Sabırnâme" gibi bir çok bölüm bulunmaktadır. 530 sayfadan oluşan ve son kısmında hatime bölümü bulunan Mecmûatü'l-Meânî, İbrahim Hakkı'nın 4 evlat eserine kaynaklık etmiştir ki bunlar "Tuhfetu'l-Kirâm", "Nuhbetu'l-Kelâm", "Sefîne-i Nûh" ve "Definetu'r-Rûh" isimli eserlerdir.

Arkeoloji Müzesindeki el yazması nüshadan latinizesini yaptığımız Mecmûatü'l-Meânî'nin Türkçe kısımlarında Mevlâ'ya yönelmek, Hakk'a varmak, yaratana tevekkül etmek, sabreylemek, işleri Allah'a havâle etmek, mütevazî olmak, teslîmiyet göstermek, benliği terk etmek, Hakk'tan gelene râzî olmak, sükût etmek şeklindeki çeşitli konulardan bahsedilmektedir.

Beş bölümü bulunan çalışmamızın birinci bölümünü; araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemine dâir açıklamalar oluşturmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde İbrahim Hakkı'nın hayatı, eserleri, tasavvufî şahsiyeti hakkında bilgiler bulunmaktadır. Üçüncü bölümünde Mecmûatü'l-Meânî'deki Türkçe kısımlara dâir bilgiler ve işlenen konulara dâir incelemeler yer almaktadır. Dördüncü bölümünü latinizeye ve beşinci bölümünü sadeleştirmeye ayırdığımız çalışmamızın sonunda ise bir lügatçe bölümü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Hakkı, Mecmûatü'l-Meânî, Tasavvuf.

ABSTRACT

TURKISH SECTIONS of ERZURUMLU İBRAHİM HAKKİ'S WORK NAMED MECMÛATU'L-MEÂNÎ (ANALYSING AND TEXT)

Sumeyye ALTUN

Master's Thesis, Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Associate Professor Veysel AKKAYA

April-2022, 486 pages

Our thesis topic is the Turkish parts of Erzurumlu İbrahim Hakkı's work named Mecmûatü'l-Meânî. He was a Sufi, scholar, and poet and lived between 1703 and 1780. İbrahim Hakkı, who has fifteen works in total, composed Mecmûatu'l-Meânî in three languages, Turkish, Arabic, and Persian in 1765. It contains both verse and prose parts. There are many sections in the work such as “Teslim ve Rıza”, “Vahdetname”, “Fakrname”, “Rızaname” and “Sabırname”. Mecmûatu'l-Meânî consists of 530 pages and has an ending section at the end. This work is the source of İbrahim Hakkı's 4 other sub-works, “Tuhfetu'l-Kiram”, “Nuhbetu'l-Kelam”, “Sefîne-i Nuh” and “Definetu'r-Ruh”.

In the Turkish parts of the Mecmûatu'l-Meânî, translated to Latin alphabet from the manuscript in the Archeology Museum, there are various subjects touching on the concepts of “to turn to God, to get close to God, to submit to the creator, to show patience, to refer things to God, to be humble, to surrender, to abandon the self, to give consent to those that come from God, to be quiet”.

The first part of our five chapter work composed the explanation of subject, purpose, importance and methods of the study. In the second part, there is some information about İbrahim Hakkı's life, his works, and his Sufi personality. The third part contains the analysis of information on Turkish sections in Mecmûatu'l-Meânî and covered topics. In our study we devote the fourth part to latinize and the fifth part to simplification, and also there is a dictionary section at the end.

Key Words: İbrahim Hakkı, Mecmûatu'l-Meânî, Sufism.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları	3
1.4. Araştırmanın Kaynakları.....	5
İKİNCİ BÖLÜM	
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI, İLMÎ-TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	8
2.1. Hayatı	8
2.2. İlmî ve Tasavvufî Şahsiyeti.....	18
2.3. Eserleri	23
2.3.1. Divan.....	26
2.3.2. Mârifetnâme.....	27
2.3.3. İrfaniyye.....	28
2.3.4. İnsaniyye.....	29
2.3.5. Mecmûatü'l-Meânî	30
2.3.6. Tuhfetü'l-Kirâm.....	30

2.3.7. Nuhbetü'l-Kelâm	30
2.3.8. Meşâriku'l-Yûh.....	30
2.3.9. Sefîne-i Nûh.....	31
2.3.10. Kenzu'l-Fütûh.....	31
2.3.11. Definetü'r-Rûh.....	32
2.3.12. Rûhu's-Şurûh.....	32
2.3.13. Ülfetü'l-Enâm	33
2.3.14. Urvetü'l-İslâm.....	33
2.3.15. Hey'etü'l-İslâm.....	33
2.4. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ'NİN İNCELENMESİ	35
3.1. Eserin Dış Özellikleri.....	35
3.2. Mecmûatü'l-Meânî İle İlgili Bilgiler	35
3.3. Eserin Nüshaları	36
3.4. Eserdeki Kısımlar.....	37
3.4.1. Üç Lisanlı Kısımlar.....	37
3.4.2. Farsça Kısımlar	37
3.4.3. Arapça Kısımlar	37
3.4.4. Türkçe Kısımlar	38
3.5. Eserdeki Türkçe Kısımların Muhtevası	38
3.5.1. Medh-i Bitlis.....	38
3.5.2. Tertîb-i Ulûm	39
3.5.3. Lubbu'l-Ulûm	46
3.5.4. Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları.....	46
3.5.5. Vuslatnâme	46

3.5.6. Münâcât	47
3.5.7. Münâcât-ı Tevhîd.....	47
3.5.8. Şükürnâme	47
3.5.9. Münâcât-ı Nefyü'l-Vücûd	47
3.5.10. Teslîm ve Rızâ	48
3.5.11. Teslîmu't-Tâm	48
3.5.12. İkbalnâme	48
3.5.13. Kemâlu'r-Rızâ	48
3.5.14. Keyfiyyetu'l-İhtilât Mea'l-Halk	48
3.5.15. Fenânâme	49
3.5.16. Vasiyetnâme	49
3.5.17. İbrâhim Hakkı'nın Doğum Târihi.....	49
3.5.18. Âzâdnâme	49
3.5.19. Gülistan-ı Şeyh Sâdi'nin Mukaddimesinden Tercüme Beyitler.....	49
3.5.20. İbretnâme-Hakkı'nın Nefsine Hitâbı	50
3.5.21. İbrâhim Hakkı'nın Hacc'a İlk Gidiş Tarihi	50
3.5.22. Arapça ve Türkçe Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları.....	50
3.5.23. Üç Lisanda Müfretlerin Türkçe Kısımları	51
3.5.24. Divân-ı İlâhinâme'den Seçme Beyitler	51
3.5.25. İnsân-ı Kâmil	51
3.5.26. A'mâlü'l-Felekiyye bi'r-Rub'il-Müceyyibi'l-Âfâkî.....	53
3.5.27. Kavâidu'l-Farisiyye	54
3.5.28. Medh-i Vatan	54
3.5.29. el-Hayâlâtu'l-Muhâlât.....	55
3.5.30. Şeyh Mustafa	55
3.5.31. Tahzîr-i Tezevvüc.....	55

3.5.32. Nasihatnâme	55
3.5.33. Mahremu'l-Esrâr.....	56
3.5.34. Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları.....	56
3.5.35. Hayretnâme.....	56
3.5.36. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	57
3.5.37. Vahdetnâme-I	58
3.5.38. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	58
3.5.39. Fakrnâme	59
3.5.40. Tevhîdu's-Sıfat	60
3.5.41. Rızânâme	61
3.5.42. Nüş-i Cân.....	61
3.5.43. Raznâme	62
3.5.44. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	63
3.5.45. Sabırnâme	63
3.5.46. Hâtime-i Mecmûatü'l-Meânî-Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	64
3.5.47. İnâyetnâme.....	64
3.5.48. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	65
3.5.49. Gönülnâme.....	66
3.5.50. Teferrucnâme.....	66
3.5.51. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	67
3.5.52. Nefyü'l-Vücûd-I	67
3.5.53. Nefyü'l-Vücûd-II.....	68
3.5.54. Nefyü'l-Vücûd-III.....	70
3.5.55. Vahdetnâme-II	71
3.5.56. Te'lîfât Bilgisi.....	72

3.5.57. Nazmu'l-Hakkı	73
3.5.58. Tillo'daki Hüsn-i Hâli.....	73
3.5.59. Vasiyyet-i Hakkı.....	73
3.5.60. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları	74
3.6. Eserdeki Tasavvufî Konuların Analizi.....	74
3.6.1. On Güzel Haslet ile Vasl	74
3.6.2. Gaflete Karşı Teveccüh	79
3.6.3. Şaşılıktan Kurtuluş ve Tevhîd	86
3.6.4. Tedbiri Terk, Takdîri Derk Bakışıyla Tevekkül.....	91
3.6.5. Tefvîz Eden Cennettedir	95
3.6.6. Ferahlığın Anahtarı Sabır	98
3.6.7. İlmin Başı Hilm	102
3.6.8. Her Durumda Kanâat.....	104
3.6.9. Kibre Karşı Züll-Tezellül-Tevâzu	106
3.6.10. Değirmenin Alt Taşı Misâli Teslîmiyet.....	111
3.6.11. Acıyla Tatlıyı Bir Görerek Rızâ	115
3.6.12. Fakîrî'nin Murâdı Fakr	121
3.6.13. Beni Benden Kurtar Niyâzıyla Fenâ / Nefyü'l-Vücûd	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM.....	129
--	------------

MECMUATÜ'L-MEÂNÎ'NİN TÜRKÇE KISIMLARININ

TRANSKRİPSİYONU	130
------------------------------	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

MECMUATÜ'L-MEÂNÎ'NİN TÜRKÇE KISIMLARININ

SADELEŞTİRMESİ.....	288
----------------------------	------------

LÜGATÇE	396
----------------------	------------

SONUÇ.....	453
-------------------	------------

KAYNAKÇA	455
EK: Transkripsiyonu Yapılan Sayfalardan Örnekler.....	460
ÖZGEÇMİŞ.....	473

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser	M.Ü. : Marmara Üniversitesi
A.g.y. : Adı geçen yer	md. : Maddesi
Ark. : Arkeoloji	Müz. : Müzesi
a.s. : Aleyhisselâm	nr. : Numara
Bkz. : Bakınız	Nşr. : Neşreden
Bsk. : Baskı	Ö. : Ölümü
Bl. : Bölümü	r.a. : Radiyallâhu anh
C. : Cilt	r.anha: Radiyallahu anha
c.c. : Celle celâluhu	S. : Sayı
D. : Doğumu	s. : Sayfa
DİA. : Diyânet İslâm Ansikopedisi	s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem
Dr. : Doktor	Sül. : Süleymâniye
DTC. : Ankara Dil Tarih Coğrafya	Terc. : Tercüme eden
Fak.	Thk. : Tahkîk eden
Ef. : Efendi	ts. : Tarihsiz
Fak. : Fakültesi	Ünv. : Üniversitesi
H. : Hicrî	vb. : Ve benzeri
Haz. : Yayına Hazırlayan	vd. : Ve diğer
HME. : Hacı Mahmud Efendi	vr. : Varak
Hz. : Hazreti	vs. : Ve sâire
k.s. : Kaddesallâhu sırrahu	y.y. : Yüzyıl
Ktp. : Kütüphanesi	Yay. : Yayınevi
M. : Miladi	

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada, H.1115-M.1703 yılında Erzurum'a bağlı Hasankale'de dünyaya gelen ve beş tanesini ana eser, on tanesini ise evlat eser olarak tanımladığı toplam on beş eseri bulunan İbrahim Hakkı'nın Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin Türkçe kısımları ele alınmıştır.

1765'te yazılmış olup tasavvufî nazım ve nesir içeriği bulunan Mecmûatü'l-Meânî'nin latinizesinin ve metin incelemesinin yer aldığı bu çalışmada vasl, teveccüh, tevhîd, tefvîz, sabır, züll, teslîm, rızâ, fakr, fenâ vb. konular incelenmiştir.

Hem İslâmi ilimlere hem de çeşitli alanlara dâir ileri seviyedeki çok yönlü bilgi birikimi ve donanımına rağmen mütevâzi bir duruşla insana ve insanın gönül dünyasına önem vererek bu husûslara yönelmiş olan Erzurumlu İbrahim Hakkı; Mecmûatü'l-Meânî'deki "Hakkı yeter, eş'âr ile esrârı iş'âr eyleme"¹ şeklindeki ifâdelerinden de anlaşılacağı üzere belli ölçüde nazmettiği bu yönelişindeki tecrübelerin tamâmını yazıya dökmeyi tercih etmemiştir. Sadece bir kısmını yansıtmakla yetindiği gönül dünyasının zenginliğini hissetmek için, ondan bize miras kalan beyitlerden biraz okumak bile yeterli gelebilmektedir. Böylesi kıymete sâhip, kendine özgü ifâde biçimiyle eserler veren 18. y.y. mutasavvıfı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın daha önce üzerinde yapılmış bir çalışmasına rastlamadığımız Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin günümüzde kullanılan dile ve alfabeye aktarılıp gün yüzüne çıkarılarak tanınmasını sağlamak ve tarihî, tasavvufî, edebî değerlerimiz üzerine incelemelerde bulunmak bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Aynı zamanda bu eserin içeriğinden hareketle, bir mutasavvıf olan İbrahim Hakkı'nın eserde bahsi geçen tasavvufî konulardaki anlayışını incelemek de çalışmamızın amacı kapsamındadır.

¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 92.

Şahısların kendine özgü karakterleri olduğu gibi toplumlarında kendine âit karakteristik özellikleri vardır ki bunlar birkaç günde oluşabilecek değerler olmayıp çok uzun yıllar öncesinden beri aktarılan eğitimlerin ve sergilenen gayretlerin netîcesinde şekillenmektedir. Bir şehrin gelişip kalkınması için yapılan yatırımların etkisi gözle görülür şekilde fark edilirken, toplumun ve toplumu oluşturan fertlerin ahlâki ve kültürel anlamda yükselme vesîlesi olan manevî yatırımların tesiri gözle görülemese de fark edilir niteliktedir. Bu sebeple şahıslar; eğitim, kültür, ahlak, mâneviyat ve daha nice alanda sâhip oldukları meziyetleri, sadece bizzat görüp tanıdıkları ebeveyn veya öğretmenlerinden almış değildir. Kişilerin sâhip olduğu meziyetlerde, ebeveyninin ebeveynleri de dâhil olmak üzere bizzat görme imkânı bulamadığı nice kimselerin payı ve katkısı mevcuttur ki kişi, onlara karşı taşıdığı minnet borcunu, onların izlerini ve hâtırasını yaşatmak, duâ ile anmak ve hayırla yâd etmek şeklinde ödeme gayretinde olmalıdır. Tesirinin, gözle görülmese de fark edilir nitelikte olduğundan bahsettiğimiz manevî yatırımlardan biri olan Mecmûatü'l-Meânî'nin ve içerdiği kalbî zenginliklerin, gönülden gönüle nice nesillere ulaşması ve müellifinin hayırla anılması da bu eserin çalışma konusu edinilmesinin amaçları arasındadır.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Usta bir üslupla aktarılan benlikten kurtulabilme mevzusunun, irfânî geleneğin, zerâfet dolu özelliklerin vd. incelik dolu husûsların yer aldığı Mecmûatü'l-Meânî'nin kendi topraklarımızda, kendi kültürümüzle yetişmiş bir isim tarafından kaleme alınmış olması, onun üzerine gerçekleştirilen bu çalışmayı değerli kılmaktadır. İki asrı aşarak günümüze ulaşmış olması sebebiyle eserin târihî değerinin bulunması da, araştırmayı özgün kılan diğer bir husustur. Ayrıca eser üzerine bugüne dek yapılmış bir çalışmanın bulunmaması, bu araştırmayı bir ilk olması sebebiyle değerli kılmaktadır. Herşeyin Mevlâ'nın izniyle gerçekleştiği bilinciyle; karşılaşılan her türlü durumda dengeyi koruyarak telaşsız hareket etmek, benlikten sıyrılıp diğergam olabilmek gibi eksikliği her dönemde hissedilebilen hasletler üzerine İbrahim Hakkî'nin Mecmûatü'l-Meânî'de dile getirdiği ifâdelerin; günümüz dünyasına hitap edebilecek birer tavsiye niteliğinde olması da eseri incelenmeye değer kılmaktadır.

1.3.Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın başlangıcında, Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya âit olup daha önce üzerinde bir çalışma yapılmamış veya latinizesi olmayan eser tespitinde bulunmak üzere araştırma yapılmıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın beş ana eserinden yaygın olarak bilinen, latinizesi yapılmış olan ve üzerinde çalışmalar bulunan Mârifetnâme'si ve Divân'ı dışındaki eserlerinden İnsâniyye üzerine 1996 yılında ve İrfâniyye üzerine de 2014 yılında yüksek lisans tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Ana eserlerin beşincisi olan Mecmûatü'l-Meânî ise daha önce çalışılmamış ve latinizesi bulunmayan bir eser olması sebebiyle çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Nüsha tespiti aşamasında hangi nüshanın hangi kütüphanede olduğu araştırılarak eserler dijital ortamdan temin edilmiştir. Mecmûatü'l-Meânî'nin Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları numara 420'deki 162 sayfalık nüshası Tertîbu'l-Ulûm, Cilâu'l-Kulûb, Vuslâtname, Münâcât, Nefyü'l-Vücûd, Teslîm ve Rızâ, Kemâlu'r-Rızâ, Erkân-ı Târîk-i Nakşibendiyye, Şeyh Sâdî'nin Gülistân'ından Tercüme Beyitler, A'mâlü'l-Felekiyye bi'r-Rub'il-Müceyyibi'l-Âfâkî, Hısnu'l-Ârîfîn, Kavâidu'l-Farisiyye, Medh-i Vatan gibi bazı bölümleri içerirken; İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Said Paşa Bölümü numara 576'daki nüshası ise 27 sayfalık giriş ve 503 sayfalık içerik ile toplam 530 sayfadan oluştuğundan, geniş içerikteki eser tercih edilerek Arkeoloji Müzesindeki nüsha bu çalışmada esas alınmıştır.

Çalışmak üzere belirlenen bu eserin üç farklı dil içermesi, bu dillerde yazılı olan kısımların birbiriyle iç içe olması, eserdeki bazı kısımların fihristte yer almaması, fihristte yer alan bölümlerin bazılarının hangi dilde olduğu belirtilirken bazılarının belirtilmemesi, bir bölümün sayfa sayısının fihristte belirtilenden farklı sayfada olması gibi sebepler, oldukça geniş içerikli olan eseri bütünüyle taramayı, Türkçe kısımları belirlemeyi ve Türkçe içeriklerin varak miktarı açısından aranan kritere uygun olup olmadığını tespit etmeyi gerekli kılmıştır. Bu incelemelerin ve literatür taramasının ardından Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin Türkçe kısımları üzerine beş bölümden oluşacak olan çalışma başlatılmıştır.

Birinci bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, özgün değeri, yöntemi ve kaynaklarına dâir açıklamaların bulunduğu çalışmanın ikinci bölümünde, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın hayatına dâir yapılmış çalışmalardan istifade edilerek hayatının, ilmî-tasavvufî şahsiyetinin ve eserlerinin tanıtımına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Mecmûatü'l-Meânî'deki Arapça ve Farsça bölümlere kısaca değinildikten ve Türkçe bölümlerin içeriğine dâir ayrı ayrı bilgiler aktarıldıktan sonra bu bölümlerde işlenmiş olan vasl, teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, rızâ, fakr, fenâ gibi çeşitli tasavvufî mevzular ele alınmak üzere, detaylı bilgilerin yer aldığı tasavvufî kaynaklar incelenmiştir. Bu husûsta “Kûtu'l-Kulûb”, “Avârifü'l-Meârif” “et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf”, “er-Risâletü'l-Kuşeyriyye” gibi bazı Arapça eserlerden de istifâde edilmiştir. İçerik analizi noktasında incelenen konunun değerlendirme ve izahı için izlenen metod; bahsi geçen mevzunun genel itibariyle hem tasavvufî çerçevede nasıl anlaşılıp nasıl tanımlandığını yansıtabilmek, hem de İbrahim Hakkı'nın konuya yaklaşımını, değerlendirmelerini ve görüşlerini ortaya koymak şeklinde gerçekleşmiştir.

Dördüncü bölümde Mecmûatü'l-Meânî'nin iki başlık haricindeki Türkçe kısımlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Çok yönlü birikime sâhip olduğundan bahsettiğimiz İbrahim Hakkı'nın bu özelliğinin açıkça yansıdığı Mecmûatü'l-Meânî'deki gökbilimiyle alakalı olarak ölçüm yapmak, vakti belirlemek gibi işlere yarayan tahta bir cismin kullanımından bahseden “A'mâlü'l-Felekiyye” isimli kısma ve çeşitli lügatlerle insana konuşmayı lütfeden Allah'a hamd edilerek Farsça dil kâidelerinin anlatıldığı “Kavâidu'l-Farisiyye” isimli kısma dâir bilgiler aktarılmış olup çalışılan alanın dışında kalması sebebiyle bu iki kısım, transkripsiyon bölümüne dâhil edilmemiştir.

El yazması olmasından kaynaklanabilecek yanlış okumanın önüne geçmek ve eserin doğru aktarımını sağlamak üzere yöntem olarak, latinize edilen her kısmın yeniden kontrolü yapılmıştır. Bununla beraber, transkripsiyon çalışması esnâsında, metnin aktardığı manaya varabilmeyi ertelleyerek sadece ilgili metnin harflerine ve okunmasına yönelmenin, kelimeyi yanlış aktarmada önemli bir sebep teşkil etmesinden dolayı, metod olarak, okunan yazıya odaklanma süreciyle eş zamanlı olarak manaya odaklanma hususu önemsenerak uygulanmıştır. Ayrıca transkripsiyon gerçekleştirilirken izlenen bir diğer usûl de, hem içeriğin anlaşılabilirliğini arttırmak hem de okunan ifâdelerin akışında duraksamaya sebep vermemek adına, latin alfabesine aktarılan ânınçün/onun için, etsun/etsin, olduğiyçün/olduğu için, virüb/verip gibi bazı kelime ve eklerin, yazıldığı dönemin dilinde kullanılan hâlinin değil de günümüzde kullanılan hâlinin tercih edilmiş olmasıdır. Kâfiyenin devreye girdiği durumlarda ise âhengi bozmamak adına eski ifâde şekli, olduğu gibi aktarılmıştır. Yazının

transkripsiyonu aşamasında yöntem olarak sâkin ‘Hemze’ apostrof (‘) ile, sâkin ‘Ayn’ ise ters apostrof (‘) ile yazılmıştır. ‘Hemze’ ve ‘Ayn’ harflerinin harekeli olması durumunda, ister kelime başında ister kelime ortasında olsun apostrof veya başka bir işâret kullanılmamıştır. “Mir’ât” veya “San’ât” örneklerinde olduğu gibi ‘Hemze’nin veya ‘Ayn’nın kendisi harekeli olup öncesindeki harfın sâkin olması durumunda ise apostrof veya ters apostrofa yer verilmiştir. Ayrıca ‘ح’, ‘خ’ ve ‘س’ harfleri ‘H’ ile; ‘ث’, ‘س’ ve ‘ص’ harfleri ‘S’ ile; ‘ز’, ‘ذ’ ve ‘ظ’ harfleri ‘Z’ ile; üç noktalı ‘ك’ harfi ‘N’ ile; ‘ض’ harfi günümüzdeki kullanımı dikkate alınarak ‘D’ veya ‘Z’ ile; ‘ط’ harfi ‘T’ ile karşılanmıştır. Kalın okunan yerler ‘A, U, I’ harfleriyle, ince okunan yerler ‘E, Ü, İ’ harfleriyle hissettirilmeye çalışılmıştır. Med ile okunan uzun ‘A, İ, U’ harfleri şapka ile ‘Â, Î, Û” şeklinde yazılmıştır. Med ile gelen ‘ق’ ve ‘غ’ harfleri, ‘Gâr’ örneğinde olduğu gibi ‘Ā’ ve ‘Ū’ harfleriyle belirtilmiştir. ‘Kıyl ü kâl’ örneğinde olduğu gibi ‘ض’ ve ‘ق’ harflerinden sonra gelen med harflerinden ‘ي’ harfi, mânâ değişikliğini ve yanlış telaffuzu önlemek için sâdece birkaç yerde -ıy şeklinde yazılmıştır. Ayrıca transkripsiyon esnasında eserdeki sayfa numaraları koyu köşeli parantez [] içinde belirtilmiştir. Farsça tamlamalarda ‘İnsân-ı Kâmil’ örneğinde olduğu gibi tire işâreti ‘-’ kullanılmıştır. Arapça tamlamalarda ‘Nefyü’l-Vücûd’ örneğinde olduğu gibi “L” harfinden önce apostrof, sonra ise tire işâreti kullanılmıştır.

Çalışmanın son kısmı olan beşinci bölümde eserin sadeleştirilmesi yapılmış olup eserin Türkçe kısımlarındaki bazı başlıkların Arapça ifâdeler veya Farsça terkiplerden oluşması sebebiyle latinize bölümünden farklı olarak sadeleştirme kısmında hem anlaşılabilirliği arttırmak hem de standard sağlamak üzere başlıklar Türkçe olarak aktarılmıştır. Sadeleştirmenin ardından lügatçe ve kaynakça kısımlarına yer verilip, latinizesini yapılan Osmanlı Türkçesi ile yazılı sayfalardan örnekler eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın hayatının, ilmî-tasavvufî şahsiyetinin ve eserlerinin işlendiği bu çalışmanın ikinci bölümünde müellifin bizzat kendisinin Mecmûatü’l-Meânî’de aktardığı doğum yerine, ebcedli olarak doğum târihine, Hacc’a ilk gidiş târihine, ebcedli olarak İstanbul’a gidiş târihine, Tillo’ya gidiş târihine, şeyhinin torunuyla olan evliliğine, eserlerinin sayısına, isimlerine, yazılış târihlerine dâir bilgilere yer verilmiştir. Yine müellifin hayatına, ilmî-tasavvufî şahsiyetine ve

eserlerine dâir; Amil Çelebioğlu'ndan *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, C. Server Revnakoğlu'ndan *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, Mesih İbrahimhakkıoğlu'ndan *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Belkıs İbrahimhakkıoğlu'ndan *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'yle Aşk ile An Seyretmek*, Uğur İbrahimhakkıoğlu'ndan *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi ile Zakir Bey*, Hayrani Altıntaş'tan *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, Numan Külekçi'den *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Şakir Diclehan'dan *Sevgi ve Aşk Mimarı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları* şeklindeki eserlerden, çok yazarlı bir kitap olan *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı* isimli kaynaktan ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'sinden istifâde edilmiştir. Ayrıca Durdane Zeynep Tekmen tarafından çalışılan *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatu'l İrfâniyye'si*, Köksal Selçuk tarafından çalışılan *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İnsâniyye İsimli Güldestesi'nin Muhtevâsı ve Türkçe Kısımının Transkripsiyonlu Metni*, Esmâ Çelik tarafından evlat eserlerden biri üzerine çalışılan *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kenzü'l-Fütûh'u*, Esen Doğanay tarafından yine evlat eserlerden biri üzerine çalışılan *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu's-Şürûh* isimli yüksek lisans tez çalışmalarından, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*'nden, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*'nden, Nurettin Ceviz'in *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine Ait Bir Yazma: Mecmûatu'l-İrfâniyye* isimli dergi makalesinden kaynak olarak faydalanılmıştır.

Üçüncü bölümde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatü'l-Meânî isimli eserinin Türkçe kısımları ve bu kısımlarda işlenmiş olan konular ele alınırken yine yukarıda bahsi geçen kaynakların bazılarında, Ethem Cebecioğlu'nun *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nden, *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildirileri*'nden, Tasavvuf klasikleri olan Şihâbuddin Ebî Hafs Ömer es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Meârif*, Ebî Tâlib el-Mekkî Muhammed b. Ali b. Atiyye'nin *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfî Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhîd*, Ebi Abdillâh el-Haris bin Esed el-Muhâsibi'nin *er-Riâye li Hukûkillah*, Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik b. Talha Kuşeyrî'nin *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, İmâm Ebî Bekr Muhammed b. İshak Buhari Kelâbâzî'nin *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* isimli Arapça eserlerinden istifâde edilmiştir. Ayrıca Mecmûatü'l-Meânî'de işlenmiş olan konulara dâir; bu çalışmanın Kaynakça kısmında belirtilen çeşitli kitap ve dergi makalelerinden faydalanılmıştır.

Eserin latinizesinin yer aldığı dördüncü bölüm ile sadeleştirme kısmının bulunduğu beşinci bölüm oluşturulurken, Ferit Devellioğlu'na âit *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Şemseddin Sami'ye âit *Kâmûs-ı Türkî*, Abdullah Yeğîn'e âit *Yeni Lûgat* gibi lûgatlerden ve çeşitli Arapça sözlüklerden istifâde edilmiştir.

Âyetlerin meali için Diyanet İşleri Başkanlığı Dînî Yayınlar Dairesi'nin Kur'ân-ı Kerîm meâline başvurulmuştur. Metinde geçen âyetlerden sonra köşeli parantez içinde meali aktarılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN HAYATI, İLMÎ-TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

“Erzurumlu İbrahim Hakkı, 18 Mayıs 1703 (1115 Muharrem’inin ilk cuması) tarihinde, Erzurum’a bağlı Hasankalesi (Kal’a-yı ahsen)’nde, güneş doğarken dünyaya gelmiştir”.² Çalışmamızın konusu olan Mecmûatü’l-Meânî isimli eserde, İbrahim Hakkı doğum tarihini bildirmiş ve ebcedli olarak her biri 1115 tarihini işâret eden “Ey nûr-i mahz”, “hâdim-i aşk”, “Hakk’a rızâ” ifâdelerine yer vermiştir;

Çün sâl-i hicret erdi o bin yüzle on beşe

Dünyâyâ İbrâhim Hakkı geldi her işe

Kendi velâdetine denilmiş bu sene târîh

Ey nûr-i mahz hâdim-i aşk Hakk’a rızâ (1115)³

Ayrıca eserin hâtime bölümünde yer alan mısralarda İbrahim Hakkı’nın doğum yeri ve tarihi bilgisi bulunmaktadır;

Hicretin târihi bin yüz on beş oldu ol bahar

Kal’a-yı ahsende İbrahim Hakkı doğdu zâr⁴

“Babası Hasankaleli Derviş Osman, onun babası da Mahmut oğlu Molla Bekir’dir. Annesi ise Hasankale’nin Kındığı köyünden Mahmud kızı Şerife hatundur”.⁵ “Hicrî

² Amil Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 1. bsk. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 1.

³ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 75.

⁴ A.g.e., 422.

1122-Milâdî 1710'da âhirete giden bu hâtundan İbrahim Hakkı'nın başka kardeşleri olmuş; fakat bunlar, üç dört aydan fazla yaşayamamış, boğmacadan “mehd içinde” (beşikte) vefat etmişlerdir”.⁶

*Tillo'da gömülü “Şeyh Osman Hüsnü Fakirullah”ın sülbünden doğan İbrahim Hakkı'nın Hasankalesi'ndeki “Çevirme”de yatan annesi Hanife Şerife Hatun, Kındığı köyünden Dede Mahmut'un kızıdır. Önceden “Pasinli Dede Mahmut” adıyla tanınmış bulunan bu Derviş Mahmut'a sonraları Şeyhoğlu da demişlerdir. Şecerelelerin gösterdiğine göre; Hz Peygamberin (s.a.v.) otuz altıncı göbekte evlâdı olan Seyyid Dede Mahmut, Anşa Hoca denilen Ayşe Hatun'un oğludur.*⁷

Cemalettin Server Revnakoğlu'nun Türkçe tercümesiyle beraber yayınladığı şecereye göre Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e varan anne tarafı silsilesinde şu isimler yer almaktadır;

AbdiMenaf

Haşim

Abdullah

Hz. Muhammed (s.a.v.)

Fatimetü'z-Zehra (r.anha)

İmam Hüseyin (.a.)

İmam Zeynü'l-Abidin

Aliyyü'l-Esgar

Sittî Halime

Sittî Rukıyye

Seyyid Şerif İbrahimü's-Sekaa, Seyyide ve Şerife Amine Hatun

Seyyid Şerif Hüseynü'l-Müzeyyen

⁵M. Emin Ağar, “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Hayatı ve Eserleri”, *Mârifetnâme*, Haz. F. Meyan, (İstanbul: Bedir Yay., 1999), XVII.

⁶ C. Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, (İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1961), 11.

⁷ C. Server Revnakoğlu, “Erzurum'un Büyük Fikir ve İlim Adamlarından İbrahim Hakkı'nın soy Kökü ve Ana Tarafı”, *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı*, haz. H. Eren, (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, 2003), 156-157.

Seyyid Şerif Abdullah Bevvab
Seyyid Şerif Şeyh Eyyûb Bevvab
Seyyid Şerif Yusuf Bevvab
Şeyhu'l-Harem Şeyh Hasan
Seyyid Şerif Ahmedü'l- Kurra
Hâfizatu'l-Kur'an Seyyide Rukıyye
Seyyide Fâtıme
Mustafa Haşimi
Muhaddis Şeyh Mahmut
Şeyh Ahmedî Haşimi
Emir Şeyh (Aliyyü'l-Medenî)
Müftî Mehmed Efendi
Seyyide, Şerife Hanife Hatun
Seyyide Hadice (Hacı Hatun)
Seyyide Şerife Hanım
Esseyyid Osman Bey
Esseyyid Ahmet Bey
Pir Velî
Seyyid(e) Mardıyye (Pir Velî'nin kızı)
Derviş Ali
Yakup Efendi (Şeyh Ziyal)
Anşa Hoca (Aişe Hatun)
Derviş Mahmut.⁸

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme isimli eserinde bildirdiğine göre; dedesi Molla Bekir'in çıktığı Azak seferinde vefat etmesiyle İbrahim Hakkı'nın babası Derviş Osman, sıkıntılı bir dönem yaşar.⁹ Normal hâlinde öfkenmek nedir bilmeyen güzel huylu bu zâtın, bu sıkıntılı döneminde hastalığın tesiriyle her sese öfkelenişini, birbirini tutmayan acayip hallerine kendisinin de hayret edip üzüntü

⁸ Bkz. Revnakoğlu, "İbrahim Hakkı'nın soy Kökü", *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Haz. H. Eren, s. 160-167.

⁹ Bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, Haz. F. Meyan, (İstanbul: Bedir Yay., 1999), s.1053.

duyduğunu ve bu sebeple, çok sevdiği oğlundan uzak düşmeyi göze alarak gerçek bir mürşid bulmak amacıyla seyahate karar verdiğini aktaran Revnakoğlu, onun bu niyetle “Kal’a”dan (Hasankale’den) Erzurum’a indiğini bildirir.¹⁰

“Osman efendi iki sene kendine mürşid arar. Bu arada İbrahim’in annesi âhirete göç eder. Derviş efendi, oğlunu, iki kardeşine bırakıp arkadaşı Eyüp Efendi ile seyahate çıkar”.¹¹ “Aradığı bu kâmil insanı, Aydınlar’da, İsmail Fakîrullah’ın kişiliğinde bulur”.¹²

Çelebioğlu’nun aktardığına göre İbrahim Hakkı’nın babası sekiz yıldır aradığı şeyhini bulup ona bağlanmanın huzûruyla rahatsızlığından kurtularak orada kalır ve sonraki yıl İbrahim Hakkı’nın amcası Şeyh Ali, İbrahim Hakkı’yı babasının yanına götürür ki henüz 9 yaşında bulunan İbrahim Hakkı daha ilk görüşte Fakîrullah Hazretlerinin cezbisine kapılır.¹³ Yine Çelebioğlu’nun bildirdiğine göre, altı yaşındayken annesini, on yedi yaşındayken de babasını kaybeden İbrahim Hakkı, babasının vefâtı üzerine 1720 yılında Tillo’dan Erzurum’a, Molla Mehmed, Ali Çelebi, Mahmud adlarındaki üç amcasının yanına döner ve büyük amcası Molla Mehmed’in yanında sekiz sene kalıp tahsiline devam eder.¹⁴ Çalışmamızın konusu olan Mecmûatü’l-Meânî’nin hâtime bölümünde geçmekte olan mısralar da İbrahim Hakkı’nın tahsilinin devam ettiği bu süreci Hicrî tavkim ile bildirmektedir;

“İhtiyârı ilm idi tâ sâl bin yüz kırka dek
Aşka düştü ârif oldu vecd u hâli kıldı kâr”¹⁵

Numan Külekçi’nin aktardığına göre, büyük amcasının yanında kalan İbrahim Hakkı’nın ciddi bir gayretle aralıksız devam ettiği sekiz yıllık bu tahsil sürecinde amcaları, onun hiçbir işe karışmadan sadece eğitimine odaklanmasını ister. İbrahim Hakkı’nın tahsil yaptığı medreselere ve ders okuduğu hocalara dâir kesin bilgiler

¹⁰ Bkz. Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, 13.

¹¹ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 2.

¹² Hayrani Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 4. bsk. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), 31.

¹³ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 2.

¹⁴ Bkz. A.g.e., 3.

¹⁵ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 422.

bulunmamakla beraber yetişmesinde babası Osman Efendi'nin ve şeyhi İsmail Fakîrullah'ın katkısı tartışmasızdır. Ayrıca Erzurum'da 50 yıl süreyle eğitim hizmeti vermiş olan Divan sâhibi Hâzık Mehmet Efendi'den Farsça eğitimi aldığı bilinmektedir.¹⁶

Şakir Diclehan, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Miladi 1728'de sekiz yıllık bir ayrılığın ardından çok sevdiği şeyhinin yanına ikinci kez gitmeye niyetlendiğini, sıkıntılı bir yolculuktan sonra Tillo'ya vardığını ve ilk gidişinde babasıyla paylaştığı aynı odaya eski anılarını tazeleyerek yerleştiğini aktarmıştır.¹⁷

Yedi sene sonra İsmail Fakîrullah Hazretlerinin vefâtı üzerine İbrahim Hakkı'nın tekrar Erzurum'a döndüğünü belirten Çelebioğlu, otuzüç yaşına gelen İbrahim Hakkı'nın kültürlü bir kadın olan Firdevs hanımla evlendiğini, İsmail Fehim ve Ahmet Naîmî adında iki oğlunun bu hanımdan doğduğunu, ayrıca babasının da imamlık yaptığı “Yukarı Habib Efendi Camii”nin imam-hatipliğini devam ettirirken 1150/1738 yılında ilk defa hacca gidip, döndüğünde bu göreve devam ettiğini bildirmiştir.¹⁸ Çalışmamızın konusu olan Mecmûatü'l-Meânî'de İbrahim Hakkı, hacca ilk gidişinin Hicrî tarihini şu beyit ile bildirmektedir;

“Çü bin yüz elliye târih yetti
Bu Hakkı, evvel ol yıl hacca gitti”¹⁹

Külekçi'nin bildirdiğine göre H.1155 / M.1742 yılına doğru Hüseyin Bey'in kızı Fatma Hanım'la ikinci evliliğini yapan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın, bu hanımdan olan çocukları yaşamaz. Yine bu yıllarda, iki buçuk yaşında bir çocuk iken ayrıldığı ve çok sevdiği Hasankale'ye geri döner.²⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, çalışmamızın konusu olan Mecmûatü'l-Meânî'de Hasankale'ye duyduğu büyük muhabbetini yansıtarak “Medh-i Vatan” isimli nazım ile bu diyârı övmüştür ki bu nazımdan bir kısım şu şekildedir;

¹⁶ Bkz. Numan Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, (İstanbul: Toker Yayınları, 2002), 23.

¹⁷ Bkz. Şakir Diclehan, *Sevgi ve Aşk Mimarı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 1. bsk. (İstanbul: Vekitap Yayıncılık, 2016), 47.

¹⁸ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 3.

¹⁹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 81.

²⁰ Bkz. Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 24.

*Mübârek mekândır Hasankalesi
Kamu zevke kândır Hasankalesi
Suyu hoş havası kışı mutedil
İremden nişandır Hasankalesi*²¹

Diclehan, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Belkıs hanım ile olan üçüncü evliliğinden Gülsün ve Muhammed Şakir adında çocuklarının dünyaya geldiğini, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın günümüze kadar gelen erkek torunlarının atasının Muhammed Şakir olduğunu, bu evliliğinden sonra Züleyha hanım ile evlenen İbrahim Hakkı'nın bu hanımından Osman Nedim adında sarışın bir oğlunun doğduğunu bildirmiştir.²²

*1747 tarihinde İstanbul'a gelen İbrahim Hakkı, Sultan Birinci Mahmud (1730-1754) ile görüşmüş, padişahın takdirini kazanmakla saray kütüphanesinde çalışmasına izin verilmiştir. Ayrıca bu vesileyle müderrislik etmesi uygun görülüp kendisine, 1160/1747 tarihinden itibaren Erzurum'daki Abdurrahman Gazi zaviyedarlığı tevcih edilmiştir. İstanbuldan bir hayli hoşlanmış olarak Erzurum'a dönen İbrahim Hakkı, bir müddet Habib Efendi Mescidi'nde imamlığa devam ederse de daha sonra bu görevi oğlu İsmail Fehim'e bırakır.*²³

“H.1169 yılına kadar bazen Hasankale'de bazen Erzurum'da eğleşen İbrahim Hakkı ikinci defa İstanbul'a gitmeye niyetlenir. Gümrük hesapları için İstanbul'a çağrılan baba dostu, Gümrükçü Muhammed Sun'ullah Ağa kendisine yol arkadaşı olmasını teklif eder”.²⁴ “Sun'ullah Ağa'nın yol arkadaşlık teklifini reddetmeyen İbrahim Hakkı, Sarı Gümrükçü diye bilinen bu baba dostunun hatırını kırmak istemez; teklifine olumlu ve sıcak bakar”.²⁵ Çalışmamızın konusu olan Mecmûatü'l-Meânî'nin hâtîme kısmında Sun'ullâh Ağa ile H.1169'da gerçekleşen bu İstanbul seyahati ebcedli olarak şöyle belirtilmiştir;

“Hakkı İstanbul refikin sanma Sun'ullâh ağa

²¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 265-266.

²² Bkz. Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 69-70.

²³ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 4.

²⁴ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 25.

²⁵ Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 134.

Sâni’i bil, söyle târih, eyle zevk ve kıl safâ (1169)”²⁶

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın İstanbul’dan döndüğünde Hasankale’ye çekilerek en büyük eseri Mârifetnâme’yi yazdığını ve bu eser için “İbrahim Hakkı’nın Hasankale’de ikinci doğuşu” denilebileceğini belirten Uğur İbrahimhakkıoğlu, aynı sene eşi Belkıs hanımdan oğlu Muhammed Şakir’in dünyaya geldiğini, Hasankale’li torunlarının bu soydan devam ettiğini ve iki yıl sonra, “Sarışın arslan” diye sevdiği küçük oğlu Osman Nedim’in vefâtı ile duyduğu acıya rağmen çalışmalarına ara vermeden peş peşe eserler yazdığını bildirmiştir.²⁷

Erzurumlu İbrahim Hakkı’ya 1747’de takdim edilen “Abdurrahman Dede Tekkesi Zâviyedarlığı”nın 1173/1760’ta Sultan III. Mustafa tarafından yenilendiğini aktaran Çelebioğlu, bu tarihlerde İbrahim Hakkı’nın Hasankale’de talebe okuttuğunu ve pek fazla olmayan zâviye gelirini, oğulları ile amcasının oğlu Yusuf Nedim arasında paylaştırdığını belirtmiştir.²⁸

Külekçi, İbrahim Hakkı’nın 12 Temmuz 1763’te üçüncü defa Tillo’ya gitmek üzere Erzurum’dan ayrıldığını bildirmektedir.²⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Tillo’ya bu gelişi, Mecmûatü’l-Meânî’nin hâtîme kısmında onun Tillo’daki hüsn-i hâline dâir aktardıkları arasında yer almaktadır; “Ol zamân ki târih-i hicretin 1177 sâlinde şehri-i Muharrem’in guresin bulmuştur; tevfik-i Hakk refikim olup Erzurum şehrinden gelip Tillo karyesine duhûl edip azîz şeyhim Fakîrullâh (nevverahullâh) Hazretleri’nin tekyesine gelmişimdir”.³⁰

“Şeyhin vefat eden oğlu Abdulkadir’den olan torunları Hamza Ganiyyullah’la Mustafa Fânî, İbrahim Hakkı’nın bu gelişinden pek ziyade memnun olurlar”.³¹ “Daha önce dört evlilik yapmış olan İbrahim Hakkı’yı, ölen hanımı Fatma’nın yerine

²⁶ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 422.

²⁷ Bkz. Uğur İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi ile Zakir Bey*, 2.bsk. (Ankara: Sözkese Mabaacılık, 2001), 33-34.

²⁸ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 5.

²⁹ Bkz. Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 25.

³⁰ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 475.

³¹ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 26.

Fakîrullah'ın torunu Fatma Azize ile evlendirmek niyetindedirler".³² "Onu Tillo'da alıkoymak için kız kardeşleri Fatma Azize ile evlendirirler".³³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mecmûatü'l-Meânî'nin hâtîme kısmında "Ol Hazret'in hafîde azîzesin alıp ol hûriyye ile Tillo cennetinde envâi niâmle on beş yıl kalmışımıdır" diyerek İsmail Fakîrullah Hazretlerinin torunu ile olan bu evliliğinden bahseder.³⁴ "Bir süre sonra Erzurum'daki eşi Züleyha Hanım'ın ölüm haberini alır. Aynı tarihlerde (1763) hocası ve dostu, âlim ve şâir bir zât olan Erzurumlu Seyyid Mehmed Hâzık Efendi de vefat etmiştir".³⁵ "H.1178/M.1764 yılında Nisan sonlarında kayınbiraderleri ile ikinci hac yolculuğuna çıkar".³⁶ Mecmûatü'l-Meânî'nin hâtîme kısmında, çıktığı bu hac yolculuğundan ve hac sonrası yine şeyhinin evine döndüğünden bahseden Erzurumlu İbrahim Hakkı, "Onun evlâd-ı kirâmıyla ona bedel-i nâfile hacca gidip avdette yine onlarla beyt-i şerîfine dâhil olmuşumdur" ifâdelerine yer verir.³⁷

*H.1180/M.1766'da Firdevs Hanım'dan olan oğlu 28 yaşındaki Ahmet Naîmî'nin vefâtını öğrenir. Ders verdiği talebelerini dağıtmak istemediğinden oğlu İsmail Fehim'i annesi Firdevs Hanım'ın yanına gönderir. Bir müddet sonra da kendisi Erzurum'a döner. H.1182/M.1768 yılında zamanın Erzurum müftüsü Şeyh Mustafa ile üçüncü ve sonuncu hac yolculuğuna çıkar. Dönüşünde Firdevs Hanım'ın vefâtını öğrenir. Artık Erzurum'da da pek yakını kalmamıştır. Hasankale'deki hanımı Belkis Hanım ve oğlu Muhammed Şakir'in yanına gider. İki üç yıl burada oğlunun ve talebelerinin yetişmesiyle meşgul olur.*³⁸

Diclehan'ın aktardığına göre Erzurumlu İbrahim Hakkı, Miladi 1771'de şeyhinin diyarı olan Tillo'ya dördüncü ve sonuncu olarak oğlu İsmail Fehim'le birlikte uzun bir yolculuktan sonra ulaşır ve gelişinin ikinci yılında İsmail Fakîrullah Hazretlerinin

³² Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 153.

³³ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 26.

³⁴ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 476.

³⁵ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 6.

³⁶ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 26.

³⁷ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 475-476.

³⁸ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 26.

torunu Fatma Azize hanımdan Şemsi Aişe adında bir kız çocuğu dünyaya gelir ki bu kızı İbrahim Hakkı'nın vefatından sonra genç yaşta iken evlenmeden vefât eder.³⁹

“1775 baharında İbrahim Hakkı rahatsızlanır. Ancak altı-yedi ay sonra yataktan kalkabilir”.⁴⁰ “Bu arada Erzurum'dan, civar bölgelerden ve Hasankale'den kendisini görmeye gelenler olmuştur. Talebesi ve manevî oğlu Ahmedül-Hayr da bu gelenler arasındadır”⁴¹

Mesih İbrahimhakkıoğlu, İbrahim Hakkı'nın mektuplarında adı sık sık geçen, H.1165/M.1752-Hasankale doğumlu “Ahmedül-Hayr”ın, İbrahim Hakkı'nın orada son defa okuttuğu talebelerinden olduğunu bildirir.⁴² Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mecmûatü'l-Meânî'nin Nefyi'l-Vücûd bölümünde bu talebesinin ismini anarak ona şu mısralarla hayır temennilerinde bulunur;

*Ahmedül-Hayr oğlumu benliğinde koyma ey Hüdâ
Varlığın yok eyle benlik muhitinden kıl cüdâ*

*Bulsun ebyâtımda lezzet vird edinsin subh u şâm
Yüz yigirmi beyt ile nefyi 'l-vücûd oldu temâm*⁴³

Ayrıca Hasankale'deki oğlu Muhammed Şakir'e Tillo'dan yazdığı mektubunda da ona selam yollayıp nasihatte bulunur; “Ahmedül-Hayr oğluma selamlar ve dualar edip hatır-ı şerifin sual edip âni Hüdâ'ya emanet veririz. Âna vasiyetim ancak odur ki, ebyatımı gönülden okuyup lisana almasın. İrsal olunan “Urvetü'l-İslam” kitabımız ile amel edip hidayet bulup dalalette kalmasın”.⁴⁴

³⁹ Bkz. Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 178-180.

⁴⁰ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 8.

⁴¹ Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 182.

⁴² Bkz. Mesih İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, (İstanbul: Tatlıdil Matbaası, 1973), 141.

⁴³ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 462-463.

⁴⁴ Bkz. Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*, 191.

“1192/1778’de Tillo’daki eşi, Fatıma Azîze Hanım vefat eder”.⁴⁵ Mecmûatü’l-Meânî’de, “Halâ ki ol Azîze ehlim âhirete gitti. Ben dahî bu dünyâdan vazgelmişimdir. Bu cihânın izzet u lezzetlerin ve zînet u âdetlerin bi’l-cümle terk edip gözden salmışımdır” diye ifâde ederek Azîze Hanımın vefâtını bildirir.⁴⁶ “İbrahim Hakkı bu ölüme bir hayli üzülmüştür. İyileşmesine rağmen zaman zaman sancıları devam etmektedir. Bir gün bir gece süren rahatsızlığından sonra 1194 yılının 19 Cemaziyelahir’inde (22 Haziran 1780) vefat eder”.⁴⁷

*İbrahim Hakkı, vefatından iki yıl önce yazdığı vasiyetnâmesinde “Eğer şeyhimin köyünde ölürsem onun kubbesi altına beni gömmeyiniz. Onun ayak tarafı evladı için kalsın. Beni babam Osman Efendi’nin kabrinin arkasındaki sahraya defnedin” demiş olmasına rağmen kayınbiraderi Mustafa Fânî Efendi, İbrahim Hakkı’yi çok sevdiği şeyhinden ayırmamak için onu da türbeye defnettirmiştir.*⁴⁸

“İbrahim Hakkı’nın bir dünya harikası olan ve şeyhi İsmail Fakîrullah için yaptırmış olduğu bu türbe, özellikleriyle korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Çünkü bu türbe, muazzam bir ölçüm ve hesâba dayalı olarak İbrahim Hakkı tarafından ışığın kırılma sistemine dayanılarak yapılmıştır”.⁴⁹

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin "Yeni doğan güneş ilk olarak hocamın baş ucunu aydınlatmayacaksa ben o güneşi neylerim" düşüncesinden hareketle tasarladığı rivâyet edilen ışığın kırılma sistemi, onun mânevî ilimlerin yanı sıra pozitif ilimlerdeki üstün dehâsının bir ürünüdür.⁵⁰

“Uzayın yollarını Tillo sokaklarından daha iyi bilirim” diyen İbrahim Hakkı Hazretleri’nin “Işık Düzeneği”, 1960 yılında türbede yapılan restorasyon ile bozulmuştur. 50 yıl aradan sonra 2011 yılında bilim adamları 21 Mart ve 23

⁴⁵ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 8.

⁴⁶ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 476.

⁴⁷ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 8.

⁴⁸ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 28.

⁴⁹ Diclehan, *Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Ses Getiren Mektupları*, 204.

⁵⁰ Bkz. Bekir Çırak, Abdulkadir Yörük, “Güneş Işığını Kontrol Ederek Hocasının Mezarının Başucuna Yansıtan Bilim Adamı İbrahim Hakkı Hz.”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 5 (2015): 23-24.

*Eylül'de doğan ilk güneşin Fakîrullah Hazretleri'nin sandukasının aydınlatılması ile ilgili dünyada benzeri olmayan zihinsel hesaplamayı; ancak lazer ve uzay teknolojisiyle yeniden işler hâle getirmiştir.*⁵¹

*Her yeni yıl başlangıcında, yani gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart'ta dağların ardından Tillo'yu selamlamaya hazırlanan yılın ilk güneşi, büyük bir sürprizle karşılaşır. Önündeki tepe ve duvar engelene takılan ışık hüzmeleri, muhteşem bir ışık demetine dönüşerek Duvar'ın orta yerinde açılmış olan muhabbet penceresinden Kule'nin aynasına ve oradan da muhabbetin merkezine, Fakîrullah Hazretlerinin başucuna konar.*⁵²

2.2. İlmî ve Tasavvufî Şahsiyeti

“İbrahim Hakkı, ilim ve tasavvuf zevkini ilk defa babasından aldığı gibi ilk eğitim ve öğretimini de babasından görmüştür”.⁵³ Mecmûatü'l-Meânî'de yer alan “Zamânede siddîk sâdık ve celîs-i muvâfîk ve enîs-i fâik ve hayr-ı ashâb ve ehabb-ı ahbâb, cins-i kitâb olmağla bunların sohbetlerine meylimi salmışımdır”⁵⁴ şeklindeki ifâdesinden İbrahim Hakkı'nın kitaplara, ilme ne denli yakın olduğu anlaşılmaktadır ve başta Mârifetnâme olmak üzere eserlerindeki konuların çeşitliliği, onun ne kadar farklı alanlarda geniş bilgi birikimine sahip olduğuna işaret etmektedir. Mecmûatü'l-Meânî'deki geniş içerikli mezvular ve tavsiye edilen kitaplar da aynı durumun göstergesidir. Ayrıca yukarıda hayatına dâir verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Erzurumlu İbrahim Hakkı, yalnızca okumakla kalmamış, öğrenciler okutarak ve eserler kaleme alarak bildiklerini aktarmanın gayretiyle yaşamıştır.

Geniş tasavvuf bilgisi, konuları iyi bir düzen içinde ve anlaşılır bir üslûpla ifade etmesi, özellikle eğitimde Arapça'nın hâkim olduğu, Türkçe eserlerde ise ağdalı bir dilin kullanıldığı dönemde eserlerinin büyük bölümünü nisbeten sade bir Türkçe ile yazması İbrâhim Hakkı'nın takdire değer yönlerindedir. Ayrıca geleneksel astronomi yanında yeni astronomiyle tıp, anatomi, fizyoloji, aritmetik,

⁵¹ A.g.e., 15.

⁵² Selma Karışman, “İbrahim Hakkı ve Ulemanın Nefesi Siirt'te Esti”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 704.

⁵³ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 8.

⁵⁴ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 476.

*geometri, trigonometri, felsefe, psikoloji, ahlâk gibi alanlarda oldukça geniş bir birikime sahip olduğu görülmektedir.*⁵⁵

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın sadece dinî, tasavvufî ve mânevî ilimlerde vukûfu bulunan âlim ve şâir bir kimse olmakla kalmayıp aynı zamanda tıp, astronomi, matematik, fizik gibi müsbet ilimlerde de geniş bilgi sâhibi olduğunu belirten Çelebioğlu, onun derviş, mürşid, öğretici, filozof, mutasavvıf, mütefekkir yönüne dikkat çekmiş ve ayrıca bulunduğu dönem için jeolog, psikolog, sosyolog niteliklerini taşıdığını ifâde etmiştir.⁵⁶ Yine Çelebioğlu'nun belirttiğine göre Erzurumlu İbrahim Hakkı; şahsiyetinin teşekkülünde büyük tesiri bulunan şeyhi İsmail Fakîrullah'a (1657-1734) izâfeten bazı şiirlerinde "Fakîrî" mahlasını kullanmış, mührüne bile şeyhinin adını kazdırmış, şiirlerinde ve nesirlerinde onun menâkıbından bahsetmiş, daha çocuk yaşlarda samîmî bir sevgi ve teslîmiyetle ona intisâb etmiş, bu tesirle onbeş yılını Aydınlar bucağında geçirmiş ve şeyhinin torunuyla evlenmiştir.⁵⁷

*Mârifetnâme'de Ebû Hanîfe'den "Ser-mezhebimiz" diye söz eden İbrâhim Hakkı'nın Nakşî veya Kâdirî olduğu söylenmektedir. Bursalı Mehmed Tâhir'e göre ise Üveysî'dir. Mesih İbrahimhakkıoğlu, dedesinin Nakşî olmadığını savunursa da Mârifetnâme'de başka hiçbir tarîkata yer vermezken "Velîlerin en seçkinlerinin tercih ettiği tarikat" olarak nitelediği Nakşibendiyye'ye geniş yer ayırması bu tarîkata mensup olduğu kanâatini güçlendirmektedir.*⁵⁸

Mecmûatü'l-Meânî'de de "Nakşibendî tarîk-i dildârest" diye başlayan Farsça altı beyitlik "Erkân-ı Tarîkat-i Nakşibendiyye" bölümü bulunmaktadır.⁵⁹ Mecmûatü'l-Meânî gibi ana eserlerinden olan Mârifetnâme ve İrfâniyye isimli eserlerinde de bu tarîkatten bahsettiği karşımıza çıkmaktadır ki Mârifetnâme'de dördüncü bâb-beşinci fasılda "Evliyânın seçkinlerinin seçtiği yol olan Nakşibendi yolunun Hakk'a varan yolların en yakını olduğunu, onun üç nevinden her birinin irfân devleti sermâyesi

⁵⁵ Mustafa Çağrııcı, "İbrahim Hakkı Erzurumî" md. DİA., İstanbul, 2000, C. XXI, 306.

⁵⁶ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 14.

⁵⁷ Bkz. A.g.e., 10.

⁵⁸ Çağrııcı, *İbrahim Hakkı Erzurumî*, 307.

⁵⁹ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 70.

olduğunu, o yolda ilerleyen her kemâle mâlik olup gizli hâl ve neş’eli gönülle üns ve huzûru bulduğunu, korku, sapıtma, tehlike ve melâlden emîn olup kavuşma zülâli ile kâm aldığını yedi nevi ile beyân eder” başlığıyla bu konuya yer vermiştir.⁶⁰ Üzerinde metin transkripsiyonu ile tez çalışması yapılan İrfâniyye isimli ana eserinde de bu tarîkata dâir bir risâle bulunmaktadır ki içerisinde rubailere de yer verilmiştir;

*Sırr-ı gam aşkını dert sahipleri anlar. Saneme gönlünü bağlamış olanlar anlar
Nakkâşa erer ârif olan nakşından. Bu nakşı garîb-i nakşibendân anlar
Nakşibendiyye aceb kafîle serverleridir. Gizli yoldan iletirler Harem’e kâfileyi
İre çün sâlikle sohbetlerin câzibesi. Giderir vesvese-i halvet fikr-ü çileyi⁶¹*

İbrâhim Hakkı’nın tasavvufî görüşlerinin Osmanlı tasavvufunun tipik bir örneği olduğunu ve Mârifetnâme’de mârifet, fenâ, bekâ, muhabbet, aşk, velâyet, kerâmet, tevekkül, tefvîz, teslîm, sabır, şükür, rızâ, seyrüsülûk, sâlik, mürşid, nefsin mertebeleri gibi tasavvufun hemen hemen bütün konularına yer verildiğini ifâde eden Mustafa Çağrı, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın dünyanın anlamı, kalbin mâhiyeti, gönlün mârifetullah ile ilgisi gibi konulara dâir açıklamalarının önemli ölçüde Gazzâlî’nin fikirleriyle benzerlik arzettiğini belirtmiştir.⁶² Yine Çağrı’nın bildirdiğine göre, fizikî âlemin kavranmasında akıl ve duyu tecrübelerinin önemini kabul etmekle birlikte dinî ve tasavvufî konularda aşkı felsefeden üstün tutan Erzurumlu İbrâhim Hakkı; “Katında fülse değmez felsefinin aklı vicdanı” mısrasında görüldüğü üzere genel telakkiye uyarak felsefe ve filozof kavramlarından olumsuz bir tavırla söz etmiştir.⁶³ Ayrıca diğer mutasavvıflar gibi İbrâhim Hakkı’nın da ilhâm yoluyla elde edilmiş bilgiyi kitâbî bilgidен üstün tuttuğunu, fakat vahdet-i vücûdun bilgi konusu değil mücadele ile varılan şühûd konusu olması sebebiyle onu bilgi konusu sanmanın zındıklığa kadar varan tehlikeler içerdiğine dâir uyarıda bulunduğunu aktaran Çağrı, İbrâhim Hakkı’nın; evliyâyâ âit kitapları şeriatla

⁶⁰ Bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 911-912.

⁶¹ Bkz. Durdane Zeynep Tekmen, “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Mecmûatu’l İrfâniyye’si” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 164.

⁶² Bkz. Çağrı, *İbrahim Hakkı Erzurumî*, 307.

⁶³ Bkz. A.g.y., 307.

uygun bulduğunu, lâkin okuyucunun anlama kabiliyetinin yetersizliği yüzünden avâm arasında şüphe oluştuğunu düşündüğünü aktarmıştır.⁶⁴

İbrahim Hakkı'nın genel olarak tasavvuf düşüncesinin özel olarak da Nakşibendilik yolunun usul ve esaslarıyla ilgili görüşlerini başta Divan ve Mârifetnâme olmak üzere İrfaniyye, Mecmûatü'l-Meânî ve Definetü'r-Ruh gibi eserlerinde serdettiğini ifâfe eden Hüseyin Kurt; İbrahim Hakkı'ya göre tarikatın kapısının şeriat olduğunu, şeriata uygun olmayan hiçbir tasavvuf, tarikat, hakikat ve marifet anlayışının dînen makbûl sayılamayacağını aktarmıştır.⁶⁵ Yine Kurt'un aktardığına göre Erzurumlu İbrahim Hakkı, insanın asıl amacının "Her şeyi tek görmek, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının bir tecellisi bilmek, böylece zevki tam almak ve marifet bilgisine sahip olmak" şeklinde belirtmiştir.⁶⁶

*Klasik felsefe ve tasavvuf düşüncesindeki, insanı küçük âlem kabul eden anlayışa İbrâhim Hakkı da büyük önem verir. Bütün mutasavvıflar gibi onun için de hayatın en yüksek gayesi mârifet, mârifetin en yüce derecesi mârifetullahtır. Mârifetullahın anahtarı kendini bilmek, kendini bilmenin anahtarı da âlemi bilmektir.*⁶⁷

İbrahim Hakkı'nın en çok tesiri altında kaldığı şâirlerin başında Mevlânâ, Yunus Emre, Fuzûlî, Niyâzi Mısrî gibi isimlerin bulunduğunu ve tamâmen telif mâhiyetinde olan eserlerinin hâricindeki şiirlerin; nazîre, serbest tercüme veya yer yer iktibas şeklinde olduğunu bildiren Çelebioğlu iktibas yahut nakil şeklindeki manzumelerde bazen kaynak belirtildiğini, bazen ise hiçbir işârette bulunulmadan veya sadece "Bir ârif buyurmuştur ki" ifâdesiyle yetinilerek aktarıldığını belirtmiştir.⁶⁸ Ayrıca Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mevlânâ'yı gayet iyi tanıyıp onu tamâmen

⁶⁴ Bkz. A.g.y., 307.

⁶⁵ Bkz. Hüseyin Kurt, "İbrahim Hakkı'nın Nakşibendiliğe Bakışı", *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 262.

⁶⁶ Bkz. A.g.e., 268.

⁶⁷ Çağrıcı, *İbrahim Hakkı Erzurumî*, 307.

⁶⁸ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 20.

benimsediğini ve bu itibarla eserlerinde Mevlânâ tesirini tabii karşılamanın icâb ettiğini ifade etmiştir.⁶⁹

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın şiirlerinde gönlün önemine, kalbin Mevlâ'nın beyti olduğuna, ölüm gerçeğine, dünyanın geçiciliğine ve insanın fenâ bulacağına dâir sıklıkla yapılan vurgular dikkat çekmektedir ki bu hususta Çağrıcı şu açıklamalarda bulunmuştur;

İbrâhim Hakkı, nefs-i nâtıkayı İsrâ sûresinde (17/85) emr-i rabbânî olarak gösterilen rûh-ı insânî olarak da adlandırır ve buna gönül dendiğini belirtir. Felsefî gelenekteki meşhur Eflâtuncu iradî ölüme atıfta bulunarak iradesiyle nefsinin öldüren kişinin gönül yüzünden benlik perdesi kalkıp kendini ve Rabb'ini bilme mertebesine ulaşacağını, gönlünün huzur ve sevinç aydınlığı ile dolacağını, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilip ölmeden önce ebedî hayatı kazanmış olacağını ifade eder. Ayrıca felsefî mahiyetteki ahlâk kitaplarının vazgeçilmez konularından olan ölümün anlamı, mahiyeti, ölüm korkusunun sebepleri gibi konuları âyet, hadis ve tasavvufî görüşlerle daha da zenginleştirerek işlemeye çalışmıştır.⁷⁰

Tasavvufî şahsiyetinden ve görüşlerinden bahsettiğimiz İbrahim Hakkı'nın ayrıca değinmeden geçilmemesi gereken edebî yönü de bulunmaktadır. “Eserlerine baktığımızda umûmiyetle görüşlerini, nasihatlerini manzum olarak dile getirmiştir”.⁷¹ “Birçok manzum eseri bulunan İbrahim Hakkı, şâir olarak daha çok ‘Toplum için sanat’ görüşünü temsil edenlerdendir”.⁷² “İbrahim Hakkı'nın Türkçe manzumelerinin dışında Arapça ve Farsça manzumeleri de bulunmaktadır”.⁷³

⁶⁹ Bkz. A.g.y., 20.

⁷⁰ Çağrıcı, *İbrahim Hakkı Erzurumî*, 309.

⁷¹ Belkıs İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'yle Aşk ile An Seyretmek*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2012), 105.

⁷² Hikmet Eren, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri”, *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı*, (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, 2003), 11.

⁷³ A.g.y., 11.

2.3. Eserleri

“Erzurumlu İbrahim Hakkı, sadece okumak ve okutmakla kalmamış, bütün bir ömrü boyunca manzum, mensur muhtelif konularda küçük veya büyük eserler kaleme almıştır. İbrahim Hakkı eserlerini takriben telif, tercüme, nazîre, iktibas ve intihab (seçme) yoluyla meydana getirmiştir”.⁷⁴ “Eserlerinin sayısı farklı farklı gösterilmiş ve elliye kadar yükseltilmiş ise de bu karışıklık, bazı eserlerindeki bölümlerin, müstakil bir eser gibi ayrıca yazılmasından veya basılmasından kaynaklanmaktadır”.⁷⁵

Erzurumlu İbrahim Hakkı, çalışmamızın konusu olan Mecmûatü'l-Meânî'nin bitiş kısmında te'lifâtını isimleriyle ve târihleriyle bildirerek şu ifâdelere yer vermiştir;

*Târih-i hicretin 1168 sâlinde divânımız İlâhinâme inşâd ve tertîb kılınmıştır. 70 sâlinde kitabımız Ma'rifetnâme te'lif olunmuştur. 74 sâlinde mecmûamız İrfâniyye cem' olunmuştur. 76 sâlinde mecmûamız İnsâniyye intihâb olunmuştur. 78 sâlinde vâridât ve ebyâtımız Mecmûatü'l-Meânî nazm u cem' olunmuştur. Bu beş kitâb usûl-i hamse bulunmuştur. Bunlar Erzurum şehrinde dört yüz kitaptan alınmıştır. Ba'dehu Tillo karyesinde Hazreti şeyhimin beyt-i şerîfinde 80 târihinde mecmûamız Tuhfetu'l-Kirâm te'lif olunmuştur. İkinci sâlinde Nuhbetu'l-Kelâm intihâb olunmuştur. Beşinci sâlinde Meşâriku'l-Yûh intihâb olunmuştur. Yedinci sâlinde Sefîne-i Nûh nizâmlı bulunmuştur. Sekizinci sâlinde Kenzu'l-Futûh nazm olunmuştur. Dokuzuncu sâlinde Defînetu'r-Rûh cem' u nazm olunmuştur. Doksan târihinde Ruhu's-Şurûh intihâb olunmuştur. Doksan birinci sâlinde Urvetu'l-İslâm tertîb olunmuştur. Yine ol senede Hey'etu'l-İslâm te'lif olunmuştur. Bu mecmûalar fîrû'-ı aşere kılınmıştır. Ol zikrolunan usûl-i hamseden bilinmiştir.*⁷⁶

Bu bilgiler ışığında, ana eserlerini hicrî 1168-1178 yılları arasında ve evlat eserlerini hicrî 1180-1191 yılları arasında yazdığı anlaşılmaktadır. Yine Mecmûatü'l-Meânî'de Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın “Nazmu'l-Hakkı” başlığıyla te'lifâtına dâir bilgiler verdiği şu mısralar yer almaktadır;

Fâkîrî der ki te'lifâtımız onbeş kitâb olmuş

⁷⁴ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 23.

⁷⁵ A.g.y., 23.

⁷⁶ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 473-474.

Usûlü beş, furû 'u adlarıyla on hesâb olmuş

İlâhinâme nazımıdır ve nesrim ma 'rifetnâme

Ve irfâniyye insâniyye mecmûa yazıp hâme

Bu beşten on kitâb aldım ki cümle lübb-i ma 'nâdır

Beşi ilm-i şerîattir beşi ilm-i ledünnîdir

Adının âhiri hâ ise ol ilm-i hakîkattir

Adının âhiri mîm ise ol ilm-i şerîattir

Kamunun ibtidâsıdır ilâhinâme inşâdı

Hem olmuş intihâsı Hey 'etu 'l-İslâm irşâdı

Bu ikinin arasında kamusu zikrolunmuştur

O tertîb üzere kim te 'lîfi hem öyle bulunmuştur

*Hemân seksenle doksan bir arasında bu on evlâdım beş anadan doğup,
olmuş bu Hakkı onlar ile şâd.⁷⁷*

Ayrıca Mecmûatü 'l-Meânî' de Erzurumlu İbrahim Hakkı şu ifâdelere yer vermiştir;

On beş senede on kitâb te 'lîf etmiş idim. Ancak beşinden usanıp beşinin hevesinde kalmışımdır. Ammâ ol beş kitâb ki onların lezzetiyle dolmuşumdur. Evvelâ Tuhfetu 'l-Kirâm 'dır. Sâniyen Nuhbetu 'l-Kelâm 'dır. Sâlisen Ülfetu 'l-Enâm 'dır. Râbian Urvetu 'l-İslâm 'dır. Hâmisen Hey 'etu 'l-İslâm 'dır ki adların kaleme almışımdır. Zamânede siddîk sâdik ve celîs-i muvâfik ve enîs-i fâik ve hayr-ı ashâb ve ehâbb-ı ahbâb, cins-i kitâb olmağla bunların sohbetlerine meylimi salmışumdur. Husûsen Urvetu 'l-İslâm 'ı muhkem teşebbüsümle hidâyet bulmuşumdur ve Hey 'etu 'l-İslâm 'ı tezekkürle sun '-ı Mevlâ 'yı tefekkürde hayret lezzetine dalmışımdır.⁷⁸

“İbrahim Hakkı'nın bir husûsiyeti de yazmış olduğu eserlerini çocuklarına ve yakınlarına ithaf etmiş olmasıdır”.⁷⁹ Ayrıca Revnakoğlu, İbrahim Hakkı'nın Divân'ı

⁷⁷ A.g.e., 475.

⁷⁸ A.g.e., 476.

⁷⁹ Çelebioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 26.

Türkçe olarak tertiplelediğini, Mârifetnâme'yi Türkçe te'lif ettiğini, İrfâniyye'yi altmış kitaptan mensûr olarak üç dil üzerine topladığını, İnsâniyye'yi de yüz kırk kitaptan nazım şekliyle üç dilde topladığını, Mecmûatü'l-Meânî'yi yine üç dil ile derlediğini, asıllardan olan bu beş kitabı Erzurum'da dört yüz kitaptan meydana getirdiğini İnsaniyye isimli kitapta yer alan Arapça bilgilerden aktarmıştır.⁸⁰ Yine bu kısımda, Tuhfetü'l-Kirâm'ın Arapça ve Farsça olarak Mecmûatü'l-Meânî'den alındığı, Nuhbetü'l-Kelâm'ın üç dil üzerine Mârifetnâme ile Mecmûatü'l-Meânî'den alındığı, Meşâriku'l-Yûh'un yüz kitaptan üç dilde seçilip derlendiği, Sefîne-i Nûh'un üç dilde Mecmûatü'l-Meânî'den çıkarıldığı, Kenzu'l-Futûh'un Türkçe ve Arapça olarak İrfâniyye'den alınıp düzenlendiği, Definetü'r-Rûh'un üç dilde Mecmûatü'l-Meânî'den alındığı, Rûhu's-Şurûh'un Türkçe olarak Divân'dan çıkarıldığı, Ulfetu'l-Enâm'ın Mârifetnâme'den alındığı ve te'lifinin Arapça olduğu, Urvetu'l-İslâm'ın Mârifetnâme'den Türkçe ve Arapça olarak yazıldığı, Hey'etu'l-İslâm'ın tefsîr ve hadîs-i şerîflerden ve yine Mârifetnâme'den Arapça olarak meydana getirildiği bilgisine yer verilmiştir.⁸¹

Buraya kadar önümüzde bulunan bu detayların tümünün genel bir özeti olarak eserlere dâir şu bilgiler ortaya çıkmaktadır;

Eser Adı	Tarih	Dil	Hangi / Kaç Kitaptan	Yazıldığı Yer
İlâhinâme	H.1168	Türkçe	400 kitaptan	Erzurum
Divan				
Mârifetnâme	H.1170	Türkçe		
İrfaniyye	H.1174	Türkçe,Arapça,Farsça		
İnsaniyye	H.1176	Türkçe,Arapça,Farsça		
Mecmûatü'l-Meânî	H.1178	Türkçe,Arapça,Farsça	Mecmûatü'l-Meânî'den	Tillo
Tuhfetü'l-Kirâm	H.1180	Arapça,Farsça	Mârifetnâme ve Mecmûatü'l-Meânî'den	
Nuhbetü'l-Kelâm	H.1182	Türkçe,Arapça,Farsça	100 kitaptan	
Meşâriku'l-Yûh	H.1185	Türkçe,Arapça,Farsça		

⁸⁰ Bkz. Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, s. 50.

⁸¹ Bkz. A.g.y., 50.

Sefîne-i Nûh	H.1187	Türkçe,Arapça,Farsça	Mecmûatü'l-Meânî'den	Tillo
Kenzu'l-Fütûh	H.1188	Türkçe,Arapça	İrfâniyye'den	
Defînetu'r-Rûh	H.1189	Türkçe,Arapça,Farsça	Mecmûatü'l-Meânî'den	
Rûhu's-Şurûh	H.1190	Türkçe	İlâhinâme Divan'dan	
Ülfetu'l-Enâm	H.1190	Arapça	Mârifetnâme'den	
Urvetu'l-İslâm	H.1191	Türkçe,Arapça	Mârifetnâme'den	
Hey'etu'l-İslâm	H.1191	Arapça	Mârifetnâme'den	

Toplamı on beş olan bu eserlerin içerisindeki beş ana esere dâir bilgiler şu şekildedir;

2.3.1. Divan:

Çelebioğlu'nun belirttiğine göre İbrahim Hakkı'nın ilk eseri olup şiirlerden oluşan ve yazmaları arasında az da olsa nüsha farklılıkları görünen Divan, 1168/1755 tarihinde tertip edilip 1263 tarihinde basılmıştır ki kasîdeler kısmından sonra hasseten gazeller bölümü, “İlâhinâme” başlığını taşımaktadır.⁸² Yine Çelebioğlu'nun belirttiği üzere, İbrahim Hakkı'nın büyük oğlu İsmail Fehim için yazdığı Divan'ın İlâhinâme bölümünde, daha fazla beyitleri de olmakla beraber takriben yedi beyitli olan ve her harften kafiyelisi bulunan üç yüz altmış altı gazel mevcuttur.⁸³

Altıntaş, 230 sahifeden oluşan bu eserin ilk otuz sahifesinin dua, diğer kısımlarının ise sekiz kasîde, bir aşknâme ve bir naât ihtiva ettiğini, ayrıca Nakşibendîlik hakkında övgü dolu içeriğiyle küçük bir risâle olan Visâlnâme'nin eserin son bölümünü meydana getirdiğini bildirmiştir.⁸⁴

“Muhteva bakımından Divan'da dînî ve tasavvufî olmayan bir tek şiir yoktur. Manzumelerde bütünüyle tasavvuf ve tasavvufî aşk anlatılmaktadır”.⁸⁵

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın bu eseriyle ilgili olarak, Süleyman Solmaz tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı'nda Aşk” isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

⁸² Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 26-27.

⁸³ Bkz. A.g.e., 27-28.

⁸⁴ Bkz. Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 44-45.

⁸⁵ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 32.

Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı'nın nüshaları şöyledir;

Erzurum İl Halk Ktp. nr. 14132.

Konya Mevlana Müz. Ktp. nr. 2445.

Erzurum Müz. nr. 1104.

DTC. Fak. Ktp. İ. Saib Bl. nr. 1851.

Ankara Milli Ktp. A. 2277.

Sül. Ktp. HME. nr. 3446.⁸⁶

2.3.2. Mârifetnâme:

İbrahim Hakkı'nın asıl şöhretini sağlayan ve içinde muhtelif konuları ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir. İbrahim Hakkı, Firdevs Hanım'dan olan oğlu Ahmed Naimi için yazdığı bu muhteşem eseri 1170/1756 yılında uzun uğraş ve araştırmalar sonucunda tamamlamıştır. Birçok yazma ve basma nüshası bulunmaktadır.⁸⁷

“Bir mukaddime, üç fen ve bir hâtime olmak üzere beş bölümden meydana gelen bu hacimli eser, çeşitli bab, fasıl ve nev'ilerle genişletilmiştir”.⁸⁸

33 tanesinin ilk 10'unu zikretmekle iktifa ettiğimiz Mârifetnâme'nin nüshaları şöyledir;

Ankara, Etnoğrafya Müz. nr. 13989.

Bursa, Milli Ktp. nr. 1584.

Edirne, Selimiye Ktp. nr. 1089.

İstanbul, Ark. Müz. nr. 142.

İstanbul, Ark. Müz. nr. 1241.

İslam Eserleri Müz. 3866.

Murad Molla Ktp. nr. 1316.

Beyazıt Genel Ktp. Veliyiddin Ef. Bl. nr. 1783.

Sül. Ktp. Dârulmesnevî Bl. nr. 269.

Sül. Ktp. Esad Ef. Bl. nr. 1902.⁸⁹

⁸⁶ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 42.

⁸⁷ Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 19.

⁸⁸ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 29.

⁸⁹ Bkz., A.g.e., 42-43.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'si ile ilgili olarak, Perihan Gökpınar tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Tasavvufi Hayat” ve Bekir Belada tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Nefs ve Merhaleleri” isimli yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Ayrıca son dönemlerde Mârifetnâme üzerine gerçekleştirilmiş olan; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki yazma nüshanın tıpkıbasımının yer aldığı, birebir okunuşunun translitere edildiği ve üç ciltlik sadeleştirilmiş metnin bulunduğu çalışma, Mârifetnâme üzerine yapılmış çalışmalar arasında öne çıkmaktadır ki çalışmanın önsözünde, “Mârifetnâme'nin Yeniden Doğuşu” serlevhası yer almıştır.

2.3.3. İrfaniyye:

*H.1174 / M.1761 yılında meydana getirilmiş bir eserdir. Nefsini bilen Rabb'ini bilir hadîs-i şerîfîni şerh ve izah için yazılmıştır. Elli yedi değerli eserden seçmeler yapılarak hazırlanan bu eserin birinci bölümü Arapça, ikinci bölümü Farsça ve üçüncü bölümü Türkçe'dir. Hepsî aynı konu ile ilgilidir.*⁹⁰

Bu eserin nüsha bilgileri şu şekildedir;

“Sül. Ktp. HME. Bl. nr. 2412.

M.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Ktp. (Başı ve sonu eksik olan nüsha, Mârifetnâme'nin üçüncü fennini ihtiva etmektedir)”⁹¹

Ayrıca Nurettin Ceviz, eserin bir nüshasının Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi'nde bulunduğunu ve İbrahim Hakkı'nın torunlarından Mesih İbrahimhakkıoğlu'nun buraya vakfettiğini bildirmiştir.⁹²

Mesih İbrahimhakkıoğlu, (vakfetmeden önce) bu eserin bir nüshasının kendisinde, bir nüshasının halasının oğlu Fevzi Toparlak'ta ve bir nüshasının da Tillo imamı Abdülaziz Toprak'ın evinde bulunduğunu bildirmiş, ayrıca İbrahim Hakkı'nın üzerine titrediği eserdeki şu mısraları aktarmıştır;

⁹⁰ Külekçi, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 37.

⁹¹ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 45.

⁹² Bkz. Nurettin Ceviz, “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine Ait Bir Yazma: Mecmûatu'l-İrfâniyye”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, S. 23 (1996): 87-88.

*Ömrümün hâsılı ruhum gibidir işbu kitap
Korkum odur ben ölem cahil hayvana düşe
İzzetin hakkı için sakla bunu sen yâ Rab
Hayr ile sahibini yâd eden ihvana düşe*⁹³

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın bu eseriyle ilgili olarak, Durdane Zeynep Tekmen tarafından çalışılmış "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatu'l İrfâniyye'si" isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

2.3.4. İnsaniyye:

İnsaniyye'nin dördüncü ana eser olup 722 sayfayı kapsadığını bildiren Mesih İbrahimhakkıoğlu, bu manzum kitabın bir nüshasının, evvelce Nizamiye müftüsü olan Mehmet Ali Bener'de ve bir nüshasının da kendisinde bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁴

*Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde ve yüz altmış kitaptan şiirler seçilerek 1176/1763 tarihinde tertip olunmuştur. Seçilen parçaların daha çok tasavvufî ve talimî (didaktik) olmasına dikkat edilmiştir. Bununla beraber edebî mahiyetteki örnekler de az değildir.*⁹⁵

Amil Çelebioğlu, İnsaniyye'deki seçkilerin Fuzûlî, Hamdullah Hamdî, Yazıcıoğlu Mehmed, Kemâl Paşazade, Yunus Emre, Taşlıcalı Yahya, Niyazi Mısrî, Cevrî, Süleyman Çelebi, Bursalı Lâmiî Çelebi, Hakanî, Şahidî, Nef'î, Nabî, Sultan Ahmet, Sâbit, Hâzık ve Rûhî-yi Bağdadî gibi şahsiyetlerden yapıldığına değinmiştir.⁹⁶ Ayrıca eserin nüsha bilgisini de "Sül. Ktp. Düğümlü Baba Bl. nr. 352" şeklinde bildirmiştir.⁹⁷

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın bu eseriyle ilgili olarak, Köksal Selçuk tarafından çalışılmış "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İnsâniyye İsimli Güldestesi'nin Muhtevâsı ve Türkçe Kısımının Transkripsiyonlu Metni" isimli yüksek lisans tezi

⁹³ Bkz. M. İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s. 97-98.

⁹⁴ Bkz., A.g.e., s. 100.

⁹⁵ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 33.

⁹⁶ Bkz., A.g.e., 34.

⁹⁷ Bkz., A.g.e., 45.

bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında eserin, vahdet-i vücûd, tasavvuf neşvesi, ilâhi aşk, dünyanın fâniliği, benlikten geçmenin lüzumu gibi konular içerdiği ifâde edilmiş ve seçkilerden oluşan bu eserdeki her bir beytin titiz bir dikkatle derlenip hiçbir beytin gelişigüzel seçilmediğine vurgu yapılarak İbrahim Hakkı'nın esere dâir şu ifâdesine yer verilmiştir;

“Bu İnsaniyye'nin her beyti bir iklim-i hikmettir
Bu İnsaniyye'nin her harfî bir sırr-ı hakîkattir”⁹⁸

2.3.5. Mecmûatü'l-Meânî:

Hicrî 1178 yılında Türkçe, Arapça, Farsça olmak üzere üç lisanda yazılan, ana eserlerin beşincisi ve sonuncusu olan Mecmûatü'l-Meânî'ye dâir tafsilatlı bilgi, çalışmamızda eserin incelendiği kısımdadır.

Bu eserlerin dışındaki on evlat esere dâir bilgiler ise şöyledir;

2.3.6. Tuhfetu'l-Kirâm:

“Büyüklerin hediyesi manâsında olan bu eser, Arapça ve Farsça olarak iki dilde Mecmûatü'l-Meânî'den seçilerek 1766'da yazılmıştır”.⁹⁹ “İbrâhim Hakkı'nın Tillo'ya gittikten sonra kaleme aldığını belirttiği ‘Evlât eserler’ serisinin ilkidir”.¹⁰⁰

2.3.7. Nuhbetu'l-Kelâm:

“Sözlerin seçilmesi manâsına gelen bu eser de Mecmûatü'l-Meânî'den ve Mârifetnâme'den seçilmek sûretiyle üç dilde 1768'de yazılmıştır”.¹⁰¹

2.3.8. Meşâriku'l-Yûh:

“Güneşin doğuşları manâsına gelen bu eser 1185/1771 yılında kaleme alınmıştır. İbrahim Hakkı'nın üçüncü evlat eseri olarak gösterdiği bu eser İnsaniyye ve yüz ayrı kitaptan derlemeler yapılarak hazırlanmış bir güldestedir. Eser Farsça ve Türkçe

⁹⁸ Bkz. Köksal Selçuk, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İnsaniyye İsimli Güldestesi'nin Muhtevâsı ve Türkçe Kısımının Transkripsiyonlu Metni”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 51-53.

⁹⁹ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 47.

¹⁰⁰ Çağrııcı, “*İbrahim Hakkı Erzurumî*”, 310.

¹⁰¹ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 47.

ağırlıkta olmak üzere biraz da Arapça olarak yazılmıştır”.¹⁰² “Bu eserin günümüze kadar ulaşan bir tane nüshası vardır. Bu nüsha İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi H. Mahmut Efendi Bölümü 3316 numarada bulunmaktadır”.¹⁰³

2.3.9. Sefîne-i Nûh:

“1187/1773 yılında yazılan bu eserin esas ismi Sefînetü'n-Nûh min Varidatü'l-Fütuh'tur. İbrahim Hakkı, Sefîne-i Nûh'u meydana getirebilmek için Mecmûatü'l-Meânî ve diğer eserlerinden Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler seçerek kırk bölüm hâlinde toplamıştır”.¹⁰⁴ “Kitapta Râh-ı Ervah, Âzâtnâme, Rızânâme, Fakrnâme, Fenânâme, Gönülnâme, Sabırnâme gibi başlıklar taşıyan birçok manzumeler vardır”.¹⁰⁵

*Bu eserin günümüze kadar ulaşan iki nüshası olduğu tesbit edilmiştir. Nüshalardan biri İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmut Efendi bölümünde (nr.3813), diğeri ise Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesindeki İbrahim Hakkı Hazretleri Araştırma Merkezi Kütüphanesinde bulunmaktadır.*¹⁰⁶

2.3.10. Kenzu'l-Fütûh:

“Seçilmiş müfred (müstakil beyit)'lerden meydana gelmektedir. Bin yirmi beyit ihtivâ eden bu eser, 1188/1774 yılında tertip olunmuştur. Tasavvufî ve didaktik mâhiyetteki bu eserde bazı beyitler, Arapça'dan Farsça'ya ve Türkçe'ye tercüme şeklindedir”.¹⁰⁷ “Beyitlerin bazıları İrfâniye'den alınmıştır”.¹⁰⁸ Eserin nüshaları şu şekildedir;

Sül. Ktp. HME. Bl. nr. 3316.

¹⁰² Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 32.

¹⁰³ A.g.e., 33.

¹⁰⁴ A.g.y., 33.

¹⁰⁵ M. İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 137.

¹⁰⁶ Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 33.

¹⁰⁷ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 37-38.

¹⁰⁸ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 48.

Atatürk Üniv. Rektörlüğü Fen-Edebiyat Fak. İbrahim Hakkı Hazretleri Araştırma Merkezi Ktp.

Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Ktp. nr. 297-7.

Hasankale İbrahim Hakkı Hazretleri Vakfı Müz. nr. 81.¹⁰⁹

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın bu eseriyle ilgili olarak, Esmâ Çelik tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kenzü'l-Fütûh'u” isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında eserin içerik olarak “Cû', seher, samt, teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül, teslîm, züll, rızâ, fakr, gınâ” konularını kapsadığı bildirilmiştir.¹¹⁰

2.3.11. Definetü'r-Rûh:

“1775'de yazılan bu eser, Mecmûatü'l-Meânî'den alınmış olup üç dilde telif edilmiştir. Dört yüz beyit, üç manzum mektup ve küçük birkaç risâle ihtiva eden 180 sâhifelik bu eserin yazma nüshaları M. İbrahimhakkıoğlu'ndadır. Adı geçen risâlelerden birisi Cilâu'l-Kulûb lî Tecelli ül-Matlûb diğeri İnsan-ı Kâmil'dir”.¹¹¹ Hikmet Eren, eserin bir nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi H. Mahmut Efendi bölümünde, diğeri nüshasının da Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Fen-Edebiyat Fak. İbrahim Hakkı Hazretleri Araştırma Merkezi'nde bulunduğunu aktarmıştır.¹¹²

2.3.12. Rûhu's-Şurûh:

“1776'da yazılmış olan bu Türkçe eser, İlâhinâme'den alınmış olup, vücuddan ayrılıp onun dışında bir hayat sürmeye insanı teşvik eden beyitleri kapsar”.¹¹³ Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın bu eseriyle ilgili olarak, Esen Doğanay tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu's-Şurûh” isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında; diğeri adı Mahzenü'l-Esrâr olan bu derleme eserin, “Gönlün hallerini remz eden, aşk ehline âit kelâmı” ihtiva ettiği belirtilmiştir. Yine bu tez çalışmasında eserin; “Cû', seher, hayret, fakr, fenâ, kalp, ruh, ilâhî aşk,

¹⁰⁹ Bkz. Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 34.

¹¹⁰ Bkz. Esmâ Çelik, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kenzü'l-Fütûh'u” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 42.

¹¹¹ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 48.

¹¹² Bkz. Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 35.

¹¹³ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 49.

aşk ehlinin halleri” gibi konular hakkında beyitler içerdiği bildirilmiştir.¹¹⁴ Eserin nüsha bilgisini Amil Çelebioğlu, “Sül. Ktp. HME. Bl. nr. 3381/2” şeklinde aktarmıştır.¹¹⁵

2.3.13. Ülfetü’l-Enâm:

“Mârifetnâme’den derlenmiş olan bu Arapça eser 1776 yılında yazılmıştır”.¹¹⁶ Hikmet Eren, eserin İbrahim Hakkı’nın kayınbiraderi Mustafa Fâni tarafından yazılan nüshasının, Tillo’da yaşayan Celâlettin Toprak’ın şahsî kütüphanesinde bulunduğu bilgisini paylaşmıştır.¹¹⁷

2.3.14. Urvetü’l-İslâm:

*İbrâhim Hakkı, Mârifetnâme’den istifâde ile 1191’de (1777) hazırladığını bildirdiği, ağırlıklı olarak Türkçe yazılmış eserini oğlu Muhammed Şâkir için kaleme aldığını ifade etmektedir. Kitap; Kur’ân’ın büyüklüğü, tecvid kuralları, sünnete uyma, esmâ-i hüsnâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in isimleri ve hilyesi, itikad, İslâm’ın şartları, namazın şartları gibi konuların işlendiği on beş bölümden oluşmaktadır.*¹¹⁸

2.3.15. Hey’etü’l-İslâm:

“Mârifetnâme’den çıkarılmış olan bu eser 1777 yılında Arapça olarak yazılmıştır. On sekiz tefsir ve üç yüz hadisten seçilmiş İslâm astronomisi hakkında bilgiler, yirmi dört bölümde incelenir. Yazma nüsha M. İbrahimhakkıoğlu’ndadır”.¹¹⁹ “İbrahim Hakkı’nın evlat eserlerinin onuncusu ve sonuncusudur. Urvetü’l-İslâm ile aynı yılda hazırlanmıştır. Mârifetnâme’nin birinci ‘Fenn’inde bulunan astronomi bahislerinin eski telakkilere göre olanları derlenmiştir. Hey’etü’l-İslâm, Hamza Ganiyyullah’a ithaf olunmuştur”.¹²⁰

¹¹⁴ Bkz. Esen Doğanay, “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu’ş-Şürûh” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 53-54.

¹¹⁵ Bkz. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 45.

¹¹⁶ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 49.

¹¹⁷ Bkz. Eren, *Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri*, 36.

¹¹⁸ Çağrıncı, *İbrahim Hakkı Erzurumî*, 310.

¹¹⁹ Altıntaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*, 49.

¹²⁰ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 39-40.

2.4. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Durdane Zeynep Tekmen tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatu'l İrfâniyye'si”, Köksal Selçuk tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İnsâniyye İsimli Güldestesi'nin Muhtevâsı ve Türkçe Kısmının Transkripsiyonlu Metni”, Esmâ Çelik tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kenzü'l-Fütûh'u”, Esen Doğanay tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu's-Şürûh”, Süleyman Solmaz tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı'nda Aşk”, Bekir Belada tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Nefs ve Merhaleleri”, Perihan Gökpinar tarafından “Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Tasavvufî Hayat” isimleri ile yapılmış olan çalışmalar; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın eserleri üzerine yazılmış yüksek lisans tezleridir. Yine İbrahim Hakkı'nın İrfâniyye isimli eseri üzerine Nurettin Ceviz'in “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine Ait Bir Yazma: Mecmûatu'l-İrfâniyye” isimli dergi makalesi bulunmaktadır. Ayrıca İbrahim Hakkı'nın öğrencisine yazmış olduğu bir mektup üzerine Ekrem Bektaş tarafından çalışılmış “Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan Talebesi Avnikli Molla Halil'e Öğütler” adlı dergi makalesi vardır. Ayrıca “İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri” ve “Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildirileri” isimleri ile sempozyum bildirileri de bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ'NİN İNCELENMESİ

3.1. Eserin Dış Özellikleri

Eserin Adı: Mecmûatü'l-Meânî

Müellif: Erzurumlu İbrahim Hakkı (D.1703-Ö.1780)

Dil: Türkçe, Arapça, Farsça

Tür: El Yazması

Yazı Şekli: Nesih

Yazılış Tarihi: H.1178 / M.1765

Kütüphane: İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi

Koleksiyon: Said Paşa Bölümü

Demirbaş: 576

Sayfa sayısı: 27 Giriş +503 (530 sayfa)

Yaprak sayısı: 266

Boy-en: 200x160 mm

Kalınlık: 45 mm

3.2. Mecmûatü'l-Meânî İle İlgili Bilgiler

“Bazı nüshalarında Mecmûatu'l-Hakkı başlığını taşıyan bu eser 1178/1765'te nazm ve cem' olunmuştur”.¹²¹ “Erzurum'da yazılmış, Tillo'da tamamlanmış beş ana eserin beşincisidir”.¹²²

Yazı şekli nesih olan ve “Manâların bir araya gelmesi” anlamını taşıyan bu eserde; Türkçe, Arapça, Farsça olmak üzere üç lisanda kaleme alınmış nazımlar ve nesirler iç içedir. “Eserin içinde Molla Mustafa'ya (Mustafa Fânî'ye) İbrahim Hakkı'nın bazı kendi eserleri de dahil, adları verilen elli beş kitabın tavsiye edilmesiyle bu

¹²¹ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 36.

¹²² Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, 57.

mecmuanın, adı geçene ithaf edildiği söylenebilir”.¹²³ “Tillo’daki türbede yatan Şeyh Mustafa Fânî Efendi, Fakirullah Hazretlerinin torunu ve Şeyh Abdülkadir-i Sâni’nin oğludur. Hazret-i Hakkı’nın kayınbiraderi olur. 1212-1797 târihinde vefât eylemiştir”.¹²⁴ Onun vefatı üzerine Bitlisli Rıdvan Efendi tarafından yazılmış olan ve her biri “Şeyhim benim Şeyh Mustafa” mısralarıyla biten dörtlükler Mecmûatü’l-Meânî’ye eklenmiştir.¹²⁵

Mecmûatü’l-Meânî’nin Atatürk Kitaplığı’ndaki nüshası 162 sayfalık, Arkeoloji Müzesi’ndeki nüshası ise 530 sayfalık olduğundan dolayı çalışmamızda Arkeoloji Müzesi’ndeki nüsha tercih edilmiştir. 27 sayfalık bir girişten sonraki 503 sayfalık içeriği ile bu nüsha toplam 530 sayfadır ki bu sayılara eserin en son sayfasında yer verilmiştir.

İbrahim Hakkı’nın eserlerinin tanıtıldığı kısımda da bildirdiğimiz gibi Mecmûatü’l-Meânî dört evlat esere kaynak olmuş, “Tuhfetu’l-Kirâm”, “Nuhbetu’l-Kelâm”, “Sefîne-i Nûh” ve “Definetu’r-Rûh” isimli eserler Mecmûatü’l-Meânî’den doğmuştur.

3.3. Eserin Nüshaları

İstanbul Arkeoloji Müz. Ktp. Said Paşa Bl. nr. 576.¹²⁶

Atatürk Ktp. Osman Ergin Yazmaları nr. 420.¹²⁷

Siirtli Mehmet Şefik GÜNEŞ nüshası.¹²⁸

Ayrıca Mesih İbrahimhakkıoğlu eserin bir nüshasının o zaman Nizamiye müftüsü olan Mehmet Ali Bener’de bulunduğunu bildirmiştir.¹²⁹

¹²³ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 36.

¹²⁴ Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, 55.

¹²⁵ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 267.

¹²⁶ Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 45

¹²⁷ Doğanay, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu’ş-Şürûh*, 47.

¹²⁸ Çelik, *Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kenzü’l-Fütûh’u*, 35.

¹²⁹ Bkz. M. İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, s. 113.

3.4. Eserdeki Kısımlar

Eserdeki kısımların içeriği incelendiğinde; “Münâcât”, “Şükürnâme”, “Münâcât-ı Nefyü'l-Vücûd”, “Kemâlu'r-Rızâ” başlıklı kısımların hem Türkçe'sinin hem Arapça'sının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, aynı içerikte olup farklı başlıklar taşıyan kısımlar da vardır ki, “Vuslatnâme”nin Arapça'sı “Cilâu'l-Kulûb” başlığıyla, “Teslîm ve Rızâ”nın Arapça'sı “Şifâu's-Sudûr fi't-Teslîm ve'r-Rıdâ” başlığıyla, “Keyfiyyetu'l-İhtilât Mea'l-Halk”ın Arapça'sı “Âdâbu's-Suhbetu Mea'n-Nâs” başlığıyla, “Nûş-i Cân”ın Arapça'sı “Mir'atu'l-Kevneyn” başlığıyla, “Raznâme”nin Arapça ve Farsça'sı “Mektûbu's-Sır” başlığıyla yer almaktadır.

Eserdeki Farsça, Arapça, Türkçe ve üç lisandaki kısımlar şöyledir;

3.4.1. Üç Lisanlı Kısımlar: Üç Lisanda Kıt'alar ve Beyitler, Türkçe-Arapça-Farsça Lügat, Vezinler (Aruz kalıpları).

3.4.2. Farsça Kısımlar: Sıfâtu'l-Ârifîn, Vahdet-i Vücûd, Erkân-ı Tarîkat-i Nakşibendiyye (6 beyit), Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Farsça Kısımları, Avâmil-i Nahviyye (Farsça Nazım), On İki Gezegene Dâir Farsça Nazım, Nazmu'l-Farisi, Mektûbu's-Sır, Kût-i Cân (Mesnevî'den Seçmeler).

3.4.3. Arapça Kısımlar: Cilâu'l-Kulûb, Münâcât, Şükürnâme, Münâcât-ı Nefyü'l-Vücûd, Şifâu's-Sudûr fi't-Teslîm ve'r-Rıdâ, Âdâtu'l-Evliyâ, Teslîm ve'r-Rızâ, Uzletnâme, Kemâlu'r-Rızâ, Nefyü'l-Vücûd, Âdâbu's-Suhbetu Mea'n-Nâs, Şeyhlerin Doğum Târihleri, Ma'rifetu'd-Dünyâ, Şeyh İsmail Fakîrullâh'ın, Gavs İsmail Fakîrullâh'ın oğlu Şeyh Abdulkadir Tillovî'nin ve Şeyh Mustafa'nın oğlu Şeyh Murteza'nın Vefat Târihleri, İbrahim Hakkı'nın İkinci ve Üçüncü Kez Hacc'a Gidiş Târihleri, İbrahim Hakkı'nın Virdi Olan Duâ, Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Arapça Kısımları, Hısnu'l-Ârifîn¹³⁰, Tecvîdu'l-Kur'ân, Nazmu'l-Arabî, Mir'atu'l-

¹³⁰ Eserde “Âriflerin kalesi” anlamındaki “Hısnu'l-Ârifîn” başlığı taşıyan bu Arapça kısmı, müstakil eserlerle berber zikreden C. Server Revnakoğlu “Hısnu'l-Ârifîn”in tam adına dâir, “Hısnu'l-Ârifîn Min Fiteni'z-Zamâni Fî Külli-Ân (Her ân ve zaman içinde zuhûra gelmiş, gelecek fitnelere âriflerin sığındığı ve sığınacağı kal'a kuvvetinde bir kitap)” ifâdesine yer vermiştir. Bkz. Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, s. 52.

Kevneyn, Mektûbu's-Sır, Kitâbu'l-Âlem, Tezkiretu'l-Ahbâb, Selâmnâme, Duhûlnâme.

3.4.4. Türkçe Kısımlar: Medh-i Bitlis, Tertîb-i Ulûm, Lubbu'l-Ulûm, Vuslatnâme, Münâcât, Münâcât-ı Tevhîd, Şükürnâme, Münâcât-ı Nefyü'l-Vücûd, Teslîm ve Rızâ, Teslîmu't-Tâm, İkbálnâme, Kemâlu'r-Rızâ, Keyfiyyetu'l-İhtilât Mea'l-Halk, Fenânâme, Vasiyetnâme, İbrâhim Hakkı'nın Doğum Târîhi, Âzâdnâme, Gülistan-ı Şeyh Sadi'nin Mukaddimesinden Tercüme Beyitler, İbretnâme-Hakkı'nın Nefsine Hitâbı, İbrâhim Hakkı'nın Hacc'a İlk Gidiş Târîhi, Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları, Divân-ı İlahinâme'den Seçme Beyitler, İnsân-ı Kâmil, A'mâlû'l-Felekiyye bi'r-Rub'il-Müceyyibi'l-Âfâkî, Kavâidu'l-Farisiyye, Medh-i Vatan, el-Hayâlâtü'l-Muhâlât, Şeyh Mustafa, Tahzîr-i Tezevvüc, Nasihatnâme, Mahremu'l-Esrâr, Hayretnâme, Vahdetnâme-I, Fakrnâme, Tevhîdu's-Sıfat, Rızânâme, Nûş-i Cân, Raznâme, Sabırnâme, İnâyetnâme, Gönülnâme, Teferrucnâme, Nefyü'l-Vücûd-I, Nefyü'l-Vücûd-II, Nefyü'l-Vücûd-III, Vahdetnâme-II, Te'lîfât Bilgisi, Nazmu'l-Hakkı, Tillo'daki Hüsn-i Hâli, Vasiyyet-i Hakkı.

3.5. Eserdeki Türkçe Kısımların Muhtevası

3.5.1. Medh-i Bitlis: Bitlis'in güzelliklerinin ve Hakk'a yönelmiş olan halkının örnek alınması ahlâkının medhedildiği bu bölümde her bir semtinde taşı yolları bulunan şehrin akarsuları “Çü ayn-ı selsebîl akar bulağı” ifadesiyle Kur'ân-ı Kerîm'de, “Orada bir pınar ki ona “selsebîl” adı verilir.”¹³¹ diye geçen cennet pınarına benzetilmiştir. Ayrıca kuş dilini bilen Süleyman (a.s.)'ı hatırlatırcasına “Hezar efgân ile söyler nice dil” denilerek gül bahçelerinde öten bülbülün neler anlattığına ve öten kuşların manâ âlemimize nice lisânla neler söylediklerine dâir tefekkür manzaraları o dönemin Bitlis bahçelerinden âdetâ günümüze kadar yansıtılmıştır. Yine bu bölümde “Riyâz-ı cennet olsun hem kubûru” denilerek üzeri mâmur olan bu toprağın kabirlerinin de cennet gibi olması temennisi ile ecdâda yapılan rahmet duâsı nazmın içeriğine dâhil edilmiştir. “Hüdâ'nın hıfzı olsun dîdebânı” niyazıyla da bütün güzellikleri ile şehir ve halkı Allâh'ın emânetine havâle edilerek muhafazası için duâ kılınmıştır. Cennet gibi huzurlu bu şehrin ilme tâlib sakinlerinin böylesi güzel bir ortamı ilim öğrenme mekâmı haline getirdiğinden,

¹³¹ el-İnsân 76/18.

burada yaşayan temiz kalpli insânların her şeyden uzaklaşıp tamamen Hakk'a yönelen tecerrüd ehli kimseler olduğundan, temizliği önemseyen bu halkın Bitlis'in temiz hamamlarında bedenen de temizlendiklerinden, bu mekânın ehlinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan geldiğinden, buranın âlimlerinin dedikodu ve boş söz bilmeyen, zâkir, zâhid, kâmil, ilmiyle âmil kimseler olduğundan, namaz ve oruçta dâim olan bu mekânın sâlihlerinin ibâdet sâyesinde saâdete erdiğinden, evliyâyâ muhabbet duyan bu şehrin ahâlisinin erkeklerinin cesur ve cömert, kadınlarının âdeta köşkler içinde saklı hayâ ehli huriler olduğundan bahsedilmiştir.

3.5.2. Tertîb-i Ulûm: Hem ilim olmadan kulluk vazifelerimiz yerine gelemeyeceğinden hem de kendimizi ve Rabb'imizi bilmek için ilim öğrenmek mecburiyet arz ettiğinden dolayı ilimlerin detayları ile işlendiği Erzurum medrese üslûbundan yansıyan bir takım tavsiyeleri içeren yüz yirmi beş beyitlik bu nazım, tanzîm ile sıralanmış ilimlerden bahseden on iki bâbdan oluşmuştur ki bunlar; ilme dalâlet, icmâl-i âlet, Kur'an ve hat, fıkıh ve lugat, tasrif, nahiv ve avâmil, mantık, âdab, ilm-i meâni, hikmet, cüz'iyât ve usuldür.

Bu bâblar üzerine açıklama ve tavsiyelerin yer aldığı risâlede, üçüncü başlıktan itibaren, bahsedilen alanlara dâir eserler ve müellifler zikredilmiştir ki bunlar; üçüncü bölümde Tecvîd-i Türkî, dördüncü bölümde Birgili, Münyet Musallî, Tuhfe Fıkh, Ta'lim-i Muallim, Manzûm Akâid, Şükürnâme, Manzûm-i Rûmî, Tertîb-i Ulûm, Hilye-i Hâkânî ve Hayriyye şeklindedir. Beşinci bölümde Emsile, Binâ, Maksûd, İzzi, Merâh, Farsî lûgat, Şâhidî, Nisâb-ı Sıbyân, Attâr Pendi ve altıncı bölümde Avâmil, Küçük Avâmil, Unmûzec, Hadâyık, İzhâr, Netâic, Kâfiyye, Câmî, Şâfiyye, Çarperd, Ferište, Gülistân, Bostân, Divân-ı Hâfız, Râzî isimleri geçmiştir. Yedinci bölümde Îsâgocî, Hüsâm-Kâtî, Muhyiddîn, Fenârî, Kul Ahmed, Velediyye, Şemsiyye, Kutb-i Mantık, Dâvud, Seyyid, Tehzîb, Celâl, Mîr, Tecvîd-i Manzûm, Şâtîbî, Bur'iyye, Şerh-i Halebî, Vikâye ve sekizinci bölümde Hüseyinî, Şerh-i Adud, Mîr, Zeyn, Takrîr-i Kavânîn, Hısnu'l-Hasîn, Emâlî, Fıkıh-ı Ekber, Ta'rîf-i Seyyid, Ahterî, Sihâh, Vankulu, Kâmus, Farsî Halîmî, Ni'metullâh gibi eser ve müellif isimleri zikredilmiştir. Dokuzuncu bölümde Telhîs, Mutavvel, İstiâre, Endülisî, Nablîsî ve onuncu bölümde Kadî Mîr, Molla Lârî, Şerh-i Akâid, Hayâlî, Hikmetu'l-Ayn, Mirza Cân, İsbât-ı Vâcib, Muhtasar, Müntehâ, Mültekâ, Eşbâh Nezâir, İbni Melek'ten Mecmau'l-Bahr şeklindeki müellif ve eserlerin isimlerine yer verilmiştir. On birinci bölümdekiler Eşkâl-i Te'sîs Şerhi, Hulâsa, İbn Çullî, Şerh-i Çağmîn,

Bercendî, Bist Bâb, Takvîm-i Buldân, ilm-i zîcden Sî Fasl-ı Tûsî, Sirâc, Şir‘a Metni, Tarîkat ve on ikinci bölümde sayılanlar da Tavzîh, Tasrîh, Telvîh, Nuhbe, Metn-i Meşârik, Mebârik, Beyzâvî şeklindedir.

Şükran Fazlıoğlu'nun “Ta‘lîm ile İrşâd Arasında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı” isimli çalışmasında, hakkında detaylı bilgilerin aktarıldığı bu eserler ve müelliflerin isimleri ve sınıflandırılışı özetle şu şekildedir;

İlm-i tecvîde dâir Tecvîd-i Türkî, Karabaş tecvîdi diye bilinen eserdir. Tecvîd-i manzûm, Muhammed b. Muhammed el-Cezerî el-Şâfiî'nin el-Mukaddimet el-cezeriyye olarak bilinen manzum eseridir. Şâtıbî, Ebû Muhammed el-Kâsım İbn Fîrrûh el-Şâtıbî el-Darîr'in el-Şâtıbiyye diye meşhur olan Hırz el-emânî ve vech el-tehânî adlı eseridir.¹³²

İlm-i lügate dâir Ferište, bilinen en eski Arapça-Türkçe sözlüklerden birinin sâhibi olan İbn Melek lakaplı Abdullatif b. Ferište'nin lügatidir. Ta‘rif-i Seyyid, Seyyid Şerîf el-Curcânî'nin zamanına kadar tedris edilmiş ilimlerde kullanılan ıstılahları açıkladığı Ta‘rifât adlı terimler sözlüğüdür. Ahterî, Ahterî diye bilinen Muslihiddin Mustafâ b. Şemsuddin el-Karahisârî'nin Sıhâh-ı Cevherî, Dustûr el-luga, Tekmile, Mecma el-luga, Mukaddimet el-edeb gibi kitaplardan sözcük derleyip Türkçe'ye çevirerek hazırladığı ve Ahterî-i Kebîr diye anılan Arapça-Türkçe sözlüğüdür. Sıhâh, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî'nin Sıhâh el-luga diye bilinen Tâc el-luga adlı sözlüğüdür. Vankulu, el-Cevherî'nin Sıhâh'ının Vankulu diye bilinen Muhammed b. Mustafâ el-Vânî tarafından yapılmış Türkçe tercümesidir. Kâmûs, Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-Firuzâbâdî el-Şirâzî'nin el-Kâmûs el-muhît ve el-kâbûs el-vasîf el-câmi limâ zehebe min kelâm el-arab şemâfîf adlı Arapça-Arapça sözlüğüdür.¹³³

İlm-i akâide dâir Birgili, İmâm Birgivî diye bilinen Mehmed b. Pîr Alî'nin Risâle-i Birgivî adlı eseridir. Hısnu'l-hasîn, Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî'nin sahîh hadîslerden duâ, vird ve zikirleri derlediği Hısnu'l-hasîn min kelâm seyyid el-murselîn adlı kitabıdır. Emâlî, Sirâcuddin Ali b. Osmân el-Ûşî'nin Mâturîdiyye akâidine dâir el-Emâlî adlı manzum risâlesidir. Fıkh-ı ekber, İmâm-ı

¹³² Bkz. Şükran Fazlıoğlu, “Ta‘lîm ile İrşâd Arasında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S. 18 (2005): 132.

¹³³ Bkz. A.g.e. s. 133-134.

Azam Ebû Hanife'nin ünlü risâlesidir. Şükürname, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın manzum risâlesidir.¹³⁴

İlm-i fıkha dâir Munyet musalli, Muhammed b. Muhammed Sedîduddîn el-Kâşgarî'nin namaz konusunu Hanefî fikhına göre incelediği Munyet el-musallî ve gunyet el-mubtedî adlı eseridir. Tuhfe, Alâuddîn Muhammed b. Ahmed el-Semerkindî el-Hanefî'nin Hanefî fikhının en meşhur el kitabı olan el-Kudûrî'nin Muhtasar'ına ilâveler yaparak yeniden tertîb ettiği Tuhfet el-fukaha adlı eseridir. Talîm-i Muallim, Burhanuddîn el-Zernûcî'nin Talîm el-muteallim adlı eseridir. Şerh-i Halebî, Kâşgarî'nin Munyet el-musallî adlı meşhur muhtasarına İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin yazdığı Gunyet el-mütemellî adlı şerhtir. Vikâye, Burhân el-şeria Mahmûd b. Sadr el-şeria el-evvel Ubeydullah el-Mahbûbî'nin Vikâye el-rivâye fî mesâil el-hidâye adlı eseridir. Multekâ, İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Multekâ el-ebhur fî furû el-Hanefiyye adlı eseridir. (Şerh-i) Mecmau'l-bahr, Hanefî fakihlerinden Muzafferuddîn Ahmed b. Ali'nin, Mecma el-bahreyn ve mültekâ el-Nehrayn adlı eserine İbn Melek'in yaptığı şerhtir.¹³⁵

İlm-i ahlâka dâir Hilye-i Hâkânî, Ayaspaşazâde Hâkânî Mehmed Bey'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'in fizikî özellik ve güzel ahlâkından bahseden eseridir. Hayriyye, Nâbî'nin nasihatnâme türündeki mesnevîsidir. Attâr Pend'i, Ferîduddîn Muhammed b. İbrâhîm el-Attâr el-Hemedânî'nin nasihatlar içeren Pendnâme adlı Farsça manzûm eseridir. Bostan ve Gülistan, Muslihuddîn Sâdi-i Şirâzî'nin Farsça eserleridir. Tarîkat, Mehmed Birgivî'nin el-Tarîkat el-Muhammediyye ve elsîret el-Ahmediyye adlı eseridir.¹³⁶

İlm-i sarfa dâir İzzî, İzzuddîn Ebu'l-Fedâil İbrahim b. Abdülvehhâb b. İmâduddîn b. İbrahim el-Zencânî'nin el-Tasrîf el-İzzî adlı eseridir. Merâh, Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un Merâh el-ervâh adlı eseridir. Şâfiyye, Cemâluddîn Osmân b. Ömer'in el-Şâfiyye fî el-tasrîf adlı eseridir. Çârperd, Ahmed b. el-Hasan Fahriddîn el-Çârperdî'nin İbn el-Hâcib'in Şâfiyye'sine yazdığı şerhtir.¹³⁷

¹³⁴ Bkz. A.g.e. s. 134-136.

¹³⁵ Bkz. A.g.e. s. 137-139.

¹³⁶ Bkz. A.g.e. s. 140-141.

¹³⁷ Bkz. A.g.e. s. 141-143.

İlm-i fursa dâir Şâhidî, Mevlevî şeyhlerinden İbrahim b. Sâlih el-Muğlevî'nin manzûm Farsça-Türkçe sözlüğüdür. Nisâb-ı Sibyan, iki dilli manzum sözlük geleneğinin ilk örneklerinden olup Bedruddîn Ebu Nasr Mesud b. Ebi Bekr el-Ferahî'nin Arapça-Farsça eseridir. Divân-ı Hâfız, Hâfız el-Şîrâzî diye meşhur Şemsuddîn Muhammed'in Farsça dîvânıdır. Fars-i Halimî, Lutfullah b. Yusuf el-Halîmî'nin asıl adı Bahr el-garaib olan sözlüğüdür. Nimetullâh, Nakşibendî şeyhlerinden Sofyalı Nimetullah b. Ahmed b. Mubârek el-Rumî'nin Farsça-Türkçe sözlüğüdür.¹³⁸

İlm-i nahive dâir Avâmil, Abdulkâhir el-Curcânî'nin el-Avâmil el-mie adlı eseridir. Küçük avâmil, el-Birgivî'nin el-Avâmil el-cedîd diye bilinen eseridir. Unmûzec, Cârullah b. Kâsım Mahmud b. Ömer el-Zemahşerî'nin ünlü eseri el-Mufassal'ın yine el-Zemahşerî tarafından kaleme alınmış olan muhtasarıdır. Hedâik, Zemahşerî'nin Unmûzec'ine Saduddîn Sadullah el-Berda'î tarafından yazılan Hadâik el-dekâik fî şerh risâlet allâme el-hekâik adlı şerhtir. İzhâr, el-Birgivî'nin İzhâr el-esrâr isimli eseridir. Netâic, Kuşadalı Mustafa b. Hamza'nın İzhâr el-esrâr şerhlerinin en meşhuru olan Netâic el-efkâr adlı eseridir. Kâfiye, İbn el-Hâcib'in el-Kâfiye fî el-nahv adlı muhtasar eseridir. Molla Câmî, İbn el-Hâcib'in el-Kâfiye fî el-nahv adlı eserine Molla Câmî diye meşhur Nûreddîn Abdurrahmân b. Ahmed Nuruddîn'in, el-Fevâid el-diyâiyye adıyla yazdığı şerhtir.¹³⁹

İlm-i mantıka dâir Îsâgocî, Esîruddîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî'nin asıl adı Risâlet el-ebheriyye olan eseridir. Husâm-ı Kâtî, Husâmuddîn Hasan el-Kâtî'nin Îsâgocî'ye yazdığı muhtasar şerhtir. Muhyiddîn, Muhyiddîn el-Taleşî'nin Husâmuddîn el-Kâtî'nin Îsâgocî şerhine yazdığı hâşiyedir. Fenârî, Ebherî'nin Îsâgocî'sine Şemsuddîn Muhammed b. Hamza Mollâ el-Fenârî'nin el-Fevâid el-Fenâriyye adıyla yazdığı şerhtir. Kul Ahmed, el-Fenârî'nin Îsâgocî şerhine Kul Ahmed diye bilinen Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Hızır'ın yazdığı hâşiyedir. Velediyye, Seyyid Şerif'in el-Velediyye fî el-mantık adlı eseridir. Şemsiyye, Necmuddîn Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî'nin Şemsuddîn Muhammed için telif ettiği el-Şemsiyye fî el-mantık adlı eseridir. Kutb-i mantık, Kutbuddîn Muhammed b. Muhammed el-Râzî el-Tahtânî'nin Şemsiyye'ye yazdığı Tahrîr el-kavâid el-

¹³⁸ Bkz. A.g.e. s. 143-145.

¹³⁹ Bkz. A.g.e. s. 145-147.

mantıkıyye fî şerh el-şemsiyye adlı şerhtir. Seyyid, Kutbuddîn el-Râzî'nin Şemsiyye şerhine Seyyid Şerîf'in yazdığı hâşiyedir. Dâvud, Seyyid Şerîf'in Şemsiyye şerhi üzerine kaleme aldığı hâşiyeye, Kara Dâvud olarak bilinen İbn Kemâl el-Kocevî el-Rûmî el-Hanefî tarafından yazılan hâşiyedir. Tehzîb, el-Taftâzânî'nin Tehzîb el-mantık ve el-keîâm adlı eseridir. Celâl, Celâluddîn Muhammed b. Esad el-Devvânî'nin Tehzîb'e yazdığı şerhtir. Mîr, el-Devvânî'nin Tehzîb şerhine, Mîr Ebû'l-Feth el-Saîdî'nin yazdığı hâşiyedir.¹⁴⁰

İlm-i âdâba dâir Huseynî, Şemsuddîn Muhammed b. Eşref el-Huseynî el-Semerkandî'nin, Âdâb el-Fadıl el-Semerkandî adlı eseridir. Şerh-i Adud, Şemsuddîn Muhammed el-Hanefî el-Tebrîzî'nin Adududdîn Abdurrahman b. Ahmed el-İcî'nin risalesi Âdâb-ı Adud'a yazdığı şerhtir. Âdâb-ı Mîr, Tâc el-Saîdî el-Erdebîlî diye bilinen Mîr Ebû el-Feth Muhammed b. Emîn'in, Muhammed el-Tebrîzî'nin Adud Şerhi'ne yazdığı hâşiyedir. Takrîr-i kavânîn, Saçaklızâde diye bilinen Muhammed b. Ebûbekr el-Maraşî'nin Takrîr el-kavânîn el-mutedâvile fî ilm el-munâzara adlı eseridir.¹⁴¹

İlm-i meânîye dâir Telhîs, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvî'nin, Siracuddîn Ebu Yakub Yusuf b. Ebu Bekr el-Sekkâkî'nin Miftâh el-Ulum'unun üçüncü bölümüne yazdığı bir hulâsa olan Telhîs el-miftâh adlı eseridir. El-Mutavvel, el-Taftâzânî tarafından Muhammed el-Kazvî'nin Telhîs el-miftâh'ı üzerine yazılan şerhtir.¹⁴²

İlm-i beyâna dâir İstiâre, Ebu el-Kâsım el-Leys el-Semerkandî'nin Risâle el-istiâre adlı eseridir. İlm-i arûza dâir Endelusî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Endelusî'nin arûz ilmindeki tanınmış eseridir.¹⁴³

İlm-i hikmete dâir Kadî-mîr, Esîruddîn el-Ebherî'nin Hidâyet el-hikme adlı eserine Kadî-mîr diye tanınan Kemâluddîn Huseyn b. Muînuddîn el-Huseynî el-Yezdî el-Meybûdî el-Mantıkî'nin Şerhu hidâyet el-hikme adlı şerhtir. Molla Lârî, Kadî-mîr'in Şerhu hidâyet el-hikme'si üzerine Muslihuddîn Muhammed b. Salâh el-Lârî'nin

¹⁴⁰ Bkz. A.g.e. s. 148-150.

¹⁴¹ Bkz. A.g.e. s. 150-151.

¹⁴² Bkz. A.g.e. s. 151-152.

¹⁴³ Bkz. A.g.e. s. 152.

yazdığı Hâşiyeye alâ şerhi hidâyet el-hikme adlı hâşiyedir. Hikmet el-ayn, Necmuddîn Ebu'l-Hasan Muhammed el-Kâtibî el-Kazvînî'nin eseridir. Mîrza-cân, Mîrza-cân Habîbullah el-Şîrâzî'nin Mîrek el-Buhârî'nin Hikmet el-ayn şerhine yazdığı hâşiyedir.¹⁴⁴

İlm-i kelâma dâir Şerh el-akâid, Necmuddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed el-Nesefî'nin eseri Akâid-i Nesefî üzerine el-Taftâzânî'nin yazdığı şerhtir. Hayâlî, Molla Hayâlî diye bilinen Ahmed b. Mûsâ'nın, el-Taftâzânî'nin Şerh el-akâid'ine yazdığı hâşiyedir. İsbât-ı vâcib, Celâluddîn el-Devvânî'nin kelim alanında Risâle fî isbât-ı vâcib adlı eseridir. İlm-i hendeseye dâir Eşkâl-i tesîs şerhi, Şemsuddîn el-Semerkindî'nin Eşkâl et-tesîs adlı metnine Kâdî-zâde'nin yazdığı Tuhfet el-reîs isimli şerhtir.¹⁴⁵

İlm-i hisâba dâir Hulâsat, Bahâuddîn Muhammed b.Huseyn el-Âmilî'ye âit, Risâle-i Bahâiyye olarak da bilinen el-Hulâsat fî el-hisâb adlı eseridir. İbn Çullî, el-Âmilî'nin el-Hulâsat fî el-hisâb adlı eserine Ömer b. Ahmed el-Maî el-Çullî'nin yazdığı şerhtir.¹⁴⁶

İlm-i hey'ete dâir Şerh-i Çağmînî, Şerefuddîn Ebû Ali Mahmûd b. Muhammed b. Ömer el-Çağmînî'nin el-Mulahhas fî ilm el-heye el-basîte adlı eserine, Kâdî-zâde el-Rûmî diye tanınan Salâhuddîn Musâ b.Mehmed b. Mahmûd tarafından yazılan şerhtir. Bircendî, Kâdî-zâde'nin Şerh el-Mulahhas fî ilm el-heye el-basîte isimli şerhine Abdulâlî b. Muhammed b. Huseyn el-Bircendî'nin yazdığı hâşiyedir.¹⁴⁷

İlm-i âlâta dâir Bîst Bâb, Usturlab sahasında Nasiruddîn el-Tûsî'nin Bîst bâb der marifet-i usturlâb adlı Farsça eseridir. İlm-i coğrafyaya dâir Takvim-i buldân, Ebu'l-Fida olarak bilinen İmaduddîn İsmail b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî'nin eseridir. İlm-i takvime dâir Sî fasl-ı Tusî, Nasiruddîn el-Tûsî'nin takvim nazariyatı konusundaki Sî fasl der marifet-i takvim adlı Farsça eseridir. İlm-i ferâize dâir Sirâc, Hanefî mezhebinin ferâizini konu edinip mîras ve nafaka taksimini anlatan Sirâcuddîn

¹⁴⁴ Bkz. A.g.e. s. 153-154.

¹⁴⁵ Bkz. A.g.e. s. 154-155.

¹⁴⁶ Bkz. A.g.e. s. 156.

¹⁴⁷ Bkz. A.g.e. s. 156-157.

Muhammed b. Mahmûd b. Abdurreşîd el-Secâvendî'nin el-Ferâid el-Sirâciyye diye bilinen eseridir.¹⁴⁸

İlm-i usûl-i fıkha dâir Tavdîh, Sadr el-Şerîa Ubeydullah b. Mesûd el-Buhârî'nin kendi eseri olan Tenkîh el-usûl'e yine kendisinin el-Tavdîh fi halli gavâmiz el-tenkîh adıyla yazdığı şerhtir. Telvîh, Sadr el-Şerîa'nın el-Tavdîh adlı eserine el-Taftâzânî'nin el-Telvîh fi keşfi hakâik el-tenkîh ismiyle yazdığı şerhtir. Tasrîh, Taftâzânî'nin el-Telvîh'ine Abdulhakîm b. Şemsuddîn el-Hindî el-Siyelkûtî'nin el-Tasrîh bi gavamiz el-telvîh adıyla yazdığı hâşiyedir. Muntehâ, İbn Hâcib'in Muntehâ el-sûl ve el-emel fi ilmey el-usûl ve el-cedel adlı eseridir. Muhtasar, İbn Hâcib'in Muntehâ'sını ihtisar ettiği Muhtasar el-muntehâ isimli eseridir.¹⁴⁹

İlm-i hadîse dâir Nuhbe, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî'nin Nuhbet el-fiker fi mustalah ehl el-eser adlı eseridir. Metn-i Meşârik, Radıyyuddîn Hasan b. Muhammed el-Sâgânî'nin Meşârik el-envâr el-nebeviyye min sıhah el-ahbâr el-Mustafaviyye adlı eseridir.

Mebârik, el-Sâgânî'nin Meşârik el-envâr'ına İbn Melek'in Mebârik el-ezhâr adıyla yazdığı şerhtir. İlm-i tefsîre dâir Beydâvî, Nasıruddîn Saîd Abdullah b. Ömer Kâdî el-Beydâvî'nin Beydâvî Tefsîri diye de bilinen Envâr el-tenzîl ve esrâr el-tevîl isimli tefsîridir.¹⁵⁰

İlim tahsil edecek kimselere rehberlik ve yol gösterme niteliğinde yazılmış olan ve ilim yolcusunun kemâle erebilmesi için öğüt dinlemeye râzı olması gerektiği ifâde edilen Tertîb-i Ulûm'un birinci bölümde, “Halka kul olma, hikmeti ara, dünyâlıklardan geç, halveti tercih et, sabret, hevesleri terk et, kanâat sahibi ol, zamânı boşa geçirme, öğrendiklerini başkalarıyla da paylaş, iyilerle beraber ol, tahsîl görürken halkın arasına karışma” şeklinde özetlenebilecek nasihatlere yer verilmiştir. İkinci bölümde kelime bilgisi, morfoloji, cümle bilgisi, gramer, mânâ, ilm-i beyâna dâhil olan; sözün etkileyici şeklide ifâde edilmesi, vaaz, şiir, aruz, kâfiye, nesir yazma, şiiri kasidesine uygun ahenk ile okuma şeklindeki konulardan bahsedilmiş ve ilmin hilm ve huy güzelliği ile beraber olunca değer kazandığına değinilmiştir.

¹⁴⁸ Bkz. A.g.e. s. 157-159.

¹⁴⁹ Bkz. A.g.e. s. 160.

¹⁵⁰ Bkz. A.g.e. s. 161-162.

Üçüncü bölümde Kur'ân hatmi ve tecvîdten, sülüs, nesih ve tâlik hatlarından, dördüncü bölümde divan hattının bilinmesinden ama yazılmamasından, beşinci bölümde Emsile, Binâ, Maksut gibi eserlerden, altıncı bölümde nahiv ilminden, yedinci bölümde mantıktan, sekizinci bölümde âdaptan, dokuzuncu bölümde ilm-i meânîden, onuncu bölümde kelâm ilmi ve isbât-ı vâcibten, on birinci bölümde hendese, astronomi, coğrafya, anatomi ve miras hukukundan, on ikinci bölümde fıkıh usulü ve hadis usûlünden bahsedilmiştir.

3.5.3. Lubbu'l-Ulûm: İlimlerin özü olan gönülden bahsedilen bu bölümde, ilm-i bâtının yani gönül ilminin ledünnî ilim olduğuna, ilm-i zâhirin ders, tahsîl, düşünme yoluyla, ilm-i bâtının ise susmak, unutmak, hayranlık ile hayrette kalmak sûretiyle gerçekleştiğine değinilmiştir. Burada vurgulanması gereken bir durum da Tertîb-i Ulûm kısmında tavsiye edilen onca esere ve okunup öğrenilen onca ilme rağmen onlarla yetinmeyen İbrahim Hakkı'nın "İlimlerin özü" anlamı taşıyan bu kısımdaki ifâdeleriyle gönül ilmine ne kadar çok kıymet verdiğinin dikkat çekici olmasıdır.

3.5.4. Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları: İki beyitten oluşan bu kısımda "Muhtaçlık cevherdir, onun gayrısı arazdır. Hiçlik sıhhattir, ondan başkası hastalıktır. Dünyâ kıymetsiz şeylere güvenip mağrur olmaktan ve hayallerden ibâret iken bu âlemden asıl maksat hiçliğe ermekten başka bir şey değil imiş" manâsındaki mısralara yer verilmiştir.

3.5.5. Vuslatnâme: Mektup ile gelen soruya cevâben kaleme alınmış olan, yüz on altı beyitten oluşan ve içerisinde "Ey Hasan" hitâbı bulunan "Vuslatnâme" isimli bu nazımda Hakk'a vâsıl olabilmek için kalbin on âfetten arındırılıp zıttı olan on güzel hâl ile süslenmesi gerektiğinden bahsedilerek bunların her birine dâir nasihatler içeren onar tane beyit yazılmıştır. Bölümün sonunda bu on güzel hâl; teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül, tezellül, teslîm, rızâ, fakr, fenâ olarak sıralanmıştır.

Ayrıca kalbin benlik âfetinden arındırılmasına dâir, tevhîd konusunun ve varlığın özünün bir olduğu husûsunun işlendiği bu bölümde vahdet şarabıyla mest olup nefes deryâsına dalabilmekten bahsedilmiştir. Bu noktada nefes ifâdesine dâir yapılan açıklamalara bakmak yerinde olacaktır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, nefes kelimesini Allah'ın Rahmân ismine nisbet ederek evrenin yaratılışı ve varlıkla ilgili bir kavram diye ele almıştır. İnsanın nefesi

*kelimenin, sesin ve sözün vücûda gelesine, bu da birçok dilin ortaya çıkmasına sebep olur. Bütün kelimeler ses zemininde ve sestem oluştuğu gibi maddî ve mânevî bütün varlıklar da Allah'ın kelimeleridir.*¹⁵¹

“İbnü'l-Arabî, bu görüşlerin yanı sıra esasta bir ve tek olan sesin lafız ve kelimeler halinde çoğalması örneği üzerinde durarak bütün varlıkların tek ve hakiki varlığın yansımaları olduğunu göstermeye çalışmıştır”¹⁵² Çeşitli tasavvufi anlamları bulunan “nefes” kelimesinin buradaki ifâdesi de varlık, eşyanın aslı, tevhîd, varlığın özü şeklindeki manâlara yakın durmaktadır ki tevhîd vurgusundan sonra bölüm bitirilirken on güzel hâl sıralanıp özetlenmiş ve tıpkı tûfan zamanı Hz. Nûh'un gemisindekilerin muhafaza olması gibi, bahsi edilen on güzel haslete sâhip olan gönül ehlinin; kötülüklerden, tehlikelerden bu huyları ile korunacağı ifâde edilerek bu kısım tamamlanmıştır.

3.5.6. Münâcât: Mektupta bahsedilen on âfetten kalbin temizlenip on güzel huyla süslenmesi için Allâh'a yakarış ve duâlar içeren dörtlüklerden oluşan bu bölümde on huyun her biri için ayrı ayrı niyazda bulunulmuştur. Bu yakarışlar içinde gaflete karşı teveccüh, şirke karşı tevhîd, hazere karşı tevekkül, tedbîre karşı tefvîz, cezâ'a karşı sabır ve hilm, kibre karşı züll ve hakirlik, taarruza karşı teslîm, sahta karşı rızâ, izâfete karşı fakr, benliğe karşı fenâ olmak üzere on hususta duâyaya yer verilmiştir.

3.5.7. Münâcât-ı Tevhîd: Allâh'ın birliğine vurgu yapılan beyitlerden oluşan bu bölümde, şirk kirinden kurtulup tevhîdi idrâk edebilmek ve tam bir muvahhid olabilmek üzerine yakarışlar bulunmaktadır.

3.5.8. Şükürnâme: Allâh'a şükür içeren ve her birinin sonu “Sana bin hamd ü şükr olsun İlâhi” ifâdesiyle biten dörtlüklerden oluşan bu bölümde Hakk'a şükretmeyi gerektirecek lütuflar sıralanmış, ayrıca Hakk'ın sayısız lütufları karşısında yapılacak hiçbir şeyin şükretmek için yeterli gelemeyeceğine değinilmiştir.

3.5.9. Münâcât-ı Nefyü'l-Vücûd: Her birinin sonu “Beni benden halâs eyle İlâhi” ifâdesiyle biten beşli bölümlerden oluşan bu kısımda varlık iddiâsından kurtulup benlikten sıyrılabilmek için Hakk Teâlâ'ya yakarış ve duâlar bulunmaktadır.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, “Nefes” md. DİA., İstanbul, 2006, C. XXXII, 522.

¹⁵² A.g.y., 522.

3.5.10. Teslîm ve Rızâ: Her birinin sonu “Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur” ifâdesiyle biten beşli bölümlerden oluşan bu kısımda, bulunduğumuz halden daha münâsib bir hâlde olamayacağımıza, ne durumda bulunuyorsak en uygun olanın o durum olduğuna ve her hâl u kârda teslîm olup hâlimize rızâ göstermemiz gerektiğine değinilmiştir.

3.5.11. Teslîmu't-Tâm: Her birinin sonu “Hemân söz tut, hemân söz tut” ifâdesiyle biten dördlüklerden oluşan bu bölümde bazı nasihatlere yer verilmiş ve tam bir teslîmiyet ile nasihat dinleyip söyleneni yerine getirmenin önemine vurgu yapılmıştır.

3.5.12. İkbâl-nâme: Her birinin sonu “İstefti kalbek, ikbâlin işle” ifâdesiyle biten dördlüklerden oluşan bu kısımda kalbe danışarak kalbin yöneldiği işi yapmak gerektiğinden bahsedilmiş ve nefse, keyfe, akla uyanı değil Hakk'ın beyti olan kalbe uyanı, kalbin ikbâlini yapmanın doğru olduğu vurgulanmıştır.

3.5.13. Kemâlu'r-Rızâ: Gazap-savâb, nekâl-kemâl, günah-penah, gumûm-rusûm, futûr-huzûr, belâ-rızâ, keder-şeker, kabîh-melîh, cefâ-safâ, hevâ-nevâ, hatâ-atâ, anâ-gınâ, taab-tarab, maraz-garaz, cehîm-naîm, gurûr-sürûr gibi birincisi menfi, ikincisi müsbet manâlardaki farklı kelimelere dâir tanımlamalar içeren dördlüklerden oluşan bu kısımda, “Asıl kötülük, zıt görünen şeylerin aynı olduğunu algılayamamaktır. Hakk'tan gelen hiçbir şeyi kötü görmemek gerekir. Güzel olan, zıtlıkların ikisini de beğenip birini diğerine tercih etmemektir. Cefâ ve safâ, fakirlik ve zenginlik, zorluk ve kolaylık gibi halleri birbirinden farklı bulmak, her ikisinde de mutluluk ve rızâ hissini taşıyamamak, birinden kurtulup öbürüne ulaşmaya çalışmak, aslında boş yere zahmet çekmek, kemâle erememiş olmak ve kaygılar içinde yorulup durmak anlamı taşır. Kâmil bir rızâ hâli için zıtlıkları bir görmek gerekir” şeklindeki ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.14. Keyfiyyetu'l-İhtilât Mea'l-Halk: İletişim, sohbet, görüşme esasları gibi konuların keyfiyet ve âdâbının işlendiği dördlüklerden oluşan bu kısımda gönül yapmak, ayıpları örtmek, insânları çekiştirmeyip hayırla anmak, kötülük edenler dâhil herkese iyilik yapmak, güzel geçinmek, insânların yaptığı iyiliğin ve kötülüğün aslında Hakk'tan geldiğini bilmek, her konuda olduğu gibi insân iletişimde de sıkıntı ölçüsünde rahmete ulaşıldığını idrâk etmek, bir kahrda yüz lütuf olduğu bilinciyle teslîm olmak tavsiye edilmiştir.

3.5.15. Fenânâme: Yâ İlahî hitâbıyla başlayan dörtlüklerden oluşan bu kısımda hep zikirle meşgul olmak, dâimâ şükretmek, mâsivâdan uzaklaşmak, nefsi bilmek, tevekküle ermek, işleri Allâh'a havâle etmek, sabır göstermek, lütfu da kahrı da bir ve hoş görmek, fakr ve fenâyâ ulaşmak gibi haller için niyazda bulunmuş ve olması istenen bu hallerin her birinin talep edilmesinin hemen ardından "Tâ ki olması gereken hâle gelene dek" manâsındaki ifâdelere yer verilmiştir. "Ey Allâh'ım işleri sana havâle etmenin kolaylığını bana nasîb et tâ ki tedbîr almayı bırakayım ve hâlim, senin takdîrini hep teslîmiyetle kabul etmiş olsun" örneğinde olduğu gibi diğer hasletler için de benzer uslupla duâlara yer verilmiştir. Bölümün sonunda varlıktan geçip fenâyâ ermek arzulanmıştır.

3.5.16. Vasiyetnâme: On beyitten oluşan "Vasiyetnâme" isimli bu bölümde zikretmek, tevekkül eylemek, sabır göstermek, tahammül etmek, teslîmiyet ve rızâyâ ermek, mahlûkâta şefkat duymak, ayıpları örtmek, gönülleri hoş kılmak, tedbîr ve endişeden uzaklaşmak, gıybet etmemek, kimseyi incitmemek, benliği terk etmek, varlıktan geçmek konularında öğütler bulunmaktadır.

3.5.17. İbrâhim Hakkı'nın Doğum Târîhi: Ebced ile yazmış olduğu bu kısımdaki mısralarda, "Muhabbetin katışıksız sâfi nûru(1115), aşkın hizmetçisi(1115), Hakk'a rızâ(1115)" manası taşıyan ifâdelere atıfta bulunan İbrâhim Hakkı, Hicrî 1115 senesinde doğduğunu bildirmiştir.

3.5.18. Âzâdnâme: Her birinin sonu "Der-i Mevlâ'da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir. Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâ'sı âdetdir" diye biten altılı bölümlerden oluşan bu kısımda, "Hikmet sâhibi kişi, kalbine emânet edilen güzellikleri ömrü içerisinde belli etmeyip saklar. Bedenin güçsüzleşmesi fenâ bulacağını hatırlatır ki aslında ölüm, cânın kurtuluş müjdesidir. Güzel huylarla yaşlanıp gönül mülküne sahip olan, dünyâyı bir pula satsalar bile almaz ve ömrünün vakitlerini boşa harcamaz. Dünyânın süslerini sonlandıran yaşlılık, öfkelenmenin de engelidir. Mevlâ'nın kapısında yetmiş yıl ömür sürmek mutluluktur ve yaşı yetmişe ulaşmış olan kulunu Mevlâ'nın affedip âzâd etmesi değişmeyen bir lütuftur" manâsındaki ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.19. Gülistan-ı Şeyh Sâdi'nin Mukaddimesinden Tercüme Beyitler: Geçici bir emânet olan bedenimizle sürdüğümüz bu hayat her ân sona erme ihtimâliyle karşı karşıya iken insanın bu dünyâyâ neden gönül verdiği sorusunun yer aldığı yedi

beyitlik bu kısımda birbirinden tamâmen farklı olmasına rağmen dört tabîatın aynı bedende bütün olarak uyum içinde durduğu, bunlardan sadece bir tanesinin ağır basıp gâlib gelmesi durumunda bedenin diri kalmasının mümkün olmadığı ve bütünden bir parçanın biraz zarar görmesiyle bütünün tamamının etkilendiği ifâde edilmiştir. Başka bir tercümede de şu ifâdelere yer verilmiştir;

Âdemoğulları bir vücudun uzuvları gibidir

Çünkü bir cevherden yaratılmıştır hepsi

Ne zaman ki bir uzva bir dert erişse

Diğer uzuvların da kalmaz huzuru

Ey sen ki başkalarının mihnetinden elem duymazsın

*Sana adam demek hiç lâyük olur mu?*¹⁵³

3.5.20. İbretnâme-Hakkı'nın Nefsine Hitâbı: Fenâ konusuyla bağlantılı olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kendine hitâb ettiği 16 beyitlik bu bölümde ölümün yakınlığını tefekkür etmek, nice dostların vefât ettiğini hatırlamak, zamânın eninde sonunda tükenmeye mahkum olduğunu bilmek, dünyâda çok uzun kalan Ashâb-ı Kehf'in uyandıklarında tanıdık hiç bir şey göremeyince kendilerini buraya âit hissetmeyip dost olarak sadece Hakk'ı bulmuş olmalarından ibret almak, ölümü düşünmek, dünyâ zindanına düşen hiç kimsenin ölümden kaçışı olmadığını fikretmek, vade her ân dolabileceği için hep hazırlıklı bulunmak, dünyânın eğlencesine dalanların âniden ölümle karşılaşınca pişmanlıkla göçtüklerinden ders çıkarmak üzerine yazılmış ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.21. İbrâhim Hakkı'nın Hacc'a İlk Gidiş Tarihi: Bu kısımda İbrâhim Hakkı'nın, Hicrî 1150 yılında ilk kez Hacc'a gittiğine dâir târih düşülmüştür.

3.5.22. Arapça ve Türkçe Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Oldukça kısa olan bu bölümde, görünüş olarak zıt ve farklı zannedilseler bile Hakk'tan gelen her şeyin bir ve aynı olduğunu, biri iki görmenin şaşılıktan kaynaklandığını, doğru ve sağlıklı bakanın biri iki görmeyeceğini ifâde eden manâlar bulunmaktadır. Bekâ ehlinin vasıfları olan on güzel hâlin anlatıldığı Vuslatnâme bölümünden üç beyit buraya da alınmıştır ve bu hâller teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül,

¹⁵³ Şeyh Sadi-i Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, Çev. Yakup Kenan Necefzade (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2004), 13.

tezellül, teslîm, rızâ, fakr ve fenâ şeklinde özetlenmiştir. Ayrıca bu kısımda insânlarla güzel şekilde ve anlayışları ölçüsünde konuşma tavsiyesine yer verilmiştir.

3.5.23. Üç Lisanda Müfretlerin Türkçe Kısımları: Birbirinin tercümelerinin bulunduğu, iç içe Arapça, Farsça, Türkçe müfretlerden oluşan bu bölümde, kimseye zıtlıktan “Eyvallah” diyebilmek, benlik ile dâima savaş hâlinde olmak, her şey Hakk’ın takdiri ile gerçekleştiğinden dolayı telaşlardan kurtulup teslim olmak, bir şeyleri gerçekleştirmek için boşa zahmet çekmemek gibi konularda tavsiyeler içeren beyitler bulunmaktadır. Daha sonra cezbe hâlinde bahsedilmiş ve gönlün mâşuğa âit bir mekân olduğuna değinilmiştir. Varlık ve tevhîd konusuna da yer verilmiş olan bu bölümün son ve en uzun kısmında ise aşkın ve kalbin sırlarını saklamak, vahdet denizinde lâl olup konuşmadan mest hâlini yaşamak, az konuşup çok dinlemek, denize hiç açılmamış ve denizden habersiz olana deryânın hâlerinden bahsetmemek, ehli olmayana lâayık olmadığı hâlleri bildirmemek, esîrimiz olan sırrı ifşâ edip o sırrın esîri olmamak gibi içeriklerle sır saklama konusu işlenmiştir.

3.5.24. Divân-ı İlâhinâme’den Seçme Beyitler: Raznâme ve Tahzîr-i Tezevvüc bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de beyitler düz yazı şeklinde yazılmış, mısra düzeni gözetilmemiştir. Az konuşmaya ve sır saklamaya yönelik ifâdeler içeren bu bölümdeki beyitler, “Hakkı” hitâbına sıkça yer verilerek sıralanmıştır. Yer yer kâfiyenin gözetilmediği kısımlar da dahil olmak üzere bu bölümde içerik olarak sırrın saklanması, doğru yerde konuşulması, dili tutmanın önemsenmesi, gönül dilinde kelimelere gerek duyulmaması, ışığı bilmeyen a’mâya güneşten bahsedilmemesi, lâayık olmayana gönül sırlarının anlatılmaması, gönüldeki hikmeti ifşâ etmenin o hikmetten mahrum kalma sebebi olması, gerçek âşığın kalbindeki gizleri saklayabilen kişi olması, saklanamayan sırrın sonrasında büyük pişmanlıklar bulunması, vurulup dövüldüğü halde hiç şikayetlenmeyen sahur davulu gibi kalbin hiçbir acısını başkasına anlatmaması gibi manâlar işlenmiştir.

3.5.25. İnsân-ı Kâmil: Kâmil insânın özelliklerinin anlatıldığı bir mukaddime ile on yedi fasıldan oluşan ve nazım görünümünde yazılsa da nesir olan bu bölümün mukaddime kısmında “Cihânın özünün özünü bilen kâmil insândır. Bütün âlem tek bir şahıs olarak düşünülse kâmil insân onun nurlu kalbidir” denilmiştir. Birinci fasılda, “Bu kâmil kimsenin özellikleri; muhabbet, tevekkül, tefvîz, rızâ, tahammül, teslîm, züll, fakr ve fenâdır. O, nâhoş olan herhangi bir şeyi kendinden def etmek için hiçbir tedbîr ve yöneliş sergilemeyip dilsiz durur” ifâdelerine yer verilmiştir.

İkinci fasılda, bu kâmilin duâsının makbul olduğu ancak hem edebi hem de teslîmiyeti sebebiyle Rabb'inden bir şey talep etmediği, her şeyi yerli yerinde gördüğünden dolayı değişmesi gibi bir niyazda bulunmadığı vurgulanmıştır. Üçüncü fasılda bu kâmilin sevenlerinin muhabbet sebebiyle, sevmeyenlerinin ise ellerinde olamayarak ona hürmet ettiğinden, tüm saygılara rağmen onun insânlara meyletmediğinden, o insânlardan ne kadar uzaklaşmaya çalışırsa insânların ona meylinin o kadar arttığından bahsedilmiştir. Dördüncü fasılda bu kâmil insânın hakka'l-yakîne vardığı ve hayret hâline ulaştığı, beşinci fasılda da onun hiçbir zıt hâlden birini diğerine tercih etmeyip her durumdan memnun kaldığı anlatılmıştır. Altıncı fasılda bu kâmil insânın tüm işlerinde orta halli olmayı tercih edip ifrat ve tefritten kaçındığı, yedinci fasılda ise onun verdiği sözü muhakkak yerine getirdiği, nasib edilen her şeyi en uygun hâl olarak gördüğü, kendine kötülük edenlere bile cömertlik gösterdiği, emânet olan sırrı sakladığı, kimseden bir şey beklemediği, öfkeli bir karaktere sahip olmadığı konu edilmiştir. Sekizinci fasılda onun mülâyim bir yapıda olduğu, görünüşü ve konuşma tarzıyla gönülleri ferahlattığı, kendisini görenlerde Mevlâ'yı anma isteği oluştuğu, dokuzuncu fasılda da onun Kur'ân'a ve sünnete uymayan bir şey konuşmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Onuncu fasılda çevresindekilere yetenekleri ölçüsünde ilim aktardığı, Hakk'ın onu insânlardan gizlemeyi murâd etmesi durumunda mutluluk duyup Rabb'i ile baş başa kaldığı, ancak Hakk'ın onu insânlar tarafından bilinir kılmayı murâd etmesi durumunda da bunu ne arzuladığı ne de geri çevirdiği, Allâh neyi uygun görmüşse ona boyun eğdiği ifâde edilmiştir. On birinci fasılda mala mülke sadece fakîrlere yardım etmek için meylettığının ve mal varlığını saklamadığının, on ikinci fasılda ise insânlara güzel ahlâkı aşılatabilmek için Allâh yolunda halka meylettığının ve halkı Hakk için sevebilmenin ancak böyle kâmillere mahsus bir hâl olduğunun altı çizilmiştir. On üçüncü fasılda bu kâmil insândan hem Allâh'ın katında hem insânların katında râzı olunduğuna, kendisinin de hepsinden râzı olduğuna, on dördüncü fasılda da kendisine gelenlere önce inanç esaslarını öğretip i'tikadlarını düzelttiğine, sonra temizlik, namaz ve güzel ahlak öğrettiğine değinilmiştir. Bu eğitim içerisinde muhatabının nefsiyle mücâdele edebildiğini gördüğünde onu Hakk'ın huzûruna doğru ilerletmeye çalıştığından, nefsiyle mücâdele edemeyip bu yolda tâkâti olmayı ise san'atı varsa onu işlemeye veya ticret ile geçimini sağlamaya yönlendirdiğinden, bu yola kâbiliyeti olmayı oyalayıp aldatamayacağından bahsedilmiştir. On beşinci fasılda bu kâmilin kötülerin bir

zararına tahammül göstererek on zarardan kurtulup on faydaya eriştiği, ne bu dünyâda ne âhirette kimseden hakkını geri almayı arzulamadığı, hiçbir şeyi uğursuz addetmediği, resmi görev almayı tercih etmediği, kimseden bir şey istemediği ve kendine hizmet ettirmediği, ailesinin bakımıyla meşgul olduğu, âsâ ile yürüyerek câmiye gittiği, komşu haklarını yerine getirdiği, hediye kabul ettiği açıklanmıştır. On altıncı fasılda peygamberler de dâhil olmak üzere insânların istediği ve istemediği nice işlerin gerçekleştiğine, işlerin Allâh'ın elinde olduğuna, bu kâmil insânın bu durumun bilincinde olduğuna, çok zenginlerin bile her isteğinin gerçekleşmediğine, Allâh'tan başka kimseden bir şey beklenemeyeceğine değinilmiştir. On yedinci ve sonuncu fasılda bu kâmilin her hareketinin Allâh'ın rızâsı için olduğu, onun her zerreden nice işâretler aldığı, işlerinin rast gittiği, tüm şerlerde saklanmış büyük hayırların farkında olduğu, Hakk'tan gelene rızâ gösterdiği, her hangi bir arzuda bulunma hevesinin kalmadığı seviyeye ulaşarak âdetâ ölmeden önce öldüğü açıklanmıştır. Son olarak Arapça ve Türkçe ifâdelerin iç içe bulunduğu yedi beyitlik bir kısım ile İnsân-ı kâmil bölümü tamamlanmıştır.

3.5.26. A‘mâlü'l-Felekiyye bi'r-Rub‘ul-Müceyyibi'l-Âfâkî: “Bir önsöz, yirmi bölüm ve bir sonsözden ibâret olan ‘Rub‘ul-Müceyyib’ risâlesi ceyb tahtası denilen yaracın nasıl kullanılacağını açıklar”.¹⁵⁴ “Ufukları ölçmeye, gölgede vakti tayin etmeye, saatleri ayarlamak işine yarayan tahtadan bir âletin kullanımına dâir fennî bilgiler verir; astronomiye âittir. ‘Rub‘ul-Müceyyib’e Türkçe’de ‘Ceyb tahtası’ denir. Dâirenin dörtte biri şeklinde kesilmiş ve üzeri bir çok bölümlere ayrılmıştır”.¹⁵⁵ “Rub‘ul-Müceyyib risâlesini dikkatlice okuyanlar, sigara tabakası gibi cepte taşınabilen bu yaraçla bulunduğu yerin enlemine, saatin kaç olduğunu, kıblenin yönünü, kayalıkların, dağların yüksekliğini, nehirlerin genişliğini, daha bunlara benzer birçok şeyleri kolaylıkla bulabilir”.¹⁵⁶ “Talebesinden pek çoğu, büyük oğlu, amcasının oğlu ve Mustafa Fânî bu yaraçları kullanmasını çok iyi öğrenmişler. Hiç şüphe yok ki İbrahim Hakkı da güneşi nevrudan nevruga şeyhini ziyârete bu ilkel yaraçlarla getirmiştir”.¹⁵⁷

¹⁵⁴ M. İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 120.

¹⁵⁵ Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*, 55.

¹⁵⁶ M. İbrahimhakkıoğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 120.

¹⁵⁷ A.g.e., 123.

Astronomiyle ilgili fennî içerikli “A‘mâlû‘l-Felekiyye bi‘r-Rub‘il-Müceyyibi‘l-Âfâki” başlıklı bu kısım ve dil kâideleriyle ilgili “Kavâidu‘l-Farsiyye” isimli bölüm, çalışma alanımızın dışındaki konuları kapsamaması sebebiyle çalışmamızın latinize kısmına dâhil edilmemiştir.

3.5.27. Kavâidu‘l-Farsiyye: Mecmûatü‘l-Meânî’nin 248. sayfasında “Bu risâle, Kavâid-i Farsiyye’dir ki Hakkı’dan dostlarına hediye” ifâdesiyle başlayan ve dört bâb ile bir hâtimededen oluşan bu bölüm, Farsça dil kâidelerine dâir Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Her bâbın başlangıcında o bâbda açıklanacak olan konu bildirilmiş ve ardından “Ey benim Seyyid Reşid oğlum, ma‘lûm olsun ki” ifâdesiyle konunun açıklamasına geçilmiştir. Bu hitâb tüm bâbların başlangıcında yer almıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi konu içeriğinin farklı bir alanda olması sebebiyle bu bölüm, çalışmamızın latinize kısmına dâhil edilmemiştir. İçeriğinden kısa bir parça aktarmak gerekirse; besmele ve çeşitli lügatlerle insana konuşmayı lütfeden Allâh’a hamd ile başlayan bölümün giriş kısmı şöyledir;

Bu risâle, Kavâid-i Farsiyye’dir ki Hakkı’dan dostlarına hediye.

Bismillâhi‘r-Rahmâni‘r-Rahîm

Hamdu bî-nihâye ve şükrü bî-gâye, ol bir Hüdü‘ya olsun ki cins-i hayvandan nev‘-i insân sûretin ahsen-i takvîm eylemiştir. Onu mahlûkâtı üzerine tafdîl ve ikramıyla tekrîm eylemiştir ve onu ihsânıyla garîk-i bahr-i naîm eylemiştir ve ona ilhâmıyla funûnu ulûmu tefhîm eylemiştir ve ona envâ‘-ı lügatlerle nutk-ı lisanı ta‘lîm eylemiştir.¹⁵⁸

3.5.28. Medh-i Vatan: Her birinin sonunda Hasankale’nin zikredildiği beyitlerden oluşan bu bölümde Hasankale’nin ve halkının güzel halleri övülmüştür. Sadece zâkir insanlarıyla değil gündüz kuş, gece kurbağa sesleriyle güzel bir tesbih mekânı ve zikir yeri olarak tasvir edilen Hasankale’yi seyre dalmak için nice âşıkların etraftan buraya geldikleri belirtilmiştir. Buranın şifâli sularında safâ süren gönül ehli bu diyarda mesud iken Hasankale’nin de gönül ehline mekân olmakla mutluluk duyduğu, her ne kadar her hayal derhal gerçeğe dönüşmüyor olsa bile kiminin vaâz dinleyip kiminin ders okuduğu müslümanlarla dolu olan Hasankale’nin Hakk Teâlâ’dan büyük ve yeterli bir hediye olduğu ifâde edilmiştir.

¹⁵⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mecmûatü‘l-Meânî*, 248.

3.5.29. el-Hayâlâtü'l-Muhâlât: Her birinin sonu “Seyr eyle sen gümbürtüyü” ifâdesiyle biten dörtlüklerden oluşan, imkansız hayallerin alaylı ve eğlenceli bir dille ifâde edildiği şathiye tarzındaki bu bölümde çok seslilikten bahsedilmiştir ki “Akan bin dere bir araya gelip bir kayabaşından dökülse, barut dolu bin bir büyük topla bir elden ateş vurulsa, yüz bin davul bir araya gelip aynı anda çalınsa, yüz bin tane kazan bir dağ başından yuvarlansa, bin küp satın alınıp bir kayadan salınsa o zaman seyr eyle sen gümbürtüyü” şeklindeki ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.30. Şeyh Mustafa: Her biri “Şeyhim benim şeyh Mustafa” mısrasıyla sonlanan dörtlüklerin bulunduğu bu bölümün bitimindeki Arapça ifâdede bu medhiyenin Rıdvan efendi tarafından; İsmâil Fakirullâh Hazretlerinin Şeyh Abdulkâdir isimli oğlunun oğlu olan Şeyh Mustafa için söylendiği bildirilmiştir. İsmâil Fakirullâh Hazretlerinin torunu olan şeyh Mustafa'nın vefâtına duyulan üzüntünün dile getirildiği bu kısımda “Zamanın sultanı Tillo'lu Şeyh Mustafa, içi yanardağ gibi kaynarken dışardan bunu hiç belli etmezdi. Velîler soyundan gelen şeyhim ilim, irfan sâhibiydi. Bize ondan, yaptırdığı medrese kaldı. Dedesi Gavs İsmâil olan ve ecel bardağından içip giden şeyhime selâm olsun” manâsındaki ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.31. Tahzîr-i Tezevvüc: İlâhinâme ve Raznâme bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de beyitler düz yazı şeklinde yazılmış, mısra düzeni gözetilmemiştir. Aynı konuyla alakalı olarak Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç lisânda ifâdelerin ve beyitlerin yer aldığı bu bölümde evliliğin ciddi sorumlulukları olduğu, kadınların her hâline katlanmanın kolay bir durum olmadığı, bu sebeple düşüncesizce veya hazırlıksız şekilde evlilik yapılmaması gerektiği hatırlatılmış, evliliğin sadece mutluluk sebebi değil zaman zaman ciddi zorlayıcı hallerinin bulunduğu uyarısına yer verilmiştir. Ayrıca nefsin arzularından uzaklaşmanın insâna elzem olduğu nasihat edilmiştir. Arzuları ve hevesleri bırakarak gerçek dostun rızâsını tek gâye hâline getirmek gerektiği, dünyâ ehlinin sevdiğine kavuştuğu ölçüde mutlu olabildiği, gönül ehlinin ise düşünüp anmak sûretiyle kavuşmaktan çok daha fazla mutluluk duyduğu ifâde edilmiştir.

3.5.32. Nasihatnâme: Her birinin sonu “Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân” mısrasıyla biten dörtlüklerden oluşan ve İbrâhim Hakkı'nın torunu Hanife hanım için yazdığı nasihatleri içeren bu bölümde “Beş vakit namazı vaktinde edâ et, büyüklerinle istişâre et, verdiğin sözü yerine getir, sözünü az eyle, gönül yıkma ve kimseden incinme, kimsenin sırrını açığa çıkarma, insânlara hizmet et, sabır ve

kanâat sâhibi ol, kendini övme, hep Kur'ân oku, güleç yüzlü ve güzel sözlü ol” şeklindeki öğütlere yer verilmiştir.

3.5.33. Mahremu'l-Esrâr: Yirmi beyitten oluşan bu bölümde insânın iç âleminin dışa yansıdığına, bânımızın hâkim iken bedenimizin onun mahkûmu olduğuna, rûhun dostluğu karşısında boş ve aslı olmayan varlık iddiâsıyla vesveselere kapılan bedenün düşmanlığına, insânın tüm güçleri ve hisleri rûha boyun eğmişken benlik iddiâsındaki vesvese veren şeytanın âsiliğine, düşmanlığın ve vesveselerin hep ondan kaynaklandığına, onun şerrine karşı insânları uyarmak için nice peygamberlerin geldiğine, tebliğleri ve gayretleri neticesinde peygamberlerin o düşmanı âdetâ kelepçelerle bağlamış olmasına rağmen nefsinin bilmeyenlere onun şerrinin dokunduğuna dâir ifâdelere yer verilmiştir. Vesvelerden korunmaya, Allâh'tan başkasına muhtaç olmamaya, tüm dünyevî bağılıklardan sıyrılmaya dâir yapılan duâlardan sonra “Ey Rabb'im bu Hakkı kulunu vahdet deryâsına salıp ehl-i hâl eyle ve sırların mahremi kılarak bu cânımın lisânını lâl eyle” niyâzıyla bölüm tamamlanmıştır.

3.5.34. Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları: Birbirinin tercümesi hâlindeki beyitlerden oluşan üç lisanlı bu kısımda zarar ve ziyânın, süsleyenin, korku ve endişe sebebinin, ışık saçanın, sevdânın, aşkın, sırrın, faziletin ve hakkın ne olduğuna dâir tanımlamalar bulunmaktadır. “Rûhumdan gayrı kalıp cismime âit olanlar ziyânımdır, süs olarak bana yeterli gelen cismânî dış görüntüler değil ta kendim olan içteki özüm ve gönlümdür, aslı olmayan evham mahsulü boş benlik kuruntularına ve bedenen varlık iddiâlarına dalmak; dehşete düşerek korktuğum şeydir, cismânî olmayan özüm sevdâmdır, birikimim tende değil kalbimdedir, rûhum (benlik ve beden karanlığına karşı) güneşimdir, aşkım uzun uzun yazdıklarımıdır, sırrım (dışta değil içte gizli olan) kalbim ve iyi amelimdir, faziletli yanım O'na muhtaç olup hep O'ndan isteyişlerimdir, O'nun hakkını yerine getirmek benim üzerimde bir haktır, benim iyi-kötü hak ettiklerimi elbet önüme çıkaracak olan da O'dur” şeklindeki manâlara yer verilmiştir.

3.5.35. Hayretnâme: Hayret, hakîrlik, muhtaçlık ve yokluk konularının işlendiği yedi beyitlik bu kısımda bu dört maddenin kalbe giden yol olduğu, bunları elde eden kişinin her gün yeni bir bayrama ulaştığı, bunlarla gönül yalnızlığında şeref bulunduğu ifâde edilmiştir. Hakk'ın yarattıkları ve lütufları karşısında hayret ve hayranlık duyan, içten içe nefsinin kınayarak kendini hakîr gören, Rabb'ine muhtaç olduğunu

idrâk eden, hiçliğinin ve yokluğunun farkına varan kişinin bir gül bahçesi olan gönülde bülbül olup aşkı vafsettiği, Hakkı'nın da hayret, hakîrlik, muhtaçlık ve yokluk ile artık cân ve cânânı farklı değil bir gördüğü anlatılmıştır.

3.5.36. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Vahdet konusunun ağırlıklı olarak işlendiği bu kısımda hayret ve hayranlığa, karşılaştığımız tüm hâllerin Allah'tan geldiğine, “Hû” diyerek alıp verdiğimiz her nefese saklanmış olan “Ha” harfinin Allah'ın varlık sıfatını haykırdığına, bize bizden yakın olan Hakk Teâlâ'nın varlığının delillerinin “Hû” dediğimiz her nefeste bulunduğuna, bir kâse misâli olan her ânı vahdet şarabı ile doldurup içmek gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca inkarcıların ni'mete karşı nankör davrandığına, inkar edilmesi gereken şeyin bizzat kendi varlığımız olduğuna, varlığımızı reddedip kendimizden geçmek gerektiğine, doğrunun doğruluğunun inkar edilemeyeceği gibi bâtılın bâtıl olduğunun da inkar edilemeyeceğine, bâtılla mücâdele etmenin doğruluğa hizmet anlamına geldiğine, bâtılla mücâdele eden kişinin temâşâ edebileceği güzelliklerin bulunduğuna dâir ifâdelere yer verilmiştir. Bu konulara ek olarak mâtemden kurtulup huzûra ermesi için kalbin kendi aslını ve Mevlâ'nın beyti olduğunu bilmesi gerektiğine, Allah “Biz insâna şah damarından daha yakınız” buyururken vehme kapılan kişinin O'nu uzakta aradığına, Hakk Teâlâ'yı uzakta değil kalpte aramak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Güzel sözlerimizin kendimizden olmadığına ve o sözleri bize kalbimizdeki mâşuğun ilhâm ettiğine, yere göğe sığmayıp mü'min kulunun kalbine sığan Allâh'ın evi olan gönlü asla incitmemeye, biri iki görmeyerek ve zıt zannedilenlerin aslen aynı olduğunu fark ederek Hakk'tan gelenleri hoşnutlukla karşılamaya yönelik ifâdelere yer verilmiştir. Biri iki zanneden, “Ben, ben değilim (Mâşuktan gayrısı değilim)” diyemeyen ve vahdeti idrâk edemeyen kişinin görünen bir acı yaşamasa da içten sızı duyacağına, her şeyin bir ve aynı olmasının açıklanması güç bir sır olduğuna, kişinin kendine ve içine yönelerek aradığı zâtı gönlünde bulacağına, ârifin birliği temâşasına karşın câhilin her şeyi birbirinin gayrısı zannettiğine, bir kitap ile harfin, damla ile deryânın, zerre ile âlemin aynı şey olduğuna, nefsiyle mücâdele eden kişinin çokluk dalgaları içinde vahdet deryâsını bulacağına değinilmiştir. Ayrıca manâ ve derinlik içeren kıymetli sözlerin değerini bilmekten mahrum olan kimselere bu derin mevzulardan bahsetmek; o sözlerin kıymetsiz bulunmasına sebebiyet vereceğinden dolayı herkese aklı kadar söz söylemek gerektiği konu edilmiştir. Vahdeti en iyi hâli ile idrâk etmenin bir mürşid ile mümkün olduğuna, irşâd eden kişi Hakk'tan haberdâr

olduğundan dolayı kalbi onunla kılmanın Hakk'a varma vesilesi olacağına, evin misafire hazır olması gibi kalbinde mânevi temizlik ve mânevi süslerle dostu her ân hazır hâlde bulunması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

3.5.37. Vahdetnâme I: Vahdet konusunun işlendiği on bir beyitten oluşan bu bölümde bir olan güneşin tüm gölgeleri aydınlatabildiği, ışığın kaynağının bir olduğunu bilmeyip yer altı zindanında bir kuyuda güneş yerine ayı bilmenin doğrudan sapmak olduğu açıklanmıştır. Her şey ayna görevi üstlendiğinden dolayı kişinin baktığı her şeyde kendini gördüğü ve eşyâ aynasında her şeyin aynı olduğu ifade edilmiştir. Tekliği anlamayıp çoklukta boğulmanın, eşyâ aynasında görülen tek bir yüzü yüz bin sanmanın, her şeyi ayrı ve gayrı görmenin, usanç ve bıkkınlık olduğu anlatılmıştır. Varlığın birlik anlamına geldiği, onda çokluk bulmanın imkansızlığı, birlikte çokluk aramanın vehm ve hayâl olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca gâfilin uykusunun usanç, câhilin sevgisinin makam, bilgisine güvenen âlimin arzusunun münâzara, akıl sâhibinin emelinin manânın özünü, âşığın maksadının mâşuğun cemâli, ermişin dostunun Hakk Teâlâ olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, insânlarla sohbet etmenin nice vebal içerdiği, Hakk ile dostluk kurmanın ise kemâlatın kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

3.5.38. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Ağırlıklı olarak fakr ve tevhid konusunun işlendiği bu bölümde Rabb'ini bilen ârifin bu hâl üzere olan hiçbir ânını dünyâya değişmeyeceğine, kalbin sırlarını saklayarak bilgisiz câhilin şerrinden korunmaya, ârifin hayrete ererek kendi içinde Hakk'ı bulduğuna ve düşmanımız olan bedene hizmetten sakınarak kalbi temiz tutmak gerektiğine dâir ifâdelere yer verilmiştir. Hatâ işlendiğinde ümitsizliğe düşmeyip tevbe etmek gerektiğine, kişinin iyi amelini kendinden zannetmesinin doğru olmadığına, Allah'ın kullarının tevbesine kıymet verdiği, ârif olan kişinin her işi edip eyleyenin kim olduğunu bildiğine ve kendine pay çıkarmadığına değinilmiştir. Hakk'ın dost, bedeninin ise düşman olduğundan, dilin doğru yer ve zamanda konuşup konuşmamasına bağlı olarak bazen kâr bazen ziyân getirdiğinden, kerâmetin istikâmet olduğundan, itâati terk etmenin kusura sebebiyet verdiğinden, selâmetin iyilik ve cömertlikte saklı olduğundan bahsedilmiştir. Gönül diyârında sevgiliden başka bir varlığın olmadığı, O'na her şartta teslim olmaktan başka bir kârın bulunmadığı, gönlünde mâşuğunu bulan kişinin mutluluğa erdiği, gömleğinden dışarıya meyledenin bilgisiz olduğu, gönül derinliğinde gerçek dostunu bilen kişinin

kemâle erdiği vurgulanmıştır. Kendinden uzakta güzellik umanın zahmetle karşılaştığı, iç derinliklerine yönelen kişinin her ân bir lezzete erdiği, Hakk Teâlâ'nın sevdiği kimselerin Hakk'a varan yollar bulduğu, Hakk'ın sevmediklerinin gönülden uzakta cism ile kaldığı, nesfâniyete kapılanların arzulara yenik düştüğü, maddeden alâkasız olanların manevî güzelliklere ulaştığı ifade edilmiştir. Dünyalıklardan uzaklaşıp gerçek safâyı gönlünde bulma, tevhîd ile Hakk'tan gayri bağlılıkları silme, ârif olup hiçbir söz ve fiili kendinden bilmeme, kahr içinde lütfun ve şerr içinde hayrın saklı olduğunu idrâk etme, susmayı ve “Bildim” davâsı gütmemeyi dileme gibi hususlar vurgulanmıştır. Zenginlik, fakirlik, şöhret, zillet, hayat, ölüm, bunların hiç birine takılmayıp her ân istenmesi gerekenin dosttun kendisi olduğu, nasib edilen hâl hangi hâl ise ona rızâ gösterilmesi gerektiği, her murâdını terk edip teslîm olan kimsenin dostuna erdiği, farklı zannedilen her iki zıddı bir ve aynı gören kişinin Hakk'tan gelen hiçbir şeyin zıddına meyletmediği konuları işlenmiştir. Kalbi Hakk'tan gayri her şeyden tenhâ kılmanın her ân sadece Hakk'ı bulma vesîlesi olduğu, tüm ihtimalleri bir ve aynı gören kişinin “Hayır ve evet” in yükünden kurtulduğu, ölmeden evvel ölebilen kimsenin cennete şimdiden ererek kevser suyundan içtiği, Hakk'a yakınlığın benlikten uzaklaşmakla mümkün olduğu hususları anlatılmıştır. Kişinin ancak benliğinden uzaklaşması hâlinde kendine varabileceğinin, herkesle bir ve bütün olduğumuzdan dolayı kime her ne yaparsak aslında kendimize yapmış olduğumuzun, kendi varlığından sıyrılanın âlemden ve tüm insânlardan başka ve ayrı olmadığını idrâk edebileceğinin altı çizilmiştir. Tevhîdin; birliğin gayrisi ile olan bağlantıları ortadan kaldırılmayı gerektirdiği, Hakk'ın gayrisini yok saymanın Hakk'a erişme kaynağı olduğu, dalganın benlik arzusundan kurtulduğu ândan itibaren deryânın ta kendisi olduğu, “Sen, ben” demeyi bırakmakla parça değil bütün olunacağı belirtilmiştir. Kişinin; hiçliğini bilerek benliğini aradan çıkarması ile kendine ulaşabileceği, muhtaçlık bilinciyle fakr ilminin ancak kâmil insândan alınabileceği, fakîrler şahtan dünyâ saâdeti isterken İbrâhim Hakkı'nın şeyhi Fakîrullâh'tan fakrin saâdetini umduğu ifade edilmiş ve “Ey Fakîrullâh, kerem kıl devlet-i fakri bana” temennisiyle bölüm tamamlanmıştır.

3.5.39. Fakr-nâme: Her biri “Hayret u fakr u fenâ bestir bana” mısrasıyla biten beşli bölümlerden oluşan bu kısımda zuhûr eden her şeyin Hakk Teâlâ'yı anlattığı, teslîmiyet gösteremeyip tedbîr almaya çalışanların çektiği zahmetin onların bıkkınlığı hâline geldiği, Allah bir kimseye hayret, fakr ve fenâyâ ermeyi lütfetmişse

bunun o kişiye yeterli olacağı ifâde edilmiştir. Az yiyerek gafletten uzaklaşmak, gece uykusunu asgariye düşürmek, tevâzû ile kulluk etmek, arzulardan sıyrılıp Hakk’a yönelmek, dünyâ mutluluğunu ve ahiret ni‘metini ehline terk edip sadece hayret, fakr ve fenâyâ ulaşmak Allah’tan niyaz edilmiştir. “Ey Allah’ım beni senden başka her şeyden uzaklaştır, akla ve tedbîre dayanmaktan beni âzâd et, beni senin aşkına boyun eğmiş bir kimse eyle, bana senin kusursuzluğun karşısında hayret duyabilmeyi lütfet” duâlarına yer verilmiştir. Hakk Teâlâ’nın bize bizden daha yakın ve herkesten merhametli olduğu, O’nun hâlimizi her ân bildiği ve murâd ettiğini yapmaya gücünün yettiği vurgulanmıştır. Benlikten uzaklaşıp fenâyâ ererek gönülde sadece Hakk’ı bulmak, kanâat sayesinde Allâh’a yakınlaşmak, her türlü acıdan, kederden korunmak, Fakîrullâh Hazretleri vesîlesiyle fakr ve muhtaçlığı idrâk etmek, benlikten sıyrılıp Hakk ile var olmak arzulanmıştır. “Ey Hakkı bu vahdet sırlarını çoklukta ifşâ eyleme. Herkese anlayabilecekleri kadar ve akılları ölçüsünde konuşman gerekirken aşkından söz söyleme” manâlarıyla bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.40. Tevhîdu’s-Sıfat: İlk mısralarında menfi, ikinci mısralarında müsbet ifâdelerin açıklandığı beyitlerden oluşan bu kısımda birliği idrâk edebilmek için gereken özelliklerden bahsedilmiş ve biri iki görmekten kaynaklanacak olumsuzluklar ile her zıtlığı aynı görmenin neticesinde ulaşılacak güzellikler sıralanmıştır. Kemâle erenlerin kahrı da lütfu da dâima bir gördüğü, Hakk’tan gayrısını gönülde yücelterek birliğin gereğini yapamamanın azâp; Hakk’tan gayrısını birer gölgeden ibâret görüp nefis putunu kırmanın ise kemâlât olduğu vurgulanmıştır. Tedbîre sarılmanın kaygıya sebebiyet verdiği, kadere teslîmiyet göstermenin ise doğru yol olduğu, nice işin gerçekleşmesini arzulamanın huzursuzluğa yol açtığı, işlerin meşgûliyetinden arınmanın ise huzûr ve sekînete erdirdiği, tahammülsüz davranmanın belâ anlamına geldiği, Hakk’tan geleni memnuniyetle karşılamanın ise rızâyı özetlediği ifâde edilmiştir. Zorlukla kolaylığı farklı sanmamızın keder verdiği, başımıza her geleni şeker gibi karşılamamızın ise gerçek tatlılık olduğu, beğenileni beğenilmeyene tercih etmemizin çirkinliği ifâde ettiği, tüm zıtlıkların gözümüze aynı görünmesinin ise güzelliği yansıttığı, zulümle vefâyı başka zannetmemizin bize cefâ çektirdiği, cefâyı naz ve cilve olarak görmemizin ise bizi mutluluğa götürdüğü açıklanmıştır. Tatlıyı acıdan farklı görmemizin hatâ olduğu, her farklılığı aynı algılamamızın ise iyilik anlamına geldiği, zenginliği fakîrliğe tercih etmemizin beraberinde meşakkat getirdiği, mala mülke yönelmeyişimizin ise asıl zenginliğe

erdirdiği, hakîrlik ile yüceliği farklı zannetmemizin eziyet çektiirdiği, övgüyü de yergiyi de aynı sözmüş gibi duymamızın sevinç kaynağı olduğu ortaya koyulmuştur. Yaşamla ölümü farklı zannetmenin asıl ölüm anlamına geldiği, ölümle yaşam arasında fark görememenin ise gerçek diriliği özetlediği, insânları incitmemizin cehennemi hatırlattığı, kimseyle tartışmayışımızın ise cenneti akla getirdiği, zıtlıkların iyisini kendimize lâyük görmemizin kibir alâmeti olduğu, kolay veya zor her yaşadığımızın bize hoş gelmesinin ise mutluluğa ulaştırdığı konu edilmiştir. “Ey Hakkı yaşadığın her hâlin Rabb’inden geldiğini idrâk ederek bulunduğun hâle hüsnü kabûl göster. Hem neden kabul etmeyesin ki sana vâki‘ olan her hâl zaten senin için en hayırlı olan hâldir” manâlarıyla bölüm tamamlanmıştır.

3.5.41. Rızânâme: İlk mısralarında varlıktan, benlikten, arzulardan ve bağılıklardan geçip birliğe ulaşma; son mısralarında ise tefvîz, teslîm ve rızâyâ erme vurgusu yapılan beyitlerin bulunduğu bu kısımda Hakk Teâlâ’ya yapılan duâlara yer verilmiştir. Teslîmiyet, tevhiidi idrâk, arzulardan sıyrılmak, yarın için kaygılanmamak, zıtlıkları aynı görebilmek, olaylar karşısında hoşnutsuzluk sergilememek, rızâyâ ulaşmak, dünyâlıkları terk etmek, benlikten kurtulmak, konuşmayıp dili tutmak ve hayrete ermek gibi hâlleri bahşetmesi Hakk Teâlâ’dan niyâz edilmiştir.

3.5.42. Nûş-i Cân: İbrâhim Hakkı’nın oğlu Fehîm Efendi’ye hediye olarak yazdığı bu manzumesinde bir denize benzetilen iki âlemin dalgalarının çokluk, derinliğinin ise vahdet âlemi olduğu, dalgaların geçiciliği, derûnunun kalıcılığı, dış kısmının dünyâ gurbeti, derinliğinin ise cennet yurdu olduğu vurgulanmıştır ki iki âlemin bir deniz olduğuna dâir bir diğeri ifâde de “Gönül” vurgusu ile “Nefyi’l-Vücûd-II” başlıklı bölümde; “İki âlem bir deyâdır ki onun adı gönüldür” manâsıyla geçmektedir. Nûş-i Cân’da; bu deryânın (gönlün) dış kısmının tehlike ve mücâdele, içinin ise barış ve esenlik dolu olduğu, zâhirî kısmının rüyâ, bâtinî kısmının ise hakikat olduğu ifâde edilmiştir. İnsânların bir kısmının cism ehli bir kısmının da gönül ehli olduğu, cism ehlinin zillet içinde keyifsiz kaldığı, gönül ehlinin ise mutluluğa erdiği, cism ehli dünyâlıklara batmışken gönül ehlinin dünyâdan âzâd olduğu açıklanmıştır. Cism ehlinin şekli ve sûreti, gönül ehlinin ise Hakk’ı anmayı arzuladığı, ten ehlinin insânlara muhtaç olduğu, kalp ehlinin ise aradığı hazîneyi kendi içinde saklı bulduğu, cism ehlinin yemek ve uykuyla, gönül ehlinin ise açlık ve uyanıklık ile lezzet duyduğu konu edilmiştir. Cism ehlinin konuştuklarının dilin

sözleri, gönül ehlinin fikirlerinin ise kalbin ilhâmı olduğu, cism ehlinin endişe, gönül ehlinin ise teslîmiyet hissiyle dolduğu, cism ehlinin hayrı şerre tercih ettiği, gönül ehlinin ise hayrı da şerri de bir gördüğü belirtilmiştir. Cism ehlinin söylenenleri insânlardan duyduğu, gönül ehlinin ise duyduklarını Rabb’inden bildiği, cism ehlinin Hakk’ı gökte zannettiği, kalp ehlinin ise mâşuğunu gönlünde bulduğu ifade edilmiştir. “Ey Hakkı, sana bahşedilmiş olan oğlun İsmâil Fehîm de gönül ehli iken sakın sen cism ehliyle arkadaşlık etme ve ey kalbi diri olan oğlum Fehîm, “Gönlün safâsı ve rûhun tatlı içeceği” manâsıyla isimlendirdiğim bu yazılan emânet ile dâima safâ kıl ve ondan içerek mânevi zevke er” anlamındaki ifâdelerle nazım tamamlanmıştır.

3.5.43. Raznâme: İlk kısımları nesir, devamı nazım olan bu bölümdeki beyitler, İlâhinâme ve Tahzîr-i Tezeccüc bölümlerinde olduğu gibi düz yazı şeklinde yazılmış, mısra düzeni gözetilmemiştir. İbrâhim Hakkı’nın bazı ihvâna yolladığı bir mektup olan ve vahdete erişme duâsı ile başlayan bu bölümde bedende düşmandan; kalpte ise dosttan izler bulunduğu, (aslî olmayan benlik iddiâsındaki bedenün düşmanlığının, vesveselerle dolu cismin tuzaklarının ve) vehmin; şeytandan kaynaklandığına, o şeytanın benlik davâsıyla Hz. Âdem’e secde etmeyip hîle ile onu dünyâ zindanına saldığına, küçük bir âlem olan insân bedeninin rûhunun yüce bir sultan olduğuna, bedenün tüm a’zâları o sultana itâat ederken insânın vehminin o sultâna muhalefet ile tuzak kurduğuna, büyük kıymete sahip olan insânın vehmine mağlubiyetiyle ne kadar düşük seviyelere indiğine, her türlü zann, hîle, düşmanlık ve ihânetin o vâhime şeytândan kaynaklandığına, nebîlerin tebliğ görevi ile insânları onun şerrinden koruduğuna ancak câhil ve gâfil olanların o vehmin ağına takıldığına değinilmiştir. Nefsini hakîr görüp bedeniyle boş bir varlık davâsı gütmeden hiçliğini bilen ârif kişînin düşmanının eziyetlerinden kurtulduğuna, tevhîd nûruyla kendi noksanlığını gördüğüne, düşmanlık eden şeytânı kendi cisminde; dostu olan Rahmân’ı ise kendi gönlünde bulduğuna, eşyânın hakîkatine eren kâmil insânın ince manâlı hakîkat içerikli sözlerinin sırlı birer işâret olduğuna, onun sözünü anlamayanın inkâr etme hatâsına düşmekten sakınması gerektiğine, câhillerin o sözleri anlamadığı için eleştirdiğine dâir konulardan bahsedilmiştir. Bu içerikten sonra kâmillerin gâfiller tarafından yanlış anlaşılan sözlerine örnek gösterilebilecek beyitlere yer verilmiştir; gönül tahtına yükselerek mekândan münezzehten olanın mülküne çıkmaya, Ka’be’yi yıkmanın Rahmân’ın evi olan gönlü yıkmaktan daha

noksan bir iş olduğuna, tek gâyesi yârine varmak olan âşîka ve sadece cennete girmek için çabalayan zâhîde bakmak sûretiyle herkesin kendi mevkisine göre bir derdi olduğunun anlaşılacağına, kendini bilen Rabb'ini bileceğine ve dolayısıyla kendini bulanın kendini bulmak ile Rabb'ini de bulacağına, bize şah damarımızdan yakın olan Rabb'imizi uzakta aramamak gerektiğine, insân evrende nokta kadar küçük kalsa da evrenin; duâsı ve kulluğu ile kendi kıymetini yüceltebilen insânın emrine âmâde kılındığına dâir ifâdelerdeki manâ derinliğini anlamayanların, o ifâdelerin art niyet veya cehâletle yazıldığı zannına kapıldığı işâret edilmiştir.

3.5.44. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Bu kısımda tedbîr almaktan aciz küçük bir çocuğun annesinin kucağında korkusuz ve endişesiz olduğu, Hakk'ı kendisine annesinden daha yakın ve daha merhametli bulan kişinin de korku ve hüznlerden kurtulacağı, bir belâ zamanında o hâlin daha kötüsünü düşünmenin o hâli kolaylaştırdığı hatta şükretme sebebi olduğu ifâde edilmiştir. Her zorluğun, onun daha büyüğünü düşünmek sûretiyle kolaylaştığı ve zorluklara sabretmenin en zararsız yolunun bu fikir olduğu vurgulanmıştır.

3.5.45. Sabırnâme: Sabretmenin tavsiye edildiği beyitlerden oluşan bu bölümde tabaklanmış derinin temizlenmesi gibi beş sabır hâlinin kalbi temizlediği, birinci hâlin musîbete sabretmek, ikinci hâlin eziyet görünce öfkelenmeyip sabretmek, üçüncü hâlin işlerde acele etmeyip sabretmek, dördüncü hâlin itâatte bıkkınlık göstermeyip sabretmek, beşinci hâlin istenilene ulaşamayınca isyan etmeyip sabretmek olduğu ifâde edilmiştir. Karşılaştığı durumlara sabredip her şeyin Hakk'tan geldiğini bilen kişinin ya her küçük şerde büyük hayrı bulacağı, yada o şerrin sabır ve sükûn netîcesinde sönüp tükeneceği, veya yaşadığı acıyı Hakk tarafından kalbinin temizlenmesi olarak göreceği, veya zorlandığı halden çok daha zorunu düşünerek sabır yerine şükreden bir hâle bürüneceği vurgulanmıştır. Hakk Teâlâ'nın sabredip öfkesini yutanları methettiği, sabırsız ve aceleci olanların saâdetten yoksun olduğu belirtilmiştir. "Allâh'ım bana sabır sâhibi olmayı nasîb eyle ki katılıktan arınmış bir kalbe sâhip olayım, yumuşak huy ve hilm ile vasıflanayım, aceleci davranmayıp düşünerek hareket etme özelliği kazanayım, şikâyetlenmeyip tahammül göstererek itâatsizlikten sakınayım, aceleci davranarak hep kendimi öncelikli görmekten kurtulup sana olan muhtaçlığımı bileyim" duâlarına yer verilmiş ve "Allâh'ım bizi sabredenlerden eyle" niyâzıyla bölüm tamamlanmıştır.

3.5.46. Hâtîme-i Mecmûatü'l-Meânî-Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe

Kısımları: Eserin bitiş bölümlerinin ilk kısmını oluşturan bu beyitlerde çakmak ile taşın içinde ateşin saklanmış olması gibi insân nefesine de cihânın nûrunun mayalandığı ve çakmakla taşı birbirine çalınca ateşin çıkması gibi az yiyip az uyuma kırbacını nefse çalmakla o nûrun zuhûr edeceği ifâde edilmiştir. İbrâhim Hakkı'nın H.1115 yılında Hasankale'de doğduğu, 1140 yılına kadar ilim öğrenmekle meşgul olduğu, 1170 senesinde 55 yaşına gelince her şeyden geçtiği ve kalbinde ancak yârin kaldığı vurgulanmıştır. Ayrıca H.1169'da Sun'ullâh ağa ile gerçekleşen İstanbul yolculuğu ebcedli olarak belirtilmiştir. Allâh'tan râzı olan bir kimsenin Allâh'ın da kendisinden râzı olduğunu bilmesi gerektiği, Allâh'ı seven bir kimsenin bu sevgisi öncesinde Allâh tarafından sevildiği, tende oluşan noksanlık miktârınca rûhun kuvvetlendiği, gönlün akıl terazisini bir tarafa bırakıp işleri aşk ile tarttığı belirtilmiştir. Hakk Teâlâ yarın farz olan bir şeyi bugün istemezken rızık endişesiyle yarınki rızık O'ndan bugün talep etmenin şaşkıncı olduğuna değinilmiş ve yaşanan olaylarda bazı sebepler, vasıtalar görünse de her işi yapıp eyleyenin Hüdâ olduğu vurgulanmıştır.

3.5.47. İnâyetnâme: Her biri "Asl Hakk'tan inâyettir" ifâdesiyle tamamlanan beyitlerden oluşan bu bölümde hakiki yardımın; kendini bile istemediği durumlardan korumanın acziyeti içindeki insânlardan değil Hakk'tan geldiği, lütuf, destek, medet, inâyet, avn tüm bunların başkalarından gelmiş gibi görünse de dayandığı temelin hep Hakk'tan gelen yardım olduğu, O'nun müsâdesi olmadan en ufak bir yardımda bulunmaya kimsenin kuvveti olmadığına göre bize her türlü lütfun hep O'ndan ulaştığı ifâde edilmiştir. Dînin hükümlerine güzelce riâyet etmek, bedeni ve rûhu zarar veren hallerden korumak, Allâh'a tevekkül edip olaylar karşısında sapaşğlam durabilmek, insânların sözlerine öfkelenmeyip duyulan sözleri Hakk'tan gelen bir işâret olarak görmek, samimi muhabbetler kurarak güzellikleri paylaşmak, kendini bilmek, gönül yapmak, tedbîr endişesinden kurtulup teslîm olmak, açlık veya uykusuzluk gibi hallerle bedene noksanlık rûha ise ziyâdelik katmak, yokluğa ermek, arzuları terk etmek, Hakk ile var olmak, ilim öğrenmek, insanlara yumuşak huy ile davranmak, doğru ve güzel sözlü olmak gibi hallerin ve bütün başarıların hep Hakk'ın yardımıyla gerçekleştiği vurgulanmıştır. "Ey Hakkı şu söz tortusuz süt gibi açık ve zâhir bir gerçektir ki; asıl yardım Hakk Teâlâ'dan gelen yardımdır" ifâdesiyle bölüm tamamlanmıştır.

3.5.48. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Yer yer duâlar içeren bu bölümde bir canlıyı bir yerden başka yere ancak Hakk'ın ulaştırdığı, insânın her nereye gitse hep Rabb'i ile beraber olduğu, kalbiyle bakan kimsenin başkalarında kendisini gördüğü, insânların mütebessim veya hoyrat hallerinin aslında birer ayna gibi kişinin kendisini yansıttığı dile getirilmiştir. Sevgiliden gelmesi sebebiyle kahrın da lütfun da birer müjde gibi görünmesi gerektiği, insânın kâtibin elindeki bir kalem gibi olduğu ve ne yazılırsa ona teslîmiyet göstermekle safâ bulunacağı konu edilmiştir. Kişinin bilgi sahibi biri olarak görünmeye çalışmayıp tam tersine bilmiyor gibi görünmesi gerektiği ve böylece riyâdan korunabileceği vurgulanmıştır. Dili tutmak gereken yerlerde dilsiz gibi susmak, kötü söz ve hakâretlere karşı sağır olmak, insânların kusurlarına karşı kör olup kusur araştırmamak öğütlenmiştir. Mürşidin yüzünün bir ayna olduğu, kişi onu iyi veya kötü nasıl görüyorsa aslında gördüğünün bizzat kendisi olduğu ifâde edilmiştir. Cism ehli çokluk içinde boğulurken gönül ehline her şeyin tevhîdi işâret ettiği, kalp gözüyle değil de beden gözüyle bakanların tek ve bir olan deryâyı binlerce dalga olarak gördüğü, dünyâlık fikirlerin hep son bulma endişesiyle dolu olduğu, Hakk'ı anmaya yönelik fikirlerin ise kişiyi emniyete alıp dünyâlıklara karşı korkusuzluğa büründürdüğü belirtilmiştir. Vahdete eren kişinin kimseyi hakîr görmemesi sebebiyle insanlarla beraber ve uyumlu olduğu, aslında onların sohbetinden zevk alamadığı, kalbin Hüdâ'nın beyti olduğu, vehmin insâna düşmanlık ederek kötülüğü fısıldadığı, başkasına kötü davrananların bu davranışı aslında kendisine yaptığı, herkesin yaptığının karşılığını bir gün göreceği vurgulanmıştır. İki âleme yönelik tüm beklentilerin, dünyâlık heveslerin, cennet temennisinin, cehennem endişesinin hep kalp aynasına birer perde olduğu, bu arzulardan geçip o perdeyi kaldırmakla kalbin Hakk'a nâzır bir ayna gibi olacağı, gözü uykudayken bile gönlü uyumayan kimselerin kalbinin de perdesiz ayna gibi Hakk'ın huzûrunda olduğu, uyurken bile uyanık olanların gönlünde Mevlâ'sını gördüğü ifâde edilmiştir. Nefisle mücâdele eden o kimselerin gönüllerinin olgunlaştığı, uyumayan kalpleri ile keşif ehli olarak gördüklerinin hayâl değil gerçek olduğu, göz uyurken bile uyumayan gönüllerin kitaplardan öğrenilemeyecek hâl ilimlerine vâkıf olduğu dile getirilmiştir. Her işin bir vakte bağlı olduğu, telaşlanmayıp yersiz zahmetlere girmeden sabreden kişilerin kimseden medet ummaksızın tüm işlerini Hakk'a gördürdüğü, dünyâda ki tüm safâların ve cefâların sonlu olduğu, gâfil olmayan kimselerin sonu olan hiçbir dünyâlık safâyâ özenmediği ve sonu olan hiçbir dünyâlık cefâ ile üzülmediği

belirtmiştir. Kalbin Hakk'ın nazargâhı olduğuna, bir hususta karar vermek gerektiğinde kalbe danışarak amel edildiği için yapılacak işlere gönül sayesinde ulaşıldığına, akleden gönlün fikirlerinin rahmet dolu olduğuna, kalp Hakk'a yâr olunca iyi ve güzel kimselerin o gönül etrafında toplandığına değinilmiştir. “Ey Hakkı kazânın hükmü, ezel denizinin inişli çıkışlı dalgalarıdır. Sen tedbîr zahmetine girmeden kendini o deryânın dalgalarına bırak ve teslîm olmuş şekilde safâ bul” manâlarıyla bölüm tamamlanmıştır.

3.5.49. Gönülnâme: Bütün mısralarında gönül kelimesinin tanımlandığı kıt'alardan oluşan bu bölümde gönlün her ân Hakk'ı andığı, Kur'ân'a boyun eğdiği, güzelliklerle dolduğu, dünyâlıklardan geçtiği, Hakk'ın aynası olduğu, cehâletle zindana, irfân ile koca bir meydana dönüştüğü, iyilik ile kötülüğün cenk mekânı olduğu ifade edilmiştir. Gönlün âşıkların sohbet meclisi, güzel manzaralarla dolu seyrân yeri, her aklın tartan terâzisi, iyilik deryâsı ve birlik ovası olduğu dile getirilmiştir. Aklın kaynağı, kurtarıcı gemi, mânevî kazançların dükkanı, bedenın misâfiri, şahların sultânı olduğu ve dünyâlıklara hevesiz kaldığı vurgulanmıştır. Bu bölüm ile Mecmûatü'l-Meânî'nin tamamlandığı bildirilip sonrasında kısa nazım ve açıklamalara yer verilmiştir.

3.5.50. Teferrucnâme: Her birinin sonu “Seyircisin hoş et seyrân” mısrasıyla biten dörtlüklerden oluşan ve yer yer “Ey gönül” hitâbıyla gönle seslenen seyrnâme manâsındaki bu bölümde Hakk'tan gelen işleri misâfir karşılar gibi hoşnutlukla karşılamamız gerektiği, insânın şu kâinatta bakıp, görüp, izleyip, ders alıp, ibretle tefekkür etmesi lâzım gelen bir seyirci olduğu, gerçekleşen hâdiselerde nice hayırların saklandığı, tüm bunların bir seyirci olarak tefekkür eşliğinde güzelce seyrân edilmesinin önemi ifade edilmiştir. Hakk'ın yanlış veya yersiz hiçbir şey yapmadığını, nankör olanlar beğenmese de her şeyin olması gerektiği halde bulunduğunu, Hüdâ'nın nelere kâdir bulunduğunu, bahşettiği hesapsız ni'metleri, her işinde hikmetler bulunduğunu, iyi-kötü her davranışın karşılığının verildiğini, küçük şerde saklı olan büyük hayrı, Hakk'ın karşılaşmamızı dilediği hâlleri insânlar vâsıtasıyla önümüze çıkardığı, bir şeyden kurtulmanın veya bir hâle ulaşmanın tedbîr ile değil Hakk'ın dilemesiyle gerçekleştiğini, Mevlâ dilemedikçe tedbîr almanın maksada ulaşma sebebi olamayacağını, tüm bu sıralananları güzelce seyrân eylemek tavsiye edilmiştir. Nice ibretlerle dolu dünyâ sahnesini lâyığıyla seyretmeye, olayların fâilinin san'atına şâhit olma saâdetine ulaşmaya, cihânın bir hikmet deryâsı

olduğuna, o deryânın derinliğinde vahdet nûru; yüzünde ise çokluk dalgaları bulunduğuna, bu ibretleri seyre dalmak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Boş ve basit olmasına rağmen büyütölüp önemsenen bu dünyânın bir çocuk oyunu ve eğlence olduğu, irfân ehlinin oyuna dalmayıp dışında kalarak o basit oyunu ibretle seyrettiği, Hakk'ın ettiklerine bakıp halkın yaptıklarına ve meşguliyetlerine gereksiz yere karışmadan, olanlardan ders çıkararak seyrân eylemek gerektiği ifâde edilmiştir. Varlıktan geçip çokluğa değil birliğe yakınlaşarak, geçmiş ve geleceğin üzüntü ve kaygılarından kurtularak, her şeyde Hakk'ı hatırlatan izler bularak, saklanması gereken mânevi sırları setrederek seyrân eylemenin lüzumu vurgulanmıştır. “Ey Hakkı sözünü gel artık tamamla. Görüp bildiklerini herkese ifşâ etme. İbretlerle seyrân etmesi gereken bir seyirci olduğunu unutmayıp olması gerektiği şekilde güzelce seyre dal” manâlarıyla bu kısım tamamlanmıştır.

3.5.51. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Bu kısımda kişinin Rabb'ine iyi zanda bulunması gerektiğine, Hakk Teâlâ'nın ne eylerse hep güzel eylediğine, teslîm olanın ve yokluğa erenin selâmete ulaştığına, varlığın Hakk'a mahsus olduğuna, yeri ve göğu O'nun nûruyla seyredenin velîliğine dâir ifâdelere yer verilmiştir.

3.5.52. Nefyü'l-Vücûd I: Her biri “Vücûdum nefyidir kârım, ne ben varım ne efkârım” mısralarıyla sonlanmış altılı bölümlerden oluşan ve “Altılı” manâsında müseddes diye isimlendirilen bu bölümde rütbe sâhibi olmak, övünmek, süslü görünmek, hürmet edilmek, amel sâhipliği iddiâsında bulunmak, beklentilerle dolmak, bir şeye erişme hevesi duymak, bir şeyden kurtulmaya çabalamak, tedbîr almak, azık edinmek gibi hiçbir hâlin kıymetinin bulunmadığı ve tüm kârın benlikten geçip varlığı yok saymakta saklı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca “Ne cismimi hatırlarım, ne kimseyle kavga ederim, ne korumam gereken bir malım var, ne kemâle erdiğim bir ilmim var, Hakk'tan gelen her şeye râzı olduğumdan dolayı herhangi bir şeye dâir ne korkum ne ümidim var, ne kötülenmekten korkum ne de övülme beklentim var. Bunların hiç birine sâhip değilim. Sâhip olduğum sadece Hakk'a olan muhtaçlığım, hiçliğim ve yokluğumdur” manâsındaki ifâdelere yer verilmiştir. Hiçliğini bilen kimsenin iki zıttan birini tercih etmeyeceği, yokluğa eren kimse için lütufla kahrın, şekerle zehirin, hayırla şerrin, fayda ile zararın, bir ân ile bin yılın, gölge ile güneşin aynı olduğu, böyle kimsenin âşikâr olup bilinme hevesinden ve gafletinden uzaklaştığı dile getirilmiştir. “Ey muhtaç olan fakîrî, bil ki var olan ve

varlığının işâretleri her zerrede görülebilen O'dur. Kâr edebileceğim şey ancak varlığımı yok bilip benliğimden geçmektir” manâsındaki ifâdelerden sonra “Allâh'ım beni benden kurtar” niyâzıyla bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.53. Nefyü'l-Vücûd II: Yüz yirmi beyitten oluşan bu bölümde gönlün Mevlâ'nın beyti olduğu, hiçliğini bilen insânın yüceleceği, âşığın hep mâşuğu ile olduğu, cisminden uzaklaşmanın gönlünde dostu bulacağı, enâniyetten kurtulup Hakk'a varana ölü denilemeyeceği, hakîrliğin Hüdâ'ya yakınlık vesîlesi olduğu, kişinin Rabb'i ile arasında engel olarak kendi benliğinin bulunduğu, sevenle sevilenin iki farklı ismi olsa da aslında onların bir olduğu vurgulanmıştır. Her şeyin bir ve tek olana âit olduğuna, enâniyetle gönlün cehenneme, enâniyetten kurtulmakla da gönlün cennete dönüştüğüne, endişelerle dolmanın, “Ben” olarak kalmaktan kaynaklandığına, övülmekten hoşnut olup yerilince rahatsızlık hissetmenin de benlik duygusuyla gerçekleştiğine, varlığından geçen kimseye zıtlıkların bir görüldüğüne, yokluğa eren kişiye; var olanın zâhir olacağına, her şeyin Hakk'ın müsâdesiyle gerçekleştiğine, var bile olmayan benliğin olayları yönlendirmede bir yetkisi olamayacağına, benlikten kurtulmanın her zerrede sevgiliyi gördüğüne değinilmiştir. Sâhip olduğumuzu zannettiklerimiz de ve hatta kendimiz de dâhil olmak üzere her şeyin yaratıcıya âit olduğu, varlığından geçen kişinin iki zıddı farklı değil bir görerek ikilikten kurtulduğu, vahdete eren kişinin zıt zannedilen şeylerin güzel ve iyisini kendine isteme gibi bir talebinin kalmadığı, varlığından kurtulan kişilerin hiçbir sözü susmak kadar güzel bulmadığı, suskunluğun; hiçliğini bilenlere nice sözlerden çok daha fazlasını anlattığı, benliği bilmemenin; kibir sebebi olan nice bilgiden çok daha kıymetli olduğu ifâde edilmiştir. Sergilediğimiz hiçbir hünerin Hakk'tan gayrısını gönülden çıkarmaktan daha değerli olamadığı, yokluğa erenin tek var olanı kendinde bulduğu ve onun gözünde artık her şeyin bir olduğu, tenden geçip toprak gibi mütevâzi olmakla gönül kıblesinin benlik kirinden temizleneceği, cism âleminin bir hayâl olduğu ve gaflet uykusunda rüyâ görenlerin o âlemin oyuncaklarıyla oyalanan birer çocuk olduğu, görünür olması sebebiyle var zannedilen cism âlemin aslında yokluğa mahkûm olduğu ve ona aldanmamak gerektiği, susamış kimselerin aradığı hayât pınarının uzakta değil kendi içinde saklı bulunduğu dile getirilmiştir. Benlik perdesini aradan kaldıranın kendi gönlünde mâşuğunu bulacağı, yapılan ve söylenen yüzlerce iş ve söz varken hepsini yaptıranın ve söyletenin bir ve tek olduğu, aslen bir yük olan cismin varlık iddiâsından ve ağırlığından dolayı en diplere battığı,

kendinden uzaklaşan Hakk'a yakınlaştığı, dosta giden yol kendi içimizden geçtiğinden uzaklarda yol aramayıp gönle yönelmek gerektiği ve gönle yönelebilenin şartının da varlıktan geçmek olduğu belirtilmiştir. Putlaştırdığı benliğine tapanın kendine tapması sebebiyle hem put hem putperest olduğu, benlik davası güdenin hiçliği, hiçliğinin bilenin kıymetinin ise tarifsizliği, karanlık ile ışığın aynı anda bulunmadığı gibi kalpte de Hüdâ'nın nûru ile benliğin aynı anda bulunamayacağı, insâna kendi benliğinden daha büyük bir ayak bağı ve engel bulunmadığı, nefsi hakîr görüp yokluğu bilerek birliğe erince hakîrliğin izzete dönüşüp parlayacağı, i'tibârın hakîrlikte ve kıymetin yoklukta saklı bulunduğu konu edilmiştir. Birlik için kalpte sen-ben ayrımının olmaması gerektiği, kalpteki bu hâlleri anlamayana bunlardan bahsedilmemesinin lâzım geldiği, gönlün Mevlâ'nın beyti olduğu, denizle bir olan için artık denizden başka bir şey kalmadığı, varlığından geçip yok olan kişinin var olan ile bir olacağı, benliğin Ye'cûc ve Me'cûc'ü engelleyen set gibi bir engel olduğu, birliğe eren kişinin gözünde hiç kimsenin birlikten ve bütünden ayrı olmadığı, başkasına yapılan iyiliği aslında kişinin kendine yaptığı, bir tartışma ortamında karşıdakini kendinden farklı görmemek ve tartışmada karşıdakinin istediği gerçekleştiğinde huzursuz hissetmemek gerektiği ifade edilmiştir. Sayılamayacak miktardaki çokluğun hep tevhidin izini taşıdığı, benlik karanlığından kurtulmanın özündeki nûra erdiği, varlığını yok bilen gönlün; vahdet âleminde olduğu, sevgilinin gönül aynasına yansması için az yiyip az uyuyup az konuşmak gerektiği, yemeğe düşkün kimsenin benlikten tam sıyrılmadığı, benlikten kurtulan ârifin uyanıkken olduğu gibi uykusunda da dostundan gâfil kalmadığı, dostuyla beraber olanlar için gündüzün eziyet; gecenin ise huzûr verdiği vurgulanmıştır. "Gündüz; kalabalığıyla mahşer gibi, gürültü ve eziyetiyle de cehennem gibidir. Gece ise bahtiyarlığı ile cennet misâlidir" ifâdesine hem Türkçe hem Arapça olarak yer verilmiştir. Bölümde Arapça olarak yer alan tek ifâde burasıdır. Kalbe Hakk'tan gayrısının alınmaması gerektiği, gayr olanların en başında ise enâniyetin bulunduğu, güneşin batmadan yeniden doğamayacağı, ebedî hayatâ ermek için önce ölüp yok olmanın lâzım geldiği, benlikten kurtulmadan tevhide varılamayacağı, Allâh'ın yardımı ile yokluğu var zannetmekten kurtulan kişi için; çokluğun diken dolu çalılığının vahdetin gül bahçesine dönüştüğü, mânevi hallerin aktığı yerin hep gönül olduğu ve gönlün Ka'be'den üstün tutulduğu, bu kadar öneme sahip olması sebebiyle gönül incitmemek için dile çok dikkat etmek gerektiği belirtilmiştir. Kendi kendinden çıkıp, perdelerden kurtulup, varlığı terkedip, cemâli

seyre dalmak; dış kabuğun hizmetçiliğinden vazgeçip, bitmeyen şahsî taleplerden halâs olup, cismi bırakıp gâyeye ermek; büyüklenmekten kaçınıp, övülmekten tiksiniş, hakîrliğe bürünüp dosta ulaşmak; kesretten sıyrılıp, çokluk şirkistanından kurtulup, zıtlıkları bir görüp birliğe varmak; varlığı yok kılıp, kendi hiçliğini fark edip, dostu uzakta değil gönlünde bilip huzûra kavuşmak; mâsivâdan ve Hakk'ın gayrısından âzâd olup, benlikten geçip, tenden yüz çevirip mâşuğa vâsıl olmak konularına yer verilmiştir. “Enâniyyetten kurtulamayıp gönle değil cisme meyilli olan kimse bu beyitlerimi ne eylesin ki bu sözler ona bir şey ifâde etmez. Benliğini terk edip varlığını yok bilen gönül ise bu beyitleri cânı gibi saklayıp muhafaza eyler. Ey Hakkı, Mevlâ'nın birliğinin delillerini ve izlerini taşıyanlardan biri de sensin. Hem bilinmeyi murâd eden ve insânı yaratan Hakk'ın yarattığı insânlardan biri de sensin. Öyleyse sen O'nun murâdı olduğunun ve taşıdığın gönlün kıymetinin farkında olmalı ve bilinmeyi murâd eden Rabb'ini hakkıyla bilip tanınmalısın” manâlarıyla bu kısım tamamlanmıştır.

3.5.54. Nefyü'l-Vücûd III: Üç kısımdan oluşan Nefyü'l-Vücûd'un otuz üç beyitlik bitiş faslı olan bu bölümde zıtlıkları bir göremeyip ikilikten kurtulamamış kişinin henüz benliğinden sıyrıldığı söylenemeyeceği; benlik yüzünden şekillere takılmanın ve zıtlıklar arasında tercihte bulunmanın gönül gözünü kapatan birer örtü olduğu; benliğinden geçen kişinin kavga, kibir, yalakalık, gıybet ve kin gibi çirkin hallerden uzaklaşacağı; sûrete takılmanın, şöhrete meyletmenin, kibirlenip gururlanmanın benlik iddiâsından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Az konuşmayı, az yemeyi, az uyumayı kılıç eyleyip onlarla nefse karşı mücâdele etmek gerektiği ve nefsinin öldürebilenin her zerrede zâtını seyredeceği, her iş Hakk'ın müsâdesiyle gerçekleştiğinden dolayı yaşadığımız her hâlin misâfir karşılar gibi hoşnutlukla karşılanması gerektiği; gönül sebebiyle insânın Hakk'ın önemseydiği bir konumda olduğu; her şeye gücü yeten Hakk'ın önemseydiği durumdaki insânın olanlar veya olacaklar için kaygılanmasına lüzum bulunmadığı ve benlikten kurtulma yollarının gösterildiği bu beyitlerin kalbi ölmemiş kimseler için birer dirilik şarabı olduğu ifâde edilmiştir. Bilinmeyi murâd eden Mevlâ'nın gönle büyük kıymet verdiği, benlikten kurtulan kimsenin gönül aynasına mâşuğun yansıdığı, mâşuğu gönlünde bilen her şeyde O'nun eserlerini gördüğü, dostu gönlü ile bilen kişinin mutluluğa erdiği, varlığından geçenin dost ile bir ve beraber olduğu, buzun güneş karşısında eriyip gitmesi gibi dosta ulaşabilmiş olan kimsenin varlığından eser bulunmadığı

belirtilmiştir. Var olup görünmek isteyen deryâdaki köpük hemen sönmeye mahkum iken var olmak ve görünmek gibi bir derdi olmayan deryadaki tuzun bizzat deryâdan olduğu, benlik davâsı güderken ağırlığıyla batan taş benzemek yerine toprak gibi mütevâzi olmak gerektiği, hiçliğe bürünerek deryâ ile bir olmanın kıymete ermek anlamına geldiği, birliğe yönelen kişinin bütünü celbedip kendine çektiği, benliğinden kurtulana her şeyin meylettiği konu edilmiştir. İnsânın bedenden ibâret olmadığı ve aradığının kendinde saklı bulunduğu, dış kabuk veya elbise misâli olan sûretten sıyrılan kişinin içte ve özde dostuyla vuslat bulduğu, yokluğa erenin dâima bahtiyâr kaldığı, sevinç ve neşe dostâ vâsıl olmakta saklı iken üzüntü ve kederin O’ndan gâfil kalmaktan kaynaklandığı, kendini Rabb’iyle bir ve beraber bilen edep ile sükûta büründüğü vurgulanmıştır. “Gel ey Hakkı, sukûtu bir san‘at bilip o san‘atı icrâ ederek kalbine emânet edilmiş vahdet sırlarını korumak üzere sekînete bürün ve emâneti lâyığıyla saklayamamak sûretiyle edebe aykırı davranmış olmamak için nice anlamları yazıya döktüğün kalemlerini artık kır” manâlarıyla bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.55. Vahdetnâme II: Her biri gönle hitap ederek başlayan ve “Sözün haktır özün hakkı” mısralarıyla biten dörtlüklerin bulunduğu bu bölümde “Fakîrî” mahlası kullanılmış ve söylenen sözleri kalbe ilhâm edip söylettirenin Hakk Teâlâ olduğu vurgulanmıştır. Gönülden geçen manâların kişinin kendinden değil Hakk’tan olduğu, derin manâlarla dolu manzum sözlerin Mevlâ’nın kalbe hissettirdiklerinden yansıdığı, kişinin sözünün de özünün de kendine değil Hakk’a âit olduğu, dilden dökülen sözlerin kalpten geçen hislerden alakasız olamayacağı, sözlerin dil tarafından değil gönül tarafından söylendiği, kalbin kendiliğinden konuşmadığı ifade edilmiştir. Gönlün, mâşuğun söylediği ve söylettirdiği ilhâmlarla ve sözlerle dolu olduğu, manâlar lütfedilmiş ilhamlar iken gönlün de o manâları yazan bir kaleme benzediği, o kalemin yazma işini kendi kendine yapmadığı ve ona yaptırıldığı, şekil olarak bakıldığında insânın bedenden ibâret görüldüğü, oysa içe, öze ve gönle bakıldığında onun cisimden ve tenden çok öte yücelikte olduğunun fark edileceği belirtilmiştir. Sözleri gönüllere tesir eden kimselerin, sözün asıl sâhibini bildiği; benliğinden geçen kişinin dalga misâli deryâdan gayrı kalmayıp derya ile bir ve berâber olduğu, varlığından geçerek cism sınırlarından bağımsız kalabilen kişinin tekliğe ulaşabildiği, “Hû” diyerek alınıp verilen nefeslerin vahdeti haykırdığı, her nefeste bir ve tek olanın zikredildiği; nefeslerimizin, sözümüzün, özümüzün bir ve

tek olan Mevlâ'ya âit olduğu konu edilmiştir. Hoşlandığımız veya hoşlanmadığımız sözleri bize duyuranın Hakk Teâlâ olduğu, sözün kalpleri hâlden hâle çevirmek gibi bir tesiri bulunduğu, bu tesirden de anlaşılacağı üzere sözü söyleten bir gücün var olduğu, kalbe ilhâm edilmiş sözlerin kıymetini bilecek kişilere söylenmesi gerektiği, kıymet bilmeyenin önüne mücevher serilemeyeceği vurgulanmıştır. “Ey Fakîrullâh'ın izinde muhtaçlığımı öğrenen fakîrî, söylediğin güzel ifâdelerin şahsına âit olduğunu zannetme, sözünün de özünün de Hakk'a âit olduğunu lâıyıyla idrâk et. Oğlun ve her konuda yardımcın olan Lütfü'ye iyilikle muâmele et ve sana yakın akrabalar, dostlar veren Mevlâ'ya şükret ki dostluklar da dâhil olmak üzere hiçbir şey kendi kazancın değil Hakk'ın lütfudur” manâlarına yer verilmiştir. Sürûr olsun, gamm olsun gönüldeki tüm hislerin Mevlâ'nın dilemesiyle gerçekleştiği, insânlar, kalplerine Hakk'ın ilhâm ettiği sözleri söyledikleri için onların övgü veya yergi dolu sözlerinin birbirinden farklı görülmeyip hoş karşılanması gerektiği, insanların sözlerinin Hüdâ'nın bizim duymamızı dilediği sözler olduğu ifâde edilmiştir. “O'ndan gayrısında varlık bulunmadığından ve varlık sadece O'na âit olduğundan dolayı, ‘Hiçbir şey O'ndan gayrı değildir’ denilmesi O'nun birliğinde ve eşsizliğinde ortakları olduğu anlamında değildir. Elbette ki O her şeyden yücedir, tektir ve eksiklikten münezzehtir. Denilmek istenen, O'ndan gayrısı için varlıktan söz edilemeyeceği ve varlığın bir ve tek olana mahsus olduğudur. Anlayan için söz budur” manâlarıyla bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.56. Te'liffât Bilgisi: İbrâhîm Hakkî'nin eserlerini isimleriyle ve târihleriyle bildirdiği bu kısmın ilk bölümü beyitlerden oluşmayıp düz yazı şeklindedir. İkinci kısmı ise “Nazmu'l-Hakkî” başlığıyla beyitlerden oluşup yine eserler hakkında bilgiler içermektedir. Hicrî 1168'de İlâhinâme, 1170'de Mârifetnâme, 1174'te İrfâniyye, 1176'da İnsâniyye, 1178'de Mecmûatü'l-Meânî isimli eserlerin Erzurum'da kaleme alındığı ve bunların beş ana eser olduğu ifâde edilmiştir. Daha sonra Tillo'da Hicrî 1180'de Tuhfetu'l-Kirâm, 1182'de Nuhbetu'l-Kelâm, 1185'te Meşâriku'l-Yûh, 1187'de Sefîne-i Nûh, 1188'de Kenzu'l-Futûh, 1189'da Defînetu'r-Rûh, 1190'da Ruhû's-Şurûh, 1191'de Urvetu'l-İslâm ve Hey'etü'l-İslâm isimli eserlerin kaleme alındığı ve bu on evlat eserin başta zikredilen beş ana eserden faydalanılarak oluşturulduğu belirtilmiştir. On evlat eserden biri olan Ülfetu'l-Enâm isimli eser büyük ihtimalle sehven burada zikredilmemiştir. İki sayfa ileride “..sâlisen Ülfetu'l-Enâm'dır” ifâdesiyle bu eserin ismi geçmiştir.

3.5.57. Nazmu'l-Hakkı: Yukarıda bahsedilen eserler hakkında bilgilerin bulunduğu beyitlerden oluşan bu bölümde beş tanesi ana eser, on tanesi de evlat eser olmak üzere toplam on beş eserin kaleme alındığı ve on evlat eserin beşinin şeriat ilmi beşinin de hakikat ilmi olduğu ifade edilmiştir. “Hâ” harfiyle biten Meşâriku'l-Yûh, Sefîne-i Nûh, Kenzu'l-Futûh, Definetu'r-Rûh, Ruhuş-Şurûh isimli eserlerin hakikat ilmi olduğu ve “Mîm” harfiyle biten Tuhfetu'l-Kirâm, Nuhbetu'l-Kelâm, Ülfetu'l-Enâm, Urvetu'l-İslâm, Hey'etu'l-İslâm isimli eserlerin de şeriat ilmi olduğu belirtilmiştir. Hicrî 1180 ile 1191 yılları arasında yazılan ve birincisi İlâhinâme, sonuncusu Hey'etu'l-İslâm olan toplam on beş eserin mutluluk vesilesi olduğu ifade edilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.58. Tillo'daki Hüsn-i Hâli: İbrâhîm Hakkı'nın Tillo'da hoşnutluk içindeki hâlini anlattığı bu bölümde Hicrî 1 Muharrem 1177'de Erzurum'dan Tillo'ya varıp şeyhinin tekkesine geldiğini, şeyhinin torunlarıyla hacca gidip onun yerine nâfile hacc yaptığını, dönüşte şeyhinin kız torunu ile evlendiğini, on beş yıl sonra eşinin vefât ettiğini, kendisinin de dünyâlıklardan iyice yüz çevirip şeyhinin torunlarıyla ilmî çalışmalara yöneldiğini belirtmiştir. Ayrıca en seçkin dostun kitaplar olduğunu, kendisinin de kitaplara önem verdiğini, özellikle de Urvetu'l-İslâm isimli eserini kuvvetle tutarak hidâyet bulduğunu ve Hey'etu'l-İslâm isimli eseriyle tefekkür kılıp hayret lezzetine dalarak benlikten sıyrıldığını, tedbîr ve tercihten uzaklaşp tefvîz ve tevekkül eylediğini, Hakk'ın rızâsını önemseydiğini, tüm bunları birer övünme vesilesi değil şükür vesilesi olarak gördüğünü ve tüm dostlarının bu hallerin mutluluğuna sâhip olması için Mevlâ'ya duâ ettiğini ifade etmiştir.

3.5.59. Vasiyyet-i Hakkı: İbrâhîm Hakkı'nın, oğlu Muhammed Şâkir Efendi için yazdığı ve her biri “Hemân her halde kıl sabr u kanâat” ifâdesiyle biten dörtlüklerden oluşan bu bölümde nasihatlere yer verilmiş, özellikle doyumsuzluk sergilememek ve sabır sâhibi olmak tavsiye edilmiştir. Mutluluğun kaynağının sabır ve kanâat olduğu, hep daha iyisini isteyip doyumsuzluk sergilemenin mutsuzluk sebebi olacağı, teslîmiyet sâhibi kimsenin şartlar ne olursa olsun kanâat gösterdiği, sabırsızlıktan ve aceleci olmaktan uzak durup hızlı değil düşünerek hareket etmek gerektiği, kanâatin bitmez bir zenginlik olduğu ve nasipten ötesine göz dikmenin anlamsızlığı vurgulanmıştır. Sabırla darlıklardan kurtulmak, sır saklayarak ayıpları örtmek, kırıcı olmayıp mülâyim konuşmak, kimseyi kırmayıp gönül yapmak, nâ-mahreme bakmamak, dâima Hakk'ın zikriyle meşgul olmak, gıybetten sakınmak, yalandan

uzak durmak, hep doğru söylemek, şartlar ne olursa olsun sabır ve kanâat göstermek şeklindeki nasihatlerle bu bölüm tamamlanmıştır.

3.5.60. Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Güzel sözün öneminin konu edildiği beyitlerden oluşan bu bölümde yüz güzelliğinin değil güzel sözlü olmanın önem arzettiği, güzelliğiyle etkileyici olana değil gönüller yapan gönül ehline hayranlık duyulması gerektiği, güzel sözün sırf gönülden yansıması sebebiyle daha önce benzeri söylenmemiş biricik ve benzersiz söz olduğu, gönlün o güzel sözü daha kulak kapısından memnûniyetle karşıladığı vurgulanmıştır. Kâmil insânın sözlerinin Hüdâ'nın ilhâmı ve hikmet şerbeti olduğu, o şerbetten içemeyenlerin dünyâlıklarla kederlendiği, ârifin hiç tükenmeyen güzel söz sermâyesini halka cömertçe sarfederek dâima güzel söz söylediği, sözün sarrafı olmuş bilge kimselerin kötü sözden sakınıp ancak güzel söz konuştuğu belirtilmiştir. Güzel sözün kıymetini ancak gönül ehlinin bileceği, câhilin güzel sözün kıymetinden habersiz olduğu, hoşlukla söylenmesi sebebiyle güzel sözün kabul görüp gönülde yer bulacağı ifade edilmiştir.

3.6. Eserdeki Tasavvufî Konuların Analizi

3.6.1. On Güzel Haslet ile Vasl:

Vasl sözlükte “Ulaştırma, birleştirme, ulaşma, birleşme”¹⁵⁹ anlamına gelmekte olup tasavvufî açıdan, malum olduğu üzere Hakk Teâlâ'ya varma manâsı taşımaktadır ki zaten asıl gâye kişinin Hakk'a vâsıl olabilmesidir. “Mânevî sülûk yollarından biriyle makamları geçen, ihsan mertebesine varıp Hakk'a ulaşan kişiye vâsıl-ı Hakk denir”.¹⁶⁰ “Sülûk kelimesi tasavvufta ‘İnsanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibâdet, fiil, hareket ve davranış tarzları’ manâsında kullanılmıştır”.¹⁶¹ Kalp tasfiyesi, bu sülûk konusuyla bağlantılı bir durumdur ki seyr u sülûk metodları konusunda tasfiye-i kalb husûsuna değinen Ramazan Muslu, tasavvufî terbiyenin önemli kavramlarından birinin kalp tasfiyesi olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'de kalbin kasvet ve safvet olmak

¹⁵⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat-Eski ve Yeni Harflerle*, Haz. Aydın Sami Güneyçal, 28. Bsk. (Ankara: Aydın Kitabevi, 2011), 1327.

¹⁶⁰ Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 6. Bsk. (Ankara: Otto Yayınları, 2014), s. 518.

¹⁶¹ Süleyman Uludağ, “Sülûk” md. DİA., İstanbul, 2010, C. XXXVIII, 127.

üzere iki vasfından bahsedildiğini, kasvetli kalp mâsivâ ile kirlenmişken safvet özelliğine sâhip kalpte Allah'tan başkasına yer olmadığını ifâde etmiştir.¹⁶² Bunlara ek olarak kalp tasfiyesinin, tasavvufun nefis tezkiyesi gibi önem atfettiği temel konularından biri olduğuna, kalbi mâsivâdan arındırma amacı taşıyan tasavvufi terbiyedeki bu amaca ulaşabilmesi için, sâlikin bazı şartları yerine getirip bazı hâlleri yaşaması gerektiğine değinmiştir.¹⁶³ Vâsıl olmanın gerektirdiği hâllere dâir Semih Ceyhan da şu ifâdelere yer vermiştir;

*Hakk'a ve ilâhî hakikatlere vuslat yolculuğu belli ilke ve kurallar dahilinde gerçekleşir. Bu bağlamda sûfî çevrelerinde, 'Usûlü olmayanın vüsûlü olmaz', 'Usulü terk eden vuslattan uzaklaşır' ve Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî'ye nisbet edilen, 'Vuslata erişemememiz usulsüzlüğümüzündür' sözleri meşhurdur.*¹⁶⁴

Vasl konusuna tasavvufi çerçeveden bakıldığında karşılaşılan ifâdelere örnek vermek gerekirse Sühreverdî'nin Avârifü'l-Meârif isimli eserinde aktardıkları dikkate değerdir; “Yahya b. Muâz er-Râzî, ‘Amel edenler; tevbekâr, zühd sâhibi, arzulayan ve vuslata erişen (olmak üzere) dört çeşittir. Tevbe eden tevbesiyle perdelidir, zâhid olan zühdüyle perdelidir, arzulayan (bulduğu) hâli ile perdelidir, vuslata erişeni ise hiçbir şey Hakk'tan perdelemez’ demiştir”.¹⁶⁵ “Ebu Yezid, ‘Vâsıl olanlar üç harf üzeredir ki niyet ve gayretleri Allah içindir, meşgûliyetleri Allah yolundadır, dönüşleri Allah'adır’ demiştir”.¹⁶⁶ “Seyyârî, ‘Vusûl yüce bir makâmıdır ki Allah Teâlâ bir kulu kendine ulaştırmayı istediği zaman yolu ona kısaltır ve ona uzağı yakın eyler’ demiştir”.¹⁶⁷ “Cüneyd, ‘Vâsıl, Rabb'inin yanında olan kişidir’ demiştir”.¹⁶⁸ “Ruveyym, ‘Allah, vusûl ehlinin kalplerini visâle erdirmiştir. Onlar

¹⁶² Bkz. Ramazan Muslu, “Seyr u Sülûk Metotları”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), s. 369.

¹⁶³ A.g.y. 369.

¹⁶⁴ Semih Ceyhan, “Vüsûl” md. DİA., İstanbul, 2013, C. XLIII, 143.

¹⁶⁵ Bkz. Şihâbuddin Ebî Hafs Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, Thk. Dr. Abdulhalim Mahmud, Dr. Mahmud b. eş-Şerif, (Kahire: Daru'l-Meârif, ts.), C. 2, s. 308.

¹⁶⁶ A.g.y., 308.

¹⁶⁷ A.g.e., 309.

¹⁶⁸ A.g.y., 309.

sağlam korunmuş ve halktan ebeden men olunmuşlardır’ demiştir”.¹⁶⁹ “Zünnûn, ‘Dönen kimse, ancak (ulaşamadan) yoldan dönendir. O’na ulaşıp geri dönen hiç bir kimse yoktur’ demiştir”.¹⁷⁰

Ayrıca İbn Arabî vuslatı, kişinin nefsini bilmesi ve eşyâyı yok olarak kabul etmesi ile bağlantılı görmüştür;

*Senin Cenâb-ı Hakk’a vuslatın gerçekleşince, yani kendi nefsini bilince kısacası eşyâyı tamâmen yok olarak görünce, irfân kelimesine bile ihtiyaç kalmayınca, vahdet-i vücûd sırrı açığa çıkar. Böylece seninle berâber her şeyin varlığının yalnızca ezeli ilimdeki varlıktan ibâret olduğunu, Allah’ın ilminin ise O’nun gayri olmadığını zevk yoluyla bilmiş olursun.*¹⁷¹

Vasl konusunun, Mecmûatü’l-Meânî’deki Vuslatnâme isimli mektupta işlenmiş olması sebebiyle çalışmamızın bu noktasında mektup ve onun tasavvufî çerçevedeki yerine değinmek uygun olacaktır. Geçmiş dönemlerdeki en önemli iletişim vasıtası olan mektup, bilindiği gibi tasavvufî çevrelerde de sıklıkla kullanılmış, haberleşme amacına ilâveten mânevî bir eğitim metodu olarak yaygınlık kazanmış ve böylece mektûbât türü eserler meydana gelmiştir ki mutasavvıfların müridlere yazdıkları nasihat ve tasavvufî incelikler bunların en meşhurları olmakla beraber şeyhlere, âlimlere, devlet adamlarına yazılanları da mevcuttur.¹⁷² İbrahim Hakkı da bu mektup geleneğine uyararak bir çok mektup kaleme almış ve muhataplarına tavsiyelerde bulunmuştur. Talebesi Ahmedül-Hayr’a selamlar yollayıp hatırını sorduğuna ve gönülden okuyarak ‘Urvetü’l-İslâm’ kitabıyla amel etmesini öğütlediğine dâir daha önce bahsini ettiğimiz mektubunda olduğu gibi hâl ve hatırdan suâl ettiği mektuplarında bile yakınları ve talebeleri için dînî nasihatleri ihmal etmediği görülmektedir. Yine İbrahim Hakkı’nın “Benim oğlum” diye hitâb ettiği, zâhiren uzak bulunan talebesi Avnik’li Molla Halil’e, uzaktayken kalben yakın olmak

¹⁶⁹ A.g.y., 309.

¹⁷⁰ A.g.y., 309.

¹⁷¹ İbn Arabî, *Nefsini Bilen Rabbini Bilir-Varlık, Yokluk ve Nefsin Mertebeleri*, Terc. ve şerh M. Esad Erbilî, Haz. Ercan Alkan, (İstanbul: Hayykitap, 2016), s. 73.

¹⁷² Bkz. İsmail Güleç, “Tasavvufî Mektup Yazma Geleneği ve Abdurrahim Fedâî’nin İhvanına Yazdığı İki Mektup”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.39-40 (2017): 91-94.

üzerine yazdıkları da bu türden mektupların bir örneğidir ki onun on senedir dünyaya açılan beş duyu penceresini tenhalarda zikir ve fikir ile kapatarak zâhiri sûretini ve iki kaşının arasını hatırandan bir ân çıkarmadığının farkında olduğunu, ayrıca otururken, kalkarken, yerken, içerken, bir yere giderken, gelirken, konuşurken nakş-ı zamirden bir ân gaflet etmemesi gerektiğini, böylece şeklinin onun kalbinde sâbit kalmaya devam edeceğini ve her ân zahmetsizce tahayyül edebileceğini, böylece gayb âleminden gönlüne gelen feyzin onun gönlüne de yol bulduğunu ve ondan sonra murâdına nâil olup bu sırları aynı şekilde müşâhede ederek hepsini kendinde bulacağını, bu sırları şimdi yazı ile bildirme sebebinin zâhiren uzak olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹⁷³

Mecmûatü'l-Meânî'deki Vuslatnâme isimli nazım da şiir şeklinde bir mektup olup;

*Hak ismiyle bu nâmeyi başladım
Ve hamdiyle cân-ı cânâ bağışladım*

*Habîbine olsun salât ü selâm
Dahî âl u ashâbına bi't-tamâm*

Ve ba'de bize geldi mektûbunuz

Ve ma'lûmumuz oldu matlubunuz ifâleriyle başlamaktadır.¹⁷⁴ Hakk'a vâsıl olmanın on esâsının anlatıldığı bu mektupta kalbin on âfetten temizlenip onların zıddı olan on hâl ile bezenmesi gerektiği ifade edilmiş ve fenâlıklardan temizlenmenin öncelik arz ettiği anlatılırcasına, birinci mısralar âfetlerden sakınmaya, ikinci mısralar güzel huylarla bezenmeye ayrılmıştır. Fıkhen “Mefsedetleri def etmek maslahatları celb etmekten evlâdır” kâidesinde veya tıbben “Önce zarar verme” düsturunda olduğu gibi, kalbin tasfiyesi husûsunda da benzer durum söz konusudur ki önce kötü hâllerin sonlandırılması veya fenâlığa sebebiyet verecek yolların kapatılması nice durumlarda güzel bir hâlin yaygınlaştırılması çabasından daha fazla önem arz etmiş ve netîce, daha kolay elde edilmiştir. İnsanlığa, tabiata, hayvanâta, sağlığımıza, toplumsal düzene, kalbî ve iç dünyâımıza dâir genel

¹⁷³ Bkz. Ekrem Bektaş, “Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan Talebesi Avnikli Molla Halil'e

Öğütler”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.15 (2013): 99-100.

¹⁷⁴ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 32.

bir prensip olarak evvela zarardan sakınıp yanlış olanı düzeltmeye yönelmek gerektiğinden ve bir takım hatâlar neticesinde gerçekleşen olumsuz durumlar için çözüm arama aşamasına gelmeden önce sergilenebilecek gayretler çok daha büyük kazanımlara dönüştüğünden dolayı İbrahim Hakkı da benzer bir mantıkla birinci mısraları olumsuz olanın giderilmesine ayırmış olsa gerektir.

İlerleyen kısımların içeriği göz önüne alındığında, Mecmûatü'l-Meânî'nin baş taraflarında yer alan bu risâledeki on husûsa, genel olarak eser içerisinde sıklıkla değinildiği, hepsi beraber zikredilmese de bu on husûsa dâir vurguların esere yayıldığı dikkat çekmektedir. Her birini ayrı başlıklar hâlinde açıklayacağımız, Hakk'a vâsıl olmak için işâret edilen bu esaslar sırasıyla; gaflete karşı teveccüh, şirke karşı tevhîd, hazere (çekinip korunmaya) karşı tevekkül, tedbîre karşı tefvîz, cezâ'a (sızlanma ve telaşa) karşı sabır ve hilm, kibre karşı züll ve hakîrlik, taarruza karşı teslîm, sahta karşı rızâ, izâfete karşı fakr ve benliğe karşı fenâ şeklindedir. Bu sıralama, Vuslatnâme'nin bitiş kısmında da şöyle özetlenmiştir;

“Teveccüh birle tevhîd u tevekkül kıl da tefvîz et
Ve sabr u züll u teslîm u rızâ fakr u fenâya yet”¹⁷⁵

Bahsettiğimiz bu içerikteki Vuslatnâme'nin Arapça'sı olan Cilâu'l-Kulûb'a dâir yapılan bir çalışmada İbrahim Hakkı'nın, Hakk'a vâsıl olma husûsundaki görüşü şöyle ifâde edilmiştir; “Ona göre, kişi Allah'ı başka yerde değil, kendi kalbinde aramalıdır. Ancak Allah'ı kalbinde bulabilmesi için önce kalbi on kötü hasletten arındırmalı ve on güzel vasıfla süslemelidir”.¹⁷⁶

Hakk'a vuslatın yöntem ve gerekliliklerini Mecmûatü'l-Meânî'de on madde olarak değerlendiren İbrahim Hakkı, Mârifetnâme'de de kalbi tahliye ve Hakk'ın huzûruna varma konusuna dâir, (yukarıda bahsini ettiğimiz on maddeden biri olan) kibre karşı tevâzu' husûsunu, ön plana çıkararak ve şu ifâdelerle başlayarak işlemiştir;

Altıncı nevi; kalbi tahliye ve rûhu süslemenin, kemâlin kendisi olduğunu, sülûksüz o kemâlin muhâl olduğunu, mukarrebler yolunda sülûkün en şerefli haslet

¹⁷⁵ A.g.e., 38.

¹⁷⁶ Ferzende İdiz, “İbrahim Hakkı'nın Cilâu'l-Kulûb Adlı Eserinde Allah'a Vâsıl Olmanın On Esası”, *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler, 16-18 Kasım 2011*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012): 274.

*olduğunu ve onun da Zülcelâl'in huzûruna vesîle olduğunu bildirir; Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, 'Olgunlaşmak istemek, insanların en değerli hasletidir. Olgunlaşmak (kemâl) ise, kalbi hayvânî sıfatlardan tahliye ve rûhu Rabbânî ve güzel sıfatlarla süslemek ve bunlarla Hakk'ın huzûrunu bulmaktır.*¹⁷⁷

Bu kısımda ayrıca şu ifâdelere de yer vermiştir;

*İşte Hakk yoluna sülûkten maksat, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulmak ve güzel huylar ile sıfatlanıp kemâle ermektir. Zirâ insanda bu kötü sıfatlar çoktur. Seçilmişlerin yolunda ilerlemeden, onların hepsinden tam kurtuluş yoktur. Bu seçilmişlerin yoluna girmek isteyen sâlik, önce çirkin sıfatların aslı olan kibir ve benliği kalbinden söküp atmakla emrolunmuştur.*¹⁷⁸

Ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın, Mecmûatü'l-Meânî'de yer alan "Halvet u uzlette gördüm çünkü şöhret âfetin / Hizmet u sohbetle erdim Hazreti Mevlâ'ya ben" şeklindeki ifâdesinden de anlaşılacağı üzere Mevlâ'ya erme husûsunda hizmet ve sohbet vurgusuna da yer verdiği görülmektedir.¹⁷⁹ Bu açıklamaların ardından netîce itibâriyle, vasl konusunda İbrahim Hakkı'nın, kalpteki on güzel hâlin gerekliliğini vurguladığını ifâde ederek bu husûsu özetlemek mümkündür. Ayrıca kalbin on güzel hâlle süslenmesi konusu dışında, zikrederek her ân Hakk'ı anmak sûretiyle hep O'nunla olmaya dâir yapılan vurgu da kavuşmanın bir şekli olarak düşünülebilir.

3.6.2. Gaflete Karşı Teveccüh:

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatü'l-Meânî'de Hakk'a vâsıl olma yolundaki on maddenin ilk sırasında zikrettiği yönelme anlamına gelen teveccühe dâir öncelikle şunu hatırlatmak gerekir ki tasavvufun kendisinin özetle, kalbin mâsivâdan arındırılıp Hakk'a samîmiyetle "yöneliş"inin sağlanması anlamı taşıdığı hep ifâde edilegelmiştir.

Yönelmek anlamı taşıdığına değindiğimiz "Teveccüh" kelimesinin "Tebettül" ile olan manâ yakınlığı sebebiyle bu noktada tebettül kelimesine ve açıklamasına yer vermek uygun olacaktır. Sözlükte kesilmek, kopmak, uzaklaşmak anlamına gelen tebettül kelimesinin, Kur'ân-ı Kerîm'de kişinin her şeyden uzaklaşarak kendini

¹⁷⁷ Bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 951.

¹⁷⁸ A.g.e. s. 951-952.

¹⁷⁹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 115-116 .

tamamen Allah'a vermesi ve bütünüyle O'na yönelmesi mânâsında kullanıldığını bildiren Abdurrezzak Tek, bir çok âyette dünya hayatının çekiciliğine aldanılmaması istendiği için tasavvuf ehlinin dünyâdan ve dünya nimetlerinden uzak durmayı tercih ettiğini, kulluğu tam olarak gerçekleştirebilmek için mâsivâyı bırakıp bütünüyle Allah'a yönelmeyi gerekli gördüğünü ifade etmiştir.¹⁸⁰

Yönelmek anlamı taşıyan teveccüh Mecmûatü'l-Meânî'de bahsedildiği şekliyle, vuslata ermek üzere kötü hasletlerden temizlenen kalbin süslendiği hâllerin başında gelmektedir ki Hakk'a vâsıl olmak için öncelikle O'na yönelmek; O'na yönelmek için de gafletten ve O'nun gayrisından yüz çevirmek gerekmektedir. Bu sebeple İbrahim Hakkı vuslata ermek için zikrettiği on maddenin başına, birinci husûs olarak önemsemiği "Gaflete karşı teveccüh" mevzusunu yerleştirmiş, ayrıca teveccühün kalple ve kişinin derûnuyla olan bağlantısına dikkat çekerek şu ifâdelere yer vermiştir;

Biri bu ki gafletten et tahliye

Derûnun teveccühle kıl tahliye

Sakın kendi kalbinden olma baîd

*Ki dergâh-ı Hakk'tır gönül ey saîd*¹⁸¹

Eserin genel içeriğinden hareketle tanımlayacak olursak, Hakk'a teveccühün gerçekleşmesi için kişinin; dünyalıklardan, mâsivâdan, dıştan, zâhirden, taşradan, maddeden, düşmanı olan benliğinden, vehmi sayılan bedeninden, gafletinin sebebi olan cisminden, dıştaki kabuk misâli olan teninden ve tenini beslemek sûretiyle kuvvetlendirip ona hizmetçilik etmekten yüz çevirerek bunların zıddı durumundaki; gönlüne, bânına, derûnuna, içine, özüne yönelip meyletmesi gerekmektedir ki yönelmek kalbî bir hâl olduğu ve muhabbet gerektirdiği için gönül ve muhabbet konusuyla bağlantılıdır. Zaten kişi gönlüyle neye muhabbet duyuyorsa ona yönelip meyledeceğinden dolayı teveccühün gönül ve muhabbetle olan bağlantısı açıkça ortadadır. Hâl böyleyken Hakk'a varmak için gafletten sakınarak gerçekleştirilen yöneliş, uzağa ve taşraya değil kişinin kendi gönlünerdir. Zira bulan, O'nu taşrada

¹⁸⁰ Bkz. Abdurrezzak Tek, "Tebettül" md. DİA., İstanbul, 2011, C. XL, 216.

¹⁸¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 33.

değil gönlünde bulmuştur ve Hakk'a varan yolun, içe ve kalbe yönelmekten geçtiğine şahit olmuştur ki bu husûsa dâir şu mısralar da dikkate değerdir;

*O hâzır seninle hemîşe bile
O nâzır dile dilden onu dile*

*Seni yaratandır sana pek yakın
Sen onu ırakta arama sakın*

*Gönül dost evidir sözüm kıl kabûl
Hemân onda iste onu onda bul¹⁸²*

Ayrıca zikir ve gönülle bağlantılı olarak her ân O'nu anıp, huzûruna tevâzu hâliyle yönelip içeri dâhil olma ve gönül evinde murâda erme üzerine şu beyitlere yer verilmiştir;

*Hemân her nefes Rabbini yâd kıl
Huzû'u huzûrunda mu'tâd kıl*

*Teveccühle tâ içeri gelesin
Gönül hânesinde murâd alasin¹⁸³*

Yönelişteki tevâzu hâlinin icâbına işâret eden bir diğer ifâde ise Şükürnâme'deki "Bu aczimle yöneldim ol Cenâb'a" mısrasıdır.¹⁸⁴

Yukarıda bahsettiğimiz gibi teveccühün gönül ve muhabbetle yakın alâkası vardır ancak gönle yayılmış olan muhabbet ile teveccüh ederek Hakk'a vâsıl olmayı dileyen kişi aslında bilmelidir ki Hakk'ı sevenleri önce Hakk sevmiştir. Bu manâdaki beyitler şöyledir:

*Eğer râziysan Allâh'tan bil ol hem râzıdır senden
Ki Kur'ân'da rızâmız sondadır onun rızâsından*

Eğer seversen onu bil seni O sevmiştir

¹⁸² A.g.y., 33.

¹⁸³ A.g.y., 33.

¹⁸⁴ A.g.e., 45.

Yuhibbehum o Vedûd'un vedâdı ivmiştir

Kim onu severse ona sevdiğin duyurmuştur

“Yuhibbehum ve yuhibbûnehu” buyurmuştur¹⁸⁵

Eserde iki cihandan da geçme husûsunda; dünyalıklardan, benlikten, gafletten, hâsılı Hakk'ın gayrısı olan mâsivâdan sıyrılarak ve dünyâyı da ahireti de ehline bırakıp her ikisinden de geçerek sadece Hakk'a vâsıl olma arzusuyla O'na yönelmeye dâir yapılan vurgular da teveccüh konusu kapsamındadır ki kişi, Hakk'ın gayrısından yüz çevirmekle vuslat bulur yada ancak Hakk'ın gayrısından kurtulan kimse vâsıl olur. Bu hususta eserdeki beyitlerden bazıları şöyledir;

Çü Hakk ehlinedir dü âlem harâm

İkisin dahî ehline ver tamâm

İki âlem ehlinden ümmîdi kes

Hakk ehliysen oldur sana dilde bes¹⁸⁶

Aynı konudaki münâcâtta iki âlem ehlinden berî kalıp gafletten uyanmak ve her şeyden yüz çevirip gönülden Hakk'a yönelebilmek niyâz edilmiştir;

İlâhi dilim ism-i zâtınla kıl

Bu cânu rüsûm-ı sıfâtınla kıl

Ki ehl-i dü-âlemden olam berî

Ve cezbinle aşk u muhabbet eri

İlâhi bu gafletten uyar beni

Ve döndür dilim cümleden kıl ganî

Ki cândan teveccüh sana kılâyım

Gönül âleminde seni bulayım¹⁸⁷

Ferzende İdiz de İbrahim Hakkı'nın teveccüh konusundaki dünyâ ve âhirete âit arzularından yüz çevirme husûsuna dâir görüşlerini şöyle ifâde etmiştir;

¹⁸⁵ A.g.e., 423.

¹⁸⁶ A.g.e., 33.

¹⁸⁷ A.g.e., 39.

İbrahim Hakki'ya göre kul, dünya ve âhirete âit tüm arzulardan yüz çevirip Allah'a yönelmelidir. Zira Allah katında kullar üç mertebedirler. Onlardan bir kısmı dünya ehlidirler. Bunlar câhil ve Allah'tan gâfil kimselerdir. Bir kısmı âhîret ehlidir. Bunlar, Allah'tan korkan, cennet arzusu ve cehennem korkusuyla ibâdet eden âbid kimselerdir. Bir kısmı da Allah ehlidir. Bunların en üstünü bu kısımır. Çünkü bunlar Allah'ı karşılıksız severler. Dünya ve âhirette bir karşılık için değil. O hâlde kul, dünya ve âhîret menfaatinden yüz çevirerek, onları tâliblerine bırakarak Allah'a yönelmelidir. Bu şekilde Allah'a yönelen bir kulun elde edeceği faydalar saymakla bitmez. Âhîret veya dünyadaki bir menfaate yönelenlerin uğrayacakları zararlar da saymakla bitmez. Bunlar, en büyük düşman olan nefislerine hizmet etmektedirler.¹⁸⁸

Bu ifâdelerin devâmında ise kulun; nefis için talepte bulunmakla nefsi lezzetlendirmeyi terk etmesi, teveccüh etmek sûretiyle kalbinde Allah ile ünsiyet buluncaya kadar Allah'ı zikretmesi ve O'nun huzûrunda boyun eğmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁹

Mecmûatü'l-Meânî'de, teveccühün zıddı olan "Gaflet"ten sakınmanın tavsiye edilen yöntemleri arasında, teni kuvvetlendirmemek adına az yemek ve az uyumak vardır ki uykuda bile gafletten uyanık kalanlar, teveccühün zıddı olan gafletten sıyrılabilmiş olanlardır. Eserde, uykuda bile uyanık olan "Uyur uyanıklar"ın kalbinin safâ dolduğuna ve onların iki âlemden de geçerek gönülde tek bir mahbûb ile vuslat bulduğuna dâir şu beyit yer almaktadır;

"Uyur uyanıkların mir'ât-ı kalbi safâ olur
İki âlemden geçer gönlünde bir dilberi bulur"¹⁹⁰

Ayrıca çakmak ile taşın içinde ateşin saklanmış olması gibi insân nefisine de cihânın nûrunun mayalandığı ve çakmağı taşa çalınca ateşin çıkması misâli az yiyip az uyuma kırbacını nefse çalmakla o nûrun zuhûr edeceği ifâde edilmiştir;

*Niye kim çakmakla taş içinde ateştir nihân
Nefs-i insânda hem muhammerdir ol nûr-ı cihân*

¹⁸⁸ İdiz, *İbrahim Hakki'nin Cilâu'l-Kulûb Adlı Eserinde Allah'a Vâsıl Olmanın On Esası*, 275.

¹⁸⁹ A.g.e., 276.

¹⁹⁰ İbrahim Hakki, *Mecmûatü'l-Meânî*, 432.

*Çakmağı çal taşa etsin ateş onlardan zuhûr
Cû' u sehri nefse çal ondan zuhûr etsin o nûr*¹⁹¹

Aynı şekilde az yemek veya az uyumak gibi hâllerle bedenî arzulara direnerek tende sağlanan noksanlık miktarınca rûhun kuvvetlendiği belirtilmiştir;

“Beden eksildiği miktârı cân kuvvet bulur artar
Gönül mîzân-ı akli kor umûrun aşk ile tartar”¹⁹²

“İnsanın kendi iç dünyasına yönelerek, gündüzlerin maddî ve mânevî sıkletlerini üzerinden atabilmesi, gecenin sükûnetine bürünmekle mümkündür”.¹⁹³ “Kalp ehli için gecenin sükûnetinden daha feyizli bir zaman olamaz. Geceleri belli miktarda uyanık geçirerek onun feyz ve berekâtından istifâde etmek îcâb eder”.¹⁹⁴ “Bil ki kıyâm ile uzun süre uykusuz kaldıktan sonra uykunun gâlib gelmesinden dolayı âlimlerin uykusu, kendileri için keşif yoluyla bilme, müşahede etme ve O’na (Hakk’a) yakınlaşmadır”.¹⁹⁵

Teveccühü sağlamak üzere gafletten sakınma yöntemleri üzerine yer verdiğimiz bu açıklamaların ardından, gafletten sakınıp Hakk’a yönelme hakkındaki tasavvufî ifâdelere baktığımızda el-Muhâsibî’nin er-Riâye isimli eserinde “Allah’a dönme” üzerine, “Eğer bir kul akıllı ise, nefsinin zaafına düştüğü zaman Rabb’inin kuvvetini hatırlamaya yönelir. O’nun haklarını edâ etmek ve o haklara riâyet etmek üzere O’nun katından (gelen) yardımla O’na rağbet eder”¹⁹⁶ şeklindeki ifâdesiyle karşılaşmaktayız.

Günahları terk edip tevbe ile Hakk’a dönüş de bir çeşit yöneliştir ki Hakîm Tirmizî üzerine yapılmış bir çalışmada onun bu husûstaki sözleri dikkat çekicidir. Hakîm

¹⁹¹ A.g.e., 422.

¹⁹² A.g.e., 425.

¹⁹³ Osman Nûri Topbaş, *Îmândan İhsâna Tasavvuf*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 189.

¹⁹⁴ A.g.y., 189.

¹⁹⁵ Ebî Tâlib el-Mekkî Muhammed b. Ali b. Atiyye, *Kûtu’l-Kulûb fî Muâmeleti’l-Mahbûb ve Vasfî Tarîki’l-Mürîd ilâ Makâmi’t-Tevhîd*, Thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Radvânî, (Kahire: Dâru’t-Turas, 2001), 1. C. 275.

¹⁹⁶ Ebi Abdillâh el-Haris bin Esed el-Muhâsibi, *er-Riâye li Hukûkillah*, Thk. Abdulkadir Ahmed Adâ, (Beirut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, ts.), 78.

Tirmizî özetle; tevbe etmek sûretiyle Allah'a yönelip O'na vâsıl olmaya gayret eden kişiye, inabesinden dolayı Allah'ın kendisine giden yolu gösterdiğini, fakat bu kulun kendi gayretini sürekli gözünün önünde bulundurmasının kendi ile Rabb'i arasında bir perde olduğunu, Allah'ın kendisine doğru çektiği meczûb kişi için ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını, onun Allah'a doğru ilerlediğini ve Allah'ın da onu kendisine ulaştırdığını ifâde etmiştir.¹⁹⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hakk'a teveccühün gerçekleşmesi için kişinin; zâhirden, cisminden, teninden yüz çevirip muhabbetle gönlüne, bâtınına, derûnuna yönelmesi gerekmektedir. H. Kamil Yılmaz da Tasavvuf Klasikleri isimli kitabında Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki "Elbisesi aşk pençesiyle parçalanan/Hırstan ve bütün ayıplardan pâk olur" beytine dâir şu ifâdelere yer vermiştir;

Bu beyitte geçen elbise, beden elbisesi; yâni üzerimizdeki sûrî elbise, kılık kıyâfet değil, bedendir. 'Bir dost ve bir post' demişlerdir. Dost Allah'tır, post da beden. Mevlânâ Allah'a yönelen aşk, muhabbet, yüksek sevgi ve duygu sâyesinde insanın heyecânının artacağını ve ten derdinden, tene düşkünlükten kurtulup ilâhî duygular tarafına doğru seyredeceğini söyler".¹⁹⁸

"Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan Talebesi Avnikli Molla Halil'e Öğütler" isimli çalışmada aktarılanlar da İbrahim Hakkı'nın zâhiri görünüşe bağlanmama, bedenin fâniliğini bilme, gönlün dışına çıkmama, vücuda muhabbet ve meyl etmeme şeklindeki husûslara yaptığı vurguyu yansıtmaktadır;

Sakın benim zahirî görünüşüme bağlanma. Çünkü beden fanîdir, mânen (kalben) bağlanman gerekir, manâ görünmeyen bir güneştir. O güneşi gönlünde bilip aramalısın. Gönül dışına çıkıp mana güneşinin gölgesi olan vücuda muhabbet ve meyl etmek nefsin dalâletidir. Nefis ise aşk derdine tahammül edemeyip velâyet nûrundan kaçıp rahatlık ister. Bu yüzden nefis düşmandır. Dost ancak rahmanî aşktır.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Bkz. Salih Çift, "Hatmu'l-Evliyâ Muhammed el-Hakîm et-Tirmizî", *Tasavvuf Klasikleri*, Editör Ethem Cebecioğlu, (Ankara: Erkam Matbaacılık, 2010), 45.

¹⁹⁸ H. Kamil Yılmaz, *Seçme Metinlerle Tasavvuf Klasikleri*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), 247.

¹⁹⁹ Bektaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan Talebesi Avnikli Molla Halil'e Öğütler*, 98.

Netîce olarak eserde Hakk’a teveccüh konusu gönül ile bağlantılı olarak işlenmiştir ki teveccüh ve kalp bağlantısı, “Beyt-i Hüdâ” vurgusu içeren şu beyitlerle özetlenebilir;

*Hakk’a kıl her dem teveccüh beyt ola tâ kalp ona
Kalmasın hâlî bu mescid girmesin hiç kelb ona*

*Kalbine hoş kıl teveccüh kim odur beyt-i Hüdâ
Olmasın bir lahza ey cân kendi zâtından cüdâ²⁰⁰*

3.6.3. Şaşılıktan Kurtuluş ve Tevhîd:

“Cürcanî tevhîdi, ‘Allah’ın zâtını, akılla tasavvur olunan, zihnî olarak hayal edilebilen her şeyden uzak tutmak’ diye tarif eder”.²⁰¹ Kuşeyrî risâlesinde de sûfilerin tevhîd anlayışına dâir Cüneyd’in şu ifâdelerine yer verilmiştir; “Tevhîd, Kadîm (olan zât) ile sonradan yaratılmış olanların ayrı tutulması, bilinen ve bilinmeyen ne varsa terk edilmesi ve bunların hepsinin yerine Hakk’ın olmasıdır”.²⁰²

Mecmûatü’l-Meânî’deki tevhîd ile ilgili beyitler; yemm-i vahdet, tevhîd-i ef’âl, benlikten kurtulup birliğe varma, fenâ, fenâfillâh, Hakk’a vasl, şaşılıktan ve biri iki görmekten kurtulma, zıtlıkları, kahrı, lütfu bir görme, ikilikten sıyrılma konularıyla bağlantılı içeriğe sahiptir. Ayrıca eserde bu konuyla ilgili yanlış anlaşılmaya müsâit bir kısım beyitlerin vecd hâlinde ifâde edilmiş manâlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekildeki ifâdeleri, o hâlleri bilmeden veya yaşamadan anlamamanın tam mümkün olamayacağı âşikârdır. Zaten eserde de bizzat bu hususta açıklamalar yapılmış, sır saklama konusunun işlendiği beyitlerden birinde âşığın cezbe sarhoşluğu hâlinde, gönül hânesindeki anlaşılmayan sırları elinde olmadan, nâçar söylediği ve sonradan ârifin bundan dolayı pişmanlık duyduğu vurgulanmıştır;

“Pişmandır o ârif evvel u âhir ki madde-i sırr-ı genc-i yâr söyler
Çü âşık mest iken pazara varsa hadîs-i hâneyi nâçar söyler”²⁰³

²⁰⁰ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 430.

²⁰¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 495.

²⁰² Bkz. Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik b. Talha Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Nşr. Şeyh Salih el-Cazuri, (Kahire: Dâru’l-Cevâmiu’l-Kelam, ts.), s. 334.

²⁰³ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 95.

Yine eserdeki Raznâme bölümünün sonunda da nice kamil kimsenin, câhillerin bâtil bulduğu ve ancak idrâk kuvveti olanların fehmedebildiği, rumûz-ı esrâr dolu sözlerini anlayamayan kişinin, onu inkar etmekten sakınması tavsiyesine yer verilmiştir; “Zinhar onun kelâmın fehm etmedinse inkâr etmeyesin ki inkâr eden ondan bîgâne kalmıştır. Bu kâmilin halka söylediği nice hak söz, ehl-i cehlin vehminde bâtil bulunmuştur. Halbuki ehl-i vehmin fehmi hazz eder bulunmuştur”.²⁰⁴ Eserin bu kısmında “Ve bir kâmil demiştir” ifâdeleriyle bu husûsa örnek gösterilebilecek mısralara yer verilmiştir ki onlardan biri şöyledir;

*Ve bir kâmil demiştir (Kıt'a);
Sağım solum gözler idim dost izini izler idim
Ben taşrada arar iken ol cân içinde cân imiş
Öyle sanırdım ayrırım ol gayrıdır ben gayrırım
Benden işitip göreni bildim ki ol cânân imiş*²⁰⁵

Vecd hâlindeki şatahât tarzı ifâdelerin tanımına bakacak olursak; “Şath, vecdin anlatımı sırasında feyz, galeyân, heyecan ve galebe ile sarfedilen alışılmamış ibâre ve ifâdelerdir”.²⁰⁶ “Vecd ehli mürîd, vecdi artırıp hakikat nûrlarının etkisiyle kalbine vârid olan şeyleri taşımaya tâkat getiremeyince duyguları diline düşer. Durumunu alışılmamış, dinleyenlerin zor anlayacağı ibârelerle anlatmaya başlar. Bu tür sözleri ancak bu ilimde derinleşmiş olan ehli anlayabilir”.²⁰⁷

“Kemâl ehlinde en az bulunan şey ‘Şath’tır. Çünkü onlar, sâhip oldukları manâlarda temkin sâhibidirler. Şatha düşenler ancak bidâyet hâlinde olanla, gâye ve kemâle vusûlü istenenlerdir”.²⁰⁸ “Ebû Saîd Ahmed b. Bişr b. Ziyâd b. A’râbî der ki ‘Vecdin başlangıcı perdenin kalkması ve Rakîb’i müşâhededir (yâni bizi murâkabe etmekte olan Allâh’ı görür gibi olmak), ardından idrâk ve huzûr hâliyle gaybı müşâhede etmek, insanın sırrı ile konuşması, kaybettiğini yakalamaya çalışması ve nihâyet

²⁰⁴ A.g.e., 348.

²⁰⁵ A.g.e., 351.

²⁰⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, Haz. H. Kamil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 443.

²⁰⁷ A.g.y., 443.

²⁰⁸ A.g.e., 448.

senin senlikten fânî olmandır”.²⁰⁹ “Fenâ hâli, kulun benliğinin kaybolması ile tevhîdin gerçekleşmesi demektir. Bu hâl, tevhîdin en yüksek derecesidir. Kul, Allah tefekküründe o derece boğulur ki benlik bilincini de kaybeder hâle gelir. Buna, fenâ fi’t-tevhîd denilir”.²¹⁰ “Fenâfillâh tabiri de şu şekilde açıklanır; kulun zât ve sıfatının Hakk’ın zât ve sıfatında fânî olması. Kul bu durumda bütün dünyevi ilgilerinden uzaklaşır, Allah’ın birlik dergâhına tam bir teveccühle yönelir”.²¹¹ “Ölen kişi nasıl Allah’a rücu ederse bu makama gelen kişi de Allah’a vâsıl olmuş, O’na rücu etmiştir”.²¹²

Tevhîd husûsunda Kenan Erdoğan’ın bildirdiğine göre tevhîdin kusûdî, şuhûdî, vücûdî şeklinde bazı çeşitleri bulunmaktadır ki kul ile Hakk’ın irâdesinin aynı noktada birleştiği kusûdî tevhid, Allah’ın kâd ve irâde ettiği şeyi kulun da kâd edip kendi irâdesinde fânî, Allah’ın irâdesinde bâkî olmasıdır ve bu makamdaki sûfinin zikri “Lâ maksûde illallâh”tır. Şuhûdî tevhîd ise vecde gelen sâlikin mâsivâdan geçip sadece Hakk’ı görmesidir ki sâlik, bu istiğrak hâlinde mâsivâyı ve çokluğu görmezken kendine geldiği anda mâsivânın varlığını kabul eder. “Lâ meşhûde illallâh” zikriyle ifâde edilip vicdânî ve zevkî tevhîd de denilen bu hâlin üç mertebesi vardır ki Hakk Teâlâ sâlike fiilleriyle tecelli ettiğinde sâlik, tüm fiilleri Allah’tan görüp “Lâ fâille illallâh” der. Hakk Teâlâ sâlike sıfatlarla tecellî ettiğinde sâlik, eşyayı ve onun sıfatlarını değil sadece Allâh’ı ve O’nun sıfatlarını görüp sıfatta mevsufu temâşâ eder. Hakk Teâlâ sâlike zâtıyla tecellî ettiğinde sâlik, eşyanın zâtını değil sadece mevcûd olarak Allâh’ı görüp “Lâ mevcûde illallah” der ki vahdet-i vücûd ehlinin tevhîdi budur. Bunlar fiilde fâili, isimde müsemâyı, sıfatta mevsufu görmekten ibârettir.²¹³

²⁰⁹ A.g.e., 352.

²¹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 161.

²¹¹ A.g.y., 161.

²¹² A.g.e., 162.

²¹³ Bkz. Kenan Erdoğan, “İbrahim Hakkı Erzurumî Divanı’nda Tevhid-i Ef’âli (Tasavvuftaki Fiillerin Birliği Düşüncesini) Özetleyen Bir İfade: Edip Eyleyen Allah”, *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler, 16-18 Kasım 2011*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012): 383-384.

“Sûfîler kader ve insanın fiillerinin yaratılmasına dâir sözlerinde ittifak etmişlerdir ki kulların muayyen ve görünen bedenlerini yaratan Allah olduğu gibi kulların bütün fiillerini yaratan da Allah’tır. Onların hayır ve şer olarak yaptıklarının hepsi Allah’ın kazası, kaderi, irâdesi ve meşietî ile dir”.²¹⁴ “Titreyenin hareketini Allah’ın yarattığı, ittifakla kabul edilmiştir. Bunun dışındaki (irâdeyle yapılan) hareketlerde böyledir ki bu durumda Allah hareketi ve irâdeyi yaratır. Diğerinde ise (titremedeki gibi) hareketi yaratır, irâdeyi yaratmaz”.²¹⁵

Mecmûatü’l-Meânî’de tevhd-i ef’âle dâir, fiillerin gerçek sâhibinin Hakk Teâlâ olduğu bilincine ererek, Hakk’ın mahlûkâtıyla çatışmadan hepsiyle sulh hâlinde bulunabilme vurgusu vardır;

*Her emri edip eyleyen tanrıdır
Her insanı hem söyleten tanrıdır²¹⁶
...
Tasarruf onundur kamuya tamâm
Çü âlât olur bu havâs u avâm

Hemân her nefes Rabb’ini yâd kıl
Kamu işleri ona isnâd kıl*

*Ki tevhd-i ef’âle erişesin
Ve cümle halâyıkla barışasın²¹⁷*

Yine eserdeki tevhd-i ef’âl husûsunda kaleme alınmış olan beyitlerden bir kısmı şöyledir;

*Hakk emrini ta’zîm et mahlûkuna şefkat kıl
Ondan işit akvâli, ef’âli hem ondan bil²¹⁸*

²¹⁴ İmâm Ebî Bekr Muhammed b. İshak Buhari Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, Haz. Abdulaziz b. Muhammed Sıddık el-Gumâri (Beyrut: Merkez Buhûs Külliyyeti’s-Safa, 1434), 100.

²¹⁵ A.g.e., 109.

²¹⁶ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 33.

²¹⁷ A.g.e., 34.

...

*Çün edip eyleyen sensin her emri
Muvahhid neylesin Zeyd ile Amr'i*²¹⁹

Ayrıca İbrahim Hakkı Mârifetnâme’de vahdetle ilgili olarak, vahdetten örtülü ve mahcub gönüllere tâatin zor geldiğini aktarmıştır; “Vahdet ehli demişlerdir ki insanın nefsi şehvet meyli ile gâlib ve diri, kalbi sâhibinden gâfil ve ölü, akli cisim ve tabiat zulmetinden şaşkın ve mahbus, rûhu kesret sebebiyle vahdetten mahcub ve meyas oldukça, tâat ve ibâdet ona zor olur”.²²⁰ Vahdet nûrunun aksetmesi ve vahdet âleminin bulunmasına dâir nelerin gerektiğini ise şöyle aktarmıştır;

*Ama o ham olan avâm, günlerce yemeyi, uyumayı ve konuşmayı azaltsa insanların sohbetinden uzaklaşsa, gece ve gündüz ‘Lâ ilâhe illallâh’ kelime-i tayyibesini uzun nefes ile tekrar edip, hâtıra ve düşünceleri gidermekle kalplerin sâhibine yönelse, kelime-i tevhîdin devamında yerleştirilmiş olan vahdet nûru onun kalbine dolup o vahdet nûru her yönden kâinat sahifelerine aksedip ağıyârın zulmeti onunla açılır. Böylece mâsivâ kalmayıp tavırların çokluğu ona hayaller gibi gelip vahdet âlemini bulur.*²²¹

Mecmûatü'l-Meânî’de vahdet konusunun geçtiği kısımlarda; söylenen sözleri kalbe ilhâm edip söylettirenin Hakk Teâlâ olduğu, derin manâlarla dolu sözlerin kişinin kendinden değil Mevlâ’nın kalbe hissettirdiklerinden yansıdığı, sözlerin dil tarafından değil gönül tarafından söylendiği, kalbin kendiliğinden konuşmadığı, gönlün mâşuğun söylettirdiği ilhâmlarla dolu olduğu ve sözleri gönüllere tesir eden kimselerin sözün asıl sâhibini bildiği ifâde edilmiştir. Şekil olarak bakıldığında insânın bedenden ibâret görüldüğü, oysa içe, öze ve gönle bakıldığında onun cisimden ve tenden çok öte yücelikte olduğunun fark edileceği, varlığından geçerek cism sınırlarından bağımsız kalabilen kişinin tekliğe ulaşabildiği, “Hû” diyerek alınıp verilen nefeslerin vahdeti haykırdığı, her nefeste bir ve tek olanın zikredildiği, nefeslerimizin, sözümüzün, özümüzün bir ve tek olan Mevlâ’ya âit olduğu

²¹⁸ A.g.e., 302.

²¹⁹ A.g.e., 42.

²²⁰ Bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s.1139.

²²¹ A.g.y., 1139.

belirtilmiştir. “Hiçbir şeyin O’ndan gayri olmadığı ifâdesi, O’nun birliğinde ve eşsizliğinde ortakları olduğu anlamında değildir. Elbette ki O her şeyden yücedir, tektir ve eksiklikten münezzehtir. Denilmek istenen, varlığın bir ve tek olana mahsus olduğudur” şeklindeki manâlarına yer verilmiştir.

3.6.4. Tedbîri Terk, Takdîri Derk Bakışıyla Tevekkül:

“Gerekli tüm çabayı sarf ederek her türlü tedbîri aldıktan sonra işi tam bir inançla Allah’a havâle etme, yani deveyi bağladıktan sonra Allah’a emânet etmeye tevekkül denir”.²²² “Ârif kul, hiçbir şeye bel bağlamaz, sadece her şeyin yaratıcısı olan Allah’a bel bağlar”.²²³

*İbn Mesruk; ‘Tevekkül, vâki olan kazânın hükümlerine teslim olmaktır’ demiştir. Sehl; ‘Tevekkül, Allah Teâlâ’nın huzûrunda O’na güvenmektir’ demiştir. Ebu Abdullah el-Kureşî; ‘Tevekkül, Allah’tan başkasına sığınmayı terk etmektir’ demiştir. Ebu Eyyub; ‘Tevekkül, bedeni kulluğa sunmak, kalbi Rabb’iyle alâkadar kılmak ve yeteri kadar olanla huzûr bulmaktır’ demiştir.*²²⁴

“Sehl b. Abdullah, ‘Tevekküldeki ilk makam, kulun Allah Azze ve Celle’nin huzûrunda gassalın önündeki ölü gibi olmasıdır. Gassal onu dilediği gibi döndürür. Onun ise gassala karşı bir hareketi ve tedbîri olmaz’ demiştir”.²²⁵ “Yahya b. Muaz’a ‘Kişi ne zaman tevekkül ehli olur’ diye sorulunca ‘Vekil olarak Allah Teâlâ’dan râzı olduğu zaman’ demiştir”.²²⁶

*Üstâzım Ebâ Ali ed-Dekkâk’ın ‘Tevekkülün üç derecesi vardır ki bunlar; tevekkül, sonra teslim, sonra tefvîzdür. Tevekkül eden kişi, Allah’ın vaadine güvenir. Teslimiyet sâhibi olan kişi, kendi durumunu Allah’ın bilmesiyle iktifa eder. Tefvîz sâhibi olan kişi ise Allah’ın hükmüne râzı olur’ dediğini işittim.*²²⁷

²²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 494.

²²³ Abdulkadir Geylânî, *el-Fethu’r-Rabbânî vel’l-Feyzü’r-Rahmânî- 62 Sohbet*, Terc. Osman Güman, (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2013), 276.

²²⁴ Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, 221.

²²⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 195.

²²⁶ A.g.y., 195.

²²⁷ A.g.e., 198.

“Serî (es-Sakatî), ‘Tevekkül, güç ve kuvvetten sıyrılmaktır (sadece Allah’ın kuvvetine sığınmaktır)’ demiştir”.²²⁸ “Zünnûn, ‘Tevekkül, nefsin tedbîrini terk ederek güç ve kuvvetten sıyrılıp çıkmaktır’ demiştir. Ebu Bekr Zekkâk ise ‘Tevekkül, hayatı tek bir gün olarak görmek ve yarın endişesini (kalpten) silmektir’ demiştir”.²²⁹

“Tevekkül hâl olduğu için geçicidir ve devamlı değildir. Fakat sûfî irâdesine dayanarak çalışır ve çabalarsa tevekkülü sürekli ve kalıcı bir vaziyete getirebilir. O zaman tevekkül hâl olmaktan çıkar, makâm vaziyetine girer”.²³⁰ “Gerçek tevekkül, Allah’ın bizler hakkındaki takdîrine rızâ göstermektir. Buna göre tevekkülün başlangıcı, her müminin sıfatı; ortası teslîm, sonu ise tefvîz/ işi Allah’a bırakmadır”.²³¹

Mecmûatü’l-Meânî’de bahsi geçen tevekkül ve tedbîri terk husûsunu, sorumluluğu yerine getirmemek şeklinde anlamak doğru değildir. Her konuda olduğu gibi bunda da asl olan denge ve orta hâl üzere bulunup i’tidâli sağlamaktır. Tedbîre sarılmamak, kişinin üzerine düşen sorumluluğu bütünüyle terk etmesi değil, muhafaza etmeyi dilediği kulunun tedbîrine Hakk Teâlâ’nın ihtiyacı olmadığı ve O’nun isâbet etmesini dilediği bir şeye hiçbir tedbîrin engel olamayacağı bilinciyle sorumlulukları yerine getirirken sonucu Allah’tan umup ona sığınmaktır. Tevekkül ve tedbîr hakkındaki şu ifâdeler, konuya dâir açıklayıcı olacaktır; “Sûfîler tevekkülü anlatırken sebepleri kesip atmaktan ve tedbîri terketmekten söz ederken ameli, ibâdeti, çalışıp kazanmayı bırakmaktan asla bahsetmemiş, bunların gerekliliğini vurgulamışlardır”.²³²

Tevekkül konusuna büyük önem veren Erzurumlu İbrahim Hakkı, bu konuyu farklı eserlerinde de işlemiştir ki tevekkül husûsunda Mârifetnâme’de yer alan ifâdelerden

²²⁸ es-Sühreverdî, *Avârifu’l-Meârif*, 291.

²²⁹ A.g.e., 292.

²³⁰ Kadir Özköse, “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Tevekkül, Teslim ve Tefviz Anlayışı”, *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler, 16-18 Kasım 2011*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012): 355.

²³¹ A.g.y., 355.

²³² Süleyman Uludağ, “Tevekkül” md. DİA., İstanbul, 2012, C. XLI, 4.

bazıları şöyledir; “Tevekkül, tedbîri terk, takdîri derk etmektir, anlamaktır”.²³³ “Tevekkül ne iş ve kazanca gitmektir, ne de iş ve kazancı terk etmektir. Belki Hakk ile mutmain olup kalbi O’na bağlamaktır. Tevekkül, kul ile sâhibi arasında üstün bir sırdır”.²³⁴

*Tevekkül önce güvenmek, sonra ısmarlamaktır. Sonra teslîm, sonra rızâdır. Hazret-i Şeyh İsmail (rahmetullahi aleyh) bu Hakkı oğluna buyurdu ki ‘Molla İbrahim, Allahu Teâlâ’ya tevekkül et, işini Allahu Teâlâ’ya ısmarla, Allahu Teâlâ ne yaparsa en iyisi odur. O yardımcıdır ve erhamu’r-Râhimîn’dir.*²³⁵

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Ahmet Efe tarafından şerh edilen “Akâid-i İslâmiyye” isimli manzumesinde de “Kazâ ile gelir her hayr u şer Tanrı cenâbından / Bulur hayr ehlini dâim, olur şer, ehline hemrâh” mısralarıyla tevekkül vurgusuna rastlanmaktadır ki bu husûsta şu açıklamalara yer verilmiştir;

*Allah c.c. hayır ve şerri yaratarak, ona ehil olanlara verir. Bu bazen imtihan kastıyla olur ki sâlih kimseler de çeşitli belâ ve musibetlere giriftâr olarak dereceleri arttırılır. Hastalık, sıkıntı, acı verici şeyler sâhiplerine ulaştığında asıl olan sabırlı davranmak, her şeyin Cenâb-ı Hakk’tan geldiğine inanarak tevekkül göstermektir.*²³⁶

“Kazâ ve kaderden kaçılması mümkün olmadığından kulun, yüce Allah’tan dâima hayırlı sebepler istemesi, şerli sebeplerden O’na sığınması gerekir”.²³⁷

Yine Mârifetnâme’de İbrahim Hakkı’nın şu ifâdelere yer verdiği görülmektedir; “Yakîn nûru ile dolu olan gönül, her işinde sebeplerin sâhibine güvenmiş, her hâlinde O’na tevekkül kılmıştır. Tefvîz ile rahat bulmuştur”.²³⁸ “Her şeyin kime rızık olacağı yazılıdır. Onun için tevekkül sâhipleri izzetle rızkını alır, hâris olanlar ise zelîl olur.

²³³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 706.

²³⁴ A.g.y., 706.

²³⁵ A.g.e., 707.

²³⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Akâid-i İslâmiyye*, Şerh. Ahmet Efe, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012), 130-131.

²³⁷ A.g.y., 131.

²³⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 710.

Zîra rızık, hırs ile ne artar ne azalır. Taksîm edilen rızık, sana âşıktır ve gelir. O hâlde rızıkını izzetle al. Zilletle, alçalmaya gerek yoktur”.²³⁹ “Tevekkül makâmında sâbit olup durasın. Bununla tefvîz, sabır, rızâ makâmına ulaşırsın. Ondan da marifet ve sonra muhabbet makâmına kavuşursun. Böylece evliyâ zümresine girip mukarreblerden olursun”.²⁴⁰

Mecmûatü'l-Meânî'de de tevekkül konusuyla bağlantılı olarak; yaşanan olaylarda bazı sebepler ve vâsıtalardan görünse de her işin Hakk'tan olduğu ve halktan sanılmaması gerektiği, olanlar karşısında “Niçin” demenin doğru olmadığı, lütfun da kahrın da Hakk'tan geldiği, âlemin zerrelere hep O'nun emrinde bulunduğu, Hakk Teâlâ'nın kuluna herkesten yakın olduğu ve görüp gözeten Hakk'a i'timâd etmek gerektiği vurgulanmıştır.

“Hakk'ındır her iş halktan sanma sen
Niçin deme ateşlere yanma sen”²⁴¹

Hep ihsân eden ve zor işleri kolaylaştıran Mevlâ'nın vekîl kılınmasının lüzûmu, dağdan değirmen taşı yuvarlanıp gelecek olsa o anda dahi tevekkül içinde Hakk'a dayanıp güvenmek gerektiği, O'na dayanmayı sapasağlam bir kale olarak gören gönlün kederlerden âzâd olduğu ve tevekkül makâmında hoşnutluğa erdiği ifâde edilmiştir. İşlerin kendi tedbîriyle gerçekleştiğini zanneden gâfil kişinin bir şeylerin olmasını yada olmamasını murâd eylediğine, ârif kimsenin ise her işin takdîre bağlı olduğunu bilerek gönlünü ferah tuttuğuna değinilmiştir.

Mâsum bir bebeğin alabildiği hiçbir tedbîr olmaksızın korkudan ve hüzünden uzak bir şekilde annesinin kucağını kendine yer bildiği, bebeğin korkudan emîn olması gibi Hüdâ'yı kendine annesinden daha merhametli bulan kimsenin de korkuyu, hüznü bırakıp her ân huzûrla dolduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, vukû bulacak olan bir işten sakınma zahmetine girmeyip tevekkül makâmında yer edinerek korkudan ve kederden emîn olabilmek Hakk'tan niyâz edilmiştir;

*İlâhi hazerden beni kıl irak
Makâm-ı tevekkülde ver hoş durak*

²³⁹ A.g.e., 719.

²⁴⁰ A.g.e., 722.

²⁴¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 33.

*Ki havfu kederden emîn olayım
Gönül ka 'besinde seni bulayım*²⁴²

Rızık konusunda da Mevlâ'ya güvenmek gerektiği işâret edilmiş ve Hakk Teâlâ yarın farz olan bir şeyi bugün istemezken, rızık endişesiyle kalbin neden yarınki rızık O'ndan bugün talep ettiği sorusuna yer verilmiştir;

“Yarınki farzı bugün senden istemez rabbin
Yarınki rızıkını ondan niçin umar kalbin”²⁴³

3.6.5. Tefvîz Eden Cennettedir:

“Tefvîz, her şeyi Allah'a havâle etmek, her şeyi Allah'tan beklemektir. Tevekkül ise tefvîzin bir dalı gibidir”.²⁴⁴

*Teslîm ve tefvîz, vekâle açısından birbirlerine yakınlık arz eder. Muhsinlerin ve diğerlerinin tefvîzi, işlerini Allah'a bağlamaları şeklinde ortaya çıkar. Şühedânın tefvîzi, kendisine çekildikleri Hakk'a karşı sükûn üzere olmalarıdır. Siddiklerin tefvîzi, tecelli çeşitlenmeleri açısından, ilâhî güzelliği düşünmeleri şeklindedir.*²⁴⁵

Erzurumlu İbrahim Hakkı eserlerinde, tefvîz edip işleri sâhibine ısmarlamak gerektiği üzerinde sıklıkla durmuştur. Halk arasında hemen herkes tarafından bilinen “Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler” ifâdelerinin yer aldığı Tefvîznâme de, onun tefvîz konusunu gönüllere ilmek ilmek işlediği unutulmaz bir manzumudur. Her işi hikmetli olan Mevlâ'ya işleri havâle etmek gerektiğini nasihat eden İbrahim Hakkı, Akâid-i İslâmiyye isimli manzumesinde de her işte Allah'ın hikmeti bulunduğu vurgulanmıştır. Bu manzumede geçen; “O'na hâdis hulûl etmez ve bir şey vacip olmaz kim / Her işte hikmeti vardır, abes iş işlemez Allah” şeklindeki mısralar için yapılan açıklamada şu ifâdelere yer verilmiştir;

Allah Teâlâ her işini büyük hikmetlerle yapan yüce mâbudumuzdur. Yarattığı hiçbir şey faydasız ve gereksiz değildir. Bizim akıl ve hakîkate uygun görmediğimiz yüzlerce şey aslında tamâmen akla ve hakîkate uygun şeylerdir. Böyle

²⁴² A.g.e., 39.

²⁴³ A.g.e., 425.

²⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Değimleri Sözlüğü*, 484.

²⁴⁵ A.g.e., 485.

*bir durumda Cenâb-ı Hakk'ın hikmetinden sual edip şüpheye düşmek olgun aklın kârı olamaz.*²⁴⁶

Mârifetnâme'de de tefvîz konusuna yer veren İbrahim Hakkı bu husûsu teslîm mevzusu ile beraber açıklamış ve bir iş henüz gerçekleşmeden önce o işi Mevlâ'ya havâle etmenin tefvîz olduğunu, bir iş gerçekleştikten sonra o hâle rızâ gösterip sabır veya şükür etmenin ise teslîm olduğunu vurgulamıştır; “Tefvîz, kazânın gelmesinden önce olur. Teslîm, indikten, geldikten sonra hâsıl olur”.²⁴⁷ “Teslîm; kazâyâ rızâ, belâyâ sabır, ni‘mete şükürdür”.²⁴⁸

İbrahim Hakkı, tedbîr ve hevâyı terk etmek diye açıkladığı tefvîzin üç alâmeti olduğunu belirtmiştir; “Biri, tedbîri takdîre verip sükûnet bulmaktır. Biri, irâde ve ihtiyârı Mevlâ'nın tedbîrine verip muattal kalmaktır. Biri de, saat be saat kazâyı gözetmektir. Kader gelince, kaçınmak olmaz. Kader kaçınmadan önce gelir. İşler takdîr iledir, tedbîr ile değildir”.²⁴⁹

Ayrıca İbrahim Hakkı tevekkül, tefvîz, teslîm ve rızâ makamları husûsunda hasta ile doktorun hâline benzetmede bulunarak doktora itimad eden hasta gibi kulun da Rabb'ine itimad etmekle tevekkül makâmına adım atmış olacağını, hastanın doktora teslîmi gibi kulun da her işini Mevlâ'ya bırakmakla tefvîz makamına kavuşacağını, doktorun verdiği acı ve tatlı şerbetleri kabul edip içen hasta gibi kulun da belâ ve ni‘metleri kabul edip Hakk'a itaat etmekle teslîm makâmına erişeceğini, doktorun söz ve hareketlerini sıhatinin vesîlesi bilip sevinen hasta gibi kulun da Hakk'ın fiillerinin hikmetli olduğunu müşâhede edip lezzet almasıyla rızâ makâmına ulaşacağını vurgulamıştır.²⁵⁰

Mecmûatü'l-Meânî'de tefvîz husûsuna dâir; tedbîre değil Hakk'a güvenmek, her işin bir ölçü ile olduğunu bilmek, tedbîr telâşından kurtulmakla rahat bulmak, işleri, her işin sonunu en iyi bilen Allah'a havâle etmek, bir şeyin olmasını murâd etme yükünden kurtulmak, dilediğini yapabilen zâtın kudretine sığınıp bir şeyi ihtiyâr

²⁴⁶ İbrahim Hakkı, *Akâid-i İslâmiyye*, Şerh. Ahmet Efe, 30-31.

²⁴⁷ İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 724-725.

²⁴⁸ A.g.y., 725.

²⁴⁹ A.g.y., 725.

²⁵⁰ Bkz. A.g.e., s. 734-735.

etmemek, murâdı olmayan bir gönülle her şeyi Mevlâ'ya ısmarlayıp karmaşa ve kaygılardan âzâde olmak, her işin vaktine bağlı olduğu bilinciyle acelecilikten sakınmak, takdîre boyun eğmek konularına değinilmiştir. Ayrıca kimsenin yarın ne kesb edip neye uğrayacağını bilemeyeceği, Hakk'ın bizi bulundurduğu durumlara râzı olmak gerektiği, kazâyı anlamayanın kararlar aldığı ve tedbîrli olmaya çalıştığı, takdîri anlayanın ise hâllerini tefvîz edip teslîmiyet gösterdiği dile getirilmiştir.

“Kazâyı bilmeyen tedbîr ile işler eder tasmîm
Bilen takdîri, tefvîz eyler ahvâlin, olur teslîm”²⁵¹

Halkın sözlerini, her şeyi yapıp eden Hakk'tan bilmek gerektiği, insânlara eyvallah edip tüm olanlara ibretle bakmanın lazım geldiği, arzularını terk ederek teslîmiyet gösterenin vuslata erdiği ifâde edilmiştir.

“Cümle tedbîrin koyup tefvîz eden cennettedir
Her murâdın terk edip teslîm olan vuslattadır”²⁵²

Yine tefvîzle alâkalı olarak, Hakk Teâlâ hiçbir şeyi yanlış veya yersiz yapmadığından herhangi bir husûsta telaşlanmanın gereksiz olduğu, her şeyin olması gerektiği hâlde bulunduğu, O'nun her şeye kâdir olduğu, hayır veya şer görülen her işinde hikmetler bulunduğu, tüm işleri O'na havâle etmek gerektiği, küçük şerde büyük hayrın saklandığı vurgulanmıştır.

*Gönül Hakkı bil unut gayrı
Âdil bul zulm u her zayrı
Küçük şerde büyük hayrı
Seyircisin hoş et seyrân*²⁵³

Hakk'ın karşılaşmamızı dilediği hâlleri insânlar vâsıtasıyla önümüze çıkardığı, işleri Mevlâyâ ısmarlayan kişinin, tüm fiilleri Hakk'tan bilmesinin ve öfkeden sakınıp insanlarla güzel geçinmesinin lâzım geldiği ifâde edilmiştir.

“Gönül bak fi'line Hakk'ın
Karışma şuğlüne halkın”²⁵⁴

²⁵¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 90.

²⁵² A.g.e., 311.

²⁵³ A.g.e., 442.

Bir şeyden kurtulmanın veya bir hâle ulaşmanın tedbîr ile değil Hakk'ın dilemesiyle gerçekleştiği, Mevlâ dilemedikçe tedbîr almanın maksada ulaşma sebebi olamayacağı, yarın endişesinden sıyrılmak gerektiği vurgulanmıştır.

“Gönül koy ems u ferdâyı
Bugün bul sen de Mevlâ'yı”²⁵⁵

Ayrıca İbrahim Hakkı münâcâtta bulunarak tedbîrden uzaklaştırılıp tefvîz ile mutluluğa ulaştırılmayı Rabb'inden niyâz etmiştir.

*İlâhi bu tedbîrden kıl baîd
Beni eyle tefvîz birle saîd
Ki gamlar gidip cân ola pür-sürûr
Gönül mescidinde bulam çok huzûr*²⁵⁶

3.6.6. Ferahlığın Anahtarı Sabır:

*Sözlükte ‘engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak’ anlamındaki sabr kelimesinin ahlâk terimi olarak ‘üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet’ gibi mânalara geldiği, karşının ceza’ (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir.*²⁵⁷

“Sabır ‘nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyette bulunmama’ şeklinde de tarif edilmiştir”.²⁵⁸

“Ali b. Ebî Tâlib (r.a.); ‘Beden için başın mertebesi ne ise, îmân için de sabrın mertebesi odur’ demiştir”.²⁵⁹ “Zünnûn; ‘Sabır, muhâlif hallerden uzaklaşmak, musîbetin sıkıntılarını yudumlama ânında sükûn hâlinde olmak ve geçim alanındaki

²⁵⁴ A.g.e., 443.

²⁵⁵ A.g.y., 443.

²⁵⁶ A.g.e., 39.

²⁵⁷ Mustafâ Çağrı, “Sabır” md. DİA., İstanbul, 2008, C. XXXV, 337.

²⁵⁸ A.g.y., 337.

²⁵⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, 215.

fakirlik halleriyle (dahi) zenginlik göstermektir' demiştir".²⁶⁰ "İbn Atâ; 'Sabır, belâlara rağmen güzel edep ile durma hâlidir' demiştir".²⁶¹

"Sehl; 'Sabır, Allah Teâlâ'dan bir çıkış (açmasını) beklemektir' demiştir".²⁶² "Fergânî; 'Cüneyd (rahimehu'llâh)'ın 'Muhakkak Allah Teâlâ mü'minlere îmânla ikram etmiştir, îmâna akılla ikram etmiştir, akla ise sabırla ikram etmiştir. Öyleyse îmân mü'minin süsüdür, akıl îmânın süsüdür, sabır da aklın süsüdür' dediğini işittim' demiştir".²⁶³ "Ruveyem, 'Sabır, şikâyeti terk etmektir' demiştir".²⁶⁴ "Mü'min, bir belâya uğradığında sabreder ve belâsını halktan saklar, onlara şikâyet etmez".²⁶⁵

"Cüneyd'den sabrın ne olduğu soruldu. Dedi ki; Zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar rızık sıkıntısına Allah için tahammül göstermektir".²⁶⁶ "Zünnûn anlatıyor; Bir hasta ziyaretine gitmişim. Hasta ile konuşurken onun birden inlediğini gördüm. Dedim ki; Sevdiğinin tokadına sabredemeyen, hatta sevgilisinin tokadından tad almayan, sevgisinde samîmî değildir".²⁶⁷

*Kaynaklarda sabırla diğer faziletler arasındaki ilişki üzerinde de durulmuştur. Allah'ın isimlerinden birinin Sabûr olduğu ve sabırla hilm (temkinli ve ağırbaşlı olma) arasında anlam yakınlığı bulunduğu belirtilir. Ancak hilmde sabırdan daha ileri bir tahammül ve hoşgörü mânası vardır. Hilim kavramının hoşgörü, af, sabır ve akıldan oluşan dört erdemi içerdiği belirtilir.*²⁶⁸

"Ehlullah demişlerdir ki sabır, nefsi feryattan habs ve men etmektir. Sabır, nefsin hazlarından mücâdele ile çıkıp gitmektir. Sabır, nefsin arzularını kesmek üzerine

²⁶⁰ A.g.y., 215.

²⁶¹ A.g.y., 215.

²⁶² Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 211.

²⁶³ es-Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, 286.

²⁶⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, 215.

²⁶⁵ Abdulkadir Geylânî, *Cilâu'l-Hâtır*, Terc. Dilâver Gürer, *Yolun Esasları* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2012), 194.

²⁶⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, Haz. H. Kamil Yılmaz, 49.

²⁶⁷ A.g.y., 49.

²⁶⁸ Mustafa Çağrıcı, "Sabır" md. DİA., İstanbul, 2008, C. XXXV, 339.

devam ve sebata ulaşmaktır”.²⁶⁹ “Sabırlı olmayan kimse, ibâdet ve huzûrdan bir şeye kavuşamaz. Çünkü bu dünya mihnet ve meşakkat yeridir”.²⁷⁰ “Sabrın güzeli, şiddetin vakt ve miktarını akla getirmektir. Çünkü o ne erken gelir, ne de geç kalır, ne artar, ne eksilir. Ağlamak ve feryâd etmede bir fayda yoktur. Belki zarar ve keder çoktur. Çünkü her işin bir zamanı vardır. Her şeyi yapan Allahu Teâlâ’dır”.²⁷¹ “Çok zaman, çok feryadla, sabrın karşılığı da elden gidip bir musibet iki olur. Biri mekrûhu işlemek, diğeri sabrı kaçırmaktır. Nitekim derler ki, musibette sabırdan mahrum olmak, musibetten büyük musibettir. O halde çok feryadda ne fayda vardır ki, elde olanı da elden kaçıır”.²⁷²

Erzulumlu İbrahim Hakkı Mecmûatü’l-Meânî’deki sabır ile ilgili mısralarında, tahammül edip zorluğa dayanmanın farklı çeşitlerine işâret ederek değişik açılardan görüşler sunmuş olup, hilm ve kanâat konularını sabırla bağlantılı olarak işlemiştir ki bu iki başlığa ileride kısaca değinilecektir. Tahammülsüzlük göstermeden elde var olana kanâat etmek, başa gelenlere isyan etmeden dayanmak, gerçekleşen olaylar neticesinde ve insanların davranışları karşısında kimseye sert muâmelede bulunmadan yumuşak huylu olmak gibi hususların sabır konusuyla bağlantılı olarak işlendiği eserde, halkın cefâ eylediğini sanmamak, insânların sözlerine öfkelenmeyip sabır ile karşılayarak yaptırının, hareket ettirenin, söyletenin Hakk Teâlâ olduğunu ve kulları eliyle bizi terbiye eylediğini bilmek, Hüdâ dostumuz ve nefis düşmanımız iken insanları dost veya düşman olarak görmemek, Hakk’ın davetine nefis engel olduğunda gelen belâ kamçısını cefâ değil vefâ bilmek, her zorluğun daha büyüğünü düşünerek bulunulan hâle sabretmek şeklindeki konulardan bahsedilmiştir.

“Her belâyı ekberi fikriyle bâl et nûş kıl
Şiddete sabrın tarîk-i ehvenin ol fikri bil”²⁷³

Sabrın ferahlığın anahtarı olduğu, tabaklanmamış deri misâli olan insanın beş sabır hâli ile temizlendiği, bu beş hâlin birincisinin musîbete sabretmek, ikincisinin eziyet

²⁶⁹ İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 738.

²⁷⁰ A.g.e., 739.

²⁷¹ A.g.e., 740-741.

²⁷² A.g.e., 742.

²⁷³ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 379.

görünce öfkelenmeyip sabretmek, üçüncüsünün işlerde aceleci davranmayıp sabretmek, dördüncüsünün itâatte bıkkınlık göstermeyip sabretmek, beşincisinin arzulanana ulaşamayınca isyan etmeyip sabretmek olduğu ifade edilmiştir.

Musîbette sabr eylemektir edeb

Eziyette sabr eyle etme gazab

Umûrunda sabr eyle olma acûl

Ve tâatte sabr eyle olma melûl

Ve sabr ile isyândan et ictinâb

*Bu beş sabırdır mâye-i her savâb*²⁷⁴

Kâmillerin sabreden kimselerden olduğu, bulunduğu duruma sabredip tüm fiilleri Hakk'tan bilen kişinin ya her küçük şerde büyük hayrı bulacağı, ya o şerrin sabır ve sükûn neficesinde sönüp tükeneceği, ya yaşadığı acıyı Hakk tarafından kalbinin temizlenmesi olarak göreceği, yada zorlandığı halden çok daha zorunu düşünerek sabır yerine şükreden bir hâle bürüneceği vurgulanmıştır.

O kim cümle ef'âli Hakk'tan bilir

Ya her şerde bir hayr-ı küllî bulur

Ya ol şerri nevm ile zâil bulur

*Ya ol mürrü Hakk'tan dibâgat bilir*²⁷⁵

İlmin medreselerde okumakla kazanıldığı, sabır ve hilm ile ahlaklanmanın ise halvette gerçekleştiği, ilim sınıfında âlim olunurken halvette sabır ve hilm sâhibi olduğu, musîbet ânında sabrın önce acı geldiği fakat sabreden kişinin sonradan nice hoşnutluklar bulduğu belirtilmiştir. Sabır ile halîm ve selîm olunarak rızâ makâmına gidildiği, mutluluğun sermayesinin sabır olduğu, sabreden gönlün vuslat şerbetinden içtiği, Hüdâ'nın sabredip öfkelerini yutanları methettiği ve aceleci olmayıp sabredenleri sevdiği, sabredemeyip aceleci davrananların saâdetten yoksun olduğu dile getirilmiştir. Yemek ve uyku husûsunda da sabrederek az yiyen ve az uyuyan

²⁷⁴ A.g.e., 380.

²⁷⁵ A.g.y., 380.

kişinin her zerreden bir güneş seyreylediğine, sabredip aza kanâat etmenin saâdet sermayesi olduğuna, sabretmek sûretiyle muhtaçlığını fark eden ve ‘fakr’ın lezzetini duyan kişinin maksûdunun Mevlâ olduğuna, her iş vaktine bağlı olduğu için sabırsız ve aceleci davranmanın doğru olmadığına, çokça konuşmadan sükût içerisinde sabreyleyen kişinin her işini Rabb’ine gördürdüğüne dâir ifâdelere yer verilmiştir.

Ayrıca eserde sabır husûsunda yapılan “Allah’ım kalbimin enâniyyetten temizlenmesi için beni sabr ile toprak gibi eyle, musibette teslîmiyet gösterebilmem için bana sabır sâhibi olmayı nasib eyle, sızlanmaktan ve sabırsızlıktan kalbimi temizleyerek onu sabır ve hilm ile süsle ki gönül gülşeninde huzura ereyim, bana sabrı öyle ver ki acelesiz ve temkinli iş yaparak rahat bulayım, bana sabrı hoş eyle ki senin tâatinle azîz olayım, sabır ile beni saîd eyle ki itaatsizlikten uzak durayım, sabır ile tüm fiilleri senden bileyim, sabrı bana sermaye eyle ki muhtaçlığın saâdetiyle hoşluk içinde visâle ereyim, sabrı bana kerem eyle ki yumuşak huy ve hilm ile vasıflanayım, sabrı bana öyle sevgili yoldaş eyle ki hiçliğimi, yokluğumu bileyim ve ‘Ancak Allah var’ diyeyim, bizi sabredenlerden eyle Allah’ım” şeklindeki duâlara yer verilmiştir.

“İlâhî beni sabr ile kıl saîd
Olam ma‘siyyet işlemekten baîd”²⁷⁶

3.6.7. İlmin Başı Hilm:

Sabır maddesinin ardından kısaca değineceğimizi ifâde ettiğimiz iki husustan biri olan “Hilm”e dâir Kur’ân-ı Kerîm’de âyetler bulunmaktadır ki Âli İmran Sûresi’nde, “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi...”²⁷⁷ buyruğundan, hilm ile yumuşak muâmelede bulunmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Çeşitli tasavvufî eserlere bakıldığında da hilm sâhibi ve yumuşak huylu olabilmenin, tasavvufî açıdan önem arz eden bir husus olduğu dikkat çekmektedir ki Sühreverdî, Avârifü'l-Meârif adlı eserinde bu noktaya işaret ederek şu ifâdelere yer vermiştir; “Kolaylık, yumuşaklık, insanların ahlakına ve tabiatına uygun davranmak, despot ve zorlayıcı

²⁷⁶ A.g.e., 382.

²⁷⁷ Âli İmran, 3/159.

olmayı terk etmek sùfilerin ahlakındandır”.²⁷⁸ Ancak hilm, güçsüzlük veya düşüklük eseri değildir ki bu hususta İmam Gazali, İhyâu Ulûmi’-d-Dîn adlı eserinde, başkalarını şiddete varmayacak biçimde, uygun ölçüde korkutmak ve onlara zaafa düşmeyecek ölçüde yumuşak davranmak gerektiğine dâir nasihatte bulunmuştur.²⁷⁹

Hilm konusu Mecmûatü’l-Meânî’de sabır vurgusuyla bağlantılı olarak işlenmiştir. Kalbinin sızlanmalardan ve sabırsızlıktan temizlenip sabır ve hilm ile süslenmesini arzulamış olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, kavga ve gürültüden uzak, hilm sâhibi, mülâyim bir kimse olarak taşradan kurtulup gönül gülşeninde huzûra erme husûsunda Hakk Teâlâ’ya niyâzda bulunmuştur.

“İlâhi ceza‘dan dilim pâk sil
Onu sabr u hilminle tezyîn kıl
Ki bî-cevr u ceng içeri gideyim
Gönül gülşeninde huzûr edeyim”²⁸⁰

Yine Mecmûatü’l-Meânî’de, hilm ile vasıflanmak murâdıyla Mevlâ’dan sabır niyâz edilmiş ve aşağıdaki ifâdelere yer verilmiştir;

“İlâhî bana sabrı sen kıl kerem
Olam hilm ile muttasıf muhterem”²⁸¹

Musîbetin başlangıcında sabrın acı geleceğinin, fakat sabreden kişinin nihâyetinde hoşnutluk ve yumuşak huyluluk bulacağına vurgulandığı mısralarda ayrıca sabredeninin sabr ile halîm ve selîm, hatta rızâ makâmında mukim olacağı ifâde edilmiştir.

*Musîbette sabr ibtidâ mürr olur
Velî sonra sâbir halâvet bulur*

*Olur sabr ile hoş halîm u selîm
Pes ondan makâm-ı rızâda mukim*²⁸²

²⁷⁸ es-Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, 81.

²⁷⁹ Bkz. Zeynû’-d-Din İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, Terc. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), C. 3, s. 653.

²⁸⁰ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü’l-Meânî*, 39.

²⁸¹ A.g.e., 382.

Hakk Teâlâ'nın, öfkesini yutanları övdüğünün ve hilm sâhiplerini “Sabredenler” diye andığının hatırlatıldığı ifâdeler ise şu şekildedir;

“Hüdâ kâzimi'l-ğayzı medh eylemiş
O hilm ehline sâbirîn söylemiş”²⁸³

Eserde sabır ile beraber işlenmiş olan hilm konusunun ayrıca, züll ve tevâzu, güzel geçim ve tatlı söz, sohbet ve arkadaşlık âdâbı gibi konularla da yakın anlama sâhip olduğu söylenebilir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın, Mârifetnâme'de de “İnsanlarla iyi geçinme ve yumuşak söz söyleme” başlığı altında hilm, rıfk, tevâzu şeklindeki benzer hususlara dikkat çektiği görülmektedir. Bahsi geçen kısımda tevâzunun ilmin semeresi ve şerefin gereği olduğu, hilmin esâsının ilim olduğu ve bereketin rıfk ile geldiği, büyüklemenin telef olmak anlamı taşıdığı, sözden anlamayana yumuşak huy ile sükût etmenin en güzel cevap olduğu, mü'minin insaf etmeyene insaf eden, uysal, yumuşak huylu, emin ve emniyetli bir karaktere sahip olduğu, emre uyanların rıfk ve afv yolunu tuttuğu, hilm sâhibinin hasmına karşı herkesten destek görerek hilminin ilk karşılığını hemen aldığı vurgulanmıştır.²⁸⁴ Yine Mârifetnâme'de ilmin başının “Rıfk ve hilm” olduğu, hilmin başının da “Kızgınlığı yenmek ve tahammül” olduğu belirtilmiştir.²⁸⁵ Ayrıca şu mısralarla da hilm vurgusu yapılmıştır;

Mahlûk-ı Hüdâ'ya şefkat et, rahmet bul
Eblehlere hilm u hürmet et, rahat bul
Sen herkese rıfk u rağbet et, rıf'at bul
*Ger edemedinse uzlet et, izzet bul*²⁸⁶

3.6.8. Her Durumda Kanâat:

Mecmûatü'l-Meânî'de sabır konusuyla bağlantılı olarak işlendiğini ve sabır maddesinden sonra kısaca değineceğimizi belirttiğimiz iki husustan diğeri olan kanâat mevzuunun tasavvufi kaynaklarda yer alıp önemsendiği görülmektedir; “Zünnûn-i Mısırî ‘Kanâat eden, zamanın ehlinden rahat eder ve akranının yanında

²⁸² A.g.e., 380-381.

²⁸³ A.g.y., 381.

²⁸⁴ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 1090.

²⁸⁵ A.g.e., 1092.

²⁸⁶ A.g.e., 1084.

yüce olur' demiştir. Bişr bin Hâris, 'Eğer kanâatte izzetten başka fayda bulunmasaydı, yine de sahibine yeterdi' demiştir".²⁸⁷

"Ebû Bekir el-Merâğî, 'Akıllı kişi, kanâat ile ve sonraya erteleyerek dünya işlerini tasarlayan, ahiret işlerini ise hırs ve acele ile düzenleyendir' demiştir. Yahya bin Muâz, 'Rızkı ile kanâat eden kimse, âhretini süslemiştir ve (dünya) hayatı da hoşnutluk içindedir' demiştir".²⁸⁸ "Muhammed bin Ali Tirmizî 'Kanâat, rızıktan kendisine taksim edilene nefsin râzı olmasıdır' demiştir".²⁸⁹

Kanâati mutluluğun kaynağı olarak gören Ezrumlu İbrahim Hakkı Mecdûatü'l-Meânî'de, hep daha iyisini isteyip doyumsuzluk sergilemenin mutsuzluk sebebi olacağını vurgulamıştır ki oğlu Muhammed Şâkir Efendi için yazdığı ve her biri "Hemân her hâlde kıl sabr u kanâat" ifâdesiyle biten dörtlüklerden oluşan "Vasiyyet-i Hakkı" isimli bölümde bu husustaki nasihatlere yer vermiş, özellikle doyumsuzluktan sakınmayı ve sabır sâhibi olmayı tavsiye etmiştir.

Aceb izzetli devlettir kanâat
Güzel lezzetli ni'mettir kanâat
Fenâsız bî-nihâyettir kanâat
*Hemân her halde kıl sabr u kanâat*²⁹⁰

Ayrıca her şartta kanâat göstererek Hakk'a tevekkül etmek gerektiği, nasipten ötesine göz dikmenin bir manasının bulunmadığı, kanâat nihâyetsiz bir zenginlik iken cimrilik etmeyip cömert davranmak gerektiği vurgulanmıştır.

Benim cânım, bahîl olma kerîm ol
Gönül yap bir gönül yıkma halîm ol
Kanâat eyle, ehline selîm ol
*Hemân her halde kıl sabr u kanâat*²⁹¹

²⁸⁷ es-Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, 88.

²⁸⁸ A.g.y., 88.

²⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 192.

²⁹⁰ İbrahim Hakkı, *Mecdûatü'l-Meânî*, 482-483.

²⁹¹ A.g.y., 483.

Kanâat husûsuna Mârifetnâme’de de değinen Erzurumlu İbrahim Hakkı, “Kanâatin semeresi azizliktir” ifâdesine yer vermiştir.²⁹²

3.6.9. Kibre Karşı Züll-Tezellül-Tevâzu:

“Sûfilerin önem verdiği hâl ve davranışlardan biri de tevâzu, dilimizdeki ifâdesiyle alçak gönüllülüktür”.²⁹³ Furkan Sûresi’nde şöyle buyurulmaktadır; “Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir. Câhiller onlara laf attıkları zaman, ‘Selâm’ der (geçer)ler”.²⁹⁴ “Kibir ve büyülenmek kötü bir haslettir ve hakikatte Cenâb-ı Hakk’a yapılan bir düşmanlıktır. Çünkü ‘Mütekebbir’ ve ‘Cebbâr’ olan yalnızca O’dur”.²⁹⁵ “Kul kibrettiğinde ancak Allah Teâlâ’nın celâline lââyık olan bir sıfatta O’nunla çekişmeye girmiş olur”.²⁹⁶

“İnsanın kendinde büyüklük görmesi her şeyden önce Allah’a karşı saygısızlıktır. Bu yüzden pek çok âyette büyüklük taslayanlar ağır biçimde eleştirilmiş, İblis’in Allah katından kovuluşunun asıl sebebinin kibre kapılarak baş kaldırması olduğu belirtilmiştir”.²⁹⁷ “Kaynaklarda tevazu ile aynı veya yakın anlamda tezellül ve huşû‘ kelimeleri de geçmekte, sözlüklerde tevâzu bu kavramlarla da açıklanmaktadır”.²⁹⁸

*Tevâzu sâhibi kişi hem kendisini hem de başkalarını hor, hakîr gösterecek ve zelil düşürecek tavır ve davranışlardan uzak durmalıdır. Abdullah b. Mübârek, ‘Zenginlere karşı kibirli görünmek, fakirlere karşı alçakgönüllü olmak tevâzuun gereğidir’ der. Zenginlere karşı kibirli olmaktan maksat onların karşısında ezilip büzülmemek, hor ve hakîr düşmemek demektir.*²⁹⁹

²⁹² İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 1091.

²⁹³ Himmet Konur, “Tevâzu”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 383.

²⁹⁴ Furkan, 25/63.

²⁹⁵ Hüccetü’l-İslâm İmam Gazâli, *Kimyâ-yı Saâdet*, Terc. M. Ali Özkan, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2020), C. 3, 327.

²⁹⁶ A.g.e., 340.

²⁹⁷ Mustafa Çağrı, “Tevazu” md. DİA., İstanbul, 2011, C. XL, 584.

²⁹⁸ A.g.e., 583.

²⁹⁹ Konur, “Tevâzu”, *Tasavvuf El Kitabı*, 383.

“Aynı şekilde fakir ve yoksul olanların kendilerini hor ve hakir görmelerine sebep olacak hâl ve hareketlerden kaçınmak da tevâzuun gereğidir”.³⁰⁰

Kaynaklarda alçak gönüllülük üzerine yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla makbul olan tevazu, dışarıdan ve görünür biçimde olan değil, kişinin kendi içinden kendini hakîr görmesi şeklinde olan tevâzudur. Aksi halde kişinin izzetinin zedelenmesi veya aşırı mütevaziliğin gösteriş ve kibre kayması gibi olumsuz sonuçlar oluşabilmektedir. Tevâzunun dışta değil içte bulunması gerektiğine dâir Kuşeyri Risâlesi’nde de dikkat çekici ifâdeler yer almaktadır; “Âriflerden biri, beli bükük, başı eğik, omuzları düşük bir adam gördü ve ona, ‘Ey falan kişi, huşû buradadır’ diyerek sadrını işâret etti. ‘Burada değildir’ diyerek de omuzlarını işâret etti”.³⁰¹ “Fudayl bin İyaz, ‘Kişinin üzerindeki huşû’nun, kalbindekinden daha fazla görülmesi, kerih bulunup hoş karşılanmazdı’ demiştir”.³⁰² “Cüneyd’e huşû’dan sorulunca, ‘Gizli saklı gaybleri bilen Allah’a karşı kalplerin zillette olmasıdır’ demiştir”.³⁰³ Bütün bu ifâdelerden hareketle düşüklük hissini dıştan ve insanlara karşı değil, içten ve Allah’a karşı sergilenmesinin uygun olduğu anlaşılmaktadır ki bu husûsta dengeyi tutturabilmenin büyük bir incelik olduğu âşikardır.

Avârifü’l-Meârif isimli eserde de tevâzunun ölçüsü husûsunda kıymetli değerlendirmeler yer almaktadır; “Meşâyihin uluları, nefiste abartılı büyülenme hastalığının saklı olduğunu bildiklerinden dolayı, müridleri için tedâvi olarak, tevâzunun ölçüsünü zillet sıfatıyla açıklayacak kadar temkinlidirler”.³⁰⁴ “İzzet, kibirden farklıdır ve tevâzu, seviyesiz bir düşkünlükten muhtelifdir. Tevâzu övülmüş, düşkünlük yerilmiştir ve kibir yerilmiş, izzet övülmüştür”.³⁰⁵ “İzzet kötülenmediği için onu kibirden ayırdetmek zordur”.³⁰⁶ “Seviyesiz bir düşkünlüğe kaymadan tevâzu

³⁰⁰ A.g.y., 383.

³⁰¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü ’l-Kuşeyriyye*, 177.

³⁰² A.g.y., 177.

³⁰³ A.g.e., 176.

³⁰⁴ es-Sühreverdî, *Avârifü ’l-Meârif*, 68.

³⁰⁵ A.g.e., 70.

³⁰⁶ A.g.y., 70.

ölçüsü üzerinde kalabilmek ve kibir ateşi üzerine yöneltilmiş olan izzet köprüsünde durabilmek gerekir”.³⁰⁷

Kelâbâzî de eserinde tevâzu konusundaki tanımlamalara yer ayırmıştır; “Cüneyd’e tevâzudan sorulunca o cevaben, ‘Tevâzu, alçalmak (insanlara) kanat germek ve etrafına yumuşak davranmaktır’ demiştir”.³⁰⁸ “Bir başkası, ‘Tevâzu azlıkla iftihar etmek, zillete sarılmak ve milletin yükünü taşımaktır’ demiştir”.³⁰⁹

Tevâzu, kibir ve benliğe karşı koymakla gerçekleşir ki Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme’sinde kötü sıfatların kaynağı, fitne ile fesadın anası olan kibir ve benliğin sebeplerini ilim, ibâdet, neseb, güzellik, kuvvet, mal ve evlat olmak üzere 7 madde hâlinde işlemiştir. Ona göre tevâzu gösteremeyip kibirlenmenin en büyük sebebi ilimdir ve ilacı da çok zordur. Çünkü ilmin, hem Allah’ın hem de insanların katında değeri büyüktür ve farz olduğu için öğrenilmesi terk edilemez. İlimle kibirlenmenin ilacı öğrenilen ilimle amel etmek, o ilmi insanlara ücretsiz şekilde yaymak ve kibirlenmenin haram olduğunu bilmektir. Zaten hâlis niyetli olan ve ilmiyle amel eden âlim, kendini her mahluktan aşağı görür. Erzurumlu İbrahim Hakkı kibir sebeplerini açıklamaya devam ederek, ibâdet ile kibirlenmenin fâsıklara karşı sergilenen bir cehâlet olduğunu, ceddine benzediğini bilemeden ceddiyle övünüp kibirlenmenin de cehaletten kaynaklandığını, ölmeye mahkum insanoğlunun geçici güzelliğiyle kibirlenmesinin manasız olduğunu, bir çok hayvan, insandan daha kuvvetli iken ve ufak bir hastalık bile bizleri güçsüz düşürürken kuvvet ile kibirlenmemek gerektiğini, elden ele intikal eden geçici dünya malıyla kibirlenmenin yersiz olduğunu, evlat ve hizmetçiler kişiye âit değilken ve her an onları kaybetme ihtimali varken kişinin onları kendine âit sanıp kibirlenmesinin yanlış olduğu ifade etmiştir.³¹⁰

Ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkı, kibir sıfatının kalpte çok gizli olması sebebiyle kişinin kibir sâhibi olduğunun farkına varmasının çok zor olduğunu ve bu sebeple de kibir alâmetlerini bilmenin önem arz ettiğini vurgulamıştır. Ona göre kişinin kendi

³⁰⁷ A.g.y., 70.

³⁰⁸ Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, 216.

³⁰⁹ A.g.y., 216.

³¹⁰ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 952-953.

yakınında başka birinin oturması istememesi, arkasından kimse gelmediğinde bir yere gitmemesi, dînî işlerde istifâde edilen kimseleri ziyâret etmemesi, arkadaşının doğru sözünü kabul etmemesi, hasta kimseyle oturmaktan sakınması, zenginlerin davetine gidip fakirlerin davetine gitmemesi, evindeki işleri kendi eliyle yapmaması, ihtiyaçlarını pazardan kendisinin almaması, üzerindeki kıyafetiyle böbürlenmesi, yakınlarının pazarda halledilmesi gereken işlerine destek olmaması, arkadaşlarının uzaklaşmak sûretiyle kendisiyle ülfet edememesi şeklindeki haller hep kibir alâmetleridir. Bu hallerden kurtulduktan sonra kişi, zâhiren kimseye karşı zelîl, hakîr ve hor görünmeyip herkese lâyıf olduğu ölçüde tevâzu göstermekle beraber içten içe kendini herkesten zelîl, rezil ve alçak görmelidir. Bu açıklamalarını, Erzurumlu İbrahim Hakkı bir takım örneklerle desteklemiştir ki kişi, bir âlim gördüğünde onun kendisinden daha bilgili olduğunu kabullenmeli, bir câhille karşılaştığında onun hatasının bilinçsizce, kendi hatalarının ise farkındalıkla işlenmiş olması sebebiyle karşısındaki câhili kendinden üstün bilmeli, yaşlı biriyle karşılaşınca onun kendisinden daha önce Allah’a itaat ettiğini, genç biriyle karşılaştığında ise kendisinin ondan daha önce günahkar olduğunu düşünmelidir.³¹¹

Yine Mârifetnâme’de Erzurumlu İbrahim Hakkı, tevâzunun mergûb ve mahbûb olduğunu belirtmiş, ayrıca tevâzunun semeresinin yükselmek olduğunu bildirmiştir.³¹²

Mecmûatü'l-Meânî’de de “Ey kardeşim, sakın kendini beğenme ve kimseye karşı büyüklenme. Gönül evini ucubtan temizleyip kibirlenmeyi terk ederek nefsin toprak gibi zelîl eyle. Hakk’ın aynası olan gönle keder veren benliği gönülden silip kaldır. Her nefeste Rabb’ine dön. Horluk ve hakîrlik ile tevâzu kıl ki kibirsiz ve gurursuz bir şekilde içeri dâhil olup gönül mahfilinde O’nu bulasın” manalarındaki beyitlere yer verilmiştir.

Hemân her nefes Rabb’ine kıl rucû‘

Ve züll u hakâretle eyle huzû‘

Ki bî-ucub u kibr içeri gelesin

*Gönül mahfilinde onu bulasın*³¹³

³¹¹ A.g.e., 953-954.

³¹² A.g.e., 1091.

Yukarıda bahsedildiği gibi, kişinin şahsını küçük ve hakîr görmesi husûsunun dıştan değil içten gerçekleşmesinin gereğine Erzurumlu İbrahim Hakkı da değinmiş olup Mecdûatü'l-Meânî'deki beyitlerinde, “Haysiyetini zedeleyecek açık bir hakîrlikle değil gönlünde hissettiğin gizli bir horluk ile kendini zelîl gör ve tüm halkı kendinden yüce bul. İç derinliklerinde kendini zelîl görmeyi bir iksir bil ve bu gizli sermayeni gönlünde saklı tut. Tüm insânlara haddi kadar hürmet göster ki kendini, kalbinde değil halkın gözünde alçaltıp hakîr eylemek yasaklanmıştır” manalarına işâret eden nasihatlere yer vermiştir.

*Nihân-ı züll ile dilde hor olasın
Kamu halkı senden yüce bulasın*

*Derûnunda sen züllü iksir bil
Bu sermâyeni dilde mestûr kıl*

*Kamu nâsa haddince kıl ihtirâm
Ki halkla tezellüdüür ancak harâm³¹⁴*

Erzurumlu İbrahim Hakkı bu konuya verdiği önem sebebiyle kibirden korunarak tevâzu sâhibi olabilme husûsunda Hakk Teâlâ'ya niyazda bulunduğu beyitlere de yer vermiştir.

*Îlâhi beni kibirden eyle pâk
Ve züll u hakâretle kıl misl-i hâk
Ki cân hâzı' u hoş müeddeb ola
Gönül hânesinde huzûrun bula³¹⁵
...
Îlâhî bu zelîlin ehl-i kibr u câhtan devr et
Celîs ehli kıl kalbini ünsünle mesrûr et³¹⁶*

³¹³ İbrahim Hakkı, *Mecdûatü'l-Meânî*, 36.

³¹⁴ A.g.y., 36.

³¹⁵ A.g.e., 39.

³¹⁶ A.g.e., 428.

3.6.10. Değirmenin Alt Taşı Misâli Teslîmiyet:

”Dışta ve içte herhangi bir değişme olmaksızın inen belaya sabretmeye teslîm denmiştir”.³¹⁷ “Her kaza ve belanın meydana gelmesi, Allah’ın dilemesi iledir. Sâlikin sülûkünde akla aykırı gelen, kalbe sıkıntı veren her ne görürse görsün, karşı gelmemesine teslîm denir. Öyle ki helak gibi görünen ve korku uyandıran şeylere, çekişmelere rastlasa rıza göstermesi gerekir”.³¹⁸

“Teslimiyet gönülle, sevgi ve iradeyle olmalıdır. Bu ise, bütün varlığı ile Allah rızasını seçmek ve ilâhi dostluğun hakkını yerine getirmektir. Allah deyip, her şeyi yerinde bırakan mü’minler öyle bir tercih yapmışlardır ki, bununla dünya ve âhiretin saâdetini elde etmişlerdir”.³¹⁹ “İslâm’ın hakîkati ‘İstislâm’dır, yani kendini teslîm etmeye çalışmaktır. Sûfiler, ‘Niçin-nasıl’ı, ‘Yap-yapma’yı unutarak, kendilerini Rablerinin önüne atmışlardır. ‘Havf’ (korku) ayakları üzerinde dikildikleri halde her çeşit tâati yerine getirirler”.³²⁰

Erzurumlu İbrahim Hakkı Mârifetnâme’de, teslîmin boyun eğmek, kazâya rızâ göstermek, belâya sabretmek, ni‘mete şükretmek, musîbet şerbetini yalvarmadan, çekinmeden içmek, dert, neşe, hastalık, sıhhat, sakınmak, yönelmek gibi her hâli eşit görmek, belâ ânında değirmenin alt taşı gibi olmak şeklinde anlamlar taşıdığını ve teslîmin biri ıztırâfi diğeri ihtiyâri olmak üzere iki çeşidi bulunduğunu ifâde etmiştir ki ıztırâfi teslîm, kişinin kazâya muhalefet etme gücü olmadığını bilip, imkansız kalarak zorla teslîm olması iken ihtiyâri teslîm, mülkün sâhibinin Allah Teâlâ olduğunu kişinin anlayıp muhabbet ve ihtiyâr ile Mevlâ’ya teslîm olmasıdır.³²¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, işleri her işi hikmetli olan Allah’a teslîm edenin fitnelerden emin olduğunu, Bâni olanın binanın hâlini binadan iyi bildiğini, Mâlik’in mülküne ondan daha çok merhamet gösterdiğini, rızâ makâmına teslîm ile gidildiğini, teslîmde selâmet bulunduğunu, Hakk’ın fiillerinin hep hayırlı olduğunu

³¹⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Değimleri Sözlüğü*, 491.

³¹⁸ A.g.y., 491.

³¹⁹ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf-Âdab-Mürşid-Hizmet*, 16.Bsk. (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013), 526.

³²⁰ Geylânî, *Cilâu’l-Hâtır*, Terc. Dilâver Gürer, 79.

³²¹ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 725.

ve teslîmiyet gösterenin kurtuluş bulduğunu, tedbîr ve inadı terk edip teslîmiyetle boyun eğen kimsenin murâdına erdiğini, kalp ile Mukallib arasındaki perdenin tedbirle meşgul olmaktan ve âciz kullara itimad etmekten kaynaklandığını, gelecek için tedbîr almanın hâl-i hâzırın bereketini giderdiğini, Allah'ın hükmüne teslîm olup kazâsına rızâ göstermekle kâmil bir teslîmiyete ulaşılabileceğini, teslîmin cennet itirazın ise cehennem olduğunu, teslîmin yakınlık tedbîrinin ise belâ anlamı taşıdığını ifade etmiştir.³²²

Yine Mârifetnâme'de Erzurumlu İbrahim Hakkı, Allah'ın kulunu bulundurduğu her hâlde kuluna yardımcı olduğunu, Allah'ın rızâsının kulun bulunduğu hâlden rahatsızlık duymamasında saklı olduğunu, herhangi bir hâle büründüğü gibi kulunu o hâlden çıkaracak olanın yine Hakk Teâlâ olduğunu, her şeyin Allah'ın takdîri ile olduğunu bilen kişinin kazâya teslîmiyet gösterip tedbîrden kurtulduğunu, tedbîr ve ihtiyarı terk etmekle gönlün rahat bulduğunu, tedbîr ve tercihleri terk etmenin irfan yolunun esası ve kalbin sermâyesi olduğunu, kulluğun şânının her olanı güzel görüp her işi Hakk'tan bilerek nefse uymayarı bile hayırlı bulmakta saklı olduğunu belirtmiştir.³²³

Mecmûatü'l-Meânî'de yüz çevirmekten ve kadere itirazdan sakınarak teslîm olmak, nasihatlere kulak vererek teslîmiyet göstermek, arzuları, ihtiyarı, tercihi ve tedbîri terk edip teslîmiyet sergilemek, en uygun hâlin mevcut hal olduğunu bilerek teslîm olmak, karşılaşılan hallerin ve sözlerin Allah'tan geldiğini unutup kullardan kaynaklandığını zannetme hatasına düşmeden olaylar karşısında teslîm olabilmek gibi çeşitli açılardan teslîmiyet konusunu ele alan Erzurumlu İbrahim Hakkı, “Yüz çevirip başka tarafa yönelmekten kalbi arındırıp onu teslîmiyet ile süsle, kazâdan sızlanıp yüz çevirerek, olan bir şey için “Niçin” deme, cisminle ve cânınla hemen teslîm olup değirmenin alt taşı gibi kal, Hakk kime ne söyleyorsa kulak verip dinle ve kime ne yaptırıyorsa hepsini O'ndan bil, gördüğün işâretlerden hissedâr olup O'nun işlerinden râzî olarak O'ndan gelenlere uyum sağla ki O'nun hükümleri senin hâllerin için en uygun hükümlerdir ve senin mutluluğun o lâıyk görüldüğün hâlin içerisinde bulunur, dostundan ne geldiyse müsânâsip görüp bir dilsiz gibi sukût ederek

³²² Bkz. A.g.e., 725-726.

³²³ Bkz. A.g.e., 727.

dur ve Rabb'inin hükmüne kendi isteğınle boyun eğerek teslim ol ki o teslimiyetle gönül hücreesinde nice dersler alasin" şeklindeki manalara değınmiştir.

*Hemân cism u cânınla teslim olup
Değırmenin alt taşı misli kalıp*

*Kimi Hakk ne söyletse dinleyesin
Ne ettirse hep ondan anlayasın*³²⁴

Yine Mecmûatü'l-Meânî'de "Allâh'ım şiddetli ve saldırgan bir ahlak ile alçak ve rezil olmaktan koruyarak beni emre teslim olmuş selim bir kimse eyle ki i'tirâzsız şekilde içeri gelerek gönül makâmında murâdına ereyim" manasındaki mısralarla niyazda bulunan Erzurumlu İbrahim Hakkı ayrıca en uygun hâlin mevcut hâl olduğuna ve karşılaşılan her hâlin fâilinin Hakk Teâlâ olması sebebiyle her durumda teslimiyet göstermek gerektiğine değınmıştır; "Hakk bize her ân neyi uygun görüyor ve bizi hangi hâle büründürüyorsa bil ki bizim için olması gereken en uygun hâl odur, halktan gelen sıkıntının aslında Hakk'tan geldiğini bil ama sakın Hakk'ın cefâ edici olduğunu sanma ki O, bu hâller ile seni edeplendirir ve sana en uygun düşen hâl ile hastalığına şifâ verir, her şeyi yapıp eyleyen Hakk Teâlâ olduğuna göre olan biten tüm işleri eksiklik görmeden yerli yerinde, olması gerektiği gibi uygun bulup tedbiri terk ederek rahat ol, hem O sana ni'metlerini hesapsızca ihsân etmişken sen de O'na teslim olup O'ndan gelene rızâ göstererek hâller nasıl olursa olsun hepsine sabret ve güzel hâle eriş, mü'mîn bir kimse tuzak kurup hîle yapmayı asla arzu etmez ve âkil olana halk inâd ile zıt davransa bile o onlara eyvallâh eder, ârif ve kâmil kimsenin arzuladığı bir murâdı bulunmadığından gönlü her ân ferahdır ve Hakk'ın ilhâmları onun gönlüne dosdoğru yolda ilerleme kuvveti vermiştir, hiç kimseyi ayıplayıp kınama ve halktan sâdir olanlar aslında Hakk'tan gelmiş olduğundan dolayı karşılaştığın hâdiselerden yüz çevirme, eğer görebilirsen Allah'ın her işi sana bir işâret ve hidâyettir, seni koruyup himâye etmek için işittiğin sözleri sana duyuran O'dur, gerçekleşen bütün işler O'nundur ki her biri sana birer yardım ve destektir, hayret ile şunu anla ki, halkın dilinden dökülenler Hakk'ın senin duymanı istediği sözleridir, halkı Hâlık'ın konuşturduğunu idrâk ederek manâ denizine dal, Hakk'ın bize münâsib gördüğü hâllerin bizim için en uygun hâller olduğunu bil, kalpleri

³²⁴ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 36.

çevirmeye muktedir olan Hakk Teâlâ kalpleri döndürdüğü için biri seni incitecek olsa onu Hakk'tan bil ve figân etme, unutma ki halkın işlerini en iyi bilen ve yapan O'dur".

*Ey gönül tedbîrini terk et hemân sen rahat ol
Hakk'tır edip eyleyen hep işlerin yerince bul
Bî-hesâb etmiş sana ni'metlerin ihsân hem ol
Sen ona teslîm u râzı ol onun şükriyle dol
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur³²⁵*

Mecmûatü'l-Meânî'de "Teslîmu't-Tâm" başlığıyla ve karşılaşılan hallerin, sözlerin Allah'tan geldiği vurgusuyla yine teslîmiyet konusu işlenmiş olup "Teslîmiyetle inâyet bul, işleri Allâh'a havâle edip huzûr ile râzı olarak söylenenin gereğini teslîmiyetle yap, Hakk'ın işine hürmet kıl, Allâh'ın ve Habîbi'nin (s.a.v.) istediği gibi itâatkâr ol, teslîmiyetle 'Eyvallâh' de, Hakk'a ve hakîkate uygun olan, akla uyup ters düşmeyen, seçkin ve değerli sözleri kulak ardı etmeyip yerine getir, tenhada, Hakk'ın huzurunda, halkın arasında, her yerde teslîmiyetle söyleneni yerine getir, saâdete, izzete, itibâra, rahata, nimete ve lezzete ermek hep söz dinleyip nasihati tutmakta saklıdır, kötü bir şeyi murâd etme, olan bir şeye zıt giderek inat etme, edep kıl ve aksine gitme, dil kalemiyle yazan Hakk olduğu için söylenen sözü dilemekle ve onu tutmakla edebe ulaşılır, herkesi konuşturan ve konuşan bu diller vâsıtasıyla haberler veren birdir, istişâre ile söylenen sözler Hakk'a işâret ettiğinden dolayı teslîmiyetle nasihatlere kulak ver" manalarına yer verilmiştir.

*Kelâmında demiş Allah
Hadîsinde Habîbullah
Mutî' ol söyle eyvallâh
Hemân söz tut hemân söz tut³²⁶*

Mecmûatü'l-Meânî'de parça parça beyitlerin yer aldığı kısımlarda da arzulardan uzaklaşarak bulunulan hâlden memnûniyet duyma vurgusuyla teslîm konusu sıkça işlenmiştir; "Hakk'ın murâdı dışında hiçbir şey gerçekleşmediği için kendi isteğini gönlünden uzaklaştırarak huzûra er, bir şeyi murâd etme ve her olanın Hakk'ın

³²⁵ A.g.e., 55.

³²⁶ A.g.e., 61.

murâdı olduğunu yakînen bil, Hakk'ın murâdı için âmâde ol ve bir şey istemeyip vazgeçerek geri çekilen rahat etmiş özgür bir kimse ol, her şeyin idâre edicisi O olduğundan dolayı sen O'ndan gelen her ne ise hemen boyun eğ, her murâdından vazgeçip akıl ve düşüncenden âzâde ol, arzularını terk ederek teslîmiyet içinde Rabb'ine hep iyi zanda bulun ki O hep güzel eyler ve yanlış, haksız veya hatâlı bir şey eylemesi düşünülemez, saîd olan kimse hayâliyle her murâdına erişirken şakî olan murâdını gerçekleştirme zahmetinde kalır, Hakk'ın kendisine verdiği hâli bırakıp başka hallerde bulunmayı murâd eden kişi bu hâli sebebiyle gerçekten şaşılacak bir gâfildir, Allâh'ın her hastasına verdiği şerbet başka olduğundan O'nun bazen acı bazen tatlı verdiği her ilaçta sıhhat bulunduğunu bilmek gerekir, kaderi hakkıyla idrâk edemeyen kişi bir şeyi önceden sağlamlaştırarak iş yapar, kaderde yazılardan başkasının gerçekleşmeyeceğini bilen ise tüm halleri Allah'a havâle ederek teslîm olur”.

Sen Rabb'ine kıl hoş gümân

Yahşi eder, etmez yamân

Terk et murâdın her zamân

*Teslîm u râzı ol hemân*³²⁷

3.6.11. Acıyla Tatlı Bir Görerek Rızâ:

“Genelde rızâ, hüküm ve kazâya itirazda bulunmamayı ifâde eder. Rızânın şartı, kazâ (olay vuku bulduk)dan sonra olmasıdır. Eğer önce olursa, ona rızâyâ azmetmek denir”.³²⁸ “Tasavvuf yoluna rızâ kapısı denmiştir. Mevlevîlerde çile günleri ebced hesabına göre, ‘Rızâ’ kelimesinin nümerik değerine uygun olarak bin bir gündür. Kulun Allah’tan, Allah’ın kulundan râzı olması, ‘Râzıyye’ ve ‘Merzıyye’ gibi iki tekâmül, nefis basamağını gösterir”.³²⁹ Kurân-ı Kerîm’de de rızâ husûsunda ayetler bulunmaktadır; “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan râzı, O da senden râzı olarak Rabb’ine dön! (İyi) kullarımın arasına gir”.³³⁰ “İslâm’ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan râzı olmuş;

³²⁷ A.g.e., 446.

³²⁸ Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Değimleri Sözlüğü*, 399.

³²⁹ A.g.y., 399.

³³⁰ Fecr, 89/27-29.

onlar da O'ndan râzı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır".³³¹ "İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızâsını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir".³³²

"İnsan irâdesini aşan olaylar karşısında Hakk'ın cemal tecellisiyle celâl tecellisini aynı derecede rızâ hali ile karşılamak, lutfun da kahrın da hoş olduğunu kabul etmek sûfîlerin hedefidir".³³³

*Sûfîler muhabbetin rızâyı içerdiğini, rızânın muhabbetin semeresi olduğunu, bu sebeple kulun sevdiği Allah'ın her tasarrufuna râzı olması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre mümin, "Allahım, benden râzı ol!" diye dua etmeden önce kendisi O'ndan râzı olmalıdır; kendisi O'ndan ne kadar râzı ise O da kendisinden o kadar râzı olur.*³³⁴

"Ârif olanın irâdesi ve ihtiyârı kalmaz. O 'Senden gelen her şey hoştur' der. Ne kendi işlerinde, ne de başkalarının işlerinde kader ona zahmet vermez".³³⁵ "Eğer kul ihlâs ve samimiyetle Hakk'ın rızâsına râm olarak emirlerini ifâyâ gayret gösterirse, O'nun her hâlükârda kendisine yâr ve yardımcı olduğunu müşâhede eder".³³⁶

"Kaderin vakti gelip gerçekleşince Allah'tan şikayetçi olmak dînin, tevhîdin, tevekkül ve ihlâsın ölümüdür. İnanan gönül bunun niye ve nasıl olduğuna bakmaz, sadece 'Gözüm, başım üstüne' der, olana rızâ gösterir".³³⁷

"Ömer b. Abdülaziz'e (rahmetullahi aleyh) 'Neyi seversin?' diye sorulduğunda, 'Allah Teâlâ'nın hükmettiğini' demiştir".³³⁸ "Rızâ kişiyi dertten kurtarır, onu gafletle cenkleşmekten uzaklaştırarak kurtuluşa erdirir, Hakk'tan başkası ile alâkalı olan

³³¹ Tevbe, 9/100.

³³² Bakara, 2/207.

³³³ Süleyman Uludağ, "Rızâ" md. DİA., İstanbul, 2008, C. XXXV, 56.

³³⁴ A.g.e., 57.

³³⁵ Geylânî, *Cilâu'l-Hâtır*, Terc. Dilâver Gürer, 27.

³³⁶ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, 484.

³³⁷ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî vel'l-Feyzü'r-Rahmânî*, Terc. Osman Güman, 9.

³³⁸ Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, Terc. M. Ali Özkan, C. 4, 401.

düşünceyi kalbinden siler, meşakkat bağından âzâd eder. Çünkü kurtarmak, rızânın sıfatıdır”.³³⁹ “Allah’tan dostluk istifası ve safâsı ile râzı olanlar, O’na âşık olanlardır. Zira onların varlıkları rızâ ve hoşnutluk hâlinde de, gazap ve kızgınlık zamanında da iğretidir. Bunların kalplerinin menzilleri ve mevkileri, (ilâhî) huzurdan başka bir yerde olmaz. Sırlarının dolaştığı yer, sadece üns bahçesidir”.³⁴⁰ “Kul Cenâb-ı Hakk’ın kazâsına râzı olduğu vakit; bu, Allah Teâlâ’nın ondan râzı olduğunun alâmetidir”.³⁴¹

“Cüneyd, ‘Rızâ ihtiyârı terketmektir’ demiştir. Hâris el-Muhâsibî, ‘Rızâ, hükmün akışı altında kalbin sükûn hâlinde olmasıdır’ demiştir. Zünnûn, ‘Rızâ, kazânın acı tecellileriyle kalbin sürûr bulmasıdır’ demiştir. Ruveym, ‘Rızâ, ahkâmı ferahlık duyarak karşılamaktır’ demiştir”.³⁴² “Sehl, ‘Rızâ, rıdvân (Allah’ın rızâsı) ile bitişince huzur bulunur. Buna ulaşanlara ne mutlu ve bu, varılacak ne güzel neticedir’ demiştir”.³⁴³

“Üstad Ebâ Ali Dekkâk’ın ‘Rızâ, belâyı hissetmemek değildir. Rızâ, hükme ve kazâyâ itiraz etmemektir’ dediğini işittim”.³⁴⁴ “Abdulvâhid b. Zeyd, ‘Rızâ, Allah’ın en büyük kapısıdır ve dünyanın cennetidir’ demiştir”.³⁴⁵ “Rabiatu’l-Adeviyye’ye ‘Kul ne zaman râzı olmuş olur?’ diye sorulunca ‘Nimete sevindiği gibi musibete sevindiği zaman’ demiştir”.³⁴⁶ “Fudayl b. İyaz, Bîşr-i Hâfî’ye ‘Rızâ, dünyaya dâir zühd sâhibi olmaktan daha faziletlidir. Çünkü rızâ sâhibi kimse, bulunduğu derecenin daha yukarısını temenni etmez’ demiştir”.³⁴⁷

³³⁹ Hücvirî Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu’l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, *Hakikat Bilgisi*, 5. Bsk. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 241.

³⁴⁰ A.g.y., 241.

³⁴¹ A.g.e., 242.

³⁴² Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf*, 222.

³⁴³ A.g.y., 222.

³⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletu’l-Kuşeyriyye*, 225.

³⁴⁵ A.g.y., 225.

³⁴⁶ A.g.e., 226.

³⁴⁷ A.g.e., 226-227.

“Cüneyd, ‘Rızâ, kalplere vâsıl olan sağlam ilimdir. İlmin hakîkati kalbe ulaşınca onu rızâyâ götürür’ demiştir”.³⁴⁸ “İbn Atâullah, ‘Rızâ, Allah’ın kulu için ezeldaki tercihine, kalbin sükûnet ile uymasıdır. Çünkü ona en hayırlı olan tercih edilmiştir. Kul da bundan râzı olmalı ve kızgınlığı, gücenmeyi terketmelidir’ demiştir”.³⁴⁹

Erzurumlu İbrahim Hakkı Mârifetnâme’de rızâyâ dâir; amellerin en üstünü Allah’tan râzı olmaktır. İnsanların rızâsızlığına rağmen Hakk’ın rızâsını önceleyen kişiden Hakk Teâlâ râzı olur ve insanları da ondan râzı eder. Hakk’a rızâsızlık ile insanların rızâsını önceleyene Allah Teâlâ gadap eder. Rızâ göstermenin zor geldiği durumlarda hiç olmazsa sabır göstermek gerekir tâ ki sabır, tedricen rızâ hâline gelebilsin. İmânın kemâli, kazâyâ rızâ ve belâyâ sabırdır. Kısmetine râzı olan, ihtiyaçsız yaşar. Kulun kazâyâ rızâsı, Mevlâ’nın rızâsına alâmettir. Rızâ, sabrın nihâyetidir. Allah’ın rızâsı, kulun kalbine gelen hâllerdendir. Kulun rızâsı ise, çalışıp kazanılan makamlardandır. Kazâyâ rızâsızlık, ibadetteki huzuru giderir. Kazâyâ rızâsızlıkta Mevlâ’nın gadabı vardır. Rızâ ile gönül faydasız üzüntüden kurtulur, sevap kazanır ve Hakk’ın hoşnutluğuna erer. Rızâsızlık ve faydasız üzüntü, kaderi değiştirmedeği gibi ayrıca Hakk’ın hoşnutluğunu kaybettirir. Allah kulu için her ne kazâ eylemişse kulun iyiliği ondadır. Bugün kulun başına gelenler, ezelde takdîr olunandır manâsındaki konulara yer vermiştir.³⁵⁰

Mecmûatü’l-Meânî’de de Erzurumlu İbrahim Hakkı rızâ konusunda, “Sakın kazâyâ öfkelenme ve Hakk’ın hükümlerinden hiçbir zaman kaçmaya kalkışma. Allâh’ın her işinden hoşnut ol. Küçük şerde nice büyük hayırlar olduğunu idrâk et. Mevlâ ezelde senin için ne yazdıysa ona bezginlik göstermeden râzı olup esenlik bul. Gönül hoşluğu olan rızâyâ ulaştığında mutluluk ile elem, fazla ile noksan aynı görünür” şeklindeki manâlara değinmiş ve “Allâh’ım öfkeden beni uzak eyle, gönlüm dağılmaksızın kazâyâ rızâ göstereyim ki hoşnut bir hâl ile gönül hücrelerinde sana ereyim” niyâzında bulunmuştur.

“Hakîm’in her işinde sen hoşnûd ol

³⁴⁸ es-Sühreverdî, *Avârifü’l-Meârif*, 293.

³⁴⁹ A.g.y., 293.

³⁵⁰ Bkz. İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 749-758.

Küçük şerde nice büyük hayrı bul"³⁵¹

Ayrıca Kemâlu'r-Rızâ başlıklı bölümde Erzurumlu İbrahim Hakkı, zıt hallerin her birinden râzı olmak gerektiğine değinmiş ve “Kemâl ehli, kahrı da lütfu da dâima bir görür. Akıyla kim kahrı ve lütfu birbirinden farklı görüyor ise o, gerçek iyiliği ve karşılaştığı her hâlin lütfedilen birer hediye olduğunu bilmemiştir ve bu tabiatta o, zindanda işkence çeken kimse gibidir. Kederler içinde kalmak, olanlara rızâ göstermek dururken kendi tercih ve tedbirlerimizi önceleyişimizdir ki bu uğurda duyduğumuz üzüntüler bize ne gerekir? Zaaf, nice işleri arzulayıp durmamızdır. Huzûr, gönlün kendisiyle arınıp kaygısız kaldığı ve Celâl'in nûrunu bulduğu şeydir. Belâ, sıkıntı ânında sabrı bırakıp kaçarak göz yaşı saçmamızdır. Rızâ, kendisinden sapıp kaçmanın imkansız olduğunu bilerek gönlün kazâyı karşılaşmasıdır. Keder, kolaylığı ve zorluğu iki farklı şey zannetmek sûretiyle nice zehir içmemizdir. Şeker, hayr veya şer her ne gelirse bıkkınlık duymadan bal tadı almaktır. Kötülük, hoş olanla kötü olanı birbirinden seçip hoş olana gözümüzü açmamızdır. Güzellik, iyi ile kötünün bedr ve hilâl gibi farklı görünseler de aynı şey olduğunu idrâk etmektir. Cefâ, cefânın vefâdan farklı olduğunu zannedip aslında bir lütuf olan o hâli bırakıp gitmemizdir. Safâ, kalbin cefâyı berrak su gibi net bir şekilde naz ve cilve olarak görmesidir. Hevâ, kavuşmayı ve ayrılmayı farklı görerek huzûru bırakıp kaçmamızdır. Hatâ, acıyı tatlıdan ayrı görerek zevkten geçip uzaklaşmamızdır. Meşakkat, zenginlikle fakirliği ayrı görmemiz iken zenginlik, mala mülke meyletmemektir. Sıkıntı, hakîrlik ile izzeti başka görüp yönetici olmaya kanat açmamızdır. Sevinç, övgü ve yergilerin aynı söz gibi gelmesidir. Hastalık, sıhhat ile hastalığı ayırt edip sıhhate kavuşma sürecini, hoşnutsuzluk sergileme ve zıtlıklar arasında rızâ gösterememe gibi bir dert ile geçirmektir. Umulan maksat, belâyâ karşı bıkkınlık duyulmaması ve ağır yüklerin hafif gelmesidir. Asıl ölüm, ölüm ile hayâtı farklı zannedip hayâtı severek ölümden endişe duymamız ve ölüm korkusuyla dolmamızdır. Asıl hayât ise sevilen hayâtın da korku duyulan ölümün de son bulup bitmesi, her ikisinin de bir görünmesi ve korkuyla dolanın artık ölüm korkusundan emîn hâle gelmesidir. Cehennem ateşi, dil ile halkı incitmemiz ve sonrasında bizim de incinmemizdir. Na'ım cennet, “niçin” demeden rızâ gösterip cenk u cidâl etmeyişimiz, emirleri ve nehiyleri sorgulamayışımdır. Gurûr, zıt olan iki şeyden güzel olanı kendimize lâyük görüp ona meylederek yorulup gitmemizdir. Sevinç,

³⁵¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 37.

hakkımızda yapılan tüm dedikoduların, hîlelerin ve tuzakların tamâmının bize rızâ netîcesinde hoş gelmesidir. Başına ne gelse onu insanlardan değil Hakk'tan bilip kabul ederek halkı aklından sil. Mevcut durum vakî olduğuna göre en hayırlı olan bu demektir” manalarıyla rızâ konusuna eğilmiştir.

*Belâ odur ki belâ gelse sabrı kor kaçarız
Ve gözyaşı saçarız
Rızâ budur ki kazâyı dil eğler istikbâl
Ki sapmak oldu muhâl³⁵²*

Parça parça beyitlerin yer aldığı kısımlarda da rızâ konusundan bahseden Erzurumlu İbrahim Hakkı, rızâ göstermekten başka bir kârı bulunmadığını vurgulamıştır.

“Diyâr-ı dilde dildârımdır ondan gayrı varım yok
Ona her hâlde teslîm u rızâdan gayrı kârım yok”³⁵³

Mecmûatü'l-Meânî'de “Rızânâme” başlıklı kısımda da rızâ konusunu işleyen Erzurumlu İbrahim Hakkı, “ Ey Allâh'ım gönlümü senden yana döndür ki tefvîz, teslîm ve rızâ ile bu gönül senin olsun. Birliğini bana her zerreden görmeyi nasib et ki rızâ ile gönlüm sana hayran olsun. Beni vahdet meclisinde dostluğunla dâim kıl ki rızâ ile emrine itâat edeyim. Sen her ân güvencem ve dayanağım ol ki sana rızâ göstererek gönlüm sevinçle dolsun. Beni arzularından ve tercihlerinden vazgeçmiş bir kimse kıl ki sana rızâda nûr gibi parlayayım. Bu gönül aynasını her arzudan temizlenmiş eyle ki rızâ ile seni medheden bir kimse olayım. Sen beni iyi ile kötüyü farklı görmekten âzâd eyle ki rızâ ile yüzü gülüp sevinmiş bir kimse olayım. Yardımını bana yoldaş eyleyerek gönlümü sağlam kıl ki bu cânım endişelerden kurtulup rızâda selâmete ersin. Beni benden alıp işlerimi sen düzene koy ve rızâ üzere dâim olmamı nasîb eyle. Gönlümü dünyâlıklara karşı alâkasız eyle ki rızâ ile gönlüm yücelip aziz olsun. Her şeyi edip eyleyen ve hükmünü yürüten sen olduğun için benim bir şey gerçekleştirme gücüm yoktur” şeklinde niyâzda bulunmuştur.

“İlâhî kıl beni nîk u bedi fark etmeden âzâd
Sana tefvîz u teslîm u rızâdan hoş olam dilşâd”³⁵⁴

³⁵² A.g.e., 66.

³⁵³ A.g.e., 309.

³⁵⁴ A.g.e., 320.

3.6.12. Fakîrî'nin Murâdı Fakr:

Kurân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır; “Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla lâîk olandır”.³⁵⁵ “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir”.³⁵⁶

“Ebu Muhammed Ceriri, ‘Fakr, mevcut olanın yokluğunu hissedene kadar mevcut olmayana talep etmemektir. Bu, farzları yerine getirmekten âciz kalma korkusu hâricinde rızık talep etmemek manasındadır’ demiştir”.³⁵⁷ “Ebu Muhammed Ruveym b. Muhammed, ‘Fakr, var olan her şeyi (dağıtarak) yok etmek ve yok olan şeyleri (arzulamayı) terk etmektir’ demiştir”.³⁵⁸ “Nûrî, ‘Fakirin sıfatı, yokluk ânında sükûn etmek, varlık ânında ise karşılıksız vermek ve başkasını kendine tercih etmektir’. demiştir.³⁵⁹

“Muâz-ı Neseî, ‘Allah bir toplumu yaptıkları amellerden dolayı hemen helâk etmez tâ ki onlar fakirleri hakîr görerek zillete düşürene kadar’ demiştir”.³⁶⁰ “Yahya b. Muaz’a fakrdan sorulduğunda ‘Fakrin hakîkati, kulun ancak Allah ile zengin olmasıdır. Fakrin şekli görüntüsü ise (maddî) sebeplerin hiçbirinin bulunmamasıdır’ demiştir. İbrahim Kassâr, ‘Fakr, kulun üzerinde tam gerçekleşince onu rızâyâ büründüren bir elbise olur’ demiştir”.³⁶¹

“İbnü'l-Cellâ, ‘Fakr, sana âit bir şeye sahip olmaman, sahip olduğunda da kendinde tutmayı başkasına vermendir’ demiştir”.³⁶² “Sûfîlerden bazıları, ‘Fakr, ihtiyaç

³⁵⁵ Fâtır, 35/15.

³⁵⁶ Bakara, 2/273.

³⁵⁷ Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 212.

³⁵⁸ A.g.y., 212.

³⁵⁹ A.g.y., 212.

³⁶⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 303.

³⁶¹ A.g.y., 303.

³⁶² es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 287.

duyulan şeyin kalpte tutulması ve o ihtiyacın Rabb'den başkasına açılmamasıdır' demiştir. Mesûhî, 'Fakir, nimetlerin kendisini zenginleştirmedigi ve sıkıntılarını kendisini fakirlik korkusuna düşürmediği kimsedir' demiştir".³⁶³

"Mutasavvıflara fukara adı verilir. Zira onlar, kendilerini mülklerden boşaltmışlar; yani içlerinde mal mülk sevgisi bırakmamışlardır".³⁶⁴ "Fakirlerin en belirgin özelliği şudur: onlar yoklukta feryat etmez; sızlanmaz; sükûnetlerini korurlar; ellerine bir şey geçince de onu başkalarına verirler; başkalarını kendi nefislerine tercih ederler".³⁶⁵

*Peygamber (s.a.v.) zamanında, ubudiyet ve kulluğu edâ hükmü hali içinde mescidde ikâmet eden Rasûlullah'ın (s.a.v.) sohbetinde bulunan, meguliyetlerin hepsinden yüz çeviren, muarazanın terk edilmesini söyleyen, rızıkları hususunda Allah Teâlâ'ya itimat eden ve ona tevekkül hâli üzere bulunan fakirler ve muhacirler bunlardır.*³⁶⁶

*Zâhirî ve bâtinî sebepleri terk ettiklerini söylesinler, tüm varlıklarıyla Müsebbib'e dönsünler, böylece fakr onlar için fahr olsun, o derecede ki fakr hâlini yitirdikleri zaman ağlasınlar, bunu ellerine geçirdiklerinde sevinsinler, onu bağrına bassınlar, onun neticeleri hâriç her şeyi hor ve hakîr görsünler diye Allah bu dereceyi ve mertebeyi fakirlere tashih buyurmuştur.*³⁶⁷

*Şeyhler şöyle demişlerdir: 'dervişin eli ne kadar darda olursa, hâli o kadar açık olur, (ona nispetle güzel haller açılır). Şu halde derviş kişi için malum (yani önce biriktirilmiş mal ve servet) bir talihsizliktir. O derece ki fakir hiçbir şeyi kaydı (ve mülkiyeti) altına almaz ki, o nispette o şeyin kaydı (ve bağımlılığı) altına girmiş olmasın.*³⁶⁸

"Ganî, kendisinden başkasına ihtiyacı olmayandır, bu yalnızca Allah Teâlâ'dır. Diğer tüm mahlûkat da; cin, melek, şeytan ve hepsinin varlığı ve bekâsı kendilerinden

³⁶³ A.g.y.,287.

³⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Değimleri Sözlüğü*, 158.

³⁶⁵ A.g.y., 158.

³⁶⁶ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, 85.

³⁶⁷ A.g.e., 86.

³⁶⁸ A.g.y., 86.

değildir”.³⁶⁹ “Bütün mahlûkat fakirdir. Fakat “Fakr” kelimesi tasavvuf ehlinin dilinde; kendisini bu sıfatta gören, kendisini bu hal kaplayan, bu dünyada ve âhirette ne yaratılış ne de var olmak konusunda elinde hiçbir şey olmadığını yakinen bilenler için kullanılır”.³⁷⁰

Bazı beyitlerinde “Fakîrî” mahlasını kullanan Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mecmûatü'l-Meânî'de; “Fakr sıhhat, gayrısı ise hastalıktır, dünyâ kıymetsiz şeylerle mağrur olmaktan ibâret iken bu âlemde asıl maksat fakra ermektir, dünyâlıklara bağlılıktan kalbi arındırıp fakr ile müzeyyen kılmak gerekir, kişinin yanında mal, mülk, evlat, hizmetliler, aile, ev bark, açık veya gizli neyi varsa hepsi Hüdâ'nındır ve hiç biri şahsa âit olmayıp sadece bir zaman için emânet olarak verilmiştir, bunları kendimize âit zannedip sahiplenmekle bu emânetlerin ağırlığını yüklenmenin bir anlamı yoktur, bunların hepsini gerçek sahibine hemen verip hakîki fakîrliği bulmakla tüm gamlardan âzâde olunur ve iki cihan rahatına erilir, her nefeste mülkün tek sâhibi olan Mevlâ'ya yönelmek gerekir” şeklindeki manalara değinmiş ve dünyâlıklara bağlılıktan âzâde olup hakîki fakra ulaşarak Mevlâ'ya ihtiyaç duyan bir kul olabilme niyâzında bulunmuştur. Yine Mecmûatü'l-Meânî'de, “Talebe fıkıh ilmini defterden ve lisandan alınırken fakr ilmini arzulayan ârif, onu ancak bir kâminden alabilir, fakirler şahtan dünyâ saâdeti isterken benim canım herşeyi terk etmiş bir hâlde Fakîrullâh Hz'lerinden fakrin saâdetini öğretmesini umar, fakr benim için yeterliyken akıl yürütüp fikir beyân etmeyi de, dünyâ mutluluğunu da, ahiret nimetini de ehline bıraktım” anlamındaki ifâdeler dile getirilmiş ve “Ey bana herkesten yakın olan Allâh'ım, ben fakîrim, büyüklük ise sana mahsustur ve tüm varlık senindir, beni akılıma ve tedbîrime güvenmekten âzâde eyleyerek sana boyun eğmiş bir kimse eyle, Fakîrullâh Hz'lerinin vesîlesiyle beni fakra eriştir ve muhtaçlığımı idrâk edebilmemi bana lütfeyle” şeklindeki duâlara yer verilmiştir.

İlm-i fikhî akl-ı tâlib defter u dilden alır

*İlm-i fakri cân-ı ârif rûh-ı kâminden alır*³⁷¹

...

Yâ İlâhi al beni her mâhtan

³⁶⁹ Gazâli, *Kimyâ-yı Saâdet*, Terc. M. Ali Özkan, C. 4, 153.

³⁷⁰ A.g.e., 154.

³⁷¹ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 313.

*Kıl sana hayrân ve kurtar âhtan
Ver bana fakri Fakîrullâh'tan
Eyle fânî ver bekâ sen şahtan
Hayret u fakr u fenâ bestir sana*³⁷²

3.6.13. Beni Benden Kurtar Niyâzıyla Fenâ / Nefyü'l-Vücûd:

“Fenâ, herhangi bir tat almamak sûretiyle hazlardan fânî olmak, (kendinden vazgeçerek) seçim yapabilme özelliğini terk etmek ve kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğu için tüm eşyadan fânî olmak demektir”.³⁷³ “Denilmiştir ki fenâ, Rabb’i dağa tecelli ettiğinde Hz. Musa’nın kendinden geçip kaybolması gibi her şeyden yok olma hâlidir”.³⁷⁴ “Cüneyd; ‘Fenâ, bütün sıfatlarından uzaklaşarak bütün varlığının Hakk’ın varlığı ile meşgul olmasıdır’ demiştir”.³⁷⁵ “Kim hükümlerin tasarrufunda ilâhî kudretin cereyân ettiğine şahid olursa ona, ‘Yaratılanlarda bir yetki görmekten fânî oldu’ denir”.³⁷⁶

“Kulun kendi varlığından fânî olması Hakk’ın celâlini temâşa ve azametini keşfetmesi ile olur. O derecede ki, Hakk’ın celâlinde dünyayı da âhireti de unuttur, himmetinin nazarında (bilumum manevî) makam ve haller hakîr görünür”.³⁷⁷ “Fenâ hâli, kulun benliğinin kaybolması ile tevhîdin gerçekleşmesi demektir. Bu hâl, tevhîdin en yüksek derecesidir. Kul, Allah tefekküründe o derece boğulur ki benlik bilincini de kaybeder hâle gelir. Buna fenâ fi’t-tevhîd denilir.”.³⁷⁸

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın, talebesi Molla Halil’e yazdığı mektupta fenâ husûsuna değindiği ve Cüneyd Hz’lerinin sözlerini aktardığı görülmektedir.³⁷⁹ Mecmûatü'l-Meânî’de de bu konuya genişçe yer veren ve yok olmayı başaranların

³⁷² A.g.e., 315.

³⁷³ Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, 267.

³⁷⁴ es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, 312.

³⁷⁵ A.g.y., 312.

³⁷⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 103.

³⁷⁷ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Haz. Süleyman Uludağ, 308.

³⁷⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Değimleri Sözlüğü*, 161.

³⁷⁹ Bkz. Bektaş, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'dan Talebesi Avnikli Molla Halil'e Öğütler*, 105.

hakîki varlığa ulaşır saâdete erdiğini, benliğine takılanların ise her türlü eziyeti çektiğini belirten Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mevlâ'ya vâsıl olabilmek üzere benlik âfetinin zıddı olarak fenâ husûsunu zikretmiştir. Yine Mecmûatü'l-Meânî'de benlikten kurtulma arzusuyla nefyi'l-vücûd husûsunda münâcâta yer vermiş olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, "Allâh'ım kalbimi senden gayrısıyla oyalanmaktan koru, reddedilişim hep benim varlığımdan ve benliğimden doğarken sen beni yok eyle ve günahlarımı da silerek yok et, gerçek üstünlük aslında yokluk ve muhtaçlık iken beni benden kurtar, benliğimi mahveyleyerek bana hayır sermâyesi ver, beni muhtaçlığın ve fenânın saâdetiyle her ân gerçek zenginliğe ulaştır, gönlümde senden gayrı her ne varsa hepsini yıkıp yok et, benliğim yüzünden sızlanıp feryâd ederken beni bu varlığımdan sen âzâd eyle ki fenâyâ ermenin zevkiyle gönlüm şâd olsun, enâniyete daldığım şu hâlime imdâd eyleyerek beni benliğimden halâs eyle, benlikten uzaklaştı ki gönlüm seninle mâmûr olsun, nûrunla varlığımın karanlığını yıkıp varlığımdan kurtararak beni yokluğa erdir, varlığımın seddi bana perde olmuşken kalbimi sana muhtaç olmaya mâil eyle ki tüm âidiyetleri üzerimden atıp fânî olayım ve fenâ ile tevhîde varayım, her ân eziyetini çektiğim benliğim rûhum için cehennem kuyusu iken varlığımdan kurtuluş emniyetin ta kendisidir ve bana benden ne geliyorsa tamâmı kötülükten ibârettir, gam ortağı, elemeler yoldaşı, tüm kötü işlerin başı ve cehennem ateşi hep benliğimdir, benliğimi önemsemekle kendi elimle kendimi rezil ederek huzûrdan uzaklaşmışım ve gönlümü karmaşa ile doldurup kendimi benlik içerisinde mağrûr etmişim, Allâh'ım benlikten sakındırarak bu gönlümü öyle geniş eyle ki tüm eziyetleri ve incitmeleri affedip kapatayım, benliğe boğulup hatâ işleyen biri olarak kalmışken bana eşyânın hakîkatini olduğu gibi göster ve beni benden kurtar" şeklinde niyâzda bulunmuştur.

İlâhi benliğim siccîn-i cândır

Azâb u mihnetim onda her ândır

Vücûdumdan necât emn u emândır

Bana benden gelen cümle yamândır

Beni benden halâs eyle İlâhi³⁸⁰

Fenânâme başlıklı kısımda da fenâyâ dâir niyâzda bulunan Erzurumlu İbrahim Hakkı, "Ey Allâh'ım gönlümü birliğinin nûruyla doldur ki senden başkası kara bir

³⁸⁰ İbrahim Hakkı, *Mecmûatü'l-Meânî*, 51.

gölge gibi olsun, bana nefsimi bildir ki senin zâtını ve sıfâtını kemâl ile bilmiş olayım, bana senin zâtına öyle bir tevekkül etmeyi nasîb eyle ki gönlüm seninle deniz ile dalga misâli bir olsun, beni erişip kavuşan visâl ehlinden eyle ve gönlümü senden hoşnut kıl, varlığımdan geçip fenâyâ ermeyi bana nasîb et ki son bulmaktan kurtulup nûrunla bâkî olayım” şeklinde duâ eylemiştir. İbretnâme isimli bölümde ise nefesine hitapta bulunan Erzurumlu İbrahim Hakkı, “Ey gönül gurbet mekânı olan bu fânî dünyayı terk edip Rabb’le kal, fânî olmayan âleme hazırlan ki dâimi vatan odur, gör ki vatan zannettiğin bu Hasankale’de elli yılda nice ahbâb fânî olup kabirlerde karar kılmış, ömrünü tükettiğin Erzurum şehrine de gel ve bak ki nice bin cân ecel bardağından içmiş, yaşadığın iki mekan olan bu iki handan bu güne kadar nice bin kervan geçip gitmiş, o göçüp giden dostları dâima rahmetle an ve onların hallerini düşünüp sürekli ibret al ki sen de burada fânî bir misafirsin ve sen de birgün gidersen, bu misafirhânedede gece ve gündüzün her biri geçici birer gölgedir, iyi veya kötü bir şekilde geçip gider ve biter, düşün ki Ashâb-ı Kehf üç yüz yıllık uykudan uyanınca Antakya şehrine korku üzere döndüler, onları tâkip eden Takinos’un, kendi akrabalarının, dostlarının, düşmanlarının, ailelerinin, çocuklarının, hepsinin fenâ bulup gitmiş olduğunu gördüler, karşılaştıkları kişileri tanımayıp mahzun ve şaşkın hissederek kimsesiz kaldılar ve dost olarak ancak Hakk’ı buldular, beden beşiği içinde çocuk oyunu gibi eğlencelerle boş yere vakit geçiren cânlar kendi nefislerini bilemediler ve fenâ buldukları ölüm ânı kendilerine geldiğinde pişmanlık içinde göçüp gittiler, bu belâ zindanı olan dünyâyâ düşen herkes birer fânî olarak cânını er yada geç verir ve bu gurbetteki nöbet sırasını atlatıp üzerinden savınca herkes âit ve lâyük olduğu vatanları neresi ise oraya varır, Ey Hakkı bir fânî olarak vaden her an dolabileceği için dâima tedârikli bulun ki rûhun, bedeninden ayrılırken gerçek vatanını seyrederek şâd olsun” manalarına yer vermiştir.

Ayrı bölümler halinde beyitlerin yer aldığı kısımlarda da fenâ konusuna değinen Erzurumlu İbrahim Hakkı “Enâniyetten çıkıp varlık sarayını yık ki benlikten âzâd olan kişi kendini fânî bulur, yokluğa erki hakîki varlığa ulaşsın ve varlığı O’nun göresin, işlerini O’nunla seyredip safâ süresin, benliğimden uzak oldukça Hakk’a yakınım ki sevdiğine yakın olan kendi varlığından geçip yok olandır, safâ bulanın hoşnut olduğu zevk dolu vakitler dâimi kalmadığı gibi boş yere birşeylere üzülenin çektiği cefâ ve gam da dâimi kalmayıp fenâ bulur, zevk de cefâ da sonradan gerçekleşen ânî hallerdir ve ânî olanın zaten kendisi fânîdir, bâkî olana ermeyi

dilerken son bulmaya mahkum fânî şeylere takılıp kalmamak âgâh olanların şânıdır” anlamındaki ifâdeleri vurgulamıştır.

“Benliğimden ben irak oldukça benim Hakk’a yakın
Varlığından yok olandır yâr-i gârine karîn”³⁸¹

Üç kısımdan oluşan Nefyi’l-Vücûd isimli bölümde de makam, mevki, övünç, süs, şatafat, mal, mülk gibi hiçbir şeyin kıymetinin bulunmadığını, tüm kârın benlikten geçip varlığı yok saymakta saklı olduğunu, fenâya eren kimsenin iki zıttan birini diğerine tercih etmeyeceğini, yokluğa eren kimse için lütufla kahrın, şekerle zehirin, hayırla şerrin, fayda ile zararın, bir an ile bin yılın, gölge ile güneşin aynı olduğunu, varlığını yok sayan bir kimsenin herkesçe bilinme ve beğenilme gibi boş heveslerle alâkasının bulunamayacağını belirten Erzurumlu İbrahim Hakkı, “Ne cismimi hatırlarım, ne kimseyle kavga ederim, ne korumam gereken bir malım var, ne kemâle erdiğim bir ilmim var, Hakk’tan gelen her şeye râzı olduğumdan dolayı dünyaya dâir ne korkum ne ümidim var, ne kötülenmek gibi bir endişem ne de övülmek gibi bir beklentim var, bunların hiç birine sahip değilim, sâhip olduğum tek kazancım yokluğumdur, Ey muhtaç olan fakîrî bil ki, var olan ve varlığının işâretleri her zerrede görülebilen O’dur, senin tek kârın ise varlığını yok bilip benliğinden geçmektir” şeklindeki ifâdelere yer vermiştir.

Ne azmim ne murâdım var
Ne tedbîrim ne zâdım var
Ne aklım ne reşâdım var
Ne cism u cânı yâdım var
Vücûdum nefyidir kârım
*Ne ben varım ne efkârım*³⁸²

Eserdeki aynı bölümde, yokluğunu bilen âşığın gönül beytinde hep mâşuğu ile beraber olduğuna, cisminden uzaklaşmanın gönlünde dostu bulacağına, enâniyetten kurtulup Hakk’a varana ölü denilemeyeceğine, kişinin Rabb’i ile arasında engel olarak kendi benliğinin bulunduğu, sevenle sevilenin iki farklı ismi olsa da aslında onların bir olduğuna, her şeyin bir ve tek olana âit olduğuna, enâniyetle gönlün

³⁸¹ A.g.e., 312.

³⁸² A.g.e., 448.

cehenneme, enâniyetten kurtulmakla da gönlün cennete dönüştüğüne, endişelerle dolmanın, “Ben” olarak kalmaktan kaynaklandığına, övülmekten hoşnut olup yerilince rahatsızlık hissetmenin de benlik duygusuyla gerçekleştiğine, varlığından geçene zıtlıkların bir görüldüğüne, yokluğa eren kişiye; var olanın zâhir olacağına, herşeyin Hakk’ın müsâdesiyle gerçekleştiğine, fenâ bulmaya mahkum olan benliğin olayları yönlendirmede bir yetkisi olamayacağına, benlikten kurtulmanın her zerrede sevgiliyi gördüğüne, varlığından kurtulan kişilerin hiçbir sözü susmak kadar güzel bulmadığına, suskunluğun; yokluğunu bilenlere nice sözlerden çok daha fazlasını anlattığına, sergilediğimiz hiçbir hünerin Hakk’tan gayrısını gönülden çıkarmaktan daha değerli olamadığına, görünür olması sebebiyle var zannedilen cism âlemin aslında fânî olduğuna, benlik perdesini aradan kaldıranın kendi gönlünde mâşuğunu bulacağına, karanlık ile ışığın bir arada bulunamadığı gibi kalpte de Hüdâ’nın nûru ile benliğin aynı anda bulunamayacağına, birlik için kalpte sen-ben ayrımının olmaması gerektiğine, kalpteki bu halleri anlamayanlara bunlardan bahsetmenin doğru olmadığına, kalbe Hakk’tan gayrısının alınmaması gerektiğine ve gayr olanların en başında ise enâniyetin bulunduğu, buzun güneş karşısında eriyip gitmesi gibi dosta ulaşabilmiş olan kimsenin varlığından eser bulunmadığına, var olup görünmek isteyen deryâdaki köpük hemen sönmeye mahkum iken var olmak ve görünmek gibi bir derdi olmayan deryadaki tuzun bizzat deryâdan olduğuna dâir ifâdelere yer verilmiştir.

Ayrıca benlik uykusundan uyanmanın ve ikilik korkusundan halâs olmanın Allah’ın yardımı ile gerçekleştiği husûsu, şu ifâdelerle vurgulanmıştır;

“Bi-avnillâh uyandım çünkü benlik uykusundan hoş
Bi-emnillâh halâs oldum ikilik korkusundan hoş”³⁸³

³⁸³ A.g.e., 452.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Mecmûatü'l-Meânî'nin Türkçe kısımlarının transkripsiyonu gerçekleştirilirken izlenen usûl, hem içeriğin anlaşılabilirliğini arttırmak hem de okunan ifâdelerin akışında duraksamaya sebep vermemek adına, latin alfabesine aktarılan ânınçün/onun için, etsun/etsin, olduğıyçün/olduğu için, virüb/verip gibi bazı kelime ve eklerin, yazıldığı dönemin dilinde kullanılan hâlinin değil de günümüzde kullanılan hâlinin tercih edilmiş olmasıdır. Kâfiyenin devreye girdiği durumlarda ise âhengi bozmamak adına eski ifâde şekli, olduğu gibi aktarılmıştır. Yazının transkripsiyonu aşamasında yöntem olarak sâkin 'Hemze' apostrof (') ile, sâkin 'Ayn' ise ters apostrof (˘) ile yazılmıştır. 'Hemze' ve 'Ayn' harflerinin harekeli olması durumunda, ister kelime başında ister kelime ortasında olsun apostrof veya başka bir işâret kullanılmamıştır. "Mir'ât" veya "San'ât" örneklerinde olduğu gibi 'Hemze'nin veya 'Ayn'nın kendisi harekeli olup öncesindeki harfin sâkin olması durumunda ise apostrof veya ters apostrofa yer verilmiştir. Ayrıca 'ح', 'خ' ve 'ه' harfleri 'H' ile; 'ث', 'س' ve 'ص' harfleri 'S' ile; 'ز', 'ذ' ve 'ظ' harfleri 'Z' ile; üç noktalı 'ك' harfi 'N' ile; 'ض' harfi günümüzdeki kullanımı dikkate alınarak 'D' veya 'Z' ile; 'ط' harfi 'T' ile karşılanmıştır. Kalın okunan yerler 'A, U, I' harfleriyle, ince okunan yerler 'E, Ü, İ' harfleriyle hissettirilmeye çalışılmıştır. Med ile okunan uzun 'A, İ, U' harfleri şapka ile 'Â, Î, Û" şeklinde yazılmıştır. Med ile gelen 'ق' ve 'غ' harfleri, 'Gâr' örneğinde olduğu gibi 'Ā' ve 'Ū' harfleriyle belirtilmiştir. 'Kıyl ü kâl' örneğinde olduğu gibi 'ض' ve 'ق' harflerinden sonra gelen med harflerinden 'ي' harfi, mânâ değişikliğini ve yanlış telaffuzu önlemek için sâdece birkaç yerde -iy şeklinde yazılmıştır. Ayrıca transkripsiyon esnasında eserdeki sayfa numaraları koyu köşeli parantez [] içinde belirtilmiştir. Farsça tamlamalarda 'İnsân-ı Kâmil' örneğinde olduğu gibi tire işâreti '-' kullanılmıştır. Arapça tamlamalarda 'Nefyü'l-Vücûd' örneğinde olduğu gibi "L" harfinden önce apostrof, sonra ise tire işâreti kullanılmıştır.

MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ'NİN TÜRKÇE KISIMLARININ TRANSKRİPSİYONU

[XXIII]

MEDH-İ BİTLİS

Hüdâ'nın cennetidir şehr-i Bitlis
Cihânın zînetidir şehr-i Bitlis
Gönüller minnetidir şehr-i Bitlis
Ki dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrindir hisârı yüce dağlar
Akan sular o vâdilerde çağlar
Bulur zînet o çaylardan bu bağlar
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bunun vâdileri vardır pür-enhâr
Kenarında zümerlemiş âlî eşcâr
Güzel bağlar dolu envâi esmâr
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Çün açılır gülistanda kızıl gül
Olur âşık onunun hüsnine bülbül
Hezar efgân ile söyler nice dil
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Taşı nerm ve havası germ u şâfi
Suyu şirin u azb u serd u sâfi
Turâbı münbit ve ni'metle kâfi
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bunun ni‘metleri erzan u boldur
Behişt olduğuna bir şâhit oldur
Bunun her semti sa‘b u taşlı yoldur
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin bahçelerdir sol u sağı
Çü ayn-ı selsebîl akar bulağı
[XXIV]
Müzeyyendir bulağla her sokağı
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehri pâk eder bu nehr-i cârî
Buyûtu saf saf olmuş her kenarı
Bunu ehliyle ma‘mûr ede Bârî
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin kal‘ası gâyet metîndir
Adüvden onda sâkinler emîndir
Şerefli bu mekândır hem mekîndir
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Müşerreftir bu câmi‘lerle Bitlis
Bu gök meydanda hoştur cây-ı tedrîs
Eder tâlibleri her ilmi te’sîs
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bunun hammâmlarıdır germ u pür-nûr
Tecerrüd ehlin eyler pâk u mesrûr
Derûnudur peri-rûlarla ma‘mûr
Bu dñnyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin hiç bulunmaz bir kusuru
Kusûr-ı cennete benzer kusûru
Riyâz-ı cennet olsun hem kubûru

Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin vasf olunmaz hüsn u ânı
Verir her semti cennetden nişânı
Hüdâ'nın hıfzı olsun dîdebânı
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin hanları hoş hânedândır
Ki nesl-i keykubât-ı âlişândır
Kamunun cediti ol şâh-ı cihândır
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bunun âlimleri âmil olurlar
Ve sabr u hilm ile kâmil olurlar
Kadimi devleti şâmil olurlar
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bunun âlim kulları bî-kıyl ü kâldir
Ve zikr-i Hakk ile pür-vecd u hâldir
Dahî kâmilleri ayn-ı kemâldir
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

[XXV]

Bunun sâlihleri zühhâd olandır
Salavât u savm ile mu'tâd olandır
İbâdetle dün ü gün şâd olandır
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Ne varsa âhirette bunda hem var
Bu şehir olmuş misâli cennet ey yâr
Kûsûr u hûri var enhâr u eşcâr
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehir ehli, muhibb-i evliyâdır
Şecâatli ricâli eshiyâdır

Ve nisvânı kamu ehl-i hayâdır
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Bu şehrin halkı hep hüsn ü ândır
Kusûr içinde hurîler nihândır
Nice zevk u safâya hoş mekândır
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Çü Bitlis ehl-i dünyâ cennetidir
Bu Tillo ehl-i mâ'nâ cennetidir
Gönül keşf olsa Mevlâ cennetidir
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Saîd olan bu şehre dâhil olmuş
Saâdetle huzûra nâil olmuş
Bu devletle likâyâ vâsıl olmuş
Bu dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

Gel ey Hakkı bu şehrin kadrini bil
Ki mādâm bundasın zevk-i safâ kıl
Hemân ol bunda üns-i Hakk'a mâil
Ki dünyâ cennetidir şehr-i Bitlis

[1]

TERTÎB-İ ULÛM

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm
Allâh adının avniyle eshel
Ben bu kitâbı bed' etdim evvel

El-hamdu lillâh halk etti insân
Nefh etti rûhun bahş etti îmân

Hem verdi ilmi hem hilm (u) ânı
Hem akl u fehm u nutk u beyânı

Olsun salât ol peygambere hem
Âline her ân sahbına her dem

Ba'de Edâi Mâ Hüve'l-Vâcib;
Der Hakkı yazdım mevzun kitâbı
Derc ettim onda on iki bâbı

Evvelki bâbı ilme delâlet
İkinci bâbı icmâl-i âlet

Üçüncü bâbı Kur'an u hattır
Dördüncü bâbı fikh u lugattır

Hem bâb-1 hâmis tasrifi şâmil
Altıncı bâbı nahv u avâmil

Hem bâb-1 sâbi' mantık değil mi
Hem bâb-1 sâmin âdâb ilmi

[2]

Hem bâb-1 tâsi' ilm-i meâni
Onuncu bâbı hikmet beyânı

Hoş cüz'iyâta on bir vusûldür
Hem on ikinci bâbı usuldür

Çün bu kitâbı kıldım müretteb
Hem yüz yirmi beş beyt olup hep

Adın dedim Tertîb-i Ulûmdur
Zîrâ fûnûn-ı ilme rusûmdur

Evvel ki Bâbı İlme Delâlet

Ey ilm-i tâlib v'ey tab'ı eslem
Hem fehmi zeyrek aklı müselleme

Allâh bize iş arz eylemiştir
İlm u amel hem farz eylemiştir

Olmak dilersen kâmil efendi
Cândan kabul et bu nush u pendi

Kul olma halka âzâde cânsın
Hikmet yitirmiş hem arayansın

Etme tehhül kâm almadıkca
Bahr-i ulûma bir dalmadıkca

Göç karye(den) geç evden dükkândan
Gel hücreye kaç havf u ziyândan

Ol ehl-i ilme tenhâ mekândır
Hısn-ı metîndir dâru'l-emândır

Hücre güzeldir medrese hoştur
Ol pür-ilimdir taşrası boştur

Bulmak dilersen emn u selâmet
Gir hücreye kıl sabr u kanâat

Oku yaz ondan kesb-i kemâl et
Her ilmi öğren hem gavrına yet

Bir günde oku sen iki dersi
Bir madde bir de şer'î ya Farsî

Fevt etme dersi ömr etme zâyî'

Tut ders u devri her işe mâni‘

[3]

İlm ile olsun fikr u hayâlin

Tâ düzgün ede Hakk cümle hâlin

Her hafta beş gün tahsîl edersin

Cum‘a ve salı ta‘til edersin

Her ne okursan ger çok ger az

Her bir kitâbı sen ders be ders yaz

Sâbit, sahîh, tok yaz kitâbın

Ölmez oğuldur kalsın sevâbın

Sen ilmi saklı hiç tutmayasın

Şâkird okut kim unutmayasın

Zeyrek şerîk ve sâlih refiki

Buldunsa âsân hoca şefiki

Onlarla eğlen yârâna gitme

Karışma halka hem sohbet etme

İkinci Bâbı İcmâl-i Âlet

Bil ilm-i âlet ilm-i Arab’tır

On ikidir ol cümle edebtir

İlm-i lugattir bil istibâkı

Sânî u sâlis sarf u iştikâkı

İlm-i nahivdir râbi‘ bil ânı

Oldu beşinci ilm-i meânî

Altıncı çünkü ilm-i beyândır
Vaz' u bedî' hem ondan nişândır

Sâbi'le sâmin eş'âra vâfi
İlm-i arûz u ilm-i kavâfi

Bil ilm-i tâsi' inşâ'-ı nesri
Bil ilm-i âşir inşâd-ı şî'ri

Hâdi aşerdir bil ilm-i imlâ
Sânî aşerdir âdâb-ı ulyâ

Ammâ bu yerler kim Erzurum'dur
Tertîb-i ilmi başka rûsûmdur

Ger Erzurum'da kalmak dilersen
Deryâ-yı ilme dalmak dilersen

Âdetce oku tertîb-i ilmi
Tahsîl edegör ilm ile hilmi

[4]

İlm u hilm çün hulk-i Hüdâ'dır
Onu bulan dil gamdan cüdâdır

İki cihânda izzet ilimdir
Hem cân u dilde lezzet hilimdir

Üçüncü Bâbı Kur'ân u Hattır

Kur'ân'ı evvel hatm eyle ândan
Tecvîd-i Türkî hıfz eyle cândan

Tecvîdle çünkü hatm indirirsin
Her dersi otuz üç döndürürsün

Her günde bir ders al bir de meşk al
Tekrâr-ı ders et meşke meyil sal

Hatt-ı sülûsten üç ebced eyle
Dördüncü kerre yaz hendese ile

Neshi de meşk et ebcedle bir kaç
Ta‘lîki hoş yaz rızk kapısın aç

Kur‘ân hattı çün hatm edersin
Haftada beş gün derse gidersin

Dördüncü Bâbı Fıkh u Lügattir

İlm-i lügatten başlarsan evvel
Manzum kitâplar hıfzıdır eshel

Yûsuf lügat hoş bil Birgili hem
Fehm et oldur dîn içre elzem

Ondan okursun Münyet Musallî
Tuhfe fikhdan bil bul tesellî

Ta‘lîm-i Muallim hoş fehm edersin
İlmin tarîkin bulur gidersin

Bunlarla hıfz et Manzûm Akâid
Hem Şükürnâme bil bul fevâid

Bâb-ı şurûtı Manzûm-i Rûmî
Hem oku bu Tertîb-i Ulûm’ı

Manzûm Hilye-i Hâkânî’yi bil

Hayriyye bil ol her hayra nâil

Divânî hattın bil ama yazma

Dünyâyâ mâil olup da azma

[5]

Hem Bâb-ı Hâmis Tasrifi Şâmil

Pes ilm-i sarf u hem iştikâktan

Emsile hıfz et çok okumaktan

Ondan Binâ'yı hıfz eyle muhkem

Maksûd'u fehm et maksûdunu hem

İzzi'yi hıfz et i'lâlini yap

Oku Merâh'ı hem sarftan sap

Sarf ile oku Farsî lügatı

Bil Şâhidî iç âb-ı hayâtı

Ondan Nisâb-ı Sıbyân bulursun

Genc-i lügâta mâlik olursun

Attâr Pend'in hıfz eyle cândan

Ahlâk ilmin hoş öğren ondan

Altıncı Bâbı Nahv u Avâmil

İlm-i nahivden hıfz et Avâmil

Terkîbini hem zabt eyle kâmil

Küçük Avâmil bilgil muvâfik

Unmûzec oku dinle Hadâyık

İzhâr'ı oku işit Netâyic

Kâfiyye hıfz et Câmî işit geç

Gel yine sarfı kendine iş et
Şâfiye hıfz et Çarperde'ye yet

Hem ilm-i hattın hıfzın tamâm et
Çün ilm-i imlâdır ihtimâm et

Nahv ile oku Farsî Ferište
Oku Gülistân hem Bostân işte

Divân-ı Hâfız'ı bil anla Râzî
Oldur hakikat oldur mecâzî

Hem Bâb-ı Sâbi' Mantık Değil mi

İlm-i hikemden bil mantık akdem
Îsâgocî bul hıfz et mukaddem

Ondan Hüsâm-Kâtî görürsün
Onunla Muhyiddîn'de yürürsün

[6]

Oku Fenârî, Kul Ahmed işit
Bil Velediyye âdâb ile git

Şemsiyye oku hem Kutb-i Mantık
Dâvud u Seyyid bil ol müdekkik

Tehzîb'i hıfz et oku Celâl'i
Mîri'yle bulsun mantık kemâli

Mantıkla oku Tecvîd-i Manzûm
Bil Şâtübî hem Bur'iyye ma'lûm

Şerh-i Halebî bul bil mesâil
Oku Vikâye ol ona mâil

Hem Bâb-ı Sâmin Âdab İlmi

Âdâbı öğren oku Hüseyinî
Şerh-i Adud'la bil Mîri Zeyn'i

Merhûm Saçaklı öğretmiş âyin
Âdâbı etmiş Takrîr-i Kavânîn

Hısnu'l-Hasîn kıl âdâba rehber
Hıfz et Emâlî hem Fıkh-ı Ekber

Ta'rîf-i Seyyid bil ıstılâhı
Hem Ahterî'den zabt et Sihâh'ı

Vankulu'nu bil Kâmus'a bul râh
Farsî Halîmî bil Ni'metullâh

Hem Bâb-ı Tâsi' İlmi Meânî

İlm-i meânî oku mükemmel
Telhîs'i hıfz et anla Mutavvel

İlm-i beyân'dan bil İstiâre
Vaz' u bedî'i hem onda ara

Bunlarla bile hem bil arûzu
Şerh-i Adud bil vaz'ın furûzu

İlm-i arûzdan bil Endülisî
İlm-i kavâfiden Nablîsî

Onuncu Bâbı Hikmet Beyânı

Bil ilm-i hikmet bul Kādı Mîr'i
Hem Molla Lârî düştüğü yeri
[7]

İlm-i kelâmdan hem kalma hâlî
Şerh-i Akâid bil hem Hayâlî

Bil Hikmetu'l-Ayn u Mirza Cân'ı
İsbât-ı Vâcib lâzım bil ânı

Bil Muhtasar'dan koy Müntehâ'sın
Bul külliyâtın bu intihâsın

Hikmetle bile ol şer'a nâzır
Bil Mültekâ hem Eşbâh Nezâir

Bil Mecmau'l-Bahr İbni Melek'ten
Dört mezhebi bil kâm al felekten

Hoş Cüz'iyâta Onbir Vusûldür

Hikmetten oku hem cüz'iyâtı
Fehm et cihânı seyr et cihâtı

Hendese ilmin okursan evvel
Eşkâl-i Te'sîs Şerhi'n bil eshel

İlm-i hesâbtan oku Hulâsa
İbn Çullî bul eriş havâssa

Bil ilm-i hey'et bul Şerh-i Çagmîn
Bercendî'yi kıl halline ta'yîn

İlm-i amelden bil usturlâbı

Aç Bist Bâb'ı seyr et tulâbı

Rub'-ı Müceyyeb doğru ameldir

Oku amel kıl kim bî-bedeldir

Rub'-ı Mukantar bil eyle seyrân

Coğrafya bil Takvîm-i Buldân

Bil ilm-i zîcden Sî Fasl-ı Tûsî

Takvîmin oldur zîbâ arûsı

İlm-i nücûmdan ahkâmı bulma

Olacak olur sen boş yorulma

Ahkâm-ı necmi bilmek hatardır

Ahkâm-ı şer'î bil mu'teberdir

Okut ulûm cüz'îyle bile

Teşrih ilmin Tıbb-ı Nebî'yle

Teşrihi seyr et gör sen de san'at

Tıbb ilmini bil bul tende sıhhat

[8]

Okut Sirâc'ı farz et ferâiz

Rûznâmeler say keşf et gavâmız

Hem Şir'a Metni'n şerh ile okut

Âdâtın işle sünnetlerin tut

Ahlâk ilmin bilgil Tarîkat

Hem tut hem okut oldur hakikat

Hem On İkinci Bâb-ı Usûldür

İlm-i usûl-i fikh içre Tavzîh
Oku ve fehm et Tasrîh u Telvîh

Usul-i hadîsten Nuhbe görürsün
İlm-i hadîse doğru yürürsün

Bunlarla okut Metn-i Meşârik
İbni Melek'ten seyr et Mebârik

Tefsir ilmin bil bul hidâyet
Beyzâvî olsun derse nihâyet

Çün bu ulûmu tahsîl edersin
Hep nüshayı bil tekmîl edersin

Me'zûn olursan okut ulûmu
Neşr eyle halka nef'-i umûmu

Âmil olursan kâmil olursun
Hikmetleri hep sen de bulursun

Çık hücreden gel eyle tenezzül
Eyle tehhül kesb et tevekkül

Sen cümle halka rıfk et halîm ol
Hüsn ü müdâra eyle selîm ol

Dünyâyı sevme alma riyâset
Hükkâma gitme çekme siyâset

Her halde Hakk'a hoş i'timâd et
Her işte onu cânınla yâd et

Her emri tefvîz et eyle rahat

Teslîm u râzı ol bul saâdet

İlm u ameldir maksad cihândan
Hem ma‘rifettir matlûb-ı cândan

Ta‘lîm-i dîndir çün lübb-i tâat
Dîn ilmin okut saat be saat

[9]

Tahsîl-i ilmin budur tarîki
Ehven hem akreb yoldur hakîki

Tâliblere bu manzûme iştir
Târîhi bin yüz altmışla beştir

Hakkı bu pendin haktır muhakkak
İlm u amel hem tevfik ede Hakk

Tertîb-i Ulûm fi Beyteyni

Lûgat bil sarf u nahiv u mantık, âdâb
Hesâb u hikmet u hey’et suturlâb

Meâni bil usûlin şerîat
Hadîs u fikh u tefsir u tarîkat

LUBBU’L-ULÛM

Hep ulûmun menba‘ı dildir fûnûnun kânîdir
İlm-i bâtın enfa‘dır kim Hakk’ın irfânıdır

İlm-i zâhir ders ü tahsîl ü tefekkürden gelir
İlm-i bâtın samt ü nisyân ü tahayyürden olur

İlm-i bâtın ilm-i dildir kim ledünn ilmidir ol

Akl u fikr u fehmi koy onu hayrette bul

Hâne-i dil bâb-ı hayrettir ona zikr ile dal
Bâb-ı hayretten huzûr-ı Hakk'a gel her ilmi al

Çün ledün ilmin dile ilhâm eden Mevlâ'sıdır
Pes gönül ilmi ulûmun efdal u a'lâsıdır

İlm-i zâhir sût gibidir ilm-i bâtın yağdır
Aşk onu yapıp yağın alıp kalanın dağıtır

İlim-i din ilm-i şerîatle tarîkattir ayân
İlm-i dil ilm-i hakîkattir muhabbettir nihân

İlm-i bâtın ilm-i terk-i masivâullâhtadır müdâm
İlm-i terk-i hazz-ı nefis u hakkını vermek tamam

İlm-i dil zikr-i Hüdâ ilm-i teveccühtür ona
İlm-i tevhîd u tevekkül ilm-i tefvîz u rızâ

İlm-i teslîm u tahammül ilm-i züll u iftikâr
İlm-i fakr içre fenâ ayn-ı bekâdır ber-karâr

Rabb'ini bilmek dilersen evvela kendin tanı
Kim ki bildi nefsinı gönlünde bulmuştur ânı

[10]

Kalbe gösterse cemâl-i bâ-kemâlin ol Vedûd
Aşk-ı nurûndan yanar akl u ten cân u vücûd

Nûr-ı vahdet kalbine ger nâzil olsa bî-gümân
Cümle eşyâyı ke-mâ-hî bir görürsün her zamân

İlm-i dil çün vahdet lisana sığmaz ol
Bahr-ı bî-pâyâna mümkün nâver ona sığmaz ol

İlm u bâtn setridir Allâh'tan emânettir sana
Setri ifşâ etme ey Hakkı hıyânettir sana

[30]

ÜÇ LİSANDA BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu beyt

Fakrdır cevher, sivâsıdır araz
Fakr sıhhat, sivâsıdır marâz

Cümle âlemdir hayâlât u gurur
Fakr imiş ancak bu âlemden garaz

[32]

VUSLATNÂME

Hak ismiyle bu nâmeyi başladım
Ve hamdiyle cân-ı cânâ bağışladım

Habîbine olsun salât ü selâm
Dahî âl u ashâbına bi't-tamâm

Ve ba'de bize geldi mektûbunuz
Ve ma'lûmumuz oldu matlûbunuz

Suâlin cevâbı budur ey ahî
Gönül derdine hoş devâdır dahî

Ey iki cihâna dil indirmeyen
Muhabbet odun dilde söndürmeyen

Harâm olur ehl-i Hakk'a dü cihân
Gönülde ne dünyâ kalır ne cinân

Seni benliğinden Hakk etsin cüdâ

Dahî kıla kendiyle bâkî Hüdâ

O derd u taleb kim derûnunda var
Beşâret sana vermiş ol yâr-ı gâr

Muhabbetle bakmış sana ol Vedûd
Dil âyinesinde odur derd u dûd

O devlet kuşu konu çün başına
Onu cânda hıfz eyle bak işine

O derd u taleb kadrini bil hemân
Onun izdiyâdına sa'y et her ân

Dilersen ki ol derd ile dolasın
Devâ bulup onunla mest olasın

[33]

On âfetten et kalbini tahliye
Onu on güzel huyla kıl tahliye

Hemân sen dil âyînesin pâk sil
Temâşâ-yı dîdâr-ı dildârı kıl

Ki dermân ola derd u hüznün sürûr
Mukallible kalb ede her dem huzûr

Biri bu ki gafletten et tahliye
Derûnun teveccühle kıl tahliye

Sakın kendi kalbinden olma baîd
Ki dergâh-ı Hakk'tır gönül ey saîd

O hâzır seninle hemîşe bile
O nâzır dile dilden onu dile

Seni yaratandır sana pek yakın
Sen onu ırakta arama sakın

Gönül dost evidir sözüm kıl kabûl
Hemân onda iste onu onda bul

Çü Hakk ehlinedir dü âlem harâm
İkisin dahî ehline ver tamâm

İki âlem ehlerinden ümmîdi kes
Hakk ehliysen oldur sana dilde bes

Cihân ehli nefis için eyler duâ
Koy ol düşmanı dosta sen kıl senâ

Hemân her nefes Rabbini yâd kıl
Huzû‘u huzûrunda mu‘tâd kıl

Teveccühle tâ içeri gelesin
Gönül hânesinde murâd alâsın

İkinci bu kim şirkten tahliye
Dilin eyle tevhîd ile tahliye

Sakın şirk semtine gitme sen
Bu nâsı şerik-i Hakk etme sen

Hafî şirke cehl ile dalmayasın
Azâb-ı elîm içre kalmayasın

Hakk’ındır her iş halktan sanma sen
Niçin deme ateşlere yanma sen

Her emri edip eyleyen tanrıdır
Her insânı hem söyleten tanrıdır

[34]

Gönüller onun lütf u kahrındadır
Bu zerrât-ı âlem hem emrindedir

Tasarruf onundur kamuya tamâm
Çü âlât olur bu havâs u avâm

Hemân her nefes Rabb'ini yâd kıl
Kamu işleri ona isnâd kıl

Ki tevhîd-i ef'âle erişesin
Ve cümle halâyıkla barışasın

Kamuyu koyup içeri giresin
Gönül halvetinde Hakk'a eresin

Üçüncü edip kalbini tahliye
Hazerden tevekkülle kıl tahliye

Sakın kimseden kılma havf u hazer
Derûrunda bir şeyden etme keder

Kamudan sana Rabb'ini bil karîb
Ona i'timâd et ki oldur rakîb

Ne sıhhat ne ni'met ne mansıb ne mâl
Ne devlet ne san'at ne izz u kemâl

Ne mülk u akar ve ne kesb u ne kâr
Sakın bunlara etme hiç i'tibâr

Vekîl eyle Rabb'in ki ihsân eder

Çetin işlerin cümle âsân eder

Yuvarlansa dağdan değirmen taşı
Dayan Rabb'ine koy yoluna başı

Hemân her nefes Rabb'ini yâd kıl
Ona ittikâyı metîn kal'a bil

Ki cânın kederlerden âzâd ola
Makâm-ı tevekkülde dilşâd ola

Hazerden geçip içeri gelesin
Gönül âleminde Hakk'ı bulasın

Ve dördüncü tedbîrden tahliye
Dilin eyle tefvîz ile tahliye

Sakın etme tedbîr ve Rabb'inle ol
Ki yarın ki günün ebesidir ol

Her iş çün miktarladır ey saîd
Ko tedbîri rahattan olma baîd

[35]

Umûrun ona eyle tefvîz kim
Her emrin sonun hoş bilir ol Hakîm

Bir işi murâd etme yüklenme bâr
Çü muhtâr odur etme sen ihtiyâr

Bilâ-ihtiyâr olsa dil bî-murâd
Bulur cân tefvîzden hoş reşâd

Ona kıl her emri havâle tamâm
Ko teşvîşi tut gönlünü hoş müdâm

Her iş vaktine bağlıdır ey Hasan
Ko ta'cili çekirme gam rûha sen

Hemân her nefes yâd edip Rabb'ini
Ko tedbîri takdîre ver kalbini

Ki gamlar gidip olasın pür-sürûr
Gönül halvetinde bulasın huzûr

Beşinci ceza'dan dilin tahliye
Edip sabr u hilm ile kıl tahliye

Sakın sanma kim halk ederler cefâ
Hiç usanma kim Hakk'tır eyler vefâ

Çü Rabb'indir ancak edip eyleten
Dahî herkesi tepretip söyleten

Raûf u Rahîm eylemiş ta'miye
İbâdı yediyle seni terbiye

Sadîk u adüvv sanma sen nâsı ko
Ki dostun Hüdâ'dır ve nefsin adüvv

Seni Hakk huzûruna da'vet eder
Güzel cânın eyler icâbet gider

Eğer mâni' olduysa nefs-i kenûd
Belâ kamçısıyla sürer ol Vedûd

Cefâsı vefâdır sana kıl safâ
İbâdına lütf eyle etme cefâ

Hemân her nefes Rabb'ini zâkir ol
Belâsına bî-ceng hoş sâbır ol

Ki tâ hilm ile içeri gidesin
Gönül gülşeninde huzûr edesin

Ve altıncı hem kibirden tahliye
Dilin kıl nihân-ı züll ile tahliye

[36]

Sakın kendini sen beğenme dahî
Büyüklenme bir kimseye ey ahî

Bu dil hânesin ucubtan eyle pâk
Ko kibri zelîl eyle nefsin çü hâk

Enâniyyeti sil gönülden gider
Ki vermiş o mir'ât-ı Hakk'a keder

Nihân-ı züll ile dilde hor olasın
Kamu halkı senden yüce bulasın

Derûnunda sen züllü iksir bil
Bu sermâyeni dilde mestûr kıl

Kamu nâsa haddince kıl ihtirâm
Ki halkla tezellüdüdür ancak harâm

Hüdâ'nın rızâsın gönüllerde bul
Seni her gönülden ol eyler kabûl

Hemân her nefes Rabb'ine kıl rucû'
Ve züll u hakâretle eyle huzû'

Ki bî-ucub u kibr içeri gelesin

Gönül mahfilinde onu bulasın

Yedincisi i'râzdan tahliye
Dilin eyle teslîm ile tahliye

Sakın kim kazâdan ceza' eyleme
Ya i'râz edip ya niçin söyleme

Hemân cism u cânınla teslîm olup
Değirmenin alt taşı misli kalıp

Kimi Hakk ne söyletse dinleyesin
Ne ettirse hep ondan anlayasın

İşâretlerinden olup hisse-mend
Beğen işlerin sâkin ol kıl pesend

Ki ahkâmı ensebtir ahvâlına
Ve âdetleridir saâdet sana

Ne geldiye dostundan eyle kabûl
Münâsib gör epsem dur onunla ol

Seni nefis ısırdıysa kır dişini
Ve cû' u seherle bitir işini

Hemân her nefes Rabb'ini eyle yâd
Ve hükmüne tav'ınla kıl inkıyâd

[37]

Ki teslîm olup içeri gelesin
Gönül hücreinde dürûs alasın

Ve heştüm sahttan dilin tahliye
Edip hoş rızâ birle kıl tahliye

Sakın sen kazâya saht etme hiç
Ve ahkâm-ı Hakk'tan kaçıp gitme hiç

Hakîm'in her işinde sen hoşnûd ol
Küçük şerde nice büyük hayrı bul

Seninçün ezelde ne yazdıysa Rabb
Ona râzı ol bul onu bî-taab

Ne kuldân taleb kıl ne de ilticâ
Ne bir şey murâd et ne sa'y u ricâ

Kazâya rızâ ver bul emn u emân
Saâdetle rahatta kal her zamân

Gönül hoşluğudur makâm-ı rızâ
Çü bağ-ı iremdir bu vâsi' fezâ

Bir olur yanında sürûr u elem
Beraber görünür sana bîş u kem

Hemân her nefes Rabb'ini zâkir ol
Kazâsıyla hoş ol rızâsıyla dol

Ki tâ bey-saht içeri giresin
Gönül halvetinde ona eresin

Dokuzuncu nisbetten et tahliye
Dilin ondan et fakr ile tahliye

Sakın kendine bir şey etmeyesin
Yalan da'vâ semtine gitmeyesin

Yanında ne bulunsa ger milk u mâl
Ger evlâd u gılmân u ehl u ıyâl

Eğer hânümândır eğer cism u cân
Havâss u kuvâsiyle zâhir nihân

Hüdâ'nındır onlar kamusu hemân
Yanında emânet komuş bir zamân

Niçin bunca ağır emânet yükün
Çekersin nice cevr ile dün ü gün

Hemân sâhibine kamusun verip
İki âlemin rahatına erip

[38]

Bu devletle fakr-i hakîkîyi bul
Kamu havf ve her gamdan âzâde ol

Hemân her nefes Rabb'ine kıl huzû'
O'dur mâlikü'l-mülk ona kıl rücû'

Ki tâ fakr ile içeri gelesin
Gönül âleminde onu bulasın

Onuncu vücûdundan et tahliye
Derûnun fenâ birle kıl tahliye

Sakın yok yere varlık etmeyesin
Vücûdun günâhına batmayasın

Enâniyyetinden hemân çıkagör
Yok ol varlığın kasrını yıkagör

O kim yapma benlikten âzâd olur

O kendini lâ-şey' u fânî bulur

Hemân her dem onun şuhûduna dal
Vücûdundan ol fânî onunla kal

Ki vahdet şarâbıyla mest olasın
Nefes bahrini âşinâ bulasın

Hep eşyâ o yemmden gelir dem be dem
Havâdistir emvâc-ı bahr-i kıdem

Teveccüh bi-dildâr ve tevhîd-i yâr
Tevekkül bi-Cebbâr ve tefvîz-i kâr

Tahammül zi-halk ve tezellül bi-Hakk
Ve teslîm-i tâm u rızâ bî-kalak

Ve fakr-ı hakîkî fenâdır likâ
Bu on huydur evsâf-ı ehl-i bekâ

Bunu yazdı Hakkı be-taklîd u kal
Ona olmadıysa sana ola hâl

Yüz on altı beyt içre buldu hitâm
Tamâm oldu mektûbumuz ve's-selâm

Bejt fî icmâlu'l-mektub

Teveccüh birle tevhîd u tevekkül kıl da tefvîz et
Ve sabr u züll u teslîm u rızâ fakr u fenâya yet

Bu on âdetle ehl-i kalbi hıfz eyler bu hüsn-i rûh
Ki tûfan zamânından dâhilin saklar sefine-i Nûh

[39]

MÜNÂCÂT

Îlâhi dilim ism-i zâtınla kıl
Bu cânı rüsûm-ı sıfâtınla kıl
Ki ehl-i dü-âlemden olam berî
Ve cezbinle aşk u muhabbet eri

Îlâhi bana aşkını kıl nasîb
Gamın eyle bu hasta cânâ tabîb
Ki cân bula sıhhat gönül dola nûr
Edem dilde her dem seninle huzûr

Îlâhi on âfetten et tahliye
Dilim on güzel huyla kıl tahliye
Ki teşvîş u her gamdan âzâd olam
Ve üns ü huzûrunla dilşâd olam

Îlâhi bu gafletten uyar beni
Ve döndür dilim cümleden kıl ganî
Ki cânâdan teveccüh sana kılayım
Gönül âleminde seni bulayım

Îlâhi beni şirkten kıl halâs
Ve tevhîd-i ef'âli cânâ menâs
Ki halkı koyup içeri gireyim
Gönül halvetinde sana ereyim

Îlâhi hazerden beni kıl ırak
Makâm-ı tevekkülde ver hoş durak
Ki havf u kederden emîn olayım
Gönül ka'besinde seni bulayım

Îlâhi bu tedbîrden kıl baîd
Beni eyle tefvîz birle saîd
Ki gamlar gidip cân ola pür-sürûr
Gönül mescidinde bulam çok huzûr

Îlâhi ceza‘dan dilim pâk sil
Onu sabr u hilminle tezyîn kıl
Ki bî-cevr u ceng içeri gideyim
Gönül gülşeninde huzûr edeyim

Îlâhi beni kibirden eyle pâk
Ve züll u hakâretle kıl misl-i hâk
Ki cân hâzı‘ u hoş müeddeb ola
Gönül hânesinde huzûrun bula

[40]

Îlâhi taarruzla etme leîm
Beni emre teslîm eyle kıl selîm
Ki bî-i‘tirâz içeri geleyim
Gönül mahfilinde murâd alayım

Îlâhi sahttan beni eyle dûr
Kazâyâ rızâ vere dil bî-nüfûr
Ki hoşnûd olup içeri gireyim
Gönül hücreinde sana ereyim

Îlâhi izâfetten âzâd kıl
Beni fakr-ı küllîyle mu‘tâd kıl
Ki fakr-ı hakîkîyi cânım bula
Gönül meclisinde seninle ola

Îlâhi beni benden eyle cüdâ
Fenâ kıl seninle bekâ ver Hüdâ
Ki vahdet meyiyle dolub kâm alam
Dalıp ol nefes bahrine hoş kalam

Îlâhi bana halvet et ışreti
Bu kesrette göster yemm-i vahdeti
Ki her şey o yemmden gelir dem be dem

Havâdistir emvâc-1 bahr-1 kıdem

Îlâhi teveccüh sana ver bana
Ve tevhîd ki hem tevekkül sana
Ve tefvîz u sabr ile züll u rızâ
Ve teslîm-i Hakk ve fakr u fenâ
Kabûl eyle yâ Erhame'r-Râhimîn

Her kim bu münâcât-ı sâbıkı her sabah hulûs ile okumaya muvaffak olur
Ol kimse kendi gönlünde define-i irfânı elbette bulur.

[41]

MÜNÂCÂT-I TEVHÎD

Îlâhi zât-ı pâkinle ehadsin
Sıfâtın elf ve sen ferd Samed'sin

Gamm-ı şirk içre kaldım senden imdâd
Azâb-ı şirkten kıl cânım âzâd

Bu çirk-i şirkten kıl gönlümü pâk
Edem tevhîdini her şeyde idrâk

Seni tevhîd eden dil cennet olmuş
Kalan şirk içre nîrânıyla dolmuş

Yedinde munkalibtir kalb-i insân
Senin hükmündedir zerrât-ı ekvân

[42]

Tasarruflar senindir cümle bi'z-zât
Müessir sensin eşyâdır çü âlât

Çün edip eyleyen sensin her emri
Muvahhid neylesin Zeyd ile Amr'ı

Çün ol senden bilir her lütf u kahrı
O nûş eyler beraber kand u zehri

Muvahhid kıl bu abdin misli Hakkı
Seni bilsin unutsun cümle halkı

[44]

ŞÜKÛRNÂME

Îlâhi nûr edip mihrinle mâhı
Bize gösterdin eşyayı ke-mâ-hî
Niam bahrında gark ettin çü mâhi
Sana bin hamd u şükr olsun Îlâhi

Îlâhi sen bana verdin bu cânı
Beden kasrında mihmân ettin ânı
Her ân beslersin ebdân u revânı
Sana bin hamd u şükr olsun Îlâhi

Îlâhi senden aldım hiss-i hamsi
Basarla sem‘ u şemm u zevk u lemsi
Cihân-ı dilde gösterdin o şemsi
Sana bin hamd u şükr olsun Îlâhi

Îlâhi cismime verdin nevâyı
Bu a‘zâyı havâsı hem kuvâyı
Edem tâ her biriyle bin safâyı
Sana bin hamd u şükr olsun Îlâhi

Îlâhi sem‘ime verdin sadâyı
Güzel yüzden bulur çeşmim ziyâyı
Dimâğım ıtırdan alır gıdâyı
Sana bin hamd u şükr olsun Îlâhi

Îlâhi femde sendendir bu zevkim

Onun için düşmüş ekl u şürbe şevkim
Bu hiss-i lems iledir nermi farkım
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

İlâhi her nefes verdin hevâyı
Bu cisme âb ile neşv u nemâyı
Gulâm ettin bize arz u semâyı
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

İlâhi nûr idi rûhum idâmı
Ana rahminde gönderdin gıdâmı
Verirsin her gün envâ'-ı taâmı
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

İlâhi sen bana bahşettin îmân
Gönül hoşluklarıyla zevk-i irfân
Ve sıhhat âfiyet hem kıldın ihsân
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

[45]

İlâhi sen bana kıldın inâyet
Güzel a'mâle tevfiik u hidâyet
Kamu şerlerden eylersin himâyet
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

İlâhi aybım örtersin beher şân
Ben ettikçe sana cürmümle isyân
Sen eylersin bana lütfunla ihsân
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

İlâhi her işim kıldın müretteb
Güzel akvâlim ilhâmınladır hep
Bu hoş hulkum dahî sendendir ey Rab
Sana bin hamd u şükr olsun İlâhi

Îlâhi kalbe kor sen lübb-i ilmi
Ve tefvîz u tevekkül sabr hilmi
Bu teslîm u rızâ senden değil mi
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi sen bana devlet de verdin
Zen u ferzend ile ülfet de verdin
Nice bin ni‘met u lezzet de verdin
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi ni‘metin çoktur sayılmaz
Ki aklım sekru ni‘metten ayılmaz
Bu âciz kul sana Şükr edebilmez
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi ni‘metin gelmez hesâba
Tükenmez ger yazılsa bin kitâba
Bu acizle yöneldim ol Cenâb’a
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi tende her kıl olsa bir dil
Sana Şükr etseler her demde tekmîl
Kılınmaz binden ol bir Şükr-i tahsîl
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi ni‘metin nâzil çû emtâr
Cem‘-i halka câridir ol enhar
Garîk-i bahr-i ni‘mettir ne kim var
Sana bin hamd u Şükr olsun Îlâhi

Îlâhi sensin Evvel hem de Âhir
İki âlemde Bâtın hem de Zâhir

[46]

Seni tevhîd eder cümle mezâhir

Sana bin hamd (u) şükr olsun İlâhi

İlâhi dil seni cân içre bulsun
Şuhûd-ı vahdetin hamrıyla dolsun
Sana her dem çû Hakkı şâkir olsun
Sana bin hamd (u) şükr olsun İlâhi

Her kim bu şükürnâme-yi her gün okumaya muvaffak olur
Ol kimsenin devleti izdiyâd bulup dâim kalır.

[50]

MÜNÂCÂT-I NEFYÛ'L-VÛCÛD

İlâhi senden etme kalbi lâhî
Huzûrundur dil u cânın penâhı
Vücudumdan doğar cümle menâhı
Beni fâni kılıp mahvet günâhı
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi kıl beni ehl-i tevekkül
Bulam tefvîz u teslîm u tahammül
Kılam hilm u rızâ birle tecemmül
Fenâ u fakrdır ancak tefazzul
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi ver bana sabr u kanâat
Ve tevfik eyle her dem hüsn-i tâat
Seni zikr eyleyem saat be saat
Beni mahv eyle ver hayr-ı bidâat
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi ver bana fakr u fenâyı
O devletle bulam her dem gınâyı
Yok olan var olup bulur hümâyı
Çeker cân benliğimden her gınâyı

Beni benden halâs eyle İlâhi

[51]

İlâhi rûha ver senden kuvâyı

Ki cân kesr eylesin nefs u hevâyı

Gönülden mahv kıl hep mâsivâyı

Senin bilsin kamu derd u devâyı

Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi benliğimden dâd u feryâd

Beni bu varlığımdan sen kıl âzâd

Olam fakr u fenâ zevkiyle dilşâd

Enâniyyette kaldım eyle imdâd

Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi kıl bu benlikten beni dûr

Ki olsun dil seninle beyt-i mâ‘mûr

Vücûdum zulmetin mahveyle ey Nûr

Fenâ kıl varlığımdan ûr u mehcûr

Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi kalbimi kıl fakra mâil

Olam fâni dahî tevhîde nâil

Hem iskât-ı izâfât ile âil

Bana olmuş vücûdum seddi hâil

Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi benliğim siccîn-i cândır

Azâb u mihnetim onda her ândır

Vücûdumdan necât emn u emândır

Bana benden gelen cümle yamândır

Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi gamdaşı hem benliğimdir

Elemler yoldaşı hem benliğimdir

Kamu şerrin başı hem benliğimdir
Cehennem ateşi hem benliğimdir
Beni benden halâs eyle İlâhi

[52]

İlâhi ben beni hor etmişimdir
Huzûr u ünsden dûr etmişimdir
Dilim pür-havf u pür-şûr etmişimdir
Beni benlikle mağrûr etmişimdir
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi öyle vâsi' kıl bu sadrı
Ki afv u setr edem her cevr u gadri
Bu ten leylinde göster sen o bedri
Edem kurbân ona her izz u kadri
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi öyle ver bu kalbe mihri
Ki bir yemmden görem her mevc u nehri
Hemân senden bulam her lütf u kahrı
Rızâ zevki bir ede kand u zehri
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi sensin Evvel hem de Âhir
Sıfâtın bâtın-ı âlemde zâhir
Şu'ûnun cilvesidir hep mezâhir
Hem ilhâmındır efkâr u havâtır
Beni benden halâs eyle İlâhi

İlâhi mülk-i âlem pâdişâhı
Cihândır sâye sensin mihr u mâhı
Bana göster bu eşyâyı ke-mâ-hi
Çü Hakkı kalmışım benlikde sâhî
Beni benden halâs eyle İlâhi

[55]

TESLİM VE RIZÂ

Ey gönül Mevlâ'ya zâhib ol sana mezheb odur
Mâsivâyı tâlib olma kim sana matlab odur
Gel derûnunda onu bul kim sana akreb odur
Her kuluna erham u eşfâk u mu'în Rab odur
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül Hakk'a tevekkül kıl sana kâfi odur
Hem ona her emri tefvîz eyle kim vâfi odur
Cevr-i halkı Hakk'tan anla sanma kim câfi odur
Ol seni te'dîb eder hem illetin Şâfi odur
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül tedbîrini terk et hemân sen rahat ol
Hakk'tır edip eyleyen hep işlerin yerince bul
Bî-hesâb etmiş sana ni'metlerin ihsân hem ol
Sen ona teslîm u râzı ol onun şükrüyle dol
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül sabr u tahammül eyle hep ahvâle sen
Erişip hüsn-i müdâra birle hüsn-i hâle sen
Halka rıfk u hilm edip hiç bakma kıyl ü kâle sen
Tâ muvaffak olasın her dem güzel ef'âle sen
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül çün hîle u mekr eylemez mü'mîn murâd
Âkil eyvallâh eder halk etseler ona inâd

[56]

Ârifin olmaz murâdı gönlüdür her dem küşâd
Kâmilin gönlünde ilhâmat-ı Hakk vermiş reşâd
Hakk bizi neyler(se) her ân bil bize enseb odur

Ey gönül bir kimseyi tâ'yîb u ta'na katma sen

Mübtelâ olma o ayb ile günâha batma sen
Halktan sâdır olan Hakk'tandır onu atma sen
Âlem olmuştur kitâbullâh oku boş yatma sen
Hakk bizi neyler(se) her ân bil bize enseb odur

Ey gönül her zerre bir Cebrâil-i âyettir sana
Her bir emri başka bir remz u hidâyettir sana
Her söz ondandır ki hep hıfz u himâyettir sana
Her iş onundur ki hep avn u inayettir sana
Hakk bizi neyler(se) her ân bil bize enseb odur

Ey gönül halkın dili aklâm-ı Hakk'tır hayret al
Kendi re'yinle iş etme bil lisân-ı nâsı kâl
Söyleten halkı çü Hâlık'tır yemm-i ma'nâya dal
Halk âlât-ı Hüdâ'dır ondan işit bul kemâl
Hakk bizi neyler(se) her ân bil bize enseb odur

Ey gönül sen kendini bil cümleden ahkâr hemân
Bir gönül yıkma cihânda pek sakın incitme cân
Kim seni incitse Hakk'tan bil onu, etme figân
Çün kulûbu ol mukallib döndürür yahşi yamân
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül Allâh için mahlûkuna hep şefkat et
Kimseyi incitme herkesle münâsib ülfet et
Çün Hüdâ her kalbe nâzırdır gönül yap rağbet et
Kulları gönlünde ol Mevlâ'ya ancak hürmet et
Hakk bizi neyler(se) her ân bil bize enseb odur

Ey gönül bil Hâlık'ı halkına Rahmân u Rahîm
Cümleye oldur hemân Vehhâb u Rezzâk u Kerîm
[57]

Her kuluna hem odur Hannân u Mennân u Halîm
Emr-i halkı hem odur allâm u fa'âl u hakîm

Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül terk et huzûz-ı nefsi bil-küllîyye geç
Sen hemân Allah için git gel otur söyle ye iç
Ol sana kâfidir ancak mâsivâdır pîçapîç
Sen onun, ol senin olsun ki kalmaz kimse hiç
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül ger yok olursan kalmaz illâ ol ehad
Âlem-i kesrette a‘dâd olmaz illâ bir adet
Bahr-ı vahdetten görürsün âlemi hemçün zebed
Cümle birdir benliğindendir bu fark-ı nîk u bed
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül mir’ât-ı Hakk’sın kendi kadrin hoşca bil
Zıkr-i Hakk eyle bu mir’âtın gubbârın pâk sil
Tâ dura ol veche karşı dâima mir’ât-ı dil
Nâsı nâsi ol cemâl-i Rabb-i nâsı seyr kıl
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

Ey gönül geç nâstan kim şuradan diken biter
Nâsın istînâsıdır iflâs-ı nakd-ı ömr-i ebter
Ehl-i cehlin sohbeti nâr-ı cehennemden beter
Hakkı, Hakk’ı dilde bulsan ol sana devlet yeter
Hakk bizi neylerse her ân bil bize enseb odur

[60]

TESLÎMU’T-TÂM

Gel ey rûh-i revân söz tut
Nefes haktır ayân söz tut
Odur nutk u beyân söz tut
Hemân söz tut hemân söz tut

[61]

Teveccüh kıl hidâyet bul

Tevekkül kıl himâyet bul
Ve teslîm ol inâyet bul
Hemân söz tut hemân söz tut

Ve tefvîz-i umûr ile
Ve râzı ol huzûr ile
Bu benlikten ubûr ile
Hemân söz tut hemân söz tut

Her emr-i Hakk'a hürmet kıl
Ve cümle halka şefkat kıl
Ve teklîf etme hizmet kıl
Hemân söz tut hemân söz tut

Kelâmında demiş Allah
Hadîsinde Habîbullah
Mutî' ol söyle eyvallâh
Hemân söz tut hemân söz tut

Havâtır farkına hoş yet
Vesâvis nev'ini nefy et
Pes ilhâmın sözünce git
Hemân söz tut hemân söz tut

O söz kim Hakk'a lâyıktır
Dahî akla muvâfıktır
O nutku tut ki fâiktir
Hemân söz tut hemân söz tut

Eğer tenhâ kalırsan hoş
Huzûr-ı Hakk bulursan hoş
Çü halk içre olursan hoş
Hemân söz tut hemân söz tut

Ve ger ülfet bulam dersen
Güzel huylu olam dersen
Hizmetler kılam dersen
Hemân söz tut hemân söz tut

Çü söz tutmaktadır devlet
Saâdet izzet u rağbet
Ve rahat ni‘met u lezzet
Hemân söz tut hemân söz tut

[62]

Kimin tutsan sözün âsân
Sever cândan seni her ân
Sevil sev Hakk için ey cân
Hemân söz tut hemân söz tut

Hemân söz dinle kâm alma
Bu tedbîrinle sen kalma
Güzel pendî yere salma
Hemân söz tut hemân söz tut

Sakın bed şey murâd etme
Ne olduysa inâd etme
Edep kıl aksine gitme
Hemân söz tut hemân söz tut

Güzel söz tut muhabbet bul
Mülâyim söyle re’fet bul
Gönüller yap meveddet bul
Hemân söz tut hemân söz tut

Ulûmu konduran sözdür
Kulûba indiren sözdür
Gönüller döndüren sözdür
Hemân söz tut hemân söz tut

Derûn-ı dilde cân dır söz
Bu cânlardan revândır söz
Nihân fikr u ayândır söz
Hemân söz tut hemân söz tut

Söz insânın özüdür bil
Odur mevlûd-i cân u dil
Onu reddetme ey mukbil
Hemân söz tut hemân söz tut

Kalemdir dil yazan Hakk'tır
Edep söz tutmak ancaktır
Sözün şânı tutulmaktır
Hemân söz tut hemân söz tut

Kamuyu söyleten birdir
Bu dillerden o muhbirdir
Kabûl et kim acib sırdır
Hemân söz tut hemân söz tut

[63]

O söz kim istişârettir
Sana Hakk'ı işârettir
Söz anlarsan beşârettir
Hemân söz tut hemân söz tut

İKBALNÂME

Allâh adıyla her işe başla
Allâh için hem her işi işle
Vakf eyle kendin Hakk'a bağışla
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Nefs ile kalmışken akıl uyurdu

Dil hikmetin peygamber duyurdu
Kim bu hadîsi akla buyurdu
İstefti kalbek, ikbâlin işle

İstefti nefsek bulunmamıştır
İstefti keyfek bilinmemiştir
İstefti aklek kılınmamıştır
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Sen nefse uyma kim hor olursun
Aklınla kalma kim dûr olursun

[64]

Gel gönlüne kim sürûr olursun
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Nefsin işi hep sehv u hatâdır
Aklın savâbı Hakk'tan atâdır
Kalbin cevâbı keşf-i gîtâdır
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Nefsin hevâsı rûha ziyândır
Dil cism u câna yahşi sanandır
Hikmet gönülde emn u emândır
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Kalbe danış sen bir iş edende
Yâhut gelende kalkıp gidende
İsterse aklın bir emri sende
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Mir'ât-ı Hakk'tır dil saf olursa
Beytidir ol hûb evsâf olursa
Şerh edemez bin vassâf olursa
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Gel aslına sen terk eyle fer'î
Rağbet kılıp et her kalbi mer'î
Kalbinden iste fetvâ-yı şer'î
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Bulmak dilersen derdin devâsın
Râhat dilersen cismin havâsın
Terk eyle tutma nefsin hevâsın
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Hakk'a yarar mı ahvâline bak
Akla uyar mı akvâline bak
Şer' içre var mı ef'âline bak
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Hürmetli tut bu rûh-ı nefîsin
Kur'an oku kim Hakk'tır enîsin
Tenhâ otur kim oldur celîsin
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Halkı unut kim Hakk'tır sadîkin
Her kande varsan oldur refikin

[65]

Vaslına ancak dildir tarîkin
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Ger nâsı korsan dilşâd olursun
Hep mâsivâdan âzâd olursun
Üns-i Hakk ile mu'tâd olursun
İstefti kalbek, ikbâlin işle

Hakk'a yönel aybın sâtir oldur
Pâk eyle kalbin kim nâzır oldur

Gönlünde Hakkı çün hâzır oldur
İstefti kalbek, ikbâlin işle

KEMÂLU'R-RIZÂ

Çü bir Hüdâ'dır ezel masdar-ı celâl ü cemâl
Muhavvelü'l-ahvâl
Hemîşe kahrı u lütfu bir anlar ehl-i kemâl
Ki buldu vecd ile hâl

[66]

O kim bu akılla fark etti kahrın lütfu
O bilmedi örfü
O çekti sicn-i tabiatte çok azâb u nekâl
Vesâvisi ağılâl

Gazâb odur ki bu nâsı ona şerîk ederiz
Hatâ eder gideriz
Savâb odur ki kamuyu görür gönül çü zülâl
Misâl-i hâb u hayâl

Nekâl odur ki Samed'le zamm-perest oluruz
Bu nefis ile kaluruz
Kemâl odur ki put-ı nefsi kesre ola mecâl
O har ola çû ricâl

Günah odur ki enâniyet eyleriz isbât
O müddeâ heyhât
Penâh odur ki olur dil o yemle mevc-i misâl
Bulur hoş izmihlâl

Gumûm odur ki bu tedbîri ihtiyâr ederiz
Hümûmu biz nideriz
Rüsûm odur ki o takdîre bağlarız âmâl
Çü mâder u etfâl

Fütûr odur ki nice emri arzu ederiz
Kamuyu kor gideriz
Huzûr odur ki kalır cân onunla hâli'l-bâl
Bulur o nûr-i Celâl

Belâ odur ki belâ gelse sabrı kor kaçarız
Ve gözyaşı saçarız
Rızâ budur ki kazâyı dil eğler istikbâl
Ki sapmak oldu muhâl

Keder odur ki bu yusru o usrdan seçeriz
Ve nice zehir içeriz
Şeker budur ki ne kim gelse hayr u şer ola bal
Gelir mi tab'a kelâl

Kabîh odur ki melîhi kabîhten seçeriz
Melîhe göz açarız
Melîh odur ki berâber ola bu kubh cemâl
Misâli bedru hilâl

Cefâ odur ki cefâdan vefâyı fark ederiz
O lütfu kor gideriz
[67]
Safâ budur ki bilir dil cefâyı nâz u delâl
Misâl-i âb-ı zülâl

Hevâ odur ki visâli firâktan seçeriz
Huzûru kor kaçarız
Nevâ budur ki bulur cân hayâl içinde visâl
Gönülde hûb-ı hısâl

Hatâ budur ki bu mürrü o hulvdan seçeriz
Bu zevkten geçeriz

Atâ budur ki deriz cümle Hakk'tan oldu nevâl
Şükürle mâlâmâl

Anâ odur ki gınâdan bu fakri fark ederiz
Ticârete gideriz
Gınâ budur ki bulunmaya meyl-i mâl ü menâl
Hep olunur ihmâl

Taab odur ki hakâretle izzeti seçeriz
Riyâsete uçarız
Tarab budur ki kamu meth u zemm bir ola makâl
Hiç istemez istişkâl

Maraz odur ki marazdan bu sıhhati seçeriz
O derd ile geçeriz
Garaz budur ki maraz vermesin kelâl ü melâl
Hafif olur eskâl

Memât odur ki hayât ile mevti fark ederiz
O havf ile gideriz
Hayât odur ki; olur hayât u mevt zevâl
Emîn olur veccâl

Cahîm odur ki zebân ile hâlkı incitiriz
Ve biz de inciniriz
Naîm odur ki ne niçin deriz ne ceng u cidâl
Ne emr u nehy u suâl

Gurûr odur ki bu zıttan o zıtta meyl ederiz
Ve yorulur gideriz
Sürûr odur ki kamu hoş gelir ne kıyl ü ne kâl
Ne mekr u hîle ne âl

Ne gelse bil ânı Hakk'tan kabul kıl Hakkı

Hemân unut halkı

[68]

Ki hayr odur ki sana vâki' oldu ol hemehâl

Hemîşe Hakk ile kal

[69]

KEYFİYYETU'L-İHTİLÂT MEA'L-HALK

Gönül yap hatrın hoş tut sakın incitme bir cânı

Ki her kim her kime her ne eder kendi bulur ânı

Uyûb-ı halkı setr et gıybet etme hoş hüner söyle

Uyûbun setr eder Settâr, alırsın feyz-i Gufrânı

Güzel söz söyle halka yüzde gıybette senâ eyle

Bu boş künbette cân de cân işit bul cânda cânânı

Yamân sanana sen yahşi sanıp kahr edene lütfet

Yamâna yahşi etmek fark eder hayvandan insânı

[70]

Umûr-ı Hakk'a ta'zîm et cemî' halka şefkat kıl

Bulursun rahmet-i Rahmân, olursun merhamet kânı

Gönüldür beyt-i Mevlâ kullarıyla hoş edebli ol

Yakın bil hâzır u nâzır kamu kalbe o sultânı

Belâsı bal ve kahrı lütuftur gam çekme sen zîra

Belâ miktârı her kalbe erişir avn-i Rabbânî

Ne gelse hayr u şer Hakk'tandır onu halktan sanma

Ki her kahr içre gizlidir onun yüz lütf u ihsânı

Teveccüh birle tevhîd u tevekkül eyle tefvîz et

Ve teslîm-i rızâdan fakrı bul Hakkı sen ol fânî

FENÂNÂME

Yâ İlâhi eyle zikri kalbime fikr u hayâl

Tâ bana vird-i lisân olsun müdâm ism-i Celâl

Yâ İlâhi gark-ı bahr-i ni‘metim ilhâm kıl
Tâ sana hamd u senâ olsun bana her dem makâl

Yâ İlâhi nûr-i tevhîdinle doldur gönlümü
Tâ ola hep mâsivâ çeşmimin emsâli zılâl
Yâ ilâhi nefsimi bildir bana kim kimdir ol
Tâ ki zâtın hem sıfâtın bilmiş olam bâ-kemâl

Yâ İlâhi ver bana öyle tevekkül zâtına
Tâ seninle gönlüm olsun bahr ile mevci misâl

[71]

Yâ İlâhi kıl bana tevfk-i tefvîz-i umûr
Tâ ki bî-tedbîr olam takdîri mütesellim ola hâl

Yâ İlâhi gönlüme ver sabr u hoşluk dâima
Tâ rızâ birle kazânı ede istikbâl-i bâl
Yâ İlâhi gönlüme göster celâlinle cemâl
Tâ ki kahr u lütfu bir bulup olam ehl-i visâl

Yâ İlâhi rızâ ile oldum olası kıl gönlümü
Tâ ne kim geldiyse senden hoş gele bî-kıyl ü kâl
Yâ İlâhi devlet u fakr u fenâyı ver bana
Tâ ki çün Hakkı olam nûrunla bâkî bî-zevâl

VASIYETNÂME

Allâh adını gönülde zikret
Her demde teveccüh ile fikret

Tevhîd-i fiâl edip metîn ol
Fa‘‘âle tevekkül et emîn ol

Tedbîr u gumûmdan baîd ol
Tefvîz-i umûr edip saîd ol

Sabr ile teennî et selîm ol
Sabr eyle tahammül et halîm ol

Emrâz u belâlara sabûr ol
Teslîm u rızâ ile şekûr ol

Ta‘zîm-i Hüdâ’da ihtimâm et
Mahlûkuna şefkati tamâm et

Afveyle kusûru nefret etme
Setr eyle uyûbu gıybet etme

İncitme kimseyi rahîm ol
Tatyîb-i kulûb edip kerîm ol

Sen benliğı terk edip hakîr ol
Nefyet bu vücûdunu fakîr ol

Hakkı hemân ol fakîr u fâni
Tâ kim bulasın ânınla ânı

[75]

İBRÂHİM HAKKI’NIN DOĞUM TARİHİ

Çün sâl-i hicret erdi o bin yüzle on beşe
Dünyâyâ İbrâhim Hakkı geldi her işe

Kendi velâdetine denilmiş bu sene târîh
Ey nûr-i mahz hâdim-i aşk Hakk’a rızâ (1115)

ÂZÂDNÂME

Gönülden dem be dem zikr etmek Allâh’ı irâdetdir

Ona hamd u senâ her ni‘metin her dem ziyâdetdir
Selâm olsun ona kim tâ ebed şânı siyâdetdir
Murâd-ı Hakk’tan bizi halk etmeden ancak ibâdetdir
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

[76]

Bilen nefsi bulur dostun gönülden gayrıya bakmaz
İçip âb-ı hayâtı dilden özge vâdiye bakmaz
Kulûbe nâzır u hâzır bulan Hakk’ı gönül yıkmaz
Gönül bâb-ı Hüdâ’dır ârif ondan hârice çıkmaz
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

Riyâ-yı ârif-i billâh ânı hıfz-ı siyânnettir
Hulûs âbid u mahcûbun îmânı diyânnettir
Hakîmin re’s-i mâlî dilde hikmetdir emânnettir
Onu ömrü içinde söylemek zulm u hiyânnettir
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

Bulan cân içre cânânın o setrin kimseye satmaz
Dalan bahr-i derûna dürrünü yabana hiç atmaz
O deryâ-yı nefeste lâl olur harfe dil uzatmaz
Bilir enfâs-ı ömrü kadrini halk içre söz katmaz
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

Kuvâ-yı cism-i noksânı fenâsına işârettir
Necât-ı câna her gamdan beden mevti beşârettir
Hevâ-yı nefis ile ten hizmetin kılmak hasârettir
Garaz-ı dil hânesin cân hüsn-i hulkuyla imârettir
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

Olan dîl mülküne mâlik cihânı bir pula almaz
Eder dil dârını dildâr için tenhâ, sivâ kalmaz
Enîs-i yâr olur dilden, birûne meylini salmaz
O tazyi‘ eylemez evkât-ı ömrün gaflete dalmaz
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

[77]

Cihânın zînet u lezzetine pîrlük nihâyettir
Gazapla şehvet odundan dîl u cânı himâyettir
Güzel huylarla pîr olmak bidâyetten hidâyettir
Sana Hakkı bu yetmiş yıl ömür Hakk’tan inâyettir
Der-i Mevlâ’da yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir
Yaşı yetmiş kulu âzâd eder Mevlâsı âdetdir

GÜLİSTÂN-I ŞEYH SÂDÎ’NİN MUKADDİMESİNDEN TERCÜME BEYİTLER

Ömrümüz sermâyesidir cevfirmiz
Gitse tadrîc üzre yoktur havfirmiz

Bâtınımız kabz olsa bağlansa şedîd
Ömrümüzden etmeli kat’ ümîd

Açılıp ishal olursa ol zamân
Bu hayât-ı tenden el yûruz hemân

Dört tabî‘at birbiriyle muhtelif
Tendedirler bir nice gün mü’telif

[78]

Bunların ger gâlib olduysa biri
Tatlı cân tenden çıkar kalmaz diri

Çün hayât müsteâr almış beden
Pes bu dünyâyâ gönül vermek neden

Lâ-cerem Hakk'ı bulan Hakkı karîb
Gönlü dünyâdan baîd, olmuş garîb

İBRETNÂME-HAKKI'NIN NEFSİNE HİTÂBI

Oldu çün târih bin yüz seksen ve beş yıl hesâb
Fehm edip dünyâyı Hakkı kalbine kıldı hitâb

Ey gönül terk eyle dünyâyı hemân Rabb'inle kal
Geç bu emvâc-ı suverden ol kim ma'nâya dal

Dâr-ı gurbettir cihân fânidir etme i'tibâr
Âlem-i ezvâha var kim ol vatandır berkarar

Gel vatan zannettiğin bu Kale-i Ahsen'de sor
Elli yılda nice ahbâb eylemiş azm-i kubûr

Ömrün ifnâ kıldığın hem Erzurum şehrine gel
Bak o müddet nice bin cân içtiler câm-ı ecel

Bu iki handan nice bin kervan olmuş revân
Ol geçen yârânın rahmetle yâd eyle her ân

Onların ahvâlini fikr eyle her dem ibret al
Kim misâfirsin gidersin cân ilidir mülk u mâl

Pes bu mihmân-hânedede oldum olası ol hemân
Zıll-ı zâildir geçer her rûz u şeb yahşi yamân

Uyanıp Ashâb-ı Kehf üç yüz yıl uykudan be-cû'
Ettiler havf üzre Antakiyye şehrine rücû'

Gördüler yok Takyanus etvâr-ı şehri başka hâl

Akraba ahhâb u a'dâ gitmiş evlâd u ıyâl

Bilmediler kimseyi mahzun u mebhût oldular
Kimseziz kaldılar ancak üns-i Hakk'ı buldular

Elh-i dünyâ nevm-i gaflet birle sarhoş mislidir
Eyleyip hem söyleyip gördükleri düş mislidir

Bu sekiz şeydir belâ-yı ehl-i dünyâ bil yakîn
Lâ'b u gaflet fahr u zînet hırs u şehvet kibr u kin

[79]

Mehd-i cism içre o canlar la'b-ı sibyan ettiler
Kendi nefsin bilmeyip öldükte nâdim gittiler

Çün bu zindân-ı belâyâ her düşen cân vermeli
Nevbetin savdıkta hem evtâna herkes ermeli

Pes tedârikli bulun kim çün senin va'den dola
Tenden ey Hakkı vatan seyriyle rûhun şâd ola

[81]

İBRÂHİM HAKKI'NIN HACCA İLK GİDİŞ TÂRİHİ

Çü bin yüz elliye târih yetti
Bu Hakkı evvel ol yıl hacca gitti

[82]

ARAPÇA VE TÜRKÇE KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

İki görmek şaşılıkır gayrı bilmek ayn-ı cehl
Âlemi hem âdemi bir kendi nefsin buldu ehl

[83]

Ve lehu kıt'a

Teveccüh bi-dildâr ve tevhîd-i yâr
Tevekkül bi-Cebbâr ve tefvîz-i kâr

Tahammül zi-halk ve tezellül bi-Hakk
Ve teslîm-i tâm u rızâ bî-kalak

Ve fakr-ı hakîkî fenâdır likâ
Bu on huydur evsâf-ı ehl-i bekâ

Ve lehu kıt'a

Zikr u fikrin hamd u şükrün Rabbenâ
Hubb u tevhîd u tevekkül ver bana
Sabr u tefvîz u teenni setr u züll
Hilm u teslîm u rızâ fakr u fenâ

Ve lehu beyt

Herkese akl u mizâcınca mülâyim söyle hoş
Tâ cihânda rahat ve izzet bulasın böyle hoş

[84]

ÜÇ LİSANDA MÜFRETLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu

İlâhi sen bize bizden yakınsın
Gönüllerde enîsu'l-müttakînsin

Ve lehû beyt

Hevâ-yı ahz u i'tâdır eden sergeşte insânı

Bu da'vânın delîlidir nin efgânı

Ve lehu radî beyt

Ne bir cân senden incinsin ne de sen nâstan incin
Ko nâs u nefsi gel kalbinde bul cânın nihân-ı gencin

[85]

Ve lehu radî beyt

Kimseye hiç i'tirâz etmez o kim âgâhtır
Ârifin her bir sözü mazmûni eyvallâh'tır

Ve lehu radî kıt'a

Varlığımıdır zâhirimde boy veren
Benliğimdir bânımında sulh u ceng
Bûy u reng u sulh u ceng olmaz benim

Yok olursam benliğimden bî-direng

Ve lehu radî kıt'a

Mülk ü mâlı kıyl ü kâli her kemâli hep unut
Hâlî ol aşk u cemâli vecd ü hâlî dilde tut
Bûy u rengi sulh u cengi fahr u nengi terk edup
Sabr u setri züll u fakri mahv u sekri eyle kut

[86]

Ve lehu radî beyt

Çün tasavvuf, terk-i kıyl ü kâl imiş
Hayret u vecd u simâ' u hâl imiş

Ve lehu radî kıt'a

Pâdişah gönderse gâib abdına hatt-ı şerîf
Rûz ü şeb onu okur aşkıyla ol abd-i zarîf
Ol kulu sultan huzûruna götürse ol zamân
Sohbet-i sultânı bulmuş hiç olur mu nâme-hân

Ve lehu radî kıt'a

Şerîat sebîldir tarîkat delîl
Hakîkattir ancak huzûr-ı Celîl

[87]

Bulan Ka'be-i dilde cezb-i cemîl
O meczûba olmaz delîl u sebîl

Ve lehu radî beyt

Unuttum aşk sekrinden salâtım
Bugün birdir hayâtımla memâtım

Ve lehu radî beyt

Mukaddim-i ictihâdım seyreden sadîk sanmıştır
Gören şimdi **در دمه انتصار** der usanmıştır

Ve eydan lehu

Sakın deme o şöyledir bu böyle
Seyircisin hemân seyrânın eyle

Ve eydan lehu

Bir kimseden bir kavlı ü fiil etmez sudûr, illâ ki ol
Hem ilm ü takdîr ü kazâ-yı Hakk'ta sâbıktır o yol

Ve lehu eydan

Murâd-ı Hakk'a mutâbık gelir cemî' umûr
Murâd u fikrini tarh et gönülden eyle huzûr

[88]

Ve lehu eydan

Saîd odur ki hayâliyle her murâdın alır
Şakî murâdını tahsili zahmetinde kalır

Ve lehu kıt'a

Ey gönül bir şeyi murâd etme sakın
Hak murâdıdır her olan bil yakîn
Pes murâd-ı Hakk için âmâde ol
Bî-murâd u fâriğ u âzâde ol

Ve lehu beyt

Çü şir-i aşk cândan dil-rubâdır
Yedinde çâre teslîm u rızâdır

Ve lehu beyt

Esed-i aşk elinde ceyrânım
Ona kurban olunca hayrânım

[89]

Ve lehu radî kıt'a

Ol nefes kim aşktan cân dem vurur
Âlem ondan dem be dem zinde durur
Pes nefes hayydır nefes bahrine dal
Ol nefes bahrinde lâl ol onda kal

Ve lehu radî kıt'a

Ol nefes kim aşktandır onda cân pür-zevk olur
Âlem ondan zindedir her dem hayât-ı cân bulur
Ol nefes Hakk'ındır ol deryâya dal ol ehl-i hâl
Kıyl ü kâli koy nefes bahrinde lâl ol hoş dem al

Ve lehu radî kıt'a

Dilberin her dilde başka kârı var
Her hicâb ardında bir bazârı var
Halvet et dil dârını dildâr için
Onda onun cân ile esrârı var

Ve lehu radî kıt'a

Her hâlde her dem her zamân

Rabb'inle hâzır ol hemân

Her iş onundur bî-gümân

Seyr ile bul emn u emân

Ve lehu beyt

Yok ol ki var olasın varlığı onun göresin

Onunla işlerini seyr edip safâ süresin

[90]

Ve lehu kıt'a

Kimse bilmez yarın ne kesb edecek

Neye uğrar ne işlere gidecek

Pes ne tedbîr u azm u cehd ederiz

Ne için va'd u half u addederiz

Hakk'a tefvîz-i emr edip görelim

Bizi neyler ona rızâ verelim

Ve lehu kıt'a

Acep gâfildir ol kim kor ona Hakk verdiği hâli

Murâd eyler o vakt içinde bulmak sâir ahvâli

Hakîm-i Mutlak'ın her hastasına başkadır şerbet

Gehî telh u gehî şirin verir hep içinde bul sıhhat

Ve lehu beyt

Sanur gâfil ki tedbîriyledir işler murâd eyler

Bilir ârif ki takdîrindir iş gönlün küşâd eyler

Ve lehu eydan

Kazâyı bilmeyen tedbîr ile işler eder tasmîm

Bilen takdîri, tefvîz eyler ahvâlin olur teslîm

Ve lehu eydan radî beyt

Ey gönül Hakk seninledir mahrem

Sen hem onunla hâzır ol her dem

[91]

Ve lehu kıt'a

Dâr-ı dünyâ dar olurdu başıma leyl ü nehâr

Ger diyâr-ı dilde dildâr olmasaydı ol nigâr

Hâr-zâr-ı nâs u nefsimle kalırdım zâr zâr

Olmasaydı dâr-1 dilde kâr u bâr-1 yâr-1 gâr
Nâs ile nâçar olurdum bî-huzur u bî-karâr
Olmasaydı cânımın eğlencesi gönlümde yâr

Ve lehu eydan beyt

Zevk-i ekl ü şürbten her kim geçer
Dilde dildârı yedinden yer içer

Ve lehu eydan

Her dem seni çeşmim önünde hoş tahayyül eylerim
Esrâr-1 hüsnün ey güzel bir bir teemmül eylerim

Ve lehu eydan

Tefekküründe visâli gibi telezzüz olur
Tahayyül etse cemâlin gönül huzûru bulur

Ve lehu eydan

Hakk'ın gayrısının şânı ademdir
Ki hâdis-i mevc-i deryâyı kıdemdir

Ve lehu eydan

Sözün sarrâfi ol samt et sorarlarsa cevâp eyle
İkidir gûş u dil birdir iki söz dinle bir söyle

[92]

Ve lehu kıt'a

Hakkı yeter eş'âr ile esrârı iş'âr eyleme
Gönülde vecd u hâli bul setr eyle halka söyleme
Hakkı zehâb u mezhebin setr et emîn hazret ol
Hem şerr-i ehl-i cehlden emn u emân bul rahat ol
Hakkı gönül ahvâlidir esrâr-1 aşk pür-vefâ
Esrârı ifşâ edenin kalbide kalmaz bir safâ

Ve lehu beyt

Hışm u şehvetten olan hür, dilde buldu sırr-1 cân
Ketm eder kim sadr-1 hürdür kalbi sır etmez ayân

Ve lehu kıt'a

Bahr-i vahdet ârifin kalbinde mevc vurur müdâm
Lîk ârif ehl-i berri çekmez ol bahre tamâm
Ehl-i berre vasf-1 bahri bahriyeler etmez beyân
Onlar ehl-i berri bahre salmaz etmezler ziyân

Ve lehu beyt

Gönül beytinde sırrın hoş enîsindir esîrindir
Gönülden taşraya aktıysa hasmındır emîrindir

Ve lehu eydan kıt'a

Sakla sırrın halka satma ey gönül
Kendini nîrâna atma ey gönül
Çünkü sırrındır sürûrun kıl huzûr
Nâsa verme ye'se batma ey gönül
Sırr-ı cândır re's-i malın hıfz edip
Hiç ona bir dil uzatma ey gönül

[93]

Ve lehu beyt

Defineyi bulan asla demez diyen bilmez
Yalancıdır ya delidir ki ol dilime gelmez

Ve lehu eydan

Demıştir Bayezid onu ki münkirden emînim ben
Mürîdimden emîn olmam ki ondandır kemînim ben

Ve lehu eydan

Deli katırları tımar eden seyis ne çeker
Mürîd mürşidin inkâr eder ziyâna çeker

Ve lehu kıt'a

Eğer sultan sana bir câriye verip dese zinhâr
Bunu nâ-mahreme gösterme hıfz et hânede her bâr
Sen ol mahbûbeyi cebr ile ehl-i sûka göstersen
Eder sultan şekvâ senden ol i'râz eder nâçar

Ve lehu beyt

O kim esrârımı bildi beni töhmetlere saldı
Ok atmak ilmini benden bilen şahsım nişân aldı

Hangi dostu mahrem ettimse hemân

Düşman oldu ol bana sandı yamân

Hak isen bâtıl değılsin halka olma âşikâr

Sayd edem halkı der iken halka sen olma şikâr

Ve lehu beyt

Dil kafestir onda sır bir murg-ı vahşîdir hemân
Çıkmasın ondan o kuş sır sakla Hakkı her zamân

Gönülde sır sürûrundur o hikmet hoş emânettir
Onu nâ-ehline vermek ihânettir hıyânettir

Ve lehu beyt

Nefsinle zelîl ol hem himmetle celîl ol sen
Malınla sehâvet kıl sırrınla bahîl ol sen

Ve lehu beyt

Hemân sır sakla sır bulsun selâmet
Ki sır izhâr eden oldu melâmet

Sakla râzı dilde sen zâr olma hiç
Mihnet ü derd ü gamma yâr olma hiç

[94]

Ve lehu kıt'a

Sırrı sakla bul hidâyet sır sakla bul inâyet
Sır sakla bul himâyet sır sakla bul vilâyet

Sır sakla bul metânet sır sakla bul emânet
Sır sakla bul siyânet sır sakla bul diyânet

Sır sakla bul siyâdet sır sakla bul ziyâdet
Sır sakla bul saâdet sır sakla eyle âdet

Sır sakla bul letâfet sır sakla bul nezâfet
Sır sakla bul şerâfet sır sakla bulma âfet

Sır sakla bul selâmet sır sakla bul kerâmet
Sır sakla bul ikâmet sırdandır istikâmet

DİVÂN-I İLÂHİNÂME'DEN SEÇME BEYİTLER

Gel ey Hakkı gönül Kur'ân'a ver ondan haber söyle
Ki Kur'ân u haberden ehl-i irfân ibtidâ söyler

Şüyû'-ı küllü sırr câveze'l-isneyni zâhirdir
İki lebten nihân tut el-emân sırr-ı dil ü cânı

Pişman olmamış râz-ı derûnun ketm eden hergiz
Velî ifşâyı râzın çok olur her ân pişmanı

Dilden dile bin tercümân varken ne söyler bu lisân
Çü cân u dildir hem zebân nutk u beyânı neylerim

Ehl-i aklı âlem-i sûrette koy
Âşıkâ ma'nâ yüzünden kıl nidâ

Ziyâ-yı şemsi hafafîş neyler ey Hakkı
Bu sırr-ı vahdeti kesrette etme hiç ifşâ

Elâ! Ey cân-ı pür-sevdâ ki aşk olmuş sana me'vâ
Hitâb-ı müstetâbın bil hazer kıl etme hiç ifşâ

Eğer bir gevher aldınsa muhît-i aşktan, zinhar
Onu cân içre hıfz et söyleme bir kimseye amden

Sözün sünnetle şer' olsun bulunsa âkil ona
Hâdîs-i aşk sermed sever bulursun mest-i nâ-pervâ

O kim cismiyle bağlanmış enâniyyetle dolmuştur
Ol ehl-i resm u ariktir ona söz kalmamış asla

Gönülden hikmeti nâ-ehle izhâr eyleyen zâlim
Kalır mahrum o hikmetten deli muzlim olur a'mâ

[95]

Hadîs-i aşk emânettir onu ifşâ hiyânettir

Ne bilsin gâfil hodbin kelâm-ı âşık-ı Mevlâ

Rumûz-ı aşk-ı izhâr eyleyen meftûndur ey Hakkı
Demişler hoş kelâm el-âşıkîn yudvî velâ yurvâ

Aşkın ahvâlidir esrâr denilmez asla
Genc-i pinhân gerek ey yâr denilmez asla

Sicn-i aşk ki hikmettir emânettir hep
Cân-ı âşıkta neler vardır denilmez asla

Hüsn-i gül vasfını sad bâr hezâra söyle
İstemez çün gülü her hâr denilmez asla

Hakkı bahsetme o zât-ı pâkten
Hayrete var kim yok onda incas
Hakkı sükût et el-emân aşkın gammı kalsun nihân
Hakk'tır bu sırrın mahremi es-sabr miftâhu'l-ferec

Halkı sayd etmek içindir bu güleç yüz tatlı söz
Çünkü sayyâd olmadın güyâ ve handân olma hiç
Ger saâdet-mend isen tenhâya gel halkı unut
Hakkı üns-i Hakk'ı bul setr et pişmân olma hiç

Sâkit ol ey nâtik-ı cân
Gömülmesin tabl-ı beyân
Hakkı yeter kavlı-i ziyân
Bî-dem ü güftâr buyur

Safir-i murg-i cân esrâr söyler velî âgâha ol her bâr söyler
Niçin sır söylerim ol câhile kim işitince onu zenhâ söyler

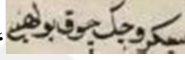
Pişmandır o ârif evvel u âhir ki madde-i sırr-ı genc-i yâr söyler
Çü âşık mest iken pazara varsa hadîs-i hâneyi nâçar söyler

Hamûş ol ger fenâ buldunsa Hakkı
Ki dilde aşk hoş güftâr söyler

Seher nakkâresi ahvâlin nihân eyler
O kendiden ne hikâyet ne destân eyler

Mest ü mestur bulunan eğer ol hem bulunur
Kıble-i ehl-i dil olmuş o mükerrem bulunur
Aşkın esrârını fâş etmez o bî-gânelere
Ancak irşâd eder ol yâri ki mahrem bulunur

[96]

Hemân sır sakla olsun sır selâmet ki cân ey Hakkı pür-esrâr olandır
Ey Hakkı sükût eyle yaramaz ile söz söyle kim cem' vardır

Zamâne halkını fehm eyle olma sen mağrûr
Gönülde dostu bulup her nazardan ol mestûr

Ne lütfu var bir alay kalbi hasta bestelerin
Koy ehl-i gaflet ü cehli sen eyle dilde huzur

Hakkı Fakîrullah'tır kim cümleye hem-râhtır
Onunla söz kûtahtır kâti'dir ol burhânımız

Bağla ey Hakkı dehânın hâmuş ol misl-i sedef
Kim ziyanındır zebânın hasm-ı cândır şüpheşiz

Dehanın bağla ey Hakkı bu fânî gûşe nutk etme
O gûşe hoş söz söyle kim çün cân câvidân olmuş

Hüdâ'yı hıfz edeni hıfz eder Hüdâ
Hakkı duâ olundu ki Allâhu vâli men vâlâk

Güft ü gûden fâriğ ol Hakkı hemân
Ehl-i hâl ol tâbını bu(l) kıyl ü kâli (ko)

Ey Hakkı sohbet eyleme bî-gânelerle
Kim kalsın seninle vâkıa-yı âşinâ-yı dil

Hakkı harf ü sûrete sığmaz vasf-ı aşk
Söyledim bir şemme vasfin ve's-selâm

Sen ehl-i şehvete esrâr-ı aşkı Hakkı deme
Ki aşk sözlerini dilde çün şeker bulasın

Aşk-ı Hakk'tır âşıkın çün yâr-ı gârı dem be dem
Hakkı ifşâ etme sırrın her dil-i gümraha sen

Sükût eyle Hakkı ki samt içre var
Nice bin lisân ve nice bin beyân

Bestir ey Hakkı emîn-i sırr-ı Hakk ol tâ müdâm
Rûhuna zevk u safâ bahş ede ol ni'me'l-muîn

Gönül sakın şeker ezme dehân-ı rencûra
Güneş cemâlini beyhûde söyleme köre

Ger haberdârsan esrâr-ı ezelden Hakkı
Sakla sırrı deme her bî-habere duy etme
Kalbine her ne desem gizli hemân teslîm ol
Sözümü akla deme dur meşrebin söyle

[97]

Hâmuş ol Hakkı gönül ahvâlin izhâr eyleme
Sırrı ifşâ etme istersen selâmet bu sırrı

Hâmuş ol Hakkı esrâr-ı nihandan sen
Âgâh etme her bed huylu dûnu

Deme bî-gâneye aşkın sözünü ey Hakkı
Çünkü aşkın sözü hep remz ü muammâ oldu

Dehânın bend edip esrâr-ı aşkı akla fâş etme
Çü yetti aşka cânın güften-i esrâr yetmez mi

Bil vahdet âlemi ki arz-ı Hakk'tır
Ol şah ki gayûrdur bu muğlaktır
Esrâr-ı cihânı fâş eden ahmaktır
Hıfz edeni hıfz eden şah-ı mutlaktır

İhlas-ı avâmdan riyâ-yı ârif
Efdaldır o bin mertebe olma anif
Ârif ki riyâ eder o hıfz-ı Hakk'tır
Mahcup hulûsi nefis içindir haif

Mâdem gönüldedir bu sözler sırdır
Her fikrini zikreden deli mükessirdir

Güş iki habîr ve dil çü bir muhbirdir
Yani ki işitmek ikidir söz birdir

Söz var ki o halk içinde olmuş destân
Söz var ki o halk içinde olmuş şahân

Pinhân sözü dilde sakla hiç etme ayân
Tâ kalmayasın nedâmet içre nâlân

Hâl ehli ol ey dil etme kıyl ü kâli
Kâl ehli, şerâb-ı aşktandır hâlî
Helvâ demeden halâvet olmaz halka
Zevk eyler o dil ki buldu vecd ü hâlî

[103]

İNSÂN-I KÂMİL

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين. والصلوات والسلام على سيد الكاملين

[Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Âlemlerin Rabb'i Allâh'a hamd olsun. Salât ve selâm kâmillerin efendisinin üzerine olsun.]

Emmâ ba'd, bu fakîr-i hakîki İbrahim Hakkı bu risâle-i İnsân-ı Kâmil'i bir mukaddime ve 17 fasılla bildirir.

MUKADDİME

Ey tâlib-i devlet-i ma'rifet-i Mevlâ ve ey râgıb-ı sohbet-i kibâr-ı evliyâ, efnak-Allâh anke ve ibgâke bihî.

Ma'lûm olsun ki ehl-i irfân demişlerdir ki kerrât-ı eflâk-ı tis'a ile anâsır-ı sâlise tabakât, kuşûr ve zurûf şeklidir. Bu nokta-i hâkî, nevât-ı semer gibi her cihetten muhît ve müştemeldir ve bu on iki kat ridâ lübb-i âlem olan turâbın on iki kat libâsıdır. Bu turab ise kadr u kıymetle onların â'lâsı ve evlâsıdır. Pes bu turâb envâi [104] nebât ve hayvânın misâl-i abâsıdır ve nebât u hayvân beden-i insânın temel ve esâsıdır ve beden-i insân kendi kalbinin dîbâ-yı zibâdan zînetli kabâsıdır ve kalb-i insân muhabbet-i Mevlâ'nın mahallî ve mârifet-i kenzinin me'vâsıdır. Pes lübb-i lübâb-ı cihân, ârif-i billâh olan insan-ı kâmildir ki gönül âşinâsıdır. Bu kâmilin azamet-i şânını bir kerre temâşâ eyle ki onbeş kat hil'at giyip livâ-yı şerîatle, taht-ı muhabbetle, tâc-ı ma'rifetle sultân-ı a'zam olmuştur. Zîrâ ki cemî' kâinâtı kendine hadem ve haşem bilmiştir ve kendi zâtında şerîat ve tarîkat ve hakikat kemâl bulmuştur. Ya'ni onun ahvâli güzel ve ef'âli güzel ve ahlâkı güzel olmuştur. Zîrâ ki ol kâmil;

«الشريعة اقوالى والطريقة افعالى والحقيقة احوالى» [“Şerîat akvâlim, tarîkat ef'âlim ve hakikat ahvâlimdir”] hadîs-i şerîfine tebeiyyet kılmıştır.

Pes her kimde ki bu üç alâmet mevcûd ve hâsıdır, ol kimse mü'mîn ve ârif ve kâmildir. Eğer ikisi bulunduyduysa ol mü'mîn ve ârif, gayr-ı vâsıdır ve eğer ol alâmetler ki biri bulunduyduysa o ancak mü'mîn gâfildir ve eğer onlar ki hiç biri bulunmadıysa ol âtıl ve câhil ve bâtıl ve kâhildir. Cümle âlem şahs-ı vâhid farz olunmuştur ve bu insân-ı kâmil onun kalb-i münevveri bulunmuştur.

Kıt'a

Felek mülk olamaz ol emâneti hâmil

Ki yüklenir onu insân hakîkati kâmil

O kim sığışmadı arz u semâsına hergiz

[105]

Müdâm olur kâmil rûh ona vâsıl

FASIL-I EVVEL

Bu insân-ı kâmilin sıfatı muhabbet-i zât-ı pâk-i Mevlâ'dır ve tevhîd ü tevekkül ü tefvîz ü tahammül ü teslîm ü züll ü rızâdır ve huzûr-ı tâm ve sürûr-ı müdâm ve hamd ü senâdır ve nisyân-ı hevâ ve terk-i mâsivâ ve fakr ü fenâdır. Zîrâ ki bu kâmil müşâhede bahrında mutekarrik olur. Pes âlemde her ne kim vücûda gelir, bu onu bî-halecân gönül hoşluğuyla kabul edebilir. Hiçbir mekrûhu kendi nefsinden def için tedbîr ve teveccüh etmeyip epsem durur ve Rabbisi huzûrunda begâyet müeddeb olur.

FASIL-I SÂNÎ

Bu insân-ı kâmilin duâ ve ricâsı Mevlâ'sı indinde hergiz redd olmaz. Lâkin edeb ve hayâsı gâlib olduğundan asla bir nesne ondan talep edebilmez. Çünkü bu kâmil cümle eczâ-yı kâinâtı bil ki cemi' zerrâtı kabza-yı kudrette görür ve cümle mahlukâtın harekât ve sekenâtın sun'-ı Bârî'yle pür-hikmet bulur ve her emr ona yerinde, ahsen ve ahlâ ve her fiil ona vaktinde ve a'lâ gelir. Pes ol duâ ve himmete, ricâ ve minnete kat'an bir yer bulamaz. Hemîşe Hakîm'in ef'âline teslîm u rızâ birle temâşa edip bir emri tâlib olamaz.

FASIL-I SÂLİS

Bu insân-ı kâmil Mevlâ'sı indinde azîz ve mükerrerdir ve nâs içinde hem mahbûbu'l-kulûb ve muhteremdir. Halkın ona ta'zîmi sebebsiz, cebrîdir. Ahbâbın ihtirâmı hubbî ve ağıyarının kahrîdir. Bunca ta'zîm ve ihtirâm ile nâsa aslâ meylî olmaz ve zâlimlere kat'an muhabbet kılmaz. Pes onların tabîatları nârından [106] selâmet bulur. Her-çend ol fakîr olup ona ihsân eyleseler de yine onlardan i'râz edip Rabbisiyle tenhâ kalır. Ol sınaştır ki nâsdan istiğnâ eyledikçe ona meyl ve muhabbetleri ziyâde olur ve bilmiştir ki onların malında nasîbi var ise elbette bir bahâne ile kendine gelir. Halbuki ol gönül âleminde öyle bir saltanâta mâliktir ki âlem-i ecsâm onun taht-ı hükmünde kalır. Pes ol sultân-ı a'zâm ba'zı reâyâsına nice tenezzül edip meyl ve i'tibâr edebilir yâni şekli onlara i'timâdi ve rükûni olur.

FASIL-I RÂBÎ

Bu insân-ı kâmil, «انا سرک ایها الحبيب و انت سرى» [Ben senin sırrını ey sevgili ve sen benim sırrımsın] ilhâmıyla kendi ızdırâbından mutmaîn olmuştur ve ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne gelip ondan hakka'l-yakîn ile makâm-ı temkîni bulmuştur. Bu âlem-i kevn ü fesâd hakîkati ona ayân olmuştur. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ (er-Rahmân, 55/26). [Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir] remzini ilhâm ile bilmiştir ve bu kâmile ârız olan hayret bir makbûl haslettir ki huzûr-ı hazrettir. Bu ol hayrettir ki «رَبِّى زِدْنى فىك» [Rabbim sana olan hayretimi arttır] duâsı hazret-i Sıddîk-i Ekber'den rivâyettir. Bu hayret avâma ârız olan hayret değildir ki ol mahz-ı gaflettir. Hâlbuki bu kâmil zikr-i Hakk'tan bir lahza hâlî kalmaz. Ol cemî' a'zâ'-i bedeniyle ya eliyle ya diliyle ya mücerred kalbiyle her dem zâkirdir ki hiç gâfil olmaz.

FASIL-I HÂMÎS

Bu insân-ı kâmilin indinde cemî' me'kûlât ve meşmûmâtın nefis ve hasîsi hep berâber olmuştur ve cümle mulbûsât ve melmûsâtın hasen [107] ve haşini bu kâmil müsâvî kılmıştır. Pes bunun indinde hamîr ile fetîrin ve pirinç ile şe'îrin ve mâ' ile asîrin ve şum ile abîrin ve suf ile harîrin ve firaş ile haşirin ve civân ile pîrin ve hatîr ile hakîrin ve emîr ile fakîrin ve sağır ile kebîrin ve kalîl ile kesîrin hiçbir farkı olmaz ve bunların hangisi bulunduysa mukâbilini tercih ve arzu kılmaz.

FASIL-I SÂDÎS

Bu insân-ı kâmil cû' ile şebe'de ve nevm ile seherde ve samt ile tekellümde ve uzlet ile sohbette ve cümle ibâdet ve âdette hayru'l-umûr olan hâlet-i vustâyı bulur. Ya'ni her hâlinde her işi beyne'l-ifrâd vet-tefrîd olur ne kim ekmelü'l-kâmilîn ve rûhu'l-mürşidîn hazreti habîbi ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem;

«أما والله أنى لأخشاكم لله وأتقاكم له ولكنى أصوم وأفطر وأصلى وأرقد وأتزوج النساء»³⁸⁴ [Allâh'a yemîn ederim ki, ben sizin Allâh'tan en çok korkanınız ve O'na en saygılı olanınızım. Fakat bazen oruç tutup bazen tutmam. Namaz kılarım, uyurum, evlenirim] buyurmuştur. Bu hâlet-i vasatı, ahsen-i ahvâl ve eşref-i hisâl ve mahsûs-i ehl-i kemâl olduğun duyurmuştur. Pes şüphe yoktur ki hâlet-i vustâ ile muttasıf olan kâmildir ki nefsinden hür olup Mevlâ'sına vâsıldır.

FASIL-I SÂBÎ'

³⁸⁴ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

Bu insân-ı kâmilin alâmetlerindendir ki her va'dine vefâ edip hergiz hulf-i va'd etmez ve her nesneyi mevzû'una vaz' edip adâletten hâric gitmez ve kendini zemm eden fakîr ise onu mahrum etmez. Pes mahalline müsâdîf olduğunda öyle çok infâk eder ki onu gören müsrif sanır ve mahalline müsâdîf olmadıysa öyle az infâk eder ki onu bilmeyen görse [108] hissete haml edip ondan usanır. Halkuki ol kâmil müsrif ve hasîs değildir, kerem-kânıdır. Cemî' umûrunda hâlet-i vustada olur ki ol ifrâd ile tefrîdin meyânıdır ve settar-ı uyûbtur ki kimsenin setrin ve uyûbun kimseye söylemez. Husûsen gönül esrârını öyle setr eder ki hergiz ifşâ eylemez ve bunun nefsi öyle ganîdir ki cemî' nâstan müstağnîdir ve öyle hüsnü hulka mâliktir ki asla bir kimseye kat'an gadab eylemez ve hiç kimseye ve bir nesneye bir bed söz söylemez.

FASIL-I SÂMİN

Bu insân-ı kâmilin harekâtı, hasenât ve ibâdettir ve enfâs-ı tayyibesi tesbîh ve inâyettir ve kemâlat-ı leyyinesi ilm u hikmettir ve lehcet-i fasîhası pür-lezet, halâvettir ve behice-i melîhası huzûr ve nûzhettir. Bu azîzi gören kimsenin kalbine zikr u fikr-i Mevlâ gelir. Ya nice gelmesin ki ol veliyullâh dîdârın görür. Bu alâmât ve kerâmât ile insân-ı kâmil güneş gibi zâhir olur.

FASIL-I TÂSİ'

Bu insân-ı kâmilin dîdâr-ı şerîfinden ve güftâr-ı latîfinden nâzırların ebsârı ve hâzırların esmâ'ı zevk u lezzet alır. Tûl-i dehr eğer tekellüm eylese yârânı bî-kelel u melâl onun şirin sözlerinden sıdk u safâ bulur. Zîrâ kim onun lisânı, taraf-ı Hakk'tan sırrına ilkâ' olunan hakâyık-ı eşyânın ve dekâyık-ı ma'nânın ve şerîat-ı garrânın tercümânı olur. Pes ol bir kelâm söylemez illâ ki Kur'ân-ı Kerîm'e muvâfık, Hadîs-i Şerîfe mutâbık gelir.

[109]

FASIL-I ÂŞİR

Bu insân-ı kâmil nâs ile ahyânen görüşüp mecliste başın eğip samt eyler. Ol esnâda kalbine ilkâ' olunan hikmetten onlara söyler. İlm-i sutûru tahsîl edip ilm-i sudûru hem arzu eden ahhâbını isti'dâd ve kâbiliyyetleri kadar irşâd ve behremend eyler. Ekser-i evkâtında zikr u fikriyle tenhâda kendi şugliyle mukayyed olur. Eğer bunu Hakk Teâlâ halkın gözünden kabâ-yı hamrıyla setr edip âfât-ı şöhretten hıfz eylediyse feni'me'l-kerâmet ve ni'me's-selâmet budur ki uzlette izzet bulup lezzet-i üns ile

huzûr-ı hazrette kalır. Saâdetü'd-dâreyn ve kurratu'l-ayn olan ebedî devlete nâil olur ve eğer bunu meşhûr ve makbûl edip meşîhat hil'atın giydirip kâim-i makâm-ı irşâd eylediyse bu onu kabul eder. Lâkin bu kâmil o meşîhati ne talep ve arzu eder ne de ondan i'râz ve ictinâb eder gider. Ancak Hakk Teâlâ onu mahbbûbu'l-kulûb edip ahbâbını kendine mutî' ve münkâd ve mürîd-i irşâd eylediği için ol dahî onlara teslîm olup kendini onların memnûnu bulur ve cümleyi kendi nefsinden efdal ve a'lâ gördüğü hâlde durur ve tâlib u râgıbların lütf u rıfk ile tehzîb-i ahlâka irşâd ve irâet kılar ve tarîk-i züllü ve iftikârı onlara terğîb ve tahsin ile mürşîd ve muîn olur. Halbuki bunun kelâmın işitenler onunla müntefî' olur. Bu cümle ile bile bunun sırrı âlem-i lâhûti bulur. Pes min indillâh [110] ona gelen meşîhati kabul etmiş olur. Zîrâ ki bu kâmil elsine-i halkı, aklâm-ı Hakk bilir.

FASIL-I HÂDÎAŞER

Bu mürşîd-i kâmile hubb-u mal ârız olur. Ancak mürîdlerinin fukarâsına iânet için mala meyl gelir. Halbuki tahsîl-i mâl onun gönlünü Hakk'tan bir lahzâ gâfil kılmaz ve huzûru devletine hergiz mâni' olmaz. Tahsîl olunmuş malı ihfâ etmeyip izhâr-ı gınâ kılar. Kimseden bir nesne istemeyip gınâ-yı tabîi ile i'dâ olduğu futuhâtı alır. Pes bu keyfiyette olan hubb-u mâl ancak bu kâmilin şe'nine gelir ve bu niyyetle bulunan hubb-ı mâl Allah için sayılır. Aslâ mezmûm olmayıp makbûl ve memdûh olur.

FASIL-I SÂNÎAŞER

Bu mürşîd-i kâmilin şe'ni ahlâk-ı Hakk ile tahalluktur ve terk-i beşeriyet ve halk ile hüsn-i hulkur. Afv-ı kusûr ve setr-i uyûb ve cümleye hilm ve lütuf ve rıfk ve şefkattir ve hulk-i tabîatleri zulmetinden ervâhı envârına ihrâc için onlara meyl ve muhabbettir. Lâkin bu meyl ve muhabbet fillâhtır. Onun için bu muhabbet makbul-i dergahtır. Ehl-i tabîatte olan meyl ve muhabbet gibi değil bu mahz re'fet ve merhamettir. Ammâ ol muhabbe nefis için olduğundan mezmûm ve şûm ve zulmet ve gaflettir. Bu kâmil halk ile Hâlık'ın muhabbetini cem' edebilir ve bir acîb sırdır ki ancak buna müyesser olur. Onun için bu kâmil zâhirî hasbiyle avâm nâstan fark olunmaz. Lâkin bâtinî hasbiyle kibrit-i ahmer gibi misli bulunmaz.

[111]

FASIL-I SÂLİSAŞER

Bu insân-ı kâmil bir hâssu'l-hâstır ki menba'-ı envâr ve ma'den-i esrâr ve kudve-i ahyâr ve dâir-i ilm-i ilâhi hâlidir ve şuhûdunda ağıyardan deyyâr kalmayıp derûnu mâsivâ-yı Hüdâ'dan hâlidir. Bu kâmil indillâh ve'n-nâs merzî ve kendi cümleden râzı ve kadri âlîdir ve kendine in'âm olunan maâriften halka ifâde eyler ve herkese lâzım olan hikmeti sâilin fehmince söyler. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker eylediğinde rıfk ve tevâzu' ile eder. Ehl-i muhabbete muhabbet edip müstehakk-ı kerâhate onu izhâr ile gider. Bununla bile hiç kimseye derûnunda kerâhat olmaz. Allah için olan umûru işler. Levmlenmeden hazer kılmaz ve cemî' nâsa rahîm u raûf olur. Husûsen tâlib-i Hakk onu peder ve mâderinden erham ve eşfak bulur.

FASIL-I RÂBİ'AŞER

Bu mürşid-i kâmil âdet-i cemîlesi budur ki Rabbu'l- âlemîn hazretlerinin ma'rifet ve muhabbetin tâlib ve kendi hizmet ve sohbetine râgıb olup huzûruna gelen sâliklere ibtidâ-yı sohbette ta'lîm-i ilm-i dîn edip akâidlerin tashîh ve şübhelerin hal ve tevdî' edip ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebine tatbîk ile gider. Ba'dehu tahâret ve salât-ı umûrun tamâmiyle ta'lîm edip tevhîd u tevekkül u tefvîz u tahammül u teslîm u züll u rızâyı tergîb ve tefhim eder. Bu minvâl üzre sohbetle bir müddet gider ve sâlikin hâline nazar eder. Eğer onu kâbil-i sülûk-i tarîk-i Hakk bulduysa [112] ya'ni ol kendi nefesine adâvet edip ona cû' u sehr u samt u uzletle zahmet çektirip envâi meşakkatle muhâlefet ve mukâvemet kıldıysa, kendi onu kabza-i kahrına alıp ona hasmı gâlib olduysa onu dövüp sövüp incitene itâb etmeyip her kusuru nefsinde bulduysa, "Eğer nefsim habîs olmasa Hakk Teâlâ kulların ona cefâ ile musallat eylemezdi" deyip her işi bir Hüdâ'dan bildiyse ve hâlet-i bast ile dahk ve sürûrdan nefret kıldıysa ve hâlet-i kabz ile hüzn ve gamdan ona zevk ve lezzet geldiyse ol nefesine mâlik olan sâlik-i kâbile kelime-i tevhîdi telkîn edip târîk-i mukarribini tahsîn eder ve esbâbı terkinde ona mal ile hem îânet edip cemî' mevânî'den her vech ile siyânetle gider. Onun destgiri olup tarîk-i züll ve iftikâr ile onu huzûr-ı Hakk'a doğru yider.

Kıt'a

Toprağa benzer o dervîş-i hakîr

Ki onu çiğneye her bay u fakîr

Etseler cânına bin türlü azâb

Söylemez kimseye mânend-ı turâb

Ve eğer sülûku murâd edeni gayr-ı kâbil bulduysa ya'ni ol kendi nefsinden râzı olup mücâhedesinde âcîz kaldıysa hîne-i iktizada üç günlük açlık ya susuzluk ya

uykusuzluk ile nefesine mukâvemette mağlûb olduysa ve kendini sövüp dövenlere kusûr ve kûsûr [113] bulduysa ve incitenlere inkisâr ve adâvet edip intikâm aldıysa ve nefis-i istishâb edip rahatın arayıp nusret kıldıysa ve hâlet-i kabz ile hüzn ve gamdan ve muhabbet eleminden ona usan geldiysa ve hâlet-i bast ile dahk u mizâh u sürûr u safâya meylin saldıysa ol kâbil-i sülûk olmayan ve tarîk-i evliyânın kokusun bile almayan, bu ticâret-i rûhâniyye elinden gelmeyen nefsânî tembele pend edip der ki “San’atın var ise var onu işle. Yok ise insaf üzre bey’ u şîrâya başla. Zîrâ ki Hakk Teâlâ tembel ve âvâre kullarına muhabbet kılmaz. Kesl ve ihmâl ile bu tarîke gidilmez ve nefsiyle mücâhedesiz müşâhede edilmez ve enâniyyet eden dil iftikâr edebilmez.

Beyt

Ne bir cân senden incinsin ne de sen nâstan incin

Ko nâs u nefsi gel kalbinde bul cânın nihân-ı gencin

Eğer bu mürşid-i kâmil ol sâlik-i gayr-i kâbili san’ata göndermediyse onu aldatıp gaşş etmiş olur. Halbuki mürşid-i kâmil gaşşâş olmaz. Kendine sanmadığın mahlûk-ı Hüdâ’ya sanmaz.

FASIL-I HÂMİSAŞER

Bu insân-ı kâmilin nâs ile muâmelesinde âdât-ı seniyyesi budur ki herkesle akli kadar mükâleme ve haddi kadar muâmele eder ve cemî’ umûrunda rıfk ve teennîyle hâlet-i vustâda gider. Dünyâ ve âhiret ehlinden [114] her sınıfın huyuyla ihtilât edip mülâyim söyler. Süfehâdan bir zarâra tahammülle on zarardan kurtulup on fâide hem ribh eyler ve lisânın kelime-i tayyibe ile mu’tâd eyleyip herkese hayr söyleyip şirin cevap alır ve cümle halka hayırhah olup aynı şefkatle nazâr kılar ve cümleye hüsn-i zân edip kendisinden evlâ ve a’lâ bulur. Mal ve bedenini, demini Allâh için ibâdına tasadduk niyyet edip cümleden râzı olur. İki cihânda bir kimseden bir nesne mutâlebe etmeyip mekârim ahlâkı tamâm eder. Eğer yolda giderken kendinden bir nesne düştüyse ol kitâb ya siyâb, hezâr-ı dinâr ise de onu geçmiş gitmiş olduysa ol nesneden vazgeçip gider. Onun talebinde ne kendisi rucû’ eder ne de kimseyi gönderir. Hemân onu unuttur. Yolda giderken geriye iltifat etmez. Eğer iltifat edecek olduysa cemî’ vücûduyla döner, gitmez. Onu geriden çağırmanın cevâbın vermez. Mekân ve zamân ile insân ve hayvan ile teşe’üm etmeyip cümle ile tefe’ül edip uğurlu bulur. Ağniyâ üzerine fukarâyı tercih edip ehl-i dünyâdan ehl-i âhireti ileri tutup hürmet kılar ve cemî’ ahvâlinde âdab-ı dîn-i mübîn ile mu’tâd olur. Hadîs ve

tefsir ve şeriat ilminden hazz ve fer alıp ifâde eder. [115] Müderris ve vâiz ve müezzin ve imam ve kadı ve müfti olmayıp ne mekâtib-i mahzarları imzâ eder ne de hâkim kapısına gider ve kimseye vekil ve kefil ve vasî ve sebep ve müteveli olmayıp hiçbir mansıb ile mukayyed olmaz. Ümera ve a'yân ile gılman ve nisvân ile sohbet kılmaz. Bir kimseden bir nesne istemeyip emânet hem almaz. Kimseyi istihdâm etmeyip ehl-i dünyâ hizmetine gitmez. Haram sarfa el uzatmayıp dînin dünyâyâ satmaz. Kendi hânesinde mülâzım olup ehl u evlâdıyla adâlet eyler. Onların terbiyelerinde hem mülâyim söyler. Bir kimseyi huzûr ve gıyâbında incinecek nesne ile lisâna almaz. Nâstan bir kimsenin matlûb-ı mahsûsuna râgıb olmaz ve kendine zülm ve şetm edenlerin zemmin ibrâ edip suçundan geçer gider. Mütevâzilere tevâvu' kılıp mütekebbirlere hem tesâmuh eder. Hâdimiyle ekmek yiyip asâ ile yürüyüp câmi'e gider. Yoldan ezâyı düşürüp uşaklara tebessümle selâm verir . Gidip fukarayla oturup onları görür. Çarşıdan hânesine lâzım olan eşyâyı getirür. Hımâra binip onu suvarıp arpasın verip koyunu sürüye, ineği nahıra götürür. Komşuların düşen hizmetlerin dahî minnetsiz görür.

Beyt

Halvet u uzlette gördüm çünkü şöhret âfetin

Hizmet u sohbetle erdim[116] Hazreti Mevlâ'ya ben

Ulemâyâ ta'zim ve ekâbiri tevkîr edip zuafâ yardımına gider. Hediyeği saçandan ta'zim ile kabul edip mükâfâtın ziyâde eder. Yetimin başın okşayıp güleç yüz ile hatırın sorup meyve ya akçe verir. Misâfire taâm ikrâm edip her hizmeti kendisi görür ve cemî' behâyim ve vahşi ve tuyûr ve haşerâta merhamet ve şefkat eyler, incitmez. Kediye, gördüğü taâmlardan birer lokma verip kamleyi öldürür. Ondan gayrı hiçbir hayvanı katl etmez.

Beyt

Revâdır gerçi öldürmek yılanı

Velf derviş isen incitme cânı

FASIL-I SÂDİSAŞER

Bu insân-ı kâmil böyle ulvi kadr ve azamet-i şân ile ve bunca hüsn-i ahlâk ve ilm u irfân ile tahsil-i merâm etmeye kâdir olmaz ve kendi murâdı üzre kâr işlemek elinden gelmez. Onun için kendi murâd ve ihtiyârın bilcümle terk etmiştir. Âlemde bî-murâd olup murâd-ı Hakk ile gitmiştir. Eğer ki bu kâmil hulk ve irfân cihetinden kâmil ve

mâhirdir lâkin tahsil-i merâmında âciz ve kâsırdır. Nitekim enbiyâ u evliyâ u mülûk u ağniyâ nice bin eşyâ murâd etmişler vücûda gelmiştir ve nice bin umûru murâd etmemişken vücûda gelip umûrları hâsıl olmuştur. Pes bu beyândan ayân olan budur ki cemî‘ insân eğer dâna ve eğer nâdândır [117] ve eğer raiyyet ve eğer sultandır cümlesi tahsîl-i murâdında âciz ve tedbîr-i umûrunda hayrandır. Bî-murâd olan rahat ve şâdan ve murâd eden sergerdandır. Çünkü bu kâmil bu sırra vâkıf ve bu hakîkati ârifdir ki hiçbir kimse kendi murâdını tahsîle kâdir olmaz ve sa‘y u meşakkatle ol kudret ele girmez. Pes terk-i tedbîr u murâd edip râh-ı tevekkül ü tefvîze gitmiştir ve teslîm u rızâ ile mu‘tad olup her havf u hüzünden fâriğ ve âzâd olup iki cihân saâdetine yetmiştir.

FASIL-I SÂBİ‘AŞER

Bu insân-ı kâmilin böyle tefvîz u teslîm (ile) bir tedbîr u murâdı kalmadığından ve avâkıb-ı umûrun keyfiyyetine bir semt ile muttali‘ olmadığından ve cemî‘ zerrât-ı kâinâtı bir Hakîm-i Rahîm’in tasarrufundan hâric bulmadığından bunun cümle harekât u sekenâtı ve sükût u kelimâtı lillâh olup her hâlde işâretle yürür.

Beyt

Olsa isti‘dâd-ı ârif, kâbil-i idrâk-i vahiy

Emr-i Hakk irsâline her zerredir bir Cibrîl

Pes bunun cemî‘ umûru muntazam olup her işi rast gelir ve her bir küçük şerde bir büyük hayr ve her bir zararda nice fâide bulur. Zîrâ ki Hakk Teâlâ,

﴿وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

(el-Bakara, 2/216). [Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış

olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz.

Yalnız Allâh bilir, siz ise bilemezsiniz.] buyurmuştur. Avâkıb-ı umûr hayr ya şer

olacağı ma‘lûm-ı beşer olmadığın duyurmuştur ve hadîs-i şerifte [118] « ما من

«شرح جزؤى الا ويتضمن خيرا كليا» [Hiçbir şerr-i cüz’i yoktur ki hayrı küllî barındırmasın]

vârid olmuştur. Çünkü bu kâmil bu sırrı dahî bulmuştur ve cemî‘ umûr-ı cihânı

murâd-ı Mevlâ’ya muvâfık ve hükm ü hikmetine mutâbık bulmuştur. Pes takdîr-i

Azîzun Hakîm ile dilşâd olup ahkâmına teslîm u râzı ve ef‘âline mutî‘ ve münkad

olmuştur ve cem‘iyyet-i hâtır bulup hâzır-ı Hakk olup huzûra gelmiştir. Asla bir

tedbîr u tercih u azm u irâdeti kalmayıp bilcümle gitmiştir ve cemî‘ taleb u duâ u ricâ

u intizâr u inkisârını meyâneden ref‘ etmiştir ve murâdını murâdullâh’ta ifnâ ile

nefsinden meyyit olup hayat-ı aşkı bulup kalbinden içeri gitmiştir. Zîrâ ki o ﴿مَنْ كَانَ﴾

﴿مُتَيِّمًا فَآحْيَيْنَاهُ﴾ (el-En‘am, 6/122). [Ölü iken dirilttiğimiz kimse] âyeti kerimesiyle « موتوا »
« قبل ان تموت » [Ölmeden evvel ölünüz] hadîs-i şerif emrini cân ile tutmuştur.

Beyt

Kâmil zinde sanma ölmüştür
Cismi rûhuna merkad olmuştur
Bu yedi beyt ile bu risâle nihâyet bulmuştur;

Nazm

Hakîkat sırrını kâmil velîdir kâşif u dâna
Lehu fazlun alâ ehli’n-nühâ ilmen ve irfânâ

Sözü remz u işârettir sanırsın istişârettir
Ger anlarsan bişârettir değil tadrîs-i Mevlânâ

Hadîsi mahz hikmettir huyu îsâr u şefkattir
İşi çün halka hizmettir fe-sâra’l-küllü ihvânâ

O kim aşk ehli olmuştur gönülde dostu bulmuştur
Dem-i aşk ile dolmuştur metâ zürnâhu ahyânâ

Çü bulmuş vecd u hoş hâli unutmuş kıyl u boş kâlî
Mukaddem-i muhabbet odur tâlî lekad kâne’llezî kânâ

Erişmiş cezb-i rabbânî kılıp mi‘râc-ı rûhânî
Sen anla ayn-ı aşk ânı yurâhu’n-nâsu insânâ

Turûk sedd olmuş ey Hakkı hemân kendinde bul aşkı
Fe-künnâ minhu a‘yânen ve finâ sâra ekvânâ

[265]

MEDH-İ VATAN

Mübârek mekândır Hasankal‘ası
Kamu zevke kândır Hasankal‘ası
Suyu hoş havası kışkı mu‘tedil
İremden nişandır Hasankal‘ası

Değirmenleri hoş o çermikleri
Pür âb-ı revandır Hasankal'ası
O bostanları bağ u dağı hasen
Mekânı-ı hasendir Hasankal'ası

Taşı ağacı nerm ve hâki kavî
Metin kahramandır Hasankal'ası
Yeri mürtefi' üç yanı düz açık
Ki taht-ı şahandır Hasankal'ası

Burûcu düzülmüştür inci misâl
Iraktan ayândır Hasankal'ası
Deli âşık olmuş bahârı ona
Ki pür-hüsn ü ândır Hasankal'ası

Gündüz kuş sedâsı gece kurbağa
Ne tesbîh-hândır Hasankal'ası
Gelir seyre uşşâki etraftan
Gül-i âşikândır Hasankal'ası

[266]

O çermik safâsın sürer ehl-i dil
Aceb kâmurândır Hasankal'ası
Çoğu azru ümîd olmaz nasîb
Bize râyegândır Hasankal'ası

Kubûru velîler yatağıdır ol
Riyâz-ı cinândır Hasankal'ası
Ahâlisi ağleb şecî' u sehî
Ne zî-nâm u şândır Hasankal'ası

Kamu halkı zeyrek arîf u zarîf
Dolu aşk u cândır Hasankal'ası
Ağır uslu hoş huylu halkı mutî'

Pür emn u emândır Hasankal'ası

Kimi vaâz dinler kimi ders okur
Dolu müslümândır Hasankal'ası
Edebli hayâlî zeni ehl-i ırz
San ol rummândır Hasankal'ası

Bir âyinedir yahşiye yahşidir
Yamana yamandır Hasankal'ası
Gel ey Hakkı bunda huzûr eyle kim
Huzûr-ı cenândır Hasankal'ası

EL-HAYÂLÂTU'L-MUHÂLÂT

Bin çay akıp bir olsalar
Bir kaya başı bulsalar
Ol kayadan dökülseler
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Binbir büyük top sürseler
Keskin barut doldursalar
Bir elden ateş vursalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Yüz bin davullar alsalar
Hep bir araya gelseler
Ondan çomağı çalsalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Yüz bin kazanlar alsalar
Bir dağ başından salsalar
Hep bile yuvarlansalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Bin kúp satın alınsalar
Bir kayadan salınsalar
Birbirine çalınsalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Bin aygır eşek sürseler
Bir künbete doldursalar
Bir perdeden angırsalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Havânende çok aldırsalar
Künbetde ses kaldırsalar
Hem erganun çaldırsalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

[267]

Hammâm içi dolsa zenân
Kaynar sular olsa revân
Tas u leğen etse figân
Fikr eyle sen gümbürtüyü

Çermik safâsın sürseler
Havuz yüzünde dursalar
Yüzgeçle ayak vursalar
Seyr eyle sen gümbürtüyü

Hakkı bahar olsa zamân
Ra‘diyle berk olsa ayân
Ol sayhadan dolsa cihân
Seyr eyle sen gümbürtüyü

**MEDH-İ ŞEYH MUSTAFA BİN ŞEYH ABDULKADİR-İ SÂNİ (BİTLİSLİ
RIDVAN EFENDİ-SENE 1178)**

Gitti cihândan âh âh

Şeyhim benim şeyh Mustafa
Göçtü fenâdan âh âh
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Şeyhim benim bir nûr idi
Âlemde ol meşhûr idi
Bürkan idi mestûr idi
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Tillo onun evtânıydı
Şeyhim zamân sultânıydı
İlmiyle irfân-kânydı
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Şeyhim benim şeyh Mustafa
Kân-ı kerem bahr-ı vefâ
Ecdâdı nesli evliyâ
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Şeyhim benim yer şâhidi
Gayet de âlicâh idi
Zikri medhullâh idi
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Ol ma‘deni hilm u edeb
Zâtı şerîf bu el-aceb
Hem kâdirî nesli Arab
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Tillo’da ol bir mâh idi
Makbul hem dergâh idi
Her ilimden âgâh idi
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Sâf idi yok idi vesvese
Yaptı bir âlî medrese
Mansûb değildi hiç kese
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Yaptı bir cây-ı gülizâr
İlm ile onda berkarâr
Kaldı şeyhimden yâdigâr
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Uçtu kafesten murg-i cân
Seyr eyledi heft-i âsuman
Tuttu Adn'da âşiyân
Şeyhim benim şeyh Mustafa

[268]

Güftârydı selsebîl
Hemm hümâ bî delîl
Ecdâdı gavs İsmâîl
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Bin iki yüzden çü vefât
Hem on üçünde pâk-i zât
Kıldı bekâya iltifât
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Hem târihi nakli cihân
Hem müderris âli'l-mekân
Bu tekyesini budur hemân
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Aşkî ezeldi bâkiydi
Sâliklere hem sâkiydi
Lengi onun müştâk idi
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Avcı sadâsın gûş edip
Câm-ı ecelde nûş edip
Sandukı serpûş edip
Şeyhim benim şeyh Mustafa

Yüz bin salât yüz bin selâm
Rûhuna ol fahru'l-enâm
Senden şefâatten merâm
Şeyhim benim şeyh Mustafa

[271]

TAHZİR-İ TEZEVVÜC

Ve kâlel Hakkı beyt

Zeyrek oldur kim zen etmez evde şiven dinlemez
Görmez evlâd u ıyâl a 'dâlarından inlemez

Ve kîle beyt

Ne belâdır ne fitnedir bu hebal
Ki eğerler ricâli olsa cibâl

Ve kîle beyt

Evde tenhâ kalsa bir zen bir civan
Onda şeytan gerekmez tercüman

[275]

Rubâi

Ey âzâde ruhum sen kâdir oldukça mücerred olup avrat almayasın

Tâ kim tâlib-i dünyâ olmayasın

Ve talebinde dînini yele vermeyesin

Ve kesret-i ıyâl ibtilâsıyla rezâlete ermeyesin

Ve ammâ nısvân-ı zamân, zenân-ı pür-ziyân olup meksurâtu'l-imtinân münkirâtu'l-
ihşân hâfızâtu'n-noksân oldukları için onlardan kemâl-i cemâle mâlik olanın bile
zülâl-i visâlınden ise hayâl-i cemâli dil u câna bin kat eazz u elezz u ahlâdır ve emlah
u a'lâdır ve ehven u ahsen u evlâdır.

[276]

Kîle Beyt

Hayâl ile tesellîdir gönül meyl-i visâl etmez
Gönülden taşra bir yâr olduğun ârif hayâl etmez

Saîd odur ki hayâliyle her murâdın alır
Şakî murâdını tahsîl zahmetinde kalır

Tahayyül eylesem onu gönül huzûru bulur
Tezekküründe visâli kadar telezzüz olur

Bana bigânedir duhter hayâli câna mahremdir
Enîsim munîsim yârim odur kim dilde hemdemdir

Helâl şehveti icrâ azâbı oldu ıyâl
Haram şehveti icrâ eden çeker enkâl

Koy kesret-i a‘mâli idmân-ı tefekkür kıl
Kim iledir vuslat her lezzeti ondan bil

Her güzelden geçmişim sûz-i dilber hayrânıyım
Ehl-i dil dilberlerinin rûz u şeb yârânıyım

Şehveti koy eyle âli himmetin ey dil
Ehl-i dünyâ her ne ister ol bana lâzım değil

Meniden şehvet ondan şevk ve ondan aşk olur hâsıl

[277]

O aşk olur cenâh-ı cân uçar Hakk’a olur vâsıl

Aşk-ı Hakk’tan gayrı sukker olsa da bil zehirdir
Üns-i Hakk’ı terk edip shevâta gitmek kahırdır

Allâh için ten tezzetin terk et âna ver karz ânı
Gönlünde iz‘âfin verip Rabb’in sever Hakkı seni

Vücûd âyînesinden zâhir ol cânın misâlidir
Onun aks-i cemâlidir güzeller hüsnü hem ânı
Gönülde iste cânı hüsn-i tenden geç ki hiçdir
Bu ger olsa şems-i cân tâbân olur âfâk mestânî

Kîle nazm

Gerçi dilberdir hoş âyindir zenân
Nâkısâtu'l-akl ve'd-dîndir îân

Zinhar ey merd-i âkil zinhâr
Kâmil isen nâkıs ile olma yâr

Hiç olur mu lâyük ehl-i kemâl
Sahr-ı her nâkıs olmak mâh u sâl

Nefs eline verme bu cân yakasın
Şehvet oduyla niçin cân yakasın

Nutfe tende mâye-i cân-bahşdır
Şehsuvâr rûha [278] çapan rahşdır

Etme onu râh-ı Hakk'ta lenk u luk
Edemezsin çünkü bî-merkeb sülûk

Çün hayâl-i dilbere cân meyl eder
Ol per ile semt-i a'lâya gider

Per u bâl-i cân olur hubb-ı hayâl
Nutfededen peydâ olur ol per u bâl

Per u bâl-i rûhu kesr eyler cimâ'
Halk ise zan eyler onu intifâ'

Arzû-yi merd u zendir ittihâd
Âşika zenden, tahayyüldür murâd

Kıble-i sûret-perest olduysa zen
Kıble-i ashâb-ı dildir zü'l-menên

Naks-ı sûretten yüyup âyîneni
Eyle mir'ât-ı meânî sîneni

Tâ derûnun nûr-i Hakk'tan ola pür
Durc-ı rûhun ma'rifetten dola dürr
[292]

NASİHATNÂME

Gönülden çün dile vardır yol ey cân
Mülâyim söyle şirin söz bul ey cân
Acı söz deme hilm ile dol ey cân
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Salât-ı hamsi vaktinde edâ et
Hem ehlin her sözün tut devlete yet
Ne yol kim gösterirse ol yola git
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Büyüğünle her işinde meşveret kıl
Ki aklına uyan nâdim olur bil
Sözün tut görme sen bir işi müşkîl
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Büyüğündür Azîz ona niyâz et
Sakın nâz etme hizmetler firâz et
Sözün az et hemîşe ketm-i raz et
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân
[293]

Sakın nâmahreme bakma baîd ol
Hemân ehlin rızâsıyla saîd ol

Murâdın terk edip söz tut reşîd ol
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Dilin hıfz eyle gıybet etme ey yâr
Ve yıkma bir gönül bir sözle zinhâr
Sen etme sırr-ı nâsı nâsa izhâr
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Güzel sözlerle tatyîb-i kulûb et
Sukût u samt ile setr-i uyûb et
Yeterse kudretin keşf-i kerûb et
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Kula hizmettir Allâh'a ibâdet
Kusûrun afvıdır Hakka riâyet
Hüdâ'nın lütfudur sabr u kanâat
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Seni Allâh lütfundan yâratmış
Sana lütfiyle cennette yer etmiş
Dahî dünyâda halka server etmiş
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Güzel Allâh senden râzı olsun
Güleç yüzün görenler zevki bulsun
Sözünden her gönül lezzetle dolsun
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Çün Allâh'ı seversen bil ki ol hem
Seni sevmiştir ey cân senden akdem
Sen ey mahbûb-ı Hakk ol şâd ile hürrem
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Sakın bir kimseyi incitme sövme

Ve sen bir kimseden incinme dövme
Dahî sen kendini sohbetde övme
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Hanîfe hanımın atası Hakkı
Der ey kızım hemân Kur'ân oku
Seninle bile bil her halde Hakkı
Güleç yüzlü güzel sözlü ol ey cân

Nâs tekrârımken onlar olmuş ağyârım yamân
Mahrem-i esrârım olmuş dilde dildârım hemân

[294]

MAHREMU'L-ESRÂR

Bu yirmi beyt Hakkı'nın (Radiyahallâhu anhu ve ibgâhu bihî) Mahremu'l-Esrâr'ıdır.

Zâhirimde zâhir olan bâtınımdandır hemân
Muktezâ-yı bâtınımdır cümle ahvâlîm her ân

Bâtınımdır hâkim ve mahkûmudur nefsi-i tenim
Bâtınımdır yârim, ağyârım bu vehmimdir benim

Dostum rûhumdur erham rahîm oldur cümleden
Düşmanım vehmimdir ol histir bu şeytan beden

Ravh-ı Rahmân olduğu bir sırr-ı muğlaktır nihân
Vehm-i şeytan olduğu emr-i mukarrerdir ayân

Nice kim cümle melekler Âdem'e kıldı sücûd
Ancak iblis Âdem'e düşman düşüp oldu künûd

Hem bu iklim-i bedende cümle a'zâ hem kuvâ
Rûha münkâd oldu illâ vâhime etti ibâ

[295]

“Fî sudûri’n-nâs” adı “vesvâsi hannâs” oldu gâh
Başta beyin iken mekânı hem kulûba buldu râh

Seyyid-i sâdât-ı âlem rûh-ı insân iken ol
Nefs-i emmâre bulundu olduğu için vehme kul

Ol yalancı vâhime halka hayaller gösterir
Her muhâli mümkün olmak üzere hâller gösterir

Her hayâl-i fâsid u her mekr u bâtil i’tikâd
Her gamm u havf u hatar her sûizann u her fesâd

Her hıyânet her ihânet gıll u gış kizb u kelâl
Cümle ondandır gönüllerde vesâvisle melâl

Pes onun için emr u nehy ile nebîler geldiler
Ol yalancı düşmanı tâ kayd u bende saldılar

Ol yine ümmetleri taştan taşta her ân çalar
Nefsini bilmez avâmı hep tuzağına salar

Ey benim Rabb’im bu vehmimden sen âzâd et beni
Kim seni sırrım bilem pes cümleden olam ganî

Olmasın hâricte şüglüm kimseden havf u recâ
Etmeyem bir kimseye bir nesneye hiç ilticâ

Zikr ile hayretle züllden ver bana fakr u fenâ
Tâ seni cân-ı arş Rahmân’ı bulam ey Rabbenâ

Edem iskât-ı izâfât ikilikte kalmayam
Cümle eşyâyı ke-mâ-hi seyr edem vehm almayam

Bir görüp iki cihânı şaşılıktan kurtulam

Âlem hem âdemi kendim bulam tenhâ kalam

Bir nefes bahri bulam kevnini mevc urmuş müdâm

Olmuş emvâcî bu eşyâ bahr ile ben bahr olam

Hakkı'yı ey Rabb'im al bu bahre sal kıl ehl-i hâl

Mahremu'l-esrâr edip cânın lisânın eyle lâl

[296]

ÜÇ LİSANDA BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Gayrım zayımdır zayrım gayrımdır

Aynım zeynimdir zeynim aynımdır

Vehmim sehmimdir sehmiim vehmiimdir

Lübbüm hubbumdur hubbum lübbümdür

Kalbim katbimdir katbim kalbimdir

Rûhum yûhumdur yûhum rûhumdur

[297]

Aşkım meşkimdir meşkim aşkımdır

Sırrım birrimdir birrim sırrımdır

Fakrim fahrımdır fahrım fakrımdır

Hakkı hakkımdır hakkım hakkıdır

Ve lehu

Gayrımdır zayrım zayımdır gayrım

Aynımdır zeynim zeynimdir aynım

Vehmiimdir sehmiim sehmiimdir vehmiim

Lübbümdür hubbum hubbumdur lübbüm

Kalbimdir katbim katbimdir kalbim

Rûhumdur yûhum yûhumdur rûhum

Aşkım dır meşkim meşkimdir aşkım
Sırrımdır birrim birrimdir sırrım

Fakrimdir fahrim fahrimdir fakrim
Hakkıdır hakkım hakkımdır hakkı

HAYRETNÂME

Bu yedi beyt Hayretnâme-i Hakkı'dır

Hayretle züll u fakr u fenâ kalbe râhtır
Dil âleminde aşk ile cân mihr u mâhtır

Hayretle züll u fakr u fenâya eren saîd
Aşk ile dilde her gün eder bir cedîd-i îd

Hayretle zülle kim ki o fânî fakîr olur
Dil halvetinde aşk ile cânı hatîr olur

Hayretle züll u fakr u fenâyı bulan gider
Dil gülşeninde bülbül olup aşkı vasf eder

Hayretle züll u fakr u fenâ içre yok olan
Dil cennetinde aşk ile var oldu câvidân

Hayretle züll u fakr u fenâda bulan emân
Cân arşı üzre sırrını Rahmân bilir hemân

Hayretle züll u fakr u fenâ çün tamâm olur
Hakkı gönülde cân ile cânânı bir bulur

[298]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu kıt'a

Safâ hayrettedir ey dil cefâ-yı aklı koy dün ü gün

Çü bâb-ı beyt-i enîs u cân u cânân dilde hayrettir
Ânınçün cümleden akdem dil-i kâmilde hayrettir
Unutmak bilmemek fakr u fenâ hoş ayn-ı hayrettir
Hem açlık nefy-i hâtır nefy-i hestî zeyn-i hayrettir

Ve lehu kıt'a

Sâkin ol ey dil edeb kıl kabza-i kudrettesin
Cümle kavlı u fi'l onundur bil ki sen hiddettesin
[299]

Çün onundur hep tasarruf sen hemân âmâde ol
Her murâdın terk edip her fikirden âzâde ol

Ve lehu rubâ'i

Hâ gayb-ı hüviyyet oldu ey harf-şinâs
Enfâsına hep o harf olmuştur esâs
Ol harften âgâh olagör her demde bir harf
Dedim anla da kıl Hakk'a sipâs

Ve lehu kıt'a

Oldu çün enfâsına hâ-yı hüviyyet esâs
Her nefesin hû çeker dinle de ol Hakk-şinâs
Hakk yolu a'dâd-ı enfâs-ı halâyıkcadır
Dem be dem onunla ol dilde hemân sakla sır

Ve lehu radî beyt

Enfâsının kadrin bilen ârif değışmez dünyâya bir demin
Ol hâl ehlidir Hû der yemez ferdâ gammın

[300]

Ve lehu beyt

Fârîğu'l-bâl ol da lâl ol kuş-i Hû şekli her ân
Dinle kim Hû Hû der enfâsın olur vuslat ayân

Ve lehu beyt

Çün hüviyyet Hâ'sıdır enfâs ile
Pes nefsi-i Hakk'tır bildirir nâs ile

Ve lehu beyt

Hâ-yı hüviyyetle Hû der imiş enfâs ona
Her nefes dilde bir yol imiş ondan yana

Ve lehu beyt

Hâ gayb-1 hüviyyettir enfâsa esâs olmuş
Onunla olan her dem ünsünde likâ bulmuş

Ve lehu beyt

Ey dil emîn ol kim hemân Hakk'tır yakîn senden sana
Bil ol hüviyyettir bu Hâ kalmış esâs-ı enfâsına

Ve lehu beyt

Ey fakîrî her nefes aldıkça dilden iç müdâm
Her demin bir kâsedir vahdet meyinden dol tamâm

Ve lehu beyt

Nedir âlem hüve'l-Evvel nedir âdem huve'l-Âhir
Nedir ma'nâ huve'l-Bâtın nedir sûret huve'z-Zâhir

Ve lehu kıt'a

Küfreden inkâr-ı ni'met ister her haktır yamân
Küfr ikidir kim biri haktır biri bâtıl hemân

[301]

Küfr-i Hakk Hakk var lafıyla varlığın setr etme der
Küfr-i bâtıl varlığıyla hakkı örtüp ketmeder

Ve lehu radî beyt

Bâtılı savrunla bil ba'zı zuhûrât-ı hak
Seyr-i zuhûrât kıl zevk ile bî-levm u dakk

Ve lehu beyt

Kamu işler Allâh'ın izniyledir
Kazâ hem kader hep bu ma'nâyıdır

Ve lehu radî beyt

Merkebe olan süvar göremez onu arar
Çünkü piyâde olur onu önünde bulur

Ve lehu radî beyt

O dil ki aslını bilmez o beyt-i mâtemdir
Ger olsa aslını ârif o arş-ı a'zamdır

Ve lehu radî beyt

Nahnu akreb der o min hablil verîd
Sen ararsın onu vehminle baîd

Ve lehu radî beyt

Hızır veş âb-ı hayâtı zulmet-i tende ara

Varını var eyleyen Mevlâ'yı sen sende ara

Ve lehu radî beyt

Gönül zan etme kim senden kelâmı bu lisân söyler

Sana ilhâm edip onu derûnunda duran söyler

Ve lehu radî beyt

Kalb-i mü'mîn ki beyt-i Mevlâ'dır

Onu ta'mîr ehem u evlâdır

[302]

Ve lehu radî beyt

Benim rûhum benim aynım efendi

Benim gönlüm seni gâyet beğendi

Ve lehu radî beyt

Kimse bilmez ki sen benim nemsen

Nûr-i dilâm sürûr-i sineme sen

Ve lehu beyt

Mazhar-ı zât-ı pâk imiş insân

Hasr ve huve's-semîu'l-müşîr burhan

Ve lehu beyt

Hakk emrini ta'zîm et mahlûkuna şefkat kıl

Ondan işit akvâli ef'âli hem ondan bil

Ve lehu beyt

İlhâm-ı Hakk efkârımız intâkidir akvâlimiz

Tahrîkidir ef'âlimiz tahvîlidir ahvâlimiz

Ve lehu beyt

Rabbinle ol halkın sözün ondan işit

Eyvallâh et nâsı ona tefvîz edip ef'âlinin seyrine git

[303]

Ve lehu radî beyt

Kim biri iki görür görmez evcâmı ayân

Yaksa ger keder onu nâr-ı teessüf nihân

Ve lehu radî beyt

Ene lâ gayr diyen kimse görürse yüzünü

Cümle eşyâda odur şâhid u ârif özünü

Ve lehu radî beyt

Âlem büyük âmeddir onun cânıdır cânın hemân
Zâtınla mesrûr ol da bul kendinde vaslın her zamân

Ve lehu radî beyt

Ne feleğe sığmayan kalbini kılmış vatan
Ol sanadır pek yakın ondan ırak olmasan

Ve lehu radî beyt

Kamu birdir, denilmez gizli sırdır
Benim yanımda her şey hep de birdir

Ve lehu radî beyt

Ârif eyler vücûd-ı vâhidi seyr
Câhil nefis eder tevehhüm-i gayr

[304]

Ve lehu beyt

Lütf-i Hakk'tır şuhûd-ı vahdet-i ayn
Kahrıdır vehm ve ru'yet-i isneyn

Ve lehu beyt

Kitâb-ı âleme ârif ne denli kılsa nazar
Görür o cümleyi bir harf kim tekerrür eder

Ve lehu beyt

Bir katre tekerrüyledir yemm
Bir zerre çoğaldı oldu âlem

Ve lehu

Bir bahrdır vücûd ne artar ne eksilir
Emvâc-ı kevn o bahre hemîşe gider gelir

Ve lehu beyt

Âlem ibâret oldu çün emvâctan hemân
Kalmaz iki zamânda teceddüd eder her ân

Ve lehu beyt

Nefsî zeynin kim alt ede deryâ-yı dil âra olur
Emvâc-ı kesret içre yemm-i vahdeti bulur

Ve lehu beyt

Benim mevhum O'dur meşhûd
Benim ma'dûm O'dur mevcûd

Ve lehu beyt

Remz ile nazm eyle şî'r ki hiç musarrah söyleme

Kendini bildinse teslîm ol tasarruf eyleme

Ve lehu beyt

Zâhir şer' üzre git bildinse kendin ol cemîl

Herkese aklınca söyle olmasın tâ kâl u kıyl

[305]

Ve lehu beyt

Sabahlarım iki ni'mette bilmem a'zamını ammâ

Ki setr-i aybım ulu deryâ nâstan bu senâ

Ve lehu beyt

Mürşidin cânındır onun cânındır Hakk'tan habîr

Çün o sensin hem sen ol kıl yüz bin nakş-ı zamîr

Ve lehu radî beyt

Her kim bizi bulmak diler, pür-şevk u zevk olmak diler

Çün ney nevâdan dem vurup ol perdede bulsun bizi

Ve lehu radî beyt

Dilde yaram aşktır bu tendir ağyârım benim

Gömleğimden taşradırlar cümle tekrârım benim

[306]

VAHDETNÂME I

Bu onbir beyt Hakkı'nın (Radiyahallâhu anhu) Vahdetnâme'sidir.

İki cihân bir deryâ misâlidir

Emvâcı çoktur âbı zülâldir

Âlem kamu bir cevher misâlidir

Eşyâ arazdır pür intikaldir

Hurşid birdir zû'-yi zılâldir

Çâh içre mâhı bilmek dalâldir

Yüz birdir eşyâ gözgü misâlidir

Bir vechi yüz bin saymak melâlidir

Varlık ki birdir çokluk muhaldir
Vahdette kesret vehm u hayâldir

Peş ehl-i gafflet nevmi kelâldir
Gördükleri hep düştür hayâldir

Mahbûb-ı câhil câh ile mâldır
Câhile fahri cehline dâldir

Matlûb-i âlim çün kıyl ü kâldir
Tâlibleriyle bahs u cidâldir

Me'mûl-i âkil neyl-i meâldir
Meşhûd-ı ârif pişin bu hâldir

Maksûd-ı âşık seyr-i cemâldir
Me'nûs-i vâsıl bir Zü'l-Celâldir

Nâs ile sohbet çün pür-vebâldir
Hakkı, Hakk ünsi ayn-ı kemâldir

[307]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu beyt

Ârif ki ma'rûfiyledir her dem değişmez bir demin
Dünyâ ve fihâya ol çekmez dahî ferdâ gamın

Ve lehu

Hakkı zehâb u mezhebin ketm eyle esrârıyla dol
Her şerr-i ehl-i cehlden emn u emân bul sâlim ol

Ve lehu

Ârif ki derûnunda hayretle Hakk'ı bulmuş
Bilmez o nedir dünyâ ehlinden ırak olmuş

Lehu

Sana adüvv bedenindir onunla sen gamnâk

Pes etme düşmana hizmet sen eyle kalbini pâk

[308]

Ve lehu beyt

Eğer eksilirse teveccüh gönülde vakt-i zelev

Bil imdi mu'temed keder henüz hüsn-i amel

Ve lehu

Ârif bilir kim kendinden kimdir işitip söyleyen

Kimdir gören alıp veren her fi'lin edip eyleyen

Ve lehu

Kulûbu döndüren ebdânı tahrir eyleyen kimdir

Yüz ilhâmıyla her dem her gönülden söyleyen kimdir

[309]

Ve lehu beyt

Her işi Hakk'tan gören kimseden incinmez ol

Hergiz ona bulamaz aceb deryâ-yı havf yol

Ve lehu radî beyt

Mürşidin sırrıdır ancak arş-ı rûha merdivan

Ol refikin himmetiyle bu tarîke ol revân

Ve lehu

Göleğimden taşra yoktur dostum hem düşmanım

Dostum gönlümde Hakk'tır düşmanımdır ten benim

Çü cânân cân-ı cânımdır cihân-ı cân cinânımdır

Beden bâr-ı girânımdır zebân sûd u ziyânımdır

Ve lehu ebyât

Kerâmet istikâmettir garâmet terk-i tâattir

Selâmet hoş mürüvvettir melâmet terk-i âdettir

Diyâr-ı dilde dildârımdır ondan gayrı varım yok

Ona her hâlde teslîm u rızâdan gayrı kârım yok

Bulan dildârı dil varında ünsiyle saîd olmuş

Tahalluk eyleyen halk ile Hâlık'tan baîd olmuş

Şeyhim ne mürîdim ne vâiz ne muîdim

Kamudan çü baâdim bu tenhâda saâdim

[310]

Ve lehu

Kamîsinden birûne kim ki mâildir o câhildir

Derûn-i dilde dostun kim ki âriftir o kâmildir

Ve lehu

Gömleğinden taşrada lezzet uman mihnet bulur

Bâtınında zevk uman her demde bir lezzet bulur

Ve lehu

Hakk kimi sevdiyse ol buldu ona dilde yol

Sevmediği taşrada cism ile kalmış melûl

Ve lehu

Nesfânî olan taşrada şehvetleri ister

Rûhânî derûnundaki lezzetleri ister

Ve lehu

Mey u semâ' u cimâ'ı ko taşrada ey cân

Cemî' zevk u safâyı gönülde eyle hemân

Ve lehu

Muvahhid gayr-ı Hakk'ı kılmaz isbât

Kim et-tevhîd iskâtu'l-izâfât

[311]

Ve lehu beyt

Ârife kalmaz zenûbundan ziyân

Kavl u fi'li kendinin bilmez o cân

Ve lehu beyt

Ehl-i irfân kahr u lütfu şerr u hayrı bir bilir

Çünkü ol kahr içre lütfu şerde hem hayrı bulur

Ve lehu beyt

Yâ ilâhi ilm-i aşkı dilden öğret sen bana

Kıl kerem nisyân u samt u cehl u hayret sen bana

Ve lehu kıt'a

Ne zer ne fakr urmam ben şöret ve ne humûl

Ne sıhhat ve ne maraz ne hayât u mevt u vusûl

Ne dûzah ve ne behişt isterim velî hergâh

Murâdım ancak odur kim onu verir Allâh

Ve lehu beyt

Cümle tedbîrin koyup tefvîz eden cennettedir

Her murâdın terk edip teslîm olan vuslattadır

Ve lehu beyt

Îlâhi her iki zıddı berâber eyle yanımda

Olam hâlî seni ancak bulam her lahzâ yanımda

Ve lehu beyt

Bir emri tercih etmeyen lâ u ne‘amdan kurtulur

Mevt-i tabîî gelmeden mevt-i irâdiyi bulur

[312]

Ve lehu beyt

Ölmezden evvelce ölen buldu o peşin mahşeri

Duzahtan erdi cennete içti şerâb-ı kevseri

Ve lehu beyt

Benliğimden ben ırak oldukça benim Hakk’a yakın

Varlığından yok olandır yâr-i gârine karîn

Ve lehu beyt

Kendi kendimden gidersem kendimedir yettiğim

Her kime her ne edersem kendimedir ettiğim

Ve lehu beyt

Varlığından birliğin arşına çıktınsa hemân

Âlemi hem âdemi zâtın görürsün ol zamân

Ve lehu beyt

İkilik şirktir tevhîdin iskât-ı izâfettir

Yok ol kim var O’dur ağyârı nefyin ayn-ı vuslattır

[313]

Ve lehu beyt

Çü deryâ-yı vücûdun mevcisin zâtın o ma‘nâdır

Enâniyet hevâsından geçerse mevc deryâdır

Ve lehu

Koy ikiliği deme sen ve ben

Birlikte bulun ki cümlesin sen

Ve lehu

Ey mevc hevâyı koy ki yemmsin

Ol bahr-ı nefesle dolu demsin

Ve lehu

Ey fakîr fânî ol çık aradan sen bir yana

Kim iki âlemde vâsıl olmuşum hem ben bana

Ve lehu

Hem kimin sadrından olsa feth-i bâb

Ol görür her zerreden bir âfitâb

Ve lehu

İlm-i fikhı akl-ı tâlib defter u dilden alır

İlm-i fakri cân-ı ârif rûh-ı kâmilden alır

Ve lehu

Devlet-i dünyâyâ tâlibdir gedâlar şahtan

Devlet-i fakri umar cânım Fakîrullah'tan

Ve lehu

Cümleyi terk eyledim cândan yöneldim bir sana

Ey Fakîrullâh kerem kıl devlet-i fakri bana

FAKRNÂME

Yâ İlâhi dem be dem hamd u senâ

Cümledendir sâdır u râci' sana

Ehl-i tedbîrin gınâsıdır anâ

Üç sıfat verdin bana ey Rabbenâ

[314]

Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi kıl bana tevfik-i cû'

Yatmayam gâfil, edem terk-i hüçû'

Eyleyem cândan sana her dem huzû'

İhtiyârımdan sana kıldım rucû'

Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi re'yi verdim ehline

Devlet-i dünyâyı verdim ehline
Ni‘met-i ukbâyı verdim ehline
Halvet u rü’yâyı verdim ehline
Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi cümleden yâd et beni
Akl u tedbîrimden âzâd et beni
Aşkına merbût u münkâd et beni
Hüsnüne hayretle dilşâd et beni
Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi rûhuma sensin tabîb
İki âlemde bana sensin habîb
Çün bana benden yakınsın ey karîb
Âlem-i kesrette hem kalmam garîb
Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi cümleden sensin rahîm
Dem be dem her hâlîmi sensin alîm
Fâil-i muhtar sensin ey Hakîm
Mâsivâdan kalbimi sen kıl selîm
Hayret u fakr u fenâ bestir bana

Yâ İlâhi senden özge var yok
Gülîstan olmuş cihân hiç hâr yok
Cânân-ı âlemsin dahî deyyâr yok
Dilde sensin gayrı bir dildâr yok
Hayret u fakr u fenâ bestir bana

[315]

Yâ İlâhi kıl beni benden cüdâ
Varlığım yok eyle sen kal ey Hüdâ
Ben fakîrim hep senindir her edâ
San‘atındır ten sana cândır fedâ
Hayret u fakr u fenâ bestir sana

Yâ İlâhi al beni her mâhtan
Kıl sana hayrân ve kurtar âhtan
Ver bana fakri Fakîrullâh'tan
Eyle fânî ver bekâ sen şahtan
Hayret u fakr u fenâ bestir sana

Yâ ilahi çün senindir hep vücûd
Kendine eder imişsin lütf u cûd
Cümle yüzden sen sana kıldın sücûd
Ben yokum varım senindir ey Vedûd
Hayret u fakr u fenâ bestir sana

Yâ İlâhi cümleden sensin ayân
Evvel âhir zâhir u bâtın nihân
Şems zılâlindir cihân
Çünkü bir zıllın da Hakkı'dır hemân
Hayret u fakr u fenâ bestir sana

Ve lehu beyt

Hakkı sırr-ı vahdeti kesrette ifşâ eyleme
Herkes aklınca söyle aşkından söz söyleme

[317]

TEVHÎDU'S-SIFAT

Çün bir Hüdâ'dır ezel masdar-ı celâl ü cemâl
Hemîşe kahrı ve lütfu bir anlar ehl-i kemâl

O kim bu akılla fark etti kahırdan lütfu
O çekti sicn-i tabîatta çok azâb u nekâl

Azâb odur ki bu nâsı ona şerîk ederiz
Savâb odur ki kamuyu görür gönül çü zılâl

Nekâl odur ki Samed'le zamm-perest oluruz

Kemâl odur ki büt-ı nefsi kesre ola mecâl

Günah odur ki enâniyyet eyleriz isbât
Penâh odur ki olur dil o yemle mevcu misâl

Gumûm odur ki bu tebdîri ihtiyâr ederiz
Rüsûm odur ki o takdîre bağlarız âmâl

Fütûr odur ki nice emri arzu ederiz
Huzûr odur ki kalır cân onunla hâli'l-bâl

Belâ odur ki belâ gelse sabrı kor kaçarız
Rızâ budur ki kazâyı dil eyler istikbâl

Keder odur ki bu yüsrü o usrdan seçeriz
Şeker budur ki ne kim gelse hayr u şerr ola bal

[318]

Kabîh odur ki melîhi kabîhten seçeriz
Melîh odur ki beraber görüne kubh u cemâl

Cefâ odur ki cefâdan vefâyı fark ederiz
Safâ budur ki bilir dil cefâyı nâz u delâl

Hevâ odur ki visâli firaktan seçeriz
Nevâ budur ki bulur cân hayâl içinde visâl

Hatâ odur ki bu mürrü o helvadan seçeriz
Atâ budur ki deriz cümle Hakk'tan oldu neval

Anâ odur ki gınâdan bu fakri fark ederiz
Gınâ budur ki bulunmaya meyl-i mâl ü menâl

Taab odur ki hakâretle izzeti seçeriz
Tarab budur ki kamu medh u zemm bir ola makal

Maraz odur ki marazdan bu sıhhati seçeriz
Garaz budur ki maraz vermesin kelâl u melâl

Memât odur ki hayât ile mevti fark ederiz
Hayât odur ki bir olur hayât u mevte u zevâl

Cahîm odur ki zebân ile halkı incitiriz
Naîm odur ki ne niçin deriz ne ceng u cidâl

Gurûr odur ki bu zıddan o zıdda meylederiz

[319]

Sürûr odur ki kamu hoş gelir ne kıyl ü ne kâl

Ne gelse bil onu Hakk'tan kabul kıl Hakkı
Ki hayr odur ki sana vâki' oldu ol heme hâl

RİZÂNÂME

Îlâhî gönlümü senden yana döndür seni bulsun
Sana tefvîz u teslîm u rızâ birle senin olsun

Îlâhî birliğin her zerreden göster bana her ân
Sana tefvîz u teslîm u rızâda ola hayrân

Îlâhî bezm-i vahdette beni ünsünle kıl mu'tâd
Olam tefvîz u teslîm u rızâda emrine münkâd

Îlâhî sen bana ol mu'temed hem müttekâ her dem
Sana tefvîz u teslîm u rızâda ola dil hürrem

Îlâhî kıl beni her azm u her tedbîrden üryân
Sana tefvîz u teslîm u rızâda hoş olam

Îlâhî kıl murâd u ihtiyârımdan beni fâriğ
Sana tefvîz u teslîm u rızâda nûr olam bâziğ

Îlâhî kıl bu dil mir'âtımı her arzudan sâf
Olam tefvîz u teslîm u rızâ birle seni vassâf

[320]

Îlâhî gönlümü kıl ems u ferdâdan hâlî
Bula tefvîz u teslîm u rızâdan vecd ile hâlî

Îlâhî kıl beni nîk u bedî fark etmeden âzâd
Sana tefvîz u teslîm u rızâdan hoş olam dilşâd

Îlâhî sen beni dünyâ ve mâ-fihâdan et zâhil
Olam tefvîz u teslîm u rızâdan gayrıda kâhil

Îlâhî varlığım yok et beni kıl benliğimden pâk
Edem ve tefvîz u teslîm u rızâda varlığın idrâk

Îlâhî kıl vücûdum zenb u çirkinden beni tâhir
Sana tefvîz u teslîm u rızâda hoş olam mâhir

Îlâhî sen bana ver samt u cehl u hayret u nisyân
Olam tefvîz u teslîm u rızâdan hürrem u handân

Îlâhî eyle tevfikin refikim dil metîn olsun
Bu cân tefvîz u teslîm u rızâda hoş emîn olsun

Îlâhî sen inâyet kıl bana lütfun muîn olsun
Sana tefvîz u teslîm u rızâdan tâ ki dil dolsun

Îlâhî al beni benden umûrum sen nizâm eyle
Beni tefvîz u teslîm u rızâda müstedâm eyle

Îlâhî gönlümü oldum olası lâubâli kıl

Sana tefvîz u teslîm u rızâdan onu âlî kıl

[321]

Îlâhî benden ol râzı çü sen kalbimdesin hâzır

Ola tefvîz u teslîm u rızâda dil sana nâzır

Îlâhî çün hep edip eyleyen sensin müessir hem

Benim tefvîz u teslîm u rızâda âciz mübhem

[329]

NÛŞ-İ CÂN

Hakkı'nın bu manzûmesi Nûş-i Cân'dır. Oğlu Fehîm Efendiye hediyesidir

(Radiyahallâhu anhumâ ve ibgahüma bihî. Âmîn)

Hakk'a hamd olsun Habîbine selâm

Olsun âl u sahabına bizden müdâm

İki âlem bir denizdir Ey Fehîm

Mevci dünyâ, ka'rıdır dâru'n-naîm

Mevcidir bu âlem-i kesret ayân

Ka'rıdır ol âlem-i vahdet nihân

Mevcidir dâru'l-fenâ dâru's-şekâ

Ka'rıdır dâru'l-bekâ dâru'l-likâ

Mevc-i yemmdir bi nebât müsteâr

Ka'rıdır asl u devâmı ber-karâr

Zâhir-i yemmdir cihânı pür-gurûr

Bâtınıdır âlem-i sıdk huzûr

Zâhir-i yemm dâr-ı gurbet sicn-i cân

Bâtınıdır cânâ evtân u cinân

[330]

Zâhir-i yemm bîmu ağyâr u adüvv

Bâtını dâru'l-emândır nûr-i hû

Zâhir-i yemmdir bu dünyâ mezbele

Bâtın-ı yemmdir gülistân bülbüle

Zâhir-i yemmdir havâdis pür-keder

Bâtını bir hoş nefestir müstekar

Zâhir-i yemm hem-çü ıstabl-ı devâbb

Bâtını pür-nûr u hûr u hamr-ı nâb

Zâhir-i yemm âlem-i ceng u inâd

Bâtınıdır âlem-i sulh u vedâd

Zâhir-i yemmdir zılâl veya serâb

Bâtını zât-ı hakikat ayn-ı âb

Zâhir-i yemm âlem-i bu'd u melâl

Bâtınıdır mahfil-i kurb u visâl

Zâhir-i yemm nice yüz bin gözgüler

Bâtını bir yüzdür onlardan güler

Rahm-i ümm ya issi hamâmdır cihân

Çık cihân-ı câna kıl zevk-i nihân

Sicn-i dünyâdan bana vermez necât

Gayr-ı sekr u hayret u nevm u memât

[331]

Cism evi bu âlem-i kevn u fesâd

Cân diyârıdır o âlem hoş meâd

Hakk iki kısım eylemiş bu nâsı bil

Biri ehl-i ten biri ehl-i dil

Bil şakî ehl-i ten ehl-i dil saîd
Ehl-i dilsen ehl-i tenden ol bâîd

Ehl-i cism oldu şekâvetle sakîm
Ehl-i bâtındır saâdetle mukîm

Ehl-i ten etfâl u dünyâ mel'abe
Ehl-i dil ibtâl o âlem menkabe

Ehl-i ten külhancı nâridir tama'ı
Ehl-i dil hammamda azmin kana'ı

Ehl-i cismin kıblesidir mülk ü mâl
Ehl-i kalbin kıblesi bir Zü'l-Celâl

Ehl-i ten tûfân-ı âlemde garîk
Ehl-i dil ahvâl-i dünyâdan atîk

Ehl-i cismin matlabıdır reng u bû
Ehl-i kalbin meşrebidir hamr-ı Hû

Ehl-i ten muhtâc-ı nâs ve derbeder
Ehl-i dil kendinde bulmuş genc-i zer

Ehl-i cismin şuğlü tesmîn-i beden
Ehl-i dil hayrette bilmez cân u ten

Ehl-i cismin dâmıdır keyd-i zenân
Ehl-i dil kâmı hayâlât-ı hassân

Ehl-i cismin mûnisi ferzend u zen
Ehl-i kalbindir enîsi zül-minen

Ehl-i ten çıkmış kamîsinden birûn
Ehl-i dil dildârı bulmuştur derûn

Ehl-i zâhir pest-i ağyâr oldu boş
Ehl-i bâtın mest-i dîdâr oldu hoş

Ehl-i cismin şehvetidir ekl ü nevm
Ehl-i kalbin lezzetidir sehr ü savm

Ol ki nefsânîdir ister şehveti
Buldu ruhânî gönülde lezzeti

Ehl-i cismin halk u ferec olmuş işi
Ehl-i dil aşkıyla eyler cünbüşü

[332]

Ehl-i cismin eklidir envâi hâk
Ehl-i kalbin kuvvet-i cânı nûr-i pâk

Ehl-i cismin kavlidir nutk-i lisan
Ehl-i kalbin fikri ilhâm-ı nihân

Ehl-i cismin sohbeti ceng ü cidâl
Ehl-i kalbin hayretidir vecd ü hâl

Ehl-i cismin işreti semmü'l-memât
Ehl-i kalbin hayreti aynu'l-hayât

Ehl-i cismin âdeti kizb u cefâ
Ehl-i kalbin hulkudur sıdk u vefâ

Ehl-i cismin dostluğu bî-i'tibâr
Ehl-i dil dostuyadır leyl ü nehâr

Ehl-i cismi havf ve gamlar neylemiş

Ehl-i dil Hakk'a tevekkül eylemiş

Ehl-i ten tedbîr ile zahmettedir

Ehl-i dil tefvîz ile ni'mettedir

Ehl-i ten zâr u müzebzeb bî-karar

Ehl-i dildir bî-murâd u ihtiyâr

Ehl-i ten bin azm u bin niyet eder

Ehl-i dil teslîm ile rahat eder

Ehl-i ten pür-şehvet u hışm u nüfûr

Ehl-i dil pür-sabr u hilm u pür-sürûr

Ehl-i ten kadı bilir bilmez kazâ

Ehl-i dil vermiş kazâya hoş rızâ

Ehl-i ten benlikle çok gam çekti boş

Ehl-i dil hayretle fânî oldu hoş

Ehl-i cismin cânı mahbûs-ı kafes

Ehl-i dildir hût-ı deryâ-yı nefes

Ehl-i ten vehmine tâbî'dir velî

Ehl-i dil der eslemeş-şeytânü lî

Ehl-i ten aklıyla Hakk'tandır cüdâ

Ehl-i dil hoş aşka eyler iktidâ

Ehl-i cismin nefsinedir hizmeti

Ehl-i kalbin rabbisidir himmeti

Ehl-i tendir boş cevâsisü'l-uyûb

Ehl-i dildir hoş cevâsisü'l-kulûb

[333]

Ehl-i ten nâim görür düşler hemân
Ehl-i dil seyrânı ber ayn-ı ayân

Ehl-i ten şirkiyle ikiliktedir
Ehl-i dil tevhîd ile birliktedir

Ehl-i tendir câhil ve gâfil şakî
Ehl-i dildir ârif u kâmil nakî

Ehl-i ten mevt-i bedenden boş kaçar
Ehl-i dil kuş-veş kafesten hoş uçar

Ehl-i ten sûretle der-i dünyâdadır
Ehl-i dil hayretle ol ma'nâdadır

Ehl-i ten zeyreklikle yorulur
Ehl-i dil hayretle cânânın bulur

Ehl-i ten şerden kaçar hayra gider
Ehl-i dil her şerde hayrı seyreder

Ehl-i ten kahrı kor lütfu bulur
Ehl-i dil kahrı ve lütfu bir bilir

Ehl-i ten dîdârı ferdâya kalır
Ehl-i dil dil cennetinde nakd alır

Ehl-i zâhir intizâr odundadır
Ehl-i dil yâri bilir kendindedir

Ehl-i ten cehli azâbıyla yanar
Ehl-i dil kendin bilir ol yâr-ı gâr

Ehl-i tenden vech-i cânıdır nihân
Ehl-i kalbe şems-i rûhudur ayân

Ehl-i ten firkatte der-i haclettedir
Ehl-i dil dilberle hoş haclettedir

Ehl-i ten ten cîfesiyle redd olur
Ehl-i dil dilberledir es'ad olur

Ehl-i ten nutku işitir nâstan
Ehl-i dil dinler o Rabbu'n-nâstan

Ehl-i ten Rahmân'ı arş üzerinde sanır
Ehl-i dil cânânı cânında tanır

Ehl-i tendir hâne-i kibr u riyâ
Ehl-i dildir arş-ı zât-ı Kibriyâ

Gömleğimden taşra yoktur bir işim
Dildedir dildâr yoldaşım işim

[334]

Ehl-i cisme olma ey Hakkı nedîm
Ehl-i dil oğlundur İsmâil Fehîm

Cân-ı cânsın ey Fehîm zinde-dil
Söz budur Vallâhu a'lem böyle bil

Yetmiş üç beyit ile nazmımdır tamâm
Nûş-i cân ismiyle nûş eyle müdâm

[347]

RAZNÂME

Bu mektub Hakkı Fakîrî'nin Raznâmesi'dir. Bazı ihvâna göndermiştir.

Ba'de'd-duâ ve's-selâm, ma'lûm olsun ey hümam mektubun bizi bulmuştur. Mefhûm ma'lûm olmuştur. Rabbim seni senden alsın ol nefes bahrine salsın. Ey ehabb-ı ihvân, vehmindir şeytân, cânındır cânân. Bu sözüm sende kalsın. Fehm-i dakîkin bu kelâm-ı amîkin mefhûmuna dalsın. Amma vehmin şeytan olduğu emr-i mukarrirdir ve kitâbımızda hem muharrirdir. Nitekim âlem-i kebîr olan cihânda hazreti Âdem aleyh cemî' melâike ta'zîm ve itâatle secde etmiştir illâ ki reîsleri olan azâzîl iblis ona tenezzül etmeyip adâveti semtine gitmiştir. Tâ kim nice telbîs ile onu cennet-i a'lâdan alıp bu dünyâ zindanına salıp murâdına yetmiştir. Kezâlik bu küçük âlem olan beden-i insânın rûhu bulunan sultân-ı a'zama cemî' a'zâsı ve cümle havass u kuvâsı mutî' u münkâd olup her hizmeti murâdınca kılmıştır. İllâ ki reîs-i havass olan vehmi ona muhalif ve mugâyir gidip envâi hayâlât-ı muhâlât eyleyip mekr u hîle edip onu hükmüne almıştır. Bu nefs-i nâtika melik-i mülûk iken vehmine mağlûb ve abd memlûk olduğundan buna sanem-i ekber ve nefs-i emmâre denilmiştir. Ol vehminin mekânı başta beyin iken sînede vesvâs-ı hannâs u şeytan-ı beden olmuştur. Her sû-i zân u hayâl-i fâsid ve her cehl u i'tikâd-ı kâsid ve her kizb u hîle u hıyânet ve her gıll u gışş u ihânet ve her icbâr-ı mehâl u dalâlet ve her havf u keder u melâmet hep ondan gönüllere dolmuştur. Pes nice bin enbiyâ envâi mu'cizât ile ve esnâf-ı işârât u beşârât ile ve umûr-ı dîni mübâlağadan kifâyât ile gelip ümmetlerinin ol yalancı vâhime düşmanına her cihetten ihâta kılıp onu nice kayd ile bende salıp bunca emr u nehy ile onu zabt u rabt eylemeleriyle umûr-ı âlem nizâmın bulmuştur. Lâkin [348] o şeytân bu enbiyâya mutî' ve münkâd iken yine vesâvisle her mağlûbunu hükmüne alıp tabîat-ı zulmette taştan taşta çalıp nice bin belâya salmıştır. Pes her nefsini câhil ve Rabbinden gâfil olan, vehminin şebekesinde kalmıştır. Züll u hayretle nefy-i vücûd eden gibi gündüz kelime-i tevhîdi tekrar ile kendinden giden fakîr-i fânî o adüvvünün zulm-i zulmetinden çıkıp necât bulmuştur ve fehm u ferâset nûruyla gönül âlemine girip "Lâ ilâhe illallah" nûruyla kendi kem olduğun görüp hayâl bir akılla arş-ı câna varıp sûret-i âdemiyyesine erip nefsini o sûret bulmuştur. Ol nefs-i ârif, bir kimseden havf u recâ etmeyip ve kimseye meyl u muhabbet semtine gitmeyip hilm ile ganî ve müstağni olmuştur. Yine ol vâsıl-ı kâmil, düşmanı olan şeytanı kendi cisminde, dostu bulunan Rahmân'ı kendi cânında bulmuştur ve arş-ı a'zamda iki âlemi gönlü fezâsının bir cânibinde temâşâ kılmıştır ve hakâyık-ı eşyâya erip iki cihânı bir cevher görüp âlemde tek ve tenhâ kalmıştır. Ol vahîd-i ferîd ki vâkıa-yı mutâbık olan dekâyık-ı hakâyık-ı kelimâtı gâh rumûz-ı esrâr ve gâh nice kelâm-ı kibâr olmuştur. Zinhar onun kelâmın fehm etmedinse inkâr etmeyesin ki

inkâr eden ondan bîgâne kalmıştır. Bu kâmilin halka söylediği nice hak söz, ehl-i cehlin vehminde bâtil bulunmuştur. Halbuki ehl-i vehmin fehmi hazz eder bulunmuştur. Nitekim bu ma'nâ bu beyt ile beyân olunmuştur;

[349]

Bir kâmil demiştir **Beyt**

Arş-ı câna gönülde urûc eyle

Lâ-mekân mülküne hurûc eyle

[350]

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

Gâfil olma gözün aç âlem-i a'lâ sensin

Sidre u levh u kalem ve arş-ı muallâ sensin

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

Kalb-i mü'mîn ki beyt-i Rahmân'dır

Onu yıkmak ziyâde noksandır

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

Kendinden irak olanın ardınca yorulma

Ki ol bî-haberin kendini bul râh gümândır

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

Zâhidin cennet murâdı, âşıkın da'vâsı yâr

Herkesin başına göre bir kuru kavgası var

[351]

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

Zât-ı Hakk'ı anla zâtındır senin

Hep sıfatı hem sıfatındır senin

Sen seni bilmen necâtındır senin

Gayra bakma sende iste sende bul

Ve bir kâmil demiştir **Beyt**

O melik-i semâ ki senden özge hayrandır sana

Hakk bilir insân demez her kim ki insândır sana

Ve bir kâmil demiştir **Kıt'a**
Sağım solum gözler idim dost izini izler idim
Ben taşrada arar iken ol cân içinde cân imiş
Öyle sanırdım ayrırım ol gayrıdır ben gayrırım
Benden işitip göreni bildim ki ol cânân imiş

Ve bir ârif demiştir **Beyt**
Bende olana aşikâr sensin
Ben hod yoğum öyle ki var sensin

Ve bir kâmil demiştir **Kıt'a**
Sûreten bu harmân-ı âlemde sen bir dânesin
Ma'nâ yüzünde ne kim var cümle harmanındadır
Zâhir ahkâm-ı [352] eflâkin eğer mahkûmusun
Bâtına ay, kevn, felekler cümle fermânındadır
Küntü kenzen remzini buldunsa sende mısır
Küllü yevm Hû'yu anla kim senin şânındadır velhâsıl

Beyt
Yok ol ki var olası varlığı onun göresin
Onunla âyetleri seyr edip safâ süresin
Beyt
Sana ey dil iki âlemden bir dildâr yetmez mi
Yeter mağrûr-ı gayr oldun bu yâr-ı gâr yetmez mi

[378]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN ve BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu kıt'a
Sabî ki bildi anası kucağıdır ona yer
Ne havf u hüznü kalır ne bir emr eder tedbîr
Bulan Hüdâ'yı anasından akreb u erham
O havf u hüznü kor ancak huzûr eder her dem

Ve lehu beyt
Bir belâya uğrasan ondan büyüğün fikr kıl

Ol sana âsan gelir sabra bedel hoş şükr kıl

[379]

Ve lehu kıt'a

Molla Nasreddin yoğurduyla o şâha gittiği

Torbası başına çalındıkça ol şükr ettiği

Cevizden yoğurdu elyak bulduğıyçün idi ol

Her belânın as'abın fikr eyle sen hem şâkir ol

Ve lehu beyt

Her belâyı ekberi fikriyle bâl et nûş kıl

Şiddete sabrın tarîk-i ehvenin ol fikri bil

[380]

SABIRNÂME

Bu dünyâya gelmekten oldur murâd

Ki sabr ede insânı ehl-i reşâd

Deme sabır olur muğlak u pür-harac

Ki es-sabru miftâhun bâbu'l-ferec

Debbağsız deridir bu insân hemân

Bu beş sabr eder pâk onu sahtiyân

Musîbette sabr eylemektir edeb

Eziyette sabr eyle etme gazab

Umûrunda sabr eyle olma acûl

Ve tâatte sabr eyle olma melûl

Ve sabr ile isyândan et ictinâb

Bu beş sabırdır mâye-i her savâb

Deri pâk olur mushafa yâr olur

Gönül pâk olur dâr-ı dildâr olur

Çü sabrı bulan kâmil insân olur
Bu beş türlü fikr ile âsân olur

O kim cümle ef'âli Hakk'tan bilir
Ya her şerde bir hayr-ı küllî bulur

Ya ol şerri nevm ile zâil bulur
Ya ol mürrü Hakk'tan dibâgat bilir

Ya sa'b işte as'abların fikr eder
Bu beş hâlde sabra bedel şükreder

Medâriste kesb olunur cümle ilm
Halvette hulk olunur sabr u hilm

Olur hücrede câhil âdem alîm
Ve halvette âlim sabûr u halîm

Musîbette sabr ibtidâ mürr olur
Velî sonra sâbir halâvet bulur

[381]

Olur sabr ile hoş halîm u selîm
Pes ondan makâm-ı rızâda mukîm

Kamu devlete sabr olur re's-i mâl
İçer sabr eden dil, zülâl-i visâl

Hüdâ kâzimi'l-ğayzı medh eylemiş
O hilm ehline sâbirîn söylemiş

Teennî diler Hakk sabûru sever
Şakîdir acûl işlerinde iver

O kim sabr ile cû' sehre gider

O her zerreden bir güneş seyreder

O kim sabırdan lezzet-i fakr alır
Şehvetinde ancak bir Allâh kalır

Îlâhî beni sabr ile eyle hâk
Ki benliğimden olsun gönlül sâf pâk

Îlâhî bana sabrı ver dem be dem
Müsibette teslim olam şükr edem

[382]

Îlâhî bana sabrı sen kıl kerem
Olam hilm ile muttasıf muhterem

Îlâhî bana sabrı ver tâ dolam
Teennî ile her halde rahat bulam

Îlâhî bana sabrı kıl hoş lezîz
Olam tâatinle azîz

Îlâhî beni sabr ile kıl saîd
Olam ma‘siyyet işlemekten baîd

Îlâhî bana sabrı eyle alem
Onunla kamu fi‘li senden bilem

Îlâhî bana sabrı kıl re’s-i mâl
Bulam devlet-i fakr ile hoş visâl

Îlâhî bana sabrı kıl yâr-ı gâr
Bilem ben yokum ancak Allâh var

Îlâhî beni sabr ile kıl sabûr
Ki Hakkı gibi benden edem ubûr

Allâhumme'c'alnâ mine's-sâbirîn. Âmîn.

[422]

HÂTİME-İ MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ- ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu kıt'a

Niye kim çakmakla taş içinde ateştir nihân
Nefs-i insânda hem muhammerdir ol nûr-ı cihân
Çakmağı çal taşta etsin ateş onlardan zuhûr
Cû' u sehri nefse çal ondan zuhûr etsin o nûr

Ve lehu kıt'a

Hicretin târihi bin yüz on beş oldu ol bahar
Kal'a-yı ahsende İbrâhim Hakkı doğdu zâr
İhtiyârı ilm idi tâ sâl bin yüz kırka dek
Aşka düştü ârif oldu vecd u hâl kıldı kâr
Sâl bin yüz yetmiş oldu yaş-ı Hakkı elli beş
Gitti kâr u bâr u var u ihtiyârı, kaldı yâr

Ve lehu beyt

Hakkı İstanbul refikin sanma Sun'ullâh ağa
Sâni'i bil, söyle târih, eyle zevk ve kıl safâ (1169)

[423]

Ve lehu beyt

Eğer râzıysan Allâh'tan bil ol hem râzıdır senden
Ki Kur'ân'da rızâmız sondadır onun rızâsından

Ve lehu beyt

Eğer seversen onu bil seni O sevmiştir
Yuhibbehum o Vedûd'un vedâdı ivmiştir

Ve lehu beyt

Kim onu severse ona sevdiğin duyurmuştur
"Yuhibbehum ve yuhubbûnehu" buyurmuştur

[424]

Ve lehu beyt

Gönül mir'âtı kahr u lütf Hakk'tan aks alır her dem

Ânın-çün gâh keduret gösterir dil gâh safâ hürrem

Ve lehu

Eğer gâib olursam Hakk'tan ol kahriyle hâzırdır

Gönül Mevlâ'sını bulsa ona lütfuyla nâzırdır

Ve lehu

Îlâhî sen dedin abdım beni zannı gibi bula

Sana zann ve yakînim dâimâ gökçektir ey Mevlâ

[425]

Ve lehu kıt'a

Eğer düştüyse bir şehvet safâsı kalbine ey cân

Onun fikrinde lezzet bul gönülden sür safâ her ân

Ki mâdem arzudur dilde ma'nâdır lezîz ü pâk

Gelirse sûrete murdar-ı şehvettir yarinken hâk

Ve lehu beyt

Yarınki farzı bugün senden istemez rabbin

Yarınki rızkını ondan niçin umar kalbin

Ve lehu beyt

Beden eksildiği miktârı cân kuvvet bulur artar

Gönül mîzân-ı akı kor umûrun aşk ile tartar

Ve lehu beyt

O kim cû' u seherle cismi tanzîfe muvaffaktır

O rûh-ı tayyibin tevhîd u irfânı muhakkaktır

Ve lehu beyt

Hayal-i zıll gibidir bunca mahlûkâtın ahvâli

Hep âletlerle bir Sâni'dir işler cümle ef'âli

[426]

İNÂYETNÂME

Bana rabbim kifâyettir onun avni himâyettir

Înâyet hoş nihâyettir asl Hakk'tan inâyettir

Hakk'ı bulmak hidâyettir duâ etmek rivâyettir

Înâyetten kinâyettir asl Hakk'tan inâyettir

İbâdet hoş diyânettir ten u cânı siyânettir
Tevekkül hem metânettir asl Hakk'tan inâyettir

Bu cân u ten emânettir benim demek hıyânettir
Bunu ihlâk ihânettir asl Hakk'tan inâyettir

Hakk ilhâmı beşârettir bu nutk-ı nâs işârettir
Onu duymak şetârettir asl Hakk'tan inâyettir

Muhabbet hoş harârettir onu bulmak ticârettir
Garaz-ı kalb imârettir asl Hakk'tan inâyettir

Özün bilmek saâdetdir gönül yapmak ibâdetdir
Tedârik halka âdetdir asıl Hakk'tan inâyettir

Ten eksilmek ziyâdetdir fenâ terk-i irâdetdir
Bekâ-billâh siyâdetdir asl Hakk'tan inâyettir

Alîm olmak riyâsetdir halîm olmak kiyâsetdir
Selîm olmak ferâsetdir asl Hakk'tan inâyettir

Güzel huy hoş melâhattir güzel söz hem fesâhattir
Bu söz Hakkı sarâhattir asl Hakk'tan inâyettir

[428]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Ve lehu beyt

Bir yere bir canlı gitmez ancak onu Hakk yider
Pes her insân rabbisiyle her yana doğru gider

Ve lehu beyt

Çün bir güzel yüzdür ona yüz bin dizilmiş göz güler
Ârif görür hep gözgülerden ancak ol bir yüz güler

Ve lehu beyt

Şeyhin vücûdu hamr ve hayâli piyâledir

Şûrb-i müdâm diller o şirin nevâledir

Ve lehu beyt

Îlâhî ni‘met-i cem‘iyyetinle kıl beni dilşâd

Azâb-ı tefrika-i hâtırdan eyle cânımı âzâd

Ve lehu beyt

Ne felekler ne mülkler götürür ol bârı

Ki onu yüklemiş insân-ı cemîle Bârî

Ve lehu kıt‘a

Müjde ey dil dilberin aynındasın

Kahr u lütf isba‘ların beynindesin

Ol seni hemçün kalem taklîb eder

Kabza-i kâtibtesin sirâyet nider

Bu takallübten habîr ol ey kalem

Hatt-ı kâtibten safâ bul dem be dem

Ve lehu kıt‘a

Cümle mahlûk-i Hüdâ’dan sen kem ol

Kıl tecâhül hem tegâfûl epsem ol

Bed söz işitdikte sağır ol hemân

Ol uyûb-ı nâstan a‘mâ her ân

Bed nefsenden bed kokudan ahtem ol

Gıybet u ifşâ-yı sırdan ebkem ol

Beyt

Îlâhî bu zelîlin ehl-i kibr u câhtan devr et

Celîs ehli kıl kalbini ünsünle mesrûr et

[429]

Ve lehu beyt

Ey gönül, mürşid gül yüzü mir’âtındır

Onu her nice görürsen o senin zâtındır

Ve lehu beyt

Dostum nevm ile mevtin iki mir’âtındır

Düşde berzahda ne görsen sıfat u zâtındır

Ve lehu

Cism ehline bir bindir ehl-i dile bin hûdur

Ten çeşmi görür bin mevc ol cân yemmi bir sudur

Ve lehu

Çünkü tevhîd oldur iskât-ı izâfât u kuyûd
Geç ikilikten muvahhid ol ki birdir hep vücûd

Ve lehu

Vahdeti seyrân eden cân vehm-i isneyn etmez ol
Çün ayân olmuş ona bir ayn o vermez gayra yol

Ve lehu

Mâsivâullâh boş hayâldir ve vehimden hâsıldır ol
Hakk'tan özge her ne gelse fikrine bâtıldır ol

Ve lehu

Fikr-i şörettir zübâb ve cism-i üryândır gönül
Bahr-i vahdet fikrine dalmazsa büryândır gönül

[430]

Ve lehu

Mâsivâ efkârıdır havf u gam u bâr-ı kerân
Fikr-i Hakk emn u emândır kuvvet-i dildir nûş-i cân

Ve lehu

Gayr-ı Hakk'ı bilme kim cevri u cefâdır cânına
Üns-i Hakk'ı bul ki ol zevk u safâdır cânına

Ve lehu

Fikrin ancak tanrı olsa arş-ı Rahmân'dır gönül
Mâsivâ fikriyle dolsa ka'r-ı zindândır gönül

Ve lehu

Vahdet ma'nâ enîsi sohbet-i nâsı nider
Kesret-i sûrette halkın aklına uygun gider

Ve lehu

Hakk'a kıl her dem teveccüh beyt ola tâ kalp ona
Kalmasın hâlî bu mescid girmesin hiç kelb ona

Ve lehu

Kalbine hoş kıl teveccüh kim odur beyt-i Hüdâ
Olmasın bir lahza ey cân kendi zâtından cüdâ

Ve lehu

Mâsivâ yoktur ikilik vehmi kalbin almasın
Tanrı birdir dilde ondan gayrı bir şey kalmasın

Ve lehu

Vehm-i şeytan bedendir hep yalan söyler bana
Mâsivâ düşman sözüdür rûhu dost eyler bana

Ve lehu

Düşmandır tende vehm yâr-i gârim dildedir
Kâr u bârım aşk u yârim cümle varım dildedir

[431]

Ve lehu

Taşradan havf recâ etmem ki dostum düşmanım
Yoktur illâ dilde rabbim tende vehmimdir benim

Ve lehu

Bûy u rengi sulh u cengi vehimden dil işitir
Her ne kim memdûh u mezmûmumdur ol vehm işidir

Ve lehu

Ya Îlâhî birliğinden gâfil etme gönlümü
Suhre-i vehm ve hayâl-i bâtil etme gönlümü

Ve lehu

Hakk var ve gayrı yokken kahriyle halka neylemiş
Mevcûdu ma' düm eylemiş ma' dümü mevcûd eylemiş

Ve lehu

Îlâhî kahrın etmiştir huzûrundan bizi mehcûr
Bize lütfunla göster cümle eşyâyı ke-mâ-hî nûr

Ve lehu

Çünkü mevc-i bahr-ı vahdettir kamu yahşi yemân
Kim kime neylerse kendi kendine eyler hemân

Ve lehu kıt'a

Gönül mir'ât-ı Hakk'tır kim gılafıdır iki âlem
Bu âlemden gider nâim cihân-ı berzaha ol dem

Ve lehu

Kalır ortada ol mir'ât ona nâim değil nâzır
Ki beyne'n-nevm ve'l-yakaza kalandır Hakk ile hâzır

[432]

Beyt

Tanrının mir'âtı dildir zarfıdır her dû cihân

Nâim u yakazâne bu gözgüden ol pürüzdür ayân

Beyt

Şuğl-i dünyâ niâm gaflet birle cism ehli yürür

Uyur uyanık olan gönlünde Mevlâsın görür

Beyt

Uyur uyanıkların mir'ât-ı kalbi safâ olur

İki âlemden geçer gönlünde bir dilberi bulur

Beyt

Uyur uyanıkların gördükleri rü'yâ değil

Levh-i mahfûza mukâbildir ol dem mir'ât-ı dil

Beyt

Uyur uyanık ne görse düş değil ya fâkıa

Vâkıadır gördüğü gelmiş mütâbık vâkıa

Beyt

Yan yere koymaz uyur uyanık ehl-i keşf olur

Cümleden mektûm olan esrârı gönlünde bulur

Beyt

Saykal-ı zıkr u seherden olsa dil mir'âtı sâf

Onda seyr eylesin ol vech-i cemîli ey muâf

Ve kehu kıt'a

Bilse uyur uyanık dil âlemdir gördüğü

Hey'etin kendi mekânına zamandır erdiği

Bu şurûd-ı hamse ile gördüğüdür ilm-i hâl

[433]

Vâkıadır ol ve illâ hulm u rü'yâdır hayâl

Ve lehu

Felek mülk olamaz ol emâneti hâmil

Ki yüklenir onu insân hakîkati kâmil

Ve lehu

O kim sığışmadı arz u semâsına hergiz

Müdâm olur dil-i kâmilde rûh ona vâsıl

Ve lehu beyt

Âhirette her ne var dünyâda mislin peşin al

Gündüzü mahşer-i cehennem bil şebi cennet misâl

Ve lehu

Vaktine bağıdır her iş ivme edince bir işi
Tanrıya gördürür işi sabr u sükût eden kişi

Kıt'a

Kim bir safâ bulduysa hoş kalmaz o zevk ol dem geçer
Ger bir cefâ çektiyse boş kalmaz o gam ol hem geçer
Zevk cefâ çün ânîdir ânî olan hod fânidir
Fânîyi bed şey saymak âgâh olanın şânıdır

Ve lehu kıt'a

İlhâmı dilden al her ân manzûr-ı Yezdândır gönül
Yenbû'-ı hikmettir revân Hakk ile yakzândır gönül
Dil fikridir asl-ı usûl ondan bu söz bulmuş husûl
Ef'âle ondandır vusûl efkârı bârandır gönül

Ve lehu

Gitme güzeller yanına lâyıık değil dil şânına

[434]

Huban gelir divânına çün taht-ı hâkandır gönül

Ve lehu beyt

Âlemde neylerse Hudâ teslîm u râzıdır Fehîm
Ânen fe ânen seyr eder kim kendini neyler Hakîm

Ve lehu

Hakkı yemm-i ezel emvâcıdır hükm-i kazâ
Tedbîrin üzûlmendir ver mevce kendin bul safâ

Ve lehu beyt

Sen ehl-i cehl ile samt et ne sorsa bir cevâb ile
Ya eyvallâh de ya keyfin bilir de ya hayr söyle

GÖNÜLNÂME

Tanrıyla her ândır gönül
Münkâd-ı Kur'ân'dır gönül
Hüsniyle pür-ândır gönül
Dün yarın el-ândır gönül

Çün mâh-ı tâbândır gönül
Rûhu nigehbândır gönül
Mevlâya der-bândır gönül
Aşkına kurbandır gönül

Hoş bağ u bostandır gönül
Hem hamr-ı mestandır gönül
Hem şîr u pistândır gönül
İlm u debistândır gönül

Dünyâyı satandır gönül
Fânîyi atandır gönül
Bâkîyi tutandır gönül
Bal yağa katandır gönül

[435]

Hoş tâze ter cândır gönül
Mahbûb-i her cândır gönül
Efkârı saçandır gönül
Dostuna uçandır gönül

Mir'ât-ı Sübhân'dır gönül
Hüsniyle ferhândır gönül
Hoş verd u reyhândır gönül
Pür-tîb u feyhândır gönül

Aşk ile hoş-hândır gönül
Zevkiyle ter-hândır gönül
Ol ni'mete hândır gönül
İlhâm için hândır gönül

Dost ile şâdândır gönül
Aşk ile handandır gönül
Çün beyt-i Yezdan'dır gönül

Mihrâb-ı merdandır gönül

Zâtın çü nâdandır gönül
Cehliyle zindandır gönül
İrfanla meydandır gönül
Aşk ile gerdândır gönül

Çün aşka hayrandır gönül
Ol şîre ceyrandır gönül
Hamr ile sekrandır gönül
Perrîyle perrândır gönül

Cânlarla cîrândır gönül
Hem-bezm-i yârândır gönül
Mir'ât-ı devrândır gönül
Hoş cây-ı seyrândır gönül

Kehhâl-i kûrândır gönül
Nezd-i yek durandır gönül
Cûduyla bârândır gönül
Yâr-ı nigârândır gönül

Her akla mîzândır gönül
Her nakşı yazandır gönül
Gâlî iken erzândır gönül
Keyyâl u vezzândır gönül

[436]

Çün zât-ı insândır gönül
Deryâ-yı ihsândır gönül
Cûyâ-yı âsândır gönül
Sahrâ-yı yeksandır gönül

Mihr-i dırahşândır gönül
Kadriyle zî-şândır gönül

Hem-bezm-i havîşândır gönül
Matlûb-i îşandır gönül

Aşk ile raksândır gönül
Bî-aşk noksandır gönül
Çün vehmi basandır gönül
Gül-geşt-i hâsândır gönül

Çün yâr-ı sultândır gönül
Aşkıyla galtândır gönül
Ger beyt-i şeytândır gönül
Mahcûb-ı haytândır gönül

Üstâd-ı îm'ândır gönül
Yenbû'-ı iz'ândır gönül
Çün mâh-ı Ken'ândır gönül
Hüsniyle şeb'ândır gönül

Şâhin u doğandır gönül
Sultân-ı murgândır gönül
Her bûmu boğandır gönül
Vuslatta yorgandır gönül

Çün gavs-ı lehfândır gönül
Keştî-i tûfandır gönül
Hem bahr-ı irfândır gönül
Hem yemmde saffândır gönül

Her cevhere kândır gönül
Her kâra dükkandır gönül
Çün asl-ı erkândır gönül
Meydân-ı pâkândır gönül

Tedbîri salandır gönül

Tefvîzi alandır gönül
Teslîmi bulandır gönül
Hoş râzı olandır gönül

[437]

Hakk ile kalandır gönül
Ünsüne dalandır gönül
Nûruyla dolandır gönül
Tenden boşalandır gönül

Çün arş-ı Rahmân'dır gönül
Kürsi-yi fermândır gönül
Hikmette Lokmân'dır gönül
Her derde dermândır gönül

Mühr-i Süleymân'dır gönül
Ebdânda mihmândır gönül
Bir başka ormandır gönül
Pür nahl u rummândır gönül

Çün cân u cânândır gönül
Vuslatla kanandır gönül
Her cânâ cânândır gönül
Tenden usanandır gönül

Bahr-ı firâvândır gönül
Cennetle rıdvândır gönül
Kürsî-veş eyvandır gönül
Mevlâya divândır gönül

Sultân-ı şâhândır gönül
Her hayrı hâhândır gönül
Bir sırr-ı pinhândır gönül
Kim Hakk'a burhândır gönül

Cânânı cûyandır gönül
İzince pûyandır gönül
Aşkına uyandır gönül
Esrârı duyandır gönül

Handân u giryândır gönül
Pür-vecd-i galeyândır gönül
Mîzân-ı a'yândır gönül
Âvân u ahyândır gönül

Çün denn-i deyyândır gönül
Hamriyle reyyândır gönül
Hakkı nümâyândır gönül
Bî-hadd u pâyândır gönül

Fehîm bin-Nâzım eliyle Hicrî 1178 târihinde Mecmûatü'l-Meânî'nin hepsi
tamamlandı.

[442]

TEFERRUCNÂME

Gönül rabbinle ol her ân
Şuûnun şehd bul hemân
Zuhûrâtına ol hayrân
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül Hakk eyler ihsânın
Sana her anda bir şânın
Kabul et cümle mihmânın
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül ger gamla hoş demsin
Şuûn-ı Hakk'a mahremsin
Çü her hâlinle hürremsin
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül rabbin nihân seyr et
Hem ef'âlin ayân seyr et
Ol etmez hiç yamân seyr et
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül Hakk kudretin seyr et
Hesâbsız ni'metin seyr et
Her işte hikmetin seyret
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül Hakkı bil unut gayrı
Âdil bul zulm u her zayrı
Küçük şerde büyük hayrı
Seyircisin hoş et seyrân

Gönüller hibri ilhâmdır
Lisânlar Hakk'a aklâmdır
Yazan nutku o Allâmdır
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül halkındır emsâli
Hayâl-i zıllin eşkâli
Bil ondan nutk u ef'âli
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül tedbîr tefvîz et
Hemân teslim ol âsân git

[443]

O fâil san'atına hoş yet
Seyircisin hoş et seyrân

Cihânı seyre hoş geldin
Nihânı seyre hoş geldin
Ayânı seyre hoş geldin

Seyircisin hoş et seyrân

Cihan deryâ-yı hikmettir
İçi pür-nûr-ı vahdettir
Yüzü emvâc-ı kesrettir
Seyircisin hoş et seyrân

Zihi hikmet ne ma'nâdır
Zihi vahdet ne tenhâdır
Acep kesret ne kavgadır
Seyircisin hoş et seyrân

Bu dünya la'b-ı sibyândır
Karışmak la'be noksandır
Eden seyr ehl-i irfândır
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül bak fi'line Hakk'ın
Karışma şuglüne halkın
Hoş olsun nâs ile hulkun
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül bunda misâfirsin
Beden şehrinde tâcirsin
Çü rabbinle mücâvirsin
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül hayretle mu'tâd ol
Vücûdun nefy et âzâd ol
Bir ol mevcûd ile şâd ol
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül koy ems u ferdâyı
Bugün bul sen de Mevlâ'yı

Onunla seyr et eşyâyı
Seyircisin hoş et seyrân

Gönül benlikten ol fânî
Hemân ânınla bul ânı

[444]

Kevni her zerreden tanı
Seyircisin hoş et seyrân

O'dur Evvel O'dur Âhir
O'dur Bâtın O'dur Zâhir
O'dur hâzır O'dur nâzır
Seyircisin hoş et seyrân

Bu vahdet sırrını setr et
Fücûr u birrini setr et
Lezîz u mürrünü setr et
Seyircisin hoş et seyrân

Gel ey Hakkı sözün hatmet
Sükûtu nutkuna hatmet
Görüp bildiklerin ketm et
Seyircisin hoş et seyrân

[446]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Bu zuhûrun ki böyledir el-ân
Bende böyle zuhûr eden oldur
Her zuhûrun her ândadır perîşan
Her zuhûruna rahmeti boldur

Kıt'a

Sen rabbine kıl hoş gümân
Yahşi eder, etmez yamân
Terk et murâdın her zamân

Teslîm u râzı ol hemân
Yok ol bul emn u emân

[447]

Beyt-i Hakkı

Vücûdun vahdeti mutlaktır ey yâr
Ne ben varım ne sen varsın bir o var

Beyt-i Hakkı

Yer ve gök cümle nûrundur doludur
Cihânı böyle seyr eden velîdir

[448]

NEFYÜ'L-VÜCÛD I

Dü-âlem nûrundur varım
Ne ben varım ne etvârım
Cihânın halkıdır yârım
Ne ben varım ne ağyârım
Vücûdum nefyidir kârım
Ne ben varım ne efkârım

Ne izzet-i iştihârım var
Ne lezzet-i i'tibârım var
Ne zînet-i iftihârım var
Ne fi'lim ihtiyârım var
Vücûdum nefyidir kârım
Ne ben varım ne efkârım

Ne azmim ne murâdım var
Ne tedbîrim ne zâdım var
Ne aklım ne reşâdım var
Ne cism u cânı yâdım var
Vücûdum nefyidir kârım
Ne ben varım ne efkârım

Ne halk ile cidâlim var

Ne mâlîm ne melâlîm var
Ne ilm ne kemâlîm var
Ne dilde vecd u hâlîm var
Vücûdum nefyidir kârîm
Ne ben varîm ne efkârîm

Ne havf u ne recâ kalmîş
Ne hüzn u ne duâ kalmîş
Ne zemm u ne senâ kalmîş
Hemân fakr u fenâ kalmîş
Vücûdum nefyidir kârîm
Ne ben varîm ne efkârîm

Ne lütf u kahır farkîm var
Ne kand u zehri farkîm var
Ne hayr u şerri farkîm var
Ne nef' u zarrî farkîm var
Vücûdum nefyidir kârîm
Ne ben varîm ne efkârîm

Sitemle mehri bir buldum
Her ân u dehri bir buldum
Zılâl u mihri bir buldum
Habâb u bahri bir buldum
Vücûdum nefyidir kârîm
Ne ben varîm ne efkârîm

O kim nefy-i vücûd etmiş
Taayyün perdesi gitmiş
Kabarçık bahrine yetmiş
Onunla her işi bitmiş
Vücûdum nefyidir kârîm
Ne ben varîm ne efkârîm

Çü âlem kalb-i âdemdir
O kâmil cân-ı âlemdir
Nefes bahrinde pür-demdir
Cihân ol demle hürremdir
Vücûdum nefyidir kârım
Ne ben varım ne efkârım

[449]

O'dur Evvel O'dur Âhir
O'dur Bâtın O'dur Zâhir
O'dur ilhâm O'dur hâtır
Fakîrî, var O'dur hâzır
Vücûdum nefyidir kârım
Ne ben varım ne efkârım
Îlâhî, neccinî minnî Îlâhî. Âmîn.

[450]

NEFYÜ'L-VÜCÛD II

Gönüldür sende yahut sen gönül içinde şâhidsin
Ya sen gönlümsün ol sensin onunla şey-i vâhidsin

Ey insân sen ki her şânsın ko cismin âleme cânsın
Dahî mecmû'-ı ekvânsın gönülden arş-ı Rahmân'sın

Derdinle dermân sendedir dostun çü her ân sendedir
Ko cismini gel gönlüne bak arş u Rahmân sendedir

Ayş-ı ebed şuhûd-ı Celâl u Cemâldedir
Ayş u tarab o şürb-i zülâl-i visâldedir

Bil kurb-ı Hakk'ı züll u za'f bî-mecâldedir
Vaslı hem inkisâr u kemâl-i haceldedir

Yürek içinde süveydâda sensin ey cânân
Gözümde nûr ve gönülde sürûrsun ey cân

Seninle beynimizde benliğimdir ecnebi hâyil
Aralıktan beni def' eyle hem sen ol sana vâsıl

[451]

Yakın ettin beni sen öyle kim sandın ki sen bensin
Fenâ kıldın beni bildim iki âlemde bir sensin

Aşk u cân birdir ikidir ismimiz
Biz iki rûhuz ki birdir cismimiz

Hakk'a eylerdim duâ, hamd u senâ
Eylerim medh u senâ şimdi bana

Cümle şirk-i hafisin ey mefkûd
Kim onundur senin değil bu vücûd

Bir odur her zerreden olmuş ayân
Mâsivâ yoktur bu vehm eyler gümân

Rabbin ki hâlin hoş bilir neyler seni kavî eylesin
Çün tâlib u fâil odur sen dinle ol söz söylesin

Beden ki sensiz olur mescid ve seninle geşt
Gönül seninle cahîm oldu sensiz oldu behişt

Sen ki sensin kibr u kîn ondan gelir
Sen ki sensin mihr u lîn ondan gelir

Senden oldu çünkü her havf u recâ
Sen ki gittin kalmadı havf u duâ

Senden oldu medh u zemm u fahr u neng

[452]

Benliğindendir temyiz-i bûy u reng

Sen yok ol kim var ola zâhir sana
Kalmaya havf u recâ zemm u senâ

Bi-avnillâh uyandım çünkü benlik uykusundan hoş
Bi-emnillâh halâs oldum ikilik korkusundan hoş

Telh u şîrin nîk u bed benlikden olmuştur bedîd
Sen seni görme Hakk'ındır her iş ol râzı saîd

Sen seni görme onu seyr eyle her yüzden ayân
Hep onu bil söyleme ketm eyle bul emn u emân

Benliğinden dür olursan beyt-i dîl ma'mûr olur
Varlığın yok edenin gönlünde bir Mevlâ kalır

Sen onunsun hükmünün çevgânına top ol revân
Deme niçin fi'line teslîm u râzı ol hemân

Dûzah-ı nefsin geçen dil cennetinde şâd olur
Bâtın u zâhir ona bir görünüp irşâd olur

Nefsine yâr olmayan cân ilm u hilme yâr olur
İlm u hilme yâr olan âlemde berhudâr olur

Bir sözüml yoktur ki samtım ol suhenden hoş değil
Bir ilm(im) yoktur ki nisyânım o fennden hoş değil

Kim yok olup varı kendinde bulur

[453]

Ne kabûl u redd ne nîk u bed bilir

Düşman cismi hâk eden kible-i kalbi pâk eder
Kalbi mukallible bulup üns u huzûra ol gider

Âlem-i tab‘ u havâss u ten hayâl emsâlidir
Nevm-i gaflet düşlerin gören onun etfâlidir

Zeyrek oldur kim zen etmez evde şiven dinlemez
Görmez evlâd u iyâl a‘dâlarından inlemez

Bir teşneyim ki ayn-ı hayâtım nefsimdir
Bir mefsalım ki tayr-ı humâ hemkafsimdir

Kendi zâtın görmeden benlik sana olmuş hicâb
Cümle sensin varlığın yok eyle seyr et bî-nikâb

Eğer ef‘âl yüz bindir kamunun fâili birdir
Ve ger akvâl bin birdir kamunun kâili birdir

Varlığıdır hüzn u gam havf u hatar zahmet hemân
Yok olan üns u huzûr-ı Hakk’ı bulmuştur her ân

Tenin ağırlığındandır ki bu esfelde kalmış
Bu benlik şomluğundan varı koymuş yoğa dalmış

Kendini kendi vücûdundan cüdâ kıl ol karîb

[454]

Yokluğun bilsen muhakkak varın olur ol habîb

Kendine sen perdesin ref‘ ol aradan Hakk’ı bul
Ol seninle bilebilir kendinden onu tâlib ol

Sen ki kendinden haberdâr olmadan yok ol hemân
Kendini bir hoş tanı kim kimsin ey cân-ı cihân

Sen ol nutk-ı muallâsın ki indin cism-i insâna
Gönülde fikr ve femde harf u savt oldun bu tıbyana

Sen hemân efkârsın kim cümle rabbin şânıdır
Pes her ân bir şânısın kim cân onun lem‘ânıdır

Kendi kendinden çıkıp bî-hodluk iste bî-hod ol
Fârîğ ol benlikten ol zevk-i maiyyet birle dol

Tâ geçmedikçe nîk ü bedî farkından tamâm
Bil kim taayyununla mukayyedsin ey hümâm

Çünkü senden taşra yol yoktur gel imdi kalbina
Varlığın yok olmadıkça kalbe hem yol yok sana

Benliğim tozu gidip gönlümden ilhâm almışım
Neng u nâmı koymuşum kendi huzûrum bulmuşum

Bin bütperestin bir putu vardır ben ondan sapmışım
Gönlümde vardır bir putum her dem ona ben tapmışım

[455]

Çü şirkistân-ı kesrette tapardım putlara boş boş
Bu küfristân-ı vahdette putum hem putperestim hoş

Güneş sâyesinden ki perhiz eder
Onun zav’nı geldikte benlik gider

Güneştir Hakk biz onun sâyesiyiz
Ne devlettir bu kim hemsâyesiyiz

Günüldür beyt-i Mevlâ, mahzenu’l-esrâr odur ancak
Gönüldür arş-ı a‘lâ, matla‘u’l-envâr odur ancak

Cân içinde cân-ı cân sensin lisândan söyleyen
Hem işiten hem gören benden her işi eyleyen

Şimdi sensin tende cânım dilde hem dildârsın
Bende sensin zâhir olan ben yoğum sen varsın

Senin cânın içinde dâima bil nicedir ol dost
Onunla âşına ol kim odur mağzın bu tendir post

Vücûdundan geçen zâtın görür kim cân-ı âlemdir
Odur sûret odur ma'nâ velâkin ismi âdemdir

Senin zâtındır ol matlûbun ol sen kendine mâil
Seni sen başka sanma kendine gel Hakk ile bir bil

[456]

İki âlem ki bir deryâdır onun adı bu dildir
Enâniyyetle mahcûbun yeri ancak o sâhildir

Kendinden özge derd-i ser hem bend-pâ yoktur hemân
Yok ol ki Hakk yolunda sendendir kamu işler yamân

Nefs u ten u tab'ı unut gönlünde kıl zevk-i huzûr
Yâ'ni bu benlikten geçip vahdette bul züllün o nûr

Kendin unut halkı unut mevcûd birdir onu bul
Bil âlem-i vahdettesin koy kesreti birlikte ol

Sen seni görme onu bil sen seni
Koy teni cânın tanı bil sen seni

Şuhûdunda ben ve sen yok ise bir var olur tenhâ
Onu bil seyr kıl a'mâya bu seyri deme sen hâ

Tennûrundan çü tûfan cûş eder Nûh olma hâmuş ol
Sefîne sînedir gönlünde bahr-i âlemi hoş bul

Bu âb u hâka bakma tâ kim cân pâk olsun ayân

Ser-çeşme-i âb-1 hayât oldur hayât-1 câvidân

Taş ve kesek bahre düşüp taş benliğin etmiş beyân
Ammâ kesek hayretle mahvolmuş deniz kalmış hemân

[457]

Vahdet yemminde mevcini mahveyleyen cân bahr olur
Benlik hevâsına uyan müşrik bu emvâcı bulur

Eğer sen kendini bilmek dilersen varlığın yok bul
Vücûdundan geçip ma‘dûm olup mevcûd ile bir ol

Hemân sen kendine yokluk gözüyle bak onu seyr et
O benlik perdesin ref‘ et bu vahdet meclîsine yet

Çü sensin sedd-i İskender vücûdun oldu sedd-i râh
Vücûdun nefy edersen râh-1 vahdettir sana şeh-râh

Olma hodbin göresin kim tâlib u matlabtasın
Bî-hod ol kim âlem-i vahdettesin bil heptesin

Kendine kendin hicâb u perde olmuşsun hemân
Yok olursan göresin zâtınlasın cân-1 cihân

Hemân sen lâubâli ol gammin koy halk çeksinler
Ki hep birdir ekip biçme seninçün halk eksinler

Hiç şekk yok arştan tâ ferştir bir nakş-1 yâr
Nakıştır amma sayılmaz zerre mislidir gubâr

Enâniyyetle bin gasl eylesem bir günde pâk olmam
Yok olsam tâhir olup ecnebilikten cünüb kalmam

[458]

Âlemi mahlûk gözüyle seyreden mağrûr olur
Hakk gözüyle bakana zerrât-1 âlem nûr olur

Ârifin aynında bin, birdir ki ol vahdettedir
Mâsivâ vehmiyle kesrette kalan mihnettedir

Ârif ki görmez kendini halkı da bilmez Hakk bilir
Hem Hakk için kendin sever zirâ ki ol Hakk bin olur

Ârif olan hayr u şerri kand u zehri bir bilir
Ol küçük şerde büyük hayrı bulup râzı olur

Bî-hod olan kendi nef' u zarrını fark eylemez
Her işi Hakk'ın görüp teslîm olur hiç söylemez

Bî-hod ne nîk u bed ne kabûl ve ne redd bilir
Ne bîş u kem ne medh ve ne zemm hepde bir bilir

Bî-hod ne sulh u ceng ve ne fahr ve ne neng eder
Halkı hayâl u zıll görüp ol Hakk ile gider

O kim kemnâm u bî-hoddur o ârif nefsi bilmiş
Özünden gayb u hâzır olan zulmette nûr olmuş

Bu vücûdun nefy eden dil âlem-i vahdettedir
Hâne-i dil kalsa hâlî aşk u cân vuslattadır

[459]

Varlığından yok olan Hakk varlığıyla şâd olur
Dü cihân mihnetlerinden fâriğ u âzâd olur

Benliğinden geçmemiştir reng u bûdan geçmeyen
Mest-i şehvettir henüz ol hamr-ı vahdet içmeyen

Bana ben perde idim gittim ortadan onu buldum
Çü bende kalmadı benlik ağır yükten halâs oldum

Çü bende kalmadı benlik beni benden o dost aldı
Ne gamdan var gamım ne tende düşmandan hader kaldı

Az yiyip az uyuyup az söyleyen cân şâd olur
Benliğinden kurtulup zâtın bilip âzâd olur

Mi‘desi boş olanın gönlü dolu hikmet olur
Saf olup mir‘ât-ı dil mahbûbu kendinde bulur

Ârifin uykusu ma‘rûfuyladır üns u huzûr
Gâfilin uykusu ömrün zâyi‘ etmektir fütur

Misâl-i mahşer u dûzah gündüzdür gecedir cennet
Uyumaz âşık almıştır geceden ni‘met u lezzet

Çün lisân miftâh-ı dildir habs edip sözün unut
Söz eğer altun ise ondan cevâhirdir sükût

[460]

Çün gönül beyt-i Hüdâ’dır sırrın ifşâ eyleme
Mezhebin setr eyle zinhâr onu halka söyleme

Bîhodun gönlünde züll u ihtikârıdır delîl
Devlet-i fakra gönülde züll ile bulmuş sebîl

Bîhod olan cân sever züllü bulur hubb-i Vedûd
Âlemin zerrâtına dilden rukû‘ eyler sucûd

Bîhodun züllü onun mi‘râc-ı rûhânîsidir
Züll ile hâk olsa cânı arş-ı Rahmânîsidir

Dün ü gün zikreden her dem bulur mezkûru gönlünde
Görünür nûr ona âlem bulur ol nûru gönlünde

Ârif çü sultândır onun tââtıdır tâcı ayân

Dilde salât dâimî mi'râcıdır onun nihân

İlâhi gönlümü pâk eyle kendi varlığımdan hem
Ki gönlüm halvetindir gayra yol verme ki gayrım ben

Ey Fakîrullâh hayâlindir enîs-i cân u dil
Sende fânî olsa cân vahdettedir fânî değil

Dest u dehânın yıka sen ekl u kelâmdan bir zamân
Rabbin yedinden ekl edip üns bulursun sen her ân

[461]

Ennehâru mislu'l-mahşeru ve'l-cahîm
Ve'l-leylu mislu'l-cenneti ve'n-naîm

Lisân zikriyle çün artar zünûbum
Onu terkimle setr olur uyûbum

Çü Hakk'tır zâhir u bâtında hâtır
Niçin zâkir eder nefy-i havâtır

Çün Hakk bizimle bildiğin işler duândır
İslâm u küfr u tâat u isyân bahândır

O kim fakr u fenâ bulmuş o cân keşf u yakîn bilmez
Hüdâ'nın varlığından yok olan kul kibr u kîn bilmez

Cân-ı tîn cisme şah-ı cihân kâhına düşmüş
Mevt u hayât odur ki güneş rûzuna düşmüş

Vücûd u ihtiyâr u fi'limiz vardır dedik heyhât
Bu da'vâdan koyuldu üstümüze bunca tekellüfât

Vücûdum başka fi'lim ihtiyârım deme var sanma
Hakk'ındır cümle sen yoksun velî tâatten usanma

Çünkü gördüm tâlib u matlûb bir mevcûd imiş
Gitti benlik hem taleb bildim turuk-ı mesdûd imiş

Merd u zen kisvetlerinde nûr-i cân kılmış zuhûr
Gerçi bin şânıyla zâhirdir velî birdir o nûr

Hüdâ hakkı iki âlemde Hakk'tan gayrı bir şey yok
Nefs bahri ki Hakk'tır dü cihân emvâcıdır pek çok

[462]

Bize göster bu eşyâyı ke-mâ-hi ey güzel Allâh
Ki hâristân-ı kesret gülşen-i vahdet ola her-gâh

Ger urûş-i Hakk ise zerrât-ı âlem bî-gümân
Pes gönüldür arş-ı a'zam onda Rahmân'dır ayân

Bir gönül bin Ka'beden yeğdir bunu bil ey Cemîl
Ka'bedir beyt-i Halîl ve dildir eyvân-ı Celîl

Kalbi yapmak Ka'be'yi yapmaktan efdaldır ayân
Ka'be yıkmaktan beterdir gönül yıkmak hemân

Bu lisân dil beytini bir sözle yapar hem yıkar
Râzı olur Hakk yapandan, onu yıkanı yakar

Kıl lisânım âlet-i tatyîb her kalb ey Hüdâ
Tâ gönül yıkmaktan olsun nutk u ef'âlim cüdâ

Enâniyyetle ten-perver olan ebyâtımı neyler
Bu ebyâtı vücûdun nefy eden dil hırz-ı cân eyler

Çü bildim var olan Hakk'tır bir adı sensin ey Hakkı
Bilinmek ister ânınçün murâdı sensin ey Hakkı

Ahmedül-Hayr oğlumu benliğinde koyma ey Hüdâ
Varlığın yok eyle benlik muhitinden kıl cüdâ

[463]

Bulsun ebyâtımda lezzet vird edinsin subh u şâm
Yüz yigirmi beyt ile nefyi'l-vücûd oldu temâm

NEFYÜ'L-VÜCÛD III

Hâtimetu Nefyü'l-Vücûd Dahi İsbâtu'l-Mevcûd

Sulh u ceng u fahr u neng eden yamân niyetledir
Ol kabul u reddi fark eyler enâniyyetledir

Bûy u reng u sulh (u ceng) u fahr u neng u nîk u bed
Benliğinden gönlüne bunlar hucubtur ey veled

Sulh u ceng u fahr u neng u medh u zemm u kibr u kîn
Varlığın yok eden oldu bu belâlardan emîn

Reng u ceng u nâm u neng olmuş bu varlıktan bedîd
Oldu nefy eden vücûdun bu kederlerden baîd

Samtı hançer cû'ı seyf et sehri rumh al vur hemân
Nefsi öldür zâtını her zerreden seyr et ayân

Her düşün fikr u hayâlin yahşi olmuş yâmân
Hep şûn-ı Hakk'tır ol mihmanların ohşa hemân

Her hayâl u fikr u rü'yâ ger sürûr u gamdır ol
Hep şûn u Hakk'tır ey dil kıl zuhûrâtın kabul

Ey gönül endişesi sensin zuhûrât eyleyen
Her iş eden hem işiten hem gören hem söyleyen

[464]

Fakîrinin bu ebyâtı şarâb-ı zinde-gânîdir

Cihân-ı cândan ehl-i zevke makbûl armağandır

Ve kamu cânlarda cânan sensin ey dost
Hakîkat mağz sensin cümledir post

Dil u cân içre sensin genc-i pinhân
Demişsin “Küntü kenzen mahfiyyen” ey cân

Dil u cân içre gösterdin çü didâr
Cemâlin onda hem sensin harîdâr

Gönül çün hâne-i zâtın olur hoş
Nümûd cümle zerrâtın olur hoş

Güneşsin sen sana ben sâye düştüm
Şükür kim ben sana hemsâye düştüm

Çü senden gayrı bir şey yoktur a‘yân
Fikr sensin gönül sensin dahî cân

Senin bir âşinân var cânâda rûşen
Ki bundan evvel angeh idin sen

Eğer onu tanırsan bunda bir dem
İki âlemde sensin şâd u hürrem

[465]

Onu bulsan iki âlem (handân) olursun
Derûndan taşradan hemdem olursun

Angeh sen güneşle buz gibisin
Ya deryâda zebed ya tuz gibisin

Hacer misli değer ka‘rına dalma
Kesek ol tek yemmde mahvol hiç kalma

Eğer hem-reng-i bahr oldun bugün sen
O bahrın dürrü oldun var o gün sen

Sen ol şeysin ki onun tâlibisin
Kamu sensin kamunun câlibisin

Çü sen cân-ı cihânsın sanma tensin
Cihânda istediğin yine sensin

Senin mâşukun ancak sensin ey dil
Hemân sen kendine gel kendini bil

Libâsındır hep eşya aslını bul
Libâs-ı cismi koy gel vaslını bul

Eğer kendinden istersen haber sen
Yok ol hiç kendine etme nazar sen

[466]

Yok ol benlik belâsından baîd ol
Fenâ u fakr ile dâim saîd ol

Gönül gel aslına ol onda mefkûd
Huzûr et her dem ol onunla mevcûd

Huzûrundur sürûrun vuslatın hem
Ki cehl u gafletindir mihnet u gam

Çü bildin bir odur âlemde mevcûd
Sen ey Yûsuf onu bil sende meşhûd

Çü bir bildin seni rabbinle her ân
Sükût et söyle hoş eyle seyrân

Kır aklâmın yeter bu ketb-i iş'âr
Edîb ol etme hiç ifşâ-yı esrâr

Gel ey Hakkı sükûtu eyle pîşe
Emîn-i sırr-ı vahdet ol hemîşe

هنا انتهى اثبات الموجود بثلاثة وثلاثين بيتا

[468]

VAHDETNÂME II

Gönül Hakk'ı bil unut halkı
Ko nutk u lezzet-i halkı
Yok ol kendinde bul Hakk'ı
Sözün haktır özün hakkı

Gönül çün fikirdir kârın
Şuûn-u Hakk bil efkârın
Bul ondan nutk u ebkârın
Sözün haktır özün hakkı

Gönül sen fikirsin mutlak
Şuûn-u Hakk'a sen mülhak
Çü fikrin nutk olur el-hakk
Sözün haktır özün hakkı

Gönül çün şân-ı Yezdansın
Onun nutkuyla tibyânsın
Bil imdi mağz-ı Kur'ân'sın
Sözün haktır özün hakkı

Gönül çün nutk-i Mevlâ'sın
Kamu a'lâdan a'lâsın
Sen ol nutk-i muallâsın
Sözün haktır özün hakkı

Gönül fikrin ki ilhâmdır
Kalemdir dil söz a'lâmdır
Yazan nutkun çü allâmdır
Sözün haktır özün hakkı

Gönül cisminle insânsın
Velî sen arş-ı Rahmân'sın
Cihân-ı cânda cânânsın
Sözün haktır özün hakkı

Gönül sen hak ile haksın
Çü mevc ol bahre mülhaksın
Sen ol vahdette mutlaksın
Sözün haktır özün hakkı

Gönül enfâs-ı vahdettir
Ki demler hâ'ya vuslattır
Çü hâ gayb-ı hüviyyettir
[469]

Sözün haktır özün hakkı

Gönül enfâsımız haktır
Ki her dem hâ'ya mülhaktır
Bu hâ kim gayb-ı mutlaktır
Sözün haktır özün hakkı

Gönül alem eden vîrân sözdür
Haberler konduran sözdür
Gönüller döndüren sözdür
Sözün haktır özün hakkı

Gönül nutk et söz uzatma
Sözün halka ucuz satma
Güherdir söz onu atma

Sözün haktır özün hakkı

Gönül bil kıymetin nutkun
Yüce tut rağbetin nutkun
Yok ol bul izzetin nutkun
Sözün haktır özün hakkı

Gönül Lütfü ki cârındır
Hem oğlun hem tebârındır
Ona lütf et ki yârındır
Sözün haktır özün hakkı

Gönül nefy-i vücûd eyle
Zuhûr eden odur böyle
Fakîrî samt et az söyle
Sözün haktır özün hakkı

Hep şuûn-ı Hakk'tır efkârım sürûr olmuş ya gamm
Nutm-ı halk ilhâm-ı Hakk'tır hoş gelir her medh zemm

Cümle ondandır demem cümle odur
Ol münezzehtir kamudan söz budur

[473]

HAKKI EFENDİNİN TE'LÎFÂTINI İSMEN VE TÂRİHLERİYLE BİLDİRİR;

İbrâhim Hakkı der ki târih-i hicretin 1168 sâlinde dîvânımız İlâhinâme inşâd ve tertîb kılınmıştır. 70 sâlinde kitabımız Ma'rifetnâme te'lîf olunmuştur. 74 sâlinde mecmûamız İrfâniyye cem' olunmuştur. 76 sâlinde mecmûamız İnsâniyye intihâb olunmuştur. 78 sâlinde vâridât ve ebyâtımız Mecmûatü'l-Meânî nazm u cem' olunmuştur. Bu beş kitâb usûl-i hamse bulunmuştur. Bunlar Erzurum şehrinde dört yüz kitaptan alınmıştır. Ba'dehu Tillo karyesinde Hazreti şeyhimin beyt-i şerîfinde 80 târihinde mecmûamız Tuhfetu'l-Kirâm [474] te'lîf olunmuştur. İkinci sâlinde Nuhbetu'l-Kelâm intihâb olunmuştur. Beşinci sâlinde Meşâriku'l-Yûh intihâb olunmuştur. Yedinci sâlinde Sefîne-i Nûh nizâmlı bulunmuştur. Sekizinci sâlinde

Kenzu'l-Futûh nazm olunmuştur. Dokuzuncu sâlinde Definetu'r-Rûh cem' u nazm olunmuştur. Doksan târihinde Ruhû's-Şurûh intihâb olunmuştur. Doksan birinci sâlinde Urvetu'l-İslâm tertîb olunmuştur. Yine ol senede Hey'etu'l-İslâm te'lif olunmuştur. Bu mecmûalar furû'-ı aşere kılınmıştır. Ol zikrolunan usûl-i hamseden bilinmiştir.

[475]

NAZMU'L-HAKKI (Kaddesallâhu Sırrahu)

Fâkîrî der ki te'lîfâtımız onbeş kitâb olmuş
Usûlü beş, furû'u adlarıyla on hesâb olmuş

İlâhinâme nazımıdır ve nesrim ma'rîfetnâme
Ve irfâniyye insâniyye mecmûa yazıp hâme

Bu beşten on kitâb aldım ki cümle lübb-i ma'nâdır
Beşi ilm-i şerâttir beşi ilm-i ledünnîdir

Adının âhiri hâ ise ol ilm-i hakîkattir
Adının âhiri mîm ise ol ilm-i şerîattir

Kamunun ibtidâsıdır ilâhinâme inşâdı
Hem olmuş intihâsı Hey'etu'l-İslâm irşâdı

Bu ikinin arasında kamusu zikrolunmuştur
O tertîb üzre kim te'lîfi hem öyle bulunmuştur

Hemân seksenle doksan bir arasında bu on evlâdım beş anadan doğup, olmuş bu
Hakkı onlar ile şâd.

HAKKI'NIN TILLO KARYESİNDE OLAN HÜSN-İ HÂLİNİ BİLDİRİR;

İbrâhim Hakkı der ki Hakk Teâlâ'ya hamd u şükr halâvetiyle dolmuşumdur. Ol zamân ki târih-i hicretin 1177 sâlinde şehri Muharrem'in guresin bulmuştur; tevfik-i Hakk refikim olup Erzurum şehrinde gelip Tillo karyesine duhûl edip azîz şeyhim Fakîrullâh (nevverahullâh) Hazretleri'nin tekyesine gelmişimdir ve onun evlâd-ı kirâmıyla ona bedel-i nâfile hacca gidip [476] avdetinde yine onlarla beyt-i şerîfine

dâhil olmuşumdur ve ol Hazret'in hafide azîzesin alıp ol hûriyye ile Tillo cennetinde envâi niâmle on beş yıl kalmışımıdır. Halâ ki ol azîze ehlim âhirete gitti. Ben dahî bu dünyâdan vazgelmişimdir. Bu cihânın izzet u lezzetlerin ve zînet u âdetlerin bi'l-cümle terk edip gözden salmışımıdır ve ol azîzin ahfâd-ı kirâmıyla fûnûn ulûmu müzâkere hizmetin kılmışımıdır. On beş senede on kitâb te'lîf etmiş idim. Ancak beşinden usanıp beşinin hevesinde kalmışımıdır. Ammâ ol beş kitâb ki onların lezzetiyle dolmuşumdur. Evvelâ Tuhfetu'l-Kirâm'dır. Sâniyen Nuhbetu'l-Kelâm'dır. Sâlisen Ülfetu'l-Enâm'dır. Râbian Urvetu'l-İslâm'dır. Hâmisen Hey'etu'l-İslâm'dır ki adların kaleme almışımıdır. Zamânede siddîk sâdik ve celîs-i muvâfik ve enîs-i fâik ve hayr-ı ashâb ve ehabb-ı ahabb, cins-i kitâb olmağla bunların sohbetlerine meylim salmışımıdır. Husûsen Urvetu'l-İslâm'ı muhkem teşebbüsümle hidâyet bulmuşumdur ve Hey'etu'l-İslâm'ı tezekkürle sun'-ı Mevlâ'yı tefekkürde hayret lezzetine dalmışımıdır. Gönül âyinesinden benlik gubârın nefy-i vücûd ile silmişimdir. Tedbîr ve ihtiyârı salıp tefvîz ve tevekkül kılıp bî-murâd [477] olup murâd-ı Hakk ile hoş kâm almışımıdır ve teslim u rızâ ile şevk u sürûru ve zevk-i huzûru gönülde bulmuşumdur. Bu sözlerim iftihâr değil tahdîs-i ni'mettir. Böyle bilmişimdir ve her dostuma bu devlet-i huzûru duâ ile Mevlâ'dan talep kılmışımıdır. Âmîn yâ mucîbe's-sâilîn bi hakkı seyyidi'l-mürselîn.

[482]

VASİYYET-İ HAKKI

(Şâkir Efendi'ye)

Kıl Allâh'a oğul sabr u kanâat
Dahî kalbinde bul sabr u kanâat
Saâdet aslı bil sabr u kanâat
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Her işin başıdır sabr u kanâat
Gönül sırdaşıdır sabr u kanâat
Akıl yoldaşıdır sabr u kanâat
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Cefâlarla tehennî kıl sabûr ol
Onu Hakk'tan temennî kıl sâbur ol

Ko ta'cîli teennî kıl sâbur ol
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Aceb izzetli devlettir kanâat
Güzel lezzetli ni'mettir kanâat

[483]

Fenâsız bî-nihâyettir kanâat
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Sabır lezzetli ni'mettir onu bul
Sabır bir ulu devlettir onu bul
O sermâye-i saâdetdir onu bul
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Kanâat ile kıl Hakk'a tevekkül
Salât u savm ile sabr u tahammül
Şerîatle amelden bul tecemmül
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Hemân sabr ile hoş keşf-i kurûb et
Dahî sır sakla pek setr-i uyûb et
Mülâyim söyle tatyîb-i kulûb et
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Benim cânım bahîl olma kerîm ol
Gönül yap bir gönül yıkma halîm ol
Kanâat eyle ehline selîm ol
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Gözüm halkın kapısın hiç gözetme
O nâ-mahremle cânın oda atma
Ve gıybet etme halka dil uzatma
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

Muhammed Şâkir babası Hakkı
Der oğlum zâkir ol her demde Hakk'ı
Ko kizbi mâkir olma söyle sıdkı
Hemân her halde kıl sabr u kanâat

[485]

ÜÇ LİSANDA KİT'ALARIN VE BEYİTLERİN TÜRKÇE KISIMLARI

Rubâi

Dilberimdir dilde fikrim nutk edersem söz olur
Söyleyip işitmesinden akl u cân lezzet bulur

[486]

Her güzelden geçmişim söz dilberi hayrânıyım
Ehl-i dil dilberlerinin rûz u şeb yârânıyım

Gözel söz rûh-i pâkin fikr-i bîkrîdir zihî ikbâl
Kulak bâbında ol dilber kızdı dil eyler istikbâl

Kelâm-ı kâmil ilhâm-ı Hüdâ'dır şîr-i hikmettir
O şirin şerbeti nûş eylemeyen ehl-i mihnettir

Güzel söz ârifin sermâyesidir onu harc eyler
Tükenmez re's-i mâlı halka lütf eyler güzel söyler

Güzel söz nâtıkın eyler saîd u rahat u sâlim
Sözün sarrafıdır şirin tekellüm eyleyen âlim

Güzel söz ol güzel kızdır ki dil bezminde raks eyler
Onun hazzın alandır ehl-i dil câhil onu neyler

Güzel söz bir güzel kızdır ki ondan zevk alır insân
Kemâl-i fehm ile dildedir âguş eyler onu cân

BEŞİNCİ BÖLÜM

MECMÛATÜ'L-MEÂNÎ'NİN TÜRKÇE KISIMLARININ SADELEŞTİRMESİ

Bitlis'e Övgü: Kalesi konumundaki yüce dağları, vâdilerde çağlayan akarsuları, bu akarsularla süslenen ve çeşit çeşit meyvelerle dolu olan güzel bağları, kenarında zümre zümre yüce ağaçlar bulunan nehirleri ile dünyanın süsü ve gönüllerin şükrettiği bir lütuf olan bu şehrin gül bahçelerinde açan kızıl güllerin güzelliğine bülbüller âşık olup öterken nice dilde nice manâlar söyler. Bol nimetleri, camileri, hamamları, sıcak ve şifâlı havası, tatlı, soğuk ve temiz suyu, verimli toprağı ile cennet gibi huzurlu bu şehrin ilme tâlib olan sâkinleri böylesi güzel bir ortamı ilim öğrenme mekânı hâline getirmiştir. Sağı solu bahçelerle dolu taşlı yolları ve bol nimetleri bulunan, ayrıca her sokağı cennetteki Selsebil pınarı gibi pınarıyla süslenmiş olan bu şehir âdetâ cennet gibidir. Saf saf dizilmiş evleri ile güzellik kazanan bu şehri Bârî olan Allâh, ehli ile mâ'mûr eylesin. Sağlam bir kalesi bulunan ve sâkinleri düşmandan emîn olan bu şehir şerefli ve kıymetli bir mekândır. Câmilerle şereflenmiş Bitlis'in gökleri altındaki ilim mekânlarına dâhil olmak pek güzeldir ki oralarda ilim tâlipleri her ilmi öğrenirler. Bu şehrin hamamları sıcak ve aydınlıktır. Burada yaşayan temiz kalpli, mutlu insânlar, her şeyden uzaklaşp tamamen Hakk'a yönelen tecerrüd ehli kimselerdir ve temizliği önemseyen bu insânlar Bitlis'in sıcak, temiz hamamlarında beden de pâk ve temizdir. Şehrin derûnu, peri gibi güzel yüzlülerle ma'mûrdur ve köşkleri cennet köşklarine benzer. Allâh bu şehirdekilerin geçmişlerine rahmet edip kabirlerini cennet bahçesi eylesin. Güzelliği târif edilemeyen ve her semtinde sanki cennetten izler olan bu şehrin koruyucusu Hüdâ olsun. Ceddi, cihânın şâhı olan bu şehrin halkı şâhı yüce olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelir. Buranın âlimleri ilmiyle amel eden, sabr ve hilm ile kâmil olan, dedikodu ve boş laf bilmeyen, Hakk'ı zikrederek vecd ile dolan kimselerdir ve buranın kâmilleri kemâlat kaynağıdır. Buranın sâlihleri dünyâdan el çeken, namazda ve oruçta dâim olan, hem önceden hem şimdi ibâdet ile saâdet bulan insânlardır. Köşkleri, hûri gibi hanımları, nehirleri ve ağaçları ile cennet misâli olan

bu şehirin evliyâya muhabbet duyan ahâlisinin erkekleri cesur ve cömert, kadınları âdeta köşkler içinde saklı hayâ ehli hûrilerdir. Bitlis ehl-i dünyâ cennetidir, Tillo ehl-i manâ cennetidir, gönül keşfolsa Mevlâ cennetidir. Saâdetten nâsibi olan bu diyâra dâhil edilip buluşturulmuş ve huzûra vâsıl olmuştur. Ey Hakkı bu şehrin kıymetini bilip bu cennet gibi mekânda hemen Hakk'ın dostluğuna meylederek safâ kıl.

İlimlerin Tertîbi: Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Allâh'ın ismini anmaktan gelen kolaylık sayesinde önce bu kısım ile kitaba başladım. İnsânı yarattıp ona rûhundan üfleyen, imânı bahşeden, ilim, hilm, güzellik, akıl, anlayış, konuşma, açıklama gibi sayısız lütuflara erdiren Allâh'a hamd olsun. Rasulullâh (s.a.v.)'e, âilesine ve ashâbına her ân selâm olsun. Her başlangıçta söylenmesi elzem olan besmele, hamdele ve salveleden sonra Hakkı der ki "Tertîb-i Ulûm" diye isimlendirdiğim bu vezinli bölümü yazıp on iki tane kısmı bu bölüme koydum.

1. İlme Kılavuzluk: Ey ilme tâlib olan, sağlam karakterli, anlayışındaki kuvvete i'timâd edilen zekî kişi, Allâh bize işi arz etmiş ve önce öğrenip sonra amel etmeyi bizlere farz kılmıştır. Kâmil bir efendi olmayı diliyor isen bu öğüt ve nasihati gönülden kabul et. Sen özgür bir varlık iken (ve kulluğunu güzelleştirerek hürriyetini yüceltebilecekken) halka kul olma (hatâsına düşersen paha biçilmez özgürlüğüne yazık etmiş olursun). Sen ki hikmeti yitirmiş ve onu bulma uğruna yola çıkmış olansın. İlim deryâsına dalamadan ve maksada ermeden evvel evlenmeyi tercih etme. Mekânından (gurbeti göze alarak) göç et ve evden, dükkandan geçip ilim mekânı hücreye gelmekle korkudan, ziyandan kurtul. O hücre ki ilim ehline تنها bir mekân olmakla sağlam bir kale ve güvenli bir konak konumundadır. Hücre ile medreseyi bu kadar güzel kılan, tamâmen ilimle dolu olmasıdır ve bundan taşrası boş işten başka ne olabilir? Selâmette olmayı arzuluyorsan bu ilim hücrelerine dâhil olarak sabra sarıl ve beklentilerini en aza indirerek kanâat sahibi ol. Orada okuyup yazarak kemâlât kazan ve her ilmi öğrenip derinleşerek aslına var. Tek bir tanesini dahi kaçırmaksızın günde iki ders okumak sûretiyle tedrisâtı her işin önünde mâni' kıl ve böylece ömrünü zâyi' olmaktan kurtar. Aklın fikrin hep ilimde olsun tâ ki Cenâb-ı Hakk senin tüm ahvâlini düzgün kılsın. Az veya çok her ne okuduysan iyice kavramak için her bir kitabı ders be ders yazarak haftanın beş günü tahsîle devam et, Cuma ve Salı günlerini de dinlenmeye ayır. Yazdığın zaman sâbit, doğru, düzgün, sık ve dolgun yaz ki yazılanlar ölmez bir oğul gibi olduğundan dolayı (senden sonra okuyanlar sebebiyle) sevâbın devam etsin. Öğrendiğin ilmi sadece kendine

saklamayıp talebe okut ki böylece hem ilim öğretmiş hem de öğrendiklerini unutmamanın önüne geçmiş olursun. İlmî gayretin süresince zekî bir ortak, sâlih bir arkadaş ve kolaylaştıran merhametli bir hoca bulduysan onlarla beraber bulun, halka karışıp da sohbeta dalma.

2. Vesâitin Birleşimi: Âlet ilmi; ilm-i Arap'tır ki on iki kısımdır. Bunlar; istibâk, sarf, iştikâk, nahiv, ilm-i meâni, ilm-i beyan, ilm-i arûz, ilm-i kavâfi, inşâ'-ı nesr, inşâd-ı şî'r, imlâ, âdâb-ı ulyâdır. Bu yerler ki Erzurum'dur ve ilmî metodu bir başkadır. Eğer Erzurum'da kalmak ve ilim deryâsına dalmak istersen usûlüne uygun şekilde tertîb-i ilmi oku ve hilm ile ilmi tahsîl edegör. Çünkü huy yumuşaklığı ilim ile beraber olunca gönül gamdan uzaklaşıp iki cihânın izzetine ve gönlün lezzetine erer.

3. Kur'ân ve Hat: Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona okuyarak hatm eyle ve Tecvîd-i Türkî hıfz eyle. Hatmi tecvîd ile indir ve her dersi otuz üç döndür. Her gün bir ders bir de meşk alarak tekrardan usanma. Sülûs hattından üç ebced eyleyip dördüncü kere hendese ile yaz. Nesih hattını da ebcedle birkaç kez meşk et ve ta'lik hattını güzel yazarak rızık kapısını aç. Haftada beş gün derse giderek Kur'ân hattını hatm et.

4. Fıkh ve Lügat: İlm-i lügatten başlarsan manzum kitapları ezberlemek daha kolaydır. Birgili, Münyet Musallî, Tuhfe fıkh, Ta'lim-i Muallim, Manzûm Akâid, Şükürnâme, Manzûm-i Rûmî, Tertîb-i Ulûm, Hilye-i Hâkânî ve Hayriyye'yi okuyup fehmet. Ayrıca divânî hattını bil ama yazma ki bu hat ile (ilimden başka maksatlara ve) dünyâlıklara meyl edip de yolunu şaşırmasın.

5. Tasrif u Şâmil: İlm-i sarf ve iştikaktan Emsile'yi çok okuyarak hıfz eyle. Ondan Binâ'yı sağlamca hıfz et. Maksûd'u fehm et. İzzi'yi hıfz edip i'lâlini yap. Merâh'ı oku ve sarftan sap. Farsî lügatı sarf ile oku. Şâhidî'yi bilmekle âb-ı hayâtı iç. Ondan Nisâb-ı Sıbyân bulursun ve genc-i lügata mâlik olursun. Attar Pendi'ni cândan hıfz edip ahlâk ilmini ondan güzelce öğren.

6. Nahv ve Avâmil: İlm-i nahivden Avâmil'i hıfz et ve terkîbini kâmil tam zabteyle. Küçük Avâmi'il bil. Unmûzec oku, Hadâyık dinle. İzhâr'ı oku, Netâyic'i işit. Kâfiyye'yi hıfz et, Câmî işitip geç. Sarfı yine kendine iş edin. Şâfiye'yi hıfz edip Çarperd'e geç. İlm-i imlâ olduğu için ihtimâm göstererek ilm-i hattın hıfzını tamâm

eyle. Nahv ile Farsî Ferište'yi, sonra Gülistân ve Bostân'ı oku. Divân-ı Hâfız'ı bil, Râzî'yi anla.

7. Mantık: Öncelikle ilm-i hikemden mantık bil. Îsâgocî bulup hıfzet ve (onun şerhi olan) Hüsâm-Kâtî'yi gör. Sonra (onun hâşiyesi olan) Muhyiddîn'de ilerle. Fenârî okuyup Kul Ahmed'i işit. Velediyye'yi bilip âdâb ile git. Şemsiyye ve Kutb-i Mantık oku. Dâvud'u ve Seyyid'i bil. Tehzîb'i hıfz edip Celâl'i oku. Mantık kemâli Mîr ile bulsun. Tecvîd-i Manzûm'u da mantıkla oku. Şâtıbî ve Bur'iyye bil. Şerh-i Halebî'yi bulup mes'eleleri bil. Vikâye okuyup ona mâil ol.

8. Âdab İlmî: Âdâbı öğren, Hüseyinî oku. Şerh-i Adud'la Mîri Zeyn'i bil. Saçaklı'dan Takrîr-i Kavânîn oku. Hısnu'l-Hasîn'i âdâba rehber kıl. Emâlî'yi ve Fıkh-ı Ekber'i hıfz et. Ta'rîf-i Seyyid bil, Ahterî'den de Sihâh'ı zabt et. Vankulu'nu bil ve Kâmus'a râh bul. Farsî Halîmî bil Ni'metullâh.

9. Meânî İlmî: İlm-i meâniyi en güzel şekilde oku. Telhîs'i hıfz et ve (onun şerhi olan) Mutavvel'i anla. İlm-i beyân'dan olan İstiâre'yi bil ve vaz' u bed'i onda ara. Bunlarla bile arûzu bil. İlm-i aruzdan Endülisî, ilm-i kavâfiden de Nablîsî bil.

10. Hikmet Beyânî: İlm-i hikmeti bil ve Kādî Mîr'i bul. Kelâm ilminden hâlî kalma. Şerh-i Akâid, Hayâlî, İsbât-ı Vâcib, Hikmetu'l-Ayn ve Mirza Cân'ı bil. Müntehâ'yı koy, Muhtasar'dan bil. Hikmet öğrenirken de şer'a bak (Dîn'e uygunluğu gözet). Mültekâ ve Eşbâh Nezâir bil. İbni Melek'ten Mecmau'l-Bahr'ı bil. Dört mezhebi öğrenip felekten kâm al.

11. Cüz'iyât: Hikmet ilminden cüz'iyâtı (tikelleri) oku ve seyreyleyerek cihânı fehmet. Evvelâ hendese ilmîni okursan, Eşkâl-i Te'sîs Şerhi'ni kolayca öğren. İlm-i hesâbtan Hulâsa oku ve İbn Çullî'yi bulup havâssa eriş. İlm-i hey'et (astronomi) bilip Şerh-i Çağmîn'i bul. Bercendî'yi halline ta'yîn kıl. İlm-i amelden (astronomi ölçümlerinde kullanılan) usturlabı bil. Yine hesap âletlerinden rub-i mucceyyeb öğrenip amel kıl ve rub-i mukantar bilip (yıldızları ve yerlerini gözlemlemek sûretiyle), idâre edilen nizâmı seyrân eyle. Coğrafyadan Takvîm-i Buldân'ı oku. İlm-i zîcden Sî Fasl-ı Tûsî oku ki o takvim husûsunun süslenmiş gelini gibidir. Yıldız ilminden ahkâmı bulmaya çalışma. Olacak ne ise gerçekleşir, sen boşa yorulma. Yıldızların ahkâmını bilmek tehlikedir. Ahkâm-ı şer'i bil ki mu'teber olan odur. İlimleri cüz'iyâtıyla bile okut. Teşrîh (anatomi) ilmîni Tıbb-ı Nebî'yle işle. Teşrîhi seyr etmekle san'atı sen de gör. Tıbb ilmîni bilmekle de tende sıhhat bul. Sirâc'ı okut

ve ferâizi (miras hukukunu) beyân et. Rûznâmeler say, derin mevzuları keşfet. Şîr'a Metni'ni şerh ile işle. Ahlak ilmin Tarîkat bilip hem uygula hem de okut.

12. Usûl: Usûl-i fikh ilminden Tavzîh'i, Tasrîh'i ve Telvîh'i okuyup fehmet. Usûl-i hadîsten Nuhbe'yi görüp ilm-i hadîse doğru yürü. Bunlarla Metn-i Meşârik'i okut ve İbni Melek'ten Mebârik'i seyret. Tefsir ilmini bil, hidâyet bul. Dersin nihâyetini Beyzâvî eyle. Mezûn olursan ilimleri okut ve halkın faydasına olacak işleri neşredip duyur. Bilmekle yetinmeyip bildikleriyle amel et ki âmil olursan kâmil olursun ve hikmetleri sen de bulursun. İlim tedrisâtın tamamlandığında hücreden çıkıp evlen ve tevekkül et. Tüm halka karşı yumuşak davranıp halîm ol, sulh ve salâh ile herkese karşı selîm ol. Dünyâyı sevme ve yöneticilik alma. Hükkâma gitme ve siyâset çekme. Şartlar ne olursa olsun Allâh'a güzelce i'timâd et. Tüm işlerinde O'nu gönlünle zikret. Tüm işleri Rabb'ine havâle ederek rahat eyle. Teslîm ve râzı olarak mutluluğu bul. Dünyâda maksat, ilim ve ameldir. Gönülden ve içten talep edilen, ma'rifettir, Hakk'ı bilmektir. İtâatin özü, dînî ta'limi gerektirdiğinden dolayı her ân dîn ilmini okutup öğretmeye gayret göster. İlim tahsîl etmenin en uygun ve en yakın hakîki yolu budur. Hicrî 1165'te yazılan bu manzum, ilim tâlipleri için değer taşıyan bir iştir. Ey Hakkı, hak olan nasihatlerindeki bu ilimleri öğrenip amel edebilmek için Hakk Teâlâ yardım buyursun. Tertîb-i Ulûm'da bahsi geçen ve bilinmesi tavsiye edilen ilimlerin iki beyit ile özeti; lügat, sarf, nahiv, mantık, âdâb, hesap, hikmet, astronomi ve gök cisimleri, meâni, hadîs, fıkıh, tefsir ve tarîkattir.

İlimlerin Özü: İlimlerin ve fennin özü ve kaynağı hep gönüldür. Hakk'ın bilinmesi ve O'nun bildirmesi sebebiyle ilm-i bâtın pek faydalıdır. İlm-i zâhir; ders, tahsîl ve düşünme yoluyla, ilm-i bâtın ise susmak, unutmak ve hayranlık ile hayrette kalmak sûretiyle gerçekleşir. Gönül ilmi olan ilm-i bâtın, ledünnî ilimdir ki sen de akıl, fikir ve anlayışı bir tarafa bırakıp hayranlık ile hayrete düşerek o ilme ulaş. Hayret kapısı olan gönül evine zikir ile dal ve bu hayret kapısından Hakk'ın huzûruna vararak her ilmi al. Ledünnî ilmi kalbe ilhâm eden Hakk Teâlâ olduğundan dolayı gönül ilmi ilimlerin faziletlisidir, üstünüdür. İlm-i zâhir süt gibidir ki ilm-i bâtın onun yağıdır. Aşk onun yağını alıp kalanını dağıtır. İlm-i din gâyet açık şekilde ilm-i şeriatle tarîkattir. Gönül ilmi ise ilm-i hakîkattir, gizli bir muhabbettir. İlm-i bâtın her dâim Allâh'tan gayrısını terk etme ilmi ve nefsin hazzından uzaklaşıp o nefse hak ettiğini verebilme ilmi anlamına gelir. Ayrıca gönül ilmi; Hakk'ı zikretme ve ona yönelip her şeyi ona havâle etme ilmidir, tevhîd ve tevekkül ilmidir, tefvîz ve rızâ ilmidir, teslîm

ve tahammül ilmidir, zelil ve fakîr olma ilmidir, yokluk içinde hiçlik ve muhtaçlık ilmidir, ancak aynı durumda sonsuzluk kaynağıdır. Rabb'ini bilmek istersen önce kendini tanı ki kendini bilen, gönlünde O'nu zaten bulmuştur. Vedûd olan Allâh kusursuz cemâlini kalbe gösterse onun aşkının nûrundan akıl, ten, cân, vücûd, hepsi yanar. Şüphesiz ki vahdet nûru kalbine inse bütün eşyanın hakikatini farklı değil bir görürsün her zamân. Vahdet, gönül ilmi olduğu için onu anlatabilmek lisana sığmaz. O gönül ilminin ancak nihâyetsiz bir denize sığması mümkün olabilir. Sonlu, sınırlı ve yetersiz olan lisana da kelimelere de o gönül ilmi sığmaz. Bâtın ilminin setredilip örtülmesi sana Allâh'tan emânettir. Ey Hakkı, bu örtüyü açıp emâneti ifşâ etme ki bunu yapman hâinlik etmen olur.

Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları: Muhtaçlık cevherdir, onun gayrısı arazdır. Hiçlik sıhhattir, ondan başkası hastalıktır. Dünyâ kıymetsiz şeylere güvenip mağrur olmaktan ve hayâllerden ibâret iken bu âlemden asıl maksat fakra ermekten başka bir şey değil imiş.

Vuslatnâme: Hakk'ın adıyla ve O'na hamd ederek başladığım bu mektupta Hakk'ın Habîbi'ne, âl ve ashâbına bütünüyle salât ve selâm olsun. Mektubunuz bize geldikten sonra talebiniz ma'lûmumuz oldu. Ey muhabbet ateşini kalbinde söndürmeyen ve ey iki cihâna da gönül vermeyip dünyâdan, cennetten ve cehennemden geçerek Hakk'ın rızâsını isteyen kardeşim, sorunun cevâbı ve gönül derdinin devâsı şudur ki Hakk ehline iki cihân da haramdır ve gönülde ne dünyâ ne de cennet kalır. Hakk Teâlâ seni benliğinden ayırıp kendisi ile bâkî kılsın. Şunu bil ki içimizde bir dert yada isteğin bulunması aslında yüce dostun bize bir müjdesidir. O sana muhabbetle bakmıştır ki kullarını çok seven Allâh'ın muhabbetle nazar etmesi kalp aynasına dert olarak yansır. Zira Allâh sevdiği kullarını bir takım sıkıntılarla kendisine yakın kılmıştır. Hakk'tan bir niyâzda bulunma arzusu duyduğun anda veya bir şeyin sıkıntısına uğradığın vakitte o hâli, başına bir devlet kuşu konmuş olarak gör. Yaşadığın bir sıkıntı sebebiyle içtenlikle ve gözyaşlarıyla yalvarıp yakararak Rabb'inden talepte bulunduğun o niyâz ânındaki hislerini, samimiyetini, Rabb'ine yakınlığını cânı gönülden hıfz eyleyip o samîmi yakınlığın ziyâdeleşmesi için çaba sarf et. Bu yakınlık hissini her vakit gelen bir durum olmadığını fark ederek bu hâlin kadrini bil. Hüdâ'dan elbette ki dert talep etme ama içini acıtan derdini sev ki hiçbir sıkıntın olmaksızın nimetlere gark olmakla nefsin şımaracak ve kalbin bu niyâz halini muhtemeldir ki duyamayacaktı. İşte Hakk'ın verdiği derdin bile lütuf olduğunu idrâk

edip derdini severek o dert ile dolmayı arzuladığın anda derdin devân oluverir ve o dert ile mest olursun. Kalbini on âfetten temizleyip on güzel huy ile süslemeye bak. Dil aynasını tertemiz silerek mâşuğun çehresini oradan seyre dal. Böylece derdin dermâna, hüznün de sevince dönüşmüş olsun ve kalbi evirip çevirerek hâlden hâle döndüren dost ile kalbin her dem huzûra ersin.

Bunun gerçekleşebilmesi için gereken on durumdan birincisi şudur ki kalbini gafletten arındır ve gaflet yerine derûnunu Hakk’a yönelmek ile süslemiş ol. Ey saîd olan kişi, sakın kendi kalbinden uzağa düşme ki o kalp Hakk’ın dergâhıdır. O ki dâima seninle hâzırdır ve gönlüne nazar kılandır. Tâ gönlünden gelerek sen de O’nu, O’na vâsıl olmayı ve O’nun rızâsını dile. Seni yaratan sana en yakın olduğuna göre sen onu uzakta arama. Bu sözümü kâbul eyle ki gönül dost evidir. Öyleyse sen de O’nu kalbinde iste ve kalbinde bul. İki âlem de Hakk ehline haram olduğuna göre sen her ikisini de tamâmen ehline bırakarak geç. Hakk’ın rızâsının sevdâsına düşen kişi bu dünyâdan geçtiği gibi cennetten de geçerek sadece O’nun hoşnutluğunu önemsemiştir. O halde sen de iki âlem ehlinden de ümidini kes. Çünkü eğer gerçekten Hakk ehli isen sana gönlünde yeterli gelecek olan O’dur. Bu cihânın ehli hep kendi şahsı ve nefsi için duâ edip durmakta iken sen düşmanın olan nefis için ve benliğin için bir şey istemekten yüz çevir de o düşmandan uzaklaşıp hakîki dostuna hakkıyla senâ ederek O’nu daha fazla övmek için çabala. Hemen her nefeste Rabb’ini zikirle meşgul olup onun huzûrunda mahviyet ve tevâvu ile durmayı âdet hâline getir ki böyle bir yönelme ile tâ içeri dâhil olasın, karîb olup taşrada kalmayasın, öze gelip gayrı olmayasın ve gönül evinde murâdına eresin.

Rabb’ine yakınlığın gerektirdiği ikinci madde ise şirkten kalbini pâk eylemek için O’ndan gayrısını gönülden dışarı çıkarmak ve hem dilinde hem de kalbinle hep tevhid ederek derûnunu müzeyyen kılmaktır. Sakın ola ki şirk semtine gitme ve insânlara kul olarak, onları kalbine doldurarak veya riyâkarlık yaparak onları şerik-i Hakk eyleme. Sakın câhillik ederek farkında bile olamadan gizli şirke meyledip elîm azâbın içine dalma. Her bir iş Hakk’ın iken, yaşadığın ve karşılaştığın hiçbir şeyin halktan kaynaklandığını zannetme ve yaşadıkların karşısında “Niçin” diyerek kendini ateşlerde yakma. Çünkü her işi edip eyleyen ve her insânı konuşturup söyleten hep Cenâb-ı Mevlâ’dır. Gönüller hep O’nun lütfuna ve kahrına bağlıdır. Âlemdeki her bir zerre hep onun emrindedir. Kamunun tamâmı onun idâresi altındadır. Halkın alt ve üst tabakası, havâs ve avâm her ne varsa her biri sadece birer sebep ve vâsita olduğu

için onlardan olumlu veya olumsuz olarak bize gelenler aslında Allâh'tandır. Her ân Rabb'ini anarak tüm işleri O'na havâle edip O'na dayan ki fiillerin tek fâiline ve tevhîd-i ef'âle erişsin. Seni gücendirenler de dâhil olmak üzere herkes yaptıkları ile Allâh uğruna birer hizmetçi misâli olduğundan dolayı sana revâ görülenlerin insânlardan değil Allâh'ın seni sınamayı talep etmesinden kaynaklandığını idrâk et. Herşeyi Allâh'tan bilip tüm işleri O'na havâle ederek bu hizmetçi konumundaki mahlukâta güvenmek yerine hepsiyle barışmış ol. Böylece herşeyden berî olup tâ içeri gel de gönül yalnızlığında Hakk'a er.

Üçüncü olarak bir şeylerden kaçınıp korunma telaşlarını terk et ve tevekkülle kalbini süsle. Kimseden korkmayıp ve kimseden sakınma ithiyâcı duymayıp derûnunda kedere yer verme. Rabb'ini kendine herkesten daha yakın bil ve O'na i'timâd et ki dâima görüp gözeten O'dur. Sıhhat, ni'met, makam, mal, mülk, hüner, değer, kıymet, kazanç, kâr; bunların hiç birine sakın i'tibâr etme. Rabb'ini vekîl kıl ki O hep ihsân eden ve senin tüm zorluklarını kolay kılmaya gücü yetendir. Dağdan bir değirmen taşı dahi yuvarlanacak olsa Rabb'ine dayan ve yoluna başını koy. Her nefeste Rabb'ini an, O'na dayanmayı metin kale bil ki kederlerden âzâd olasın ve tevekkül makâmında sevinçle dolasın. Zarardan sakınma telâşından kurtulup içeri dâhil olma şerefine ererek yakınlık bulasın ve gönül âleminde Hakk'a vâsıl olasın.

Dördüncü olarak kalbi tedbîrden temiz ve boş eyleyip işleri Allâh'a havâle ederek kalbi tefvîz ile süsle. Her hangi bir işte Rabb'in nasip etmediği müddetçe aldığın tedbîrin bir işe yaramayacağını bilerek Rabb'in ile beraber ol. Yarınki gününde neler yaşayacağını hep O'nun kudretinde olduğunu bil. Her iş belirlenmiş bir ölçüdeyken tedbîri terk et ve hakîki rahatlıktan uzağa düşme. İşlerini, her işin sonunu en iyi bilen Hakîm'e havâle et. Bir işin olmasını istemek sûretiyle kendine yük yükleme. Dilediğini yapan O olduğundan her hangi bir işte isteyen ve tercih eden kimse olma. Eğer gönül tercih etme arzusundan, isteklerinden kurtulursa cân, herşeyi Allâh'a havâle etmiş olmaktan ötürü ermesi gereken doğru yola ermiş olur. Tüm işleri tamâmiyle Hakk'a havâle edip karmaşayı terk ederek gönlünü dâima hoş tut. Ey Hasan her iş vaktine bağlı olduğundan hiçbir şey için aceleci ve telaşlı olma ki rûha gam çektirmeyesin. Her nefeste Rabb'ini anıp tedbîri bırakarak kalbini Hakk'ın takdîrine ver ki gamlardan kurtulup mutlulukla dolasın ve gönül halvetinde huzûr bulasın.

Beşinci olarak hüznün ve sabırsızlıktan kalbini arındırıp kalbini sabır ve yumuşaklık ile süsle. Halkın cefâ çektirebileceğini sanma. Hiç usanç sergileme ki lütfuyla vefâ eden, her işi edip eyleyen, insânları hareket ettirip konuşuran Rabb'indir. Raûf ve Rahîm olan Allâh duymanı istediği bazı şeyleri üstü kapalı şekilde sana duyurarak anlatır ve seni kullarının eli ile terbiye eder. Bu sebeple insânları gerçek bir dost veya düşman sanmak yerine hepsini bir tarafa bırakıp dost olarak Hüdâ'yı, düşman olarak da nefsinin bul. Hakk seni kendi huzuruna da'vet eder ve güzel cânın icâbet eyleyip gider. Eğer nankör nefis engel olduysa Vedûd olan Allâh (sevgisinden dolayı) belâ kamçısını sürer. O'nun cefâsının vefâ olduğunu anlayıp safâ sür ve O'nun kullarına lütufla muâmele eyleyip cefâ etme. Her nefeste Rabb'ini zikredip O'ndan gelen belâyâ mücâdele göstermeksizin güzelce sabret ki hilm ile içeri dâhil olasın ve gönül gülşeninde huzûru bulasın.

Altıncı olarak kalbini kibirden boşaltıp gizli bir hakîrlik duygusu ile süsle. Ey kardeşim hiçbir zamân kendini beğenme ve kimseye karşı büyüklenme. Bu gönül evini büyüklenme kirinden temizleyip kibirlenmeyi terk et. Nefsinin hakîr eyle ve toprak gibi mütevâzi kıl. Hakk'ın aynası olan gönle keder veren benliği gönülden silip kaldır. Haysiyetini zedeleyecek açık bir hakîrlikle değil gönlünde hissettiğin gizli bir horluk ile kendini zelîl gör ve tüm halkı kendinden yüce bul. İç derinliklerinde kendini zelîl görmeyi bir iksir bil ve bu gizli sermayeni gönlünde saklı tut. Tüm insânlara haddini geçmeden ölçüyle hürmet göster ki kendini, kalbinde değil halkın gözünde alçaltıp hakîr eylemek (hem izzeti kaybetme hem de mütevâzilikteki gizli kibre kapılma tehlikesiyle) yasaklanmıştır. Hüdâ'nın rızâsını gönüllerini hoş etmekle kazan ki seni her gönülden O kabul eyler. Her nefesinde Rabb'ine dön. Horluk ve hakîrlik ile alçakgönüllülüğe eriş ki kibirsiz ve gurursuz bir şekilde içeri dâhil olup gönülde O'nu bulasın.

Yedinci olarak yüz çevirip başka tarafa yönelmekten kalbi arındırıp teslîmiyet ile süsle. Sakın kazâdan sızlanma ve yüz çevirerek, olan bir şey için "Niçin" deme. Cisminle ve cânınla hemen teslîm olup değirmenin alt taşı gibi kal. Hakk kime ne söyletiyorsa kulak verip dinle ve kime ne yaptırıyorsa hepsini O'ndan bil. Gördüğün işâretlerden hissedâr olup O'nun işlerini beğenerek sâkin ol ve râzı olarak O'ndan gelenlere uyum sağla ki O'nun hükümleri senin hâllerin için en uygun, en yerinde olan hükümlerdir ve senin mutluluğun o lâıyk görüldüğün hâlin içerisinde bulunur. Dostundan ne geldiyse kabul eyleyip, müsânâsip görüp bir dilsiz gibi sukût ederek dur

ve O'nunla ol. Nefs seni ısırдыysa dişini kır, açlık ve az uyku ile o düşman nefsin işini bitir. Her nefeste Rabb'ini yâd edip O'nun hükmüne kendi isteğınle boyun eğerek teslîm ol ki o teslîmiyetle içeri gelesin (karîb olup taşrada kalmayasın, öze gelip gayrı olmayasın) ve gönül hücrelerinde dersler alsın.

Sekizinci olarak hiddet ve öfkeden gönlünü boşaltıp güzel bir hoşnutluk duygusuyla onu süsle. Sakın kazâyâ öfkelenme ve Hakk'ın hükümlerinden hiçbir zaman kaçıp gitmeye kalkışma. Hakîm olan Allâh'ın her işinden sen hoşnut ol. Küçük şerde nice büyük hayırlar olduğunu idrâk et. Rabbin ezelde senin için ne yazdıysa ona râzı olup sana yazılanı bezginlik göstermeden karşıla. Herhangi bir kuldân ne bir şey talep ve ricâda bulun ne de herhangi bir kula sığın. Kazâyâ rızâ gösterip emniyet ve esenlik bularak her zaman mutluluk içinde rahatta kal.

Rızâ makâmı, gönül hoşluğudur ve bu geniş fezâ, İrem bağı gibidir. Bu makâma ulaştığında mutluluk da elem de senin için birdir ve fazla ile noksan aynı görünür. Her nefeste Rabb'ini zikredip kazâsıyla memnun olarak O'nun rızâsıyla dol ki memnûn ve hiddetsiz içeri dâhil olup gönül yalnızlığında O'na eresin.

Dokuzuncu olarak dünyâlıklara ve insânlara bağılılık ve yakınlıktan kalbini arındırıp boşaltarak onların yokluğu ile kalbini süsle ve hiçlik ile müzeyyen kıl. Kendin için herhangi bir şey yapmaya çalışıp yalan da'vâ yönünde boş yere yol alma. Yanında bulunan mal, mülk, evlat, hizmetliler, aile, ev bark, beden, cân, tüm duyularıyla ve kuvvetleriyle açık veya gizli neyin varsa hepsi Hüdâ'nındır ve hiç biri senin olmayıp senin yanına sadece bir zaman için emânet olarak konulmuştur. Sen bunları kendine âit zannedip sahiplenmekle bu emânetlerin ağırlığını neden yük olarak üzerine alıp hem dün hem bugün o ağırlığı cevr u cefâ ile çekmekte? Bunların hepsini gerçek sahibine hemen verip hem bu dünyânın hem öbür dünyânın rahatına ererek bu mutlulukla hakîki fakîrlığı bul, tüm korku ve gamlardan âzâde ol. Her nefeste mülkün sâhibi olan Rabb'ine mütevâzi bir hâl ile dönüp yönel ki fakrın ve hiçliğin ile içeri gelesin ve gönül âleminde O'nu bulasın.

Onuncu olarak varlığından kalbini boşaltıp içeri yokluk ile süsle. Sakın yok yere varlık da'vâsı güderek varlığın günâhına batma. Benlikten çıkıp yok ol ve varlık sarayını yık. Benlikten âzâde olan kişi kendini bir hiç ve fânî bulur. Sen de her ân O'nu müşâhedeye dal ve varlığından fânî olup O'nunla kal ki vahdet şarabıyla mest olasın ve bu ünsiyet neticesinde vahdete ermekle, eşyânın aslı olan nefes deryâsını

âşinâ bulasın. Vahdete erenin daldığı o deryâ ki varlığın asıl sâhibinin yansımaları olan tüm eşyâ ve varlıklar dem be dem ondan gelir. Gerçekleşenler hep o sonsuz denizin dalgalarıdır. Sevgiliye teveccüh edip yönelmek, yârin tekliğini bilmek, istediğini mutlaka yapabilen Cebbâr'a dayanıp tevekkül etmek, işi O'na havâle etmek, halka tahammül gösterip sabretmek, gönülden hakîrlik ile Hakk'ın huzûrunda alçalmak, olaylar karşısında tam bir teslîmiyet içinde olmak, Hakk'tan gelen her şeyden hoşnut olup sıkıntı ve bıkkınlık sergilemeksizin rızâ göstermek, gerçek bir fakr ve muhtaçlık hâlinde bulunmak, fenâ bularak, yokluğu kabullenerek, kendi varlığından geçip gitmek şeklindeki on güzel hâl bekâ ehlinin vasıflarıdır. Bunlar özetle; teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül, tezellül, teslîm, rızâ, fakr ve fenâdır. Bunları yazan Hakkı'ya bu güzel huylar hâl olmadıysa sana hâl olsun. Yüz on altı beyitlik mektubumuz burda son bulup tamâmlandı, ve's-selâm. Mektuptan kısaltıp bir araya toplayarak söylenecek nihâi nasihat şudur ki; içten bir yöneliş ve teveccüh ile tevhîd ve tevekkül kılıp tefvîz ederek sabır, züll, teslîm, rızâ, fakr ve fenâyâ ulaş. Bu on âdetin güzellikleriyle bezenmek, gönül ehlini muhafaza eyler. Tıpkı tûfan zamanı Hazreti Nûh'un gemisinin kendi içerisindekileri muhafaza etmesi gibi bu huylara sâhip olan gönül ehli, kötülüklerden ve tehlikelerden bu huyları ile korunmuş olur.

Münâcât: Allâh'ım gönlümü ism-i zâtınla kılarak bu cânımı sıfatlarının güzelliğiyle şekillendirip cemâlinin alâmetleriyle eyle ki dünyâ, cennet, cehennem kaygısı taşıyanlardan uzak kalayım ve senin cezbine aşk ve muhabbet eri olayım. İlâhi, bana aşkı nasîb eyle. Senin aşkının derdiyle dertlenmeyi bu hasta cânıma tabîb eyle ki derdimin dermânıma dönüşmesiyle bu cânım sıhhat bulsun, gönlüm nûr ile dolsun ve böylece gönlümde her ân seninle huzûra ereyim. Allâh'ım on âfetten kalbimi boşaltıp on güzel huy ile kalbimi tertemiz eyle ki karmakarışık olmaktan ve her türlü kederden âzâd olup senin dostluğun ve huzûrunla gönlü şen bir kimse olabileyim. Allâh'ım bu gafletten beni uyandırıp, kalbimi döndürüp, beni her şeyden ganî kılarak kendinden başka kimseye muhtaç etme ki sadece sana cânıdan yöneleyim ve gönül âleminde seni bulayım. Allâh'ım beni şirkten, tevhîdi idrâk edememekten kurtarıp tevhîd-i ef'âli cânıma sığınılacak yer eyle ki her işte birliği göreyim, hem halkı hem halkın yaptıklarını bir tarafa bırakıp içeri gireyim ve taşrada kalmaktan kurtulup gönül yalnızlığında sana kavuşayım. Allâh'ım çekinip kaçınmaktan beni uzak eyleyip bana tevekkül makâmında durabileceğim hoş bir mekân ver ki korku ve

kederden emîn olup gönül ka‘besinde seni bulayım. Allâh’ım tedbîr almaya çalışmaktan beni uzaklaştırıp herşeyi sana havâle etme mutluluğu ile beni saâdete erdir ki kederlerin gitmesi ve gönlümün sevinçle dolması ile gönül mescidinde huzûr bulayım. Allâh’ım inleyip sızlamaktan kalbimi temizleyerek onu sabır ve hilminle süsle ki sıkıntısız ve kavgasız şekilde içeri dâhil olup gönül gülşeninde huzûra ereyim. Allâh’ım beni kibirlenme kirinden temizleyip mahviyet ve hakîrlik ile toprak gibi eyle ki cânım mütevazilik ve güzel edep sâhibi olarak gönül evinde huzûr bulsun. Allâh’ım şiddetli ve saldırgan bir ahlak ile alçak ve rezil olmaktan koruyarak beni emre teslîm olmuş selîm bir kimse eyle ki i‘tirâzsız şekilde içeri gelerek gönül makâmında murâdına ereyim. Allâh’ım öfkeden beni uzak eyle, gönlüm dağılmaksızın kazâya rızâ göstereyim ki hoşnut bir hâl ile içeri gireyim ve gönül hücrelerinde sana ereyim. Allâh’ım dünyalıklara bağlanmaktan âzâd ederek beni bütünüyle fakra ermiş ve bütün her şeyden yok olabilmüş bir kimse eyle ki cânım hakîki muhtaçlığı bularak sadece sana ihtiyaç duysun ve gönül meclisinde seninle olsun. Allâh’ım beni benden ayırıp beni senin varlığında yok ederek bekâya ulaştır ki vahdet şarabıyla dolup tekliğe ererek mutluluk ve ferahlık içinde murâdımı alayım. Eşyânın aslı ve tevhîd makâmı olan varlık denizine dalıp hoş kalayım. Allâh’ım bana, zevk ve safâyı; “Her şeyden tenhâ kalıp sıyrılarak sana kavuşmak”ta buldur. Bu çokluk içinde bana vahdet denizini göster ki her şey, dem be dem hep o denizden gelir. O sınırsız denizin inişli çıkışlı dalgaları, gerçekleşen hâdiselerdir. Allâh’ım sana yönelip dayanmayı, tevhîde ulaşmayı, işleri sana havâle etmeyi, sabretmeyi, alçakgönüllü olmayı, rızâ göstermeyi, teslîmiyeti, sadece sana muhtaç olmayı ve hiçliği bana nasib et. Bu yakarışları kabul eyle ey merhametlilerin en merhametlisi.

Bu geçen münâcâtı kim her sabah samîmiyet ve içtenlikle okuyabilirse, o kişi kendi gönlündeki irfan hazinesini elbette bulacaktır.

Tevhîd Yolunda Yakarış: Allâh’ım sen zât-ı pâkinle birsin. Sıfatların bin, sen teksin ve kimseye muhtaç değilsin. Allâh’ım sen şirkin kederinden ve azâbından cânımı âzâd eyle. Şirk azâbından cânımı âzâd eyleyip şirk pisliğinden gönlümü temizle ki her şeyde senin birliğini idrâk edebileyim. Seni tevhîd ile anan gönüller cennet olmuş. Şirk içinde kalanlarsa ateşlerle dolmuş. İnsânın kalbi senin elinde döner. Âlemlerin zerrelere dahî senin hükmündedir. Her şey bizzat senin sahipliğindedir. Eser sâhibi ve hükmünü yürüten sensin, eşyalar ise sadece vasıtalarıdır. Tüm işleri edip eyleyen sen iken tek bir ilâha kulluk eden muvahhid,

Zeyd'i veya Amr'ı, şunu veya bunu neylesin? O muvahhid lütfu da kahrı da senden bildiği için şerbeti de zehiri de beraber içer. Bu Hakkı kulunu muvahhid kıl ki seni bulsun ve tüm halkı unutsun.

Şükürnâme: Allâh'ım sana binlerce hamd ve şükür olsun ki güneşi ve ayı nûr eyleyip bize eşyânın hakikatini olduğu gibi gösterdin ve denizdeki balık gibi bizi ni'met deryâsına daldırdın. Ey bedenleri ve rûhları besleyen Allâh'ım, bu rûhu bana sen verdin ve onu beden sarayına misâfir ettin. Allâh'ım görmek, duymak, koklamak, tatmak ve dokunmaktan oluşan beş duyuyu verip bana gönül dünyasında güneşi gösterdin. Allâh'ım sen bedenime, organlarıma uyum ve âhenk bahşettin ve her biriyle nice işlerde faydalanayım diye uzuvlarımı, hislerimi, güçlerimi verdin. Kulağımla duyabileceğim sesleri, güzel yüzlerden gözüme yansıyan aydınlığı hep sen nasîb ettin. Ağzıma tat verdiğin için yemek ve içmekten zevk ve tat alabilirim. Yumuşaklığı sert olandan fark edebilmem de bana verdiğin bu dokunma hissi sâyesindedir. Her nefeste solunan havayı nasib eden, içilen su ile bedenim büyüyüp gelişmesini sağlayan, yeri ve göğü bize hizmetçi kılan hep sensin. Allâh'ım rûhumun katığı nûr iken ana rahminde gıdâmı gönderen, her gün çeşit çeşit yiyecekler veren sensin. Tüm verdiklerin için sana bin hamd ve şükür olsun Allâh'ım. Bana îmân ve gönül hoşluklarıyla irfânı bahşettin, sıhhat ve âfiyet ile ihsânda bulundun. Bana hep lütfederek güzel işler yapmam için yardım edip yol gösterdin ve beni tüm kötülüklerden korudun. Ben sana hatâ ve günahlarımla isyân ettikçe sen her bir ayıbımı örterek lütfunla iyilikte bulundun. Ey her işimi düzenli, tertipli eyleyen Rabbim, söylediğim güzel sözlerim hep senin ilhâm etmen sayesinde ve güzel ahlâkım da sendendir. Allâh'ım kalbime ilmin özünü koyarak tefvîz, tevekkül, sabır ve hilm ver ki bu teslîmiyet ve rızâ hâli ancak sendendir. Allâh'ım sen bana mutluluk da verdin, eş ve çocuk ile ünsiyet de verdin, binlerce ni'met ve lezzet de verdin. Ni'metlerin o kadar çoktur ki sayılmaz, bunca ni'met içinde aklım ni'met sarhoşluğundan ayılmaz ve bu aciz kulun sana hakkıyla şükredemez. Senin ni'metlerin hesaba gelmeyeceğinden ve bin tane kitaba yazılsa yine de tükenmeyeceğinden dolayı aciziyetimle sana yöneliyorum. Allâh'ım bedenimde her bir kıl bir dil olup her ân tamâmen sana şükretseler, her birinin bin kere şükretmesi senin lütfettiklerin karşısında gereken tek bir şükür bile meydana getirmiş olmaz. Allâh'ım senin yağmur gibi inen ni'metlerin öyle bir nehirdir ki sadece birinin yada birilerinin değil tüm halkın üzerine akar ve âlemde her kim var ise hepsi ni'met

denizine daldırılmıştır. Allâh'ım Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın sensin. Görünen herşey seni tevhîd ile anar ve tevhîdine delil olur. Allâh'ım gönül seni cân içre bulsun, birliğe şâhit olma ve her şeyde birliği görme şarabıyla dolsun ve Hakkı sana her ân şâkir olsun. Sana binlerce kez hamd ve şükür olsun Allâh'ım. Kim bu Şükürnâme'yi her gün okuyabilirse onun mutluluğu artar ve saâdeti dâim kalır.

Varlıktan Geçme Yolunda Yakarış: Allâh'ım kalbimi senden gayrısıyla oyalanmaktan koru. Senin huzûrunda bulunmak gönlümün ve rûhumun sığınağıdır. Men edilmeler hep benim varlığımdan ve benliğimden doğar. Sen beni yok eyle ve günahlarımı da silerek yok et. Beni benden kurtar Ey Allâh'ım. Gerçek üstünlük aslında yokluk ve muhtaçlık iken beni tevekkül ehli kıl ki tefvîz, teslim ve tahammüle erişip hilm ve rızâ ile süsleneyim. Allâh'ım bana sabır ve kanâat ver, sana güzelce itâat edebilmem ve her ân seni zikreylemem için bana yardım et. Benliğimi mahveyle ve bana hayır sermâyesi ver. Beni muhtaçlığın ve yokluğun saâdetiyle her ân gerçek zenginliğe ulaştır. Yok olmayı başaran, var olup saâdeti bulurken, gönlüm benliğimden her türlü bıkkınlığı ve eziyeti çeker. Allâh'ım rûhuma senden gelecek gücü ulaştır ki bu cân, nefsi ve hevâyı kırsın. Allâh'ım gönlümde senden gayrı her ne varsa hepsini yıkıp yok et. Gönlüm tüm dertleri ve devâları başkalarından değil senden bilsin. Benliğim yüzünden sızlanıp feryâd ederken beni bu varlığımdan sen âzâd eyle ki muhtaçlık ve yokluk zevkiyle gönlüm şen olsun. Enâniyete daldığım şu hâlime imdâd eyle ve beni benden kurtar Allâh'ım. Bu benlikten beni uzak eyle ki gönlüm seninle beyt-i mâ'mûr olsun. Ey Nûr, varlığımın karanlığını yık ve varlığımdan soyup uzaklaştırarak beni yokluğa erdir. Varlığımın seddi bana engel ve perde olmuşken kalbimi sana muhtaç olmaya mâil eyle ki fânî olup tevhîde ereyim ve tüm bağılıkları üzerimden atıp fakîr olayım. Her ân azap ve eziyet çektiğim benliğim, rûhum için cehennem kuyusu gibi iken varlığımdan kurtuluş, emniyet ve güvenin ta kendisidir. Bana benden ne geliyorsa tamâmı kötülükten ibâret olduğundan dolayı beni benden kurtar Allâh'ım. Gam ortağı, elemeler yoldaşı, tüm kötü işlerin başı ve cehennem ateşi hep benliğimdir. Ey Allâh'ım, benliğimi önemsemekle kendimi, kendi elimle rezil ederek huzûrdan ve dostluktan uzaklaştırmışım. Gönlümü korku ve karmaşa ile doldurup kendimi benlik içerisinde mağrûr etmişim. Allâh'ım büyüklenmekten sakındırarak bu gönlümü öyle geniş eyle ki tüm eziyetleri, incitmeleri ve haksızlıkları affedip kapatayım. Gece gibi olan bu beden karanlığında bana bedrin aydınlığını göster ki tüm kıymetleri ve değerleri ona

kurbân edeyim. Bu kalbe muhabbeti öyle ver ki her dalgayı ve nehri tek bir deryâdan göreyim, her lütfun ve kahrın sadece senden geldiğini bileyim tâ ki rızâyâ ulaşmanın zevki, şerbeti de zehri de bir eylesin. Ey Allâh'ım Evel ve Âhir sensin. Varlığın ve birliğin, âlemi ve mahlûkâtı gönlüyle seyreyleyenler için âlemin derûnunda zâhirdir. Meydana gelenler ve görünenler hep senin işlerinin tecellisidir. Fikirler, düşünceler, kalbe gelen hâller hep senin ilhâmındır. Ey âlemin pâdişâhı, dünyâ bir gölgedir, onun nûru sensin. Benliğimde hatâ işleyen biri olarak kalmışken bana eşyânın hakîkatini olduğu gibi göster ve beni benden kurtar Allâh'ım.

Teslîm ve Rızâ: Ey gönül Mevlâ'ya inanıp yönelerek ona doğru yol al ki sana gereken yol budur. Hakk'tan gayrısına tâlib olma, senin isteyeceğin O'dur. Gel ve derûnunda O'nu bul ki sana en yakın O'dur. Her kuluna karşı çok merhametli ve çok şefkatli olup yardım eyleyen O'dur. Hakk bize her ân neyi uygun görüyor ve bizi hangi hâle büründürüyorsa bil ki bizim için olması gereken en uygun hâl odur. Ey gönül Hakk'a tevekkül et ki O sana kâfidir. Her işi O'na havâle et ki O herşeye yeterlidir. Halktan gelen sıkıntının aslında Hakk'tan geldiğini bil ama sakın Hakk'ın cefâ edici olduğunu sanma ki O, bu hâller ile seni edeplendirir ve sana en uygun düşen hâl ile hastalığına şifâ verir. Ey gönül tedbiri terk ederek rahat ol. Her şeyi yapıp eyleyen Hakk Teâlâ olduğuna göre olan biten tüm işleri eksiklik görmeden; yerli yerinde, olması gerektiği gibi ve gâyet uygun bul. Hem O sana ni'metlerini hesapsızca ihsân etmişken sen de O'na teslîm olup O'ndan gelene rızâ göstererek şükür ile dol. Ey gönlüm hâller nasıl olursa olsun hepsine sabır ve tahammül göster. İyi davranış, uyum ve sulh ile güzel hâle erişip halka yumuşaklıkla muâmele ederek boş laflara hiç bakma tâ ki hep güzel fiiller işlemeyi başarasın. Ey gönül, mü'mîn bir kimse tuzak kurup hîle yapmayı asla arzu etmeyeceği için halk ona inâd ile zıt davransa bile o, akıllı davranarak onlara eyvallâh eder. Ârif kimsenin arzuladığı bir murâdı bulunmadığından gönlü her ân ferahtır ve Hakk'ın ilhâmları, kâmil kişinin gönlüne; doğru yolda ilerleme kuvveti vermiştir. Hakk Teâlâ bizi ne hâlde bulunduruyorsa bil ki bizim için en uygun olan o hâldir. Ey gönül hiç kimseyi ayıplayıp kınama ki kınadığın hâle kendin düşmeyesin ve ayıplamak sûretiyle günaha batmayasın. Halktan gelenler aslında Hakk'tan gelmiş olduğundan dolayı karşılaştığın hâdiselerden yüz çevirme ve boşa yaşamayıp Kitâbullâh olan âlemi oku. Ey gönül her zerrede senin için âyetler saklıdır ve eğer görebilirsen her bir işte bazı işâretler ve seni doğruya iletecek manâlar gizlidir. Seni koruyup himâyeye etmek için

işittiğin sözleri sana duyuran O'dur. Gerçekleşen bütün işler de O'nundur ki her biri sana birer yardım ve destektir. Zâhiren anlaşılamayıp şerli görünse bile Hakk'ın bizi büründürdüğü hâl, bize en uygun olan hâldir. Ey gönül hayret ile şunu anla ki, halkın dilinden dökülenler Hakk'ın senin duymanı istediği sözleridir. Sadece kendi görüşünle iş yapmayıp insânların hâlerinden ve dilinden yansıyanları, dinlenesi söz bilip önemseyerek dinle. Halkı Hâlık konuştuğu için bunun idrâki ile manâ denizine dal. Halk, Hüdâ için birer vâsita olduğundan dolayı duyduklarını O'ndan işitip kemâle er. Hakk'ın bize münâsib gördüğü hâllerin bizim için ey uygun hâller olduğunu bil. Ey gönül sen kendini herkesten hakîr gör ve dünyâda tek bir gönlü dahî yıkma. Gönül incitmekten çok sakın, hiçbir cânı incitme. Biri seni incitecek olsa onu Hakk'tan bil ve figân etme. Çünkü kalpleri iyiye yada kötüye döndüren; o kalpleri çevirmeye muktedir olan Hakk Teâlâ'dır. Ey gönül, Allâh için onun yarattıklarına hep şefkatle davran, kimseyi incitmeden herkesle uygun şekilde dostluk kur çünkü Hüdâ her kalbe nazar eder. Öyleyse insânların gönlünü yapmak sûretiyle Mevlâ'ya, kullarının gönüllerinde hürmet göstermiş ol. Ey gönül her şeyi yaratan Hâlık'ın, yarattıklarına ni'met verici ve acıyıcı olduğunu bil. Herkese çokça veren, rızıklandıran, cömert muâmelede bulunan O'dur. Merhamet eden, iyilikte bulunan, yumuşak davranan O'dur. Halkın işlerini en iyi bilen ve yapan O'dur. Öyleyse bil ki başımıza Hakk'tan ne geldiyse bize en uygun olan odur. Ey gönül nefsin hazlarını terk edip tamamiyle geç. Ne yapıyorsan sadece Allâh için yap; sadece Allâh için git, gel, otur, söyle, ye, iç. O senin için yeterliyken, O'ndan gayrısı hep karmaşa, eksiklik, ızdırap doluyken ve O senin Rabb'in sen de O'nun kuluyken mâsivâdan uzaklaş ki O'ndan gayrısı kalmasın. Ey gönül eğer yok olursan O bir olandan başkası kalmaz. Çokluk âleminde bir adetten başka adetler kalmaz ve vahdet denizinden âlemi boş köpük veya değersiz kir gibi görürsün. Her şey bir iken iyi ile kötüyü farklı görmek kendi benliğin yüzündendir. Ey gönül Hakk'ın aynası iken kendi değerini iyi bil. Hakk'ı zikrederek bu aynanın tozunu temizce sil tâ ki kalp aynası dâima o vechin karşısında dursun. İnsânları unutarak insânların Rabbi'nin cemâlini seyret dal. Ey gönül insânlardan geç ki buradan diken biter ve tamamlanmamış ömür sermâyesini tüketmek, insânlara yakınlaşmaktan kaynaklanır. Hele ki cehâlet ehliyle sohbet etmek cehennem ateşinden beterdir. Ey Hakkı, gönlünde Hakk'ı bulsan o saâdet sana yeter ve bil ki Hakk bizi ne hâlde bulunduruyorsa bizim için en uygun olan odur.

Tam Bir Teslîmiyet: Gel ey rûh-i revân, apaçık hak olan sözü dinle ki söz budur. Söylenen bu nasihatleri kulak ardı etmeyip yerine getir; Hakk’a yönelerek hidâyet bul ve tevekkül ile korunup endişelerden muhafaza ol. Teslîmiyet göstermekle lütfa eriş ve söylenen sözü dinleyip gereğini yap. İşleri Allâh’a havâle ederek, rızâ gösterip huzûra ererek, benliğinden vaz geçerek söylenilene kulak ver ve nasihati yerine getir. Hakk’ın işine, sözüne ve buyruğuna hürmet kıl, bütün halka şefkatli davran, kimseden bir iş isteme, bir şey emretmenin aksine insânlara hizmet eyle, söz dinle ve uygula. Allâh’ın kelâmında, Habîbullâh (s.a.v.)’in de hadîsinde istediği gibi itâat et ve “Eyvallâh” de. Kalbe doğan ilhâmları güzelce fark et, vesvese türünün kalbe dolmasını ise kabul etmeyip vesveseleri uzaklaştır. Kalbini dinleyip ilhâm olan sözü tâkip ederek onun izince git ve söyleneni yerine getirip tut. Hakka ve hakîkate uygun olan, akla uyup ters düşmeyen, seçkin ve değerli sözleri kulak ardı etmeyip yerine getir. Tenhâda kalırsan, Hakk’ın huzûrunu bulursan veya halkın arasında olursan, tutman gereken nasihatleri hiçbir zaman ihmâl etme. Dostluk ve muhabbet bulayım, güzel huylu ve faydalı olup insânlara hizmetler kılalım dersin söylenenleri dinleyip uygula. Mutluluğa, saâdete, izzete, i’tibâra, rahata, ni’mete ve lezzete ermek hep söz dinleyip nasihati tutmakta saklıdır. Kimin sözünü, zorluk çıkarmadan kolayca ve güzellikle yerine getirirsen her ân cândan sevgisini kazanırsın. Öyleyse ey cân söz dinleyip uygula ki Hakk için sevilesin ve sevesin. Sadece kendi isteğinin peşine düşmek yerine söylenen nasihati dinle. Kendi tedbîrinle kalma ve güzel öğütleri yere salma. Sakın kötü bir şeyi murâd etme, olan bir şeye zıt giderek inat etme, edep kıl ve aksine gitme. Güzel nasihatleri tutup muhabbet bul, yumuşak söz söyleyip merhamet gör, gönüller yaparak dostluk kur. İlimleri aktarıp ulaştıran ve kalplere indiren sözdür. Hem gönülleri döndüren de sözdür. Söz, gönül derinliğinde cânıdır ve gönüllerden akarak içten dışa yansıyandır. Saklı fikrin âşikâr ve anlaşılır olmasıdır. Ey ikbâl sâhibi olan bahtiyâr ve kutlu kişi, gönülden ve cândan doğan söz insânın özü olduğundan onu reddetme ve o söze hemen kulak verip yerine getir. Dil kalemdir, yazan Hakk’tır. Biri tarafından kullanılmadıkça kalemin kendi kendine yazı yazamadığı gibi insanların sözlerini söyleten Hakk’tır. Edebe ulaşmak ancak söz dilemek ve onu tutmakla olur. Verilen söz yerine getirilince ve tavsiye edilen söz uygulanınca o söz kıymetine ulaşır. Çünkü sözün şânı, tutulmak ve yerine getirilmek iledir. Herkesi konuşturan birdir ve O, konuşan bu diller vâsıtasıyla haberler verendir. Kabûl et ki bu durum hayret ile şaşılacak bir sırdır. İstişâre için söylenen sözler seni Hakk’a ve doğru olana

yönlendiren sözlerdir. Doğru olanı işâret etmek ve öğüt vermek için söylenen söz, eğer anlayabiliyor ve görebiliyor isen içinde müjdeler saklar. O hâlde ertelemeyen hemen söz dinle, nasihate kulak ver, söyleneni uygulamada gecikme, tavsiye edilen sözü tut.

İkbalnâme: Her işe Allâh'ın adıyla başla ve her işi Allâh için işle. Vakfeyleyerek kendini Allâh yoluna ver. Her işte kalbine danış ve kalbinin isteyip yöneldiği şeyi yap. Nefs ile kalmışken akıl uyurdu. “Kalbine danış ve onun yöneldiğini yap” buyruğuyla Hz. Peygamber (s.a.v.) kalbin hikmetini akla duyurdu ki nefesine, keyfine, aklına danış biye bir tavsiye ne edilmiş, ne bilinmiş nede bulunmuştur. O halde ancak kalbine danış ve kalbinin senin önüne getirdiği ne ise onu işle. Nesfine uyma yoksa hor ve hakîr olursun. Aklınla kalma yoksa uzak düşersin. Gönlüne gelmekle mutlu olursun. Nefsin işi hep hata ve yanılmadır, aklın doğruluğu Hakk'tan lütuftur, kalbin karşılığı ise engeli ve perdeyi kaldırmaktır. Nefsin istekleri rûha ziyândır, gönüldeki hikmet ise güven ve rahatlaktır. Öyleyse bir iş yaptığında, geldiğinde, gittiğinde, aklın senden bir iş yapmanı istediğinde hep kalbine danış ve onun yöneldiği işi yap. Kalp temiz olursa Hakk'ın aynasıdır ve güzel vasıflara sâhip olursa o kalp Mevlâ'nın beytidir. Bin tane vasfedici gelse yine de o kalbin güzelliğini ve özelliklerini açıklayıp vasfedemez. Sen de dalı budağı ve ayrıntıyı bırakarak aslına gel, rağbet göstererek her kalbi hürmet kılınır ve riâyet edilir eyle. Şer'i fetvâyı başkasından değil kalbinden iste ve her işte kalbine danışıp onun yönlendirdiğini yap. Derdinin devâsını ve cisminin duyularının rahatını istersen nefsinin isteklerini yerine getirmeyip kalbine danış. Hakk'a yarar mı diye hallerine, akla uyar mı diye sözlerine, şeriatta var mı diye fiillerine bak ve kalbine danışıp onun yöneldiği işi yap. Bu güzel rûhunu hürmetli tut, yârenin Hakk olduğundan O'nun kelâmı olan Kur'ân'ı hep oku, gerçek dostun O olduğundan yalnızlığı tercih et. Halkı unut çünkü dostun Hakk'tır, her nereye gitsen refikin O'dur. O'na ulaşmada senin yolun ancak kalp olabilir. Öyleyse her işinde kalbine danış. Eğer insânları bırakırsan mesud olursun, Allâh'tan gayrisinden âzâd olursun ve Hakk'ın dostluğunda dâim olursun. Hakk'a yönel ki kusurunu örten O'dur ve kalbini temiz tut ki o Hakk'ın nazâr kıldığı yerdir. Ey Hakkı, gönlünde hâzır olan O olduğu için her işte kalbine danış ve kalbinin isteyip yöneldiği ne ise onu yap.

Hoşnutluğun Kemâli: Celâlin ve cemâlin kaynağı Hüdâ olduğu için haller, bırakılıp havâle edilmiştir. Kemâl ehli, kahrı da lütfu da dâima bir görür ki vecd ile bulacağı

hâli bulmuştur. Şu akıl ile kahrı ve lütfü kim ki farklı görüyor ise o, gerçek iyiliği ve karşılaşılan her hâlin cömertçe lütfedilen birer hediye olduğunu bilmemiş demektir. O, tabiat zindanında vesveseleri boyna geçirilen zincirler ve prangalar olan çok azap ve işkence çeker demektir. Gazap, bu insânları O'na ortak kılıp hatâ üzere gitmemizdir. Doğru olan, kalbin her şeyi rüyâ ve hayâl misâli bir gölge gibi görmesidir. Azap, Samed olan Allâh'a kulluk ederken bir başka şeye daha aynı hürmeti gösterip nefis ile kalmaktır. Kemâl, o eşek nefis adamlar gibi olana kadar bu nefis putunu parçalamaya güç bulabilmektir. Günah, benliğimizi kanıtlayacak işlere kalkışmamızdır ve ne yazık ki o asılsız bir iddiâdır. Sığınılacak yer, gönlün görünüp kaybolan ve varlıktan geçip yokluğu hoş bulan dalga misâli o deryâ ile olmasıdır. Kederler içinde kalmak, teslim olmak varken tedbîr almayı tercih etmemizden başka bir şey değildir ki tasaları ve kaygıları biz ne yapalım ve üzüntüler bize ne gerekir? Şekillere takılıp kalmak, annesiz çocuk doğamayacağı gibi isteklerimizin bağlı olduğunu sandığımız ve öyle saydığımız sebeplerdir. (Oysa lütfeden sebepler değil Hakk'tır.) Zaaf, nice işleri arzulararak başkalarını bırakıp gitmemizdir. Huzûr, gönlün kendisiyle arınıp kaygısız kaldığı ve Celâl'in nûrunu bulduğu şeydir. Belâ, sıkıntı ânında sabrı bırakıp kaçarak göz yaşı saçmamızdır. Rızâ, kendisinden sapıp kaçmanın imkansız olduğunu bilerek gönlün kazâyı karşılmasıdır. Keder, kolaylığı ve zorluğu iki farklı şey zannedip birini diğerine terdih ederek nice zehir içmemizdir, Şeker, Hakk'tan hayr veya şer her ne gelirse bıkkınlık duymadan bal tadı almaktır. Kötülük, hoş olanla kötü olanı birbirinden seçip hoş olana gözümüzü açmamızdır. Güzellik, iyi ile kötünün bedr ve hilâl gibi farklı görünseler de aynı şey olduğunu idrâk etmektir. Cefâ, cefânın vefâdan farklı olduğunu zannedip aslında bir lütuf olan o hâli bırakıp gitmemizdir. Safâ, kalbin cefâyı berrak su gibi net bir şekilde naz ve cilve olarak görmesidir. Hevâ, kavuşmayı ve ayrılmayı farklı görerek huzûru bırakıp kaçmamızdır. Mutluluk, gönüldeki güzel hasletlerle cânın hayâl içinde vuslata ermesi, hayâlen kavuşmasıdır. Hatâ, acıyı tatlıdan ayrı görerek zevkten geçip uzaklaşmamızdır. İhsan, çok çok şükür ederek her şeyin Hakk'tan nasîb olduğunu söylememizdir. Meşakkat, zenginlikle fakirliği ayrı görerek ticârete gitmemizdir. Zenginlik, mala mülke meyletmeyip bu dünyâlık eşyalara ehemmiyet vermemektir. Sıkıntı, hakîrlik ile izzeti başka görüp yönetici olmaya kanat açmamızdır. Sevinç, tüm övmelerin ve yermelerin hiç zorlanmayı gerektirmeden hemen aynı söz gibi gelmesidir. Hastalık, sıhhat ile hastalığı ayırt edip sıhhati seçerek o dert ile geçmektir. (Sıhhate kavuşma sürecini, hoşnutsuzluk sergileme ve zıtlıklar arasında

rızâ gösterememe gibi bir dert ile geçirmektir.) Umulan maksat, belâyâ karşı yorgunluk ve bıkkınlık duyulmaması ve ağır yüklerin hafif gelmesidir. Asıl ölüm, ölüm ile hayâtı farklı zannedip hayâtı severek ölümden endişe duymamız ve ölüm korkusuyla dolmamızdır. Asıl hayât ise sevilen hayâtın da korku duyulan ölümün de son bulup bitmesi, her ikisinin de bir görünmesi ve korkuyla dolanın artık ölüm korkusundan emîn hâle gelmesidir. Cehennem ateşi, dil ile halkı incitmemiz ve sonrasında bizim de incinmemizdir. Naîm cennet, “Niçin” demeyişimiz, cenk u cidâl etmeyişimiz, emirleri ve nehiyleri sorgulamayışıımızdır. Gurûr, zıt olan iki şeyden güzel olanı kendimize lâyük görüp ona meylederek yorulup gitmemizdir. Sevinç, hakkımızda yapılan tüm dedikoduların, hîlelerin ve tuzakların tamâmının bize hoş gelmesidir. Ey Hakkı, başına ne gelse onu Hakk’tan bilip kabul ederek halkı aklından sil. (Her gelen Hakk’tan olduğu için insânlara boş yere öfke veya övgü sergileme.) Hemhâl olduğun durumlar sana vakî’ olduğuna göre en hayırlı olan bu demektir. Senin için hayırlısı budur ki başına gelmiş bu hâl. Dâima Hakk ile kal.

Halk ile Karışıp Görüşmenin Nasıl Olacağı: Gönül yap, hâlini güzel ve düzgün eyle, hiçbir cânı incitme. Kim kime ne yaparsa kendisi ettiğini bularak aynısını görür. Halkın ayıplarını kapat, insânları çekiştirmeyip arkalarından güzel hünerleri ve iyilikleri ile an ki böylece Settâr olan Allâh senin ayıplarını örter de afvedilmenin ve rahmet edilmenin feyzini alırsın. Halkın yüzüne karşı yumuşak ve hoş söz söyle, öveceksen yüzlerine karşı değil arkalarından öv. Bu boş kubbede cân de, cân işit, cânda cânânı bul. Sana kötü zanda bulunana sen iyi zanda bulun, kahredene sen lütfet. Kötüye iyilik yapmak insânı hayvandan ayıran üstün bir özelliktir. Hakk’ın işlerine saygı ile riâyet et, tüm halka şefkat göster. Böylece Rahmân’ın rahmetini bulup merhamet kaynağı olursun. Allah’ın kullarına karşı güzel edepli ol çünkü her birinin kalbi Mevlâ’nın beytidir. O yüce sultânın tüm sînelere yakın olduğunu, gönüllerde hâzır olduğunu ve kalplere nazâr kıldığını bil. O’ndan gelen belâ bal, O’ndan gelen kahır lütuftur. Hiç gam çekme çünkü kişiye isâbet eden belâ miktarınca kalbine Rabbânî yardım ulaşır. Hayr ve şer her ne ile karşılaşırsan hepsi Hakk’tandır, halktan sanma ve bil ki her kahır içinde O’nun yüz lütfu ve ihsânı gizlidir. Ey Hakkı, Hakk’a yönelerek tevhid ve tevekkül eyleyip işleri Allâh’a havâle et ve teslîm olup rızâ göstererek tüm muhtaçlığıyla fakra ulaşip fânî ol.

Fenânâme: Ey Allâh’ım düşüncemde hayâlimde zikirle meşgul olacağım şekilde zikri kalbime ver tâ ki ism-i Celâl dâima dilimden düşürmediğim virdim olsun. Ey

Allâh'ım daldığım ni'met denizini bana hatırlatıp idrâk ettir tâ ki her an söylediğim söz sana hamd ve övgü sözleri olsun. Ey Allâh'ım gönlümü birliğinin ve teklîğinin nûruyla doldur tâ ki senden başkası, gözümün siyahlığı gibi kara ve karanlık gölge olsun. Ey Allâh'ım bana nefsimi bildir ki onun kim olduğunu bileyim tâ ki senin zâtını ve sıfâtını kemâl ile bilmiş olayım. Ey Allâh'ım bana senin zâtına öyle bir tevekkül etmeyi nasîb eyle ki gönlüm seninle deniz ile denizin dalgası misâli bir ve berâber olsun. Ey Allâh'ım işleri sana havâle etmenin kolaylığını bana nasîb et tâ ki tedbîr almayı bırakayım ve hâlîm senin takdîrini hep teslîmiyetle kabul etmiş olsun. Ey Allâh'ım gönlüme dâima sabır ve hoşluk ver tâ ki gönlüm kazânı rızâ ile tatlı, hoş ve üstün karşılasın. Ey Allâh'ım gönlüme göster celâlinle cemâl tâ ki kahrı ve lütfu bir göreyim ve erişip kavuşan visâl ehlinden olayım. Ey Allâh'ım gönlümü oldum olası hep senden hoşnut kıl tâ ki senden her ne geldiyse bana lafsız, sözsüz, şikâyetsiz hoş gelsin, hoş görünsün. Ey Allâh'ım saâdete ermeyi, sana muhtaç olmayı, varlığımdan geçmeyi bana nasîb et tâ ki son bulmaktan kurtulup nûrunla bâkî olayım.

Vasiyetnâme: Allâh adını gönlünde zikret ve her ân O'na yönelerek tefekkür et. Menfî veya müsbet görünen tüm işleri bir görüp metîn ol ve tüm işlerin işleyicisi olana tevekkül edip emîn ol. Tedbîr almaya çalışmaktan ve endişelerden uzaklaşp işleri Allâh'a havâle ederek mutlu ol. Sabır ile, acele etmeden, akıllıca hareket ederek selâmette kal ve tahammül gösterip zorluklara dayanarak yumuşak huylu, halîm ol. Hastalıklara ve belâlara sabredip teslîmiyet ve rızâ ile hamd et. Hüdâ'ya ta'zimde ihtimâm göster ve Hakk'ın mahlûkuna şefkat sergilemekte eksik ve kusurlu davranma. İnsânların kusurunu affet, nefret etme. Başkalarının ayıplarını ört, gıybet etme. Kimseyi incitmeyip merhametli ol ve gönülleri hoş edip cömert davran. Benliğini terk ederek hor ve hakîr ol, varlığını yok edip fakîr ol. Ey Hakkı hemen fakîr ve fânî ol ki bu hâl ile O'nu bulasın.

İbrâhim Hakkı'nın Doğum Târihi: Hicrî yıl 1115'e ulaştınca nice iş için İbrâhim Hakkı dünyâya geldi. Kendi doğumuna târih olarak bu sene denilmiş; Ey muhabbetin katıksız sâfi nûru(1115), aşkın hizmetçisi(1115), Hakk'a rızâ(1115).

Âzâdnâme: Gönlün isteği, Allâh'ı her ân kalben zikretmektir. O'na hamd ve övgüde bulunmak tüm ni'metlerin her ân artma sebebi olur. Öyleyse Hakk'a hamd olsun ve şânı tâ ebede kadar seyyidlik olana selâm olsun. Hakk'ın bizi yaratmasından murâdı ancak kulluk yapmamız, ibâdet etmemizdir. Mevlâ'nın kapısında yetmiş yıl ömür

sürmek saâdetdir ve yaşı yetmişe ulaşmış olan kulunu Mevlâ'nın affedip âzâd etmesi değişmeyen bir lütuftur. Nefsini bilen dostunu bulur ve gönülden gayrısına bakmaz, hayât suyunu içip gönülden başka bir vâdi aramaz. Hakk'ın kalplerde hâzır olduğunu ve gönüllere nazâr kıldığını bilen, hiçbir kalbi yıkmaz. Ârif, Hüdâ'nın kapısı olan gönülden dışarı çıkmaz. Allâh'ı kalbiyle bilen kişinin sergilemesi gereken davranış, o içindeki cevheri hıfzedip saklamasıdır. Rabb'ine karşı mahcûb olan, samimiyetle ibâdet eden, kalbindeki güzellikleri kimseye belli etmeyip örten ve utanan kulun îmânı, dindârlık ve dînî hükümlere riâyet üzerinedir. Hikmet sâhibi olan kişinin en önemli sermayesi, gönlüne emânet edilmiş olan hikmettir ki onu ömrü içerisinde saklayamayıp söylemesi zulmedip ihânet etmek olur. Mevlâ'nın kapısında yetmiş sene ömür sürmek saâdetdir ve böyle kimseyi Mevlâ'sı âzâd edecektir. Cânı içinde cânânını bulan, o gizlediği sırrını kimseye satmaz. İç derinliklerinin deryâsına dalan, derinliklerde bulduğu inciyi yabana atmaz. O, vahdet deryâsında susup lâl olur, harfe dil uzatmaz. Ömründeki nefeslerin her birinin kıymetini bilir ve halkın içinde sözün üstüne söz katmaz. Cismin kuvvetinin noksanlığı, onun kusursuz olmadığına ve bir gün fenâ bulacağına işârettir. Bedenin ölümü, her kederden cânın kurtuluşuna dâir müjdedir. Nefsin hevesleriyle bedene hizmetçilik yapmak zarardır. Gönül evinin zelil hâlini cân, güzel ahlakıyla mâmur edip şenlendirir. Gönül mülküne mâlik olan kimse, dünyâyı bir pula satsalar bile tenezzül edip almaz ve gönül evini mâşuk için başkası kalmayacak şekilde tenhâ eyler. Yârin gönülden yâreni olur ve gönlünün dışına, taşraya meyil salmaz. O, ömrünün vakitlerini boşa harcamaz ve gaflete dalmaz. Yaşlılık, dünyânın süsüne ve lezzetine bir nihâyet olur. Ayrıca yaşlılık, öfke ve şehvet ateşinden gönlün ve cânın korunmasıdır. Başlangıçtan beri güzel huylarla yaşlanmak hidâyettir. Ey Hakkı bu yetmiş yıllık ömür sana Hakk'tan lütuftur. Mevlâ'nın kapısında yetmiş yıl ömür sürmek saâdetdir ve yaşı yetmişe ulaşmış olan kulunu Mevlâ'nın affedip âzâd eylemesi değişmeyen bir lütuftur.

Gülistân-ı Şeyh Sâdi'nin Mukaddimesinden Tercüme Beyitler: Ömrümüzün sermayesi olan sağlığımız ve vücudumuzun muhteşem bir âhenk ile çalışan iç kısmındaki nizam, birden değil de derece derece gitmekteyken korkumuz yoktur. Ne zaman ki bir sancı duyacak olsak veya birden karnımız sıkıca bağlanıp kabz olsa sağlık nimetinin kıymetini anlayıp acziyet içinde ömrümüzden ümit keseriz. Bilakis açılıp ishal olsa yine âciz olup bu beden hayâtından el çekeriz. (Bütünden bir parçanın biraz zarar görmesi bütünün tamamını etkilerken evrende bir parça olan

insan da kimsenin derdine karşı alâkasız kalmamalıdır.) Birbirinden tamâmen farklı olmasına rağmen dört tabîat nice zamân aynı bedende bütün olarak uyum içinde durur. Bunlardan sadece bir tanesi ağır basıp gâlib gelecek olsa tatlı cân tenden çıkar ve bedenin diri kalması mümkün olmaz. Her ân son bulma ihtimâliyle karşı karşıya kalarak sürdürdüğümüz bu hayât, bedenimizi sadece geçici bir emânet olarak almışken acaba bu dünyâyâ gönül vermek nedendir? Şüphesiz ki Hakk'ı bulan Hakkı dünyâdan uzak, Hakk'a yakın olmuştur.

İbretnâme-Hakkı'nın Nefsine Hitâbı: Târih 1185 olunca Hakkı dünyâyı anlayıp kalbine hitâb eyledi; Ey gönül dünyâyı terk edip Rabb'inle kal ve bu sûretlerin dalgalanıp durmasından geçip ma'nâyâ dal. Dünyâ gurbet mekânı ve fânî iken ona i'tibâr etme. Yakınlık âlemine var ki dâimi vatan odur. Gel ve vatan zannettiğin bu Hasankale'de sor ki elli yılda nice ahbâb kabirlerde karar kılmış. Ömrünü tükettiğin Erzurum şehrine de gel ve bak ki nice bin cân ecel bardağından içtiler. Yaşadığın iki mekan olan bu iki handan bu güne kadar nice bin kervan geçip gitmiş. O göçüp giden yârânı hep rahmetle an. Onların hallerini düşünüp sürekli ibret al ki sen de misafirsin ve sen de gidersin. Bu misafirhânedeki gece ve gündüzün her biri geçici birer gölgedir, iyi veya kötü bir şekilde geçip gider ve biter. Ashâb-ı Kehf üç yüz yıllık uykudan açlıkla uyanınca Antakya şehrine korku üzere döndüler. Onları tâkip eden Takinos'un oralarda olmadığını, şehrin hallerinin başka hallerde olduğunu ve akrabalarının, dostlarının, düşmanlarının, ailelerinin, çocuklarının gitmiş olduğunu gördüler. Karşılaştıkları kişileri tanımayıp mahzun ve şaşkın hissederek kimsesiz kaldılar ve dost olarak ancak Hakk'ı buldular. Dünyâ ehli, gaflet uykusuyla âdeta sarhoş olmuştur ve yaptıkları, söyledikleri, gördükleri düş gibidir. Yakînen bil ki dünyâ ehlinin belâsı şu sekiz şeydir ve onlar; eğlence, gaflet, övünme, süs, hırs, şehvet, kibir ve kindir. Beden beşiği içinde çocuk oyunu gibi eğlencelerle boş yere vakit geçiren cânlar kendi nefislerini bilemediler ve öldüklerinde pişman olarak göçüp gittiler. Çünkü bu belâ zindanı olan dünyâyâ düşen herkes cânını er yada geç vermeli ve bu gurbetteki nöbet sırasını atlatıp üzerinden savınca herkes âit ve lâyıık olduğu vatanları neresi ise oraya ermeli. Ey Hakkı, va'den her an dolabileceği için dâima tedârikli bulun ki rûhun bedeninden ayrılırken gerçek vatanını seyrederek şâd olsun.

İbrâhim Hakkı'nın Hacc'a İlk Gidiş Tarihi: Târih, Hicrî 1150 yılına varınca bu Hakkı o yıl ilk kez Hacc'a gitti.

Arapça ve Türkçe Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Şaşı olanların biri iki görmesi gibi zıt görünenleri bir ve aynı şey olarak değil de iki ayrı şey zannetmek câhilce bir bakış açısıdır ve cehâletin ta kendisidir. İşin ehli olan dost; âlemi, âdemi, her şeyi kendi nefsiyle bir bulur, ayrı ve farklı görmez./ Sevgiliye teveccüh edip yönelmek, yârin tekliğini bilmek, istediğini mutlaka yapabilen Cebbâr'a dayanıp tevekkül etmek, işi O'na havâle etmek, halka tahammül gösterip sabretmek, gönülden hakîrlik ile Hakk'ın huzûrunda alçalmak, olaylar karşısında tam bir teslîmiyet içinde olmak, Hakk'tan gelen her şeyden hoşnut olup sıkıntı hâlinde zahmet duymadan rızâ göstermek, gerçek bir fakr ve muhtaçlık hâlinde bulunmak, fenâ bularak, yokluğu kabullenerek, kendi varlığından geçip gitmek şeklindeki on güzel huy bekâ ehlinin vasıflarıdır. (Bu huylar özetle; teveccüh, tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül, tezellül, teslîm, rızâ, fakr ve fenâdır.) / Ey Rabb'im, bana zikir, fikir, hamd, şükür, muhabbet, tevhîd, tevekkül, sabır, tefvîz, düşünce ile ve telaşsız hareket etme, ayıpları örtme, tevâzu, hilm, teslîmiyet, rızâ, fakr ve fenâ ver./ Herkese akli ve huyu ölçüsünde uygun ve güzel konuş tâ ki dünyâda güzelce rahat ve izzet bulasın.

Üç Lisanda Müfretlerin Türkçe Kısımları: Ey Allâh'ım sen bize bizden yakınsın ve takvâ sahiplerinin gönüllerdeki dostusun. / İnsânın başını döndürüp şaşkına çevirerek avâre eden şey alım satım hevâsıdır. / Ne bir cân senden incinsin ne de sen insânlardan incin. İnsânları ve nefsinin bırakıp gel ve cânının gizli hazînesini kalbinde bul./ Uyanık ve basîretli kişi, kimseye hiç i'tiraz edip karşı gelmez ve ârifin muhataplarına takdim etmesi gereken sözü hep "Eyvallâh" sözüdür./ Zâhirimde görünüp boy gösteren varlığımdır. Oysa bâtınımda benliğim hep barış ve savaş hâlinde mücâdelededir. Benliğimden çabucak vazgeçerek yok olursam şekil, renk, koku, barış, savaş bana âit şeyler olmaz ve dert etmediğim tüm bu şeylere gerek kalmaz./ Malı, mülkü, boş sözü, fazlalık veya değerli olan şeyleri hep unutup bunlardan boş ve uzak kalarak aşkı, güzelliği, vecdi ve cezbeyi gönülde tut. Şekli, kokuyu, rengi, barışı, savaşı, şânı, şerefi, şöhreti terk edip sabrı, kusurları örtmeyi, mütevâziliği, muhtaçlığı, harab olup yokluğa vararak eksikliklerden, hatalardan kurtulmayı, sarhoşluk hâlini, cezbeyi kalbine gıdâ eyle./ Tasavvuf; söylentiyi, dedikoduyu terk etmek imiş ve tasavvuf; hayret, vecd, semâ' ve cezbe imiş./ Padişah uzaktaki kölesine mektup gönderse o zarîf köle aşk ile gece gündüz o mektubu okur. Sultân o köleyi huzûruna götürse, o zamân sultânın sohbetini bulmuş olan köle

mektubu okur mu hiç? (Sevilenden geleni bulmak bile çok kıymetliyi bizzat sevilene ulaşmak nasıl bir şereftir ve sultana ulaşmanın sultanın mektubuyla oyalanmadığı gibi manevî güzelliklere ve Rabbi'nin huzûruna ulaşan da dünyadaki güzelliklerle oyalanmaz.) / Şerîat yoldur, tarîkat yoldaki klavuzdur. Hakîkat, Celîl'in huzûrunda bulunmaktır./ Ulaştığı güzel hâl ile gönül Ka'be'sinde cezbeyle bulan meczûba klavuz veya yol gerekmez./ Aşk sebebiyle gerçekleşen baygınlık, cezbe ve bir nevi sarhoşluk ile kendinden geçme ânında salâtımı unuttum ki bu hâl içinde olmak hayatta bulunmakla bulunmamak gibidir, bu hâl içinde hayâtımla ölümüm aynıdır./ "O şöyle, bu böyle" diyerek boş laflarla kendini yorma. Sen sadece seyirci olarak işine bakıp seyreyle ve ibret al./ Olan her şey Hakk'ın ilminde ve takdîrinde önceden bellidir. O'nun ilmi ve takdîri dışında kimseden bir söz veya davranış meydana gelemez./ Bütün işler Hakk'ın murâdı doğrultusunda gerçekleşir, O'nun isteği dışında bir şey gerçekleşemez. Bu yüzden kendi düşünceni ve isteğini bırakıp gönlünden uzaklaştırarak huzûra er./ Saîd o kimsedir ki hayâliyle her murâdına erişir. Şakî olan ise murâdını gerçekleştirme zahmetinde kalır./ Ey gönül bir şeyi murâd etme ve her olanın Hakk'ın murâdı olduğunu yakinen bil. Hakk'ın murâdı için âmâde ol ve bir şey istemeyip vazgeçerek geri çekilen rahat etmiş özgür bir kimse ol./ Aşk aslanı bu cândan artık gönlü kapıp aldığı için onun elinde tek çâre teslim ve râzı olmaktır./ Aşk aslanı elinde bir ceylanım ve ona kurbân olunca hayrânım./ O nefes ki gönül aşktan dem vurur. Âlem dem be dem ondan canlı ve diri kalır ki nefes hayydır. Sen vahdete erip, varlığın aslı olan o nefes deryâsına dal ve lâl olarak hep o deryâda kal. / O nefes ki aşktandır, onda gönül zevkle dolar. Âlem her dem ondan hayât bulup diri kalır. O nefes Hakk'ındır. O deryâyâ dalıp hâl ehli ol ve boş sözü bırakıp eşyanın aslı olan vahdet deryâsında lâl olarak hoş dem al. / Gönül kapan dilberin her gönülde başka kârı var. Her perde ardında bir alışverişi var. Gönül konağını mâşuk için tenhâ kıl çünkü orada mâşuğun cân ile sırları var./ Her zamân ve her durumda Rabb'inle hâzır ol. Şüphesiz her iş O'nundur. Öyleyse i'tirâz etmeyip seyrederek emn u emân bul. / Yokluğa erki hakîki varlığa ulaşasın ve varlığı O'nun göresin. İşlerini O'nunla seyredip safâ süresin. / Kimse yarın ne kazanacağını, neye uğrayacağını, ne işlere gideceğini bilmez. Ne tedbîr alırsın, ne bir işe niyetleniriz, ne de gayret ederiz. İşler elimizde değilken neden sözler verip yeminler ederek sayıp sıralarsın. İşleri Hakk'a havâle edip görelim ve O bizi ne eylerse o hâle rızâ gösterelim. / Hakk'ın kendisine verdiği hâli bırakıp başka hallerde bulunmayı murâd eden kişi bu hâli sebebiyle gerçekten şaşılacak bir gâfildir. Tek hakîm olan Allâh'ın

her hastasına verdiği şerbet başkadır. O'nun bazen acı bazen tatlı verdiği her ilaçta sıhhat bul. (O'ndan gelen her şey senin iyiliğin için gelmiştir, râzı ol.) / Gâfil, aldığı tedbirler ve gösterdiği gayretler ile işlerin ilerlediğini zannederek istekler ve beklentiler içindedir. Ârif ise tüm işlerin takdîre bağlı olduğunu bilerek gönlünü açıp ferah tutar. / Kazâ ve kaderi hakkıyla idrâk edemeyen kişi bir şeyi önceden iyice kararlaştırıp sağlamlaştırarak tedbîr ile iş yapar. Kaderde yazılandan başkasının gerçekleşmeyeceğini bilen ise tüm hallerini Allâh'a havâle ederek teslîm olur. / Ey gönül Hakk senin dostundur ve O hep senindedir. Öyleyse sen de her ân O'nun huzûrunda hazır bulun. / Eğer o güzel yüzlü, gönül diyârımda sevgili olmasaydı dünyâ denen bu mekân gece gündüz başıma dar gelirdi. Gönül konağımda işim gücüm sâdık dostumla meşguliyetten ibâret olmasaydı ağlaya ağlaya insânların ve nefsimin diken bahçesinde kalırdım. Cânımın neş'esi gönlümdeki yâr olmasaydı huzûrsuz ve kararsız şekilde insânlarla çaresiz kalırdım./ Kim yemenin ve içmenin zevkinden geçerse gönlünde mâşuğun elinden yiyip içer./ Ey güzel, her ân gözümün önünde seni hoşça hayâl ederim ve güzelliğinin sırlarını bir bir düşünürüm./ Gönül seni andığında sana kavuşmuş gibi zevk duyar ve güzelliğini hayâl etse gönül huzûra ulaşır./ Hakk'tan gayrısının şânı yokluktur ki ezeli denizin değişip duran ve birden var olup birden kaybolan dalgaları gibidir./ Kuyumcunun cevheri nasıl işleyeceğini bilmesi ve onu işlemeyle cevherin değerini yükseltmesi gibi sen de sözün sarrafı ol, nerede konuşman gerektiğini bilerek çoğunlukla sus ve sadece soru sorulursa cevap ver. İnsânda iki tane kulak, bir tane dil bulunur. Öyleyse sen de iki kere söz dinle, bir kere kelâm et./ Ey Hakkı bu kadar yeterlidir, artık şiirler yazarak sırlarını yazıya döküp anlatma. Gönülde vecd ve cezbe hâlini bulup gizle ve halka söyleme. Ey Hakkı gidişatını, düşüncelerini, yolunu ulu orta sergilemeyip kapatarak endişelerden korunmuş, güvenen ve güvenilen bir hazret ol. Cehâlet ehlinin şerrinden emn u emân bul ve rahat ol. Ey Hakkı vefâ dolu aşkın sırları kalbin halleridir. O sırları ifşâ edenin kalbinde safâ kalmaz./ Öfke ve şehvetten âzâde kalarak hür olan kişi kalbinde cânının sırrını bulmuş demektir. Hür olanın gönlü sır saklar ve (bilinir olmaktan rahatsızlık duyarak kendini ve hâlini gizleyen) özgür yürekli kişi, sırrını açığa çıkarmayıp gizledikçe özgürleşir./ Ârifin kalbine dâima vahdet denizinin dalgaları vurup durur. Fakat ârif, karada yaşayan dünyâ ehlini bütünüyle o denize çekmez. Denizciler toprak ehline denizin özelliğini açıklamaz. Çünkü o denizciler (nice sırlarla, özgürlüklerle, incilerle ve olaylarla dolu olan) deryâyı bilmeyen yeryüzü ehlini denize salmazlar ve deryanın sırlarını, güzelliklerini ziyân etmezler./ Gönül

evinde sakladığın sırrın senin güzel dostundur ve senin elinde esîrdir. Ama gönlünden dışarıya aktığı andan itibaren o sana zarar getirebilecek düşmanın ve esîri olduğun emîrin olur. (Saklayabildiğin sır senin esîrindir. Saklayamazsan sen onun esîri olursun. Sır, saklarsan esîrin, söylersen emîrindir.) / Ey gönül sırrını saklamayıp halka satarak kendini ateşlere atma. Huzurlu kalmak istiyorsan mutluluğun olan sırrını insânlara verme ve kendi elinle kendini ümitsizliğe düşürme. Ey gönül, servetin olan cânın sırrını muhafaza et ve ona hiç dil uzatma./ Defîne bulan bulduğunu asla söylemez, söyleyen bulmamış demektir ki bulduğunu iddiâ eden kişi için dilimin ifade etmek istemediği son ihtimal ya yalancı yada deli olduğudur. (Aklı olanın dünyevî hazineleri tüm gayretiyle koruyup sakladığı gibi manevi hazînelere ve sırlara erişen de o sırları tüm gücüyle saklar. Yalancılık veya delilik ederek sırlara vâkıf olduğunu iddiâ eden kişi o sırlara asla ulaşmış değildir.) / Bayezid ne de güzel ifade ederek şunu demiştir; “İnkâr edip bize talebe olmayandan ben emniyetteyim (ki onun muhalefeti bârizdir ve o uzaktadır). Ama bize mürîd olandan emîn olamam (ki mânevi sırları muhafaza edemeyebilir ve nefisle şeytan onunla çok uğraşır.) Pusuya yatmış gibi dikkatli oluşumun sebebi budur”. / Deli katırları tımar eden seyis ne çileler çeker. Mürşidini dinlemeyip buyruğunu inkâr eden mürîd nice zarar ve kayıplar yaşar. / Eğer sultan sana bir câriye vererek “Sakin bunu nâmahreme göstermeyip her zamân evde muhafaza et” dese ve sen de o muhabbet edilen câriyeyi zorla çarşı pazar ehline göstersen sultan senden şikâyetçi olur ve mecburen senden yüz çevirir. (Mânevi hallerde sana yardımcı olmaya çalışan kimseye edeben kusur ederek o mânevi halleri gösteriş veya başka sebeple başkalarına anlattırsan o kimse mecbûren sana yardımcı olmakta sıkıntı yaşar.) / Sırlarımı bilen kişi beni töhmetlere salan ve ok atma ilmini benden öğrendikten sonra okuyla şahsıma nişan alan kişidir. (Hüner herkese değil lâyük olana öğretilir. Yoksa senden öğrendiğiyle gelip sana zarar verir.) / Kimi kendime sırlarımı bilen gizli dost edindiysen o beni kötü belleyerek bana düşman kesildi./ Hakk ile bâtil bir olamayacağı için sen kimseye isbât etmesen bile eğer haktan taraf isen bu demektir ki bâtil olandan değilsin ve bunu birilerine göstermeye çalışarak sırlarını âşikâr etmene de gerek yoktur. Gösteriş yaparak halkı avlayayım derken sen halka av olma./ Gönül bir kafestir ve sır o kafesten her ân kaçabilecek olan evcil değil vahşi kuştur. Ey Hakkı her zamân sır sakla ve dikkat et ki o kuş o kafesten çıkmasın./ Ne güzel bir emânet olan hikmet, gönülde saâdet sebebi olan sırdır. Onu ehli olmayana vermek ihânet ve hıyanettir./ Kendini nefsinle hor ve hakîr görürken himmetle yüce mertebelere ulaş

ve eli açık davranarak malın konusunda çok cömert olurken saklaman şartıyla sana ihsan edilen sırlar noktasında hiç paylaşmayarak cimri davran./ Sırrı sakla, böylece o sır selâmette kalsın ki sırrını açığa çıkaranlar hep rezil rüsvay olmuştur./ Ağlayıp inleyen biri olmamak için sırrı gönlünde sakla ve böylece zahmete, derde, gama hiç yâr olma./ Kalbindeki sırrı sakla ki yardım olunarak doğru yola erişesin, korunasin ve dostluk bulasın. Sırrını açıklamayarak sağlamlık, emniyet ve muhafaza bulasın. Gönlündeki mânevi halleri saklayarak dînî hükümlere riâyetini arttır. Sır saklamayı terk etmediğin bir huy edinerek efendilik, bolluk, mutluluk, nezâket, temizlik ve şeref bul. Sırrı ifşâ edip de âfete uğrama. Sır saklayarak selâmet, kerâmet, istikâmet bul ve kurtuluşa erip dosdoğru yol üzere sâbit kal.

Divân-ı İlâhinâme'den Seçme Beyitler: Ey Hakkı gel de gönlünü Kur'ân'a verip onu anlat ki irfan ehli Kur'an'dan haber vererek sözüne başlar./ İki dudağı geçen tüm sırların yayılacağı gayet bellidir. Kalbinin ve cânının sırrını aman aman iki dudağından bile gizle./ Derûnundaki sırrı saklayan hiç kimse bu güne kadar asla pişman olmamış. Ama ifşâ edilmiş sırrın nice pişman olanları var./ Gönülden gönüle bin tercüman varken lisânın söylediklerinin ne kıymeti var? Rûh ve gönül dil görevi görürken konuşmak ve açıklamakla ne işim olabilir?/ Akıl ehlini sûret âleminde bırak ve aşkı bulana ma'nâ üzerinden haykır./ Ey Hakkı yarasa güneş ışığını neylesin? Öyleyse bu vahdet sırrını kesrette ortaya dökme. (Lâyık olmayanın önüne hazîneler serme.)/ Agâh ol ey sevdâ ile dolu olan cân! Aşk sana mekân olmuşken güzel sözün yerini bil, her yerde ifşâ etmekten sakın./ Eğer aşk denizinden bir cevher aldıysan aman dikkatli ol da onu cânın içinde muhafaza et ve sakın kimseye kasten söyleme./ Söylediklerin sünnet ile şeriata uygun olsun, onu anlayacak akıllı kimse bulursa, onu aşk sözünü korkusuzca ve mest olarak dâima sever bulursun./ Cismiyle bağlanıp enâniyetle dolan kimse soy, sop ve sûret ehlidir ki ona asla diyecek söz kalmamıştır./ Gönlündeki hikmeti ehli olmayana izhâr eden zâlim, açığa çıkardığı hikmetten mahrum bırakılır, karanlıkta kalır ve görmez bir a'mâ olur./ Aşk sözü emânettir ve ifşâ edilmesi hiyânet olur. Gâfil ve bencil olan, Mevlâ aşığının sözünden ne anlasın? Anlamayana anlatmamak gerekir./ Ey Hakkı aşkın manası gizli işaretlerini açığa çıkaran kimse fitneye ve belâya tutulmuştur. Ne güzel kelâm söylemişler ki; âşıklar unutmayı tercih eder, hikâyeye etmez, saklanması gerekeni rivâyet eylemez, haber vermez, ifşâ etmez ve ne olursa olsun sırrı açıklamazlar./ Aşkın ahvâli sırlar içerdiğinden söylenmemelidir. Ey yâr, gizli hâzine için gereken

şey söylenmeyip saklanmasıdır./ Aşk zindanı ki hep hikmettir, emânettir. Âşkın cânında neler saklı olduğu kilitlidir, asla söylenmez./ Gülün güzel özelliklerini bülbüle yüz kere anlatabilirsin ama diken gülü istemediğinden bu güzellikler ona asla söylenmez./ Ey Hakkı hiçbir kir, kusur düşünilemeyen zât-ı pâkten bahsetmeden hayrete var. Sukût et ey Hakkı aşkın kederi gizli kalsın. Çünkü bu sırrın mahremi Hakk'tır. Susup sabretmek, kederden kurtulup genişliğe ve ferahlığa ulaşmanın anahtarıdır./ Bu güleç yüz ve tatlı söz hep halkı avlamak içindir. Avcı olmadın güya, öyleyse gülme hiç. (Gösteriş ve rağbet görmek gibi bir derdin olmasaydı yapmacık davranmayı terk eder, halka kendini anlatmayı bırakır ve Hakk'a yönelirdin. İnsânlara sevimli görünüp onları çekmek için sergilenen sahte tavırlardan sakınırdın.) Ey Hakkı bahtiyâr isen tanhaya gelerek halkı unut. Böylece Hakk'ın dostluğunu bul ve sırrını setr eylemek sûretiyle pişmanlık yaşamaktan kurtul./ Sukûta er ey nâtık-ı cân. Bu kadar söz sarf etmek yeterliyken artık nefes ve ağız ile söylenmeyen sözler söyle ey Hakkı./ Cân kuşunun güzel sesi, onu kalbiyle anlayabilecek durumdaki uyanıklara zaten her zaman nice sırlar söylerken ben, kulağıyla her işittiğini söyleyen câhile sırrımı ne diye anlatayım ki?/ Yârin gizli sırrının cevherini açığa çıkaran ârif evvel ve âhir pişmanlık duyar. Çünkü âşık mest hâlinde iken pazara varsa evinin haberini saklayamayıp çaresizce ortaya döker. (Kalp evindeki yârin sırlarını mânevi sarhoşluk hâlinde saklayamayan kişi bitmez bir pişmanlık yaşar.) / Ey Hakkı eğer fenâyâ erdiysen konuşmayı sessiz ol ki aşk, gönülde çok güzel sözler ifade etmektedir./ Sahur davulu hâlini gizler. O kadar vurulup dövülmesine rağmen yine de kendinden ne hikâye ne destan eyler. (Hâlini açığa çıkarmadan şikâyetsizce susarak görevine devam eder.) / Kalben mest hâlinde olan ile hâlini gizleyen kimse birdir ve o, gönül ehlinin kıblesi olarak muhteremdir. O aşkın sırrını yabancılara ifşâ etmez. Ancak mahrem olan yâri irşâd eder./ Ey Hakkı sırrı saklayabildiğin müddetçe sırdır ve sır olarak kalabilmesi için saklanmalıdır. Cânın selâmeti ki açıklanmamış sırlarla dolu olmasındadır. Hem gönül sırlarla dolu olduğundan hepsini sakla ki tüm sırrın selâmette kalsın. Ey Hakkı sana hayrı dokunmayacak ve sözünü anlamayacak yaramaza karşı sükût eyle. Konuşacaksan gönül sözünü anlayabilecek kişilerle konuş ki onların anlayacağı nice dil ve lehçe vardır. / Zamânın telaşına kapılmış zamâne halkının dilinden anlamakla gururlanma. Onlara anlayış göster ancak zamânedan olup gurura kapılma. Kibirden, gururdan kaçınıp gönülde dostu bularak her nazara karşı setr edilip örtülmüş ol./ Kalbi hasta, kapalı, bağlı ve donmuş olan koca bir grubun ne lütfu ve hayrı olabilir? Sen tüm gaflet ve cehâlet ehlinen uzaklaş

kalbindeki huzûra kavuş./ Ey Hakkı herkesin yoldaşı olan Fakîrullâh ile söz kısa olur. O sözü kısa tutan burhânımızdır./ Ey Hakkı sedef gibi ağzını kapalı tutup sukûta er ki dilin hiç şüphesiz cânının zarar veren düşmanıdır./ Ey Hakkı ağzını bağlı tut ve bu fânî kulağa söz söyleme. O kulağa ancak güzel söz söyle ki cân câvidan olmuş./ Hüdâ'nın yolunu hıfz eden en büyük melik olan Hüdâ hıfz eder./ Ey Hakkı sözden ve söyleyenden hemen alâkanı kes ve seni aydınlatacak olanı bulup boş sözden uzaklaşarak hâl ehli ol./ Ey Hakkı alâkasızlarla sohbet etme ki gönle âşına olan seninle kalsın./ Ey Hakkı aşkın vasıfları harfe, tasvire ve şekile sığmaz. Bu kadar söylediklerim aşka dâir sadece küçücük bir miktardır, ve's-selâm./ Ey Hakkı sen aşkın sırlarını şehvet ehline söyleme ki aşk sözlerini kalbinde şeker gibi tatlı bulabilesin./ Ey Hakkı âşıkın mahremi Hakk aşkı olduğundan sırrını bundan gâfil olanlara ve doğru yoldan sapmış kalplere belli etme./ Ey Hakkı sükût eyle çünkü susmakta saklı olan nice bin lisân ve açıklama vardır./ Ey Hakkı Hakk'ın sırrını saklayarak güvende olman yeterlidir tâ ki en güzel yardımcı olan Allâh Teâlâ rûhuna dâimâ zevk ve safâ bahş etsin./ Ey gönlüm sakın dertli ağza şeker verme. (Kendindeki yara yada kusur sebebiyle, tatlı olmasına rağmen şekerin tadını hiç alamayacak olana boş yere ikramlarda bulunup da ziyân etme.) Gözü a'mâ olana güneşin güzelliğini boş yere anlatma./ Ey Hakkı eğer ezelin sırlarından haberdâr isen onu sakla, ondan habersiz ve gâfil olana lâayık olmadığı müddetçe söyleme ve onun kalbine duyurma./ Kalbine gizli olarak söylediğim her şeye hemen teslim olup dur ve kalbine söyleneni aklına söyleme. Aklına çok güvenmeyi bırak da mânevi tat alınacak yoldan haber ver./ Ey Hakkı sessiz kal, gönlünün hallerini açığa çıkarma, bu sırrı tehlikeden korumak istersen onu ifşâ etme./ Konuşmaktan mümkün mertebe sakın ve her türlü kötü huylu aşağılığın, kalbindeki sırlarının gizlerinden haberdâr olmasına müsâde etme./ Ey Hakkı aşkın sözünü yabancından sakla. Çünkü aşkın sözü hep zor anlaşılabilir gizli işaretlerle ve karışık hallerle doludur./ Ağzını bağlayarak aşk sırlarını akla fâş etme. Rûhunun sırlar söylemesi aşka yeterli olduğu için akla ne gerek vardır? Bu hâller aşka yeterli değil midir?/ Bil ki vahdet âlemi arz-ı Hakk'tır. O şah hamiyet sahibidir, bu dünyâ ise muğlaktır. Cihânın sırlarını saklayamayan ahmaktır. Saklayabileni hıfz eden ise şah-ı mutlak. (Kendine verilen mânevi hâli dilini tutarak koruyanı Allâh korur. Mü'min kardeşinin kusurunu anlatmayıp o kardeşinin onurunu kendi ağzını bağlayarak muhafaza eden Allâh da muhafaza eder.) / Ârifin gösterişi hakîkate tam erememiş olan avâmın samimiyetinden bin mertebe daha efdal olduğundan ona sert ve kaba davranma. Onun gösterişi bazı

sebeplerden dolayı hıfz-ı Hakk'tır. O, hatâsına hemen tevbekârdır. Hakk'ın sevgisini kaybetmekten kaynaklanan üzüntü ve korku; hatasından dolayı mahcup ve kalbi samimi kişi içindir. (Hatâ edip pişmanlıkla mahcubiyet duymak, hiç hatâ işlememekten efdaldır.) / Gönülden olduğuna göre bu sözler sır demektir. Sesli düşünüyormuş gibi her fikrini ifâde eden kişi, sözü çoğaltan bir meczuptur./ Kulak iki haberdârdır ve dil bir habercidir. Bu demektir ki işitmek ikidir söz ise birdir. (Öyleyse iki kere dinleyip bir kere konuşmak gerekir.) / Gizli sözü gönülde saklayıp açığa çıkarma ki pişmanlık içinde ağlayıp figân eder hâle gelmeyesin./ Ey gönül söyleyeceğini sözünde değil hâlinle söyleyip söz değil hâl ehli ol. Boş söz etme ve mâlik olmadığı hâlin sözünü eden söz ehlinde olma ki o söz ehli aşk şarabından uzak kalıp ondan tadamamıştır. Halk ilk olarak sûrete ve duyduklarına bakarak zâhiri tatlılık aradığından ve tatlı konuşmadan tatlılık olamayacağından dolayı halka karşı güzel söz söyle. Halk indinde tatlılık bu iken gönlün zevk eylemesi ise muhabbeti ve cezbe hâlini bulmakla olur.

Kâmil İnsân: Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla. Âlemlerin Rabb'i Allâh'a hamd olsun. Salât ve selâm kâmillerin efendisinin üzerine olsun. Besmele ve salveleden sonra bu hakîki fakîr İbrahim Hakkı bu İnsân-ı Kâmil risâlesini bir mukaddime ve 17 fasılla bildirir.

Mukaddime: Ey Mevlâ'yı bilme saâdetine tâlip olan ve ey büyük velilerin sohbetine râğbet eden, Allâh seni senden yok eyleyip kendisi ile bâki kılsın. Bilinmiş olsun ki irfân ehli demiştir ki dokuz gök küresi ile üç unsur tabakalar, kabuklar ve zarflar şeklindedir. Meyve çekirdeği gibi her yönden bu toprağın etrafını kuşatmışlar ve içinde bulunmuşlardır. Bu on iki kat örtü âlemin özü olan toprağın on iki kat elbisesidir. Bu toprak ise kıymeti ile onların üstünü ve en iyisidir. Bu toprak çeşitli bitki ve hayvanın elbisesi gibidir. Bitkiler ve hayvanlar insân bedeninin temeli ve esâsıdır. İnsân bedeni kendi kalbinin güzel ipek kumaştan süslenmiş kaftanıdır. İnsân kalbi de Mevlâ'ya muhabbetin ve Mevlâ'yı bilme hazinesinin mekânıdır. Cihânın özünün özü, Allâh'ı bilen kâmil insândır ki o gönülden haberdârdır. Bu kâmilin şerefının büyüklüğünü bir kere temâşa eyle ki on beş kat kaftan giyip şerîat sancağıyla, muhabbet tahtıyla, ma'rifet tâcıyla yüce sultan olmuştur. Tüm kâinâtı kendine hizmet eden hizmetçiler ve tâbi' olan yardımcıları bilmiştir. Kendi zâtında şerîat, tarîkat ve hakikat kemâl bulmuştur. Yani hâli, davranışları ve ahlâkı güzel olmuştur. O kâmil insân "Şerîat sözlerim, tarîkat fiillerim ve hakikat hallerimdir"

hadîs-i şerîfine tâbi‘ olmuştur. Her kimde bu üç alâmet mevcûd olmuş ve vukû‘a gelmişse o kişi mü‘min, ârif ve kâmidir. Eğer ikisi bulunursa o mü‘min ve ârifdir ancak vâsıl olamamıştır. Eğer bu alâmetlerden biri bulunursa o kişi mü‘mindir ancak gâfildir. Bunlardan hiç biri bulunmazsa o âtıl, câhil, bâtıl ve tembeldir. Bütün âlem tek bir şahıs farz edildiğinde bu kâmil insân onun nûrlu kalbi olarak bulunmuştur. Yerin ve göğün taşıyamayacağı emâneti hakîki anlamda kâmil olan insân yüklenmiştir ve yere göğe sığmayan Cenâb-ı Hakk’a vâsıl olabilen kişi yine o kâmil rûh olmuştur.

Birinci Fasil: Bu kâmil insanın özellikleri, Mevlâ’ya muhabbet duymak, O’nun birliğine yönelmek, O’na tevekkül etmek, işleri O’na havâle etmek, hâdiselere tahammül göstermek, teslîm olmak, nefisini hakîr görmek, O’ndan gelene râzî olmak, tam bir huzûr ile devâmlı bir mutluluk içinde bulunmak, Allâh’a hamd etmek, hevesleri akıldan çıkarmak, mâsivâyı terk eylemek, fakra ulaşmak ve yokluğa ermektir. Çünkü bu kâmil seyrederek idrâk etme deryasına gark olur. Âlemde gerçekleşen her şeyi gönül hoşluğu ile ve heyecansız bir şekilde kabul edebilir. Nâhoş görünen hiçbir şeyi kendinden uzaklaştırmak için herhangi bir tedbîr veya yöneliş sergilemeyip dilsiz durur ve Rabb’inin huzûrunda bulunduğunun farkındalığıyla son derece edepli olur.

İkinci Fasil: Bu kemâle ermiş insânın duâ ve ricâsı Mevlâ’sı katında asla reddedilmez. Ancak edep ve utanma duygusunun fazla olması sebebiyle Rabb’inden bir şey talep edemez. Çünkü bu kâmil, kâinâtın bütün cüzlerinin, tüm zerrecelerini “Kudret eli”nde görür ve bütün mahlukâtın hareket ve sükûnetini Bârî olan Allâh’ın eseri olarak hikmet dolu bulur. Her iş ona yerli yerinde, olması gerektiği gibi, çok güzel, çok şirin görünür. Olan her şeyi, olması gereken vaktinde ve gayet iyi bulur. O duâya, yardıma, ricâyâ, minnete kesinlikle yer bulamaz. Dâima Hakîm olan Allâh’ın fiillerini teslîmiyet ve hoşnutlukla seyredip her hangi bir iş için talepte bulunmaz.

Üçüncü Fasil: Bu kâmil insân Mevlâ’sı katında izzetli ve muhteremdir. İnsânlar içinde de kalplerin muhabbet duyduğu hürmet edilen kıymetli bir kişidir. Halkın ona saygısı sebepsiz, zarûridir. Dostlarının ihtiramı muhabbetten kaynaklı, diğerlerinin ihtiramı ise zarûretten kaynaklıdır. Bunca saygı ve hürmete rağmen insânlara asla meyletmez ve zâlimlere kesinlikle sevgi duymaz. Onların karakterlerinin ateşinden selâmet bulur. Her ne kadar fakir olursa olsun, ona ihsanda bulunsalar da onlardan yüz çevirip Rabb’i ile yalnız kalır. O yaşadıkça tecrübe edinmiştir ki insânlardan

menfaat beklemedikçe onların kendisine meyil ve muhabbetleri daha da artmaktadır ve öğrenmiştir ki onların malında nasibi var ise bir sebep ile o nasib kendisine illâ ki ulaşmaktadır. Oysa o gönül âleminde öyle bir saltanâta sahiptir ki âlemdaki cisimler onun hükmü altında kalır. Öyleyse nasıl olur da o kıymetli sultan kendisine riâyet edenlere tenezzül ile meyl ve itibâr edebilir? (Kalben güvenini onlara bağlayıp onlara dayanmaz, buna candan bir meyil göstermez.)

Dördüncü Fası: Bu kâmil insân “Ben senin sırrını ey sevgili ve sen benim sırrımsın” ilhâmıyla kendi sıkıntısına dâir müsterih, mutmaîn ve rahat durumdadır. İlme’l-yakînden ayne’l-yakîne ulaşıp (manevî idrâki güçlenmiş şekilde) hakka’l-yakîne varmış ve (Rabb’ini bilerek) izzet makamına kavuşmuştur. (Sonradan var olup bozulmaya mahkum olan) bu oluşum ve bozuşum âleminin hakîkati ona açıkça görünmüştür. Rahmân Sûresi 26. âyette buyurulan “Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir” sırrını ilhâm ile bilmiştir. Bu kâmil insâna verilen “Hayret”, beğenilen öyle bir ahlaktır ki Hazret’in huzûrunda bulunmaktır. Bu hayret hâline dâir “Rabbim sana olan hayretimi arttır” duâsı hazret-i Sıddîk-i Ekber’den rivâyet edilmiştir. Bu hayret avâmda meydana gelen herhangi bir şaşırma duygusu değildir ki onlardaki hayret tamâmen gaflettir. Oysa bu kâmil insân Hakk’ı zikirden bir ân bile ayrı kalmaz ve bedeninin tüm organlarıyla, eliyle, diliyle ve katışıksız, saf kalbiyle her vakit zâkirdir, gâfil değildir.

Beşinci Fası: Bu kâmil insânın katında tüm yiyeceklerin ve kokuların güzel olanı ve değersiz olanı aynıdır . Tüm elbiselerin ve el dokumalarının iyisi ile sert olanı onun için eşittir. Onun gözündeki hamur ile ekmeğin, pirinç ile arpanın, saf su ile meyve suyunun, kötü ve güzel kokulu olanların, yün ile ipeğin, döşek ile hasırın, genç ile yaşlının, şerefli olan ile itibarsız olanın, efendi ile fakirin, küçük ile büyüğün, az veya çok olanın hiçbir farkı yoktur. Bunlardan hangisini bulsa onun zıddını tercih ve arzu etmez.

Altıncı Fası: Bu kâmil insân açlıkta ve toklukta, uykuda ve uyanıklıkta susmakta ve konuşmakta, yalnızlıkta ve sohbetinde, tüm ibâdetlerde ve davranışlarda işlerin hayırlısı olan orta hâli bulur. Yani her hâlinde sergilediği durum, (haddinden fazla veya ortalamanın çok altında olmayıp) ifrat ile tefrit arasında, olması gereken ölçüdedir. Kâmillerin en kâmilisi, habîbi ekrem Hz. Muhammed (s.a.v.), “Allah’a yemin ederim ki, ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve O’na en saygılı olanınızım. Fakat bazen oruç tutup bazen tutmam. Namaz kılarım, uyurum, evlenirim” buyurmuştur. Hâllerin

en güzeli ve huyların en şerefli olan bu orta hâlin fazilet ehline mahsûs olduğunu duyurmuştur. Şüphesiz ki orta hâl ile vasıflanmış olan kişi kâmidir ki nefisinden hür olup Mevlâ'sına kavuşmuştur.

Yedinci Fasil: Bu kâmil insânın alâmetlerinden biri de verdiği her söze vefâ gösterip asla sözünden dönmemesi, her nesneyi bulunduğu durumunda bırakıp (nasib edilen her şeyin yerli yerinde olduğunu düşünerek i'tiraz veya müdahalede bulunmaması ve) adâletin dışına çıkmamasıdır. O kâmil insân kendisini kötöleyeni bile, eğer fakîr ise mahrum bırakmaz, yardımda bulunur. Yerine denk geldiğinde öyle çok infâk eder ki görenler onu saçıp savuran ve israf eden biri zanneder. Uygun yere denk gelmediğinde ise öyle az infâk eder ki onu bilmeyen biri görse bu durumu cimriliğe dayandırıp ondan usanır. Oysa o kâmil israf eden biri de değildir cimri de değildir. İkrâm kaynağıdır. Bütün işlerinde orta hâlde bulunur ki ifrat ile tefritin arasındadır. O ayıpları hep örtetek hiç kimsenin gizlisini, saklısını, kusurunu, ayıbını kimseye söylemez. Özellikle gönül sırlarını öyle saklar ki asla ortaya çıkarmaz. Onun nefsi o kadar zengindir ki tüm insanlardan müstağnidir. (Hiçbir insândan bir şey beklemez ve onlara ihtiyâcı olmaz.) Sâhip olduğu güzel ahlak ile herhangi bir kimseye asla ve kat'a öfkelenmez. Hiç kimseye tek bir kötü söz bile söylemez.

Sekizinci Fasil: Bu kâmil kimsenin hareketleri iyilik ve ibâdetten oluşur. Tertemiz olarak alıp verdiği her bir nefesi tesbih, lütuf ve meded eylemektir. Yavaş ve mülâyim hâlinin güzellikleri ilim ve hikmetten kaynaklanmaktadır. Açık, net ve güzel konuşma tarzı lezzet dolu tatlılıktır. Şirin güzelliği; gönül ferahlığı ve iç açıklığı veren huzûr ve safâdır. Bu azîzi görenin kalbine Mevlâ'yı anma isteği gelir. Hem o Hakk dostu dostun yüzüyle müşerref olurken, onu görenin kalbine Mevlâ'yı zikretme düşüncesi nasıl gelmesin ki? Bu işâretler ve kerâmetler ile onun kâmil bir insân olduğu güneş gibi açık ve bâriz bir şekilde belirginlik kazanır.

Dokuzuncu Fasil: Bu kâmil insânın şerefli yüzünden ve nâzik sözlerinden bakanların gözleri, orada hazır bulunup dinleyenlerin de kulakları zevk ve lezzet alır. Uzun süre konuşacak olsa sevenleri hiçbir yorgunluk ve bıkkınlık hissetmeden onun şirin konuşmalarından doğruluğa varan izler ve zevk veren safâlar bulur. Çünkü onun konuşması Hakk Teâlâ tarafından ilham yoluyla onun sırrına bırakılmış olan; eşyanın hakîkatinin, manânın inceliklerinin ve şerât-i garrânın tercümânı olur. O Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadîs-i Şerîf'e uygun olmayan bir tek söz söylemez, tüm söyledikleri Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hadîs-i Şerîf'e mutâbıktır.

Onuncu Fası: Bu kâmil kişi, insânlar ile bazen görüşür ve görüştüğü mekânda başını eğip sessiz durur. O esnâda kalbine gelen hikmetlerden oradakilere söyler. Okumak ve yazmak sûretiyle satırlardan öğrenilebilecek ilimleri tahsîl edip sadece gönüllerden öğrenilebilecek ilimleri arzulayan dostlarına yetenek ve kâbiliyetleri ölçüsünde yol gösterip onları hissedâr eyler. Vaktinin büyük çoğunluğunu tenhâda zikir ve fikir ile geçirerek kendi meşgûliyetleriyle sınırlanmıştır. Eğer Hakk Teâla onu halkın gözünden gizleme kaftanıyla saklayıp şöhret âfetinden koruduysa bu ne güzel kerâmet ve ne güzel selâmettir ki o yalnızlıkta izzet bularak dostluk lezzetiyle Hazret'in huzûrunda kalır. İki dünyâ saâdeti ve göz aydınlığı olan sonsuz mutluluğa ulaşır. Eğer Hakk Teâlâ onu meşhur ve makbûl eyleyip mürşitlik cübbesini giydirerek insânlara yol gösterme makamında duran zât olmasını nâsib eylediysen o bu durumu kâbul eder fakat bu kâmil insân mürşitliği ne arzulayıp talep eder ne de yüz çevirip uzaklaşır. Ancak Hakk Teâlâ onu kalplerin sevgilisi yaparak sevdiklerini kendisine itaatkâr, boyun eğen ve irşâdına istekli kıldığı için o da onlara teslîm olup kendisini onlardan hoşnut olmuş şekilde bulur. Herkesi kendi nesfinden daha faziletli ve daha üstün gördüğü halde kendine yönelip rağbet edenlere lütuf ve nezâket ile davranarak ahlâkı güzelleştirme yolunda gösterip örnek olmak sûretiyle rehberlik eder. Onları hakîr kalma, muhtaçlığı ve hiçliği bilme, tevâzu sâhibi olma yollarında şevklendirme ve beğenme yöntemiyle istekli hâle getirerek kılavuzluk ve yardımcılık yapar. Oysa onun sözlerini duyanlar ondan zaten istifâde etmiş olurlar. Bu cümleyle bile bunun sırrı, ilâhi âlemi bulur. Allâh katından ona gelen mürşitliği kabul etmiş olur. Çünkü bu kâmil, halkın dilini Hakk'ın kalemi olarak görür. (Kendine ulaşması gereken sözlerin, insanların konuşmaları ile kalbine yazıldığını bilir.)

On Birinci Fası: Bu kâmil mürşide mal sevgisi verilir. Ancak kendine tâbi olanların fakirlerine yardım etmek için mala karşı meyli olur. Malın varlığı onun gönlünü Hakk'tan bir ân bile gâfil kılmaz ve o malın mevcudiyeti onun mutluluğuna asla mâni olmaz. Oluşan malı saklamayıp zenginliğini belli eder. Kimseden bir şey istemeyip tabiatı icâbı sâhip olduğu göz tokluğu ile kendine yardım olunmuş şekilde nice gâlibiyetler alır. Bu şekildeki mal sevgisi ancak böyle kâmilin şânına uyar. Bu niyetle gerçekleşen mal sevgisi Allâh için sayılır. Böyle bir sevgi asla ayıplanmayıp makbûl sayılmış ve övülmüştür.

On İkinci Fası: Bu kâmil mürşidin işleri, davranışları ve tezâhürleri Hakk'ın ahlâkı ile ahlaklanmıştır. İnsânî ve fitrî olarak sergilenen bazı halleri terk etmek, halka

güzel ahlakla muâmele etmek, kusurları afvetmek, ayıpları örtmek, herkese karşı yumuşak huylu, nâzik ve şefkatli davranmak onun işlerindedir. Halkı, normalleşmiş huylarının, karakterlerinin ve ahlâki durumlarının karanlıklarından rûhlarının aydınlığına çıkartabilmek için onlara meyledip muhabbet duymak da onun şânındandır. Bu meyl ve muhabbet şahsı için değil Allâh'ın hoşnutluğu içindir. Bu sebeple sultânın kapısında kabul gören bir tavırdır. Bu meyl ve sevgi; hatâyâ eğimli bulunup insânî ve fitrî haller sergileyen tabîat ehlinde olan meyl ve muhabbet gibi değildir. Bu, sırf acıaktan ve merhamet duymaktan kaynaklanan bir meyl ve sevgidir. O muhabbet nefis için olduğunda ise ayıplanan, kötü görülen, zulmet ve gaflet dolu bir muhabbet hâlini alır. Bu kâmil insân halk ile hâliğin sevgisini birleştirebilir. Bu hâl; (hem Hakk'a hem de halka aynı kalp ile muhabbet duyabilmek) çok şaşırtıcı bir sırdır ki ancak böyle kâmil olana kolay gelir. (Halkı Hakk için sevdiğinden, onlara olan sevgisi kalbini meşgul etmeyip onu Hakk'tan gâfil bırakmaz ki bu hâl ancak bu kemâle erebilmiş olana mahsustur.) Bu kâmil insânın görünüş olarak avâm insânlardan bir farkı olduğu anlaşılır. Fakat bâtını olarak benzeri olmayan kırmızı yakut gibi çok kıymetlidir.

On Üçüncü Fasıl: Özeli özeli ve pek kıymetli olan bu kâmil insânın hâlinin tanımı, nûrların kaynağı, sırların menbaı, iyilerin izinden gittiği, ilâhi ilmi kuşatan bir kimse olmasıdır. O öyle bir kimsedir ki bu sayılanların hepsi onun hâlidir. Onun görüşünde yabancılardan kimse kalmaz. (Kimseyi ayrı, gayrı, yabancı gözüyle görüp ötelemez ve ayrı bir muâmeleye tâbi tutmaz). Ancak iç âleminde Hüdâ'dan gayrı olan her şeyden ayrı ve uzaktır, kalbinde Hüdâ'dan gayrı hiç bir şey yoktur. Bu kâmil insân, hem Allâh'ın katında hem insânların katında râzı olunmuş, kendisi de hepsinden râzı olmuştur. Onun kıymeti yüksektir ve kendine ihsân edilen bilgileri halkla paylaşır. Herkes için lazım olan hikmeti, sorup öğrenmek isteyenlerin anlayışı ölçüsünde aktarır. İyiliği emredip kötülükten sakındırırken yumuşak huyluluğu ve alçakgönüllülüğü esas alır. Muhabbet ehline muhabbet duyup kötülüğü hak edene hak ettiğini belli eder. Bunu yaparken bile hiç kimseye içinden kötülük düşünmez. Allâh için olan işleri işlemekle meşguldür. Hakârete uğramaktan veya çekiştirilmekten çekince duymaz. Tüm insânlara karşı merhametli ve yumuşak huylu davranır. Özellikle Hakk'a tâlip olanlar o kâmil insânı kendi anne ve babasından daha merhametli ve daha şefkatli bulurlar.

On Dördüncü Fasıl: Bu kâmil mürşidin bir güzel âdeti de âlemlerin Rabb'inin ma'rifetine ve muhabbetine ulaşma talebi ile kendisine hizmet edip sohbetini dinlemeye rağbet göstererek huzûruna gelen bu yolun yolcularına sohbetin başında din ilimlerini öğretmesidir. Böylece onların i'tikadlarını düzeltir ve şüphelerini çözümler o şüpheyi terk etmelerini sağlayıp ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebinin gerektirdiklerini yerine getirir. Bunlardan sonra temizlik ve namaz işlerini tamâmıyla öğretilip tevhîd, tevekkül, tefvîz, tahammül, teslim, tevâzu, rızâ gibi hâllere dâir insanları şevklendirerek bunlar hakkında onları bilgilendirir. Bu usul üzere bir süre sohbetinde bulunur ve bu yolun yolcusunun hâline bakar. Eğer onun Hakk yolunu tâkip edebilmede kâbiliyetli olduğunu yani nefesine düşmanlık edip açlık, uykusuzluk, sükûnet, yalnızlık gibi hâllerle zahmet çektirerek çeşitli zorluklarla ona muhalefet kıldığını, nefisini kendi zorlayıcı avucuna alıp ona karşı gâlip bir düşman olmaya çalıştığını, dövme ve sövmek gibi hâllerle kendini incitenleri azarlamak yerine her kusuru kendi nefsinde bulduğunu, "Eğer nefsim pis olmasaydı Hakk Teâlâ kullarını cefâ etmeleri için nefsim musallat etmezdi" diyerek her işi Allâh'tan bildiğini, ferahlık hâlinde gülmekten ve mutlu hissetmekten rahatsız olduğunu, sıkıntı hâlinde de üzüntü ve gamdan zevk ve lezzet duyduğunu fark ederse; nefesine mâlik olan mâneviyat yolundaki bu kâbiliyetli yolcunun kalbine kelime-i tevhidi aşılabilir ve yakınlık yolunu güzelleştirir. Sebepleri terk etmeyi başardığında ona mal ile yardım edip bütün engellerden her yönüyle korumaya gayret eder. Onun yardımcısı olarak mütevâzilik ve alçakgönüllülük yolu ile onu Hakk'ın huzûruna doğru ilerletir. O hakîr derviş toprağa benzer ki zengin fakîr herkes onu ezip geçer. Ona bin türlü azap etseler de o toprak gibi susup kimseye bir şey söylemez. Eğer bu kâmil mürşid bu yolu tâkip etmeyi isteyen kişinin kâbiliyetli olmadığını, kendi nefsinden râzı olduğunu, gayret etmede güçsüz kaldığını, gerektiği zaman üç günlük açlık, susuzluk ve uykusuzlukta nefesine karşı koyamayıp mağlup olduğunu, kendisini dövüp sövenlerde eksiklik ve fazlalık gördüğünü, incitenlere kırılıp düşmanlık ederek intikâm aldığını, nefsiyle beraber olduğunu, rahatını arayarak nefesine yardım ettiğini, sıkıntı hâlinde üzüntüden, kederden ve aşkın acısından kendisine bıkkınlık geldiğini, ferahlık hâlinde gülmeye, şakaya, sevince, eğlenceye meylettiğini fark ederse bu yola kâbiliyeti olmayan ve velilerin yolunun kokusunu bile almayan, rûhânî ticâreti başaramayan bu nefsânî tembele nasihat ederek "San'atın varsa gidip onu işle. San'atın yoksa insaf üzere alış verişe, ticârete başla. Çünkü Hakk Teâlâ tembel ve başiboş kullarına muhabbet etmez. Tembellik ve ihmalkârlık ile bu yola girilmez ve

nefisle mücâdele olmadan müşâde edilemez. Benlik davâsı güden gönül mütevâzilik yapamaz” der. / Ne bir kişi senden incinsin ne de sen bir kimseden incin. İnsânları ve nefisini bir yana bırakıp cânının gizli hazinesini kalbinde bul. / Eğer bu kâmil mürşid, sülûke kâbiliyeti olmayan o kimseyi san‘ata göndermediyse onu aldatıp ihânet etmiş olur. Oysaki kâmil bir mürşid saklayan, gizleyen, hâinlik eden biri olamaz ve kendisi için istemediği bir hâinliği veya kötülüğü Hüdâ’nın mahlûku için de asla istemez.

On Beşinci Fası: Bu kâmil zâtın insânlarla olan davranışlarındaki kıymetli âdetlerinden bazıları; herkesle aklı kadar konuşması, karşısındakinin derecesi ve sınırları ölçüsünde muâmele etmesi, bütün işlerinde acelesiz ve telaşsız şekilde yumuşak huy ile orta halli olmayı tercih etmesidir. Tek bir insân tipiyle değil dünyâ ve âhîret ehli olan her sınıftan ve her huydan insânla karışıp görüşerek mülâyim konuşur. Kötü ve günahkâr kimselerden kendine gelen bir zarâra tahammül etmekle on zarardan kurtulur ve on fayda ile kâr eder. Dilini zikre ve güzel söze alıştırdığı için herkese hayırlı söz söyleyip tatlı cevaplar alır. Tüm halka karşı hayırsever olup her birine aynı şefkati hissederek bakar ve hepsine iyi zanda bulunup her birini kendinden iyi, kendinden üstün görür. Malını, cânını, vaktini Allâh rızâsı için O’nun kullarına tasadduk etmeye niyet eder ve herkesten râzı olur. Ne bu dünyâda ne de ölümden sonra hiç kimseden (hakkını geri almayı veya başka) bir şey istemeyi düşünmez ve böylece güzel ahlâkı tamamlar. Yolda giderken kendinden ister kitap yada giyecek gibi birşey ister bin dinar miktârında para gibi her hangi bir nesne düşecek olsa eğer onu geçmiş ise o nesneden vazgeçip gider. Onu almak için ne kendisi geri döner ne de kimseyi gönderir. Hemen onu unuttur. Yolda giderken geriye yönelmez. Eğer yönelecekse de bütün vücuduyla dönerek yönelir fakat gitmez. Onu geriden çağırana cevap vermez. Mekânda, zâmanda, insânda ve hayvanda uğursuzluk diye bir şey bilmez, hepsini uğurlu bulur. Fakirleri zenginler üzerine tercih ederek ve âhîret ehlini dünyâ ehlinden ileri tutarak hürmet gösterir. Tüm hallerinde dîn-i mübînin gerektirdiği gibi âdap hâlini dâimi olarak korur. Hadîs, tefsir ve şerîat ilimlerinden çok hazz ve kuvvet alır ve o ilimleri ifâde ederek aktarır. Öğretmen, vâiz, müezzin, imam, kadı veya müftü olmayıp ne mahkeme sicilleri ve yazılarını imzalar ne de hâkim kapısına gider. Başkasının yerine hareket etmek üzere ne vekil olur ne kimseye kefil olur ne de ölüünün vasiyetini yerine getirmekle sorumlu bir vasi olur. Kimsenin ne sebebi ne de bir kuruluşun yöneticisi olur. Memuriyet görevi almayıp (vakit ve görev açısından) sınırlı ve bağılı kalmaz. Emirlerle, yüksek rütbeli

yöneticilerle, kaymakamlarla, bıyığı yeni bitmekte olan genç delikanlılarla, kadınlarla sohbet etmez. Kimseden bir şey istemez ve emânet de almaz. Kimseyi kendine hizmet ettirmez ve dünyâ ehlinin hizmetine gitmez. Haram harcamalara, alım satımlara elini uzatmaz ve dînini dünyâyâ satmaz. Kendi evine sıkı sıkıya bağlı olup karşılıksız hizmette bulunup ailesinin ve evlatlarının hem haklarını karşılayarak hem de aralarında ayırım yapmayarak adâleti sağlar. Onların terbiyelerini sağlayabilmek için hep yumuşak söz söyler. Bir kimse için ne yüzüne karşı ne de arkasından incineceği bir söz kullanmaz. Bir kimsedeki belirlenip tayin edilmiş olan alacağına rağbet edip geri istemeye meyletmez. Kendine zulüm ve hakâret edenlerin tüm ayıplamalarından, kötülüklerinden, kınamalarından berî olarak temize çıkar ki aklanmak sûretiyle; kendine dayandırılan suçtan geçip gittiği gibi kendine karşı haksızca işlenmiş olan suçları da affetmek sûretiyle geçip gider. Alçakgönüllülere karşı mütevâzi olup kibirlenenlere karşı da hoşgörülü olur. Hizmetinde bulunmak isteyenlerle beraber yemek yer, asâ ile yürüyerek câmiye gider. Yoldan ezâ verici şeyleri giderir, çocuklara tebessümle selâm verir. Gidip fakîrlerle oturarak onlarla görüşür. Çarşıdan evine lâzım olan eşyâyı getirir. Eşeğe biner, onun suyunu ve arpasını verir. Koyunu sürüye, ineği ahıra götürür. Komşularına dâir kendine düşen görev ve hizmetleri başa kakmadan, minnetsizce yerine getirir. / Yalnızlık ve tenhâya çekilmekte şöhret belâsı vardır. Hizmet ve sohbet ise Hazreti Mevlâ'ya erme yoludur. / (Bu sebeple kenara çekilmek yerine komşuların ve insânların hizmetini minnetsizce görmek kâmil insânların özelliğidir.) Bu kâmil insân âlimlere hürmet edip büyüklere ihtirâm gösterir ve zayıfların, güçsüzlerin yardımına koşar. Getirilen hediyeleri hürmetle kabul edip karşılığını fazlasıyla takdîm eder. Yetimin başını okşayıp güleç yüz ile hâlini sorup meyve veya akçe verir. Misafirine yemek ikrâm edip tüm hizmetlerini kendisi görür. Bütün dört ayaklı hayvanlara, evcil olmayan hayvanlara, kuşlara, böceklere, hepsine merhamet ve şefkat duyar, incitmez. Gördüğü yemeklerden birer lokma da kediye yedirip bitleri öldürür. Ondan başka hiçbir hayvanı öldürmez. / Aslında yılanı öldürmek revâdır ama sen eğer derviş isen hiçbir cânı incitme./

On Altıncı Fesil: Kıymetinin bu denli yüceliğine, şânının büyüklüğüne, ahlâkının güzelliğine, ilimine ve irfânına rağmen bu kâmil insânın her istediğini gerçekleştirmeye gücü yetmez. Kendi arzusu üzere kâr etmek elinden gelmez. Onun için kendi arzusunu ve tercihini bütünüyle terk etmiştir. Âlemde isteksiz olup

Hakk'ın murâdını arzularak hareket etmiştir. Bu kâmil insân ahlak ve irfân yönünden kâmil ve hünerlidir. Ancak istediğini meydana getirmede güçsüz ve kusurludur. Peygamberlerin, velîlerin, padişahların, zenginlerin murâd ettikleri ve etmedikleri nice bin iş meydana gelmiştir. Bu açıklamadan bâriz şekilde belli olan durum şudur ki bilgili âlim, bilgisiz câhil, yönetilen halk, yöneten sultan kim olursa olsun bütün insânlar isteklerini gerçekleştirilmede güçsüz ve işlerinin tedbîrinde ne yapacağını bilmez şekilde şaşkındır. İsteksiz olan rahat ve mutlu, isteklerle dolu olan ise başı dönmüş gibi şaşkındır. Bu kâmil insân hiç kimsenin kendi isteğini meydana getirebilme gücüne sâhip olmadığı, çalışıp çabalayarak veya gayret edip zahmet çekerek o gücün ele geçemeyeceği gerçeğinden haberdârdır ve herkesçe bilinmeyen bu sırrı çok iyi bilmiştir. Bu sebeple tedbîrli olmaya çalışmayı ve herhangi bir şeyi istemeyi terk etmiştir. Tamâmen Allâh'a güvenme ve işleri O'na havâle etme yolunu tercih etmiştir. İtiraz etmeden teslîmiyet gösterip Hakk'tan gelen ne varsa hepsinden hoşnut olmayı âdet edinmiştir. Her türlü korku ve üzüntüden alâkasını kesip hür olarak iki cihân mutluluğuna ermiştir.

On Yedinci Fasil: Bu kâmil insânın böylesi tefvîz ve teslîme sâhip olmasıyla içinde bir tedbîr ve istek duygusu kalmadığından, işlerin sonunun nasıl olacağına dâir bir açıklık ile haberdâr olmadığından ve kâinattın hiçbir zerresinin Hakîm ve Rahîm olan Allâh'ın sâhipliğinin hâricinde bulunmayışından dolayı onun tüm hareketleri, hareketsizlikleri, susuşları, konuşmaları hep Allâh içindir ve o her durumda işâret ile yürür. / İlhamı idrâk etme kâbiliyeti husûsunda ârifin istidâdı bulunursa, Hakk'ın emrini iletmede her zerre ona işâretler sunan bir Cibrîl olur./ Bu kâmil insânın tüm işleri düzenli olup her işi rast gider. (Olumsuz görünen her durumda saklı olan güzel hâl bilinince o olumsuzluk küçük kalır ve) bu kâmil insân her bir küçük şerde bir büyük hayr görüp her bir zararda nice fayda bulur. Zîrâ Hakk Teâlâ, Bakara Sûresi 216. âyet-i kerîmesinde “Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz” buyurmuş ve işlerin sonucunun hayır mı şer mi olacağını insânların bilgisi dâhilinde bulunmadığını duyurmuştur. Bütün olarak bir hayr barındırmayan hiçbir cüz'î şer bulunmadığı yani küçük şerde büyük hayr saklı olduğu Hadîs-i şerifte de bildirilmiştir. Bu kâmil insân bu sırra da ulaşmıştır. Dünyâdaki tüm işleri Hakk Teâlâ'nın murâdına uygun, hüküm ve hikmetine mutâbık bulmuştur. Azîz ve Hakîm olan Allâh'ın takdîriyle mutlu olmuş, onun hükümlerine

teslîmiyet ve rızâ göstermiş, onun işlerine itâatkâr bir hâl ile boyun eğmiştir. Gönlünü arındırıp yalnızca Hakk'ı anar vaziyette zihnini toparlamış olarak Hakk'ın huzûrunda hâzır bulunmuştur. Asla bir tedbîr, tercih, kasıt ve isteği kalmayıp bütünüyle gitmiştir. Tüm arzu, duâ, ricâ, beklenti ve gücenmeyi ortadan kaldırıp kendi murâdını Allâh'ın murâdında yok etmekle nefsine karşı ölü gibi olarak aşkın diriliğini bulmuş ve kalbinden içeri gitmiştir. O, En'am Sûresi 122. âyette geçen "Ölüyken dirilttiğimiz kimse" âyeti kerîmesiyle "Ölmeden evvel ölünüz" hadîs-i şerif emrini cân ile tutmuştur. Kâmil insanın canlı olduğu zannedilmemelidir. O ölmüştür ve bedeni rûhuna mezar olmuştur.

Şu yedi beyt ile bu risâle tamamlanmıştır; Hakikat sırrını keşfeden ve bilen kişi kâmil velîdir, âlimlere yakışan olgunluk ve üstünlük ona âittir ve o hem ilmen hem irfânen akıl ehlinin üstündedir (ki o sadece aklıyla değil kalbiyle de bilendir.) / O velînin sadece istişâre ettiğini zannettiğin konuşmasında bile, eğer anlayabilirsen nice manâlar, işâretler ve müjdeler bulunur. / Böyle kâmil olanın sözleri saf ve katışıksız olarak hikmet doludur. Onun huyu ise kendisi muhtaçken bile elindekini başkasıyla paylaşacak kadar cömertlik ve şefkattir. İşi gücü halka hizmet etmek olduğundan dolayı hizmetle gönül almak neticesinde herkes ona dost ve kardeş oluvermiştir. / Aşk ehli olan o kimse ki gönlünde dostu bulmuştur ve aşk şarabıyla dolmuştur. (Ayık değildir ama onun hâli; bilinen sarhoşluk değil aşk sarhoşluğu olduğundan dolayı) ziyâretine gittiğimizde o sarhoşluğuyla bizi ihyâ edip ayık hâle getirir, ölü kalplerimizi canlandırır. / (Muhabbet önce onunla başlar ki o kâmil velîyi seveni; önce o kâmil velî sevmiştir ve onun tarafından sevidikten sonra kalbe olan haller olmuştur.) O kâmil, cezbe ve hoş hâli bulduğu için boş sözlerden bütünüyle geçmiştir ki bu, muhabbet hâlidir. Kalpte önce muhabbet yerleşmiş, sonra nice mânevi haller olmuştur. / O kâmil de bu hâl içerisindeyken (Mevlâ'nın onu kendisine yakınlaştırmasıyla) rabbânî cezb ona ulaşmış ve o, rûhânî mi'râc eylemiştir. Halk onu cismen insân olarak görürken sen onu aşkın ta kendisi ve kaynağı olarak anla. / Ey Hakkı yollar birer engel olmuşken, sen aşkı (uzaklarda ve yollar ardında aramayıp) hemen kendi içinde saklı bul ki biz besbelli o aşktan var olduk ve böylece âlemler bizim içimizde var oldu.

Vatana Övgü / Hasan Kal'ası: Kutlu bir mekân ve tüm lezzetlere kaynak olan Hasankale'nin suyu güzel, havası ve kışı mu'tedil olduğundan sanki İrem'den bir izdir. Değirmenleri, şifâli suları pek hoştur ve akarsularla bezenmiştir. Bostanları ve

bağları, güzel ağaçlarıyla çok güzeldir. Sağlam ve zorlu toprağıyla kuvvetli bir kahraman gibidir. Yerinin yüksek ve üç yanının düz, açık olmasıyla sanki bir pâdişah tahtıdır. İnci gibi dizilmiş burçlarıyla Hasankale uzaktan bile bellidir. Tamâmen güzellikle dolu bu diyâra buranın baharı da hayrandır. Sadece zâkir insanlarıyla değil gündüz kuş, gece kurbağa sesleriyle ne güzel bir tesbih mekânı ve zikir yeridir. Âşıkların gülü olan Hasankale'yi seyre dalmak için nice âşıklar etraftan buraya gelir. Burada bulunan şifâlı su ve çermiklerle safâ süren gönül ehli bu diyarda böyle memnun ve mesud iken Hasankale de acib bahtiyâr olarak murâdına ermiş, (gönül ehline mekân kılınmakla o da) kamurân olmuştur. Bizim ise çoğu hayallerimiz ve nice arzularımız gerçek olmaz belki ama (ecdâdımız vesilesiyle Rabb'imizin vatan olarak nasîb ettiği mekan olan) bu Hasankale bize hediye olarak yeterli olmuştur. Kabirleri âdeta velîler yatağı olan Hasankale cennet bahçesi gibidir. Halkı güçlü, cesâretli, cömert, nâm ve şân sahibidir. Tüm ahâlisi zekî, irfan sahibi ve zarif olan bu mekan aşk ile doludur. Ağır, uslu, hoş huylu, itâatkar insânlarıyla emniyet ve güven içinde bulunan Hasankale, kiminin vaâz dinlediği, kiminin ders okuduğu müslümanlarla doludur. Edepli, utangaç, nâmuslu kadınları sanki inci inci nar parçası gibidir ve saklıdır. Bu mekân bir ayna gibi yansıyarak iyilere karşı pek iyi, yaman olanlara karşı pek yamandır. Ey Hakkı gel sen de huzûru burada bul çünkü Hasankale tam bir gönül huzûrudur.

İmkansız Hayaller: Akan bin dere bir araya gelip bir kayabaşından dökülse, keskin barut dolu bin bir büyük top ile bir elden ateş vurulsa, yüz bin davul bir araya gelip aynı anda çalınsa, yüz bin tane kazan bir dağ başından yuvarlansa, bin küp satın alınıp bir kayadan salınsa, şarkı söyleyen bir çok kişi aynı anda ses kaldırırsa, çeşitli düdüklemlerle ses çıkaran erganun çaldırılrsa, dünyâ şimşeklerle ve gök gürültülerinin sesleriyle dolsa işte o zaman seyr eyle sen gümbürtüyü.

Şeyh Mustafa Bin Şeyh Abdulkâdir-i Sâni'ye Medhiye (Bitlisli Rıdvan Efendi-Sene 1178) : Gitti cihandan, göçtü fenâdan şeyhim benim şeyh Mustafa. O ki âlemde duyulmuş, bilinmiş bir nûr idi. Bir yanardağ gibiydi ki içi yanıp kaynarken dışardan setreder, belli etmezdi. Tillo onun vatanıydı ve o zamânın sultânıydı. Dedelerinin nesli hep velîlerden oluşan şeyhim ilim irfan sahibi, kerem kaynağı ve vefâ deniziydi. Derecesi yüksek şeyhimin zikri Allâh'ı methetmek idi. Kâdirî ve Arap neslinden olan şeyhim zerâfet ve edep kaynağı olarak Tillo'da parıldayan bir ay gibiydi. Beğenilip kabul gören huzur kapısıydı. Nice ilimlerden haberdâr olan

şeyhim tertemiz ve vesveseden uzak idi. Resmî bir makâmı, mevkisi yoktu. Oluşturduğu medresesinde geçer akçe para değil muhabbet idi. Gül yüzlülerle dolu bir gül bahçesi oluşturdu. Gül yüzlülerin ilim ile orada kararlı ve devamlı kalabilecekleri bir mekân olarak yaptırdığı büyük medrese bize ondan yâdigâr olarak kaldı. Cân kuşu kafesten uçtu ve yedi kat semâyı seyreyleyip Adn cennetinde kuş yuvası gibi mesken tuttu. Gavs İsmâil'in soyundan gelen, bize rehberlik eden, hüzünde veya sevinçte sözleri hep selsebîl suyu gibi tatlı ve latif olan şeyhim, Şeyh Mustafa bekâya yönelip fâni dünyâdan göçtü. Cihânın târihini bilen ve nakleden, geniş ilmiyle öğrenci okutan, değeri büyük bir müderris olan, mekânı (başka yerler değil) sadece bu tekke olan şeyhimin muhabbeti sonsuz idi. Aşk yolunun yolcularına manevi şerbetler sunan şeyhimin irşâdını arzu eden misâfirleri, onun mânevî ikramlarını gönülden isteyen, iştiyak dolu kimselerdi. Vâde dolunca avcının sesini işitip ecel bardağından zevk u safa ederek içti ve bu dünyâdan göçtü. Yüz bin salât ve selâm halkın en faziletlisi olan şeyhimin rûhuna olsun. Maksadım, affıma senin vesîle olmandır şeyhim benim şeyh Mustafa.

Evlilikten Sakındırma: Zekî kimse odur ki eve eş getirerek inleyip sızlayan birinin figânını dinlemek zorunda kalmaz ve çoluk çocuk görmekle düşmanlarından inler gibi inlemez. / “Kadınlar nasıl bir avcıdır ki erkekler dağ olsa yine de onu eğerler (ve istediklerini eşlerine yaptırmaya mecbur ederler)” denilmiştir. (Konuşma ve ifâde yetenekleri daha güçlü olduğundan genellikle herhangi bir tartışmada gâlip olan kadınlar olur.) / Yine denilmiştir ki “Mahrem olmayan bir kadınla erkek yalnız kalmamalıdır. Aksi halde şeytanın tercümanlığına gerek kalmaz”. / Ey özgür rûhum senin gücün var olduğu müddetçe yalnız kalmayı tercih edip evlenmeyi ertele ki dünyâyı talep eden biri olmayasın, dînini talep etmedeki iştiyâkını rüzgara kaptırmayasın ve ihtiyaçlarını karşılayarak geçindirmen gerekenlerin artmasının derdiyle rezillik çekmeyesin. / Bu zamânın kadınlarının çoğu ziyânla dolu olup yaptıkları iyiliği sürekli hatırlattıkları, kendilerine yapılan iyiliği hemen unutmalarına rağmen (gerçekleşmemiş küçük taleplerini uzun zaman geçse dâhi unutmadıkları), ancak başka konularda zihnen unutkan oldukları için onlardan yüz güzelliği en çok olana bile kavuşmaktansa güzelliğinin hayâli ile kalmak, kalbe ve câna bin kat daha aziz, daha tatlı, daha şirin, daha hoş, daha üstün, daha zararsız, daha güzel, daha iyidir. / Denilmiştir ki; “Gönül hayâl ile teselli olur, kavuşmaya meyletmez. Ârif olan, gönlünden başka bir yâr olduğunu hayâl bile etmez”. / Mutlu o kimsedir ki

hayâl etmekle huzûr bulur, murâdına kavuşur. Şekâvette bulunan ve mutlu olamayan ise murâdını gerçekleştirme zahmetinde kalır. / Gönül sevdiğini hayâl etse huzûr bulur ve onu hatırlayıp anmakla kavuşmuş kadar hoşnut olur. (Dünyevî sevgilerde kişi, kavuşabildiği ölçüde mutlu olabilir. Hakîki sevgi de ise gerçek dostu, asıl sevgiliyi hatırlayıp anmak gönül huzûru için yeterlidir, gönül hatırlayıp tezekkür eylediği ölçüde lezzet bulur.) / Benden uzaktır ve câna mahremdir kız hayâli. Gönümde en yakın olanım; benim asıl dostum, yârenim ve yârimdir. / Helâl şehvetin azâbı, evlâd u ıyâlin çetin meşakkatine katlanmaktır. Haram şehvetin bedeli ise (nefse kölelik sebebiyle) işkenceler ve kelepçelerdir. / Çok amel işleme telâşını bırakarak düşünmeyi sürekli tekrarlamak sûretiyle kendini tefekkürde dâim olduğun bir hâle getir. Böylece her lezzeti; sürekli anıp hatırlamak sûretiyle berâber olduğun dostundan bil. / Her güzelden geçmişim ki yanan yürekleri çekenlerin hayrânı ve gönül ehlinin gönlünü alanların gece gündüz yârânyım. / Ey gönlüm şehveti bırakıp (gerçek dostun rızâsı için) üstün gayretinle cehd eyle çünkü dünyâ ehli her neyi istiyorsa bana lâzım olan o değildir. (Bana lâzım olan, Hakk'ın rızasıdır.) / Nutfeden şevk, ondan da aşk hâsıl olur. O aşk, rûhun kanadı olup uçarak Hakk'a vâsıl olur. / Hakk aşkından gayrısı şeker bile olsa bil ki zehirdir. Hakk'ın dostluğunu terk edip şehvâta gitmek kahırdır. / Ey Hakkı, Allâh'ın rızâsı için ten lezzetlerini terk etmek sûretiyle sergilediğin bu fedâkarlığımı ve gayretini; bir karz-ı hasen olarak (karşılığını sonra almak üzere) ödünç verip gör ki Rabb'in seni sever ve gönlündekinin iki katını verir. (Nefsinle mücadelendeki hiçbir fedâkarlığı karşılıksız bırakmaz.) / Vücûd aynasından dışarı zâhir olan hâl, rûhun benzeridir ki güzellerin hoş görünümü de rûhun güzelliğinin aksetmesinden kaynaklanır. Hal böyleyken sen de bütün içtenliğiyle rûhun güzelliğine tâlip olarak, değersiz bir hiçlik olan ten güzelliğinden geç. O rûh güzelliği, rûhun güneşi hâline gelse tüm ufuklar mest olarak ışıl ışıl aydınlanır./ Gerçi kadınlar gönlü hemen etkileyip çekecek kadar hoş, süslü ve ziyetli olsalar da onlar aklen ve dînen noksan sayılacak davranışlarda bulunurlar./ Sakın ey akıllı insân, sakın! Olgunluğa erdiysen noksanlıklarla dolu olanla yâr olma./ Noksanı çok olan nâkıs kimselerin nice ay ve yıl maskarası hâline gelip onların sihrine, insânı aldatan büyüüne kapılması kemâl ehline hiç lâyık olur mu? / Cânının yakasını nefis eline niye kaptırasın ve şehvet ateşiyle cânını ne diye yakasın? / Nutfe, can verip yaşamayı lütfeden yüce Allah'ın insan bedenine yerleştirdiği (içinde hayat saklı) bir mayadır. O mayadan oluşan beden ise, iyi bir binici durumundaki rûha denk gelen hızlı, tehlikeli ve çetin bir attır (ki onu her yere götürerek düşürebilir.) /

(Sen atlı bir sultansın ve bedeninin senin atındır.) Beden atını (nefs kırbacıyla) topal ve perişan etme ki ibâdetlerini ve kulluğunu yerine getirip Hakk rızâsını kazanma yolunda o bineğin olmaksızın yol alamazsın. / Rûh, güzelin hayâline meyletme kanadıyla uçarak yüce yönere yükselir. / Hayâle duyulan muhabbet, rûhun kanadı olur ki o kanat, nutfeden var olur. / Cimâ‘, rûhun kanadını kırar. Halk ise onu menfaatlenmek zanneder. / Erkeğin ve kadının isteği beraberlik iken âşıklar için kadından maksat ise hayâl etmektir. / Görünüşe ve sûrete meftûn olanların kiblesi kadın olmuşken gönül ashâbının yöneldiği ise iyiliklerin ve ihsanların sâhibi olan Hakk Teâlâ’dır. / Gönül aynanı, dış görüntüden ibâret sûretleri aktarıp yansıtmaktan arındır ve böylece onu, (nice sırlar yansıtan) mânâların aynası eyle. Tâ ki derûnun Hakk’ın nûruyla dolup parlasın ve içinde inciler saklanan mücevher kutusu misâli rûhun ma‘rifetten incilerle dolsun.

Nasihât-nâme: Ey cân, gönül ile dil arasında yol olduğu için yumuşak söz söylemek sûretiyle sen de hoş sözlerle karşılaş. Acıtıp inciten söz söyleme, yumuşaklık ile dol, güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey cân. Beş vakit namazı vaktinde edâ et. Eşinin söylediği sözden dışarı çıkmayıp mutluluğa eriş ve o hangi yolu gösterip ne tavsiye ederse o yoldan ilerle. Her işinde büyüğünle istişâre et ve danışmaksızın sadece kendi aklına uyan kişinin pişmanlık yaşayacağını bil. Büyüklerinin sözünü dinleyip zorluk çıkarmadan nasihatleri hemen uygula. Verdiğin sözü yerine getir. Hiçbir işi kimseye zorlaştırma ve hiç bir işi gözünde büyütüp zor olarak görme. Azîz senin büyüğün olduğundan ona rağbet göster. Sakın naz etme ve hizmetlerini çoğaltıp arttırarak güzel hizmette bulun. Sözünü dâima az tut ve sana emânet olan sırrı açıklamayıp sakla. Nâmahremlere bakmayıp uzak ol. Ailenin hoşnutluğu ile mutlu ol. İstekleri, bitmeyen beklentileri terk edip söylenileni yerine getir ve doğru yolda giden bir kimse ol. Dilini muhafaza edip gıybet etme ve bir söz ile bir gönül yıkma. İnsânların sırrını insânlara anlatma. Güzel sözlerle gönülleri hoş et ve sessiz kalıp susarak başkalarının ayıplarını ört. Gücün yeterse Hakk’a yakınlığı keşfet. Kula hizmet etmek Allâh’a ibâdet etmektir. Hakka riâyet göstermen kusurunun affedilme sebebi olur. Sabır ve kanâat gösterebilmek Hüdâ’dan gelen lütuftur. Seni lütfuyla yaratan ve insânlara baş tâcı eden Allâh senden râzı olsun. Güleç yüzünü görenler huzûr bulsun ve sözünü dinleyen gönüller dinlediklerinden lezzet alsın. Allâh’ı seviyor olmandan şunu anla ki senin O’nu sevmenden önce O seni sevmiştir. Sen ey Hakk’ı seven (evlâdım), hep bahtiyâr ve mutlu ol. Sakın kimseye ağır söz söyleyip incitme. Vurup

kırma ve sen de kimseden incinme. Hiçbir konuşmada kendini övme. Hanîfe hanımın atası Hakkı der ki, ey kızım hep Kur'ân oku. Güleç yüzlü, güzel sözlü ol.

İnsânlar önemseyip takip ettiğim kimseler iken ve insânlar bana rağbet ederek tâkibimdeyken artık onlar benim alâkam olmayan yabancılar olmuş. Gönlümde sevdiğim ise sırlarımın mahremi olmuş.

Sırların Mahremi: Bu yirmi beyt İbrâhim Hakkı'nın (Allâh ondan râzı olsun) Mahremu'l-Esrâr'ıdır. Dışıma yansıyan iç âlemimdir. Tüm hallerim bâtınımın gereğidir. Bâtınım hâkimdir, nefsim ve bedenim ise onun mahkûmudur. Bâtınım yârimdir, benim gayrım ise (vehmim, boş ve aslı olmayan benliğim, düşmanlıktan ibâret cismim ve) bedenimdir. Herkesten merhametli olan dostum rûhumdur, düşmanım ise (aslı olmayan bu boş varlık iddiâm ve) cismimdir ki o histir bu şeytan beden. Cismin, Rahmân'ın rahmeti olduğu; anlaşılması güç ve gizli bir sırdır. Oysa bedenim şeytânî benlik kuruntusu olduğu açıkça bildirilmiş kesin bir iştir. Nasıl ki tüm melekler Hz. Âdem'e secde ederken iblis ona düşman kesilip (benliği ile) nankör olmuştur. Hem bu beden memleketinde tüm a'zâlar, organlar, güçler ve hisler rûha boyun eğip itâat etmişken sadece (benlik iddiâsındaki) vehim ve vesvese veren o vâhime, itâate râzı olmaktan geri durup sakınmıştır. İsmi sinsî vesveseci olan o vâhime, insanların sadırlarında yer edinmiştir ki onun baştaki mekânı beyin iken kalplere de yol bulmuştur. İnsân rûhu âlemin efendilerinin efendisi iken (benlik iddiasındaki) vehme kul olmakla nefsi emmâreye dönüşmüştür. Vesvese veren o yalancı vâhime, insânlara hayaller gösterir, her imkansız ve olmayacak şeyi mümkün zannettirecek haller sunar. Her bozuk fikir, tuzak, bâtil inanç, üzüntü, korku, tehlike, kötü zan, fesad, hıyânet, ihânet, kin ve hîle, düşmanlık, yalan, yorgunluk, usanç, gönüllerdeki vesveseler ve sıkıntılar, bunların herbiri hep ondan gelir. İşte buna karşılık iyiliği emredip kötülükten sakındırmak için nice peygamberler geldiler ve o yalancı düşmanı kelepçe ve bağ altına aldılar. O yine de her ân ümmetleri taştan taşa çalabilmek için çaba sarfeder ve nefsinin bilmeyen avâmı tuzağına kaptırır. Ey Rabb'im sen beni bu hallerden ve (asılsız benlik iddiâsındaki) vehmimden âzâd eyle ki seni sırrım bileyim ve kimseye muhtaç olmayayım. Hâricî hiç bir meşgûliyetim olmasın, kimseye karşı korkum ve ümîdim kalmasın, senden başka bir kimseye veya bir şeye sığınma ihtiyacım bulunmasın. Ey Rabb'im bana zikir, hayret, hakîrlik, mütevâzilik, fakr ve fenâyı lütfeyle tâ ki seni gönül tahtının Rahmân'ı bulayım. Bağlılıklardan, bağlanmalardan uzaklaşıp onları hükümsüz

bırakarak sana yaklaşayım ve ikilikte kalmaktan kurtulayım. Tüm eşyâyı olduğu gibi seyredeyim, vehm ve vesvese duymayayım. (Kendimi şimdiden ölmüş bilerek öteki âleme hazırlanmakla, öbür dünyadaki saâdetin bu dünyadan sağlandığını idrak etmekle, hayatın bu dünyâdan ibâret olmadığını farkındalığıyla ve daha nice sebeplerle) iki cihânı farklı değil, bir göreyim. İki cihânı iki farklılık sanmak veya biri iki görmek gibi bir şaşılıktan kurtulayım. Âlemi de, başlı başına âlem olan insânı da kendi içimde bularak tenhâ kalayım. Vahdete ermekle, dalgaları bu eşyâ olan varlık deryâsına varayım ve ben deryâ ile deryâ olayım, o deryâda kaybolayım. Ey Rabb'im sen bu Hakkı kulunu alıp vahdet deryâsına salarak ehl-i hâl eyle ve sırların mahremi kılarak bu cânımın lisânını lâl eyle.

Üç Lisanda Beyitlerin Türkçe Kısımları: Rûhumdan gayrı olarak (bedenime âit) ne var ise o, zararım ve ziyânımdır. Benim için zararlı olan, gönlümün ve rûhumun hâricinde olanların tamâmıdır. Ta kendim olan özüm, (gönlüm ve rûhum) benim gerçek süsümdür. Süs olarak bana cismânî dış görüntüler değil içteki öz yeter. Benlik kuruntularına ve bedenen varlık iddiâlarına dalmak, dehşete düşerek korktuğum şeylerdir. Gerçek korkum işte bu aslı olmayan evham mahsulü boş benlik kuruntularından kaynaklanır. Cismânî olmayan özüm sevdâmdır, sevdâm özümü kuşatmıştır. Kalbim birikimimdir, doluluğum tende değil kalbimdedir. Rûhum (benlik ve beden karanlığına karşı) güneşimdir, güneş gibi beni aydınlatan rûhumdur. Aşkım uzun uzun yazdıklarımıdır, bana uzunca ifâdeler yazdıran işte bu sevdamdır. Sırrım, (dışta değil içte gizli olan) kalbim ve iyi amelimdir, bir iyiliğim varsa saklanması gereken sırrımdır. Rabb'ime olan muhtaçlığım övünç kaynağımdır, faziletli yanım O'na muhtaç olup hep O'ndan isteyişlerimdir. O'nun hakkını yerine getirmek benim üzerimde bir haktır. Benim iyi kötü hak ettiklerimi elbet önüme çıkaracak olan da O'dur. Bu Hakkı kulunun hak ettiği ne ise o zaten verilmiştir. (Bana lââyık olan, bu kişi olmak ve böyle bulunmaktır. Her ne olduysa, en hak ettiğimiz ve en olması gereken şekilde olmuştur. Bulduğumuz hâle getirildiğimize göre, hak ettiğimiz demek ki zaten buydu ve en olması gereken oldu.)

Hayretnâme: Kalbe giden yol hayreten, alçakgönüllülükten, muhtaçlıktan ve yokluktan geçer. Gönül âleminde aşk ile cân; güneş ve ay gibidir. (Ayın, güneşin ışığını yansıtması gibi cân da aşkın ışığını yansıtır.) Hayrete, hakîrliğe, muhtaçlığa ve yokluğa erebilmiş olan mutlu kişi aşk ile gönülde her gün yeni bir bayram yaşar. Hayret ve hakîrlik ile o kimse ki fâni ve fakîr olur, gönül yalnızlığında aşk ile onun

cânı kıymetli ve şerefli olur. Hakkın yarattıkları ve lütufları karşısında hayret ve hayranlık duyan, içten içe nefsinı kınayarak kendini hakîr gören, Rabb'ine muhtaç olduğunu idrâk eden, hiçliğinin ve yokluğunun farkına varan kişi bir gül bahçesi olan gönülde bülbül olup aşkı vafeder, aşkı anlatır. Hayret, hakîrlik, fakr ve fenâ içinde yok olan kişi gönül cennetinde aşk ile dâima var oldu. Hayret, züll, fakr ve fenâda emân bulan kişi, bir sır olarak gönül tahtında Rahmân'ı bilir. Hayret, hakîrlik, muhtaçlık ve yokluk gönülde tamâm olduğu için Hakkı artık cân ile cânânı farklı değil bir ve aynı bulur. (Hayret, züll, fakr ve fenâ kemâle erince seven sevilen ile aynileşir.)

Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Ey gönül bil ki safâ, hayrete varmakla gerçekleşir. Aklın cefâsına ne bugün ne de başka zaman sakın kapılma. Çünkü cânın, cânânın, dostun evine açılan kapı gönüldeki hayret hâlidir. Bu yüzden kâmil kimsenin gönlünde her şeyden öncelikli ve önemli olan şey hayret ve hayranlık hâlidir. o hayret hâlinin en güzel kaynağı ise (yaptığın iyiliği, kendine yapılan kötülüğü, benliğini, varlığını, bilgi sâhibi olduğunu) unutmak, bilmemek ve muhtaçlık ile yokluğu tatmaktır. O hayret hâlini iyice süsleyip güzelleştiren şeyler ise; tam doymayarak açlığa devam etmek ve aklın vesveseleri ile varlık davâsı gütmeyi ortadan kaldırıp yok etmektir. / Ey gönül telâşa ve sabırsızlığa kapılmadan sâkin olarak edep kıl çünkü sen kudret elindesin. Bil ki tüm sözler ve fiiller hep O'ndan iken sen başkalarından zannederek insânlara karşı öfke ve dargınlık içindesin. / Her şeyin sâhibi ve idâre edicisi O olduğundan dolayı sen O'ndan gelen her ne ise hemen âmâde ol ve her murâdını terk edip akıl ve düşüncenden âzâde ol. / Ey harf bilgisi ve ilmi olan kişi, "Ha" harfi, Allah'ın varlık sıfatının senin alıp verdiğin nefeslerine tesir ederek saklanmasıdır ki (farkında olarak veya olmayarak "Hû" sesiyle) alıp verdiğin her nefese hep o harf esâs olmuştur. Bu harften haberdâr olmakla; nefesler sâyesinde her âna o harfin saklanmış olduğunu anla da Hakk'a şükret. / Nefeslerine Hakk'ın varlığını anlatan "Ha" harfi esas olduğu için "Hû" çeken her bir nefesini dinle de böylece Hakk'ı bilen bir kimse ol. Hakk'a varan yollar mahlukatın nefesleri adedindedir. O'na varan bunca yol varken sen de O'na ulaşır her ân O'nunla olarak gönlünde sır sakla. / Nefeslerinin kıymetini bilen ârif, bir ânını dünyâya değışmez. O hâl ehli olduğundan "Hû" demekle ileriye yönelik endişelerden kurtulur, yarın kaygısı taşımaz ve gam yemez. / (Telaşını yaşadığın dünyâlık işlerini artık bitirip fânî işlere karşı kaygısız hâle gelerek) gönlünü düyâlıklarla olan

alâkalardan arındır ve boş laf konuşmaktan yüz çevir de hû kuşu misâli her ân “Hû, Hû” diyen nefeslerini lâl olup konuşmayarak dinle ki o nefeslerdeki “Hû”yu her ân fark edip sürekli Hakk’ı zikretme hâli ile Hakk’a vuslat ayân olur. / Mâdem nefeslerde ki “Hû”, Hakk’ın varlığına işaret eden hüviyyet “Hâ”sıdır öyleyse insânlara o nefesleri aldırıp verdiren ve insanların nefesleri vesîlesiyle bile varlığından haberdâr eden Hakk’ın kendisidir. / Hakk’ın varlık sıfatına işaret eden “Hâ” harfiyle nefesler O’na “Hû” der imiş. Alınıp verilen her nefes O’ndan yana giden gönülden bir yol imiş. / Allâh’ın varlık sıfatının gizlendiği nefeslere “Hâ” harfi esâs olmuş. O’nunla olan kişi her ân O’nun dostluğuna kavuşmuş. / Ey gönül hemen emîn ol ki sana senden yakın olan Hakk Teâlâ’dır ve senin nefeslerinin esâsına mahsus olarak kalan bu “Hâ” harfi bil ki O’nun varlığının işaretidir. / Ey Fakîrullâh’a hayranlık duyan fakîrî, her nefesle “Hû” dediğin müddetçe dâima gönülden akan güzellikleri mey gibi iç. Nefes aldığın ânların her biri vahdet şarabıyla tamâmen dolu kâsedir ki gönülden yudumlayarak sen de o mey ile dol. / El-Evvel O iken koca âlem denilen şey nedir ki sonuçta sonradan var edilmiştir. El-Âhir O iken âdem dedikleri nedir ki sonuçta insân yok olmaya mahkumdur. Tüm manâların gizli yönünü, aslını, iç yüzünü ve esrârını bilen El-Bâtın, O Hakk Teâlâ iken manâ denilen nedir ki sonuçta hiçbir şeyin iç yüzünü Hakk Teâlâ bildirmedikçe kimse bilemez. Varlığı her şeyde zuhûr etmiş olan Ez’Zâhir O iken sûret ve görünüş denilen şey nedir ki kalp gözüyle bakanlar her yerde Hakk’tan zuhûr eden izler görürler. / Küfre düşen, ni’mete karşı nankörlük etmek isteğine meyilli olduğundan dolayı, doğru olan her şey ona kötü görünür. Kabullenmeyip inkâr etmek; biri hak, biri bâtil olmak üzere iki çeşittir (ki hak olmayan fikirleri kabullenmemek, uygun ve doğru olan bir kabullenmeyştir. Doğru olmayan inkâr ise hak olanı örtüp saklamak ve kabullenmemektir. Kabullenmemenin uygun ve doğru olduğu bir husus da benlikten geçerek kişinin kendi varlığını setr edip görmemesi, kabullenmeyip yok sayması, reddedip tanımamasıdır. Ayrıca hakkın inkârı ve bâtilin inkârı şeklinde iki inkâr vardır ki hakkın hak olduğunu inkâr etmek yanlış olduğu gibi bâtilin bâtil olduğunu inkâr etmek de yanlıştır. Var olana yok denilemediği gibi yok olana da var denilmemeli ve varlığından söz edilemeyen benlikten sakınılmalıdır. Hakkı inkâr etmemek yetmez, batılı kabullenmemek de gerekir ve hakka hak diyen bâtila da bâtil demelidir. Var olmayanı var kabul etmek ve bâtilin bâtil olduğunu kabullenmemek; hakîkati saklayıp ketmetmek demektir. Benlikten ve varlık davâsı gütmekten sakınmak da hakîkati örten örtüden kurtulmaktır.) / Hakk’ı inkâr eden, “Hakk var”

demez ve benliğini hiçe sayarak varlığını setr etmeyi kabullenmez. Hakkın hak olduğunu gizlemek; “Kendi varlığını, ‘Hakk var’ sözüyle kapatıp gölgede bırakma” diye fısıldamaktadır. Bâtılın bâtıl olduğunu kabullenmemek ve bedenın fâniliğini reddedip kendini üstün addetmek de hakîkati örtüp saklamaktır. (Biri, hakkın varlığını gizleyerek kendi varlığını ortaya çıkarmaktadır. Öbürü de kendi varlığını ortaya çıkarma çabasındayken hakkın varlığını yok sayıp görmezden gelmektedir. Nankörlük ederek hakîkati setredip kapatmak ve ketmeylemek bu sebeple iki çeşittir.) / Benliği yıkıp bâtılı yok etmen sebebiyle kalbine açılan hâllere dal. Bâtılı paramparça etmek sûretiyle hakîkatin zuhûratına ulaş ve (haksız saldırı, şahsî hakâret, sövme, dövme, başa kakma, kınama gibi hâllerden sakınarak bâtılla lâyıık olduğu şekilde mücâdele etmen sebebiyle ulaştığın) o zuhurâtı zevk ile temâşa et. / Tüm işler Allah’ın izni ile gerçekleşir. Kazâ ve kader hep bu manâ iledir. / Merkebe binici olan kişi merkebi göremeyip hep onu arar. Ne zaman ki binekten inmeyi ve yaya olmayı nefesine kabullendirir, o zaman aradığı merkebi önünde bulur. (Aradığın sendedir ve uzakta aradığın aslında kendi içinde saklıdır. Ne zaman benliğinden geçip kendinden uzaklaşırsan işte o zaman binicinin aradığı bineği binekten inmek sûretiyle bulabilmesi gibi sen de aradığın dostu uzakta değil kendinde bulursun.) / Aslını bilmeyen gönül bir mâtem evidir. Eğer aslını bilirse o gönül yüce arşa dönüşüverir. / Hakk Teâlâ Kaf Sûresi 16. âyette “Biz insâna şah damarından daha yakınız” buyurur. Sen ise O’nu cismâni benlik kaygıların ve vehmin ile uzakta ararsın. / (Hayât veren Allah’ın Hayy isminin sırrına eren ve hayât suyundan içen) Hızır aleyhi’s-selâm gibi hayat suyunu beden karanlığında ara (ki hayât suyu zaten karanlıkta saklıdır ve sen karanlığa, zulmete batmış olsan da senin varlığını var eden) Mevlâ sana şah damarından daha yakın olduğundan onu uzakta değil kendinde ara. / Ey gönül senden sâdır olan bu güzel sözleri söyleyen zannetme ki kendi lisânındır. Bu sözleri söyleyen; sana bunları ilhâm eden ve senin kalbinde bulunan zâttır. / Mü’minin gönlü, (yere göğe sığmayıp mü’min kulunun kalbine sığan) Allâh’ın evidir. Bir mü’mine âit olan o kalbin kırılmışlığını telafi etmek, düzeltmek, sevindirmek en önemli ve güzel işlerdendir. / Ey benim rûhum, ey benim gözüm olan efendim, benim bu gönlüm seni gayet beğenmiş ve hoşnut olmuştur. / Ey gönlünüm aydınlığı olan; kimse bilmez ki sen benim neyimsin. Sen sinemin saâdetine ve kalbimin neş’esine gönlümün aydınlığı olarak ışık tutanımsın. / İnsân dediğimiz varlık, O yüce zât-ı pâkin mazharı ve delîllerinin görüldüğü yerdir. Açıkça belli ki “O işiten ve işâret edendir” sırrının ve delillerinin kendisinde saklı bulunduğu

farklılıklar, bir süre görünecek kadar var olup sonra yok olanlar, oluşum ve bozuşumlar; dalgalar gibi değişip durarak varlık denizine gidip gelse de o artıp eksilmeyen tek bir deryâdır. / Âlem dalgalardan ibâret olduğu için iki farklı zamanda aynı kalmayıp her ân yenilenir. / Kirli nefsi süsleri alt eden kimse, gönül deryasını süsleyen bir kişi olur ve o çokluk dalgaları içinde vahdet deryâsını bulur. / Aslı olmaksızın vehm ve hayalde vücut bulan şey benim. Varlığının delilleri bizzat gözle görünen ise O'dur. Yok olan benim, var olan O'dur. / Kapalı işâretler ve gizli sözlerle şiirler kaleme alırken gönlünün sırlarını açık ve âşıkâr şekilde söyleme. Kendini bildiysen teslim ol ve Hakk'ın sana yaşattığı hiç bir şeye karşıp müdâhale etmeye kalkışma. / Allâh'ın Cemîl isminin güzel tecellilerini kendinde görebiliyorsan gayet açık olan Hakk'ın emirleri üzerinde yol al ve herkese aklı kadar söz söyle ki söylediklerin (çok değerli de olsa dinleyen tarafından kıymeti bilinmediğinde) boş ve değersiz sözlere dönüşmesin. / Hangisinin daha büyük bir ni'met olduğunu bilmem ama iki ni'met içinde sabahlarım ki bunların biri, ulu deryâ kadar olan ayıplarımı Rabb'imnin örtüp insânlardan saklamasıdır. Diğeri de (iyiliklerimi ve hünelerimi Rabb'im insânlara duyurmasından ötürü insânlar tarafından iyi bilinip güzel anılıyor olmasıdır. (Ayıplarım ulu bir derya iken Rabb'im tarafından ortaya çıkarılan hâllerim, bu kusurlarım değil de az ve yetersiz olan hünelerimdir. İşte Rabb'imnin merhametinin tecelli ettiği bu iki hâlin hangisi daha büyük lütûftur bilemeden sabahlarım. Alçaltılmayışıma ek olarak bir de yüceltilmiş olmak şeklindeki iki büyük ni'met içindeyim.) / Mürşidin senin cânındır ve onun cânı da Hakk'tan haberdâr olmandır. Hem o sen, sen de o olduğun için her şeyden önce içini, niyetini, kalbini (zikirle, iyi niyetle, ihlasla ve güzel hallerle) yüz bin kere güzelleştirip süslemen gerekir. (Evin misâfire hazırlanması gibi kalbini, içini ve kendini hazırla ki sen o olduğuna göre o her ân sendedir. Bu durumda kalbinin bazen değil her ân hazır olması lâzım gelir ve onu derûnuna nakşetmen gerekir. Ayrıca o Hakk'tan haberdâr olduğundan onun her ân seninle olması gönül beytini her ân mâsivâdan temiz tutmanı gerektirir.) / Her kim bizi bularak zevk ve şevk ile dolmayı dilerse (inleyen) ney gibi, (tevhîdi temsil etmesiyle bilinen) nevâ(makamın)'dan dem vurup bizi o perdede bulsun. / Aşk, gönlümdeki yaramdır. Bu beden ise benim gayrım ve yabancımdır. (İkilikten kurtulmuşken benim terk ettiğim) bütün ikilikler gömleğimden dışarıdadır, (gönlümde ancak dost vardır).

Vahdetnâme I: Bu on bir beyt Hakkı'nın Vahdetnâmesi'dir. İki cihân bir deryâ gibidir. Dalgaları çoktur, suyu berrak ve tatlıdır. Öz ve esas olan âlem hep bir cevher misâlidir, araz olan eşyâ ise âlemin varlığı için zarûri olmayıp onun sirâyetiyle doludur. (Âlemin var olmak için eşyaya ihtiyacı yoktur. Geçici eşya ise onun sirâyetiyle dolmuştur.) / Güneş bir tanedir ve gölgelerin aydınlığıdır. (Işığın kaynağının tek olduğunu anlamayıp) yer altı zindanında güneş yerine ayı bilmek doğrudan uzak düşüp sapmaktır. / Yüz, bir ve tek iken her şey ayna misâlidir. (Tüm gördüklerinde insan aslında kendini görmüştür. Eşyâ aynasında gördüklerinin hepsi aynıdır, tektir ve kendisinden başka bir şey de değildir.) Tekliği anlamayıp çoklukta boğularak eşyâ aynasında tek bir yüz göremeyip bir yüzü, yüz bin sanmak, her şeyi ayrı ve gayrı görmek usanç ve bıkkınlıktan başka bir şey değildir. / Varlık ki birdir ve onda çokluk imkansızdır. Birlikte çokluk aramak ise; benlik kuruntusu, vehm ve hayâldir. / Öyleyse gaflet ehlinin uykusu yorgunluk ve bıkkınlıktır. Gördükleriyse hep düş ve hayâldir. / Câhilin sevdiği şey makam ve maldır. Câhile karşı övünmesi de cehaletinin delîlidir. / Âlimin arzusu, öğrencileriyle bir konu hakkında iddiâ, münâzara, kavga ve boş lafdır. / Akıllı olanın umduğu şey manânın neticesine ve özüne ulaşmaktır. Ârifin görür görmez müşahede edilen hâli peşinen bu hâldir, manânın özüne ulaşma arzusu ârifin her şeyden evvel fark edilen hâlidir. / Âşığın maksadı mâşuğun cemâlini seyretmektir. Ermişin beğenip rağbet ettiği dostu; izzet ve heybet sâhibi Zü'l-Celâl olan Allah'tır. / Ey Hakkı, insânlarla sohbet etmek vebal ve zararlar dolu olduğu için (dost istersen en yüce dost Hakk Teâlâ'dır ve) Hakk dostluğu kemâlatın, olgunluğun kaynağıdır. (Kemâle erme ve Hakk'a dost olma yolunda doğru arkadaş edinmek de önemli bir adımdır.)

Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Rabb'ini bilen ârif, bildiği Rabb'i ile her ân beraberdir. O bir ânını dünyâyâ ve dünyânın içindekilere değişmez ve (teslîmiyet gösterdiği için) yarın endişesi de taşımayıp yarına dâir dertlenmez. / Ey Hakkı gidişini ve yolunu saklayıp yolun sırlarıyla dol. Böylece her bilgisiz câhilin şerrinden emîn olup selâmet bul. / Ârif, (nefsini ve mahlukâtı tefekkür edip bilmekle) hayrete ererek kendi içinde Hakk'ı bulmuş. O, dünyâ ve dünyâlıklar nedir hiç bilmeyerek dünyâ ehlinden ayrı ve uzak olmuş. / Sana düşman olan kendi bedenindir ve sen onunla kederli olursun. Öyleyse sana düşman olan o bedenine (sürekli yeme, içme gibi) her türlü hizmeti göstermekten sakınarak kalbini temiz eyle. / Hatâ ânında gönülde sevgi ve yönelme eksilirse işlenen güzel amelin güzelliğini de, daha

şimdiden hüznün te'mînâtı bil (ki kötü amelden dolayı hemen ümitsizliğe düşen kişi; iyi ameliyle kendini bir şey zanneden ve o güzel amelin kendinden olduğunu düşünen kişidir. Oysa Allah, kişinin yanlış yaptıktan sonra ümitsizliğe düşmeden tevbe etmesini sever. Kişinin yaptığı iyiliği kendi nefsinden görmesini ve kendine pay çıkarmasını ise istemez). / Ârif olan, kendinden işitenin, söyleyenin, görenin, alanın, verenin, her işini edip eyleyenin kim olduğunu bilir (ve kendine pay çıkarmaz). / Kalpleri hâlden hâle döndüren ve bedenleri hareket ettiren kimdir? Yüz çeşit ilhâmıyla her ân gönüllerden söz söyleyen kimdir? / Her işin Hakk'tan geldiğinin farkında olan kişi kimseden incinmez ve o her işin Hakk'ın elinde olduğunu bildiği için herhangi bir hususta korku ona ulaşmaya asla yol bulamaz. / Arş-ı rûha merdiven olan ancak mürşidin sırrıdır ki sen de o dostun himmeti ile bu yola revân ol. / Gömleğimin dışında dostum da düşmanım da yoktur. Dostum gönlümde Hakk'tır, düşmanım ise bedenimdir. Çünkü cânân; cânımın medet eden yardımcısı ve gönül komşumdur. Gönül dünyâm; cennetimdir. Beden ise ağırlık yapan yükümdür. Dilim de (doğru yer ve zamanda konuşmasına bağlı olarak) bazen kârım bazen ziyânımdır. / Kerâmet; dosdoğru kalabilmek ve istikâmettir. Kusur işleyerek özür ve tevbe borcu yüklenmek; Hakk'ın emirlerini yerine getirmeyi ve itâat göstermeyi terk etmekten kaynaklanır. Selâmet; güzel şekilde iyilik ve ihsanda bulunup cömert davranarak amaca varmakta saklıdır. Rûsvaylık ve melâmet; alışılmış görenekleri terk etmekten kaynaklıdır. / Gönül diyârımda var olan sevdiğimdir ki benim ondan gayrı bir varım yoktur. Benim O'na her hâl ve şartta teslîm olup rızâ göstermekten başka bir kârım da yoktur. / Gönül varlığında mâşuğunu bulan kişi O'nun dostluğuyla mutluluğa ermiş. Halkın ahlâkı ile ahlaklanan ise Hâlık olan yaratıcıdan uzak düşmüş. / Ne mürîd, ne vaaz veren bir vâiz, ne de tecrübeli bir muallimim. (Yaşlı hâlimle) her şeyden uzak olduğum için bu tenhâda mutluluğa ulaşmış bir saâdim. / Gömleğinden dışarıya kim meyilli ise o câhildir. Gönül derinliğinde gerçek dostunu bilen kişi kemâle ermiş olan bir kâmidir. / Kendinden uzakta, gömleğinin dışında lezzet uman kimse zahmet ve belâ bulur. Gönül derinliklerinde zevk uman kişi ise her ân bir lezzet bulur. / Hakk Teâlâ'nın sevdiği kişi gönlünde Hakk'a yol bulur. Hakk'ın sevmediği kimse ise gönlünden uzakta usanmış ve bezmiş olarak cism ile kalır. / Nesfânî olan; gönlünden taşrada şehvetleri ister. Maddeden alakasız kalıp manevî ve rûhânî olan ise derûnundaki lezzetleri ister. / Ey cân, lezzeti ve şehveti taşrada bırakıp tüm zevk ve safâyı hemen gönlünde bul. / Tek ilâha imân eden muvahhid, Hakk'tan gayrısını isbât, ikrâr ve

tasdik etmez ki zaten tevhid, diger bagliliklarin ve katilip ilave edilenlerin silinip dusurulerek hukumsuz birakilmasidir. / (Zaten tevbekar olan) arif kimseye, gunahlarindan bir ziyân kalmaz ki o artik hicbir söz ve fiili kendinden bilmez olmuştur. / İrfân sâhibi kahr ile lütfu, şerr ile hayrı bir olarak görür. Çünkü arif olan, o kahr içinde lütfun ve şerr içinde hayrın saklı olduğunu (sabr ve tefekkür neticesinde) bulur. / Ey Allah'ım, sen bana aşk ilmini gönülden öğret. (Yaptığım iyilikleri ve bana yapılan kötülükleri) unutmamı bana kerem kıl. ("Bildim" davası gütmek için) bilmemeyi, susmayı ve hayrete erebilmeyi sen bana lütfederek ver. / Ne altınlar içindeki zenginliğe ne de fakirliğe, ne adımın şöhret ile yayılmasına ne de ismim ve ünvanımın batıp kaybolmasına, bunların hiç birine dalmam ben. Ne sıhhat, ne hastalık, ne hayat, ne ölüm, ne kavuşma, ne cehennem, ne cennet, hiçbirini istemem. Fakat benim (cömertliği ile duâlarımızı kabul ederek isteklerimizi zaten veren Hakk Teâlâ'dan) murâdım ancak; onun münâsib görüp bana nasîb ettiklerinin aynısıdır. (Her şeyi tevekkül ile olduğu hâlinde bırakıp olduğu gibi kabul eden ve Allah'ın verdiği başkasını istemeyen kişinin duâsı ve isteği, zaten Allah'ın vermeyi lâyük gördüğü hâllerden başkası değildir.) / Tüm tedbîrini bırakıp her şeyi Allah'a havâle eden kişi cennettir. Her murâdını terk edip teslim olan kimse, (dostuna erişerek) vuslattadır. / Ey Allah'ım farklı zannedilen her iki zıddı benim gözümde bir ve aynı eyle ki senden gelen hiçbir şeyin zıddına meyletmeyeyim ve her şeyi bir göreyim.) Tüm dünyalıklardan derûnumu boşaltarak ve kalbimi senden gayrı her şeyden ıssız ve tenhâ kılarak her ân ancak ve ancak seni bulayım. / Bir işi tercih etmeyip tüm ihtimalleri bir ve aynı gören kişi "Hayır ve evet" in yükünden kurtulur. (Karşılaşacağı ihtimallerden birini diğerine tercih etme arzusu duymadığından dolayı ihtimaller karşısında söyleyeceği veya duyacağı olumlu, olumsuz, kabul, red, evet, hayır ifâdelerinin hepsi onun gözünde birdir.) "Hayır ve evet" in yükünden kurtulan kişi; tabî olan ve her canlı tarafından tadılacak olan ölüm gelmeden önce irâdî ölümü bulur. (Heveslerinden sıyrılıp, her şeyi bir görüp, ölmeden evvel ölüp, mevt-i tabîiden önce mevt-i irâdiyi bulur.) / (Dünyâlıklardan ve heveslerden geçerek) ölmeden evvel ölen kişi o peşin mahşeri buldu. (Mü'minin gurbeti sayılan ve âhirette azab görecek kâfirlerin özenilmez cenneti olan bu) dünyâ cehenneminden kurtulup öz yurdu olan cennete şimdiden ererek kevser suyundan içti. / Benliğimden uzak oldukça Hakk'a yakınım. Sevdiğine yakın ve dost olan, kendi varlığından geçip yok olandır. / Kendi kendimden geçip gider ve uzaklaşırsam ancak ozaman kendime varıp ulaşmış olurum. (Herkesle bir olduğumdan dolayı) her kime iyi veya kötü her

ne edersen aslında kendime etmiş olurum. / Kendi varlığından sıyrılıp birliğin arşına ulaştığın vakit, (âlemden ve tüm insânlardan başka ve ayrı olmadığın gerçeğini idrâk ederek) âlemi ve âdemi kendi zâtın olarak görürsün. / İkilik şirktir. Birliğe ulaşman ise; bağılıkları ve birliğin gayrısı ile olan bağlantıları, düşürmek ve ortadan kaldırmaktır. Yok ol ki var olan O'dur ve O'nun gayrısını yok sayman O'na erişebilmenin kaynağıdır. (Ağyarı aradan kaldırmak, ermek istediğine aynıyle ermenin membaıdır.) / Sen varlık denizinin dalgası olduğun için özün ve aslın o manâdır. Dalga, benlik arzusundan kurtulduğu ândan itibâren deryâdır. / İkiliği bir yana koy ve "Sen, ben" demeyi bırak. Birlikte bulun ki sen bütünün ta kendisisin. / Ey denizde dalga olan! Sen, nefsin heveslerinden ve (benlikten kaynaklanan) uzak mesâfelerden kurtul ki tevhîde varıp denizin ta kendisi olasın. Sen ki benlik mesâfesinden kurtulunca denizin kendisisin ve vahdete erenin daldığı nefes deryâsıyla nefes dolusun. (Sen, varlık denizinde varlığa erensin.) / Ey muhtaç olan benliğim, hiçliğini bilerek aradan çık ki iki âlemde ben bana ulaşmışım. / Kimin gönlünden bir kapı açılırsa o artık her zerreden bir güneş görmeye başlar. / Öğrencinin aklı, fıkıh ilmini defterden ve lisandan alır. Muhtaçlığa ermek üzere fakr ilmini arzulayan ârifin gönlü, onu kâmil insânın rûhundan alır. / Fakîrler şahtan dünyâ saâdeti ister. Benim cânımsa Fakîrullâh'tan (muhtaçlığımı idrâk ederek sevinebileceğim) fakrin saâdetini umar. / Her şeyi terk edip sadece sana cândan yöneldim. Ey Fakîrullâh, (muhtaçlığımı gönlüme işlemek sûretiyle) fakrin mutluluğunu bana kerem kıl.

Fakrnâme: Ey Allah'ım hamd ve övgü hep sana mahsûstur. (Her şeyin övüp yücelttiği sensin.) Her şeyden çıkış ve dönüş sanadır. (Zuhûr eden her şey seni anlatır, sana döner ve sana olan alâkaya yönlendirir.) Teslîmiyet gösteremeyip tedbîr almaya çalışanların çektiği zahmet ve meşakkatler onların usanç ve bıkkınlığı hâline gelmiştir. Ey Rabb'im lütfederek verdiğin şu üç sıfat bana yeterlidir ki onlar hayret, fakr ve fenâdır. Ey Allah'ım beni açlıkta muvaffak eyle ve açlığa dayanmam için bana yardım et. Gâfil bir şekilde yatmayayım ve gece uykusunu terk edeyim. Her ân sana cândan tevâzû ile kulluk edeyim. İstek ve tercihlerimden sıyrılıp sana dönüş yaptım. Ey Allah'ım akıl yürütüp fikir beyân etmeyi ehline terk ettim, dünyâ mutluluğunu ehline verdim, ahiret ni'metini ehline bıraktım ki hayret, muhtaçlık ve hiçlik bana yeterlidir. Ey Allah'ım beni senden başka her şeyden yabancı ve uzak eyle. Akılıma güvenmekten ve teslîmiyeti bırakıp tedbîre dayanmaktan beni âzâd et.

Beni sana ulaşmış ve senin aşkına bağlanıp boyun eğmiş bir kimse eyle. Bana senin kusursuzluğuna hayranlık ve hayret duyabilmeyi lütfederek kalbimi hoş eyle ki bu hayret hissi ile fakr ve fenâ bana yeter. Ey Allah'ım rûhuma tabîb olan ve iki âlemde bana sevgili olan sensin. Ey bana herkesten yakın olan Rabb'im sen bana benden daha yakın olduğun için kesret âleminde garip kalmam. Ey Allah'ım herkesten merhametli olan ve hâlîmi her ân bilen sensin. Murâd ettiğini yapan ve her şeye gücü yeten sensin ey Hakîm. Mâsivâdan kalbimi sen selîm eyle. Ey Allah'ım senden özge var yok. (Bunu kalbiyle idrâk edenler için) cihân, hiçbir diken bulunmayan bir gülîstan oluvermiştir. Âlemin mâşuğu sensin, başka bir kimse yok. Gönülde de senden başka bir sevgili yok. Ey Allah'ım sen beni benden ayırıp uzaklaştır, varlığımı yok ederek kalbimde bir tek sen kal. Ben hep muhtaç olanım, büyüklük ise sana mahsustur ve yerine getirmem gereken vazîfeler hep senin yardımınla gerçekleşir. Taşıdığım bu beden senin san'atındır ve cânım sana fedâdır. Ey gönlüm Hakk Teâlâ'nın lütfettiği hayret, fakr ve fenâ sana yeterlidir. Ey Rabb'im sana ulaşmaya bu üç önemli hâl kâfidir. Ey Allâh'ım (kanâat gösterdiğim her hâl ile beni kendine yakınlaştır ve) mahveden her halden beni kurtar. Beni kendine hayran kıl ve her türlü acıdan, pişmanlık duyulacak hâllerden beni koru. Fakîrullâh Hazretleri vesîlesiyle fakr ve muhtaçlığımı idrâk edebilmemi bana lütfeyle. Beni yok eyle ve beni seninle var kıl ki sana ulaşmada, muhtaçlığa ve yokluğa hakkıyla ermiş olmak yeterlidir. Ey Allah'ım tüm varlık senindir. Cömertçe lütfelerde bulunduğun biz kulların, sana secde ederken sen secdemize de varlığımıza da muhtaç değilsin. Her şey senin kudretindedir, varlık başkasına değil ancak sana mahsustur. Lütfettiğin mahlukât, sana secde eden kullar ve her ne var ise hepsi sana âittir. Ey seven ve sevilen, tüm varım senin iken bende yokluktan başka ne bulunabilir? Hayret, fakr ve fenâ; her şeyin sana âit olduğunu idrâk etmede yeterlidir. Ey Allah'ım gizli açık her şeyden âşikar ve belli olan sensin. Her şeyde izleri, eserleri bulunan sensin ve her zerre senin cihâna yansıyan gölgelerin gibidir ki bir gölgen de bu Hakkı kulundur. Sana varmaya hayret, muhtaçlık ve hiçliği bilmek yeterlidir. Ey Hakkı bu vahdet sırlarını çoklukta ifşâ eyleme. Herkese anlayabilecekleri kadar ve akılları ölçüsünde konuşman gerekirken aşkından söz söyleme.

Sıfatların Bir Görülmesi: Celâl ve cemâlin ilk kaynağı Hüdâ olduğu için (lütf ve kahr kendisinden gelen, Celâl ve Cemâl olan Hakk Teâlâ olduğu için) kemâle erenler kahrı da lütfü da dâima bir görüp ayırt etmez. Aklıyla hareket ederek kahrı ve lütfü

farklı gören kimse ise o bu tabîat zindanında çok azap ve işkence çeker. Azâp, insânları O'na şerik etmemizdir. Doğru olan ise gönlün başka şeyleri önemsemeden her şeyi birer gölge gibi görmesidir. İşkence, Samed olan İlâh'a ilâveten tapınılan bir ortak edinmek, O'ndan başka bir şeyi O'nun yerine koyup O'nun kadar sevmektir. Kâmillik ise nefis putunu kırma gücü bulabilmektir. Günah, benliğimizi isbât edecek hâller sergilememizdir. Sığınma ise (benlikten geçip bütüne yönelmek ve) gönlün o deryâ ile dalga misâli olmasıdır. Kaygılar, teslîmiyet gösteremeyip tedbiri tercih etmemizden ibârettir. İşin aslına değil dıştan anlaşıldığı hâline ve şekile takılmak, arzuların gerçekleşmesinin bazı şartların mecburiyetine bağlı olduğunu sanmaktır. (Şekilde takılıp kalmak; bazı sebepler olduğu takdirde umduklarımızın gerçekleşeceğini sanıp teslîmiyet gösteremeyişimizdir. Usul ve tutulacak düzenli yol ise arzularımızla kadere ters düşmeyip takdire bağlanmamızdır.) Ümitsizlik ve huzursuzluk, nice işlerin olmasını istemekten kendimizi alamayışımızdır. Huzûr ise gönlün, arzulanan işlerin meşgûliyet ve kaygılarından boşalarak kendisi ile arınıp sekînete erdiği şeydir. (Akıl yürütmekten ve kaygıdan uzaklaşma ve teslîm olma hâlidir.) Belâ, zorluk ânında sabrı terk etmemiz ve tahammül etme gayretine bürünmekten kaçmamızdır. Rızâ ise gönlün Allah'ın takdîrini reddetmeyip hoşnutlukla karşılaşmasıdır. Keder, kolaylık ile zorluğu birbirinden farklı görmemiz ve kolay olanı seçmemizdir. Şeker kadar hoş olan ise başımıza hayr veya şerr her ne gelirse hepsini bal gibi tatlı bulmamızdır. Çirkin olan, iyi olanı kötü olana ve beğenileni beğenilmeyene tercih etmemizdir. Güzel olan ise kötü zannedilenler ile hoş zannedilenlerin hepsinin gözümüze aynı görünmesidir. Cefâ, eziyete uğramak ile vefâ görmenin farklı şeyler olduğunu zannetmemizdir. Safâ ise gönlün, cefâyı naz ve cilve olarak görmesidir. Boş heves, kavuşmayı ayrılığa tercih ediyor oluşumuzdur. Düzgün olan hâl ve refah ise (maddî uzaklığı ve yakınlığı önemsemek değil), gönlün hayâl içinde vuslatı bulmasıdır. Hatâ, acıyı tatlıdan farklı görmemizdir. İyilik ise her şeyi bize Hakk'ın nasib ettiğini söylememiz (ve O'ndan gelen her şeyden hoşnut olmamızdır.) Meşakkat, zenginlik ile fakîrliği başka şeyler zannetmemizdir. Gerçek zenginlik ve kanâat ise insânda mala ve mülke meylin bulunmamasıdır. Eziyet, itibarsız görülmek ile hürmet edilmeyi aynı değerinde karşılayamıyor oluşumuzdur. Sevinç ise her türlü övgüyü de yergiyi de aynı söz gibi duymaktır. İlet, sıhhati hastalıktan iyi görüşümüzdür (ve hastalıkta da Allah'ın rahmetinin saklı olduğunu bilemeyişimizdir.) Oysa maksad, hastalıktan üzüntü ve bıkkınlık duymamak (ve sabretme gayreti içerisinde bulunmak) olmalıdır. Asıl ölüm, ölmekle yaşamamanın

farklı şeyler olduğunu zannetmemizdir. Hayât ise yaşamının yada ölüp son bulmanın her ikisinin de göze aynı görünmesidir. Cehennem gibi ateş içinde olmak, dilimizle insânları incitmemizdir. Cennet gibi ni‘met ve mutluluk içinde olmak ise “Neden?” diyerek i‘tiraz, itaâtsizlik ve sorgu içine girmeyişimiz ve kimseyle tartışmayıp kavga etmeyişimizdir. Kibir, zıt olan iki şeyden (iyi olanı kendimize lââyık görerek) birini diğerine tercih etmemizdir. Mutluluk ise her şeyin bize hoş ve uygun gelmesidir. Ey Hakkı, her ne yaşarsan o hâlin Rabb’inden geldiğini bilip o hâli kabul kıl. (Hem neden kabul etmeyesin) ki sana vâki‘ olan her hâl zaten senin için en hayırlı olan hâldir.

Rızânâme: Ey Allah’ım gönlümü sana yönlendir ki hep seni bulsun. Her şeyi sana havâle ederek, senden gelen her şeye teslîmiyet göstererek ve senden gelen her şeyden hoşnut olarak bu gönül senin olsun. Ey Allah’ım birliğini bana her ân her zerreden görmeyi nasib et ki tefvîz, teslîm ve rızâ ile gönlüm sana hayran olsun. Ey Allah’ım beni vahdet meclisinde dostluğunla dâim kıl ki tefvîz, teslîm ve rızâda emrine itâat edeyim. Ey Allah’ım sen benim her ân güvencem ve dayanağım ol ki sana teslîmiyet ve rızâ göstererek gönlüm sevinçle dolsun. Ey Allah’ım sen beni (herhangi bir hususta kendi aklımca) kesin karar almaktan ve teslîmiyeti bırakıp tedbîre kalkışmaktan sıyrılmış bir kimse eyle ki her şeyi sana havâle edip, sana teslîm olup, senden gelen her şeye rızâ göstererek hoş kalayım. Ey Allah’ım sen beni tüm arzularımdan ve tercihlerimden vazgeçip alâkasını kesmiş bir kimse kıl ki sana teslîmiyette de rızâda da nûr gibi parlayayım. Ey Allah’ım bu gönül aynasını her arzudan sâf ve temiz eyle ki tefvîz, teslîm ve rızâ ile seni medheden bir vassâf olayım. Ey Allah’ım sen gönlümü dün ve yarını düşünüp oyalanmaktan uzak eyle, gönlüm tefvîz, teslîm ve rızâdan vecd ve cezbeyi bulsun. Ey Allah’ım sen beni, iyi ile kötüyü farklı görüp hoşnutsuzluk sergilemekten âzâd eyle ki tefvîz, teslîm ve rızâdan dolayı yüzü gülüp sevinmiş bir kimse olayım. Ey Allah’ım sen beni dünyâ ve içindekileri unutan ve böylece gönlü feraha erişen bir kimse eyle ki tefvîz, teslîm ve rızâ (için çabalarken bunların) dışındaki (tüm gereksiz) hususlarda gayretsiz davranayım. Ey Allah’ım sen varlığımı yok eyleyerek beni benliğimden temizle ki tefvîz, teslîm ve rızâda senin varlığını idrâk edeyim. Ey Allah’ım beni varlığımın kabahat ve pisliğinden temizle ki tefvîz, teslîm ve rızâda güzel bir başarı ve hüner sâhibi olabileyim. Ey Allah’ım (sabredip susmam gerektiğinde) dilimi tutabilmeyi, (bildiğimi iddiâ etmekten sakınıp) bilgimin yetersizliğini kabullenmeyi, (senin

eksiklikten münezzehten azametinin karşısında) hayret ve hayranlığa ermeyi, (yaptığım iyilikleri, insânların bana karşı sergilediği olumsuzlukları ve hatırlamam gereken diğer şeyleri) unutmayı bana nasîb eyle ki tefvîz, teslîm ve rızâyâ erip yüzü gülmüş, mutlu bir kimse olabileyim. Ey Allah'ım yardımını bana yoldaş eyleyerek gönlümü sağlam kıl ki bu cân, (endişelerden kurtulup) tefvîz, teslîm ve rızâda selâmete ersin. Ey Allah'ım sen medet et ki benim için en büyük yardımcı senin lütfun olsun tâ ki gönlüm tefvîz, teslîm ve rızâ ile dolsun. Ey Allah'ım sen beni benden al, (yersiz tedbîrlerime gerek kalmadan) işlerimi sen düzene koy, tefvîz, teslîm ve rızâ husûsunda dâim olmamı nasîb et. Ey Allah'ım sen gönlümü (dünyâyâ ve dünyâlıklara karşı) dâima kayıtsız ve alâkasız eyle ki tefvîz, teslîm ve rızâ ile gönlüm yücelip âlî olsun. Ey Allah'ım sen hep kalbimde hâzır olduğun için benden râzı ol ki gönlüm tefvîz, teslîm ve rızâ ile seni görür gibi ibâdet etmeye hazır hâle gelsin. Ey Allah'ım her şeyi edip eyleyen ve hükmünü yürüten sensin ve benim bir şey gerçekleştirme gücüm yoktur. (Bu durumun itirâfı ile işleri sana havâle etmede gayret göstermeme rağmen yine de ben) tefvîz, teslîm ve rızâda yetersiz ve belirsiz kalanım. (Bu hâliyle teslîmiyet göstererek acziyetini itirâf eden bir kimseyim.)

Gönül Safâsı: İbrâhim Hakkı'nın "Nûş-i Cân" isimli bu manzûmesi oğlu Fehîm Efendi'ye hediyesidir. Allah ikisinden de râzı olsun ve kendiyile bâkî kılsın. Âmin. Allah'a hamd olsun. O'nun habîbine, âline ve ashâbına dâima selâm olsun. Ey Fehîm, iki âlem bir denizdir.³⁸⁵ O denizin dalgası dünyâ; derinliği ise ni'met yurdudur. Bu çokluk âlemi âşikâr olarak o denizin dalgasıdır. O vahdet âlemi ise saklı olarak o denizin derinliğidir. Yokluk yurdu ve rezillik yurdu olan dünyâ o denizin dalgasıdır. Sonsuzluk yurdu ve kavuşma yurdu ise o denizin derinliğidir. Geçici olan, denizin dalgasıdır. Denizin aslı ve devâmı, kalıcı olarak onun derinliğidir. Gurur dolu dünyâ, denizin dıştan görünüşüdür. Gerçek huzûr ve hakikat âlemi o denizin iç kısmı ve saklı tarafıdır. Bu denizin dışa yansıyan kısmı, gurbet yurdu ve rûhun zindanı (olan dünyâ)dır. Rûha vatan ve cennet olan ise o denizin görünmeyen iç kısmıdır. Denizin zâhiri kısmı tehlikeyle, yabancılarla ve düşmanla dolu iken bâtını kısmı onun nûru ile dolu emniyet yurdudur. O deryânın dış kısmı; dünya denen çöplüktür. O deryânın derinlikleri ise, (güle âşik olan) bülbülün gülistanıdır. Deryânın görünen tarafı keder dolu olaylardır. Görünmeyen derinlikleri

³⁸⁵ İki âlemin bir deniz olduğuna dâir bir diğer ifâde de "Gönül" vurgusu ile "Nefyi'l-Vücûd-II" başlıklı bölümde;"İki âlem bir deydür ki onun adı gönüldür" manâsıyla geçmektedir.

ise sâbit kalıp karar bulan hoş bir nefes, rahatlama ve huzûr hâlidir. Denizin görünen dış yüzü, binek hayvanlarının ahır gibidir. Görünmeyen derûnu ise nûr ile, güzel gözlü hûrilerle ve hâlis, saf, berrak içeceklerle doludur. Bu bahrın zâhiri tarafı mücâdele, savaş ve inat âlemidir. Bâtını tarafı ise barış ve dostluk âlemidir. Denizin görünen kısmı gerçek olmayan, görüntüden ibâret, geçici bir gölge yada (çölde sulak ve yeşillik gibi görüldüğü halde gerçekte var olmayan) bir seraptır. Denizin derinlikleri ise hayâl veya gölge değil hakîkatin ta kendisidir ve serap olmayan gerçek suyun kaynağıdır. Denizin dış tarafı cisim, boyut ve ebad ile sınırlanmış bir bıkkınlık ve uzaklıktır. İç tarafı ise yakınlık ve kavuşma mekânıdır. Denizin dışı nice yüz bin ayna ile doludur. Denizin bătınında var olan ise (o aynalara yansıyan) tek bir yüzdür. Dünyâ, bebeğin hapsoldüğü ana rahminden yada sıcak, bunaltıcı ve uzun süre durulamayan bir hamamdan farksızdır. O zindan darlığından çıkıp gönül dünyâsına yüksel de anlatılamayan gizli mutluluğu tat. Kendimden geçme hâli olan mânevî sarhoşluk, Hakk'ın kusurdan münezzeh azametinde dâir hissedilen hayret hâli, uyku ânı ve ölüm dışında hiçbir şey bana bu dünyâ zindanından kurtuluşu sağlamaz. Sonradan var olan, sürekli bozulma ve oluşum gösteren, (nihâyetinde de sonlanacak olan) bu âlem; beden, ten ve cisim evidir. Dönülüp gidilecek olan o güzel âlem ise gönül diyârıdır. Bil ki Hakk Teâlâ bu insânları iki kısım eylemiştir. Onların bir bölümü cism ehli, bir bölümü ise gönül ehlidir. Yine bil ki cism ehli olanlar kötü ve mutsuz, gönül ehli olanlar ise saâdete nâil olanlardır ve eğer sen de gönül ehlinden isen o cism ehlinden uzak durmalısın. Cism ehli her türlü kötülüğün içinde zillete düşerek keyifsiz ve sağlam olmayan bir hâl üzere kaldı. Dışta ve kabukta takılıp kalmayan bătın ehli ise sâbit ve sağlam şekilde saâdette dâim kaldı. Cism ehline evlatlar ve dünyâlıklar birer oyun ve eğlencedir. Gönül ehli ise (oyun dolu) o âlemin hikayelerini hükümsüz bırakmıştır. Cism ehlinin doyumsuzluğu ve bitmeyen istekleri, (azap gibidir ve) külhancının yaktığı hamam ocağının ateşinden farksızdır. Doyumsuzuktan uzak olan gönül ehli ise elindekiyle yetinmekte sebât üzeredir. Mal ve mülk, cism ehlinin kıblesidir. Kalp ehlinin yönelişi ise (mala ve mülke değil) Zülcelâl olan Hakk Teâlâ'yadır. Cism ehli, âlemin tûfânında batıp boğulmuşken gönül ehli dünyânın hâllerinden âzâd olup kurtulmuştur. Cism ehlinin istedikleri sûret, şekil, renk ve kokudur. Kalp ehlinin devam edegelelen manevi feyz alma yolu ise kendinden geçip Hakk'ı anmasıdır. Ten ehli, insânlara muhtaç ve perişandır. Gönül ehli ise gizli altın hazinesini (başka insanlarda değil) kendinde bulmuştur. Ten ehlinin işi gücü yağ ve kilo yükleyerek bedeni beslemektir. Gönül ehli ise

(noksanlıktan münezzehe olan Hakk'ın yarattıklarını tefekkür ve) hayret hâlinde bulunarak cânını da tenini de bilmez durumdadır. Cism ehlinin takıldığı ağ, kadınların tuzağıdır. Gönül ehlinin arzusu ise güzel olanın (visâli değil, sadece) hayâlidir. Cism ehlinin yakınlık kurdukları evlat ve eştir. Kalp ehlinin dostu ise iyilikler ve lütuflar sâhibi Hakk Teâlâ'dır. Cism ehli gömleğinin hâricine çıkmıştır. Gönül ehli ise dostunu (kendinden dışarda değil) kendi derûnunda bulmuştur. (Öze ve derûna dalamayıp) dışa ve kabuğa takılanlar; dost olmayan yabancıların hakîri ve rezîli olarak boş kaldı. Derûna vâkıf olanlar ise mâşukla buluşmanın (ve dost cemâlinin sevdâsının) sarhoşluğu ile memnun ve hoş kaldı. Cism ehlinin arzusu yiyip içmek ve uyumaktır. Kalp ehlinin lezzet bulduğu hâl ise uyumayıp uyanık kalmak ve oruç ile yeme içmeyi sınırlamaktır. Nefsânî olan, yeme, içme, uyku gibi bedenî ihtiyaçlara öncelik tanır. Rûhânî olan ise lezzeti gönlünde bulur. Cism ehlinin önemseydiği işi gücü; hep insânlara yakınlık, zorluklardan uzaklık, dünyâlık ferahlık ve mertebeler olmuşken gönül ehli sevdâsıyla safâ sürer. Toprak mahsülü envâi çeşit yemek, cism ehlinin yiyeceğidir. Kalp ehlinin cânının kuvveti ise aydınlatıcı olan tertemiz nûrdur. Cism ehlinin yansıyabilecek ilhâm ve sözler ancak dilin konuştuklarıdır. Kalp ehlinin fikirleri ise kalbine ilhâm olan sırlardır. Cism ehlinin sohbeti mücadele ve münâkaşa doludur. Kalp ehlinin ise yaşadığı bir hayret hâli vardır ki (kendinden geçerek) aşk, vecd ve cezbeyle dolar. Cism ehlinin içtiği şarabı öldürücü zehirdir. Kalp ehlinin yaşadığı hayret hâli ise içtiği hayât suyudur. Cism ehlinin değişmeyen âdeti yalan ve (yalandan kaynaklanan) endişe hâlidir. Kalp ehlinin ahlâkı ise yalana tenezzül etmemek, doğruluk üzere sâbit olmak ve verdiği sözde durup vefâ göstermektir. Cism ehlinin dostluğu ehemmiyetsiz iken gönül ehli gece gündüz dostuydur. Cism ehli korku, endişe ve kederler ile ne hâllere gelmiş. Gönül ehli ise endişeye kapılmaksızın her durumda Hakk'a tevekkül eylemiş. Cism ehli endişelenip sakınmak istediği durumlara karşı yersiz tedbîr almanın zahmetini çeker. Gönül ehli ise işleri Hakk'a havâle etmiş olmakla ni'mettedir. Cism ehli (bitmeyen istekleri arasında) bir karar üzerinde duramadan inleyip sızlayarak tereddüt ile bocalarken gönül ehli (hevâsından kurtulup) isteksizliğe bürünmüştür ve herhangi bir şeyi seçmekten sıyrılarak (tevekkül ile) tercihsiz kalmıştır. Cism ehli bin türlü karâra varır ve bin türlü konuya niyet eder. Gönül ehli ise teslîm olup rahat eder. Cism ehli arzularla, hiddetle ve korkuyla doludur. Gönül ehli ise sabır, hilm ve mutlulukla doludur. Cism ehli kazâyâ rızâ göstermenin gerektirdiklerini bilmediğinden dolayı (içinde bulunduğu durumlardan duyduğu hoşnutsuzluk

sebebiyle şikâyetleneceği hâllerle doludur ve) kadıyla, hâkimle işi olur. Gönül ehli ise alınaya yazılmış olandan güzel şekilde hoşnut olup rızâ göstermiştir. Cism ehli benlik davâsı gütmekle boş yere nice gam çekti. Gönül ehli ise hayret hâline ulaşarak hoşluk ile (hiçliğini idrâk edip) fenâyâ erdi. Cism ehlinin gönlü kafeste hapsolmuş (kuş) gibidir. Gönül ehli ise (tevhîde ulaşmakla) varlık deryâsının balığıdır. Cism ehli; (benlik iddiâsıyla, tevhîdi idrâk edemeyip kendinde varlık görerek) vehmine hep tâbidir. Fakat gönül ehli (kendinde varlık görmekten ve şeytanın hîlelerine mağlup olmaktan kurtularak) “şeytan teslim oldu” der. Cism ehli aklına güvenmekle Hakk’tan uzak ve ayrı kalmıştır. Gönül ehli ise aşka güzelce tâbi’ olur. Cism ehlinin hizmeti kendi nefsinedir. Kalp ehlinin tâ kalpten gelen bir istek ile yönelip meylettığı ise Rabb’idir. Cism ehli boş yere insânların ayıplarını, kusurlarını araştıranlardır. Gönül ehlinin işi ise kalplerin derinliklerini hoşluk ve güzellikle araştırmaktır. Cism ehli uykudadır ve düşler görmektedir. Gönül ehlinin apaçık seyreylediği ise sînedir ve seyrettiği hâller (rüyâ değil) tıpkı gözün açıkça gördükleri gibidir. (Ayrıca görünenlerin aslını ve iç yüzünü seyr eyler.) Cism ehli içinde bulunduğu şirk ile ikilikte kalmıştır. Gönül ehli ise tevhîd ile birliğe ermiştir. Cism ehli câhil, gâfil ve şakîdir. Gönül ehli ise ârif, kâmil ve tertemizdir. Cism ehli bedeninin ölümünden (sanki kurtulması mümkünmüş gibi) boş yere kaçmaya çalışır. Gönül ehli ise (hapsolmuş iken) kafesten çıkarak (özgürlüğe kanat çırpın) kuş misâli, hoşnutluk içinde (beden kafesinden sıyrılıp ölüme) uçar. Cism ehli sûrete takılıp kalmakla dünyâ kapısına yapışmış ve dünyânın içine dalıp gitmiştir. Gönül ehli ise hayrete ererek manâyâ dalmıştır. Ten ehli akla güvenmek ve akıllılık ile yorulur. Gönül ehli ise hayrete ulaşarak cânânını bulur. Cism ehli şer görünenlerden kaçıp hayırlı görünenlere ulaşmaya çalışır. Gönül ehli ise her şerde (saklı olan) hayrı seyre koyulur. Ten ehli kahırdan uzaklaşıp lütfa varmayı arzular. Gönül ehli ise kahrı da lütfu da aynı görür. Cism ehlinin mülâkâtı ve görüşmesi yarına kalır. Gönül ehli ise kazandığı hâllerin bedelini (daha cennete varmadan) gönül cennetinde peşinen alır. (Derûna inemeyip) dışta kalanlar bekleyiş ateşindedir. Gönül ehli ise (dış ve hârice hiç meyletmeyip derûnuna yönelerek) bilir ki yâri bizzat kendinde saklıdır. (Böylece bekleme ateşinden uzak kalıp alacağını peşinen alır ve yârini kendisinde bulur.) Cism ehli cehâletinin azâbıyla yanar. Gönül ehli ise o mâşuğunu kendisi bilir. (Kendini yârinde kaybeder.) Cisme takılıp kalandan kendi rûhu gizli ve saklı kalmıştır. Kalp ehline ise rûhunun güneşi âşikâr ve açıkça görünür hâle gelmiştir. Cism ehli ayrılık sebebiyle utanç ve mahcubiyet içindedir. Gönül ehli ise mâşuğa varmakla hoş bir

şaşkınlık ve hayret hâlinededir. Cism ehli ten leşiyle kabul görmeyip geri çevrildiğinden kötü ve fenâ hâlde kalır. Gönül ehli ise sevgiliyle bulunmakla en bahtiyar kişi olur. Cism ehli, sözü insânlardan işitir. Gönül ehli ise (sözlerin insânlar tarafından değil, o insânların Rabb'i tarafından kendine duyurulduğunun farkındalığıyla) duyduklarını insânların Rabb'inden dinler. Cism ehli Rahmân olan Allah'ı arşın üzerinde zanneder. Gönül ehli ise cânâmı cânında bilir. Cism ehlinin kalbi kibir ve riyânın barındığı evdir. Gönül ehlinin kalbi ise sonsuz büyüklük sâhibi olan Hakk'ın saltanâtının tecelli yeri olan yüce makâmıdır. Benim gömleğimin dışında, (kendi derûnumdan biraz olsun uzakta) hiçbir işim ve alâkam yoktur. Çünkü (işim, gücüm, uğraşım ve) tek yoldaşım olan dildârım gönlümdedir. Ey Hakkı (bunca menfi hâli bulunan) cism ehline (yakınlık kurup) onların sohbet ve muhabbet arkadaşı olma. (Yakınlık kurulması gerekenler cism ehli değil gönül ehlidir ki) sana bahşedilmiş olan oğlun İsmâil Fehîm gönül ehлиндendir. Cânın cânısın ey kalbi diri olan Fehîm. Allah en iyisini bilir ve şunu bil ki (söylenecek) söz (işte) bu sözdür. Yazdığım nazmım yetmiş üç beyit ile tamamlanmıştır. “Gönlün safâsı ve rûhun tatlı içeceği” manâsıyla isimlendirdiğim bu yazılan (emânet) ile dâima safâ kıl ve ondan içerek manevi zevke er.

Raznâme: Bu mektup Hakkı Fakîrî'nin (İbrahim Hakkı'nın) bazı ihvâna yolladığı Raznâme'sidir. Duâ ve selâmdan sonra, ey işinde gayret gösteren himmetli kişi, bil ki mektubun bize ulaşmıştır. Sözden çıkarılacak manâ anlaşılmıştır. Rabb'im seni senden alsın, (vahdete ereceğın) varlık deryâsına salsın. Ey kardeşlerin en sevgilisi, (vesveselerle dolu beden, evham mahsulü boş benlik, aslı olmayan varlık iddiâsındaki düşman cism ve) vehmin şeytandır. Cânân ise cânındır. (Bedende düşmandan, kalpte ise dosttan izler vardır.) Bu sözüm sende kalsın. İnce anlayışın bu derin kelâmın manâsına dalsın. Ama vehmin şeytan olduğu tekrar eden bir hâdisedir ve kitabımızda yazan bir şeydir. Nitekim âlem-i kebîr olan cihânda Hz. Âdem üzerine tüm melekler saygı ve itâatle secde etmiştir ancak reisleri olan azâzîl iblis ona tenezzül etmeyip düşmanlık cihetine gitmiştir. Tâ ki hîle ile onu cennetten alıp bu dünyâ zindanına salarak amacına ulaşmıştır. Böylece küçük âlem olan bu insân bedeninin rûhu bulunan yüce sultana tüm azâları, bütün duyuları ve kuvvetleri itâat ile boyun eğmiş olup her hizmeti murâdınca kılmıştır. Ancak duyularının reisi olan vehmi ona muhalif ve aykırı düşerek mümkün olmayan çeşitli hülyâlar eyleyip tuzak ve hîle ile onu hükmüne almıştır. Bu nefis-i nâtıka, hükümdarlar hükümdarı iken

vehmine mağlûb ve kul köle olduğundan ona büyük put ve emreden nefis denilmiştir. O vehmin mekânı başta beyin (akıl) iken sînede ise; geri büzülüp fırsat bulunca vesveseye sürüklemek için dönen sinsî şeytan-ı bedendir. Her kötü zan ve bozuk fikir, her câhillik, her noksan ve geçersiz inanç, her yalan, hîle ve hıyânet, her kin, düşmanlık ve ihânet, her tehlikeye itiliş ve yoldan sapma, her korku, üzüntü ve rezillik hep ondan gönüllere dolmuştur. Binlerce nebî çeşitli mucizelerle, tebliğ ve müjdelerin esaslarıyla, dinî emirleri olduğundan fazla veya eksik göstermeden lüzumu ve ölçüsü kadar aktarmalarıyla, ümmetlerinin o vehme düşüren yalancı vâhime düşmanını her yönden kuşatarak bunca emir ve nehy ile onu nice kelepçe ve bağlarla disiplin altına alınmış şekilde zaptetmişler ve âlemin işlerinin nizâmına sebep olmuşlardır. Ancak o şeytan, bu nebîlere tâbi' ve boyun eğmiş iken yine vesveselerle kendine mağlup olan herkesi hükmü altına alıp tabîat-ı zulmette taştan taşa çalıp binlerce belâya uğratmıştır. Nefsini bilmeyen ve Rabb'inden gâfil olan herkes o vehminin ağına takılmıştır. Hakîr olmakla ve hayrete ermekle varlığını yok sayan kimse gibi gündüz kelime-i tevhîdi tekrar ederek kendinden geçip hiçliğinde yok olan kişi, o düşmanının karanlığının eziyetinden çıkıp kurtuluş bulmuştur. Anlayış ve idrâk ışığıyla gönül âlemine girerek, "Lâ ilâhe illallâh" nûruyla kendi noksanlığını görerek, hayal bir akılla gönül tahtına vararak insânlık sûretine ermiş ve nefsinin o sûrette bulmuştur. O ârifin, kimseden bir korkusu yada ümîdi bulunmadığı gibi kimseye meyl ve muhabbet cihetine de gitmez. O, hilm ile davranmakla gerçek bir zengin oluvermiştir ve artık onun kimseye ihtiyacı kalmamıştır. O vâsıl olan kâmil insân, düşmanı olan şeytanı kendi cisminde, dostu olan Rahmân'ı ise kendi gönlünde bulmuştur ve yüce arşta iki âlemi gönül göklerinin yüksekliğinde temâşa kılmıştır. Eşyânın hakîkatlerine erip iki cihânı bir cevher görüp âlemde tek ve tehnhâ kalmıştır. O tek kalan, vahdete eren ve benzeri zor bulunan kâmil kimsenin hep uygun olan sözlerindeki hakîkat incelikleri gerek sırlı birer işâret, gerekse nice kelâm-ı kibâr olmuştur. Eğer onun kelâmını anlamadıysan sakın inkâr etme hatâsına düşme ki onu inkâr eden ondan mahrum ve alâkasız kalmıştır. Bu kâmilin halka söylediği nice hak söz, câhil kişilerin vehminde bâtil olarak karşılanmıştır. Oysa ki derin manâları idrak edebilme kuvveti olanların anlayışlarına göre o sözler beğenilip hoş karşılanmıştır. (Nice kâmilin, gâfiller tarafından yanlış anlaşılan beyitleri bu duruma örnek olmuştur). Nitekim bu husus, şu beyitlerle beyân olunmuştur:

Bir kâmil demiştir ki; “Gönül tahtına gönülde yükselerek mekândan münezzeh olanın mülküne çık”. Bir kâmil demiştir ki; “Gâfil olmayıp gözünü açarak gör ki yüce âlem sensin. Sidre, levh, kalem ve arş-ı muallâ sensin”. Bir kâmil demiştir ki; “Mü’minin kalbi Rahmân’ın evidir. Onu (Ka’be’yi) yıkmak, (o gönlü kırmaktan) çok daha noksan bir iştir”. Bir kâmil demiştir ki; “(Benliğinden habersiz kalmak sûretiyle dostunu, kalbinin derûnunda bularak) kendi nefsine uzak düşen kişinin (sadece şahsının) ardına düşüp boşa yorulma. Sen (arayıp bulacaksan), o benliğinden habersin olanın kendisi olan; onun derûnundakini bul (ve yolda yorulmak yerine yolun vardığına var ki bir ân önce maksada ermek dururken) yol(da oyalanmak) şüphelidir. (Benliğinden geçen kişinin, kendini bulduğu ve vâsıl olduğu O yüce dostu ulaşmaya bak. O’na götüren yoldan artık geçip O’na ulaş)”. Bir kâmil demiştir ki; “Âşığın tek davâsı yâri iken zâhidin çabasının amacı cenneti hak edebilmektir. Herkesin kendi başına göre kuru bir kavgası vardır”. Bir kâmil demiştir ki; “İdrâk et ki Hakk’ın zâtı zâtındır ve sıfatları hep sıfatındır. Kurtuluşun, senin kendini bilmendir. Gayrıya bakmayıp aradığını kendinde ara ve kendinde bul”. Bir kâmil demiştir ki; “O semânın sâhibi ki sana senden özge hayrandır. Senin sadece insân zannettiğini Hakk senden daha iyi bildiği için insân demez”. Bir kâmil demiştir ki; “Sağda solda dostun izini gözleyip başka yerde ararken ve o başkadır ben başkayım zannıyla ayrı olduğumuzu düşünürken meğer o cân içinde cân imiş, benden işitip göreni bildim ki cânân imiş”. Bir ârif demiştir ki; “(Kendinden geçip) sana bağlanan kişiye açıkça belli olan sensin ve (bende saklı olanı bilen sensin) ben kendimde yokum, öyle ki var sensin”. Bir kâmil demiştir ki; “Görünüşte bu âlemin harmanında bir dâne olsan da manâ âlemindeki her şey aslında senin harmanındadır (ve dânedede harman saklıdır. Evrende bir nokta kadar küçük olsan da aslında o noktada âlem kadar harikulâde sırlar saklıdır). Zâhiren feleklerin hükmüne mahkûm olsan da aslında ayın, kâinatın ve göklerin hepsi senin emrindedir. (Bilinmeyi murâd edip kıymet verdiği insânı yaratan Hakk’ın), ‘Gizli bir hazine idim’ remzini sen kendinde (saklı) bir perde olarak bulduysan, her ân O’nu idrâk ederek anla ki (senin O’nu bilmene önem vermesi ve her ân nefesleriyle ‘Hû’ deyişlerinde O’nun zikrinin saklı olması) senin şânındandır, (O’nun seni lâıyk gördüğü yüceliktendir)”.

(Sana verilen kıymete lâıyk davranıp davranmadığını düşünerek eksikliğini, hiçliğini ve) yokluğunu bil ki varlığa eresin, varlığı O’nun göresin. O’nunla âyetleri seyr edip safâ süresin. Ey gönül, iki âlemden sana bir mâşuk yetmez mi?

Gururlanmakla O'nun gayrısı ve yabancısı olduğun artık yeter. (O'nun gayrısı olmayı bırak ki senin derûnunda sana) en yakın dost olarak O yetmez mi?

Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Küçücük çocuk bilir ki onun yeri annesinin kucağıdır (ve annesinin kucağında) ne korku veya hüznü kalır ne de tedbîr ile bir iş eyler. Hüdâ'yı annesinden daha yakın ve merhametli bulan kişi de korkuyu ve hüznü bırakıp her ân huzûr hâlini yaşar. / Bir belâyâ uğradığında ondan daha büyüğünü düşün ki (bunu yapmakla) o belâ sana kolay gelir ve böylece (bulduğun duruma) sabretmek yerine güzelce şükredersin. / Nasreddin hoca yoğurduyla şâha gittiğinde torbası başına çalındıkça o şükretmiştir. (Şâha yoğurt yerine ceviz getirmiş olsa başına yoğurdun değil taş gibi sert cevizlerin çalınması durumunda hâlinin nasıl olacağını düşünmesi ve) yoğurdu cevizden daha uygun, daha yumuşak bulması ona şükür vesilesi olmuştur. (Böylece yüzüne çalınan beyaz renkli yoğurt ile "En azından alınımızın akıyla çıktık" diye düşünebilmiştir.) Öyleyse sen de başına gelen her belânın daha zorunu düşünerek (bulduğun hâlden şikayetlenmek yerine) hâline şükreden bir kimse ol. / Her belâyı, o belânın daha büyüğünü düşünmek sûretiyle bala (ve şerbete) çevirerek onu yudumlayıp iç. Bu fikri (bu yöntemi) şiddetli zorluğa veya sert ve katı davrananlara sabredebilmenin en zararsız ve en iyi yolu olarak bil.

Sabırnâme: Bu dünyâyâ gelmekten murâd; sabreylemenin insânı dosdoğru yolda bulunanlar zümresinden eylemesidir. (Sabır insânı olgunluk ve doğruluk üzere sâbit kalanlardan eyler ki zaten bu dünyâda bulunuşumuz sabredip doğruluk üzere kalalım diyedir.) "Sabır, (neden gerektiği anlaşılmayan) kapalı, kilitli bir hâl ve darlıklarla dolu bir sıkıntıdır" deme. Çünkü (senin darlık zannettiğin sabır aslında) genişlik, ferahlık ve sıkıntıdan kurtuluş kapısının anahtarıdır. Kendini işleyecek bir sanatkârı bulunmayan tabaklanmamış deri misâli olan insânı tertemiz tabaklanıp boyanmış deri gibi eyleyen şey; sayılacak olan şu beş husustaki sabır hâlidir. (Birinci sabır hâli için şu söylenmelidir ki asıl) edep, (âfetin etkisi azalmaya başladıktan sonra değil) bizzat musîbet ânında (hemen) sabır gösterebilmektir. (İkinci sabır çeşidi şudur ki) bir eziyet görüp incindiğinde sabret ve öfkelenerek hemen tepki verme. (Üçüncü olarak) işlerinde sabır göster de aceleci davranan bir kimse olma. (Dördüncü olarak) itâat etmen gereken hususlarda sabır göster, bıkkınlık sergileme. (Beşinci olarak, istediğin hâllerin gerçekleşmemesi durumunda) sabreylemek sûretiyle; isyân etmekten (veya isyan sayılabilecek bir hâle bürünmekten) sakın. Her doğruluğun esâsı işte bu beş

sabır hâlidir. (Geçirildiği işlemlere sabreden) derinin kirli kalmaktan arınıp temizlenmesi, (hatta o derinin) mushâf-ı şerîfe (bile kapak veya sâhife kılınarak) yâr olabilmesi misâli; insânın da kalbi (sabır ile temizlenir tâ ki o kalp) mâşuğa mekan olarak şeref bulur. Sabredebilen kişi sonunda kâmil insân olur ve kâmil olabilmek işte bu beş türlü sabır ile kolaylaşır. (Şer zannedilen hallerde netice itibariyle ve genel anlamda bizim görebildiğimiz ve göremediğimiz nice hayırlar bulunduğu idrâkinde olan ve) tüm fiilleri Hakk Teâlâ'dan bilen kişi ya her (küçük) şerde saklı olan büyük hayrı bulurarak şerde saklı olan hayra nâil olur, yada o şer; sabır ve sükûn ile sönüp tükenir, şerden eser kalmaz, veya (derinin tabaklanıp temizlenmesi gibi yaşadığı o) acı ve zor hâli Hakk'tan gelen bir temizlenme (vesilesi) olarak görür (Hakk tarafından temizlendiğini hisseder), veya zorlandığı durumdan çok daha zor olan halleri düşünür. Bu beş sabır hâli sâyesinde, yaşadığı zorluğa katlanarak tahammül etmek yerine bilakis şükür edecek hâle gelmiş olur. Bütün ilimler, medreselerde çalışıp gayret göstermekle elde edilir. Sabırlı ve yumuşak huylu olabilmek ise halvette kalmakla huy edinilir. (Câhil kimse bile tahsil görerek bilgili bir kimseye dönüşebilirken, kâl değil hâl işi olan sabır ve hilm; zorluğa tahammülün tecrübe edinildiği halvette öğrenilir ki çok bilgi sâhibi olanlar bile sabrı ve hilmî okuyarak değil yaşayarak öğrenebilir.) Musîbete sabretmek başlangıçta zor olur fakat sonra o sabreden kişi hoş bir hâl, tatlılık ve güzellik bulur. Sabretmesiyle hoşluk içinde halîm-selîm bir kimse olur. Böylece o sabrı sayesinde rızâ makâmında dâimi kalır. (Her mutluluğa baş tâcı olan) sabır, tüm saâdetlerin sermayesidir. Sabreden gönül, kavuşup murâda erebilmenin saf, berrak ve tatlı suyunu içer. Hüdâ öfkesini yutarak hırsını yenenleri övüp mehdeylemiştir ve yumuşak huylu olup sabredenlere “Sâbirîn” demiştir. Hakk Teâlâ kullarının aceleci davranmayıp düşünerek hareket etmelerini ister ve sabırlı olmalarını sever. Aceleci olan kimse saâdetten yoksundur ve işlerinde telaşla hareket eder. (Az yiyip az uyuyarak) açlığa ve uykusuzluğa sabreden kişi (büründüğü maneviyatla) her zerreden bir güneş seyreder. Sabretmek vesilesiyle (benlikteki ehemmiyetsizliğin ve Hakk'a olan hakîki) muhtaçlığın lezzetini duyan kişinin azuladığı ancak bir Allah olur. Ey Allah'ım beni sabır ile toprak (gibi) eyle ki gönlüm benliğimden arınıp saf ve temiz kalsın. Allah'ım bana sabır sâhibi olmayı nasîb et ki musîbet zamânında teslim olayım, (hatta o hâlin daha kötüsünü düşünüp) hâlîme şükür kılayım. Allah'ım sen bana sabır sâhibi olmayı kerem kıl ki (sabırın kazandırdığı) yumuşak huy ve hilm ile vasıflanıp kıymetli, muhterem bir kimse olayım. Allah'ım bana sabırlı olmayı nasîb et tâ ki aceleci

davranmayıp düşünerek hareket etme özelliği ile dolayım ve böylece her durumda rahat bulayım. Allah'ım sabretmeyi bana hoş gösterip tatlı eyle ki (şikâyetlenmeyip tahammül göstermekle, itirazdan sakınıp boyun eğmekle ve) sana itâat etmekle azîz olayım. Allah'ım beni sabır ile mutluluğa ermiş bir kimse eyle ki (sabırsız ve itâatsiz davranıp) günaha ve isyâna düşmekten uzak olayım. Allah'ım sen bana sabrı bir işâret ve alâmet eyle ki onunla tüm fiilleri senden bileyim (de yapılıp edilenleri insânlardan zannedip boş yere sabırsızlık göstermeyeyim). Allah'ım bana sabrı sermaye eyle ki (sana olan) muhtaçlığımı fark etmemin saadetiyle (arzuladığım mâşuğa ve vahdete) kavuşmanın hoşnutluğunu bulayım. Allah'ım sabrı bana en yakın dost ve yoldaş eyle ki (sabr ile pişerek her işte aceleci davranmaktan, her durumda kendimi öncelikli bulmaktan kurtulup hiçliğimi bileyim ve) “Ben yokum ancak Allah var” diyeyim. Allah'ım beni sabr ile tahammül eden, itâatsizlikten sakınan ve boyun eğen bir kimse eyle ki (senin yardımınla) bu Hakkı kulunu (zorlanmaya göğüs gerdirip tahammül ettirerek sabırsızlanma gölünden kurtarıp) öte kıyıya geçireyim. Allah'ım bizi sabredenlerden eyle. Âmin.

Hâtime-i Mecmûatü'l-Meânî-Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: (Birbirlerine çarptıklarında ateş çıkaran) çakmak ile taşın içine ateş nasıl ki saklanmışsa insân nefsinde de cihânın nûru öyle mayalanmıştır. Çakmakla taşı birbirine çal da onlardan ateş çıksın. Az yiyip az uyuma kırbacını nefse çal ki o nûr ondan da zuhûr etsin. / Hicrî târihin 1115 olduğu bahar zamanında Hasankale'de İbrâhim Hakkı (acziyetiyle) ağlayarak dünyâya geldi. Tâ 1140 yılına kadar (arzusu ilim öğrenmek idi ve) ilmi tercih etti. İlâhî aşka düştü, ârif oldu. Vecd u hâli kâr kıldı. 1170 senesinde İbrâhim Hakkı'nın yaşı 55 olunca işi, gücü, kazancı, varlığı, istekleri, tercihleri hep gitti ve (gönlünde sâdece) yâri kaldı. / Ey Hakkı, İstanbul yoldaşını Sun'ullâh Ağa sanma. (Dost olarak ancak) Sâni' olan (ve en uygun şekilde yaratan) Rabb'ini bil, zevk eyleyip safâ kıl (ebced 1169). / (Hakk'tan gelen her şeye boyun eğmiş bir kimse olarak) Allah'tan râzı isen O'nun da senden râzı ve hoşnut olduğunu bil ki zaten Kur'ân'da (imân edip sâlih amel işleyenler için adn cennetlerinin vaâd edildiği ve Allah'ın onlardan râzı olduğunun, onların da Allah'tan râzı olduğunun müjdelendiği Beyyine Sûresi 8. âyette) bizim râzı olmamız O'nun rızâsından sonra gelmektedir. (Ayette öncelikle belirtilen, Allah'ın râzı olması olmuştur.) / Eğer Allah'ı seviyorsan bil ki (aslında) O seni sevmiştir. (Mâide Sûresi 54. âyette) “O onları sever” ifâdesinin (“Onlar da O'nu sever” ifâdesinden) daha

çabuk (daha önce ve önde gelmiş) olması gibi, Vedûd ismiyle çok seven ve çok sevilen Allâh'ın (seni) sevmesi, (senin O'nu sevmenden) daha öncedir. / Kim Allah'ı severse Allah onu sevdiğini ona; (Mâide Sûresi 54. âyetiyle) "O onları sever, onlar da O'nu sever" diye buyurarak duyurmuştur. (Bir kimsenin Hakk Teâlâ'yı sevmesi, Hakk tarafından sevildiğinin kendisine hissettirilmesindedir.) / Kahır ve lütuf gönül aynasına hep Hakk'tan yansır. Onun için gönül (Hakk'a yakın olup rızâsını kazanıp kazanamama husûsunda) kah kederlenip kah sevinir. / Eğer Hakk'tan (yüz çevirip) uzaklaşırsam O kahriyle hâzırdır. Ama gönül Mevlâ'sını bulsa Mevlâ ona lütfuyla nazar eder. / Ey Allah'im sen, kulum beni zannı gibi bulur buyurdun. Benim sana zann ve yakînim dâima güzeldir Ey Rabb'im. / Ey cân, eğer kalbine bir zevk ve safâ isteği düştüyse lezzeti O'nun zikrinde bulup her ân gönülden safâ sür. Yârin Hakk iken, arzu ve istek; gönülde tatlı ve tertemiz manâdır ama istek sûrete gelirse, şehvetin temiz olmayan kiri ve pislîğidir. / Yarın yerine getirmen gereken (ibâdetleri ve) farzları Rabb'in senden bugün istemezken (rızk endişesiyle) senin kalbin yarınki rızkını neden (daha bugüneyken) Rabb'inden umar? / (Şımartılan çocuk gibi beslenip kuvvetlendirilen) bedenin güç veya özelliği noksanlaştığı miktarda rûh kuvvet bulur, (biri eksildikçe diğeri artar). (Beden ile rûhun farklılığı gibi kalp ile akıl da farklıdır ki) kalp de, aklın terazisini bir tarafa bırakıp (olup biten) işleri aşk ile tartar. / Kim az yiyip az uyuyarak (açlık ve uykusuzluğa dayanmakla) cismini temizlemede başarılı olmuşsa, o temiz ve güzel rûhun tevhîd ve irfânı hakîki ve doğrulanmış olur. / Bunca mahlûkâtın hâlleri, bir gölgenin (gerçek olmayan) hayâlî varlığı gibidir. (Arada aletler, vesîleler, vâsıtalara, şahıslara, sebepler görünse de) o vâsıtalara ile tüm işleri ve fiilleri yapıp eden; Sâni' olan Hakk Teâlâ'dır.

Înâyetnâme: Rabb'im bana yeter ve ben O'nun yardımını ile korunurum. Yardım ve desteğin başkalarından değil O'ndan gelmesi ulaşılabilir ne hoş netîcedir ki asıl ve hakîkî yardım, kendini bile istemediği durumlardan korumaktan âciz olan insânlardan değil Hakk'tan gelen yardımdır. Hakk'ı bulmak, doğruluğa erip dalâletten kurtulmaktır. Duâ etmek hâlini arz edip aktarmaktır. Yardım dolaylı olarak insânlardan gelse de esas yardım Hakk'tandır. Lütuf, destek, medet, inâyet, avn tüm bunların asıl manâsı ve başkalarından gelmiş gibi görünse de dayandığı temeli hep Hakk'tan gelen yardımdır. Kulluk yapmak, dinin hükümlerine gerektirdiği şekliyle güzelce riâyet etmek demektir ve emânet edilmiş olan bedeni de, manen beslememiz gereken rûhu da zarar veren hallerden muhafaza edip korumaktır. Allah'a dayanıp

işleri O'na havâle etmek tüm ihtimaller karşısında sapasağlam ve güçlü olmaktır. Tevekkül, Hakk'a güvenerek işleri O'na ısmarlama kararından dönmek ve O'ndan gelen her şeye rızâ göstermektir ki zaten bu konu da dâhil olmak üzere her konuda kişiye gelecek olan en ziyâde yardım başkalarından değil sadece ve sadece Hakk'tan gelen yardımdır. O'nun müsâdesi olmadan zaten en ufak bir yardımda bulunmaya kimsenin kuvveti olmadığına göre bize ulaşan her türlü lütuf hep O'ndandır. Bu beden emânettir, "Benimdir" demek hıyânet ve vefâsızlıktır. Kıymet bilemeden sağlığı yok edip bedeni hebâ ve helâk etmek ihânettir. Hakk'tan kalbe gelen ilham bir müjdedir. İnsânlardan duyduğın sözler de birer işârettir ki onları konuşturan ve sana duyuran yine Hakk Teâlâ'dır. İnsânların sözlerini bu gerçeğin farkındalığı ile duyabilmek, insânların sözlerine öfkelenmekten kurtularak neşeli olmak ve şenlik içinde bulunmaktır. Muhabbet, sıcaklık ve samimiyet kurmaktır ki o muhabbeti bulmak muhatap ile nice güzellikleri, bilgileri, tecrübeleri paylaşmaktır. Bu sebeple muhabbet, alıp verilenlerin iki tarafa da fayda sağlaması sebebiyle kârlı bir ticâettir. Kalbin maksadı mâmur edip şenlendirmektir ve ulaştığımız tüm lütuflar Hakk'tan gelmektedir. Özünü bilmek saâdete ermektir. Gönül yapmak ibâdettir. Önceden hazırlık yapmak, tedbîr almak ve tedârikli olmak halkın âdetidir. İşleri Hakk'a havâle edenler ise tedbîr almanın önemini kabul etmekle beraber bütün lütufların Hakk'ın elinde olduğunu ve ihsanda bulunmanın O'na hiç zor gelmediğini bildikleri için tevekkül edip teslim olurlar. Açlık, uykusuzluk gibi hallerle tende eksiklik oluşturmak aslında eksiklik değil ziyâdeleşmenin ta kendisidir. Çünkü bedeni zayıflatmak rûhu kuvvetlendirmektir. Hiçliği kabullenip yokluğa ermek, istekleri ve irâdeyi terk etmekle gerçekleşir. Hakk ile var olmak seyyidliktir. İlim sahibi, bilen bir kimse olmak insânlara reislik yapma sebebidir. Zekî olan kimse insânlara kaba değil yumuşak huylu davranır ve böylece etrafındakiler de kendi de mutlu olur. Aklını gereğince kullanamayan kimse insânları kırıp geçirircesine kaba davranmakla aslında kendine zarar verir. Halîm selîm olmak ise zekâ ve ferâset sâhibi olanların özelliğidir. Yumuşak huyluluk da dâhil olmak üzere her ne güzel hâl var ise ona erişmek hep Hakk Teâlâ'dan gelen inâyet iledir ki zaten tüm yardımlar O'ndandır. Güzel huy sâhibi olmak ne tatlı bir özelliktir. Güzel söz de doğru, düzgün, âşîkar olan ve manâsı zihinlerde hemen yer eden sözdür. Sayılan tüm bu güzel haller kendi başarımla değil hep Allah'ın yardımıyla gerçekleşir. Ey Hakkı şu söz tortusuz süt gibi açık ve zâhir bir gerçektir ki; asıl yardım Hakk Teâlâ'dan gelen yardımdır.

Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Bir canlı bir yere kendi gücüyle gidemez, onu vardığı yere ancak Hakk Teâlâ vardırır. Demek ki insân her nereye gitse hep Rabb'i iledir. / Şahıslar birer ayna gibidir. Kalbiyle bakabilen kişi, insânlarda kendini görür. Kişinin etrafındaki insânların mütebessim veya hoyrat halleri aslında insânların onda görüp kendisine yansıttıkları kendi hâlidir. Mütebessim, temiz ve güzel bir çehrenin etrafına birer ayna gibi onun tebessümünü yansıtan yüz bin göz dizildiği için ârif olan kişi hep aynalardan görerek anlar ki mütebessim olan ancak o bir yüzdür ve onun hâli diğerlerine yansımıştır. İnsanlar ârife aynadır. Ârif herkesi kendi gibi görür, herkeste kendini görür. Karşısındakinde gördüğü kusuru eleştirmez, bizzat kendinde aynı kusuru arayıp o kusurdan sakınma farkındalığını karşısındakinden öğrenir. / Şeyhin varlığı şarap, hayâli de kadehtir. Onun varlığı güzel olduğu gibi hayâli bile güzeldir. Mâşuğun aşk şarabından içmeye mübtelâ gönüllerin durmaksızın içmek istediği, o tatlı içecektir. / Ey Allah'ım zihnen yalnız seninle meşgul olma ni'metiyle beni mes'ud eyle. Zihnin senden gayrı farklı meşguliyetlere dalması ve alâkalı-alâkasız her yöne bölünmesi azâbından cânımı âzâd eyle. / Ne göklerin ne yerlerin kaldıramadığı o yükü ve mes'ûliyeti Bârî olan Allah, insâna yüklemiştir. / Ey gönül sana müjde olsun ki sevgilinin gözündesin. Kahr ve lütf parmakları arasındasın. Sen hep gözetiminde ve korumasında olduğun, ayrıca rızâsını kazanmayı umduğun mâşuğun gözetimi altındayken ve O senin hiçbir hâlinden habersiz değilken sana ulaşan kahrın da lütfun da başkalarının ellerinden değil sevgiliden geliyor olması sana müjde olarak yeterli olsun. O ki seni kalem gibi döndürürken ve sen yazıyı yazan kâtibin elindeyken başka yere geçip yayılma çabası neye yarar. Bu hâleden hâle dönme durumundan haberdâr ol ey kalem. Her ne yazarsa kâtibin yazısından dâima safâ bul. / Sen kendini Hüdâ'nın tüm mahlûkâtından eksik ve kusurlu görerek hakîr ol. Ne bildiğin bir hususta ne de bilmediğin bir hususta bilgi sâhibi biri olarak görünmeye çalışma, bilakis bilmiyor gibi görün. Aynı şekilde insânlara takvâ sâhibi biri gibi görünmeye çalışmaktan sakın, gâfil görün, böylece hem riyâdan korun hem de nefesine hiçliğini ve kusurlu olduğunu telkin ederek onu terbiye gayretinde bulun. Bilmiyor görünürken dilsiz olup sus. Kötü söz duyduğunda sağır olup duyma ve o söze karşılık verme. İnsânların kusurlarına karşı dâima kör olup kimsenin kabahatini görmeye çalışma. Kötü kokuya karşı burnu koku alamayan bir kimse gibi ol ve tüm bedenle olumsuzlukları, kabahatleri görmeyen, duymayan, hissetmeyen biri ol. Gıybet etme ve sırrı ifşâ etmek husûsunda dilsiz ol. / Ey Allah'ım bu hakîr kulunu kibir ve makam ehlinden

çevirip dost ehline döndür ve bu kulunun kalbini dostluğunla mutlu eyle. / Ey gönül, mürşidin gül yüzü senin aynandır. O mürşidi nasıl görüyorsan aslında o gördüğün bizzat kendinden başkası değildir. Onu sevmeye lâyık, iyi biri olarak görüyorsan sen de öylesin. Sevilemeyecek kötü biri olarak görüyorsan sevilemeyecek olan kötü kişi kendinsin. / Ey dostum uykun ile ölümün senin iki aynandır. Düşte ve kabirde ne görürsen ayna misâli o gördüğün senin sıfatın ve zâtındır. Kişiye lâyık olduğu durum önceden gösterilmiştir. / Tevhîdi idrâk edemeyen cism ehline bir, bin gibi görünür. Gönül ehlinin gözünde ise binler sadece O'na yani bir tek olan Hû'ya birer işârettir. Cism ehli çokluk içinde boğulurken gönül ehline her şey bir olanı ve tevhîdi işâret etmektedir. O cân deryâsı tek bir su iken kalp gözüyle göremeyen "Beden gözü" onu bin dalga olarak görür. / Tevhîd, Hakk'tan gayrisine olan bağlılıkların ve kayıtsız yada bağlantısız kalınamayarak hissedilen yakınlıkların silinip hükümsüz bırakılması anlamına geldiği için sen de Hakk'tan gayri tek bir şeye bile yakınlık duyma, ikilikten geç, muvahhid ol ki varlık hep birdir. / Vahdeti seyrân eden cân; ikilik vehmine kapılmaz. Çünkü ona bir kaynak âşikâr olmuştur ki o, vahdetten gayrisine yol vermez. / Allah'tan gayrisi boş hayâl olup (kişinin aslı olmayan bir varlık davâsı gütmesinden ve) vehminden meydana gelir. (Varlığına aldandıkların içerisinde) senin aklına, Hakk'tan gayri (ve Hakk'a uymayan) her ne gelirse bil ki o bâtıldır. / Şerli ve kötü olan şey şöhret ve bilinir olma düşüncesidir. Gönlün manâsı, kabuğu soyup öze vararak cisimden sıyrılmaktır ve gönül, vahdet deryâsı fikrine dalmazsa yanıp kavrulmuş hâlde kalır. / Dünyâlıklara dâir fikirler; korku ve keder doludur, nihâyete erip son bulma endişesi ve yüküdür, son bulacak olanın boş yere eziyetini çekme zahmetidir. Hakk'ı hatırlamaya ve O'nu anmaya yönelik fikirler ise tam tersine dünyâlıklara karşı korkusuzluğa bürünüp emniyet ve güven içinde bulunmaktır. Rûhun aşk şerbetiyle zevk etmesi gönül kuvvetidir, rûhun safâsı gönle kuvvet olur. Ayrıca rûhun içeceği, gıdâsı ve safâsı gönlün kuvvetidir. / Hakk'tan gayrisini tanıma ki onlar cânına eziyet, dert ve mânen ilerleme engeli olmaktan başka bir şey değildir. Hakk'ın dostluğunu bul ki cânına zevk ve safâ olacak olan budur. / Zikrin fikrin sâdece Hakk Teâlâ olduğu zaman, arş-ı Rahmân olan gönlün; mâşuğun tahtıdır. (Bu kadar yüceliğe layık olabilecekken o gönül gider de dünyâlıklar ve) Hakk'tan gayrisinin düşünceleri ile dolarsa o gönül kapkara zindân derinliklerine dönüşür. / Vahdete ve manâya yâr olan, insânların sohbetlerini neylesin? O kimse toplumda düzeni bozacak hiçbir hâle bürünmek istemediği için çokluk içinde halka uygun gider. Onları hakîr görmeksizin ve dışlamaksızın akıllarına uygun davranır. Yoksa

onların muhabbetinden safâ bulduğu yoktur. Onların sohbetinden zevk almaz ve onların sohbetine dalmaz. / Dâima Hakk'a teveccüh eyleyip hep O'na yönel tâ ki kalb O'na beyt olsun. Âdeta Hakk'ın anıldığı bir mescîd gibi olan bu kalp Hakk'ı anmaktan uzaklaşıp da تنها, boş, sâhipsiz, ıssız kalmasın ki ona yakışan beytullâh olmaktadır. Boş ve sâhipsiz yapılar viraneye dönüp köpeklere mesken olur. Bir mescid olan bu kalp hiç sâhipsiz kalmasın ve hiçbir köpek hiçbir şekilde gelip bu kalbi mesken tutamasın. / Kalbine güzelce yönel ki o kalp Hüdâ'nın evidir. Ey cân bir ân bile kendi zâtından ayrılık, ayrılmışlık olmasın. / O'ndan gayrısı yoktur. (Hakikat bu iken, benliğinden kaynaklı boş ve yersiz varlık iddiâsı ile kalbine ikilik vehmi dolmasın ve) kalbin; ikilik vehmini içeriye almasın. Hakk Teâlâ birdir. Şu kalbinde O'ndan gayrı (ve O'ndan başka meyledilmiş) hiçbir şey kalmasın. / Şeytanın boş evhâmı olan benlik ve varlık iddiâsı; bedende ve tende saklıdır ki asılsız benlik kuruntusu ile bana hep yalanlar söyler. (Hâl böyleyken şunu unutmamak gerekir ki) Hakk'tan gayrısına varlık atfeden tüm sözler düşman sözüdür ve (düşmanın sözlerine dâima muhalefet etmek; benlik iddiâsıyla dolu olan bedeni değil de) rûhu bana dost eylemiştir. / (Dış kabuk olan) bedendeki (varlık kuruntusundan ibâret olan) vehm, düşmanımdır. Herkesten özel olan dostum ise gönüldedir. İşim-gücüm, aşkım ve mâşuğum, bütün varım hep gönüldedir. / Gönülde Rabb'imden başka dostum ve tende (varlık iddiâsıyla dolu) vehmimden başka düşmanım olmadığı için, benim hâricten korkum da ümidim de yoktur (ki dostum da düşmanım da hâricimde değildir). / Gönlüm; kokuyu, rengi, şekli, sûreti, barışı, savaşı hep (bedende varlık iddiâ eden ve hem sûrete meyleden hem de zıtlıkları aynı görmeyip tercihte bulunan) vehmimden duyar. (Haddim bile olmayarak) bir şeyleri beğenip övdüğüm ve birtakım şeyleri de beğenmeyip kusurlu bulduğum hallerim de yine (boş kuruntudan ibâret olan) o vehmin işidir. / Ey Allâh'ım gönلümü birliğinden gâfil ve habersiz eyleme. (Benlik ile varlık iddiâ eden) vehmin zorladığı işlere meylederek o vehmin maskarası olmaktan ve bâtılın asılsız boş gölgesi konumuna düşmekten gönلümü koru. / Hakk var ve O'ndan gayrısı yok iken O yaratmayı, hiç kimsenin karşı gelip engel olamayacağı büyüklük ve azameti ile murâd etmiştir. O, yokluktaki insânı yaratmakla yoğun var eylemiştir ve insânın ömrünü sınırlı kılıp vefât ettirmekle varı yok eylemiştir. (Ayrıca müstehak olanı kahreyleyip yok etmesi bir kahır olduğu gibi varlık iddiâsı güdeni o hâli üzere bırakması, yok etmeyip, verdikçe vererek onu varlığa gark etmesi de kahırdır. Azametiyle O, kimini varken yok kılarak, kimini de hiçliğine rağmen varlığa boğarak müstehak olduğu hâle geçirir. Hem O, benliğine

gömülerek varlık iddiâsında bulunanı fâniliğe terk edip yok kılarken, benliğinden habersiz olup varlığından geçeni hiç kaybolmayacağı varlığa eriştirmiştir ki O, “Varım” diyeni yok, “Yokum” diyeni var eylemiştir. / Ey Allâh’ım (benliğimiz, varlık davâmız ve kahrını celbeden hâllerimiz sebebiyle) kahrın bizi senin huzûrundan uzaklaştırmıştır. Sen (kahrınla değil) lütfunla (muâmelede bulunarak) her şeyi bize, olduğu gibi, gerçek hâli ile nûr içinde apaçık göster (ki her zerreden varlığın ancak sana âit olduğunu ve tevhîdin izlerini görebilelim). / Karşılaştığımız iyi ve yaman durumlar hep vahdet deryâsının inişli çıkışlı dalgalarıdır ki o haller insânlar tarafından sergileniyor gibi görünse de aslında imtihanımız gereği o hâlleri bize yaşatan, bir olan Allah’tır ve o hâller karşımıza insânlardan değil tek bir kaynaktan çıkar. Kim kime iyi veya kötü nasıl davranmışsa o muâmeleyi karşısındakine değil bizzat kendine yapmıştır çünkü herkes başkasına yaptıklarının lâıyığı ne ise o hâli günün birinde mutlaka bulur. Ayrıca parmağını kesen kimsenin başkasına değil bizzat kendi bedenine zarar vermiş olması gibi insânoğlu şu kâinata birlik içerisinde olduğunu idrâk edebilirse başkasına zarar vermekle aslında kendine zarar verdiğini fark eder. İyi veya kötü, doğru veya yanlış davranışlar sergileyen insanlar yapıp ettikleri o hâlleri başkalarına değil bizzat kendilerine yapmaktadırlar ve tercih ettikleri bu davranışların karşılığını er yada geç muhakkak göreceklerdir. Ancak sana düşen görev karşılaştığın insânların sergiledikleri tavırları; Hakk Teâlânın başkasının değil de senin karşına çıkarıyor olmasından ibret alıp, zor durumlara isyansız tahammül, güzel durumlarda minnet ve şükür içerisinde olmandır. O insânlar tavırlarının olumlu yada olumsuz olarak bedelini muhakkak göreceklerdir. Fakat güzel veya kötü davranışta bulunan kişileri imtihan gereği senin karşına çıkarmayı murâd eden Allah’tır. / Gönül Hakk’ın aynasıdır ki iki âlem onun kılıfıdır. Uyku ânında kişi bu âlemden çıkıp iki âlemin arası olan berzah âlemine gider. / Bu hâlde iken ayna olan gönül ortada kalır ki uykuda değil bizzat görür hâldedir. Zaten Hakk ile hâzır olan kişi, uyku ile uyanıklık arasında kalandır yani uykuda bile gönlü uyanıklık hâlinde olandır. / Hakk’ın aynası olan kalbi; zarfı ve kılıfı olan iki âlemden çıkarırsan o kalp sadece Hakk’ı arzulararak dünyâlık heveslerden, cennet temennisinden, cehennem korkusundan, hâsılı iki âlemden de geçip, kılıf ve perdesi kaldırılmış, Hakk’a nâzır bir ayna gibi olur. Uykuda ama uyanık olan bu kalbin aynasından, uyku ânında kılıf, perde ve pürüz olan iki âlem kaldırılırken o iki âlem açıkça görünür. Uyku ânında insân kalp aynasının perdesi olan iki cihâna dâir istek ve korkuları hissetmeyip onlardan tamâmen sıyrıldığı için

Hakk'ın huzûrunda perdesi kaldırılmış ayna misâlidir, gözü uyurken bile kalbi uyumayanların hâli böyledir. Uyanırken bile iki cihandan geçme gayretinde olanlar uykuda zaten her arzu ve telaştan geçmiş olarak o gayretin meyvesini alır gibidir. / İşi gücü bedeni besleme ve yeme-içme olan cism ehli yeryüzünde, dünyâ ni'metlerinin meşgûliyeti gafletiyle yürür. Uyurken bile uyanık olanlar ise gönlünde Mevlâ'sını görür. / Uyurken bile uyanık olanların kalp aynası safâ bulur. Uyurken bile uyanık olan kişi, kalp aynasının kılıfı ve kabuğu olan iki âlemin telaş ve azrularından geçerek gönlünde yalnızca bir ve tek olan mâşuğu bulur, O'ndan başkasını bulmaz ki zaten gönül, mâşuğun aynası olduğundan dolayı o aynanın önündeki engel kalkınca gönül aynasına yansıyan ancak mâşuğun güzelliğidir. / Uyurken uyanık olanların gördükleri rüyâ değildir. O esnâda gönül aynası levh-i mahfuza mukâbilidir, hemen karşısındadır. / Gördükleri birer lütuf ve ni'met olan, uyumasına rağmen uyanık kalan uyur-uyanık kişinin gördükleri karmaşık bir düşünce değildir, bilakis apaçık aydınlık, canlı ve âşikardır. Onun uykuda gördüğü hayâl değil gerçektir ve uykuda gördüklerinden sonra o gördükleri gerçek hayâta vukû'a gelmiş, gerçekleşmiştir. Onun gördükleri gerçekleşen hâdiselere mutâbık ve uyumlu olmuş, gördükleri birebir çıkmıştır. / Uyurken bile uyanık olan ve kalbi uyumayan kişi yan gelip yatan ve gâfilce uyuyan kişiden farklıdır. O gâfil bir hâl ile yan gelip yatmaz. Az uyku ve uyanıklık ile gönlünü olgunlaştırır. Uyuduğunda dâhî gözü uyurken gönlü uyumaz ve keşif ehli olur. O, herkesten saklanmış olan gizli ve özel nice sırları gönlünde bulur. / Ey afedilmiş, müstesnâ ve seçkin kişi, zikrin cilâsı ile ve çok uyumaktan sakınarak uyanıklık ile gönül aynası tertemiz ve parlak olursa o aynada mâşuğun güzel çehresini seyredersin. / Uykuda bile uyanık olan kişi gördüklerinin gönül âlemi olduğunu bilirse, bu ân onun sûretinin aslına ve tabiatının kendi öz mekânına erdiği zamandır. Bu şartlar içinde tüm duyuları ile hissedip gördükleri, kitaplardan öğrenilemeyen ve manen yaşanarak elde edilen hâl ilmidir ki gördükleri hayâl değil gerçektir. Hayâl olan, ancak rüyâ ve hülyâdır, onun gördükleri değildir. / Yerin ve göğün taşıyamayacağı emâneti hakîki anlamda kâmil olan insân yüklenmiştir / Yere göğe asla sığmayan Mevlâ'sına kâmil insan gönlünde vâsıl olmuştur. / Ahirette her ne varsa dünyâdayken benzerini al. Gece ibâdeti ile dünyâdayken cennette gibi huzûra er. Gündüzün kalabalığı ve telaşını cehennem, gecenin huzûr ve sekînetini ise cennet bil ki cennet ehlinin her arzusunun hemen yerine gelmesi gibi kulun gece yaptığı duâsı geri çevrilmez. / Bir iş yaparken boş yere aceleci davranma çünkü her şey vaktine bağlıdır ve sen ne kadar telaşa

kapılırsan kapıl vakti, saati gelmeden hiç bir şey gerçekleşmez. Telaşa kapılmadan sükût ile sabreden kişi yersiz zahmetlere girmeksizin, başkalarından medet ummaksızın işlerini; güç ve kuvvet kendisine âit olan Hakk'a gördürür. / Kim hoş bir safâ bulduysa o hâl dâimi kalmaz ve hoşnut olduğu zevkli, eğlenceli o güzel vakitler gelip geçer. Eğer bir kimse şu geçici dünyâda bir şeylere üzülmekle boş yere cefâ çektiyse o gam ve keder de dâimi kalmaz, safânın geçtiği gibi cefâ da biter gider. Zevk de cefâ da hep sonradan gerçekleşen ve birden bire olan ânî hallerdir. Ânî olanın zaten kendisi fânîdir. Sonsuzluk sâhibi mâşuğa ermeyi dilerken son bulmaya mahkum fânîyi kötü sayıp hoşlanmamak uyanık ve âgâh olanın şânıdır. O halde âgâh kimse nihayetinde son bulacak olan ne bir safâyâ özenir, ne bitmeye mahkum zevk ile eğlenir, ne de nihayetinde son bulacağını bildiği şu dünyâda herhangi bir şeye gereksiz yere üzülmekle dert çeker. / İlhamı gönülden al ki o gönül her ân Hakk'ın nazar ettiği bir kıymete sahiptir. Gönle akan, hikmet pınarıdır ki gönül Hakk ile âgâh ve gafletten uzaktır. Hedefe varmak için izlenen yöntemin ve temellerin aslı, baştaki değil kalpteki akıldır ki bu söz dahî yine gönlün akletmesi ile meydana gelmiştir. Yapılacak işlere gönül sâyesinde vâsil olunur çünkü bir hususta karar vermek gerektiğinde kalbe danışarak amel edilir ki akleden gönlün fikirleri rahmet doludur. / Güzellerin yanına gitme ki bu, gönlün şânına lâayık değildir. Çünkü gönül hükümdarın tahtı olunca tüm güzeller ve iyiler zaten senin divânına gelir. / Hakk Teâlâ âlemde neyi nasıl eylesse (İbrâhim Hakkı'nın oğlu) Fehîm hepsine teslim ve râzı olmuştur. Zaman geçtikçe Hakîm olan Allah'ın murâd etmesiyle inişli çıkışlı nasıl hallerden hallere büründüğünü dâima ibetle seyr eder. Teslim olmuş bir şekilde Hakk'ın kendisini neylediğini tefekkür eder. / Ey Hakkı kazânın hükmü, ezel denizinin inişli çıkışlı dalgalarıdır. Boş yere tedbîr almaya çalışmak üzüntü ve keder sebebidir çünkü her şey önceden belirlenmiştir ve olacak olan olur. Sen tedbîr zahmetine girmeden kendini o deryânın dalgalarına bırak ve teslim olmanın rahatlığı ile safâ bul. / Cehâlet ehli her ne sorsa çok değil tek cevap ile karşılık verip sus. Ya "Eyvallâh" de, ya "Keyfin bilir" de, ya da hayr söyle. Vereceğin cevabın fazlasına yönelme ki duyduğu sözü yanlış anlamaya hep müsâit olan câhilin asla küçümsenemeyen şerrine yaklaşmayasın.

Gönülnâme: Kur'ân'a itâat eden gönül her ân Hakk iledir. O gönül şimdi de öncesinde de sonrasında da hep güzellik ve hoşluk ile doludur. Gönül, dün geçip gitmişken ve yarın henüz gelmemişken bu ânı yaşamanın adıdır. Gönül parıldayan ay

ve rûhu koruyan bekçi gibidir. Gönül hak yolun kapısında kapıcı, Mevlâ'nın yolunda hizmetçi ve Hakk'ın aşkına kurbandır. Gönül, ferahlık veren güzel bağlar, bostanlar ve insânları kendinden geçirip onlara sarhoşluk verecek kadar etkili içecekler gibidir. Gönül göğüsten çıkan bembeyaz ve temiz süt gibidir. Hem nice saklı ilimlerin öğrenildiği bir mekteptir. Gönül, nefsin arzuladığı dünyâyı üç kuruşa satan, bitmeye mahkum fânîlikleri elinin tersiyle atan, bâkî olana tutunan, hem fânîden geçmekle hem de bâkî olana meftun olmakla balı yağa katan ve gerçek lezzeti bulandır. Rûhun diriliğinin, tazeliğinin, güzelliğinin yansıdığı ve nice güzelliklerin yetişeceği taze ve körpe tohumlarla dolu yerdir. Herkes tarafından sevilme ve endişeleri bertaraf edip dosta yücelme sebebidir. Gönül, Sübhân olan Hakk'ın aynasıdır ve O'nun güzelliğinin yansımasıyla sevinç içindedir. Gönül güzel bir gül ve reyhân gibidir ki hoş ve güzel kokuyla doludur. Aşk ile kâinâtı okuyan iyi bir okuyucudur. Hoş mizacıyla çağırın iyi bir davetçidir gönül. Tatlılığı ve hoşluğuyla taze yemek gibidir ve manevî gıdâ olan o lezzetli ni'mete sofradır. İlhâmın gelip konuştuğu mekândır. Hakk'ın beyti olduğu için gönül dost ile bahtiyar ve aşk ile sevinç doludur. Ayrıca Hakk'ın beyti olması ile gönül, ümit bağlanan şerefli ve yüksek bir makâmıdır. Şiddetli şekilde harb edebilen cengâver yiğitlerin ve mertlerin; şeytan ile, nefis ile, dünyevî arzular ile cenk ettikleri mekândır gönül. Kendi nefsimiz haddini bilmez olduğu için gönül cehâlete terk edilirse daracık, karanlık bir zindân olur. İrfan ile olgunlaşıp güzelleşirse o gönül dar bir zindâna değil koca bir meydâna dönüşür ve her kalıba dönmeye müsâit olan kalp aşk ile pişerse kötülüğe değil güzelliğe dönüp çevrilir. O kalbin deverân eden her atışı aşk ile çarpar, durmadan deverân eden kan dolaşımı da o kalp sayesinde tüm zerreleriyle cisimde aşk ile döner. Varını yoğunu kurban etmeye çoktan hazır olan gönül, aşk hayranlığı içerisinde aşk aslanına teslim olmuş titrek bir ceylân iken mübtelâsı olduğu manevi cezbe şarabıyla sarhoştur ve gönül bu sarhoşluk içinde kanadıyla yücelere yükselip uçandır. Cânlara yardımcı ve komşu, âşıkların muhabbet yoldaşı, dostların mânevî gıdalardan yiyip içerek hemdem olduğu sohbet meclisi, dünyâ-âlemin aynası ve görülmeye değer nice güzel manzaralarla dolu ne hoş seyrân yeridir gönül. Hak ve hakîkatin güzelliklerini göremeyen kör gözlerin tabîbi olan gönüldür, tek olan Hakk'a hep yakın duran gönüldür, cömertliğiyle rahmet yağmurları gibi olan gönüldür, güzel yüzlü sevgililer sevgilisi olan hep gönüldür. Gönül, her aklın tartan terâzisi ve ölçüsüdür, her inceliği nakış nakış işleyip yazandır, çok kıymetli ve değeri pek yüksek olmasına rağmen değeri düşükmüş gibi mütevâzi durandır, ölmeden kendini hesâba çekip her amelin

hem öncesinde hem sonrasında her şeyi inceden inceye ölçen ve tartandır. Gönül, insânın aslı ve özüdür, iyilik ve ihsân deryâsıdır, zorluk çıkarmayıp kolaylık sağlamayı arzulayan bir kolaylık ve suhûlet arayıcısıdır, birlik ve beraberlik ovasıdır. Gönül, parlak bir güneştir, kıymetiyle şan ve şeref sâhibidir, yabancıların değil âileden farksız olmuş tüm yakınların manevî gıdâlarla yiyip içtikleri muhabbet dolu akraba ve âile meclisidir. İnsânların gönlünü kazanmak, bir gönülü daha hoşnut etmek, kurtuluş ümidiyle bir kâmilin gönlüne girebilmek gibi arzuları göz önünde bulundurulduğunda görülmüş olur ki gönül meclisindeki hürmete lâıyk o muhterem dost ve yakınların arzulayıp talep ettiği hep gönüldür. Gönül aşk ile cûşa gelip rakedendir ve aşksız eksik kalandır. Vesvese ve şeytânî düşüncüleri basıp alt eden has kulların seyre daldığı güldür gönül. Vehme gâlib geldiği için özel ve güzel kulların gülistanda gül gezintisi ve gül seyri gibidir gönül. Sultânın yâri olduğu için aşkıyla dağlardan kopup kendini uçurumlara atan taşlar gibi yuvarlanandır gönül. Gönül eğer Hakk'tan uzaklaşıp şeytânın beyti olursa arkası görünmeyen ve manevî güzellikleri kapatan duvarlarla örtülür, perdeler perdesiyle dolarak göremeyen a'mâ gibi olur. Gönül gayret edip önem göstererek derinliğe erme ve manen en ilerilere varma husûsunun üstâdı ve ustasıdır, gafletten uyanıp dikkat sâhibi ve agâh olmanın sanatkârıdır. Gönül, basîret, anlayış ve aklın kaynağıdır. Gönül, Ken'ân ilinin ay yüzlü Yûsuf'u gibidir. Olgunlaşmış gönlün sâhibi iyilikleriyle emîn ve güvenilirdir, güzel ahlakıyla gözü dünyâya ve dünyâlık güzelliklere toktur. Gönül, ay yüzlü bir güzel gibi olduğu için güzelliğiyle güzelliklere doymuş, asıl güzelliklere kanmış, böylece dünyâlık süslere açlığı veya isteği kalmamıştır. Gönül her baykuşu boğan; şâhin ve doğan kuşları gibidir ve kuşların sultânıdır. Gönül vuslatta yorgandır. Gönül özlemlerle kavrulup hasret çekenlerin medet eden yardımcısı olduğu için tûfandaki kurtarıcı gemi gibidir, irfân deryâsıdır, denizde saklı olan tertemiz ve bembeyaz inciler gibidir. Gönül, her cevherin kaynağıdır, özün menba'ıdır, her mânevî kazancın dükkanıdır, esasların esâsı, temellerin temelidir, her kirden arınıp temizlenmişlere meydandır. Gönül, tedbîr almayı terk eden, işleri Mevlâ'ya havâle eden, teslîmiyeti bulan, Hakk'tan gelen her şeyden hoşnut olan ve O'ndan gelen her şeye rızâ gösterendir. Gönül Hakk ile kalan, O'nun dostluğuna dalan, O'nun nûruyla dolan, bedeninin bitmeyen ihtiyaç ve arzularından uzak durandır. Gönül, sultânın tahtı olduğu için emir ve fermânın kürsüsü ve yüce makâmıdır, hikmette Lokmân'dır ve her derde dermândır. Gönül, Hz. Süleymân'ın mührüdür, bedenlerde misâfirdir, hurma ve nar ağaçlarıyla dolu nice güzel ikramlar saklayan bambaşka bir orman

gibidir. Gönül cân ve cânân olduğu için vuslata kanandır, doya doya kavuşma hâlini yaşayandır, her cânâna cânânandır, tenden usanmış olandır. Gönül, ziyâdelik deryâsıdır, cennetle hoşnutluktur, kürsî gibi köşktür, Mevlâ'ya divândır, yüce meclistir. Şahların sultânıdır, her hayrı arzulayandır, iyi bir sır saklayıcıdır ve gizli bir sırdır ki anlayan için Hakk'a delîldir. Gönül cânânı arayan, onun izince koşan, aşkın yoluna uyan ve nice sırları duyardır. Gönül, hem gülen hem ağlayandır, kaynayıp coşan duyguların cezbesi ve heyecanıyla doludur, gözlerin konuşmadan neler anlattığını anlayabilen ve nazar kıldığı gözleri ölçüp tartabilen bir terâzidir, sürekli akmak sûretiyle her ân atan zamânın ritmini, gafletsiz güzel vakitlerle tutandır ve gönül zamânların geçişinin farkındalığıyla doludur. Herkesin hakkını bilen ve veren Mevlâ'nın var ettiği gönül, içinde insânların hakkının saklı olduğu bir kap gibidir ki herkesin lâayık olduğu karşılığı barındırır ve bir ayna gibi herkes hak ettiğini, layığını onda görebilir. Gönül Ka'be gibi Hüdâ'nın beyti olduğundan dosta ermenin sürûruyla vuslat şarabından kana kana içendir. Ey Hakkı gönül âşikâr olarak görünen, parlayan ve apaçık parlaklığıyla hak ve doğru olanı gösterendir. Gönül; ucu, kenarı, nihâi sınırı olmayıp hudutsuz ve sınırsız olandır. Fehîm bin Nâzım eliyle Hicrî 1178 târihinde Mecmûatü'l-Meânî'nin hepsi tamamlandı.

Teferrucnâme: Ey gönül her ân Rabb'inle ol. O'nun işlerini ve seni karşılaştırdığı hâlleri hemen bal gibi tatlı bul. O'ndan gelen işleri sen misâfir karşılar gibi hoşnutlukla karşıla. İnsânların hesabında olmadığı hâlde O'nun izniyle meydana gelen tüm olaylar ve senin önüne çıkan bütün hâller karşısında hayranlık duy. Şu kâinâta görüp, bakıp, izleyip, ders alıp, ibretle tefekkür etmen gereken bir seyirci olduğunu fark ederek kâinâtı ve olanları lâayığıyla seyrân eyle. İcini açıp ferahlatacak gezintilerle âlemi dolaşıp temâşâ ederek, tüm olanları, zâlimlerin sonunu, herkesin lâayık olduğu hâli bulduğunu, gerçekleşen hâdiselerde nice hayırların saklı olduğunu, işlerin başıboş bir düzensizlikle değil bir ölçüyle gerçekleştiğini bizzat gör. Ey gönül, Hakk sana lütfunu bahşederken ve O'ndan gelen her şeyi misâfir karşılar gibi hoş karşıladığın için senin her ânına büyük sevaplar verirken, sen O'ndan gelenleri hürmet edilen bir misâfir gibi kabul etmeye ve O'ndan gelen her şeye rızâ göstermeye devam et. Sen şu dünyâda geçici bir misâfirken bu dünyânın sana âit olmadığını, tefekkür ve ibret nazarlarıyla bakıp ders çıkararak seyretmen gerektiğini, gelen herkesin gittiği bu dünyâ sahnesine gitmek üzere geldiğini, kendi hâllerini ve âlemi gözlemlemenin lüzûmunu kabul et. Bir seyirci olarak gez, dolaş ve tefekkür

eşliğinde ferahlayarak güzelce seyrân eyle. Ey gönül, eğer Hakk'tan gelen gam hâli ile hoş arkadaş olabilmişsen, her hâlinle mutluluğu bulmuşsun ve Hakk'ın işlerine isyân ile düşman değil, rızâ ile samîmi dost olmuşsun demektir. Ey gönül eğer sen hemen kayıp dönmeden, içten içe söylenmeden, gam ve kederde bile sızlanmaksızın hoş sözler eden, şikayetsiz bir ağız olabilmiş isen itirazlara sırt dönüp Hakk'ın işlerine yakın duranlardansın ve iyi-kötü, kolay-zor hangi hâlde bulunursan bulun sen her hâl içinde mutlu olup saâdete erenlerdensin demektir. Ey gönül, eğer gam ve kederden şikayetlenmeyerek, pişip olgunlaşmak için derdi derman bilerek ve dertlere sızlanmamayı öğrenerek yüce, âli bir makâma erdiysen, sen tüm işlerin Hakk'tan geldiğini anlamış ve O'ndan sana gelen her hâl içerisinde mutluluk duymanın tadına varmışsın demektir. Bulduğun her hâl içerisinde mutlu olabildiğin için sâhip olduğun bu hoşnutlukla beraber bir seyirci gibi nice haller görmek üzere âlemi güzelce seyre dala bilirsin. Ey gönül Rabb'inin kudretine delîl olan sayısız ibretler içinde ve bahşedilen sırlar ile O'nu nihân seyret. O'nun saklı değil apaçık olan fiillerini ise açıkça seyre dal. O'nun yanlış, olmaması gereken, haksız, yersiz hiçbir şey yapmadığını, nankör olanlar beğense de beğenmese de her şeyin olması gerektiği hâlde bulunduğunu bir seyirci olarak güzelce temâşâ et. Ey gönül, Hakk'ın kuderini, O'nun nelere kâdir olduğunu, bahşettiği hesapsız ni'metleri, her işinde hikmetler bulunduğunu güzelce seyre dalarak feraha er. Ey gönül, Hakk'ı bil ve O'ndan gayrısını unut, zarar veya zulüm zannedilen hâllerin aslında adâlet olduğu idrâk et. Sonuç açısından bakıldığında hiçbir hâlin karşılıksız kalmadığının, iyi-kötü her amelin nihâyetinde karşılığını bulduğunun farkına var. Adâlet sâhibi Mevlâ'nın hiçbir kuluna zulmetmediğinin ve O'nun işlerinde saklı hikmetler bulunduğunun bilinciyle başına gelen iyi-kötü her hâli birbiriyle aynı ve denk gör. Küçük şerde saklı olan büyük hayrı gör, olması istenmeyen hâllerin aslında ne büyük hayırlar barındırdığını güzelce seyrân et. Gönüllerin ferahlık veren mutluluğu, kalbe ilhâm edilen manâlardır, söz söyleyen diller Hakk'ın dediğini yazan birer kalemdir, o dilleri konuşturan ki her şeyin bilgisine sâhip olandır, manâ dolu ifâdeler yazmak şahsî yetenek değil Hakk'ın lütfudur, dile gelen bu ilhâmlar hep Mevlâ'nın nasib etmesidir, insânların ok gibi sözleri de her şeyi hakkı ile bilen Allâh'ın bize duyurmayı murâd ettiği sözlerdir. Sana düşen, kimsenin sözünden incinmeden ve manâ dolu sözleri senin şahsî yeteneğin zannetmeden tüm bunları ibretler içinde seyre dalarak ferahlık bulmandır. Ey gönül, halkın misâli bir gölgenin hayâlî şekilleri gibidir. İnsânlar ve yaptıkları, gölge misâlidir. Öyleyse duyduğun sözleri ve

karşılaştığın fiilleri halktan değil Hakk'tan bilerek bu farkındalıkla seyre dalman gerekir. Ey gönül, bir şeye ulaşabilmek veya bir şeyden kurtulabilmek için olması gerekenleri Hakk'a havâle et ve işi O'na bırak. Arzuladığına ulaşmanın ve hoşlanmadığın durumlardan kurtulmanın sadece kendi çabanla değil Hakk'ın murâd etmesiyle gerçekleşebileceğini tüm gerçekliği ile ve güzel bir kavrayış ile kavra. Teslîm olmak sûretiyle ulaşmak istediğine boşa yorulmadan kısa ve kolay yolla varmış ol. Seyredilecek nice ibretlerle dolu şu dünyâ sahnesini lâıyığıyla temâşâ et ve böylece gerçekleşen olayların fâilinin san'atına güzellik içinde şâhit olma saâdetine ulaş. Sen cihânı temâşâ etmeye, herkese açıklanmamış olan gizleri seyrân eylemeye, herkesin şâhitlik edebileceği apaçık ve ibretlik gerçekleri ve vukûatı seyretmeye hoş sefa gelmiş iken hoşluk içinde hemen cihânı seyre dalabilirsin. Cihân hikmet deryâsıdır, içi vahdet nûruyla yüzü ise çokluk dalgalarıyla doludur. Derinlere dalanın nûrlara gark olduğunu, yüzeyde kalanın çokluk dalgalarıyla boğuştuğunu tefekkür ile seyredebilirsin. Bu hikmet ne güzel manâdadır, vahdet ne güzel tekliktir, vahdete eremeyip çoklukta kalmak neyin kavgasıdır, tüm bunları fikreyle ve âlemi seyre dal. Bu dünyâ çocukların oyunu gibidir, oyun ve eğlenceye karışmak eksiklik ve kusur işâretidir. Oyuna dalmayıp dışında kalarak ibretle seyretmek irfân ehlinin işidir. Öyleyse sen de güzelce seyrederek tefekkür eşliğinde ferâha er. Ey gönül sen Hakk'ın eylediklerine bak, halkın yaptıklarına ve meşgûliyetlerine karışma, kendi işine bak da Hakk'ın ettiklerindeki ince nizâmı, insânların iyi-kötü yaptıklarının karşılıksız bırakılmadığını gör. Herkes lâıyk olduğu hâle büründüğü için ve nihâyetinde de hak ettiği karşılığı bulacağı için kimseyi zorla bir hizâyâ getirmeye çalışmadan, sorumluluğunu yerine getirdikten sonra vazifeni aşan müdahalelere girişmeden insânlarla güzel ahlak çerçevesinde uyum ile geçin. Karşılaştığın hâlleri düzgünce gözlemleyerek kâinâta ibretle bak. Ey gönül sen burada misâfirsın, konan herkesin göçtüğü bu dünyâ hanında ve beden konağında kendini kalıcı hissetme. Sen bu beden şehrinde manevi kârlar elde etmesi gereken, amellerinle ve tercihlerinle nice alımlar ve satımlar yapan bir tüccârsın. Hüdâ'nın beyti gönül olduğundan O'na komşu gibi çok yakınsın. Ey gönül, hayret ile dâim ol, varlığından geçerek özgürleş, çokluktan uzaklaşıp birliği idrâk ederek var olanla bir ol ve böylece saâdete er. Tüm bunların farkındalığıyla güzelce seyrân eyle. Ey gönül, geçmişe dâir üzüntüleri, geleceğe dâir kaygıları, dünü, yarını bırak. Bugün Mevlâ'yı bul, her şeyde O'na delîl olan izler gör, her şeyi O'nunla ve O'nu anarak seyreyle. Ey gönül, benlikten geçip fânî ol, böyle yapmakla O'nu bul, boş değil düşünerek bakmakla her zerrede âlemi

tanı, tüm kâinâtı zerre-zerre temâşa et ve her zerredeki âlemi güzelce seyrân eyle. Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın olan O'dur, hâzır ve nâzır olan O'dur. Hakk'ın her şeyi görüp her şeyden haberdâr olduğunun tefekkürüyle âlemi seyreyle. Bu vahdet sırrını sakla, anlayamayacak kişilere ifşâ etme. Pişman olduğun kötülüklerini, hem Rabb'ine karşı mahcubiyet duyduğun için, hem kötülüğün duyulup örnek alınmaması ve yaygınlaşmaması için, hem de Rabb'inin silip saklayabileceği bir hatan sebebiyle kendi saygınlığını kaybetmemen için insânlara ifşâ etmeden tevbe eşliğinde telâfi etmeye çalış. Kötülüklerini sakladığın gibi iyiliklerini de hem insânlara gösteriş olmaması için hem de gösteriş niyetin bulunmasa bile kendini olması gerektiği kadar iyi ve yeterli görmemen için sakla ve yaptığın iyilikleri unut. Tatlılığını ve acılığını sakla, yeteneklerini ve olumsuz yönlerini veya zaaflarını insânlara gerek olmadığı hâlde boş yere anlatma. Boş konuşmak yerine sessizce seyre dalıp güzelce ferâha er. Ey Hakkı, anlayan için uzun söze hiç gerek yokken sözünü gel artık tamamla. Sükûtu konuşmana mühürle. Bu sözlerin doğruluğunu sukût ile onaylayıp ikrâr et. Görüp bildiklerini her yerde herkese anlatmayıp sakla. İbretlerle seyrân etmesi gereken bir seyirci olduğunu unutmayıp olması gerektiği şekilde güzelce seyreyle.

Üç Lisanda Kıt'aların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Sonradan meydana gelen her şey yok olmaya mahkumdur ve her ân birer birer yok olmaktadır. Vaktiyle zuhûr etmiş bir şeylerin perişân olarak son bulduğuna dünyâda her ân şâhit olmak mümkündür. Oluşumun ve bozuşumun devam edip durduğu dünyâ hayâtında tüm değişimlerin ve bitişlerin hepsi nihâi bir sona doğru ilerlemektedir. Başkasına değil kendine bakman bile yeterlidir ki kendini bildiğinden bu güne kadar görünüşün ve hâlin aynı kalmayarak hep değişip durmaktadır. Sende zuhûr eden her hâl, hep O'nun varlığına, birliğine, kudretine işârettir. Bu değişen hâllerin hep Hüdâ'nın nasib etmesidir ki her ânın O'nun uygun gördüğü şekildedir. Şu ânki bulunduğun durum böyledir ama bu da dâimî kalmayıp değişecektir. Hatta buna şâhit olmak için uzun zaman geçmesine bile gerek yoktur. Her ân bir önceki ânın yıkılıp son bulmasıdır ve her hâl bir önceki hâlinin değişip bitmesi demektir. Hem zâten seni hâlden hâle büründürüp değiştiren; seni yoktan var edendir ve senden zuhûr eden her şey O'nun varlığına delîldir. Sen hiç ümitsiz olmadan hep şükreyle ki var ettiği her şeye O'nun rahmeti çok boldur ve O zenginler zenginidir. / Sen Rabb'ine iyi zanda bulun ki O hep güzel eyler ve yanlış, haksız veya hatalı bir şey eylemesi düşünülemez. Sen her zamân arzularını terk edip teslîm ve râzı ol. Yokluğa ererek emniyet ve selâmet

içinde ol. / Ey yâr bil ki varlığın birliği mutlakdır. Ne ben varım ne sen varsın, ancak O var. / Yer ve gök hep senin nûrunla doludur ve cihânı bu hâl ile seyreden velîdir.

Varlıktan Geçmek I: İki âlemde (kazancım bildiğim) varım, senin nûrunken ne ben varım ne de davranış ve hâllerim. (Kimseye kötülük istemiyorken, herkesi kendim gibi görüp kimseyi kendimden başka biri olarak düşünmediğimden dolayı) tüm cihân halkı dostumdur ki (ben-sen ayrımı yapmadan ve tevhîdten uzaklaşmadan baktığımda benim gözümde) ne ben varım ne de başkaları var. Benim kârım, varlığımı yok sayıp nefyetmek iken ne ben varım ne de bana âit olabilecek efkârım. Ne şöhrete dayalı itibârım veya rütbem var, ne hoş bir hürmet veya saygınlığım var, ne de övünülecek bir güzellik yada süsüm var. Ne (yapıp ettiğim) amelim, ne de tercihim, isteğim var. Varlığım da kârım da; (varlık iddiâsında bulunmakta değil) varlığımı yok saymakta saklıdır. Bu sebeple ne varlık iddiâsındayım ne de fikirler ürettiğim. (Olacak olanlar bizi zaten bulacakken bir şeylere erişmek veya bir şeylerden kurtulmak uğrunda) bir gayretim bulunmadığı gibi, (dünyâlıklara dâir) herhangi bir beklentim ve niyetim de yok. (Herhangi bir şeye karşı) ne bir tedbîrim, ne (yanıma aldığım) bir azığım, ne (her şeyi sınırsızca idrâk edebileceğini ileri sürebileceğim) aklım, ne kuvvetli bir zihnim, ne reşâdım var. Cismimi ve cânımı aklıma getirip andığım (bile) yok. (Kendinden ve varlığından geçmiş biri olarak baştan aşağı böyle yoklukla dolmuşken nasıl varlık ve benlik iddiâsında bulunabilirim ki zaten) bir kazancım olacaksa o da; varlığımı yok saymaktan ibârettir. Ne halk ile (geçimsizliğim ve) kavgam, ne (saklayıp kollamam gereken) bir malım, ne (herhangi bir şey uğrunda) endişem ve kederim, ne (sınırsız) bir ilmim ne kemâle erdiğim bir yeterliğim, ne de gönülde vecd u hâlim var. Bütünüyle (boş ve) yok iken, varlığımı kabullenmeyip nefyetmekten başka ne kârım olabilir? (Hakk'tan gelen her şeyden râzı olunca) gönülde ne (zorluklarla karşılaşmaya dâir) bir korku ne de (istenilenlere hemen ulaşmaya dâir) bir ümit (ve heves) kalmış. (Olaylar karşısında) ne hüznün ne istek kalmış. (İnsânlar tarafından) ne kötülenmenin ne de övülmenin birbirinden farkı kalmış. (Ayrıca ne birine öfkelenip onu kötülemek ne de birini överek onun gözüne girmek gibi zemm ve senâyâ meylim kalmış). Sadece Hakk'a muhtaçlığım, hiçliğim ve yokluğum kalmış. (Bu hâldeyken) tek kârım varlığımı yok bilip nefyetmektir ki zaten ne ben varım, ne (varlık ve benlik) endişem, ne de (var olma) düşüncem. (Her şey Mevlâ'dan geldiği için) ne lütufla kahrı, ne şekerle zehri, ne hayırla şerri, ne fayda ile zararı birbirinden farklı değerlendiririm

var ne de (birini diğere) tercih edişim. (Akıl gözüyle iyi, güzel, kıymetli görüneni seçerek kâr etme gibi bir endişem yok). Kâr edilecek bir şey varsa o da varlığını yok saymak ve benliğimden geçmektir. Zulüm ile şefkati, (bitmeye mahkum dünyâda) bir ânlık zamân ile bin yıllık ömrü, gölge ile güneşi, (bir ânda oluşup bir ânda sönen) dalgaların köpüğü ile denizi (deryâ üzerindeki minik bir hava kabarcığı ile koca deryâyı) farklı görmeksizin hep bir buldum. (Bu hâl içerisindeyken) ne ben varım ne de varlığımın alakalı olabilecek bir şey. Zaten edinebileceğim tüm kârım, varlığımı yok saymaktan başka ne olabilir? Varlığını yok sayan kimse ki meydana çıkıp âşikar olma gafleti ondan uzaklaşmıştır. O kimse, (görünmesi bile mümkün olmayan havadan başka bir şey barındırmayan ve kısacık bir ân görünüp sonrasında sönüp giden) kabarcık deryâsına ulaşmış ve tüm işlerinden, varlığından geçme aşamasına varmıştır. İnsanoğlunun kalbi bütün âlem gibiyken (bütün bir âlem de tek bir vücût gibidir ki) onun kalbi konumunda olan; kâmil kişidir. (Âlemin kalbi konumundaki o kâmil kişi; tevhîd makâmı olan) nefes deryâsında nefes doludur. Tüm cihân o nefesle (ferahlığa ererek mutlu ve) hürremdir. (Hâl böyleyken) işim, gücüm ve tüm kârım varlığımdan geçmektir ki ne benim varlığımdan ne de efkârımın varlığından söz edilebilir. Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın olan O'dur. (Kalbe ve akla gelen) zikrim, fikrim hep O'na dâirdir. (Ey muhtaç olan) fakîrî; (bil ki) var olan ve varlığının işaretleri her zerrede görülebilen O'dur. Kâr edebileceğim şey ancak varlığımı yok bilip benliğimden geçmektir. Ey Allah'ım beni benden kurtar. Âmîn.

Varlıktan Geçmek II: Gönlüm hep sendedir. Sen de gönlümde şâhitsin. Gönlümde olan hep sensin. Ya sen gönlümsün veya gönlüm sen. Gönlümle birsin. Çünkü gönlümde var olan bir tek sensin. / Ey insân sen ki şeref sâhibisin ve her türlü şân ile dolusun. (Özünün kıymetini fark ederek) cismini bırak, sen ki âleme cânsın. (Hem küçük görünsen de) içinde şaşkınlık verecek nice âlemler saklıdır. (Sen bütün âlemlerin küçük bir örneği gibisin ve Hakk'ın kudretinin tecellî ettiği) gönül tahtın, O Rahmân'ın beytidir. / Dermânın; sâhip olduğun dert ile beraber (başka yerde değil) bizzat sendedir. Çünkü dostun her ân seninledir. Cismini bırak da gel gönlüne bak, ki mâşuğun tahtı olan o gönül (lâyık görülüp) sana verilmiştir. / (Hakk'ın rızâsına eren, insânların da rızâsını kazanıp gönüllerde hep yaşar. Gerek Hakk'ın kulları tarafından hayırla hatırlanmak sûretiyle ismen hep yaşamak, gerekse safâ içerisindeki) ebedî hayâta ermek; Celâl ve Cemâl olana şâhitlikte saklıdır. (Dostun cemâlini seyret dalana, her zerrede O'nun hem azametinden hem güzelliğinden izler bulana ve)

Hakk'ın celâline ve cemâline şâhit olana ölü denmez, o ebedi hayâta ermiştir. İşte hakîki neşe, (sevinç ve gerçek eğlence; o mâşuğun cemâline kavuşup) o tatlı, saf ve berrak vuslat suyunu içmede gizlidir. / (Büyüklemeden kaçınarak) hakîrliği ve zayıflığı Hakk'a yakınlık vesîlesi bil ki o yakınlık; (büyüklik yada güç yetirme iddiâsında olmayan) güçsüz ve zayıf olanlarda bulunur. Hem (hedefe varabilmek ve mâşuğa) erebilmek; (çok kimseler tarafından nice defa incitilip) kırılmış, (fakat incinse de incitmemiş olan mahsun) gönüller için mümkündür ve o gönüller Mevlâ'sına karşı zirve noktadaki bir mahcûbiyet içindedir. / (Kalpte ilâhi aşkın tecelli ettiği, vuslat makâmı olan) süveydâda(ki) sensin ey cânân. Gözümde nûr ve gönülde sürürsun ey cân. / Seninle aramızdaki yabancı engel benliğimdir. (Aralık ve uzaklık bulunmasın diye) aralıktan beni def' eyle ki (bana ve benliğime dâir hiçbir şey kalmasın ve) sen sana vâsıl ol. / Beni kendine öyle yakın kıldın ki sen-ben ayrımı kalmadı. (Gönlüm, "Ben yokum ancak sen varsın" bilincine vardı.) Beni yokluğa erdirdiğin için bildim ki iki âlemde bir sensin. / İki farklı ismimiz olsa da aşk ve cân birdir. Biz iki rûhuz ki birdir cismimiz. / Hakk'a duâ ve hamd ederdim. (Kendimden, benliğimden, varlığımdan geçip her ân O'nu bulduğumdan) medh u senâ eylerim şimdi bana. (Ben yokum O var zîrâ.) / Ey ölmeye ve bir gün yok olmaya mahkum olan; (vücûdunu ve varlığını kendine âit sanmakla neden) hep gizli şirk içindesin? (Varlığı kendine değil O'na âit bil ki) senin değil O'nundur bu vücûd. / (Bir olan ve) her zerrede ayân olan sadece O'dur. O'ndan gayrısı; (kuruntu dolu) vehmin asılsız zannından ibârettir ki O'ndan gayrısı yoktur. (Yersiz benlik davâsıyla, kendinde varlık gören şu vehm; ne kadar gerçek dışı zanlarda bulunursa bulunsun O'ndan gayrısı yoktur). / Rabb'in ki senin hâlini en iyi bilendir, O ne eyler ise (ve seni dâima değişmekte olan hâllerden hangi hâle münâsib görür ise) senin için en sağlam ve emin olan hâl o hâldir. (Öyleyse teslîmiyetle seyreyle; O seni, senin için en sağlam olan hâl içinde eylesin.) Murâd ettiğini yapmaya gücü yeten O olduğu için sen (hiç lüzumu olmayan telaşlara, yersiz çabaların yorgunluklarına ve söylenip durmak gibi gereksizliklere kalkışmadan) sadece dinle, O söz söylesin. / Sen, (benlik ve varlık iddiândan geçip) "Sen"i aradan çıkardığında beden; Hakk'ın anıldığı bir mescid olur. Devreye "Sen" girdiğinde ise o beden; birbirine dönmüş dolaşmış karmaşa ile dolu bir yer hâline gelir ve gönül "Sen"le cehennem, "Sen"siz cennet olur. / Sen varlığını yok saymadığın ve "Sen" olarak kaldığın müddetçe o "Sen"den kibir ve kîn hâsıl olmaya devam eder. Sen varlığından geçip, olman gerektiği gibi bir hâle bürünerek benliğini terk etmiş bir "Sen" olursan şefkat ve yumuşak huyluluk o

hâlimden yayılır. / Her çeşit korkular ve beklentilerle dolu oluşun, varlığından geçemeyip “Sen” olarak kalmaya devam etmenden kaynaklıdır. Ne zaman ki sen senden gittin; ne endişelerin kaldı ne de isteklerin. / Övgü-yergi, kıvanç-utanç hep senden olur. Başkasını övüp methetmek, kendinle övünmek, başkasının kusurunu görmek, kusur işlemek, kusurlu olanı ayıplayıp utandırmak, kusur işleyip utanç duymak, övülmekten memnun olmak, yerilmekten hoşlanmamak tüm bunlar senden kaynaklıdır. Varlığından ve benliğinden geçtiğinde ise övgünün, yerginin, kıvancın, utancın, övülüp yüceltilmenin, hor görülüp utandırılmanın senin için bir farkı kalmaz. Bir şeyi zıddı olan diğer bir şeyden farklı tutman, güzel kokuyu güzel olmayan kokuya tercih etmen, güzel renkli olan ile olmayanı farklı görmeyi benliğinden dolayıdır. Cisimleri, şekilleri, sûretleri bir göremeyip iyi-kötü, güzel-çirkin diye seçerek birbirinden ayırman ve birini diğerine tercih etmen hep varlığından geçemeyişin sebebiyledir. / Sen varlık ve benlik iddiâsından sıyrılıp yokluğa er ki varlığın kime âit olduğu sana zâhir olsun. Böylece gönlünde ne bir şeyden korku, ne bir şey için arzu ne de yergi veya övgü endişesi kalsın. / Allah’ın yardımıyla benlik uykusundan uyanabildiğim için Rabb’imin korkudan emin ve güvende kılması ile ikilik korkusundan güzelce kurtulup birliğe vardım. / Birbirinin zıddı zannıyla bir şeyler hakkında acı-tatlı, iyi-kötü şeklindeki değerlendirmelerde bulunma hâli; benlikten kaynaklanarak meydana gelip zâhir olan bir hâldir. Oysa zıt zannedilen şeyler, benliğinden sıyrılabilen kimseler için farklı değil aynıdır ve zıt zannedilen iki şeyden birine erişebilme arzusu da mücâdelesini de boşunadır. Yaşananların Hakk’ın murâdı olmadan senin isteğinle gerçekleşeceğini veya değişeceğini zannetme. Hiçliğini ve yokluğunu bil de artık sen seni görme. Göreceksen her işin Hakk’tan geldiğini gör. Karşılaştığın her vaziyetin ve her işin sana en uygun hâl ve hakkın olan en münâsib durum olduğunun bilinciyle Hakk’tan gelene rızâ göstermek sûretiyle saâdete erenlerden ol. / Sen seni görmek yerine benlik âfetinden kurtulup her zerrede O’nu hatırlatan izler gör. Baktığın her yüzde açıkça O’nu seyr eyle. Varlığından geç, hep O’nu bil. Çok söz söylemeyip sessiz kalarak sekînete er. Saklaman gereken emânet bir sırta veya anlatmaman gereken manevi bir hâle sâhip isen onu ortaya dökmeyip saklayarak emniyet ve selâmet bul. / Benliğinden uzaklaşırsan gönül evi güzelleşip ma’mûr olur. Varlığını yok edenin gönlünde bir Mevlâ kalır. / Sen sana âit değilsin, O’nunsun. Sana âit olduğunu sandığın her ne varsa onların hepsi ve sen tamâmen O’na âitsin. Oyunlardaki çevgânın yani bastonun vurduğu top, kendi tercihi olmaksızın bastonun kendisini

yönlendirdiği tarafa doğru hiç beklemeden ve başka yöne meyletmeden nasıl ânında gidiyorsa sen de Hüdâ'nın hükmünün çevgânına öylece boyun eğerek seni yönlendirdiği hâllere derhal teslîmiyet göstermelisin. O'nun işlerini ve seni karşılaştırdığı hâlleri “Neden?” diye sorgulamaksınız O ne eylerse hemen teslim ve râzı olmalısın. / Nefs cehenneminden kurtulan kişi gönül cennetinde saâdete erer ve gizli olan da ayân olan da onun için bir olur. Gizli-açık nazar kılabilirdiği her şey ona; zıt veya farklı değil bir görünüp nice ibretlik manâlarla yol göstererek rehberlik eder. Her şey ona bir görünmekle onu; farklı zannedilen zıtlıkların aynı olduğunu anlayamama gafletinden uyandırır ve ona doğru yolu hatırlatır. / Nefsine yâr olmayan cân, ilme ve yumuşak huyluluğa yâr olur. İlme ve yumuşak huyluluğa yâr olan da âlemde selâmete ermiş ve mükâfatlandırılmış bir kimse olur. / Güzel sözler elbet hoştur fakat nice sözler yazılsa veya söylene de suskunluk, hoş sözlerden daha tatlı olan şeydir. Zaten susuşumun ondan daha hoş olamadığı hiçbir sözüm yoktur ve herhangi bir kelâmım da yoktur ki suskunluğum kadar çok şey anlatabilsin. Çoğu zaman söylenebilecek tüm güzel sözlerden daha güzel olan şey, sözlerin ifade etmeye yetemeyeceği manâlarla dolu susuşlardır. Öğrenmeye gayret gösterip unutmamaya çalıştığım herhangi bir tecrübe yada birikim, bana yapılan kötülükleri ve benim yaptığım iyi amelleri hatırımda tutamayıp unutmuş olmam kadar güzel değildir. Başkalarının kabahatlerini ve işlediğim güzel amelleri unutmak beni kibirlenmekten veya âkıbetimi garantilenmiş zannetme gafletinden kurtaracağı için bu husustaki nişyân benim için Rabb'îmden bir lütuftur. İşte bu sebeple kimi unutmuşluklar; hatırda kalabilmiş kimi bilgi ve becerilerden daha kıymetlidir ki bu unutuşlarımın; kendilerinden daha kıymetli olamadığı hiçbir ilmim ve kemâlatım yoktur. Birtakım şeyleri hatırımdan çıkarmamın, bir takım şeyleri kesb etmemden ve öğrenmemden daha hoş olamadığı hiçbir bilgi ve birikimim de yoktur. Ayrıca öğrendiğim herhangi bir bilgi, edindiğim herhangi bir tecrübe, sergilediğim herhangi bir hüner, sâhip olduğum herhangi bir yetenek, ortaya koyduğum herhangi bir sanat; varlığımı, benliğimi ve Hakk'tan gayrısını hatırımdan çıkarmaktan daha hoş değildir. Tıpkı hiçbir sözümün suskunluğum kadar hoş olamadığı gibi unutmamaya ve kaybetmemeye çalıştığım bilgilerimin, hünerlerimin hiç biri de benliğimi ve Hakk'tan gayrı ne varsa her birini unutup aklımdan çıkarmışlığım kadar hoş değildir. Zaten nice durumlar için en iyi ilaç, susmak ve unutmaktır. Hem benim söyleyecek düzgün bir sözüm de yoktur ki suskunluğum; söylemeyi bilmediğim sözden nasıl daha güzel olmasın? Hem kendi varlığım bile yokken benim bildiğim bir ilmim de

zaten yoktur ki varlığımdan geçip benliğimi unutmak, “Ben bilirim” iddiâsından sıyrılıp bir şeyler bildiğimi unutmak ve mâsivâyı unutmak; faydasızca bilmekten nasıl daha hoş olmasın? / Kim varlığımdan geçip yokluğa ererek tek var olanı kendinde bulursa, her şey onun için bir olur ve o kabul edilmek ile reddedilmeyi, iyi ile kötüyü veya başka zıtlıkları bilmez hâle gelir. Artık onun için dünyâlık şeylerin hiçbiri diğerine tercih edilmeye değmeyecek kadar değersiz ve aynı hâle bürünmüştür. / Düşman olan bedenini toprak gibi cömert ve metevâzi eyleyip cismine hiçliğini öğreten kimse beytullâh olan Kâ‘be gibi Hakk’ın beyti olan gönül kıblesini benlik kirlerinden temizlemiş olur. Hâlden hâle dönen kalbini, hâlden hâle döndüren Mevlâ’sı ile beraber bulup O’nun yakınlığına ve O’nun huzûruna yönelir. / Görünür olan tabiat ve beş duyu ile algılanabilen cism âlemi aslında hayâl misâlidir. Gaflet uykusunun rüyâlarını görenler de o âlemin gerçek değil oyun ve oyuncaktan ibâret olan hâlleri ile oynayıp duran çocuklarıdır. Görünür olması ve beş duyu ile hissedilebilmesi sebebiyle var zannedilen cism âlemi yokluğa ve yok olmaya mahkum iken onun gerçekliğine aldananların gördükleri birer rüyâ ve önemsedikleri uğraşları çocuk işi birer oyundur. / Tüm önemine rağmen ev geçindirmek de aslında dünyâ hayâtının insâna hiçliğini unutturabilecek koşturmacalarından ve aldatmacalarından biridir. Evliliğin bazen öyle zorlayıcı hâlleri vardır ki aklını çalıştırıp uyanık davranan kişi istişâre etmeksizin kendi karâr olarak veya erken davranarak herhangi biriyle evlenmeye kalkışmaz ve hanım edinip de evde sürekli şikâyet, sızlanma dinleme çaresizliğinden korunmuş olur. Ayrıca geçindirmesi gereken yeni kişiler ve evlatlarına dâir nice sorumluluklar edinmemiş ve düşmanlarından inler gibi inlememiş olur. / Susamış bir kimseyim ki hayât pınarım başka bir şey değil kendi nefsimdir, aradığım uzakta değil içimdedir. / Sen kendi zâtını görmeden benliğin sana perde olmuş. Oysa her şey sende saklı iken sen varlığını yok eyleyerek her şeyi perdesiz ve engelsiz şekilde seyre dalabilirsin. / Yapılanlar yüz bin ise hepsinin yapanı birdir. Söylenenler bin bir ise hepsinin söyleyeni birdir. Karşılaştığın hâlleri ve duyduğun sözleri insânlardan zannetme. Onları karşına çıkaran ve sana duyuran Rabb’indir. / Hüzün, gam, korku, tehlike, zahmet hep varlığımdan kaynaklıdır. Yok olan ise her ân Hakk’ın yakınlığına ve huzûruna ulaşmış durumdadır. / Taşınan bir kabuk gibi olan ten ve aslen bir yük gibi olan cism; varlığının ağırlığından dolayı en aşağılara batıp en sefillerden olmuştur. Bu benlik, hiçbir zaman fayda vermeyişi ve şomluğu ile gerçek varı bırakıp boşu boşuna yokluğa dalmıştır. / Kendini kendi varlığımdan uzaklaştırıp ayırmak sûretiyle

yakınlaşanlardan ol ki yokluğunu bildiğinde o sevgili muhakkak varın olur. / Kendine perde olan sen kendinsin. Varlığından geçmekle perdeyi kaldırıp Hakk'a ulaşabilirsin. Sen kendine perde olduğunu fark ederek aradan çıktığında Hakk'a erersin. O seninle iken kendinde aradığın; varlığın veya benliğin değil O olmalı değil midir? / Sen kendinden ve varlığından haberdâr bile olmadan hemen yokluğu tat. Varlık ve benlik davâsı güderek değil yokluğunu idrâk ederek yücel ve bu sûretle aslen ne kadar değerli olduğunu öğren. Ey cihânın cânı olan insân, senden başkalarına verilmeyen özellikleriyle kendini iyice tanı ki kıymetini ve kim olduğunu güzelce idrâk edesin. / Sen o yüce sözsün ki insân cisminde inip bu apaçık beyâna gönülde fikr, ağızda harf ve ses oldun. O beyâna harf ve ses olmakla yüceldin. Yine sen yoklukta iken, hem insân bedenine bürünüp yüce hitâbın muhatabı, hem de bu âşikar beyânı gönlünde fikredip ağızda harf ve ses ile ilân edeni oldun. / İşleyen bir zihnin meşgûliyetinin hep fikr olması misâli sen aralıksız fikredilen düşüncelerle içişesin. O düşünceler ki hep Hakk'ın yüceliğine dâirdir ve sen her ân Rabb'ini yücelterek andığın fikirlerle dolu olduğundan, cân O'nun parıldayan nûru gibidir. Aklı da gönlü de benlikten ve mâsivâdan boşaltıp dâima Mevlâ'nın zikri ve fikriyle dolma mertebesinde bulunduğundan, O'ndan başka hiçbirşeyi olmayan cân her ân O'nun lütfedip aydınlatmasıyla parlamaktadır. / Kendi kendinden çıkıp benliğinden geçmiş olmayı arzula ve varlığını terk et. Benlikle alâkanı kesip varlığından vazgeçerek rahat ve huzûr bul. Varlığını yok ederek dosta ulaş ve çoktuktan sıyrılıp birliğe eriş. Benlikten ve çokluktan kurtulup birlik, berâberlik ve dostluğun o güzel zevkiyle dol. / Ey tamamlamak istediği bir işe sıkı sıkıya sarılıp o işi sonuca varıncaya dek gayretle tâkip eden kişi; güzel ile çirkini farklı zannetmeyi tamâmen terk edemediğin müddetçe bil ki zâhir olup meydana çıkma arzusuyla bağlanmış, serbest olamayıp sınırlı kalmış ve benliğinden kurtulamamış hâldesin. Öyleyse o kararlı gayretini, benliğini kuvvetlendirecek beden hizmetçiliğinde değil varlığından geçip zıtlıkları bir görebilme uğrunda sarf etmelisin. / Senin aradığın dost dışarıda veya uzakta değil bizzat kendi içindedir. Aradığına giden yol yine senden geçtiği için ve kendinden başka yol olmadığı için şimdi gel dışarılara değil kalbine yönel. Ancak aradığına ermek üzere yöneldiğin kalbine varmanın da şartı var ki o da varlığından geçmendir. Varlığını yok eylemedikçe kalbe varan bir yol yoktur sana. / Benliğimin tozu, kiri gidince gönlümden ilhâm almışım. Şândan, şöhretten, benliğimden, bilinip beğenilmekten geçerek kendi huzûrumu bulmuşum. / Putperestlerin taptığı heykelden bir putu vardır ki bin putperest bir puta tapar. Ben onların putuna tapmaktan

kesinlikle yüz çevirmişim fakat kendi içimdeki benlik putuna tapıp durduğumu nasıl da fark edememişim. Kulluğumda kusur ederken, kendimi hep özel bulup her şeyin iyisini kendime lâıyk görerek benliğimde boğulurken ve gönlüm, başta benlik olmak üzere putlaştırılmış nice muhabbetlerle doluyken meğer benlik putuna tapıp durmuşum. / Dünyalıklarla dolu çokluk bataklığına dalmışken o çokluk şirkistanında Hakk'tan gayrısına sergilenen meyil ve muhabbetlerle nice putlara boş boş tapardım. Tapılan tek şeyin yalnızca benlik putu olması durumunda kendine tapanın hem put hem putperst olmasında ki birlik, yalnızlık ve teklik, küfristanına âit bir tekliktir. Çokluk şirkinin bir tarafa bırakıldığı fakat bu sefer de enâniyetten başka bir şeyin düşünülmediği ve enâniyet putunun tapılan tek şey olduğu o teklik ve benlik küfristanında benliğime batıp boğulduğumda tuhaftır ki tapılan put benliğim iken tapan putperst de ben olduğumdan, put da putperst de kendim idim. Benliğine tapan hem puttur hem putpersttir ki ben de benliğimden kurtulamamışken tapan da taptığım da ben idim, hem put hem putperest idim. Nihâyet dünyâlıklardan, mâsivâdan ve Hakk'ın gayrısından geçip birliğe ortakların karıştırıldığı çokluk şirkistanından kurtuldum. Varlığımdan ve benliğimden yüz çevirip enâniyetin tapılan tek put olduğu yalnızlık ve benlik küfristanından da halâs oldum. / Benliğine ve kendine değil Rabb'ine kulluk edip benliğinden kurtularak şunun farkına var ki O'nun beyti zâten senin kalbindir ve O senden uzak değildir. "Kıymetli miyim değil mi?" diye suâl edersen şunu bilmelisin; benlik davâsı güttüğünde bir hiçsin. Kendini yok ve hiç görürsen paha biçilmez değerdesin. Güneşin karanlığı istemeyip ışığıyla aydınlatarak o karanlığı yok etmesi gibi Hakk'ın nûru ile aydınlanma hâli de enâniyeti istemez ve kabullenmez. Güneş ile karanlık nasıl aynı ânda var olamıyorsa ve güneş geldiği ân gölge ve karanlık istese de istemese de mecburen nasıl gidiyorsa Hüdâ'nın nûru gelince de kalpte benlik kalmaz. Aynı ânda ikisi bulunamadığından kalbinde ya benlik yada Hüdâ'nın nûru vardır. Her ikisinin muhabbeti bir kalpte bulunamaz. / Hakk'ın nûru güneş, bizler de gölge gibiyiz. O'nun nûru yansınca benliğimizin karanlığından ve gölgesinden kurtuluyoruz. Mevlâ'nın nûruyla aydınlanan gönül O'nun beyti iken ne büyük mutluluktur ki gönlümüzde Ona komşuluk edenleriz. / Gönül Mevlâ'nın beytidir ve hazînelerin muhafaza edildiği bir mücevher kutusu misâli gönül de hazineler gibi kıymetli nice mânevî sırların koyulup saklandığı tek yerdir. Gönül ki Hakk'ın katı ve nûrların doğduğu, yayılıp yükseldiği yerdir. / Ben varlığımdan geçmişken cân içindeki cânın cânı sensin ey Rabb'im. Beni söyleten, lisanımdan dökülenleri söyleyen sensin. İşiten de, gören de, işlediklerimi bana işleten

de hep sensin. Ey fiilleri yarattıklarının eliyle gerçekleştiren Rabb'im murâd ettiğini yapmada beni vesîle kılıp bana yaptıran sensin ki söylenen sözler de işlenen fiiller de başkasından değil hep sendendir. Senin müsâaden olmadan kimse bir şey yapamayacağına göre insânların yapıp ettiklerine gücenerek veya öfkelenerek karşılık vermem ve benim tüm işlediklerimi bana işleten yine sen olduğuna göre hiçbir amelimi veya başarıyı kendimden ve benliğimden bilmem. / Ey tende cânım ve gönülde dildârım olan Rabb'im bende zâhir olan sensin, öyle ki ben yokum sen varsın. / O dostun nasıl dâima senin cânın içindedir, bil. Senin özün O olduğundan dâima sendedir. O'nunla âşına olup bil ki senin özün ve senin için O'dur, tenin ise post gibi dış kabuğundur. / Varlığından geçip giden insân, kendi zâtının, âlemin cânı olduğunu görür. Dıştan görünen şekil de, dış biçimden uzak olan iç ve öz de, sûret de, manâ da odur fakat sadece ismi insândır. Varlığından geçen insânın ismi âdem, kendisi ise âlemin cânıdır. / Arzuladığın ve aradığın senin kendi zâtındır. Bu sebeple arzuladığına ulaşmak için dışarıya değil kendine ve kalbine yönelip mâil ol. Sen seni başka sanma, kendine gel, kendini O'nunla bir ve beraber bil. / İki âlem bir deryâdır ki onun adı gönüldür. Benlikle kalbi perdeli ve enâniyetle gözü a'mâ olan, ancak o deryânın sâhilinde kalır, derinlere dalamaz. / Sana dâima hem baş belâsı hem ayak bağı olan kendinden başka kimse yoktur. Sana senin kadar sorun çıkarabilecek ve benliğin kadar zarar verebilecek başka düşmanın da yoktur. Hakk'a varan yolda kendinden ve benliğinden kurtulup hiçliğini bil ve bu zamana dek başına gelen tüm fenâ işlerin hep senden, kendinden ve benliğinden kaynaklandığını görmüş ol. / Kendini, cismini, şahsiyetini unutmakla gönülde oluşan huzûrun zevkine sen de kavuş. Yâni bu benlikten geçmek ve varlığını terk etmek sûretiyle varlığın tek sâhibine erişip birliğe ulaş. Birliğe ulaşmakla da hiçliğinin ve hakîrliğinin izzete ve şerefe dönüşüp parıldadığını gör. İzzetin hakîrliğinde saklı olduğunu bil, şerefi hiçliğinde gizlenmiş olarak bul, hiç ve yok olduğunu artık içine sindir. İtibârı mütevâziliğinde, kıymeti yokluğunda, hürmeti alçakgönüllülüğünde, saygıyı hakîrliğinde, değeri hiçliğinde saklı bul. / O'nun gayrısında varlık yoktur. Kendini unut, halkı unut. Var olan sadece birdir, O'nu bul. Vahdet âleminde olduğunu bil, çokluğu terk et ve birliğe dâhil ol. / Sen seni kendinde görme. Sen O'nu bilmekle sen seni bilmiş ol. Cismini bırakıp cânını tanımakla sen seni tanımış ol. Kendini dış kabuk olan bedenden ibâret sanmayıp kalbinin sâhibini tanı. / Varlığında ben-sen ayrımı yoksa yalnızca bir var olur. Kalbinde O'nu bil, seyr kıl ve senin gördüğünü göremeyen a'mâyâya bu seyri sakın anlatma. Anlamayana anlamayacağı konulardan

bahsetme. / Kızışan tandırından tûfan sularının kabarıp coşmaya başladığı ândaki Hz. Nûh gibi olmayıp sessiz ol. Sığınabildiğın bir gemi gibi olan gönlü herkese anlatıp herkesi o gönül gemine dâvet etme. Gönlünde güvendenyken endişelenmeyip tüm dünyânın denizlerini hoş bul. Hem âlem deryâ olsa ne olur ki sen gönül gemisine dâhil olmuşken ve gönlünün sâhibine emânet olmuşken. / Bu dünyânın güzelliklerine, bitkilerin yeşerip yayıldığı zeminindeki toprağına, akan suyuna bakıp meyletme ki gönül belirgin şekilde tertemiz olsun. Gönül ki meyletmemen gereken fânî dünyanın sularının değil sonsuzluğına ulaştıran hayât suyunun kaynağı odur ve bu dünyânın süslü ama sonlu zemîni üzerinde sürülen fânî hayâta değil ebedî hayâta kişiyi hazırlayıp yakınlılaştıran yine gönlüdür. Sen acziyetini ve hiçliğini itiraf ede ede gönül kadar kıymetli bir hazîne barındıran târifsiz kıymetini fark eyle. / Toprakta oluşun kerpiç ve taşın ikisi de denize düştüğünde taş benliğini beyân etmiştir. Toprakta oluşun kerpiç ise hayrete erişmekle varlığı mahvolduğundan denizle bir olmuş ve bir tek deniz kalmıştır. / Birlik deryâsında benlikten sıyrılan cân, dalga olmaktan kurtulup denizin kendisi olur. Tevhîde eremeyip benlik hevâsına uyan müşrik ise görünüp kaybolan dalga olmaya mahrum kalır. / Eğer sen kendini bilmeyi arzuluyorsan varlığını yok olarak bul. Varlığından geçip yok ol ve böylece var olan ile bir ol. / Sen hemen kendine yokluk gözüyle bakarak O’nu seyret ve benlik perdesini aradan kaldırarak bu vahdet meclisine eriş. / Sen kendin Zülkarneyn (a.s.)’ın Ye’cûc ve Me’cûc’ü engellediğı set gibi bir engel teşkil ettiğinden o varlığın ve benliğin, varmak istediğın yola mâni oldu. Varlığını ortadan kaldırıp yok eylesen seni selâmete erdirecek olan doğru yola; vahdet yoluna varırsın. Madem seni selâmete erdirecek doğru yol, vahdet yoludur, o yola ermek üzere varlığından kurtulmalısın. / Başkalarını düşünmeyip her şeyi kendisi için isteyen bir bencil olmayıp vahdete ererek gör ki istekli olan da, istekte olan da, bir şey isteyen de, kendisi için bir şey istenen de sensin. Birinin ihtiyâcını karşıladığında sen verdiğini kendi kendine verensin. Biri yardımını dilediğinde ben benden istedim, ben bana verdim diye düşünmelisin. Hiç kimseden başka ve farklı biri olmadığından dolayı bir şeyi kendine istediğinde insânlara, insânlara istediğinde de kendine istemiş hâldesin. Ayrıca başkası kendisine hoşluk dilediğinde de hoşluk isteyen ve kendisi için hoşluk istenilen yine hep sensin. Kendin için istediğın kadar herkes için güzellik dilemeli, seni değil kendini düşünen kimse karşısında incinmemeli ve bir kazancı sen değil başkası elde ettiğinde sen kazanmış gibi sevinmelisin. Çünkü sen birlikten ve bütünden ayrı değilsin ve birisi sevindiğinde sevinen sensin. Benliğinden geçmiş bir

kimse ol ki vahdet âleminde sen hep bütün ile birsin, minik bir damla bile olmayıp yok ol ki denizin kendisi olabilesin ve hiçliğini bilmişsen, bu demektir ki bütün ile bir olabilmişsin. / Bu zamâna dek hep benliğin yüzünden kendine başkası değil kendin perde ve engel olmuşsun. Oysa sen zâtınla cihânın cânısın ki bunu ancak yok olursan görebilirsin. / Sana âit alanda kendilerine ürün ektiler diye üzülmeyip alâkasız ve kayıtsız kalarak bırak endişeyi hata işleyenler çeksinler. Ekip biçmek dediğin hep aynı şeydir. Senin ekip biçeceğin araziye biraz da onlar ekip biçsinler. Herkes birgün ektiğini biçeceğinden dolayı bırak sabretmenin karşılığında kazanacağın güzellikleri onlar bu yaptıkları ile eksinler. Ayrıca sen bütün ile bir olduğundan onların ekip, biçip, yemesinden kendin yemiş gibi hissederek başkası adına hoşnut ol da böylece onlar ekip, biçip, yediklerini aslında senin için ekip, biçsinler. Hem seni; başkasından değil, umduğundan daha iyilerini lütfetmeye gücü yeten Rabb'inden istemeye yöneltsinler. / Hiç şüphe yok ki gökten yere, en büyük âlemlerden en küçük âlemlere kadar sayılması mümkün olmayan çokluktaki her şey, türlü renklerle boyayıp ince bir sanat ile süsleyen tek bir yârin nakşıdır ve tüm çokluklarda birliğin izi vardır. Göremeyeceğimiz kadar küçük olan toz gibi zerrelere dahî nakışlarla dolu bir âlem saklıdır ki Hüdâ'nın naksettiklerini saymak istesek sayılmaz bile. Ayrıca bu çokluk âlemindeki mahlûkâtın her biri hayrete düşürecek hâllerde bulunmasına rağmen, bütüne bakıldığında, taşıdığı sanatla hayret veren, sayılamayacak kadar muazzam miktarda daha nice mahlûkât vardır ki o şaşırtan nakışların her biri ve o nakışları taşıyan her bir mahlûkât, bütünün içinde bir toz zerresi gibi kalır. İşte sayılamayacak miktardaki bu çokluk âlemi hep tevâhidin izlerini taşır ve birliği haykırır. / Gönlüm benlikle doluyken günde bin kere gusletsem yine de temizlenmiş olamam. Benlikten geçip yok olsam, özüm yabancılaşma kirinden temizlenip ecnebîlikle cünüb kalmamamış olurum. / Benliğinden geçemeyip mahluk olarak kendi gözüyle âlemi seyreden kişi gururlanır. Hakk gözüyle bakana ise âlemin zerrelere nûr olur. / Ârif olan vahdete erdiğinden onun gözündeki bin, birdir. Hakk'tan gayrısına meyledip, meylettiklerinin her biri için duyduğu endişelerle ve mâsivâ kuruntusuyla çoklukta kalan kişi ise sürekli zahmet ve eziyet çekme hâlinindedir. / Birliğe eren ârif ki kendini bilmez, halkı da görmez, hepsini Hakk'ın bilir. Kendini benliği için değil Hakk'ı sevdiği için sever zirâ bin, birde gizlidir. Varlığın tek sâhibi olan Hakk'tan başka, ârifin kendi dâhil hiç kimse var değildir. Ne ki varsa O'ndan gayrı değildir. Varlık O'na mahsus olduğundan binler birdir. / Birliğe ulaşan ârif için zıtlıkların bir farkı yoktur ve o hayrı da şerri de

şekeri de zehiri de bir görür. Ayrıca o, yaşadığı her hâlin kendisi için en uygun hâl olduğunu bilerek küçük şerde büyük hayırlar bulup bir ve tek olan Rabb'inden gelen her şeye rızâ gösterir. / Benliğinden kurtulmuş olan kişi kendi faydasına ve zararına olacak şeyi fark eylemez. Her işi Hakk'ın görüp itirâz etmeden teslîm olur ve hiç bir şey söylemez. / Benliğinden geçen kişi ne güzeli, ne çirkini, ne kabul görmeyi, ne de reddedilmeyi farklı şeyler olarak bilir. Onun gözünde çokluk da, azlık da, övmek de, yermek de, övülmek de, yerilmek de, hâsılı zıt zannedilenlerin hepsi birdir. Bütünün içinde birlik varken ve benliğinden geçen ârif bütündeki birliğe ermişken hangi şey farklı, gayrı ve zıt olabilir? Hem kişi Hakk'tan râzı ise O'ndan gelen her hâli, iyi-kötü demeden hepsini hoşnutlukla bir bilip kabullenir. / Varlığından ve benliğinden kurtulan ne barış ne savaş eder, ne övünç ne utanç duyar. Halkı var olmayan hayâl ve geçici gölge olarak görüp varlığın tek sâhibi Hakk ile olmayı tercih eder. / Adını kimselere duyurmadan, ismiyle ve benliğiyle bilinmekten kurtularak enâniyetten sıyrılan o ârif ki nefsinin tanıyıp bilmiştir. Kendinden geçip özünü bulan, karanlıkta nûr olmuştur. Kendi karanlığından kurtulup özündeki nûra eren, zulmetten kurtulmuştur. Kendinden geçip kendini bulan nûru bulmuştur. Varlığını yok edip benliğini kaybeden özüne kavuşmuştur. Özünün görünen ve görünmeyen iki hâli bir öзде bulunan kimse nûr olmuştur. / Bu varlığını ortadan kaldırıp yok eyleyen gönül, vahdet âleminindedir. Gönül evi benlikten boşaltılıp temizlense aşk ve cân vuslattadır. / Varlığından kurtulup yok olan kişi Hakk'ın varlığıyla şâd olur. İki cihânın da eziyetlerinden kurtulup rahat ederek âzâd olur. / Özü ve içi değil de görünüşü ve dışı önemseyip renkten, kokudan, şekilcilikten kurtulamamış olan kişi, benliğinden hâlâ geçememiş demektir. Şehvet sarhoşu, o vahdet şarabından henüz içememiştir. / Ben bana perde idim. Benliğimi ortadan kaldırıp enâniyetten kurtulduğum ân O'nu buldum. Bende benlik kalmadığı için boşa taşıdığım ağır yükten artık kurtuldum. / Bende benlik kalmadığı için O dost beni benden aldı, bir tek dost kaldı. Ne telaş duyulan şeylerden bir telaşım, ne kılıf ve kabuk olan bedenden dolayı bir endişem, ne de uyuşmuş tende felç eden düşmandan bir eser kaldı. / Az yiyip, az uyuyup, az konuşan kişi sevinir, mesrûr olur ve benliğinden sıyrılıp zâtını bilmekle kurtulur, özgür olur. / Midesi boş olanın gönlü hikmet dolu olur, yemeyerek temizlenen gönül aynası, sevgiliyi kendinde bulur. / Dâima dostun huzûrunda bulunup O dostunu sadece akıyla değil kalbiyle bilen ârif gaflette olmaz ve kalbiyle bildiği dostun huzûrundan, yakınlığından uykusunda dahi uzak kalmaz. Çünkü bilen hakîki anlamda bilmişse, O bildiğini bir ân bile terk edecek değildir ve bilen, istirahat ettiği

uykusunda dahi bildiği ile beraberdir. Gâfilin zamânını ayırdığı uykusu ise gayretsizlik ve bezginlik ile ömrü boş yere tüketmekten ibârettir. / Mahşer gibi kalabalığı, gürültüsü ve bitmeyen telaşıyla gündüz cehennem gibi sıkıntı verici iken gece huzûr veren sekinetiyle cennet gibidir. Bütün bereketiyle geceden feyz alıp geceyle ni'mete ve lezzete varan âşık uyumak nedir bilmez artık. / Dil, konuşmak sûretiyle kalp kapısını açıp oradaki sırları ortaya çıkarabilen veya susmak sûretiyle kalp kapısını herkese açmayıp içindeki hazineleri muhafaza edebilen bir anahtar olduğu için o dil anahtarına dikkat et ve diyeceklerini içinde tutup sözünü unut. Hem sukût öyle bir mücevherdir ki eğer söz altın olsa, sukût ondan çok daha büyük kıymeti ve ehemmiyeti olan bir değere sâhiptir. / Gönül Hüdâ'nın beyti olduğu için gönlündeki sırrını ifşâ eyleme. O'na varma yöntemin olan benlikten kurtuluş ve hakîrlik hâlini kendi içinde yaşarken bunu gizli tutup insânlara sakın ilân eyleme ki hem insânların gözünde hakîrleşerek itibârını kaybetmeyesin hem de mütevâzilik ile gösteriş yapmak gibi bir hatâyâ düşmeyesin. / Benliğinden kurtulmuş olanın delîli; kendini hor görerek gönlünde tuttuğu zelîllîği ve hakîrliğidir. O hiçlik, yokluk ve muhtaçlık saâdetine ermeye hakîrlik ile yol bulmuştur. / Varlığını yok bilerek benliğini terk eden cân, alçakgönüllü olup hiçliğini sevmekle Vedûd olan Rabb'inin sevgisini kazanır. Görebildiği tüm varlıklar ona Hakk'tan başka varlık olmadığını hatırlattığından dolayı ve varlığından geçmiş olma hâlindeyken baktığı her şeyde Hakk'ı görmesinden ötürü âlemin zerrelere gönlüyle rukû' ve sucûd eyler. / (Varlığını yok bilip) benliğinden geçenin gönlünden duyduğu hakîrlik hissi (onu Rabb'ine yakınlaştıran öyle bir hâldir ki bu hiçlik itirâfi) onun rûhânî mirâcıdır. Hakîrliği ve mütevâziliği ile toprak gibi olunca onun gönlü; O yüceler yücesinin (beyti ve) tahtıdır. / Gece gündüz her ân zikreden, zikrettiğini gönlünde bulur, öyle ki âlem ona nûr görünür ve o nûru gönlünde de görür. / Ârif olan sultân gibidir ve açıkça belli ki o sultânın tacı; benliğinden geçerek boyun eğip itâatlerde bulunmasıdır. Onun namazı ise dâimâ gönlüyle yüceldiği gizli mirâcıdır. / Ey Allah'ım gönlümü kendi varlığımdan temizlenmiş eyle. O gönül ki senden başka kimsenin bulunmaması gereken tenhâ bir yer olarak senin halvetindir. Öyleyse senden gayrısını oraya dâhil etmeme müsâde etme ki gayr olan en başta benim. Bu gönlümü mâsivâdan, senin gayrın olan her şeyden ve özellikle benliğimden koru. / Ey tevhîde ulaştırmak için bana bu hiçliğimi öğreten Fakîrullâh, senin hayâlidir gönlümün ve rûhumun dostu, yoldaşı. Bu cân sende fânî olsa vahdete ulaşır ve böylece fânî olmaktan kurtulur. / Sen elini sürekli yemek istediğin lezzetlere

uzatmayarak ve ağzını da her istediğini konuşmaktan koruyarak elini ve ağzını yemekten ve kelâmdan bir süre temizle. Yapabildiğim müddetçe az yiyip az konuşmakla gör ki bir zaman sonra gönlün manâlara açılır da artık Rabb'inin elinden yiyip her ân yakınlık bulursun. / Gündüz; kalabalığıyla mahşer gibi, gürültü ve eziyetiyle de cehennem gibidir. Gece ise bahtiyarlığı ile cennet misâlidir. / Henüz kalp ile zikredemeyip sadece dilimle Hakk'ı andığım bir mertebede, az konuşması husûsunda hâkim olamadığım dilimin sürekli söz söyleyip durmasıyla günâhım artar. Oysa konuşmayı terk eylesem hem dille işlenen çeşit çeşit günaha düşmekten korunurum hem de dilimle kendi kendimi ele vererek kusurlarımı, günahlarımı ortaya dökmekten kurtulurum. Konuşmayı azalttıkça hatâlarım saklı kalıp ortaya çıkmamış olur ve susuşlarımla saklı kalmış kusurlarımı Mevlâ'nın da ortaya çıkarmaması umulur. / Gönül Hakk'ın beyti iken, gizli-açık her şey hem gizliden gizliye hem de açıktan açığa gönle O'nu hatırlatırken ve gönül O'nun kalbe ilhâm ettiği manevî hitaplarla doluyken, sadece diliyle zikreden zâkir neden o manevî manâları gönlünden uzaklaştırırcasına zikrini bir ân önce tamamlayarak aradan çıkarmaya çalışıp kalbiyle değil de sadece diliyle zikretmele yetinir? Gizli ve açık her şeyde aklen ve kalben hep hatırlanan Hakk Teâlâ dâimâ zikredilirken ve O'nu kalp ile anıp gizli-açık tüm zerrelerle içten içe zikreden bir zâkir olmak varken kalbiyle değil sâdece diliyle Hakk'ın adını söyleyen zâkir ne diye kalbine gelen manâları yok sayarak diliyle zikretmeyi kâfi sayar ki dili söz ile zikrederken kalbi ilhâma kapalı kalmıştır ve Hakk'ın zikri kalpte henüz yer bulamamıştır. Oysa hiçliğini bilerek benlikten kurtulup Hakk'a varan âşık öyle bir durumdadır ki zaten Hakk'tan gayrı bildiği olmadığından o gönlündeki ilhâmdan dahi habersiz kalıp ancak gönlündeki mâşuğu anar hâldedir. Hatırlayıp anmak bir yana, o mâşuğundan zaten bir ân olsun gâfil kalmamıştır. / Her şey Hakk'ın dileyip yapması ile gerçekleştiğinden fiiller bizden değil O'ndandır. Teslîm olmak, nankörlük etmek, boyun eymek, isyânda bulunmak hep birer bahânedir. Asl olan Hakk'ın bizim lâyük olduğumuz hâller ile ve bizim talep ettiğimiz durumlar doğrultusunda bizi bildiği şekilde hareket ettirmesidir. Meylettığımız yönlere bizi yönelten hep O'dur. / Yoksulluğa ve hiçliğe ulaşan gönül yokluğa öyle ermiştir ki kalbinin ulaştığı hâl onun için olağandır, başkalarından farklı olduğunu bilmediği gibi kalbine gelen ilhâmı da bilmez ve fark bile etmez. Görür gibi bilmeyi de aşmıştır. Çünkü o yok ve hiç olmakla varacağına zaten bizzat varıp ulaşmıştır. Hiçliğini bilen kul, kimseye karşı büyülenmediği gibi kendine yapılanlara karşı öfkelenip kin duymaktan da

çoktan uzaklaşmıştır. / İnsânın yaratıldığı toprak, hayât bulup insâna beden olmuştur. Âlemlerin sâhibi olan da kendi için, yeri göğü değil de sadece insanın o değerli gönül köşkünü seçmiştir. Toprak bedene inip insâna bürünmüştür. Hüdâ da yere göğe değil insânın gönlüne sığmıştır. Ölmekle hayât bulursun. Yok olmakla varlığa erisin. Ölmek güneş, hayât ise gündür. Güneş olmadan gün başlamaz ve gece gündüze dönüşmez. Ölmeden, ebedî hayâta başlamak üzere dirilemezsin. Benliğinden kurtulmadan tevâhîde; varlığından geçmeden de, tek var olana kavuşamazsın. Hayâtın ölümle nihâyete ermesi, güneşin aydınlayacağı yeni günün başlayabilmesi için alçalıp gitmesi gibidir. Ölüm bir son değildir. Nasıl ki güneşin batması yeniden doğmak için ise ve dünyâ hayâtını sonlandıran ölüm yeniden dirilip ebedî hayâta başlamak için ise varlıktan geçmek de asıl var olana varmak içindir. Yok olmak, O'na ulaşmanın olmazsa olmaz yöntemidir. / Yokluğa eremeyip benliğimizin peşinde sürüklenmekle, zorlanıp hoşlanmadığımız durumlarda teslîmiyet göstermek yerine kendi tercihimizin gerçekleşmesini arzulamakla, zıt zannettiğimiz hâller arasında seçimde bulunup nefsimiz için iyiyi kötüye, güzeli çirkine, kolayı zora tercih etmekle, güç ve yetenek gereken fiillerde bir yaptırın olduğunu unutup övünerek kendimiz başardık sanmakla aslında “Benim varlığım, tercihim, işleme gücüm ve fiilim var” demiş olduk. Ne yazık ki “Varlık benim, tercih benim, fiil benim” iddiâsıyla güttüğümüz bu davâdan üstümüze bunca külfet ve zahmetli iş yıkıldı. Oysa hiçliğimizi itirâf etsek nice yükten âzâde hâlde teslîmiyet ile kurtulmuş olurduk. / “Benim varlığım, benim amelim” ayrıca “Benim tercihim” gibi sözler sarfetme. Sana âit bir şey var sanma. Her şey Hakk'ındır ve varlık da tercih de sana âit değildir, anla. Sen yoksun ama yokluğunu bilirken kulluğu bırakma ve itâatten asla usanma. / Talep edenle talep edileni tek bir varlık olarak gördüğüm için o teklîğin engeli olan benliğim kaybolup gitti. Talep edenle edilen birbirinden gayrı olmadığından, herhangi bir şey talep etme arzum da bitti. Benlik ve talep gidince bildim ki dosta varmada benliğe ve nefsin talebine uyma yolları kapalı imiş. Dosta varmanın engeli benlik imiş ve bitmeyen arzularla dosta varılmaz imiş. Benlikte boğularak ve sonu gelmeyen taleplerle dolarak Hakk'a varılmayacağını artık bildim. Çünkü talep edenle talep edileni farklı değil tek bir mevcûd olarak gördüm. / Adam, kadın herkesin görünüşüne Hakk'tan gelen; gönlünün nûru yansıyıp zuhûr etmiştir. Gerçi herkesten aynı derecede yayılmayan o nûr bin çeşit hâliyle ve şânıyla ortaya çıkıp zâhîr olmuştur fakat bin şânıyla o nûr tek ve birdir. / İki cihânda ne varsa hepsi Hakk'a âittir ve O'ndan gayrı bir şey yoktur. Vahdet deryâsı, hiçbir şeyin Hakk'tan gayrı kalmamasıdır ki tüm çokluk dalgaları,

O'ndan gayrısının bulunmadığı o teklik deryâsı ile bir olmuştur. / Ey güzel Allah'ım sen bize her şeyi olduğu gibi göster. Böylece biz yoğu var zanetmeyelim ve her şeyin aslını bilelim ki çokluğun diken dolu çalılığı, dâimâ vahdetin gül bahçesi olsun. / Şüphesiz âlemin tüm zerreleri Hakk'ın tecelli ettiği birer taht ise, (onların arasındaki) en yüce taht gönüldür ve onda ayân olan Rahmân'dır. / Ey Cemîl, şunu bil ki bir gönül bin Ka'beden üstündür. Ka'be dostun evidir ve gönül Celîl olan Allah'ın köşküdür. Gönülün kıymeti ev ile köşkün farkı gibidir ki Ka'be'den bile mühim bulunan gönülde Hakk'tan gayrısı olmamalı ve bu kadar kıymetli olduğundan hiç kimsenin gönlü incitilip kırılmamalıdır. / Gâyet açıktır ki gönül yapmak Ka'beyi yapmaktan daha değerlidir. Gönül yıkmak da dâimâ Ka'be'yi yıkmaktan beter görülmüştür. / Bu dil öyle bir şeydir ki konuştukları ile gönül evini hem yapabilir hem yıkabilir. Hakk Teâlâ gönül yapandan râzı iken gönül yıkanı ise ateşle azaplandırır. Öyleyse gönül yapmak ve yıkmak gibi özelliği bulunan dile çok dikkat göstererek azâba değil rızâyâ vesîle olacak sözler sarf etmek lazımdır. / Ey Allah'ım dilimi tüm gönülleri hoşnut kılma vesîlesi eyle tâ ki sözlerim ve fiillerim gönül yıkmaktan uzak kalsın. / Enâniyetten kurtulamayıp bencilce tenini besleyen ve gönle değil cisme meyilli olan kimse bu beyitlerimi ne eylesin ki bu sözler ona bir şey ifâde etmez. Benliğini terk edip varlığını yok bilen gönül ise bu beyitleri cânı gibi saklayıp muhafaza eyler. / Her zerrede kendisine varan izler bulunan, doğan her insânoğlunun gönlünde var olan ve varlığın tek sâhibi olan Hakk'tır ki bir adı da sensin ey Hakkı. O'nun birliğinin, teklığının, O'ndan gayrısının var olmadığının delillerini ve izlerini taşıyanlardan biri de sensin. Hem O bilinmek istediği için murâdı sensin ey Hakkı. Bilinmeyi murâd eden ve insânı yaratan Hakk'ın yarattığı insânlardan biri de sensin ki seni de "Gönülün ile O'nu bilesin" diye yaratmıştır. Öyleyse ey Hakkı sen O'nun murâdı olduğunun ve taşıdığı gönülün kıymetinin farkında ol. / Ey Hüdâ, sen Ahmedül-Hayr³⁸⁶ oğlumu enâniyyet içinde bırakmayı varlığını yok eyle tâ ki benlik ile çepeçevre kuşanmaktan uzaklaşıp bu beyitlerimde lezzet bularak sabah akşam sürekli vird edinsin. Böylece 120 beyit ile Nefyü'l-Vücûd tamâm olmuştur.

Varlıktan Geçmek III ("Nefyü'l-Vücûd"un Bitiş Beyitleri): Bir barışıp bir savaşıyor, bir övünç, bir utanç duyan kimse zıtlıkları şahsı için aynı göremeyerek tertemiz bir niyete henüz sâhip olamamıştır. Kabul görmekle reddedilmeyi aynı şey

³⁸⁶ İbrahim Hakkı'nın talebesi ve manevî oğlu.

olarak değerlendiremeyen, reddedilmekten incinen, kabul ve hürmet görmekle sevinç duyan kişi halâ benliğinden kurtulamamıştır. Niyeti tertemiz olan ve benliğinden geçen kimse ne küser, ne barışır, ne övünür, ne çekinir, ne hürmet görmeye özenir, ne de reddedilmekten incinir. / Ey oğul, şekilleri, renkleri, dış görünüşleri önemsemek; tepkisiz kalmak varken övülünce kıvanç, yerilince utanç duymak; güzeli-çirkini aynı görememek; barışıp çekişmek gibi benlik sebebiyle gerçekleşen hâllere bürünmek; hep gönül gözünü kapatarak görmesini engelleyen örtülerdir. / Bir barışıp bir çekişmek, övünüp gururlanmak, rezil olmuş hissedip utanç duymak, birilerini övüp yalakalık yapmak, beğenmediği kimseleri aşağılayıp ayıplayarak çekiştirmek, büyüklük taslamak, öfkelenildiği kişilere kin beslemek, nefretle dolmak gibi çirkin hâllerden emîn olabilen kişi; kendisi adına beklentisi olmayan, benliğinden kurtulmuş ve varlığını yok etmiş kişidir. / Sûrete, şekile, görünüşe meyletmek, insânlarla çekişmek, şöhret kazanıp isminin duyulmasını ve bilinir olmayı arzulamak, utanılmayacak bir durumda kibir ve gurur yüzünden utanç duymak gibi özellikler hep varlık iddiâsı gütmekten dolayı ortaya çıkıp âşikâr olur. Varlığını yok eyleyen kişi ise keder veren bu gereksiz hâllerden uzakta ve rahattadır. / Suskunluğu hançer, açlığı kılıç, uykusuzluğu mızrak eyleyip onları eline al ve az konuşma, az yeme, az uyuma silahları ile sürekli vurarak sonunda nefsi öldür. Böylece zâtını her zerreden açıkça seyr eyleyeceğin aşamaya ulaş. / İyi olsun kötü olsun karşılaştığın tüm durumlar, olmasını hayâl ettiğin işler, aklına takip düşündüğün olaylar hep Hakk'ın işleri olduğundan dolayı karşılaştığın hâllerden şikayetlenmeden ve hoşnutsuzluk sergilemeden O'ndan gelen her şeyi taltif edilmesi gereken birer misâfir gibi görerek sana nasîb edilen hâli misâfir karşılar gibi hoşnutluk, sevinç, hürmet ve nezâketle karşıla. / Ey gönül, mutlu olarak yada üzüntü duyarak gördüğün, fikrettiğin, düşüncelere daldığın sevindiren veya hüznlendiren her şey hep Hakk'ın işleri olduğundan dolayı zuhûr eden ve karşına çıkan her şeyi hoşnutlukla kabul eyle. / İnsân, taşıdığı gönül sebebiyle tüm işler elinde olan Hüdâ'nın önemseydiği konumdadır. Ey gönül, olup biten her şeyi gerçekleştiren, işiten, gören, söyleyen, söyleten ve murâd ettiğini yapmaya gücü yeten Rabb'inin önemseydiği sensin. Öyleyse olanlar için, olacaklar için hiç kaygılanmamalı ve telaş göstermemelisin ki O kulunu unutmaz, gücünün üstünde yük yüklemeyiz, ihmâl etmez ve çaresizliğe terk etmez. Murâd ettiğini yapmaya gücü yeten Mevlâ seni bu kadar önemserken olmasını yada olmamasını arzuladığın herhangi bir şey için endişelenmenin bir anlamı yoktur ve bütün işler merhametlilerin en merhametlisi

olan Hüdâ'nın elinde olduğundan herhangi bir şey için tasalanmayı gerektirecek bir sebep de bulunmamaktadır. / Fakîrullâh'ın izinde muhtaçlığını fark eden fakîrînin bu beyitleri kalbi ölü olmayanların dirilik şarabıdır ve kalbinde maneviyâtın lezzetini duyanlara, gönül dünyasından hoş bir armağanıdır. / Ey Dost, tüm cânlarda cânân sensin. Gerçekten içte ve özdeki özün aslı olan sensin, diğerleri ise dış kabuk ve posttur. / Ey cân, gönlün ve cânın içindeki saklı hazîne sensin ve “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi murâd ettim de mahlukâtı yarattım” buyuransın. / Gönülde ve cânında dîdârını gösterdiğin için, yansıyan cemâlini o gönül aynasında gören de sensin. / Gönül senin zâtının hoş hânesi olduğu için görünen her şey zerrâtın olur ve seni gönlünde bilen, baktığı her şeyde senin eserlerini görür. / Sen güneşsin ki ben senin gölgen olarak düştüm ve şükür ki aynı gölgesi paylaşan komşular gibi gönlüm ile ben sana komşu buldum. / Açıkça belli ki senden başka bir şey olmadığı için fikir de gönül de cân da sensin. / Sen bir hiç idin de O kıymet verip seni yarattı, sana insân olmayı nâsib etti, gönül gibi bir hâzineyi bahşetti ve gönlün ile sana yakın oldu ki senin gönülde açıkça ışık saçan bir bilenin, yakın ve berâber olanın var. / Eğer sana yakın olan O dostu gönlünle bu dünyâda tanıyabilirsen, iki dünyâda da saâdete eren ve sevinen sen olursun. / Onu bulursan iki âlemde mes'ûd olursun. Derûnî veyâ hâricî her neye yönelsen her şeyde O'nu anıp, içinde de dışında da tek dost olarak O'nu bulursun, içten de dıştan da dostu olursun, hem içten hem dıştan dost ile bir ve berâber olursun. / İşte her şeyle dosta vardığın o vakit güneşle buz gibisin ki güneşi görünce buzun varlığı kalmaz, eriyip biter. Dosta vâsıl olanın da benliğinden eser kalmaz, varlığı yok olup gider. Deryadaki tuz bizzat deryâdandır ki çıkarmak istesen çıkırmaz, ayırmak istesen ayırmaz, göstermek istesen gösterilmez ve deryâ ile bir kalır. Dalgaların köpüğü ise varlık iddiâsıyla görünmek ister ancak görüldükten sonra sönüp bitmek durumundadır. Sen de ya varlığından geçmekle; görünmeyen ve varlık iddiâsı gütmeyen deryâdaki tuz gibi deryâdan gayrı değil bizzat ondansın. Yada varlık iddiâsıyla köpük olarak sönüp bitmeye mahkum kalansın. / Taş misâli kendini değerli görüp, kıymet derinliklerine dalarak hürmet umarken tam tersine, görebileceğin itibârın en dibine ve alt seviyesine düşme. Sen itibâr arzusuna dalarak değerini düşüreceğine; tek bir deryâda kaybolup hiçliğine kucak açana kadar sadece toprak parçası gibi alçakgönüllü olmayı bil / Varlığından geçip deryâ ile yekvücûd olabildiğin günü; hiçliğine kıymetlenerek o deryânın incisi olduğun gün olarak kabul et ki hiçliğini bildiğin gün, kıymete erdiğin gün demektir. Bugün tek bir deryâ olduysan o teklik deryâsının incisi oldun say. / O'na tâlib olan, varlığa erer ve sen de

öyle bir kimsesin ki O'nun tâlibisin. Bütün sensin, herkesle birsin ve her şeyi celbedip kendine çekensin. Benliğine değil dosta tâlip olman sebebiyle her şeyin meyledip yöneldiği sensin. / Sen cihânın cânı olduğundan sakın kendini tenden ve bedenden ibâret sanma. Cihândâ istediğin sende saklı olduğundan dolayı aslında aradığın sensin. / Ey gönül madem senin mâşuğun ancak sensin, öyleyse sen hemen kendine gel, kendini bil. / Eşyâ senin elbisendir. Sen şekli değil aslını bil. Cism elbisesine takılıp kalmayarak gel de dost ile vuslatı bul. / Eğer kendinden haberdâr olmak ve aslını bilmek istersen yok olarak hiç kendini görme sen. / Yok olarak benlik belâsından uzak kal. Yokluk, muhtaçlık ve hiçlik ile dâimî bahtiyarlığa ve kurtuluşa er. / Ey gönül aslına gel ve onda yok ol. Her dem huzûr et ve O'nunla var ol. / Senin mutluluğun, huzûra varman ve dost ile olmandır. Sıkıntı ve kederinin sebebi ise bilgisizliğin ve gafletindir. / Ey Yûsuf, âlemde tek mevcûd olanın O olduğunu bildiğin gibi, O'nun sende göründüğünü bil ki sen yoksun ve var olan bir tek O'dur. / Kendini her ân Rabb'inle bir ve berâber bildiğin için bunun gereği olarak huzûrda olduğunun farkındalığıyla edep içerisinde sukût eyle, konuşman gerekirse güzel söz söyle ve gördüğün hâlleri seyrân eyle. / Kalemlerini kır ki bu kadar yazıp bildirmek yeterlidir. Hem edebe aykırı davranmayıp kalbine emânet edilmiş sırları saklaman ve açığa çıkarmaman gerekir. / Gel ey Hakkı, az konuşmayı ve sukûtu kendine kârlı bir iş ve vazgeçmediğin huy eyle. Hem sukûtu bir sanat bilip o sanatı icrâ eyle. Böylece her zaman vahdet sırrının emîni ol. Suskun kalarak vahdet sırrını güvende tuttuğundan emîn ol. / Burada 33 beyitlik İsbâtu'l-Mevcûd bölümü tamamlanmış oldu.

Vahdetnâme II: Ey gönül, Hakk'ı bilip halkı unut ve halkın söylediği sözleri, zevki, safâyı bir tarafa bırak. Yokluğa erip Mevlâ'yı uzakta değil kendinde bul ki söylediğin sözün de özün de sana âit değildir, Hakk'ındır. Ey gönül senin kazancın ilhâm olunan manâları hissedip inceden inceye fikretmek olduğundan, o ilhâm olunan manâ ve hâllerin Hakk'ın işleri olduğunu bil. Kalpten geçenlerin ve yine kalp ile düşünülen fikirlerin kendi kendine oluşmadığını ve onları bir ilhâm eden olduğunu fikretmek gerekir. İnsânların kalplerine hitâb eden manzum sözleri ve daha önce kimse tarafından söylenmemiş olan kıymetli manâlarla dolu ifâdeleri başka yerden değil kalbe o ilhâm olunan fikirlerden bul. Sözünün de özünün de sana değil Hakk'a âit olduğunu bil. Ey gönül sen mutlaka şekilden ve sınırdan bağımsız olarak, katışıksız bir durulukla, yanlış veya şüphe bulunmayan tam ve eksiksiz bir belirginlikle

fikreden bir akılsın ki ârifler sadece başlarındaki akılla değil kalplerinde ki akılla da bilen kimseler olmuşlardır. Ey gönül hem sen Hakk'ın işlerine tâbi ve bağılsın. Hakîkaten sana ilhâm olunan derin manâlar ve fikrettiklerin, nice gönüllere tesir eden nazım sözler olarak dilden dökülür. O sözler ki dilin değil gönlün söyledikleridir ve gönül de derin manâları kendiliğinden söylemez, ilhâm olunduğu için söyler. Hâl böyle iken ey gönül senin sözün de özün de Hakk'a âittir. Ey gönül, sen Mevlâ'nın azametinin delîlisin. O'nun sözüyle apaçık beyân edilip açıklanansın. Şimdi bil ki Hüdâ'nın kelâmının özüsün. Hem O'nun büyüklüğüne açık bir beyânsın, delîlsin. Söylediğin sözün de özün de senin değildir, Hakk'ındır. Gönlüne danışanın doğruya yönelmesi ve vicdânına soranın yanlış karar almaması; kalbin kendiliğinden konuşmadığına işârettir. Ey gönül, sen Mevlâ'nın söylediği ve söylettirdiği ilhâmlarla ve sözlerle doluyken, Hüdâ'nın sözü olmakla üstün değerde bir sözsün ve her yüceden daha yücesin. Ey gönül, fikrettiklerin ilhâmdır ve kalp yazan bir kalemdir ki sözler o kalemin iz bırakarak yazdıklarıdır. Bu sözleri yazan kalbin kendisi değil o kalbi kalem gibi yazdıran ve her şeyin bilgisine sâhip olandır. Sözler senden değil Mevlâ'dandır. Ey gönül sen; (şekil olarak bakılırsa seni çevreleyen) cismine ve bedenine insânsın. Fakat sen; (dış kabuğa takılıp kalmadan içe ve öze bakılırsa anlaşılır ki cisimden ve tenden çok öte yüceliğe sâhip olarak) Rahmân'nın tahtısın. (Bu kadar kıymetli olmakla) gönüller dünyâsında cânânsın. Sözü gönüllere tesir eden insân bilir ki sözü de özü de Mevlâ'nındır. Ey gönül sen Hakk ile bir ve berâbersin. Dalga misâli deryâyâ âitsin, deryâyâ bağı ve tâbisin, deryâdan gayrı değilsin. Cism sınırlarından bağımsız ve bağılantısız kalmakla kesin olarak ve mutlak sûrette tekliğe ulaşmış hâldesin. Ey gönül nefesler tekliği haykırmaktadır ki her dem "Hû" diyerek alınıp verilen nefeslerde saklı bulunan her bir "Hâ" harfi, tek bir olana vuslattır. Çünkü dosttan bir ân olsun uzak kalmayanlar için "Hâ" harfi, şahsî kaygıların ve benliğin kaybolup gitmesi ve her nefeste maşuğun zikredildiğin fark edilmesidir. Hem "Hâ" harfi, Hakk'ın varlığına dâir izlerin saklı bulunduğu her bir nefeste sürekli tekrar edilmektedir. Ey gönül her defâsında "Hû" dediğimiz nefeslerimizde andığımız Hakk Teâlâ'dır ki nefes aldığımız her bir ân "Hâ" harfine tâbidir. O "Hâ" harfi ki bir ve tek olan mutlak varlığın zikri onda saklıdır ve tekrarlanan o harfte şüphe bulunmayan mutlak hakikatler gizlidir. Nefesimiz, sözümüz, özümüz tek bir olana âittir. Ey gönül, imtihan gereği veya hatâlı olan hâlimizi düzeltmemiz için yada bilemeyeceğimiz hikmetlerle; bizim hoşlanmadığımız bir söz duymamız gerektiğinde o sözü söylettiren ve bize işittiren

yine O'dur. Yüce bir dağı yıkıp vîrân edebilen, sözdür. Kalbin derinliklerden, uzaktan, yakından haberler uçurup ulaştıran sözdür. Gönülleri farklı farklı hâllere çevirmek ve yöneltmek gibi bir tesiri bulunan şey yine sözdür. Sözün tesiri bu kadar büyükken demek ki sözü söyleten ve kalplere tesirini nasîb eden yüce bir güç vardır ki tesirli sözlerimiz de özümüz de O bir ve tek olana âittir. Ey gönül, sözü uzatmadan söyle. Hem ilhâm olan derin manâlı sözleri kıymet bilecek olanlara söyle ve o sözleri anlayamayacak durumdakilere söyleyip de hazineyi ucuza satma. Mücevher kıymetindeki sözü kıymet bilmeyene söyleyerek elinin tersiyle atmadığın gibi sana söylenen mücevher değerindeki sözü de kulak ardı etmeyip önemseyerek dinle ve kavra. Söylediğin elmas gibi kıymetli sözün sana değil Hakk'a âit olduğunu bil. Ey gönül sözün kıymetini bil. Sözün itibârını, değerini yüce tut ve basit, önemsiz görme. Hiçliğini bilip yokluğa ererek sözün değerini ve kime âit olduğunu anla. Sözün de özün de sâhibinin Hakk Teâlâ olduğunu idrak et. Ey gönül, hem komşun hem de neslinin devâmı olan oğlun Lütfü'ye iyilik ve lütufla muâmele et ki o her konuda yardımcın olan ahabbındır. Sana lütfedip sevdiğin yakın akrabalar ve dostlar verdiği için Mevlâ'ya şükrederken bil ki sâhip oldukların, yakınların, sözlerin ve özün hep O'a âittir. Ey gönül, varlığını yok eyle ve gördüklerinin hiç birinin O'ndan gayrı olmadığını bil. Ey Fakîrullâh'ın izinde muhtaçlığını öğrenen fakîrî, susmaya ve az konuşmaya bütün gücünle gayret göster. Söylediğin güzel ifâdelerin ve varlığın kendine âit olduğunu zannetme, sözünün de özünün de Hakk'a âit olduğunu lâıyığıyla idrâk et. Sürûr olsun, gamm olsun her his O'nun dilemesi iledir. Gönlümden geçen sevinç veya keder dolu hisler, hâller ve düşünceler kendimden kaynaklı değildir, hepsi Hakk'ın işleridir. Gönlümün mutluluk veya üzüntü duyduğu her türlü hâl, hep O'nun murâd ettikleridir. İnsanların sözlerini, Hakk Teâlâ onların kalplerine ilhâm edip söylettirdiği için onların övgü veya yergi içeren iyi veya kötü sözleri benim için öfkelenirici, üzücü, tedirgin edici değildir ve her türlü sözleri bana güzel görünür. Hakk'ın duymamı murâd ettiği her söz gönül evime hoş gelir, safâ gelir. O'ndan gayrısında varlık bulunmadığından dolayı, "Her şey O'ndandır" demem ki zaten varlık sadece ve sadece O'na âit olduğundan her şey O'dur fakat bu söz, O'nun birliğinde ve eşsizliğinde ortakları olduğu anlamında değildir. Elbette ki O her şeyden yücedir, tektir ve eksiklikten münezzehtir. Denilmek istenen, O'ndan gayrısı için varlıktan söz edilemeyeceği ve varlığın bir ve tek olana mahsus olduğudur. Anlayan için söz budur.

Te'lifât Bilgisi: (Hakkı Efendi'nin Eserlerinin İsimlerini Târihleriyle Bildirir)

İbrâhîm Hakkı der ki, Hicrî târihin 1168. senesinde divânımız “İlâhinâme” yazılıp tertîb ve tanzim edilmiştir. 1170 senesinde “Mârifetnâme” kitabımız kaleme alınmıştır. 1174 senesinde mecmûamız “İrfâniyye” bir araya getirilmiştir. 1176 senesinde mecmûamız “İnsâniyye” farklı müelliflerin beyitlerinden seçilerek güldeste şeklinde derlenmiştir. 1178 senesinde kalbe gelen ilhâmlar ve beyitlerimiz, “Mecmûatü'l-Meânî”de kâfiyeli olarak bir araya getirilip nazm olunmuştur. Bu sayılanlar beş ana eserdir ve Erzurum şehrinde yazılan bu beş eserde dört yüz kitaptan seçkiler de bulunmaktadır. Daha sonra Tillo beldesinde Hazreti şeyhimin şerefli evinde 1180 senesinde mecmûamız “Tuhfetu'l-Kirâm” kaleme alınmıştır. 1182 yılında “Nuhbetu'l-Kelâm” güldeste şeklinde seçkilerden oluşturulmuştur. 1185 senesinde de “Meşâriku'l-Yûh” yine seçme şiirlerle meydana getirilmiştir. 1187 senesinde “Sefîne-i Nûh” düzenlenmiştir. 1188 senesinde “Kenzu'l-Futûh” nazım olarak kaleme alınmıştır. 1189 senesinde yine nazım şeklindeki “Definetu'r-Rûh” bir araya getirilmiştir. 1190 târihinde “Ruhu's-Şurûh” seçki olarak bir araya getirilmiştir.³⁸⁷ 1191 senesinde “Urvetu'l-İslâm” düzenlenmiştir. Yine o sene içinde “Hey'etü'l-İslâm” kaleme alınmıştır. Bu mecmûalar ise on evlat eser kılınmıştır. Bu evlat eserler, başta zikredilen beş ana eserden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Hakkı'nın Sözleri: Fakîrî der ki, beş ana eser ve on evlat eser olmak üzere eserlerimiz on beş kitaptan oluşmaktadır. Nazım şeklinde “İlâhinâme”, nesir olarak “Mârifetnâme” ve “İrfâniyye”, “İnsâniyye”, “Mecmûatü'l-Meânî” kalemden yazıya dökülen beş ana eserdir. Bu beş eserden on kitap oluşmuştur ki hepsi manâların özüdür. Evlat eserlerin beşi şerîat ilmi, beşi ledünnî ilimdir ki o ilâhî sırlara dâir ilimdir. Eserin ismi “Hâ” harfi ile bitiyorsa o, ilâhî sırlar bulunan hakîkat ilmidir ki onlar; Meşâriku'l-Yûh, Sefîne-i Nûh, Kenzu'l-Futûh, Definetu'r-Rûh ve Ruhu's-Şurûh' tur. Eserin ismi “Mîm” harfiyle bitiyorsa o şerîat ilmidir ki onlar Tuhfetu'l-Kirâm, Nuhbetu'l-Kelâm, Ülfetu'l-Enâm, Urvetu'l-İslâm ve Hey'etu'l-İslâm'dır. Hepsinin evvelindeki başlangıç eser, nazım olan İlâhinâme'dir. En son yazılan eser ise yol gösterici olan Hey'etü'l-İslâm'dır. Bu ikisi arasında yazılan tüm eserler

³⁸⁷ Yine 1190 târihinde kaleme alınan Ülfetu'l-Enâm isimli eser büyük ihtimalle sehven burada zikredilmemiştir. İki sayfa ileride “..sâlisen Ülfetu'l-Enâm'dır” ifâdesiyle bu eserin ismi geçmiştir.

yazılış târihlerinin sırasına göre burada zikredilmiştir. 1180 ile 1191 yılları arasında bu on evlat eser beş ana eserden doğmuştur ve bu Hakkı onlar ile şâd olmuştur.

Hakkı'nın Tillo'daki Güzel Hâli: Bu bölüm, İbrâhim Hakkı'nın Tillo beldesinde hoşnutluk içerisindeki güzel hâlini bildirmektedir. İbrâhim Hakkı der ki; Hakk Teâlâ'ya hamd ve şükr etmenin hoşluğuyla dolmuşumdur. Takvimler, hicrî 1177 senesinin Muharrem ayının ilk gününü gösterdiğinde Hakk'ın yardımını yoldaşım olup Erzurum şehrinden Tillo beldesine girmişimdir ve azîz şeyhim Fakîrullah (Allâh O'nu nûrlandırın) Hazretleri'nin tekkesine gelmişimdir. Onun cömert, tertemiz, ve değeri yüce evlatlarıyla onun yerine nâfile hacc yapmışım. Dönüşte yine onlarla Hazret'in şerefli evine dâhil olmuşumdur ve o Hazret'in kıymetli, muazzez kız torununu alıp hûri misâli olan o azîzeyle Tillo cennetinde çeşit çeşit ni'metlerle on beş yıl kalmışım. Şimdi ise o kıymetli eşim âhirete gitti ve ben de bu dünyâdan vazgeçmişim. Bu dünyânın itibârını, rütbelerini, lezzetlerini, süslerini, herkesçe yapılan ve rağbet gören işlerini bütünüyle terk edip gönlümden çıkararak gözümden salmışım. O azîz şeyhimin asâlet sâhibi soylu ve seçkin torunlarıyla ilim dallarını müzâkere etme hizmetinde bulunmuşumdur. On beş senede on kitap te'lif etmiş idim ancak beşinden yorulup beşinin hevesinde kalmışım. O beş kitap ki onların lezzetiyle dolmuşumdur. Birincisi Tuhfetu'l-Kirâm, ikincisi Nuhbetu'l-Kelâm, üçüncüsü Ülfetu'l-Enâm, dördüncüsü Urvetu'l-İslâm ve beşincisi Hey'etu'l-İslâm'dır ki kaleme aldığım bu eserleri bu isimlerle adlandırmışım. Bu zamanda doğruları söyleyen münâsib sohbet arkadaşı, samimiyetsizlikten uzaklığı ile başkalarına tercih edilesi seçkin dost, arkadaşların hayırlısı, ahbabların en sevgilisi kitaplar olduğundan ben de kitapların sohbetlerine meyletmışim. Özellikle Urvetu'l-İslâm'ı kuvvetle tutuşum ile hidâyet bulmuşumdur. Urvetu'l-İslâm isimli esere sapasağlam tutunarak doğruluğa ulaşmışım ve Hey'etu'l-İslâm'ı müzâkere edip Mevlâ'nın yarattığı güzellikleri tefekkür kılarak hayret lezzetine dalmışım. Gönül aynasından benlik tozunu, varlığımı yok eyleyerek silmişim. Tedbîr alma çabasını, isteklerin peşinde koşmayı, tercihte bulunmayı, şahsi arzularla hareket etmeyi bir tarafa bırakmışım. İşleri Mevlâ'ya havâle edip bitmek bilmeyen şahsi arzulardan geçerek Hakk'ın murâdına boyun eğmekle hem mutluluğa ermişim hem de inatla ulaşmaya çalışmak yerine sonucu hakkında teslimiyet gösterdiğim isteklerimin önüne serildiğine şâhit olmuşumdur. Hakk'ın murâdına teslim olmakla umduğuma hep hoşnutlukla erdirilmişim. Teslimiyet gösterip Hakk'tan gelene râzı olmakla

neş'eyi, mutluluğu ve huzûrun zevkini gönlümde bulmuşumdur. Bu sözleri övünme değil ni'met için şükür ifâdeleri olarak görmüşümdür ve her dostuma o huzûrun saâdetini duâ ile Mevlâ'dan talep etmişimdir. Rasûllerin efendisi (s.a.v.) hürmetine kabûl eyle ey kendisinden isteyenlere karşılık veren Rabb'im.

Hakkı'nın Vasiyeti: Ey oğul, Allah'tan gelen hiçbir şeye itirâz etmeyip sabır ve kanâat göster. Az-çok demeyip kısmetine râzı olarak sabrı da kanâati de kalbinde bul. Mutluluğa ulaşmanın temelini ve kaynağını sabırda ve kanâatte bil. Daha fazlasını, daha iyisini isteyip durmanın mutsuzluktan başka bir şeye sebep olmayacağı idrâkiyle, bulunduğu hâl ne olursa olsun her durumda derhal sabır ve kanâat göster. Her işin başı, gönül sırdaşı, akıl yoldaşı sabır ve kanâattir. Cefâlarda safâların saklı olduğunu bilerek, dermânını derdinde bularak, sonucunun güzel olacağından şüphe duymaksızın cefâlarla sevinç eyle. Sonuç göz önüne alındığında sıkıntının üzüntü duyulacak hâlden çıkıp kutlanacak bir sevince dönüştüğünü idrâk eyle ve sevinç dolu günleri ancak Hakk'tan umarak sabreyle. Bitmez gibi görünen cefâlarla aceleci davranmayıp biteceğini bilerek sabret ve şikâyetlenerek sıkıntılarını anlatmak yerine açığa çıkarmayıp görmezden gelerek sabırlı ol. Bulduğun hâli alışılmaz, katlanılmaz ve gücünü aşar zannetme. Sıkıntılarının nihâyete ermesini Hakk'tan umarak sabırda dâim ol. Sabırsızlanmayı ve aceleciliği bir tarafa bırak. İhtiyatlı ve akıllıca davranıp, acele etmeksizin düşünerek hareket et. Tahammül ve sabır sâhibi bir kimse olmaktan tâviz verme. Büyük bir mutluluk sebebi olan kanâat ne hoş ni'mettir. Hem kanâat, bitmez bir zenginlik ve sonu olmayan nihayetsizliktir. Nasipten ötesine zaten sâhip olunamayacağından hep daha fazlasına göz dikmek anlamsızdır ve gerçekleşene sevinmek yerine gerçekleşmeyenin hasretiyle kederlenip doyumsuzluk sergilemek hem Hakk'ın rızâsını kazanma engeli hem mutsuzluk sebebidir. Açgöz olmayıp hırslanmadan eldekiyle yetinmek ise en büyük zenginliktir. İnsân her türlü durumda sabır ve kanâat sâhibi olmalıdır. Sabretmek zor gelse de meyvesi tatlıdır. Tatlı bir ni'met, büyük bir mutluluk ve saâdet sermâyesi olan sabrı bulmak, her çeşit durumda sabır ve kanâatle dolmak gerekir. Helâl ile yetinip harama tenezzül etmeden ve doyumsuz heveslerle boş yere hem keder hem yorgunluk çekmeden kanâat ile Hakk'a tevekkül eyle. Namaz ve oruç ile sabır ve tahammül et ve şerîatle amel etmek sûretiyle süslen. Şartlar ne olursa olsun sabır ve kanâati terk etme. Sabır ile mâşuğa yakınlığı güzelce keşfet, daraltan endişelerden açılıp ferahla, kederleri dağıtıp yok et ve darlıkları hoşlukla genişlet. Dilini tutarak ve büyük bir

dikkatle sır saklayarak kimsenin kusûrunu ifşâ etmeyip ayıpları ört. Kaba ve kırıcı olmaktan sakınıp yumuşak söz söyleyerek gönülleri hoş et. Ey benim cânım, cimrilikten sakınıp cömert bir kimse ol. Yumuşak ve nâzik davranarak gönül yapmanın gayretinde olup hiçbir gönlü incitme. Kanâat sâhibi ol ve âilene karşı yumuşak davran. Ey benim gözüm, hiçbir beklentiye girmeyip halkın kapısından bir şey umma. Başını hep eğik kıl, kimsenin kapısını gözetme ve gözünü nâ-mahreme kaydırıp cânını ateşe atma. Gıybet etme, halka dil uzatma. Muhammed Şâkir'in babası Hakkı der ki ey oğlum her ân Hakk'ı zikret, yalana asla tenezzül etme, hîle-kâr olmaktan sakın, dâima doğru sözlü ol, şartlar ne olursa olsun sabır ve kanâat göster.

Üç Lisanda Kıt'ların ve Beyitlerin Türkçe Kısımları: Mâşuğum; gönlümdeki fikirdir ki konuştuğum ân söze dökülür. Konuşacak olsam dilime gelen fikrimdeki dilber olur. Konuşacak olursam O'nu konuşurum ve O'nu konuşup O'nu dinlemekten aklımla ve kalbimle lezzet bulurum. Yüzü, gözü güzel olan her güzelden geçmişim. Ben güzel söz dilberlerinin, güzel sözüyle gönül alabilenlerin hayranıyım. Gönül ehli olan dilberlerin, gönül alan gönül erlerinin ve gönül ehlinin gönlüne girebilen erlerin gece gündüz yârânıyım. Güzel söz; pâk ve temiz rûhun saf ve tertemiz fikrinin ifâdeye dökülmüş hâlidir ki gönülden yansıyan her bir güzel söz daha önce benzeri söylenmemiş sözdür, benzersizdir, biriciktir, özeldir. Güzel bir kız misâli olan güzel söz gönülden yansıması sebebiyle benzersizdir. Henüz içeri bile girmemişken dilber kız gibi güzel olan o güzel sözü gönül, memnuniyetle kulak kapısında karşılar. Güzel söz söyleyenin henüz cümlesi bile bitmemişken muhatabı tarafından anlaşılır, kabul görür ve hoşnutlukla karşılanır. Kâmil insânın sözleri Hüdâ'nın ilhâmıdır, hikmet şerbetidir. O tatlı şerbeti içenler; başı boş kimseler değil gönül derdi ve gönül davâsı olan kimselerdir. O şerbetten içemeyenler dünyâlıklarla kederlenenlerdir. Güzel söz ârifin sermâyesidir ki onu saklamayıp sarfeder. İflâsı, borçlanması olmayan ve hiç tükenmeyen o sermâyeyi halka cömertçe lütfeyler, dâimâ güzel söz söyler. Güzel söz; söyleyenini mutlu, rahat ve selâmetli kılar. Sözün sarrafı olmuş bilge kimse, kötü söz söylemeyip ancak tatlı konuşan kimsedir. Güzel söz bir güzel kız gibidir ki gönül meclisinde rakseyleyler. Onun hazzını alan ancak gönül ehlidir ki câhil onu neyley? Güzel sözün kıymetini gönül ehli bilir, câhilin güzel sözün kıymetinden ne haberi olabilir? Güzel söz bir güzel kız gibidir ki insân ondan hoşnut olur. Hoşlukla söylenmesi sebebiyle güzel söz gönülde bütünüyle anlaşılır olur, kabul görür ve gönül ona kucak açar.

LÜGATÇE

-A-

aba: Libâs, elbise.

âb-ı hayât: Hayât suyu.

âb-ı revan: Akarsu.

abîr: Anber, misk, güzel koku.

âciz: Güçsüz, beceriksiz, eli ermez, kabiliyetsiz.

acûl: Çok acele eden, sabırsız.

ad: İsim, nam, şan, şöhret.

a'dâ: Düşmanlar.

a'dâd: Adetler, sayılar.

adâvet: Düşmanlık.

add: Saymak, itibar etmek, hesaplamak, ittihaz etmek.

adem: Yokluk, olmama, bulunmama, fakirlik.

âdem: İnsân.

adil: Eş, denk, akran, benzer. Ölçüde, miktarda eşit olan, muâdil.

âdil: Hakka ve hukuka uygun, haklı, doğru, haktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren.

adn: Vatan tutmak, mukim olmak, cennet katlarından biri.

Adüvv: Düşman, hasım.

âfâk: Ufuklar, etraf.

âfitâb: Güneş.

âgâh: Uyanık, basîretli, haberdâr.

âguş: Kucak, himâye, koruma.

ağlâl: Boyna geçirilen zincirler, kelepçeler, prangalar.

ağleb: En güçlü, gâlib.

ağniyâ: Zenginler, gözü ve gönlü tok olanlar.

ağyâr: Rakipler, başkaları, yabancılar.

ahbâb: Sevilen dostlar, sevilenler, ehîbbâ, muhibler.

ahfâd: Torunlar.

ahî: Kardeşim.

ahkâm: Hükümler, kânunlar, emirler, buyruklar. Yıldızlardan ve muhtelif alâmetlerden çıkarılan anlamlar ve varılan sonuçlar.

ahkâr: En hakîr.

ahlâ: En tatlı, çok şirin.

ahmer: Kırmızı.

ahsen: En güzel, daha güzel.

ahşem: Burnu koku almayan, burnunun içi kokan kimse.

ahyân: Vakitler, zamanlar, arasıra, vakit vakit.

ahyânen: Bazen, arasıra.

ahyâr: Hayırlılar, dostlar, iyilik sevenler.

ahz u i'tâ: Alışveriş.

âil: Fakîr, ailesini geçindiren, idare eden, kalabalık ailesi olan.

akar: Para getiren mülk.

akdem: En önce, en başta, daha ileri, daha mühim.

âkil: Uyanık, akıllı, akli başında, tedbirli, düşüncesi sağlam.

aklam: Kalemler, oklar.

akreb: En yakın.

aks: Hilâf, muhalif, zıd, ters, gölge gibi şeylerin bir yere yansması, ses veya ışığın bir yere çarpıp geri dönmesi, döndürme, bir şeyin evvelini ahir, ahirini evvel yapma.

akvâl: Sözler, kaviller.

âl: Hîle, tuzak.

a'lâ: Daha yüksek, en yüksek, pek yüce, çok şerefli, aziz, pek güzel, çok nefis, enfes, daha iyi, daha mükemmel.

a'lâm: İşâretler, nişanlar, bayraklar, sancaklar.

âlât: Vasıtalar, aletler, vesîleler.

alay: Bölük, grup, cemaat, topluluk, güruh, kalabalık.

alem: Bayrak. Nişan, işâret. Özel isim. Yüksek dağ. Büyük âlim.

âlem: Bütün cihân, dünyâ, kâinat.

âlet: Vesîle, vâsita, sebep, araç, bir işte veya bir sanatta kullanılan vâsita, araç, aygıt.

aleyh: Üzerine.

âlî: Üstün, yüce, çok büyük, meşhûr, necib, azîz olan.

âlicâh: Yüksek mevkili.

Allâm: En çok bilen, her şeyi hakkı ile bilen (Yalnız Cenâb-ı Hakk'a mahsus olup başka mahlukâta denilmez.)

a'mâ: Göremeyen, kör.

âmâl: Emeller, arzular, gâyeler.

a'mâl: Ameller, işler, yapılan hayırlar.

amden: Kasten, bile bile.

âmed: Geliş, gelme, vusûl, varma, ulaşma.

amik: Dibi çok aşağıda, derin, araştırma ile anlaşılabilen derin ve ince mesele.

âmîn: Yâ Rabbî! Kabûl eyle. Allâh kabul etsin. Öyle olsun.

ân: Güzellik, alım, câzibe, melâhat, hoşluk.

anâ: Zahmet, meşakkat, zorluk, güçlük.

anâsır: Unsurlar.

ânen fe ânen: Zamanla, gittikçe, devamlı.

angeh (angâh): O vakit, o zaman, vaktâ ki, ne zaman ki, ondan sonra.

ânî: Ansızın, birden bire, bir anda, hemen.

anif: Sert, kaba.

ârâ: Süsleyen, bezeyen.

araz: Bir cevherin varlığı için zarûri olmayan vasıf, zâtî olmayan hâl ve keyfiyet, işâret, alâmet, tesâdüf, rast gelme, kazâ, felâket.

a'râz: Arazlar, işâretler, nişanlar, alâmetler, zâtî olmayan hâl ve keyfiyetler, bir cevherin varlığı için zarûrî olmayan vasıflar.

âriz: Takılan, yapışan, sonradan olan, bir şeyin zatına ait olmayıp başka bir varlıktan bazen vâkî ve kâim olan şey.

arîf: Çok meşhur, tanınmış, şöhretli, bir işten iyi anlayan.

ârif: İrfan sâhibi, bilici, âşinâ, vâkîf, kalbiyle bilen.

arık: Asil, haseb ve neseb ehli olan, asâlet sâhibi, soylu, soyla övünme.

arş: Allâh'ın kudret ve saltanâtının tecellî yeri, kürsü, maddi olarak düşünilemeyen taht, yüce makâm, en yüksek gök, göğün en yüksek katı, âlem tasavvurunda en yüksek nokta. Allâh mekândan münezzehdir. Maksat Hakk Teâlâ'nın saltanâtının tecellisini ifâdedir. İnsanın gönlü de arş yâni tecellî yeridir. Gölgelik, bağ çardağı.

arş-ı ekber: Büyük arş, Peygamber ve velîlerin gönlü, yüce arş, arş-ı muallâ, göğün en yüksek tabakası. Arş kelimesiyle, Allâh'ın isimleri ve büyüklük ifâde eden kelimelerle yine arş anlamına gelen tamlamalar yapılmıştır: “Arş-ı a'lâ, Arş-ı a'zam, Arş-ı azîm, Arş-ı berîn, Arş-ı Hudâ, Arş-ı iclâl, Arş-ı ilâhî, Arş-ı istiğnâ, Arş-ı mecîd, Arş-ı Rahmân, Arş-ı rahmet, Arş-ı Yezdânî”

arş-ı Rahmân: Bütün yaratılmışları şefkat ve merhametle besleyip büyüten Mevlâ'nın tasarruf makâmı.

arûs: Süslenmiş gelin, güvey. Gelin gibi süslü ve güzel.

arz: Yeryüzü, toprak, dünya, aşağı, alçak, bir büyüğe bir şeyi hürmetle verme, hürmetle anlatma, izah etme, takdîm etme.

as'ab (es'ab): Daha zor, en zor, pek zor.

âsân: Kolay, yesir, suhûletli.

ashâb: Arkadaş olanlar, halk, ahâli.

asîr: Meyve suyu.

asl: Zaten, en ziyâde, temel, esas, kök, bidâyet, başlangıç, dip, hakikat, hâlis, sâfî, haseb ve neseb, soy sop.

âsuman: Semâ.

aşere: On sayısı.

âşıkân: Âşıklar.

âşinâ: Malumatlı, haberli, ârif, bilgili, bilen, vâkıf, tanıyan, mâlik. Bildik, tanıdık, yabancı olmayan, yakın, yakın gelen, mûnis, dost. Yüzücü.

âşir: Onuncu.

âşiyân: Kuş yuvası, ikâmetgâh, ev, mesken.

atâ: Verme, bağışlama, cömertlik, atıyye, iyilik, bahşîş, lütuf, ihsân, hediye.

atîk: Âzâd olmuş, âzâdli, esâretten serbest bırakılmış, soyu temiz, necib, eski.

avâkıb: Âkîbetler, sonlar, encamlar.

avâm: Hakikate tam erememiş, ilmi olmayan kimse. Halkın alt tabakası. Umum, herkes.

âvân: Anlar, zamanlar, vakitler.

avdet: Dönüş, geri geliş, gidilen yerden dönme.

avn: Yardım, imdad, mededkâr, yardım eden, yardımcı.

ayân: Âşikâr, belli.

a'yân: Gözler, bir yerin ileri gelenleri, meclis azaları, kaymakam, muayyen

ve müşahhas olan şeyler, varlıklar, altınlar.

âyin: Dînî âdâb. Usûl, âdet, örf, kânun. Ziyet, süs. Merâsim.

ayn: Pınar, kaynak, çeşme, göz, tıpkısı, ta kendisi, zât, eşyanın hakîkati, altın, her şeyin en iyisi.

ayş (ıyş): Yaşayış, yaşama, zevk u safâ sürme, hayâta medar olan ve geçinilen şeyler, ekmek, gıda.

ayş u tarab: Yeme, içme, eğlence.

a'zâ: Bedenin her bir uzvu.

a'zam: Daha büyük, çok büyük, en büyük.

azamet: Büyüklük.

azazil: Şeytan, iblisin bir adı.

azb: Tatlı, latif, hoş ve şirin olan yiyecek ve içilecek şey.

azîz: İzzetli, yüce, kıymetli, mukaddes, saygı duyulan, hürmet edilen. Sevgili, şerif, ermiş, dost, velî, mânevi kudret ve kuvvet sahibi.

azm: Sağlam ve kat'î karar, kasd, niyet, sebât.

-B-

bâb: Kısım, fasıl, bölüm, parça, kitap, kapı.

ba'dehu: Ondan sonra, daha sonra.

bahâne: Bir şeyin asıl sebebi yerine ileri sürülen sözde sebep, gerçekte ilgisi olmayan sahte özür ve mâzeret. Vesîle, sebep, kusur, noksan, garaz.

bahîl: Hasis, cimri, eli sıkı, pinti, tamahkâr.

bahr: Deryâ.

bahriye: Donanma ile ilgili işler, devletin donanma ve deniz askerleri, denizci.

bahs: Bir mevzu hakkında tafsîlat, açıklama, söz münâzarası, muâraza, mübâhese, iddialaşma, bir şey hakkında etrafla söz söyleyip hakîkati araştırma.

baîd: Uzak.

Bakî: Ebedî, ölümsüz, devam eden, sürekli.

bâl: Kanat, kol, cenah, kalp, gönül, akıl, üst, yukarı, boy-bos, endam.

bâr: Güç, yük, zahmet, eziyet, sıkıntı, ıztırap, defa, kerre.

bâran: Rahmet, yağmur.

Bârî: Eşyâyı bütün unsuruyla meydâna getiren, uygun yaratan Allâh.

basar: Görme duyusu, gözün görmesi, idrak, kalple hissetme.

bast: Genişleme, ferahlama, sevindirme, açma, yayma, döşeme.

başka: Sâir, diğeri, daha üstün, bir üstünlüğü bakımından diğelerinden farklı olan, bilinenden gayrı.

bâtın: İç, dâhili, gizli, içyüz, sır, esrâr, künh ve zâtî itibarı ile gizli.

batn: İç, iç kısım, karın.

bay: Zengin, bey, mir, emir.

bazâr: Alış-veriş, ahz u itâ, alışveriş yeri, pazar.

bâziğ: Ortak.
be: –e, -a, -de, -da, -den, -dan, ile, için.
be-cû‘: Açlıkla.
bed: Kötü, çirkin.
bed’: Evvel, başlangıç, ibtida.
bedel: Yerine, eşit, denk, bir şeyin yerine geçen, yerini tutan, bir şeyin yerine verilen, karşılık, karşılık olarak. Birinin yerine onun parasıyla hacca giden kimse.
bedî‘: Eşi benzeri olmayan. Sözüün garip ve güzel olması hali. Düzgün söz söyleme usûlünü öğreten belâgat ilminin söz ve mânâ sanatlarından bahseden bölümü.
bedîd (bedîdâr): Görünür, meşhûd, şehâdet edilen, zâhir, ayân, açık, pedid, pedîdar, belli, âşikâr, hüveydâ, meydanda, görünür durumda. Görünür olma, kendini gösterme, meşhûr, namdâr.
begâyet: Son derece, pek, gâyet.
behâyim: Deve, koyun ve gibi dört ayaklı hayvanlar.
beher: Her, her bir, her birisine.
behice: Güzel.
behişt: Cennet.
behremend: Nasîbi olan, hissedâr.
bekâ: Devamlılık, evvelki hal üzere kalma, dâim ve sâbit olma, ebedîlik.
bend: Bağ, bağlanan, bağlanmış, boğum, mekr, hîle, aldatma, birini emri altına alma.

bende: Köle, hizmetçi, esir, kul, bağlanmış olan.
bendpâ: Ayakbağı, başbelâsı.
ber: Sîne, göğüs, sadır, bağır, üzere, üzerine.
berhudâr: Selâmette, mükâfata erişen, nasibli.
berk: Şimşek.
berkarâr: Devamlı, kararlı, dâimî, yerleşmiş. Aynı durumda, aynı kararda.
berr: Yeryüzü, toprak, yer, va’dine sâdik, muhsin, keremkâr.
berzah: Kabir, perde, mâni‘, engel, iki âlemin arası, dünyâ ile âhiret arası, sıkıntılı yer, iki yer arasındaki geçit.
bes: Kâfi, yeter, yetişir.
beste: Bağlanmış, bağlı, kapalı, donmuş.
beşâret (bişâret): müjde, sevindirici haber.
beşârât: Müjdeler.
beşeriyet: İnsânın fitrî hâlleri, insânlık.
beyân: Söyleme, açıklama, anlatma.
beyn: Arasında, arası, ikisinin ortası, ara, aralık, firkat, ayrılık.
beyt: Ev.
bey‘ u şirâ: Alış veriş.
bezm: Topluluk, meclis, sohbet meclisi, muhabbet yeri, yiyip içme, iş u nûş.
bi: -e, -a, başına eklendiği kelimeyi “e” haline getirir. “İle, için”

manalarını vererek Farsçada'ki "be" edatıyla aynı vazîfeyi görür.

bî (bey): Başına geldiği kelimeyi menfi yapar, olumsuz anlamı katar.

bidâat: Sermaye, tahsil olunmuş ilim.

Bidâyet: başlangıç, ilk önce, evvel, ilk olarak.

bî-direng: Çabuk, çabucak, geciktirmeden, hızlı, durmayan, oyalanmayan, eğlenmeyen.

bî-gâne: Kayıtsız, alakasız, aldırışsız, yabancı, dünyâ ile alâkayı kesmiş.

bî-gümân: Şeksiz, şüphesiz.

bî-halecân: Heyecansız.

bî-hod: Benliğinden vazgeçmiş olan, enâniyet sâhibi olmayan. Kendinden geçmiş, bayılmış, ne yaptığının farkında olmayan, çılgın.

bikr: Bozulmamış, temiz, bekar, herşeyin evveli, eşi benzeri daha önceden hiç görülmemiş her amel ve vaziyet.

bikr-i fikir: İlk olarak söylenen fikir, daha önce kimsenin ifâde etmediği, yeni ve tâze fikir.

bilâihtiyar: İhtiyarsız, elinde olmayarak, istemeden.

bilcümle: Bütün, hep, hepsi, umumiyetle.

bilgil: Bil.

bilkülliyye: Tamâmiyle, tamamen.

bîm: Korku, havf, tehlike.

bî-mecâl: Zayıf, dermansız, mecalsiz, hâlsiz.

birle: İle, beraber.

birr: Temizlik, takva, gûnahtan çekinme, in'am ve ihsan etme, amel-i sâlih, iyilik, iyi amel, gönül, kalp.

birûn: Dışarı, dış, taşra, hârici, fazla

bist: Yirmi.

bîş: artık, ziyâde, fazla, çokluk.

bi'z-zat: Kendisi, aslında, kendi zâtı ile, binefsihi, doğrudan doğruya.

bû (buy): Koku, râyiha, bir şeyin varlığını belli eden iz, eser, şekil, huy, tabiat, kismet, pay, nasib, ümit, umma, tamah, isteme, sevgi, muhabbet.

bulağ: Pınar, çeşme.

bum(e): Baykuş.

burhan: Delîl, hüccet, isbat vâsıtası, red ve inkâr için itirâz kabul edilemeyecek sûrette hakîkati isbât eden kuvvetli delîl.

buyût: Evler

büldân: Beldeler, şehirler, memleketler.

bürkan: Yanardağ.

büryân: Kebap, püryan, yanmış, kavrulmuş.

büt: Put, heykel, sanem, resim. Dilber, pek güzel şahıs.

büt-ı nefis: Nefs putu.

büt-perest: Puta tapan, heykellere ibâdet eden, putu ma'bud ittihaz eden.

-C-

câfi: Cefâ eden, eziyet gösteren.

câh: Makâm, mansıb, yüksek mevki, rütbe, kadr, i'tibâr.

cahîm (cehîm) : Cehennemın bir tabakası, şiddetli ve kat kat birbiri üzerine yanan ateş, çukur yerde yanan ateş.

câlib: Celbeden, üzerine çeken, çekici, celbedici, kendi tarafına çekip getirici olan.

câm: Şişe, bardak.

cam-ı ecel: Ecel kâsesi.

cân: İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek. İnsân ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümlle bedenden ayrılan madde dışı varlık, rûh. İnsânın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayât. Kişi, kimse, fert. Kuvvet, diride olan kudret, güç. Sevgili, dost, kardeş.

cânân: Sevgili, güzel, sâhib-i cemal, cânlar, ruhlar.

cân-bahş: Hayat bağışlayan, cân veren, sevgili, Cenâb-ı Hakk.

cânib: Yan, yön, cihet, taraf, yüksek taraf.

câr: Komşu. Çeken, sürükleyen, medet eden, yardımcı, müşteri.

câvidan: Ebedî, kalıcı, dâimi, bâkî, sonsuz, sonsuza âit.

cây: Yer, mekân, mevki.

cây-ı tedris: Ders yeri, öğretim mekânı.

cefâ: Zulüm, eziyet, sıkıntı.

cchd: Gayret, fazla çalışma.

cehl: Câhillik, bilmezlik.

celâl: Hiddet, hışım, nihâyet derecede büyüklük, azamet, Hakk'ın kahrının ve azametinin tecellisi.

celîl: Azîm, mertebesi yüksek, celâlet sahibi.

celîs: Arkadaş, birlikte oturan, sohbet arkadaşı, refik, hemdem. Ekseri bir yerde oturan.

cem: Hükümdar, melik, şah.

cem': Toplama, toplanma, bir araya gelme, getirilme.

cemâl: Hüsün, güzel yüz, güzellik, iyilik, yüz güzelliği, fertteki güzellik. Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile tecellisi.

cemâl-i bâ-kemâl: Her bir varlığın her türlü ihtiyacını karşılayan Hüdâ'nın mükemmel, kusursuz güzelliği.

cemîl: Güzel.

cemiyet: Zihnin yalnız Cenâb-ı Hakk ile meşgûliyet hâli, bir yere cem olma, birlik teşkil etme, birlik teşkil eden topluluk, birlik, hey'et.

cemiyet-i hâtır: Hasr-ı fikir etme, zihni toplama, yalnızca Mevlâ'yı anma. Zihin ve fikrin dağınık olmayıp toplu bulunması.

cenâh: Kanat.

cenan: Gönül, yürek, kalp, rûh.

cevâhir: Değerler, kıymetler, cevherler. Elmas, zümrüt, pırlanta gibi değerli taşlar.

cevâsis: Casuslar, gizli şeyleri araştıranlar.

cevf: İç boşluğu, iç, dahil, derûn, boşluk, oyuk, çukur, orta, kof, iç kısım.

cevher: Değer, kıymet, bir şeyin özü ve esâsı, varlığındaki maya. Kıymetli taş, mücevher.

cevr: Cefâ, eziyet, gadr, sıkıntı, zulüm, haksızlık edip incitme, üzüntü. Mânen ilerlemenin engeli.

ceyran: Ceylan, gazel, geğik.

ceza‘: Hüzünle ağlayıp sızlama, sabırsızlıkla telaş ve teessür gösterme, sabırsızlık.

cezb: Kendine doğru çekme, içme.

cezbe: Hakk’ın kulunu mânen kendisine yakınlığından doğan coşkunculuk, kendinden geçme ve istiğrak, vecd hâline dalma, gark olma, Hakk sevgisiyle kendinden geçer hale gelme.

cidâl: Sözle mücâdele, kavga, cenk.

cife: Leş, pislik, kokmuş et, ölü hayvan.

cihân-ı dil: Gönül dünyâsı.

cilve: Tecelli, ortaya çıkma, latif bir şekilde görünme, esmâ-i İlâhi’nin tecellisi. Güzellere yakışır duruş ve davranış, naz ve edâ.

cinân: Cennetler.

cîrân: Komşular, yardımcıları, müşteriler

civân: Taze, genç.

cû‘: Açlık.

cû (cûy): Arayan, araştıran, isteyen.

cûd: Cömertlik, sahilik, eli açık olma.

cûş: Coşma, kaynama, taşma.

cûyâ (cûyân): Arayan, arayıcı, tâlib, isteyen, arzulayan.

cûdâ: Ayrılmış, ayrık, ayrı, uzak, ayrılık.

cünbüş: Zevk, eğlence.

cüz’iyât: Mantık ilminde külliyâtta cüz’iyât olarak ayrılan varlıklar. Cüz’iler, tikeller. Eskiden ana ilimlerden ayrı olan ve ikinci derece sayılan ilimler. Önemsiz, ufak şeyler.

-Ç-

çah: Kuyu, çukur, yer altı zindanı.

çapan: Tehlikeli, engelli, düğün yemeği yapan aşçı, kadın, alkış, el çırpması, ceket.

çermik: İlica, kaplıca, şifalı su.

çeşm: Göz, dîde, ayn.

çevgân: Oyunlardaki baston, cirit oyunlarında atlıların birbirine attıkları değenek, baston, ucu eğri değenek.

çirk: Kir, pas, pislik, murdarlık.

çü (çün): Gibi, ne zaman ki, çünkü, şu sebepten ki, şâyet, nasıl, niçin, çerâ, madem, zirâ, -den beri.

çünki: Şu sebepten ki, zîrâ, madem ki, ne zaman ki.

-D-

dâd: Sızlanma.

dahî: Hem, bile, -de, -da, hem de, bir de, kezâlik, kere, daha, defa.

dahk: Gülme.

dâir: Devreden, dolaşan, dönen, bir şeyin etrafını kuşatan, belli bir şey hakkında olan, alâkalı, müteallik.

dakîk: Pek ince, nâzik, ufak.

dakk: Vurma, çalma, çekme, kapı çalma.

dalâl: Sapıklık, dalâlet, doğrudan sapma.

dâll: Delîl olan, delâlet eden, bildiren, yol gösterici.

dâm: Tuzak, ağ, hîle.

dânâ: Bilgili, malumatlı, bilen, âlim, bilgin.

dâr: Yer, mekân, konak, sâhip, mâlik, tutan.

dâreyn: Her iki dünyâ, dünyâ ve âhiret.

dâru'n-nâ'im: Ni'met yurdu, cennet.

da'vâ: Bir meziyetin kendinde bulunduğunu ileri sürme, iddia. Mücâdele, anlaşmazlık.

debbağ: Derileri sepileyip yani tabaklayıp meşin, sahtiyan, kösele vs yapan sanatkâr.

debistân: Mekteb, okul.

değer: Bir şey veya kimsenin taşıdığı yüksek mânevî vasıf, meziyet, kıymetli nitelik. Yüksek meziyetlere veya vasıflara sâhip kıymetli kimse veya şey. Uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze

alınacak nicelik veya nitelikte olan, lâyıık, şâyan. Bir şeyin değdiği karşılık, hakkında biçilen kıymet, bedel. Paha, kadr, i'tibar, haysiyet, şeref, ehliyet, liyâkat, iktidar, mukâbil, muâdil, şâyan, şayeste.

dehân: Ağız.

dehr: Zaman, çok uzun zaman, ebedî, bin yıllık zaman, dünyâ.

dekâyık (dekâik): İncelikler, anlaşılması dikkat isteyen keyfiyetler.

delâl: Cilve, naz, işve.

delâlet: Yol gösterme, kılavuzluk, delil olma.

defil: Klavuz, doğru yolu gösteren, rehber, ipucu, iz, işâret, nişan, alâmet, kanıt, burhan.

dem: Nefes, soluk. Şeyhin ölü kalbi canlandıran soluğu, şeyhin müride teveccüh etmesi. Ağız, içki, şarap, ân, vakit, saat, kan, koku, nazar, kibir, gurur, yüce, âli, yüksek, körük.

dem alma: Nefes alma, içki içme.

dem vurma: Bir şeyden söz etme, konu açma.

denn: Küp .

der: Kapı, içinde.

der-bân: Kapıcı, kapıya bakan, hizmetçi.

derbeder: Serseri, kapı kapı dolaşan, dağınık, perişan.

derc: İçine alma, katma, kitaba koyma.

derd-i ser: Baş belâsı.

dergah: Kapı, büyük bir huzûra girilecek kapı, padişahların kapısı, ibâdet edilen yer.

derûn u birûnî: Dâhil ve hârici.

deryâ: Deniz. Varlık. “Denize dalmadıkça inci elde edilmez” sözüyle, vahdet sırrına ermek için çalışmak, Allâh’ta fâni olmak gerektiği anlatılır.

dest: El.

destân: Masal.

dest-gir: Yardımcı, tutucu, muâvenet, arka olma.

devabb: Binek hayvanları, hayvanlar, yürüyenler.

devlet: Baht, saâdet, mutluluk.

devr: Nakil, birisinin uhdesinden diğerinin uhdesine geçme, devretme, dönme, seyahat.

devrân: Dünyâ, felek, devir, zaman, deverân.

deyyân: Herkesin hesâbını ve hakkını iyi bilen ve veren, Kahhar, Hâsib, Hâkim, Kadîr, Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden.

deyyâr: Bir kimse, ehad.

dıraşân: Parlak, parıldayan, parlaklık, münevver.

dibâ (dibâc): İpekli kumaş, süslü bir cins ipek kumaş.

dibâce: Önsöz, mukaddime, başlangıç.

dibagât: Tabaklama, deriyi kullanılır ve temiz hale getirme işi.

dibağ: Deriyi tabaklama.

dîdâr: Yüz, çehre, güzel yüz, görünüş, tecelli, görüş, görünme, göz, mülâkat. Cenâbı Hakk’ın mü’minlere vâdettiği cemâli.

dîdebân: Gözcü, nöbetçi.

dil: Gönül, niyet.

dilber: Gönül alan, kalbi çeken, güzel

dildâr: Sevgili, mâşuk, kalbi hükmü altında tutan.

dilrubâ: Gönül alan, gönül kapan

dilşâd: Sevinmiş, mutlu, kalbi şâd olmuş, gönlü hoş olmuş.

direng: Gecikme, yavaşlık, teenni, teahhur, dinlenme, karar, istirahat.

divân: Büyük meclis.

diyânet: Dindarlık, dinin hükümlerine gereğince riâyet, din işleri.

dolab: İşlerin idâresi. Her çeşit döner çark. Hîle.

duâ: Çağırma, sevk etme.

dûd: Elem, gam, keder, tasa, duman.

duhter: Kız.

dûn: Aşağı, alçak, aşağılık.

dûr: Uzak, baîd.

durc: İçine inci ve altın konulan küçük hokka, kutu, kap.

dûzah: Cehennem. Keder, külfet.

dü: İki rakamı.

dün: Gece, gece yarısı, gece vakti.

dünyâ ve fihâ: Dünyâ ve içindekiler.

dürr: İnci, inci tanesi.

dürûs: Dersler.

-E-

eazz: Gâlip, daha aziz, daha şerefli.
ebdân: Bedenler, tenler, kavim, aşîret, şayeste, lâyük, uygun.
ebed: Sonu olmayan gelecek zaman, zevalsizlik, sonu olmama.
ebkâr: Evvelce kimsenin söylemediği sözler. Daha önce hiç söylenmemiş anlam ve fikir.
ebkem: Dilsiz, konuşamayan, epsem.
ebter: Eksik, tamamlanmamış.
ebyât: Beyitler, ikişer mısırâdan oluşan manzum sözler.
ecel: Ölüm vakti.
ecnebi: Yabancı, garip, alışılmamış, başka milletten olan.
eczâ: Cüzler.
edâ: Tekebbür, yerine getirme, ödeme, borcunu verme, vazifesini yapma, tarz, üslub.
edîb: Terbiyeli, edepli ve zarif kimse, çelebi, edebî yazılar yazan kimse.
ef'âl: Fiiller, işler, ameller.
efdâl: Çok üstün, daha faziletli, daha iyi.
efgân: Feryatlar, figanlar, istimdad.
efkâr: Düşünceler, fikirler, kaygı, tasa, endişe.
eflâk: Felekler, gökler, büyük ve dâirevi olan şey.
ehabb: Çok sevgili, en sevgili.
ehabb-ı ahhâb(Ehabb-ı ehîbbâ): Dostların, ahhâbların en sevgilisi.

ehemm: Çok mühim, daha önemli.
ehl (ehil): Karı kocadan her biri, eş, dost, evlat, ıyal, âile, kavm, yabancı olmayan, alışık olduğumuz, sâhip, mensub.
ehîbbâ: Habibler, dostlar, sevgililer.
ehl-i irz: Namuslu.
ehven: Daha zararsız, en zararsız, zarârı az olan, daha aşığ, ucuz.
ekâbir: Büyükler.
ekl: Yemek yeme.
ekl u şurb: Yeme içme.
ekmel: En kâmil.
ekvân: Âlemler, varlıklar, mahluklar.
el-aceb: Acayip, şaşılacak şey.
el-Berr: Nimetleri herkese ihsan eden.
elem: Ağrı, acı, keder, sancı.
elezz: Daha lezzetli, çok tattlı, en lezzetli.
el-hakk: Doğrusu, gerçekten, hakikaten. Hakkın ta kendisi, tam doğrusu.
elyak: Daha münâsib, daha uygun, daha lâyük.
emân: Korkusuzluk, eminlik.
emîn: Kendine inanılan, güvenilir ve îtimat edilir kimse. Herhangi bir konuda tereddüt ve şüphesi olmayan, kesin olarak kanâat getirmiş bulunan kimse. İnanan, güvenen, endişesi olmayan, korkusuz kişi. Güvenlik içinde olan, tehlikeden uzak, emniyetli.

emlah: Daha melih, çok güzel, daha hoş, en melâhatlı.

emmâ ba'd: Besmele ve hamdeleden sonra, bundan sonra, asıl meseleye gelince.

emmâre: Emreden, zorlayan.

emn: Güven, rahatlık, eminlik, korkusuzluk, emniyet.

emr: İş. Hükmüne uyulması istenen zorlayıcı söz, buyruk, buyrulan şey, madde, husûs, hâdise, vâkıa.

emraz: Hastalıklar, marazlar.

emsâl: Denk, benzer, yaşları aynı olanlar, kıssalar, hikayeler, destanlar, masallar.

emtâr: Yağmurlar.

enâm: Halk, bütün mahlukât.

endişe: Düşünce, merak, kaygı.

enfa': Daha faydalı, pek faydalı.

enfâs: Nefesler, soluklar, rûhlar, cânlar, cevherler, duâlar.

enhâr: Nehirler.

enîs: Dost, arkadaş, yâr, hemdem, ünsiyet edilmiş, sevgili.

enkâl: İşkence âletleri, bukağılar, kayıt ve kelepçeler. Nefsin cismâni alâkalara ve bedenî lezzetlere bağlı kalması.

enseb: En lâyık, çok münâsib.

envâ': Çeşitler, neviler, türler.

envâr: Nûrlar.

epsem: Dilsiz, sükût eden, sessiz, susmuş, ebkem, konuşamayan.

Erganun: Büyük mûsiki âleti, muhtelif düdüklerle körükle ses verilerek çalınan alet, org, akordion.

erkân: Rükünler, esaslar, temeller, ileri gelen kimseler.

erzan: Pahalı olmayan, ucuz, değeri düşük, bol bulunan, lâyık, münâsib, şâyân, uygun, muvafık, elyâk, müstehak.

es'ab: En zor.

es'ad: Pek mutlu, daha saîd, daha mes'ud, en bahtiyâr.

esbâb: Sebepler.

esed: Aslan.

esfel: En sefil, çok sefil, en alçak, en aşağı, çok fenâ.

eshel: Çok kolay, daha kolay, âsan.

eshiyâ: Cömertler.

eskâl: Ağır yükler, ağırlık.

eslem: Daha sağlam, en selâmetli, en sâlim.

esmâ': Kulaklar, işitmeler.

esmâr: Meyveler, semereler.

esnaf: Sınıflar, sıralar, türler, menba'lar, menşe'ler, asıllar, esaslar.

esrâr: Sırlar.

eş'âr: Şiirler, manzum yazılar.

eşcâr: Ağaçlar.

eşfâk: En şefkatli, daha şefkatli.

eşkâl: Şekiller, kılık.

eşyâ: Şeyler, nesnelere.

Etfâl: Çocuklar.

etmek: Ekmek.

etvâr: Hâller, tavırlar, davranışlar.

evcâ’: Acılar, sızılar.

evlâ: Daha iyi, birinci, başta gelmesi lâzım olan.

evlâd: (Türkçe’de tekil ma’nâda da kullanılır.) Anne ve babanın oğulları veya kızları, evlatlar.

evsâf: Vasıflar.

evtân: Vatanlar, insânın doğup büyüdüğü yerler.

ey: Arapça’da “Bak, dinle, dikkat et, yahut, veya, demektir ki” manalarına gelir ve bir ibâreyi tefsir için kullanılır.

eyvan: Köşk, kasr. Büyük salon, büyük sofa, divanhâne.

ezel: Başlangıcı olmayan, her zaman var olan. Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman.

eziyet: İncinme, sıkıntı çekme.

ezvâh: Yakınlık.

-F-

fa’âl: Devamlı iş yapan, çok işleyen.

fahr: Övünme, iftihâr, gururlanma, yaptığını sayarak böbürlenme. Övülmeye sebep olacak kimse, fazilet, büyüklük, şeref.

fâik: Üstün, daha üstün, tercih edilecek üstünlükte, seçkin, değerli, güzîde, yüksek.

fâil: Yapan, eden, işleyen.

fakıa: Aydınlık, parlak, canlı. Zahmet, meşakkat.

fakr: Yoksulluk, muhtaçlık, kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah’a muhtaç olduğunu bilme.

fâriğ: İşini bitirmiş, boş kalmış, alâkasını kesmiş, rahat, vazgeçmiş, çekilmiş.

farz: Takdir veya beyân etme. Addetme, sayma. Cenâb-ı Hakk’ın kat’i emri.

fazl: Âlimlere yakışır olgunluk, üstünlük, îmân, cömertlik, ihsân, kerem, ilim, marifet, hüner, inâyet.

fehm: Anlama, anlayış, idrâk.

felek: Gök, semâ.

felek-mülk: Gök ve yer.

fem: Ağız, dehan.

fenâ: Yokluk, yok olma.

fenn: Hüner, ma’rifet, san’at, tecrübe, ilim, nevi, sınıf.

fer: Kuvvet, şevket, iktidar, ışık.

fer’: Şûbe, kol, ikinci derecede olan, dal, budak, asıl meseleden kollara ayrılmış olan mesele.

ferâiz: Farîzalar, farz olan şeyler. Mîras hukuku.

ferâset: Anlayışlılık, çabuk sezîş.

ferc: Kadir, kıymet, mertebe.

ferdâ: Yarın. Bir olarak, tek olarak.

ferec: Genişlik, ferahlık, fütuhât, inşirah, zafer, sıkıntıdan ve kederden kurtulma, girecek yerler.

ferhân: Sevinçli, neşeli, ferahlamış, şâdan, mesrûr.

ferîd: Benzeri bulunmayan, yalnız ve münferid, yektâ, doğrudan Kur'ân'dan ders alıp ders veren evliyâullâh.

fermân: Emir, tebliğ.

ferş: Yer, yeryüzü, döşeme, döşeyiş, yayma.

ferzend: Yavru, çocuk, oğul, veled.

fesad: Bozulma, bozukluk, tabii hâlden çıkma, fenâlık, kötülük, bozgunculuk, kargaşa, karışıklık.

fesâhat: Bir şeyin belli ve âşîkar olması, doğru ve düzgün söyleyiş, açık ve güzel ifâdeli konuşma, lafızların tatlı ifâde edilmesi ve ma'nâsının hemen zihnde yer etmesi.

fetîr: Mayasız ekmek.

fevâid: Faydalar, faydalı şeyler.

fevt: Mevt, ölüm, kaybetme, kaçırma, elden çıkarma, yeniden kazanamayacak şekilde bir şeyi elden kaçırma.

feyh: Koku yayılması.

feyhân: Güzel koku, hoş bûy.

fezâ: Geniş yer, saha.

fiâl: Fiiller, işler.

fikr: Akıl, düşünce, tefekkür, tasavvur, zihinde tasarlanan şey. Bir kimsenin herhangi bir hususta kendine göre vardığı hüküm, görüş, rey, kanâat. İstek, niyet.

firaş: Döşek.

firâvân: Bol, çok, ziyâde, aşırı, fazla.

firaz: Geniş, bol, yüksek, yukarı, yokuş, mümtaz, kaldıran, yükselten.

fücur: Günah.

fünûn: Fenler, ilim kolları, bilim dalları.

fürû': Evlatlar, bir sülâleden gelmiş torunlar, bir kökten ayrılmış kısımlar, dallar, budaklar.

füruh: Satmak.

fütur: Usanç, bıkkınlık. Bezginliğin verdiği gevşeklik ve gayretsizlik. Ümitsizlik, yeis, keder, gam, zaaf.

-G-

gadr: Haksızlık etme, hâinlik, vefasızlık, merhametsizlik.

gâflet: Dikkatsizlik, vurdumduymazlık, vazifeye karşı sorumsuzluk, Hakk'a itâat gibi işleri bilmeyip başka kıymetsiz işlerle uğraşma, nefse uyup Hakk'ın emirlerini unutma.

gâh (geh, gehî, kâh): Ân, zaman, vakit. Ara sıra, kimi kez, kimi zaman.

-gah: Kelimelerin sonuna gelerek yer ve zaman bildiren türemiş isimler yapar.

gâib: Hazırda olmayan kimse, göz önünde bulunmayan, gözden nihân olan, kaybolmuş, üçüncü şahıs, o.

galeyân: Kaynayış, coşup taşma, yerinde duramama.

Gâlî: Pahalı, kıymetli, ağır, haddini aşan.

gâlib: Üstün gelen, yenen, galebe çalan.

galtân: Yuvarlanan, yuvarlanıcı.
gamd: Kılıf, kın, zarf, mahfaza.
gamm: Endişe, kaygı, keder, tasa, iç darlığı.
gammaz: Birinin ayıplarını anlatan, söz taşıyan, fitleyen.
gamnâk: Kederli, üzgün.
ganî: Zengin, kimseye muhtaç olmayan, elindekinden fazlasını istemeyen, varlıklı.
gökçek: Güzel, hoş, şirin, latif, hüsn.
gâr: Mağara.
garâmet: Ödenmesi gereken şey, borç, vergi, ihvânına karşı kusurlu olan mürfidin özür dilemesi.
garaz: Kasıt, gâye, maksat, niyet, ızdırıp, acı, zelillik, kin, kötü niyet.
garîb: Yalnız, gurbette olan, kimsesiz, zavallı, yabancı, hayret verici, tuhaf, gurub eden, batan.
garîk: Gark olmuş kişi, boğulmuş.
gark: Batma, batırma, daldırma, boğma.
garrâ: Parlak, beyaz, güzel, şâşâlı.
gaşş: Örtme, setretme, hâin.
gaşşâş: Gizleyen.
gavâmız: Anlaşılması zor hakikatler, derin mes'eleler, kolay anlaşılmayan karışık şeyler. İncelikler, ince ve derin taraflar, nükteler, sırlar.
gavr: Derinlik, nihâyet, kök, esas. Bir şeyin esâsı, aslı, künhü.
gavs: Yardım edici, medet edici, çağırma, nidâ, medet isteme, kurtuluş.

gayb: Göz önünde olmayan, gözle görünmeyen, belirsiz, güman. Gizli olan şey, hâl ve keyfiyet. Hislerle ve akılla bilinmeyen şey. Gözle görülmeyen mânevî âlem, gayp âlemi.
gayur: Hamiyetli, gayretli, çalışkan, dayanıklı.
gazab: Hiddet, öfke, dargınlık, kızgınlık.
gedâ: Fakîr, kimsesiz, dilenci.
gehî: Arasıra, bazen.
genc: Hazîne, define, kenz.
ger: Eğer.
gerçi: Her ne kadar, ise de .
gerdân: Dönen, dönücü, devr eden, çeviren, döndüren.
germ: sıcak.
geşt: Seyretme, dolaşma, gezme, tenezzüh, geçme.
-Geşte: Dolaşmış, dönmüş anlamına gelerek birleşik kelimeler yapılır: ber-geşte: altüst olmuş, ser-geşte: başı dönmüş.
gevher: Akıl ve edep, asıl ve neseb, elmas, cevher, mücevher.
gulaf: Kılıcın kılıfı, bir şeyin üzerinin örtüsü, kılıf.
gill: Düşmanlık, garaz, adâvet, gizli kin, haset.
gilman: Köleler, esirler, hizmetliler, delikanlılar, gençler.
gill u gış: Aklın muhtelif fikirler üzerinde kararsızlığı, gönül darlığı, kin ve hîle, hıyânet ve adâvet.

gımâ: Zenginlik, yeterlik, tok gözlülük, iktifâ, kifâyet, lüzumundan ziyâdesini istememe, bıkmama, usanç, mülaki olma, bir kimsenin dostluğunda devamlı olma.

gıış: Hıyânet etme.

gıtâ (gatâ) : Örtü, perde, örtünecek şey.

gice: Gece.

giran: Ağır, dolu, usandırıcı, pahalı, gâli.

giryân: Ağlayan, gözyaşı dökken.

gözü: Ayna.

gû: Diyen, söyleyen.

gubâr: Toz, toprak, ince toprak.

gulâm: Hizmetçi, köle, delikanlı.

gumûm: Gamlar, kederler, kaygılar, hüznler.

gurre: Parlaklık, nûrlu olma, yeni doğan bir günlük ay. Hicrî ayların ilk günü.

gurur: Boş yere güvenme, kıymetsiz şeylere güvenip mağrur olma.

gûş: Kulak, işitme, duyma.

güft: Söz, kelâm, dedi, söyledi.

güftâr: Güfteler, sözler, lakırdılar.

güfte: Söylenmiş söz, besteli manzume.

güften: Söyleme.

güften-i esrâr: Sırlar söyleme.

güft ü gû: laf, dedikodu.

güher: Gevher, cevher, mücevher, elmas, inci. Bir şeyin özü, esâsı, varlığındaki değişmeyen aslî maya.

Asıl ve neseb. Bir şeyin künhü ve esası, hakikat.

gülgeşt: Gül gezintisi, gül seyri.

gülizar: Gül yanaklı, al yanaklı, güzel çehreli.

gümân: Zan, tahmin, sanma, şüphe, şüpheli.

gümrah: Doğru yoldan sapmış.

gün: Gündüz. Güneş. Güneşin doğuşu ve batışı arasındaki zaman, yirmi dört saatlik süre.

-H-

hâb: Uyku, rüya.

habâb: Su üzerindeki hava kabarcığı, köpük, suyun üzerine yağmur damladıkça hâsıl olan kabarcık, suyun üzerinde yüzen hava kabarcığı, şâirlere sermâye addedilen kelimelerdendir.

habîb: Sevilen, sevgili, seven, dost.

habîr: Haberdâr, âgâh.

Habîs: Kötü, pis.

habr: Âlim ve sâlih kimse, bilgili, ehl-i ilim, benî İsrâil âlimi, bir kavmin âlim ve fakihî, ferahlık, ni‘met, vüs‘at, genişlik, bolluk, refah, sürûr.

habru'l-ümmet: Ümmetin âlimi.

habs: Tutma, zaptetme, bir yere kapatma.

hacel (hac): Utanma, mahcubiyet, sıkılma, hayâ etme.

hacer: Taş.

hacil: Utanmış, mahcûb.

haclet: Utanma, arlanma, mahcubiyet, hacâlet, şaşırma, acâyibine gitme, hayret, taaccub.

hadd: Hudud, çizgi, sınır, derece.

hadem: Hizmet edenler, hâdim olanlar.

hader: Uyuşma, vücûdun bir organında görülen uyuşma, karıncalanma, felç olma.

hâdi aşer: Onbirinci.

hâdim: Hademe, hizmetçi, hizmet eden.

hâdis: Yeni, sonradan olan şey, değişen, hudus eden.

hadîs: Söz, haber.

hafafiş: Yarasa.

hafî: Gizli, saklı.

hafîd: Torun.

hafîde: Kız torun.

hâhân: İstekli, arzulu, tâlip, isteyen.

hâil: perde.

hâit: Duvar, cidar, iki yeri birbirinden ayıran zar, perde, bir yeri çevreleyen duvar, tahta perde, çit.

hâk: Toprak.

hâkan: Hükümdar.

hakâret: Küçüklük, hakîrlık, itibarsızlık.

hakâyık: Hakîkatler.

hakîkât: Bir şeyin aslı ve esâsı, mâhiyeti, iç yüzü. Asıl olan durum ve şekil. Gerçek, asıl, kühn, var olan, hayâl olmayıp fiilî olarak var olan şey, vâkıa. Allah'a erişme yolundaki dört

makamdan üçüncüsü. (Diğerleri şerîat, tarîkat, mârifet'tir.) Bu makamda kul, hakîkî fâil olan ve tecellî yoluyla âlemlerde zuhur eden Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve irâdesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kazâ ve kaderi müşâhede eder.

hakîkat ehli: Varlıkta Allah'ın tecellîsini gören ve her olanı Allah'tan bilen kimse.

hakîm: Hikmetle muttasıf olan, mevcudatın hakîkatine vâkıf olan, işleri hikmetli olan, tabib, doktor.

hâl: Cezbe, durum, vaziyet, kuvvet.

halâs: Kurtulma, kurtuluş, selâmete erme.

halâvet: Tatlılık, şirinlik, hoşluk.

halayık: Mahluklar, yaratılmış her şey, câriye, hizmetçi.

halecân: Titreme, kalp çarpıntısı, heyecan.

hâlet: Sûret, hâl, keyfiyet.

hâlet-i vusta: Orta hâl.

half: Yemin etme, and içme, kasem etme.

hâli: Tenha, boş, sahipsiz, ıssız, içinde bir şey olmama.

halîm: Yumuşak huylu, hoş muâmelede bulunan.

halk: Yaratma, yoktan var etme. Yaratılmış olanlar, insânlar.

hall: Çözme, çözülme.

halvet: Tek başına kalma. Nefsi terbiye için tenhâya çekilme, çevre ile

her türlü ilişkiyi kesip yalnız kalma.
Yalnızlık, gizlilik. İçinde hiç kimsenin
bulunmadığı tenhâ ve kapalı yer.
Hakk'a varma. Başbaşa kalma.

hâme: Yontulmuş kalem.

hâmil: Taşıyan.

hamîr: Hamur .

hâmisen: Beşinci olarak.

haml: Yükleme, isnad etme,
kondurma.

hamr: Ekşi, şarap, içki, birine bâde
içirme, bir husûsu söylemeyip
saklama, örtme, ketmeyleme.

hamse: beş rakamı.

hamuş: Sessiz, sâkit, susmuş.

hân: Okuyan, okuyucu, çağırın,
yemek, taam, yemek sofrası, üstüne
yemek konan tepsi, lokanta, yolcuların
misafir olduğu binâ, kervansaray, ev.

handan: Mesrûr, gülen, gülücü, şen,
neşeli.

hânedân: Soyca dindar ve asil âile,
Peygamber (s.a.v.) sülâlesi.

hânemân: Hanedan, sülale, ehli beyt,
hane halkı.

hannâs: Sinsice geri çekilip sinen,
fırsat bulunca vesvese için dönüp
gelen, sinsi şeytan.

Hânümân: ev bark, ocak.

hâr: Diken.

har: Eşek.

harac: Darlık, zorluk, sıkıntı .

harâret: Sıcaklık.

harc: Gider, masraf, bir iş için
sarfedilen para.

harîdar: Alıcı, müşteri, satın alan.

harir: İpek.

hâristan: Dikenlik, çalılık.

hârzâr: Dikenlik, çalılık.

hâsân: Has kullar, asiller.

hasâret: Hasar, zarar, ziyan, yoldan
sapma, dalâlete düşme.

hâsıl: Husûl bulan, vukûa veya
vücûda gelen peydâ ve zâhir olan.

hasis: Ufak, değersiz, tamahkar, cimri.

haslet: Huy, ahlak, yaratılıştan olan
tabiat.

hasm: Düşman.

hasr: Yalnız bir şeye mahsus kılma,
bir çember içine veya sınırlı bir yerin
içine alma, askerle etrafını kuşatma,
sıkıştırma, tazyik, mahdud ve
muayyen etme, umûmiyetten çıkarıp
bir kısım veya miktâra tahsîs eyleme,
yalnız bir şeye sarf ve isti'mal eyleme,
harcama.

hâss: Husûsi, hâlis, kıymetli
yakınlığın topluluğu, bir şeyde
bulunup başkasında bulunmayan,
umûmi değil mahsus olan, tam ayar
olup katışık olmayan, saf, tek,
münferit.

hassân: Çok güzel olan.

hâsse: Duyu.

haşem: Taraftarlar, hizmetçiler,
yardımcılar, bir kimsenin yanında

bulunan adamları, muît, , itbâ‘, tâbi‘ kılma.

haşin: Sert, katı.

haşir: Hasır.

hatar: Tehlike, uçurum, korku, emniyetsizlik.

hâtir: İrâdesi olmadan kulun kalbine doğan mânevî hitap. Düşünme kuvveti, akılda tutma yeteneği. Zihin, fikir, akıl, hâfıza, gönül, kalp, duygu, his, hâl. Tedbîr, vesvese.

hâtîme: Son söz, son, nihâyet, encâm. Yazılı eserlerin o eserin özeti ve neticesi durumunda olan son bölümü, son söz.

hatîr: Şerefli, hatırlı, hatırı sayılır kimse, büyük ve şerefli kişi

hatm: Hitâma erdirme, bitirme, mühürleme, mühürlenme.

hatt: Nâme, mektup, yazı, el yazısı, sınır, çizgi.

havâdis: Yeni hadiseler, yeni sözler, alaka ile karşılanan haberler.

havânende: Ücretle şarkı ve türkü söyleyen.

havass: Duyular, hisler, hasseler, duygular, duyu uzuvları, beş duyu.

havâss: Hâssalar. Keyfiletler, hususlar. Bir toplumun seçkin sınıfı, ileri gelenler, büyük zevât.

havâtîr: İlhamlar, kalbe doğan şeyler, kulun kalbine gelen mânevî hitaplar. Hâtıralar, fikirler, düşünceler.

havîş: Akraba, âile.

havîşan: Akrabalar, yakınlar.

hayâl: Zihnen tasarlanan şey, asıl olmayan fikir, hakîkati bilinmeyip akılla tasarlanan veya gölgeli görünen şey. Gerçekleşmesi imkânsız veya güç olan fikir, düş, rüyâ. Geçmişte yaşanmış bir şeyi zihinde hatırlama, düşünce.

hayâlât: Hayaller, hülyalar.

hayât: Dirilik, canlılık.

hayırhah: Hayırsever, iyilik yapan, iyilik isteyen.

hâyil: Engel, mâni‘, hicâb.

haytân: Duvarlar, tahta perdeler.

hayy: Diri, zinde, canlı, hayatta olan.

hazer: Kaçınma, çekinme, zararlıdan kaçınma, korunma.

hâzî‘: Alçak gönüllü, mütevazî.

hâzır: Gâib olmayan, huzurda olan, göz önünde olan, âmâde (hazır olan), müheyya (hazırlanmış), müstaid (bir işe hazır ve yetenekli) olan.

hebâl: Avcı, sayyad.

heft: Yedi rakamı.

heft-i âsuman: Yedi kat semâ.

hem: Birlikte, beraber olma.

hemân: Tümüyle, sadece, yalnız, ancak, tek, ânında, derhal, çabucak, dâima, mütemadiyen, aralıksız, arasız, takriben, sanki, gibi, az kala, neredeyse.

hem-bezm: Aynı mecliste bulunan kimse, içki ve sohbet arkadaşı.

hem-çü (hem-çün): Onun gibi.

hemdem: Tek nefes, birlikte bulunan, canciğer arkadaşı, samîmi dost, yoldaş.

heme: Hepsî, bütün, cümle, hep.

hem-hâl: İki berâber. Aynı hâlde olan.

hemîşe: Dâima, her zaman.

hemm: Gam, keder, tasa.

hemr: Gözyaşı dökme, gözyaşı akıtma. Süt sağma. Su dökme. Hediye etme.

hem-râh: Yol arkadaşı, yoldaş.

hem-renk: Bir renkte bulunan, renkleri bir, aynı renk, huyları bir olan, aynı şekilde olan.

hem-sây: Komşu, câr. Aynı gölgeyi paylaşan, yakın kalan komşu.

henüz: Daha, hâlâ, şimdi, yeni, şimdiye kadar, ancak.

her bâr: Her defâsında, her zaman.

her-çend: Her ne kadar, her ne zaman.

her-gâh: Her zaman, her ân.

hergiz: Asla, katiyyen

hestî: Varlık, var olma, mevcudiyet.

heştüm: Sekizinci.

heva: Hava, atmosfer, hafif yel.

hevâ: Heves, istek, geçici heves, nefsin isteği. İki şeyin arasının uzaklığı.

hey'et: Astronomi, tabiat ve cibilliyet, şekil, sûret, görünüş, duruş, vaziyet, keyfiyet.

heyhat: Ne yazık ki, ne kadar uzak. Elden gitmiş bir şeye karşı duyulan hasret, üzüntü ve esef.

hezar: Bülbül, bin sayısı, pek çok.

hezâr-ı dinâr: Bin dinar, çok para.

hîrz: Emin yer, sığınılacak yer. içinde mal saklanan yer.

hîrz-ı cân: Cânın sığındığı yer, cânını teslim ederek sığınma, cân güvenliği için sığınılan yer. Bağrına basıp cânı gibi koruma, rûhu koruma. Cânı koruyan.

hîrz-ı cân etme: Canı gibi saklama.

hîsâl: Hasletler, huylar, tabiatlar, ahlâk.

hîsn: Kale, sağlam ve erişilmesi güç yer.

hîşm: Öfke, hiddet.

hîyânet: Hâinlik, vefasızlık.

hîbr: Yahudî âlimi, umumiyetle bir kavmin âlimi, sâlih âlim, sürûr, ni'met, mürekkebe, eser, nişâne.

hicab: Perde, örtü, utanma, setretme.

hidâyet: Doğruluk, dalâletten kurtulma.

hiddet: Öfke, dargınlık.

hil'at: Kıymetli süslü elbise, cübbe, kaftan.

hilm: Huy yumuşaklığı, vakar.

himâye: Koruma, korunma.

himmet: Kasd, niyet, cehd, gayret, tabii şevk, meyil, heves, lütuf, yardım, kalbin bütün kuvvetiyle Hakk'a ve mukaddesâta yönelmesi, kalp isteği ile gösterilen ciddi gayret, Allâh'ın velî kullarına başkalarına yardım etme gücü vermesi.

hîne: Bir vakit, zaman.
hissemend: Hisseli olan, hissedâr, pay alan, nasipli.
hisset: Cimrilik, hasislik, bahillik, tamahkarlık.
hiss-i hamse: Beş duyu.
hod: Kendi, miğfer, baş zırhı.
hodbin: Bencil, başkasına hak tanımayıp kendi menfaatini tâkip eden, enâniyet sâhibi.
hodluk: Benlik.
hor: Hakir, zelil, mübtezel, değersiz.
hoş: İyi, güzel, tatlı. Tuhaf, garip (bir hoş olmak: bir tuhaf olmak).
hoş-dem: İyi arkadaşı, hâli güzel dost.
hoş-hân: İyi okuyucu, okuyuşu güzel, güzel okuyan.
Hû (Hüve): O, bir olan Allâh.
hûb: Güzel, hoş, iyi.
huban: Güzeller, iyiler.
hubb: Sevgi, muhabbet, tutku.
hubbân: Habbeler, tâneler, tohumlar.
hucûb: Örtüler, hicaplar, perdeler.
hulf: Ahdinde durmama, ahdini bozma, sözde durmama.
hulk: Ahlak, tabiat, huy, seciye, cibilliyet.
hulm: Rüyâ, hülyâ.
hulûs: Hâlislik, saflık, samimiyet.
hulûsi: Samîmi, cândan.
hulv: Tatlı.
humul: Bir kimsenin adının sanının batması, ün ve ünvanının kaybolması,

şöhret, makam ve mevki tutkusundan kurtulma, fakirliği ve fakîrleri sevme.
hûr: İri gözlü cennet kızı, hûri, gözünün siyahı pek siyah ve beyazı pek beyaz olan kızlar.
hûriye: Hûri gibi.
hurşid: Güneş, âfitab, hur, mihr, şems.
husûl: Meydana gelme, hâsıl olma, türeme.
husûsen: Özellikle, ayrıca, hele.
hût: Balık, büyük balık.
huzû': Mahviyet, tevâzu, alçakgönüllülük, Allâh'ın büyüklüğünü tefekkürle hâsıl olan huzur, huşû'.
huzûr: Hazır olma, mevcut bulunma, var olma, hürmet edilmesi gereken kimsenin yanında olma, gönül ferahlığı.
huzûz: Hazlar.
hücû': Az uyuma, az uyku, uykusuzluk, uyanık durma, gece uykusu.
hükkâm: Hâkimler.
hümâ: Mutluluk, saâdet, devlet kuşu.
hümâ kuşu: Tâlih kuşu, devlet kuşu.
hümam: Himmet sâhibi, himmetli, cehd ve gayret eden, bir işe sıkı sıkıya sarılıp o işi bitiren, sahi ve civanmerd, aslan, büyük ve sağlam.
hümâyun: Pâdişaha âit, mübarek, kutlu, uğurlu, âlî, kuvvetli (hümâ kelimesinden gelmektedir.)

hümûm: Gamlar, kaygılar.

hürrem: Sevinçli, mesrûr, şen, tebessüm eden, ferahlık veren, gönül açıcı, taze, hoş, güler yüzlü.

hüsn: Güzellik, iyilik, kusursuzluk, cemâl ile kemâl.

hüsn-i hâl: İyi hâl, güzel ahlak.

hüsn u ân: Melâhat, güzellik ve hoşluk.

hüviyyet: Asıl, kök, mâhiyyet, kimlik, birisinin kimliği, kim olduğu, kökü, esâsı ve ne olduğu. Cenâb-ı Hakk'ın varlık sıfatı, hakîkat, Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şekilde nitelenemeyen mutlak hakîkati.

-İ-

ıstabl: Ahır.

ışk: Aşk, sevdâ.

ışret: Eğlence, cümbüş, içki.

ıtır: Hoş ve güzel koku, yaprakları güzel kokulu bitki, güzel kokulu yağ.

ıyâl: Bir kişinin geçindirmesi gereken kişiler.

-İ-

iânet: Yardım.

ibâ: Kabul etmeme, râzı olmama, çekinme, tiksindirme, iğrenme.

ibâd: Kullar.

ibra: Beri kılma, beraat etme, temize çıkarılma, aklanma.

ibtal: Battal etme, çürütme, hükümsüz bırakma.

ibtidâ: Başlama, bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamânı. Başlangıç, ilk başta, evvelâ, en evvel, en önce.

ibtîlâ: Belâya uğrama, müsîbete düşme, tiryakilik, imtihan, tecrübe.

icbâr: Zorlama.

icmâl: Hülâsa etme, kısaltma, bir araya toplama, kısa anlatma, biriktirme, uzun bir hesaptan çıkarılan hülâsa, netîce.

icrâ: Yerine getirme, yapma, bir işi yürütme.

ictihâd: Çok gayret etme, çalışmak, çabalamak, anlayış, kanâat.

ictinâb: Çekinme, sakınma, uzak olma.

îd: Bayram.

i'dâ: Yardım etme, muâvenet etme, düşman etme, sıçratma, geri getirme.

idâm: Katık.

idmân: Bir şeyde meleke kazanmak için tekrar tekrar hareket yapma, alıştırma.

iflâs: Malı tüketme, sermayesini batırma.

ifnâ: Tüketme, yok etme, mahvetme, kıymetini kaybetme.

ifrat: Haddinden geçme, çok ileri gitme.

iftihâr: Övünme, kendini beğenerek kendinden bahsetme.

İftikâr: Muhtaçlığını açığa vurma, tevâzu, alçakgönüllülük, muhtaç olma, fakirlik.

ihlâk: Helâk etme, harcama, tüketme, bitirme, yok etme, hebâ etme, öldürme.

ihlâs: Samimiyet.

ihsan: Güzel bilme, güzel eyleme, iyilik, lütuf, bağışlama, cömertlik yapma.

ihtikâr: Hor ve hakîr görme, hakâretle bakma. Hakârete katlanma.

ihtilat: Karışma, karışıp görüşme.

ihdiyâr: Tercih etme, seçip ayırma, seçme, kendi isteğiyle hareket etme, irâdesini kullanma, uygun görme, râzî olma, istek, arzu. Katlanma.

ihvân: Candan dostlar, arkadaşlar.

ihyâ: Ölü kalpleri î mân, aşk, irfan ile diriltme, canlandırma.

ikâmet: Bir yerde kalma, oturma.

ikbâl: Bir şeye yönelme, teveccüh etme, yüzünü döndürme, meyletme. İsteme, istek, arzu, reddetmeyip kabul etme. Bir şeyi birinin önüne getirme. Tâlih ve baht açıklığı, mutluluk, saâdet, parlak ve yüksek mevki. Pâdişaha zevce olmaya aday kız.

iklim: Memleket, hava şartları.

iktidâ: Uyuma, tâbi' olma.

iktisad: Tutum, biriktirme, her hususta itidal üzere bulunma, fazla veya az sarfiyattan sakınma.

iktizâ: Gerekme, gerektirme.

ilhâm: Kalbe gelen ma'nâ.

ilkâ': Bırakılan, atılan.

illâ: (İstisnâ edatı) Ancak, sadece, -den başka, olmadığı sûretle, alel husûs, mutlaka, illâ, meğer, aksi hâlde, ne olursa olsun.

ilm-i hey'et: Astronomi, gök ve yıldız ilmi.

ilticâ: Sığınma, himâye isteme.

iltifat: Teveccüh, yönelme, alâka, sevgi, teveccüh etme, yüz gösterme.

im'ân: Bir şeyin derinliğine nüfuz etme, inceden inceye dikkatle araştırma, bir şeyde pek ileri varma, çok ileri gitme, mübalağa etme, cehd, fazla dikkat ve ihtimam, bir adamın hakkını ikrar eyleme, pek uzağa koşma.

imâret: Mâmur etme, şenlendirme.

imtinân: Minnet. İyiliği başa kakma. Memnun olma.

in'âm: Ni'met verme, ihsân etme.

înân: Bu kimseler, bunlar.

inâyyet: Yardım, lütuf, medet etme, mühim bir işle karşılaşp onunla meşgul olma.

incas: Pisleme, necisleme.

inkâr: Gizleme, nankörlük.

inkisâr: Kırılma, şikeste olma, gücenme, bedduâ etme, lânet okuma.

inkıyâd: Boyun eğme, muti olma, teslim olma.

inşâ': Nesir yazma. Yazı dersi.

inşâd: Şiir yazma. Şiir söyleme. Topluluk önünde şiir okuma. Şiiri kasidesine uygun ahenk ile okuma.

intak: Dile getirme, söylemeye kâbiliyeti olmayanı söyletme, onun nâmına konuşma, nutka getirme, söyletilme.

intifa': Menfaatlenme, fayda temin etme.

intihâ: Son, nihâyet, uç.

intihâb: Seçme, seçilme.

intikâl: Gelip geçme, göçme, geçme, bir yerden bir yere nakletme, tebdîl-i mekân etme, bir şeyin mîras olarak kalması, sirâyet, bulaşma.

intizâr: Gözleme, ümit ederek bekleme.

irâde: Gönlün isteği, dileme, istek.

irâdet: Irâde, istek, gönle hâkim olan arzu, dileme.

irâe: Gösterme, göstererek öğretme, göz önüne koyma, gösteriş.

i'raz: Yüz çevirme, başka tarafa dönme, çekinme.

irfan: Anlayış, bilme, anlama, zihnî kemâl, ikrâr, mânevî sırlara ve eşyânın hakîkatine tefekkür, keşif ve ilhâm yoluyla vâkîf olma.

irsal: Gönderme, gönderilme.

irşâd: Doğru yolu gösterme, gafletten uyandırıp hidâyet yolunu gösterme.

îsâr: Kendisi muhtaçken başkasına vermek, cömertlik, ikram.

isbât: Delîl göstererek doğruyu meydana çıkarma, delîl ve şahitlerle bir fikrin sıhhatini gösterme, i'tirâf, ikrâr, tasdîk etme, sâbit ve muhkem kılma, bâkî ve pâydâr eyleme, delîl, burhan, şahit.

isbi' (isba':) Parmak, ölçü parmağı, arşının yirmi dörtte biri.

iskât: Hükümsüz bırakma, silme, düşürme, düşürülme, aşağı atma.

İskender: Zülkarneyn (a.s.).

issi: Yakıcı ve bunaltıcı sıcak.

istibâk: Yarış etme, yarışma.

isti'dâd: Bir şeyin kabulüne ve kazanılmasına olan fitri meyil, kâbiliyet, fitrî meyil, akıllılık.

istihdam: Bir hizmette kullanma, hizmete alma, hizmet ettirme.

İstikâmet: Doğru olma, doğruluk, itidal üzere olma, yön, cihet.

istikbal: Karşılıyış, gelen bir kimseyi karşılama. Gelecek zaman.

istînâs: Alışma, ünsiyet kurma, yakınlaşma.

istishab: Yanına alma, birlikte götürme, beraber götürme, zâil olduğu bilinmeyen bir şeyin hala devam ettiğinin var sayılması.

istişâre: Meşveret etme, fikir sorma, danışma.

istişkâl: Zorlaştırma.

îşan: Onlar. (Meşhur ve hürmet edilen kimselerden saygı ile bahsederken kullanılan "Onlar" anlamındaki

kelime. Günlük kullanımda ise “onlar” kelimesinin karşılığı “Anha”dır.)

iş‘âr: Yazma, yazıyla haber verme, anlatma, bildirme, yazı ile bildirme.

iş‘ârât: Tebliğler, bildirimler, bildirmeler.

işret: İçki, içki içme.

iştiyhâr: Meşhur olma, tanınma, ün alma.

iştikâk: Bir kökten gelme, aynı kökten türeme. Kelime kökleriyle ilgili ilim.

itâb: Azarlama, tekdir etme, tersleme, rencide etme.

it‘âm: Yemek yedirme, doyurma.

i‘tibâr: Saygı görme, saygı gösterme, ehemmiyet verme, değer verilme, hürmet, riâyet ve hatır sayma, şeref, haysiyet.

i‘timad: Güvenerek bağlanma, bir şeye kalben güvenip dayanma.

ittihad: Birlik, birleşme, birlik üzere âmil olma.

ittika’: Dayanma, yaslanma.

iverme: Telaşla arama, acele etme.

ivmek: Acele etmek, koşmak, çabuk olmak.

iz‘af: İki kat etme, iki misline çıkarma, zayıflatma.

izâfât: Bağlanmalar, izâfetler.

izâfe: İlâve, katma, rabt.

izâfet: Bağlanma, bir şeyle diğer bir şeyi ortak bir bağ yoluyla bağlama, nispet etme, bir şeye meylettirmek, havâle olmak, mâl etmek, yakın

etmek, ancak bir arada düşünülebilen varlıklar arasındaki ilişki.

izâfeten: Bir şey veya kimseye mâledilerek, ona bağlayarak, isnâd etmek suretiyle, isnâd ederek.

iz‘ân: Basîret, anlayış, itâat, akıl, zekâ, idrak.

izdiyâd: Ziyâdeleşme, çoğalma, artma.

izhâr: Gösterme, meydana çıkarma.

izmihlal: Yok olma, görünmez hâle gelme, bozulup gitme.

izz: Kıymet, i‘tibâr, büyüklük, yücelik, güçlü oluş, azîm, değer.

izzet: Mertebe ve rütbe yüksekliği, şeref, kıymet, i‘tibâr, büyüklük, yücelik, hürmet, saygı, ikram.

-K-

kabâ: Üstlük, libas, cübbe, kaftan.

kabîh: Çirkin, fenâ, kötü, pis.

kâbil: Kabul eden, alan, alıcı, istidatlı, olabilir, mümkün olan, önde olan.

kâbil-i sülûk: Yol almada istidâtlı, kâbiliyetli.

kabz: Tutma, sıkma, ele alma, kavrama, alma, tahsil etme, teslim alma, amelde zorluk çekme.

kabz u bast: Daralma ve genişleme, sıkıntı ve ferahlık.

kabza: El, yed, pençe, tutulacak yer, sap, bir tutam, bir avuç şey.

kadîm: Eski zaman, uzun zamandan beri var olan, eski.

kadr: İtibar, değer, kıymet.
kâfi: Başka şeye ihtiyaç bırakmayan, yeten, yetişen, elveren.
kâh: Köşk, kasır, kule gibi yüksek binâ.
kâhil: Tembel. Yaşlı.
kahr: Azamet, zorlama, cebir, ezme, mahvetme, Allâh'ın azab verici vasıflarının tecellisi, lütfun zıddı.
kâil: Söyleyen, anlatan, nakleden, söz sâhibi.
kâim: Duran, mevcut, bâki.
kâl: Söz.
kalak: Rahatsızlık, sıkıntı, ızdırap, can sıkıntısı, gönül darlığı, zahmet, meşakkat, kararsızlık.
kâm: İstek, arzu, maksad, meram, murâd, dilek. Lezzet.
kâm alma: Olabildiğince zevk alma, keyfini çıkarma. Murâda erme, umduğunu ve istediğini elde etme.
kâmilîn: Kâmiller.
kamîs: Gömlek.
kamle: Bit.
kamu: Bütün, hep, herkes, tamâmen.
kâmurân: Arzusuna nâil olan, bahtiyâr.
kân: Bir şeyin menbaı, kaynak, kuyu, maden ocağı, bir keyfiyetin çokça bulunduğu kimse.
kanâat: Aç gözlü olmayıp hırs göstermeme, kismetinden fazlasına göz dikmeme, helâl ile yetinip haramı

istememe, az şeyi de olsa kısmetine râzı olma.

kân-ı kerem: Kerem, lütuf ve ihsân menbaı.

kand: Şeker.

kande: Nere, nerede. Yakında.

kankı: Hangi.

kâr: İş, güç, amel, kazanç, fiil, temettü.

ka'r: Derinlik, dip, her şeyin dibi, nihâyet, çalma, koparma.

karh: Zorlama, cebir.

karîb: Çok yakın, mekanca uzak olmayan yer, yakın kişi, hısım.

karîn: Karîb, yakın, hısım, akraba, arkadaş, yaşı aynı olan arkadaş, pâdişâhın hep yakınında bulunan.

kâr u bâr: İş güç, kazanç, meşgûliyet, sanat, işleme, tesir.

karye: Köy, nâhiyeden küçük olan yer.

karz: Ödünç, borç.

kâsır: Kısa, eksik, kusurlu.

kâsid: Kesat, eksik, noksan ve verimsiz olan. Revaçta olmayan, sürümsüz, geçmez, aranmaz.

kasr: Köşk, saray.

kat'an: Hiçbir zaman, asla, katiyyen.

katb: Birikme, biriktirme, doldurma, dolu çuval taşıma, götürmek için hazırlama, arslan, çatik çehreli, ekşi yüz, birini darıltma, gücendirme.

kâti': Kısa kesen, hitam veren.

kavâfi: Kâfiyeler.

kavî: Sağlam, metin, zorlu, kuvvetli, güçlü, varlıklı, zengin, sâlih, emin, mutemed.

kavl: Anlaşma, sözleşme, konuşulan söz, târif, ilhâm.

kayd: Kelepçe, bağ.

kazâ': Allâh'ın takdîrinin ve emrinin yerine gelmesi.

kâzimi'l-ğayz: Öfkesini yutanlar, hırsını yenenler.

keder: Tasa, dert, gam, bulanıklık.

keduret: Bulanıklık, gam, tasa, keder.

kefil: Birinin borcunu ödeyememesi durumunda ödemeyi kendi üzerine alan kimse. Birinin iyi ahlâkı husûsunda garanti veren.

kehhâl: Göz doktoru, göze sürme çeken.

kelâl: Bıkkınlık, yorgunluk, usanç. Göz nûru zayıf olma.

kelb: Köpek.

kem: Az, noksan, eksik, kötü, fenâ, fakîr, hakîr.

ke-mâ-hi: Olduğu gibi, gereği gibi, hakkıyla, gerçek hâli.

kemhâl: Olgunluk, tamlık, kâmillik, fazilet, değer, bütün güzel sıfatlarla muttasıf olma, paha, fazlalık.

kemin: Pusuya saklanmış adam, pusu, belirsiz, gizli yer.

kemnâm: Adı sanı belirsiz, namsız, şöhretsiz, adı pek duyulmamış.

ken'ân: Filistin, Hz. Yakub (a.s.)'ın memleketi.

kenûd: Küfrân-ı ni'met eden, nankör.

kenz: Define, hazine.

kerâmet: Kerem, ikram, lütfu ilâhi ile bahşedilmiş mârifet.

kerân: Kenar, uç, âhir, son, nihâyet.

kerb: Yakın olma, dar etme, gam, tasa, keder, endişe, üzüntü, kaygı.

kerem: İzzet, şeref, lütuf, ihsan, inâyet.

kerîm: Cömert.

kerrât: Küreler.

kerûb: Allâh'a en yakın melekler, kerrubiyûn, mukarrebûn.

kesb: Elde etme, kazanç, çalışma.

kese: Mâlî iktidâr, servet, cüzdan, iktidâr malı.

kesek: Kerpiç, parça, iri sert toprak parçası, çayır parçası, saman ve balçık karışımı olarak hazırlanıp tahta kalıplara dökülerek güneşte kurutulan, duvar örmekte kullanılan tuğla.

kesl: Tembellik.

kesr: Kırma, parçalama.

kesret: Çokluk.

keşf: Kulun kalbine doğrudan doğruya, direk doğan bilgi, ilham, açma, açılma, meydana çıkarma, meydana çıkma, olacak bir şeyi evvelden anlama, gizli bir şeyin Hakk tarafından ilhâm olunması ile o şeyin meydana çıkması. Madde ve duyular âlemi ötesine, gayb âlemine âit hususlara vâkıf olma. His ve akılla idrak edilemeyen hususları kalp

gözüyle görme, kalp gözü açık olma. Varlığı bilinmeyen bir şeyi bulup ortaya çıkarma, tanınmayan veya bilinmeyen bir şeyi anlama, tanıma, öğrenme, ne olduğunu anlayıp bilme.

keştî: Gemi, sefîne.

ketb: Kalemle yazma, yazma işi.

ketm: Saklama, gizleme, sır tutma, söylememe.

kevn: Olma, vuku bulma, ortaya çıkma, hudus, sonradan meydana gelme, yeniden meydana gelme, mevcudiyet, varlık, var olma, vücûd, âlem, kâinat.

kevn u fesâd: Var olup sonra bozulma, oluşum ve bozulma.

keyd: Tuzak, kötülük, hîle.

keyfiyyet: Bir şeyin esâsı, iç yüzü, nasıl olduğu, ciheti.

keykubât: Şâmî yüce ulu padişah.

keyyâl: Ölçen, kileci, kile ile ölçen kişi, kırk litrelik hububat ölçüsü olan kile ile ölçen kimse.

kezâlik: Böylece.

kıdem: Eskilik, öncelik, ezeli, evveli bulunmamak, eski zamandan kalmış, rütbece daha üst olma, başkasından daha önce olma, zamanca daha evvelki olma.

kıyl: söz, kelâm, denilen.

kıyl u kâl: Dedikodu, boş laf.

kibrit: Kırmızı, yâkut, altın, kükürt.

kifâyet: Lüzûmlu kadar olma, yetme.

kinâye: Maksudı dolaylı anlatan söz, üstü örtülü ve dokunaklı söz, açıktan olmayıp hakikî ma'nâyı başka ifâde ile dokunaklı konuşma.

kirâm: Soyu temiz, soylu kimseler, asâlet sâhibi asil kişiler, şerefli ve ulu kimseler, cömert, eli açık, iyi kalpli olanlar.

kisvet: Görünüş, kılık, kıyafet, elbise, kisve, üst baş.

kiyâset: Zeki, uyanıklık, zekâ, ferâset, zeyreklik.

kıdem: Ezeli olma, evveli bulunmama. Cenâb-ı Hakk'ın Kıdem sıfatı, ebedî ve ezeli oluşu. Varlığının başlangıcının olmaması anlamında Cenâb-ı hakk'ın zâtî sıfatlarından.

kubh: Günah ve çirkin hareket, kabahat, suç.

kubûr: Kabirler.

kudret: Kâbiliyet, yapabilme, güç, ehliyet.

kudve: Halkın uyup tâbi olduğu kimse.

kulûb: Kalpler.

kûrân: Körler, â'mâlar.

kurb: Yakınlık, yakın oluş, yakınlık kazanma.

kurratu'l-ayn: Göz nûru, göz aydınlığı.

kurûb: Endişeler.

kusur: Noksanlık, eksiklik.

kusur ve küsur: Eksiklik ve fazlalık.

kusûr: Köşkler.

kuşûr: Kabuklar, kışırklar.
kut: Gıdâ, rızık.
kûtah: Kısa, boysuz.
kuvâ: Güçler, kuvvetler, hisler, tâkatler.
kuyûd: Kayıtlar, resmî muâmelelerin veya herhangi bir şeyin kayıtları, deftere geçirilmeleri, yazılmaları.
küfr: Örtme, inkâr, Allâh'a inanmama, nankörlük, dinsizlik, günah, ayıp söz.
külhancı: Hamam ocağını yakan kimse.
küll: Bir şeyin tamâmı, bütünü, hepsi.
küllî: Bütüne âit, bütünü kapsayan.
künbet (kümbet): Kubbe.
Küntü kenzen mahfiyyen: “Ben gizli bir hazine idim” ma'nâsında bir kudsî hadîste geçen ifâde. (“Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmek istedim, mahlukatı yarattım”)
künûd: Nankör.
kürsi: Oturulacak yüksekçe yer, taht, serir, erike, koltuk, saltanat, mülk, mânevi makâm, arşın altında bir semâ tabakası.
küsür: Artık, fazla, artan parçalar.
küşâd: Açılış, açma, fethetme, ilk açılış merâsimi.
küşade: Açık, açılmış, ferah.

-L-

la'b: Oyun, eğlence, boş şey, oyun ile boş yere vakit geçirme.

lâ-cerem: Şüphesiz, besbelli, elbette, nâçar, zarûri.
lâ-gayr: Meğer, yalnız, sadece, başkası değil, başka değil.
lâhî (laha): Oyuncu, boşuna ve manasız eğlenen, oyalanan, yama, boş ve faydasız sözler konuşma, aldatıp kandırma.
lâhut: İlâhî, gaybî, rûhânî, mânevî âlem.
lâ-mekân: Belli bir yeri olmayan, mekânsız, bir yere ihtiyâcı olmayan. Hakk Teâlâ'nın mekândan münezzeh olması.
lâubâli: Alâkasız, kayıtsız, hüremtsiz, dikkatsiz, senli benli.
lâ u neam: Hayır ve evet.
lâ-yurvâ: Rivâyet etmeme, ifşâ etmeme.
ledünnî: Ledünle ilgili, ilâhî sırlara âit, sır dolu, ilâhî.
lehfân: Hasret çeken, özleyen, kalbi yanık.
leîm: Alçak, rezil, azarlanan, levm edilen.
lem'ân: Parlama, parıldama.
lems: Dokunma, mes.
leng: Yolcuların bir yerde iki gün kalması. Topal, aksak.
letâfet: Hoşluk, latiflik, nezâket, yumuşaklık, hafiflik, güzellik.
levh: Yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitâb-ı mübîn, levhi mahfuz.

levm: Çekiştirme, yüzüne kötü söz söyleme, aşığılama, azarlama, başa kakma.

lezîz: Tatlı, hoş, lezzetli.

lezzet: Mânevî haz, tat, zevk, safâ. Hoş ve güzel olan şey.

libâs: Elbise, giyecek.

lık (leyk): Lâkin, ama, ancak, fakat.

likâ’: Kavuşma, görüşme, buluşma, yalnız görüşme.

lîn: Yumuşaklık, mülâyim olma.

lisân: Dil, konuşma biçimi, anlatım. Sözsüz ve yazısız anlatım.

livâ: Sancak.

Lügât: Kelimeler. Sözlükler, lügatler.

lubb: Öz, iç. Akıl.

lübâb: Her şeyin iyisi, seçkini, hülâsası

-M-

maarif: İlim, ma’lûmat, bilgi, maharet, üstatlık, hüner.

mâdâm: Çünkü, madem, böyle olunca, dâim ve bâki oldukça.

madde: Cevher, asıl, esas, cisim, iş, husus, keyfiyet.

ma’den: Bir halset veya husûsiyetin kaynağı, her şeyin aslî mekânı, menbaı olan yer, kaynak.

mâder: Anne.

ma’dûm: Yok, yok olan, adem, mevcûd olmayan.

mâ-fihâ: çlîndekiler, içinde bulunanlar.

mağz: Öz, iç, lüb, rûh, ilik, beyin, dimağ, akıl, düşünce. Kabuklu meyvelerin içi.

mâh: Ay, kamer, ay gibi güzel, sevgili, kanâat, kifâyet, iktifâ, yeterli gelme.

mahall: Yer, mekân, mevki, cay.

mahbûb: Muhabbet edilen, sevgili, sevilen.

mahbûbe: Muhabbet edilen kız.

mahcûb: Utanan, utangaç, perdeli, örtülü, kapalı, a’mâ, yaşmak veya perde ile örtülü olan.

mahfil: Toplantı ve görüşme yeri, toplanılacak yer.

mâhi: Balık, semek.

mâhir: Becerikli, hünerli.

mahrem: Çok samimi ve içli dışlı kimse, yakın dost, sır, birisinin husûsi hâllerine âit gizli sır, gizli, dînen yasak olan, evlenilmesi yasak olan yakınlar, nikah düşmeyen.

mahsûs: Ayrılmış, tâyin edilmiş, herkese değil bazılarına âit olan, müstakil, hususileşmiş.

mahşer: Toplanma yeri, çok büyük kalabalık, bütün insânların dünyâda yaptıklarının hesâbını vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer, haşır meydanı.

mâh u sâl: Ay ve yıl.

mahv: Harap olma, yıkılma, ortadan kalkma, beşeri noksanlıklardan kurtulma.

mahz: Sâfi, hâlis, saf, katışıksız, sırf, hâs, ta kendisi, sadece, hulus ile muhabbet, samîmi muhabbet, hâlislikle, saflıkla, samîmiyetle muhabbet.

mahzar: hazır olma, kalabalık insan huzuru, birçok kimse tarafından imzalı dilekçe, mahkeme sicili.

mahzen: Hazîne ve define gibi şeyleri koyacak yer.

mâil: Eğik, bir tarafa eğilmiş, eğri, meyilli, hevesli, istekli, düşkün, benzer.

maiyyet: Beraberlik, arkadaşlık, refâkat. Yüksek rütbeli bir kimsenin emri altında bulunan heyet. Yan, nezd.

makâl: Söz, kavı, kelâm, söyleyiş, lakırdı.

makbul: Beğenilen, geçerli, muteber, kabul edilen, reddedilmeyen, hoş giden, hoş.

mâkir: Hile yapan, hilekâr.

mâl: Varlık, servet, kıymetli şey.

mâl: “Takılan, sarılan, sürülen, süren” anlamlarıyla terkipler yapılır.

mâlâmâl: Çok dolu, lebâleb, ağzına kadar dolu.

ma‘mûr: İ‘mâr edilmiş, bayındır duruma gelmiş, tamir edilmiş, işlenmiş, bakımlı, âbâd, gelişip güzelleşmiş, şenlikli, şen.

ma‘nâ: İç, içyüz, bir sözden veya bir şeyden anlaşılan, lafzın delâlet ettiği şey, rüyâ, düş, dileme, irâde.

mânend: Gibi, benzer, denk, eş.

mansıb: Devlet hizmetinde büyük memurluk, erişilmek istenen yüksek mevki, makam, merci‘, başvurulacak yer, devlet hizmeti, memuriyet.

mansub: Nasbolunmuş, memuriyete konulmuş, dikilmiş, konulmuş.

manzûr: Görülen, bakılan, nazar edilen.

maraz: Belâ, hastalık, illet, dert.

ma‘ruf: Bilinen, tanınmış, belli.

masdar: Bir şeyin çıktığı menba‘, kaynak.

masır: Mâni, engel.

mâsivâ: Bir şeyin dışında kalan ve ondan başka olan her şey.

mâsivâullâh: Hakk’tan gayrısı, dünyâlıklar, insânı Allâh’tan uzaklaştıran her şey.

ma‘siyyet: îtaatsizlik, günah, isyan.

matla‘: Güneş veya yıldızların doğdukları yer, ufuktan çıktıkları yer. Yıldız veya güneşin zuhûr etmesi, güneşin doğup yükselmesi.

matlab: İstek, istenilen şey, hallolunacak mesele.

matlûb: Alacak, ödünç verilmiş, istek, talep edilen, istenilen şey.

mâye: Maya, bir şeyin mayalanması (tahammürü) için konulan madde, esas, temel, güç, ilim, para, mal.

mazhar: Sâhip olma, nâil olma, şereflenme, bir şeyin görüldüğü yer.

mazmûn: Anlam, meal, ma'nâ, mefhum, ifâde, sanatlı ince söz, nükteli ve cinaslı güzel söz, ödenmesi lazım olan.

meâd: Âhiret, dönülüp gidilecek yer, dönüş, âhiret işleri, uhrevî işler.

meâl: Meydana gelen netîce, mefhum, ma'nâ, anlam, husûl yeri, son, sonuç, bir şeyin varacağı gâye, te'vilin hâsılı, ma'nâsı, bir şeyi eksiltme, biz sözün ma'nâsını aynen değil biraz noksanıyla hâsılına göre ifâde etme.

meânî: Anlamlar, ma'nalar.

mebhût: Şaşkın.

mecâl: Takat, güç, kuvvet, iktidar, imkân, fırsat.

mecmû': Bütün, hepsi, topluca, cem olunmuş, bir araya getirilmiş.

mecmûa: İçinde şiirler, seçilmiş söz ve yazılar bulunan el yazması kitap, düzenli bir şekilde toplanıp biriktirilmiş, bir araya getirilmiş şeylerin tamâmı, koleksiyon.

medâris: Medreseler.

medh: Birinin iyi yönlerini söyleme, övme, güzel özelliklerini sayma.

mefhum: Anlaşılan, ma'nâ, ifâde, sözden çıkarılan ma'nâ.

mefkûd: Kaybolmuş, olmayan, bulunmayan, yok, gayr-ı mevcûd.

mefnun: Fitne ve belâya tutulmuş olan, mecnun, âşik.

mehcûr: Uzaklaşmış, uzakta kalmış, ayrı düşmüş, bırakılmış, metruk, terk

edilmiş, unutulmuş, kullanılmayan, saçma sapan, hezeyan, amel edilmeyen, kullanılmaz olmuş, ayrılmış.

mehd: Beşik, besenilecek, büyüyecek yer, yeryüzü, yayıp döşeme, kâr elde etme, kazanma, hazırlanma.

mekârim: Keremler, iyilikler, güzel ahlak sahibi olmak, güzel ahlak.

mekâtib: Mektepler, mektuplar, yazılanlar.

mekîn: Yüksek rütbe sahibi, vakarlı, nüfuz ve iktidar sahibi, yerleşmiş, sâkin.

meksur: Çoğaltılan, çoğaltılmış.

mektûm: Gizli, saklı.

me'kûlât: Yiyecekler.

mekr: Tuzak, hîle.

mel'abe: Oyun, eğlence vâsıtası, oyuncak.

melâhat: Tatlılık, güzellik.

melâl: Cân sıkıntısı, bıkkınlık, usanç, fütur, zaaf, gam, üzüntü, keder.

melâmet: Rezillik, rüsvaylık, kınanmışlık, azarlanma, itab ve serzenişlik.

melbûsât: Elbiseler, giyilecek şeyler.

melîh (meliha): Güzel, şirin.

melmûsât: El dokumaları.

melûl: Usanmış, bıkmış, bezmiş, mahzun.

memât: Ölüm.

memduh: Övülmüş, beğenilmiş, medholunmuş.

memluk: Köle, kul, esir bende, hizmetkâr.

me'mûl: Emel edilen, umulan, ümid edilen.

menâhi: Men edilmiş şeyler, şer'an yasak olanlar.

menâl: Sahip olunan şey, ele geçirilen şey, mal, nâil olma.

menâs: Sığınacak yer.

mend: Kelimelerin sonuna gelerek "sâhip" manası verir.

meni: Nutfе, sperma.

menkabe (menkab): Güzel hareket ve fiil, dar yol, dağ arasında olan yol, delik açılacak yer.

menkibe: Bir zâtın fazl ve meziyetine delâlet edip övgüyle bahseden risâle, hayât hikâyesi, kıssa.

me'nûs: Ünsiyet edilmiş, alışılmış, alışık, beğenilmiş, mergub, rağbet edilmiş.

meram: Maksat, niyet, arzu, istek.

merbut: Bağlı, ekli, rabtedilmiş, mensub, ulaşmış, bitişmiş, bitişik.

merd: Yiğit, bahadır, erkek, adam, insân, kişi.

merdân: Mertler, insânlar, erkekler, yiğitler.

mer'î: Riâyet edilen, hükmü geçen, makbul sayılan, hürmet edilen.

merkad: Uyku yeri, yatacak yer, mezar, kabir.

merkeb: Binek.

merzî: Beğenilen, uygun bulunan, hoşnut olunan, rızâ gösterilen.

mesdûd: Önüne çekilen bir setle kapanmış, kapalı.

mesel: Benzer, misil, eş, nazır, tıpkısı, delil, hüccet.

mest: Sarhoş, akli başında olmayan. Ayakkabı.

mestân: Savruk, sarhoşlar, mest olanlar.

mestâni: Sarhoşçasına, mestâne.

meşhûd: Gözle görünen, müşâhede edilen, şahid olunan, şehâdet edilen.

meşihat: Mürşitlik, şeyhlik.

meşk: Yazı örneği, öğretici yazı, bir şeyi uzatma, uzun uzun yazma, bilmeyene bir şeyi öğretme. Sürat, hız.

meşmûmât: Kokulu cisimler.

meşreb: İçilecek yer, içme, fehmetme, mânevi haz ve feyz alınan yer ve yol, huy, ahlak, yaratılış, âdet.

metâ: Ne zaman.

metânet: Sağlamlık, kavilik, kararından dönmeme.

me'vâ: Yer, mekan, mesken, varılacak yer, sığınılacak yer, yuva.

mevâni': Mâni'ler, engeller, mâni' olanlar.

mevc: Dalga.

meveddet: Dostluk, sevgi, muhabbet.

mevhum: Aslı olmaksızın vehm ve hayâlde vücûd bulan şey, vehm, aslı olmayıp evham mahsûlü olan.

mevlâna: Efendimiz.

mevt: Ölüm.
mevzu‘: Konulmuş, vaz‘ olunmuş.
mevzun: Vezinli, ölçülü.
mey: İçki, şarap, bâde.
meyân: Orta, vasat.
meyâne (miyâne): Orta, ara, vasat, mâbeyn, meyân.
meydan: Arsa, geniş yer, etrafı çevrilmiş, üstü açık geniş yer, bir şeyin cereyân ettiği yer, imkan, fırsat.
meyyit: Ölü, cansız.
mezâhir: Görünenler, zâhir ve meşhûd olanlar, eşyânın görünen tarafları, eşyânın görüldüğü yerler, şereflemeler, mazharlar.
mezbele: Çöplük, pisliklerin bulunduğu süprüntü yeri.
mezheb: Yol, benimsenen yol, gidilen yol, yöntem.
mezkûr: Zikrolunan, zikredilen, dâima anılan, sözü geçen, sözü edilen.
mezmûm: Zemmolunmuş, makbul olmayarak ayıplanmış, kötü.
mısr: İki şey arasındaki perde, hâil, mâni, engel.
miftâh: Anahtar.
mihmân: Misâfir.
mihnet: Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat, üzüntü, dert, elem, keder, gam, ızdırıp, belâ, âfet, musibet.
mihir (mehr): Güneş, aşk, şefkat, muhabbet.
mihrâb: İmamın namaz kıldığı yer, ümit bağlanan yer, meclisin sadrı ve

ekrem mevzii, melikin husûsi makâmı, evin şerefli yüksek yeri, şeytan ve hevâ ile muhârebe edecek yer, şiddetli harb eden cengâver, bahadır.

milk: Yer, mal cinsinden olan yer, mülk.

minhu: Ondan.

minen: Minnetler.

minnet: Birine iyilik etme, iyiliğe karşı teşekkür etme hissi, iyiliği başa kakma.

minval: Tarz, davranış, usul, yol, uslub.

mir’ât: Ayna.

misâl: Bir şeyin benzer hâli, benzer, örnek, düş, rüyâ, ahlakla ilgili kıssa, bir şeyin örneği ve sıfatı, kısas.

misl: Benzer, eş, nâzır, tıpkısı.

mizâc: Huy, tabiat, fitrat, bünye.

mîzân: Terâzi, mikyasa, ölçü, tartı, akıl, idrak, muhakeme.

muâf: Berî, müstesnâ, mümtaz, afvolunmuş, istisnâ edilmiş, ayrı tutulmuş, bağışlanmış, serbest.

muallâ: Yüksek, yüce, bülend, mürtefi‘, âli, makâmı ve rütbesi yüksek. Değeri, derecesi ve mertebesi üstün. Yüksek seviyeli.

muamma: Anlaşılmaz iş, karışık şey.

mucîb: İcâbet eden, uyan, istenilene kabul eden, cevap veren, kendinden istenilene karşılık veren, istenilen iş ve suâli cevaplandırılan.

mu'd: Bir cismin uzunluk, genişlik, ve derinliği, uzaklık, baîd olma.

mugāyir: Aykırı, zıt, bağdaşmayan.

muğlak: Kapalı, kilitli, anlaşılmaz, çapraşık söz.

muhakkak: Hakîkati ve gerçeği belli olmuş, tahkîk edilmiş, doğru.

muhâl: İmkansız, mümkün olmayan.

muhâlât: Mümkün olmayanlar, muhaller.

muhammer: Mayalanmış, ekşiyip kabarmış, yoğrulmuş.

muharrir: Yazan, tahrir eden, kâtib.

muhavvel: Havâle edilmiş, ısmarlanmış, tebdil ve tağyir edilmiş, değiştirilmiş, bırakılmış.

muhbir: Haber veren, haberci.

muhibb: Sevgi duyan, sevgi besleyen, seven.

muhit: Deniz, okyanus, etraf. İhâta eden, etrafını kuşatan, çeviren, çevreleyen, çepeçevre kuşatan.

muhkem: Sağlam, kuvvetli, metin. Anlamı kesin ve açık olan söz.

muhtâc: Bir şey kendisine lâzım olan kimse, ihtiyacı olan.

muhtar: İhtiyâr eden, hareketinde ve dilediğini yapmada serbest olan, hür, seçilmiş olan.

muhtelif: Çeşitli, bir türlü olmayan, birbirine uymayan.

muhterem: Hürmet görmüş, kıymetli ve şerefli kimse.

muhzır: alakalı kimseleri mahkemeye çağırın memur.

muîd: Yardımcı, mubassır, dersi idâre eden, tekrar ettiren, muallim yardımcısı, geri çevirtici, bir şeyi adet edinmiş olan, tecrübeli, hâzık, güçlü, kuvvetli, arslan, gazâ ve cihad eden kimse.

muîn: Yardımcı, muâvin, yardım eden, destek olan.

mukâbil: Karşılık olan, karşı taraf, bedel, karşı karşıya gelen, zıt.

mukaddem: Zaman ve mekan açısından dana önde olan, değerli, üstün, küçükten büyüğe sunulan, takdim edilen.

mukaddim: Takdim eden, sunan, öne geçiren, öne koyan, cür'etli kimse.

mukallib: Başka tavra geçiren, başka hâle değiştiren, bir başka tarafa döndüren.

mukantar: Kemer biçiminde olan, kemerli. Güneş saati. Varmış gibi düşünülen ufka paralel dâirelerden her biri.

mukarrer: Kararlaştırılmış, takrir edilmiş, hakkında karar verilmiş, kat'î, kesin, şek ve şüpheden berî olan, muhakkak ve müsellemler olan, anlatılmış, bildirilmiş.

mukarrib: Yaklaştıran.

mukarrir: Yerleştiren, takrir eden, sâbit kılan, terâr eden.

mukâvemet: Karşı durma, dayanma, karşı koyma, muhalefetle kıyam etme.

mukayyed: Sınırlı, kayıtlı, serbest olmayan, bağlı, bağlanmış. Bir işe ehemmiyet veren, işine önem verip bakan.

mukbil: Kutlu, mübârek, yüce makamlara erişmiş olan, mutlu, mesud, bahtiyâr, ikbal sâhibi.

mukîm: İkâmet eden, ayakta duran, bir memlekette devamlı duran.

muktezâ: İcab eden, lâzım gelen, gereken.

munîs: Ünsiyet edilmiş, alışılmış, ehlileşmiş, cana yakın, sevimli.

munkalib: inkılab eden, dönen, değişmiş.

murdar: Pis, kirli, temiz olmayan.

murg: Kuş.

murgân: Kuşlar.

murg-i cân: Cân kuşu.

musarrah: Âşikar, açık, açıkça, belli, açıklanmış, îzâh edilmiş.

mushaf: Kur'ân-ı Kerim'in bir ismi, sâhife, sâhife halinde yazılı kitap.

musîbet: Âfet, belâ, felâket, hastalık, dert.

mutâbık: Uygun, muvâfık, uyan.

mu'tâd: Âdet, âdet edilen iş, itiyad edilen, alışılmış olan.

mutalebe: Hakkını isteme, dâvâ, iddia.

mu'teber: Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, îtibarlı. İnanılır, güvenilir,

îtimat edilir. Üstün ve değerli kabul edilen, makbûl.

mu'tedil: Orta hal, i'tidal üzere, vasat, ne az ne çok.

mutekarrik: Gark olan, doyan.

mu'temed: Kendine güvenilen, i'timâd edilen, kendinden emîn olunan, ziyâdesiyle doğru ve müstakim olan.

mutî': Tâbi olan, itaat eden, itaatkâr.

mutlak: Yalnız, tek, serbest, herhangi bir şart ve kayıtlı sınırlı olmayan, kayıtsız şartsız, asla bir şarta bağlı olmayan. Salıverilmiş, ıtlak olunmuş, serbest. Kesin, kat'î, şüphesiz, tam, eksiksiz. Karışık ve katışık olmayan, katışiksiz, saf. Kesin olarak, mutlak sûrette, mutlaka, şüphesiz.

muttali': Haberli, bilgisi olan, vâkıf, derk eden, anlayan, kavrayan.

muttasıf: Vasıflanmış, vasfı mevcut olan, bir sıfatla târif edilen.

muvaftak: Başarılı, başarmış, gâyesine ermiş, ulaşmış.

muvâfık: Uygun, münâsib, yerinde, denk.

muzlim: Karanlık.

mübâlağa: Bir şeyi olduğundan fazla veya eksik gösterme.

mübhem: İyice belli olmayan, mutlak âşikar olmayan, belirsiz, gizli.

mübtelâ: Düşkün, tutkun, dertli.

mücâhede: Cihad etme, uğraşma, çabalama, gayret.

mücâvir: komşu.

mücerred: Yalnız, tek, hâlis, saf, katışıksız.

müdâm: Dâima, devam eden, sürekli, dâim, mübtelâ olan.

müdâra: Sulh ve salâh üzere bulunma, iyi geçinme, güzel muamele, güler yüzle idâre etme. Dost gibi görünme, yüze gülme. Başkasının fikrine uyarçasına hareket etme.

müddeâ: Dava olunan şey, iddiâ olunan şey, iddia olunan, haksız ve aslı olmaksızın iddia edilen, asılsız iddia.

müeddeb: Edepli, adap görmüş, terbiye olunmuş.

müessir: Eser sahibi, hükmünü yürüten, tesir eden, iz bırakan.

mühr: Mühür, damga, imza yerine basılan yazılı damga, sille, tay.

mükâleme: Karşılıklı konuşma, söyleşme.

mükesser: Çoğaltılmış, teksir edilmiş.

mükessir: Teksir eden, çoğaltan.

mülâyim: Yumuşak, yavaş, uygun, uysal, halim selim, muvâfık, münâsib.

mülâzım: Bir kimseye bağlı gibi olan, bir kimseye sarılıp ondan ayrılmayan, maaşsız acemilik hizmeti.

mülhak: Bir merkeze bağlı, tâbi, ilhak olunmuş, eklenmiş, ilâve edilmiş, bir bütüne sonradan katılmış.

mülk: Yer, arz, arâzi.

mülûk: Hükümdarlar, pâdişahlar, melikler.

münâcât: Allâh'a yalvarmak, duâ.

münbit: Toprağı verimli.

münezzeh: Eksiklik, noksanlık ve kötülüktenden arındırılmış olan, uzak, berî, tenzih edilmiş, teberri edilmiş, pâk, hiçbir şeye ihtiyâcı bulunmayan, kusur ve noksanlıklardan uzak olan. Allâh'ın insânlara mahsûs her türlü sıfat, zaaf ve noksanlıktan berî olması.

mûnis: Alışılmış, ehlileşmiş, cana yakın, sevimli, ünsiyet edimiş.

münkâd: Boyun eğen, inkiyâd eden, mutî olan, itâat eden.

münkir: İnkâr eden, kabul etmeyen.

müntefi': Fayda gören, menfaatlenen, istifade eden.

müretteb: Tertib edilmiş, dizilmiş, sıralanmış, düzenlenmiş.

mürîd: Sîteyen, tarîkate girmiş, şeyhin şakirdi, talebesi.

mürr: Acı, mirra, acı kahve.

mürüvvet: İnsânca davranma, iyilik ve ihsânda bulunma, cömertlik, lütufkârlık, insâniyet, insânlığa uygun olan şeyi yapma, iyiliğe bürünüp kötü hâlleri bırakma, ana baba saâdeti, mertlik, yiğitlik, reculiyet.

müsâdif: Rastlayan, tesâdüf eden.

müseddes: Altı kısımdan meydana gelmiş, altılı, altıgen.

müsellem: Doğruluğu şüphesiz kabul edilen, herkes tarafından kabul edilen.

müsteâr: Emânet, ödünç, geçici olarak alınmış. Kendi malı olmayan, iğreti alınmış. Kendini belli etmemek için kullanılan takma isim.

müstedâm: Sürekli, devamlı, dâim.

müstekar: Karar bulan, bir yerde sabit ve sakin olan, kararlı, karragah, durulan yer.

müstetab: İyi, güzel, âlâ, devâ.

müşâhede: Gözle görme, seyrederek anlama.

müşîr: Emreden, işâret eden, bildiren.

müşâtâk: Şiddetle arzu eden, özleyen, hasretini çeken, gönülden isteyen, arzu ve iştihak gösteren.

müştemel: Bir şeyin içinde bulunan, bir şeyin hâvi olduğu, içine aldığı, ihtiva ettiği.

mü'telif: Alışan, ülfet eden, alışık, uygun, muvâfık, denk.

mütesellim: Teslîm edilen şeyi alıp kabul eden.

mütevellî: Birinin yerine geçen, bir vakfın idaresine memur edilmiş kişi.

müttakîn: Takva sahipleri, müttakîler.

müttekâ: Dayanak, dayanmaya ve yaslanmaya yarayan şey.

müzâkere: Bir konu üzerinde karşılıklı görüşme, fikir alış verişinde bulunma. Öğretmen tarafından yapılan sözlü sınav, sözlü. Öğrencilerin kendi aralarında yaptıkları soru-cevap şeklindeki ders veya sınav hazırlığı.

müzebzeb: Bir karar üzere durmayan, iki şey arasında bocalayan, mütereddit. Elinden iş gelmez, mızımız, kararsız. Karmakarışık.

-N-

nâb: Hâlis, saf, berrak.

nâçar: Çaresiz, mecbur kalmış, elinden iş gelmeyen.

nâdan: Cahil, bilgisiz, haddini bilmez.

nâdim: Pişman.

nahl: Hurma ağacı.

nahv: Yol, cihet. Etraf, yön. Kasd ve azmeylemek. Kelimelerin birbiriyle rabt ve izafet eylemeleriyle ilgili olan kâideleri içine alan ilim.

nâil: Eren, ulaşan.

nâim: Uyuyan, uykuda olan.

nâim: Cennetin sekiz kısmından dördüncü tabakası, bolluk ve bahtiyârlık içinde yaşayış, ni'met, refah. Ni'mete eren.

nakd: Sermaye, servet, bir şeyin bedelini peşinen ödeme, para olarak bulunan servet, akçe, sikke, nukut, nakit para, peşin akçe.

nakî: Temiz, pâk, takvâ sahibi, temiz insân.

nakkâre: Davul, kös, dümbelek.

naks: Naklettle, aktarma, bozma, acele etme.

nakş: Tezyîn etme, süsleme, ipekle sırma ile işleme, bir şeyi çeşitli

renklerle boyama, resim, bir şeyin esâsını araştırma, yayma, hîle.

nâlân: İnleyen, ağlayan, sızlayan, figân eden.

nâm: Ün, şân, şöhret, isim, lakab.

nâme: Mektup, risâle, kitap.

nâme-hân: Mektup okuyan.

nâsi: Unutan, unutmüş, nisyan eden.

nâtık: Konuşan, söz söyleyen.

nâver: Olabilir, mümkün, kâbil.

nef: Fayda, yararlılık.

nefes: Varlık, umûmi vücûd, eşyânın aslı. Soluk, hafif rûzgâr, uzun söz, mühlet, bolluk, genişlik, ferahlık, velîlerin himmeti, esrar, nutuk. Sâlikin aşamaları geçip sırlarla neticeye (vahdete) ulaşıncâ duyduğu rahatlama, mâşukla ünsiyet, sevenin sevilenle ünsiyeti, gaybten gelen latifeler sebebiyle kalplerin rahatlama, sâlikin yaşadığı yoğun tasavvufî hâlin hafiflemesi neticesinde duyduğu ferahlık.

nefis: pek beğenilen, pek güzel, pek iyi

Nefs: Kendi, zâtı, kendisi, rûh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, kötülüğü emreden, bir şeyin cevheri, hamîyyet, işkence, ukubet, arzu, murat, Zâtullah, öz varlık, cân, kişi, kendi, bir şeyin zâtı olan, kendisi, hayât, asıl, maya.

nâzır: Bakan, nazar eden, bir işin idâresine bakan büyük memur, reis, nâzır, bakan, vekil.

nazm: Sıra, tertip, düzen. Dizili olan şey. Söz dizisi, şiir, vezinli söz, kâfiyeli ifâde.

neam: Evet, olur, pek iyi, âferin, at, deve, sığır, koyun gibi dört ayaklı hayvanât.

nedîm: Sohbet arkadaşı, meclis arkadaşı, tatlı konuşan.

nefy: Bir şeyin olmadığını ifâde eden olumsuzluk edatı, müsbetin zıttı, menfi olan, olumsuzluk. Bir şeyin yokluğunu veya olmadığını ileri sürme, bilmeme, tanımama, reddetme, inkar etme, ortadan kaldırma, varlığını kabul etmeyip aradan çıkarma, sürme, sürgün etme, uzaklaştırma, zorla nakletme.

nehr-i cârî: Akarsu.

nekâl: Şiddetli azap, işkence, ukubet, ceza, ibret.

ne kim: Her ne.

neng: Ayıp, ar, utanma, utanç, hayâ etme. Ün, şöhret, nam.

nerm: Yumuşak, latif.

nesh: Hükmünü ortadan kaldırma, hükümsüz bırakma.

nesir: Düz yazı.

nesne: Şey, herhangi bir şey.

neşv u nemâ: Büyüme ve gelişme. Mânevî ilerleme ve terakki.

nevâ: Refah, mutluluk, güç, âhenk, ses, güzel sadâ, nağme, avaz, mûsikide bir makam ismi, intizamlı hâl, azık, zâhire, rızık, bir yerden bir yere nakletme, hıfzetme, sohbet etme.

nevâl (nevâle): Yiyecek-içecek, bahşiş, bağış, ihsân, kısmet, nasib, tâli, kader, baht, tâlih.

nevât: Çekirdek.

nevbet: Nöbet, sıra.

nevm: Uyku, uyuma, rüyâ, sönme, sükûn.

neyl: Merâma erme, isteğe ulaşma, ulaşılan şey.

nezâfet: Temizlik, paklık, pakizelik.

nezd: Yan, yakın, karib, göre, nazarında, indinde, fikrinde.

niam: Ni'metler, iyilikler, yiyecekler.

nigar: Güzel yüzlü sevgili. Nakış, resim, resmi yapılmış, put.

nigârân: Güzel yüzlüler, sevgililer.

nigehbân: Gözetleyen, bekçi, gözcü.

nihân: Gizli, saklı, bulunmayan, mevcut olmayan, sır.

nihânî: Gizlilik, saklılık.

nihâyet: Son.

nîk: İyi, hoş, güzel.

nikâb: Peçe, yüz örtüsü, perde.

nîk u bed: İyi ve kötü.

ni'met: İyilik, lütuf, ihsân, saadet, hidayet, rızık, giyecek, yiyecek.

nîrân: Ateşler, nârlar, nûrlar, ziyâlar.

Nisab: Asıl, esas. Sermaye mal. Derece, had. Zekat ölçüsü, ölçü miktarı.

nisbet: İlgi, bağ, râbîta, bağlılık, münâsebet, yakınlık, ölçü, rağmen, inat.

nisvân: Kadınlar.

nisyân: Unutma, hatırdan çıkarma.

niyâz: Rağbet, istek, yalvarma, yakarma, duâ.

noksan: Eksiklik, kusur, nâkıs.

nokta: Mevki, mahal.

nuhbe: Seçkin, seçilmiş, güzîde. Her şeyin seçkini, iyisi.

nûr: Aydınlık, ışık, parlaklık, şa'sa', şeref, şân, Hakk'ın bütün mahlûkatı yokluk zulmetinden çıkarıp idrâk edilebilecek, hissedilebilecek, görülebilecek duruma getiren ilâhi tecellisi.

nush: Nasihat.

nusret: Yardım, zafer, galebe, fetih, üstünlük, başarı.

nûş: İçmek, içiş, içen, içici, içilecek şey, zevk ve safâ.

nutk: Söz, nutk, kelim, söyleyiş hitâbet. Konuşma, söyleme kâbiliyeti. Dervişlerce büyüklerin manzum sözleri.

nücûm: Yıldızlar.

nüfûr: Ürküp kaçma, dağılma, firâr etme, intikâl etme.

nühâ: Akıl, idrak.

nümâyân: Görünen, âşikâr olan, âşikâr, gözükcü olan, parlayan.

nümûd: Gösteren, görünen, benzeyen. Sonuna geldiği kelimelere “gösteren, görünen, benzeyen” anlamları katarak birleşik sıfatlar yapar. (Girye-nümud: Gözyaşı gösteren, ağlayan)

nüzhet: İç açıklığı, eğlenme, inşiraf, safâ.

-O-

Od: Ateş

Ohşama: Taltif, nevâziş, okşama, iltifat etme, gönül alma.

-Ö-

örf: Müstahsen olup münker olmayan şey, ihsân, ma‘ruf(iyilik), cud(cömertlik), sehâ(eli açıklık), bezl(bol bol verme), verilen, atiyye. Bilme, biliş, ikrar. Âdet.

Özge: Başka, el, yabancı.

-P-

pâ: Ayak.

pâkân: Temizler, paklar.

pâyân: Kenar, son, nihâyet, uç, âkıbet.

penâh: Sığınma, sığınak, sığınılacak yer.

pend: Öğüt, nasihat.

perde: Gaflet, basîretsizlik, iki yeri birbirinden ayıran, görünmeye mâni olan şey.

perest: Tapan, tapınan, taparcasına seven.

perhiz: Sakınma, çekinme, zararlı ve yasak şeylerden kaçınma.

peri-rû: Peri gibi güzel yüzlü.

perr: Kanat, cenâh, bâl, uçan, uçucu.

perrân: Uçan, uçucu.

pervâ: Korku, çekinmek, alâka.

perver: Besleyen, yetiştiren, koruyan, seven.

pes: Öyleyse, ise, imdi. Arka, art, geri.

pes u pîş: Arka ve ön.

pesend: Beğenme, beğenici, muvâfık.

pest: Rezil, aşağı, alçak, rezîl, hafif, yavaş ses, sesi galiz, kalın ve korkunç olan.

peş (pes): Arka, art, geri, akîb, birşeyin ardından gelen.

peydâ: Mevcûd, var olan, açık, âşikâr, meydanda olan.

pîç: Herşeyin ufağı, nâ tamam ve noksan kalmışı, asl u nesline benzemeyeni, dolaşık, bükümlü, karma karışık, kıvrım kıvrım.

piçapiç: Karma karışık, pek dolaşık, kıvrım kıvrım.

pîç u tâb: Izdırap ve sıkıntı.

pinhan: Gizli, saklı, hâfi, mestur, müstetir.

pîr: Yaşlı.

pistan: Göğüs.

pîş: Huzur, ön, ileri taraf.

pişe: İş, kâr, amel, âdet, tabiat, alışkanlık, huy, meşgûliyet, alışılmış, meslek, sanat. Huy edinmiş.

-pîşe: Sonuna geldiği kelimeye “alışmış, huy edinmiş, o işi yapan kimse” anlamı katar.

pîşin: Peşin, önce, önden, evvelki, eski, önceden verilen, eski, kadim.

piyâde: Yaya, yaya asker.

piyâle: Kadeh.

put: Allâh’tan başka tapılan herşey, heykel, sanem. Lâyık olmadığı hürmetin sunulduğu ve kendisinden medet beklenen resim, heykel ve her çeşit cisim.

puyan (puya): Koşan, süratle yürüyen, dalmış.

pür: Dolu, çok, çok fazla, tekrar, sâhip, malik, memlu(dolu, doldurulmuş).

pür-nûr: Çok parlak, çok nurlu.

-R-

râbian: Dördüncü olarak.

rabt: Bağlama, bitleştirme, bir şeye bağlama, nizâm verme, intizam bulma.

râci‘: Geri dönen, ric‘at eden, dâir, âid, alâkası olan, dokunur olan, müteallik, alâkalı, bir yere bağlı.

ra‘d: Gök gürültüsü.

râgıb: Rağbet eden, isteyen.

râh: Yol, tarz, usûl, meslek.

rahm-i ümm: Ana rahmi.

Rahmân: Ni‘met veren, nizam ve adâlet sâhibi.

rahş: Gösterişli güzel at, Rüstem adlı bir pehlivanın atı.

raiyyet: Bir kimsenin idâresinde olanlar, umum insanlar, sürü.

Rakîb: Dâima görüp kontrol eden, gözetten.

raksan: Rakseden, dans eden, oynayan.

ravh: Rahmet ve kolaylık, rahatlık, gönül ferahlığı, sevinç, neşe.

ravh-ı Rahmân: Rahmet-i Rahmân, ravhullâh, Allâh’ın rahmeti, kuluna verdiği rahatlık.

râyegân: Bedelsiz, karşılıksız, bedava.

râz: Sır, gizli, saklı şey. Mimar.

reâyâ: Bir kimsenin emri altında bulunanlar, hükümdarın idâresi altındaki halk.

recâ: Ümit, yalvarma.

redd: Geri döndürme, kabul etmeme, tanımama, geri çevirme, def etme, bir şeyin karşılığını icrâ etme. Bir fikri kabul etmeyip yanlışlığını isbât etme, yanlış olan fikri hak ve hakikat ile çürütme. kötü ve fenâ şey.

ref‘: Kaldırma, yüceltme, yukarı kaldırma, hükümsüz bırakma.

ref‘et: Merhamet, acımak, yüce.

refîk: Ortak, arkadaş, eş, muâvin, yardımcı, yol arkadaşı, yoldaş.

rağbet: İ‘tibâr, kabul, hüsnükabul. İstek, arzu, alâka, meyil, teveccüh.

remz: İşâretle anlatma, gizli ve kapalı söyleme, işâret, güç anlaşılır, gizli söz.

rencur: Dertli, incinmiş.

reng: Renk, levn, sûret, şekil, görünüş, tarz, oyun, hîle, dalavere.

re's: Baş, kafa, tepe, re'is.

re's-mâl: Başa takılan.

re'sü'l-mâl (re's-i mâl): Sermâye, ana para, baş kazanç.

resm: Tarz, şekil, biçim, üslûp, tertip, usul, plan, taslak, yazma, eser, nişan, tasvir, sûret.

reşâd: Doğru yolda yürüme, hak yolda ilerleme, doğru yolda olma, aklın kuvvetli olması.

reşid: Doğru yolda giden, hak yolda olan, ergin, olgun, doğruya sevk eden.

revân: Giden, akıcı, akan, yürüyen. Su gibi akıcı olan ifâde ve söz. Rûh, cân, nefis-i nâtıka. Derhal, süratle.

re'y: Görüş, görme, bir iş hakkında söylenen söz, fikir, hüküm ve itikad. Kıyas etme.

reyyân: Suyu kanmış, sudan doymuş, sarhoş.

ridvân: Memnuluk, râzılık, hoşnutluk, cennetin kapıcısı olan büyük melek.

ribh: Kâr, kazanç.

ridâ: Örtü, şal, hırka.

rivâyet: Hikâye edilen hâdise veya söz, bir hâdisenin başkasına anlatılması, aktarılması.

riyâ: Gösteriş yapma, gösterme, sergileme.

riyâset: Reislik, başkanlık.

riyaz: Bahçeler, ravzalar.

rû: Yüz, çehre.

ruh-i revân: Rûh-ı insânî. Dîvan edebiyâtında yürüyen latif bir rûha benzetilen; güzel, sevgili. Rûhun zuhûru, rûhun ferahlığı, rûhun akışı.

rumh: Mızrak, kargı.

rummân: Nar.

rumuz: Ma'nâsı gizli olan işâretler.

rûşen: Parlak, aydın, aydınlık, âşikâr, meydanda.

rûz: Gün, gündüz.

rûznâme: Takvim. Gündem. Günlük hesapların yazıldığı gelir ve gider defteri, yevmiye defteri. Günlük olayların, hâtıraların yazıldığı defter.

rûz u şeb: Gece ve gündüz.

rücû': Dönme.

rûkun: Bir şeye samimi olarak meyl etmek, gönülden meyl.

rûsûm: Resimler, şekiller, âdetler, usuller, vergiler, harç, merâsim, usûl, tutulacak düzenli yol.

rû'yâ: Görme, görüş, olması çok istenen şey, hayal, ümit.

-S-

saâdet-mend: Saâdet sâhibi, mutlu.

aa'b: Çetin, güç, zor, kuvvetli, zorlu.

sâbık: Geçmiş, geçenki, önceki, zamanca ve rütbece ileride olan.

sabî: Henüz süt emen çocuk.

sâbi': Yedinci.

sabûr: Çok sabır gösteren, çok sabırlı.

sad: Yüz sayısı.

sad-bâr: Yüz kere.

sâdık: Dürüst, sadâkatli, doğru, hakîkatli.

sâdır: Sudûr eden, çıkan, meydana gelen, zuhûr eden, vukua getirilen.

sadîk: Çok sâdık, dost, içten arkadaş, doğru sözlü, içten ve dıştan sadâkatli dost.

sâdis: Altıncı.

sâf: Katışksız, berrak, temiz, arı, duru. Zeki olmayan, dikkatsiz.

safâ: Gönül şenliği, eğlence.

sâfi: Katışksız, saf, temiz.

safir: Islık veya kuş sesi, ince ve güzel ses.

sahb: Sahâbe, ashâb.

sâhî: Hata işleyen.

sahr: Masharaya alma, eğlence ve kepaze etme (mashara: maskara, soytarı, tuhafliklar yapan, komik, gülünç, kepaze, rezil, eğlenme).

sahra: Kır, ova, çöl. Yazı.

saht: Hışım, hiddet, kızgınlık, sert, katı, güç, zor, zahmetli, güçlü, kuvvetli.

sahtiyan: Tabaklanmış deri, boyanmış ve cilalanmış deri.

saîd: Mutlu, mesud, bahtiyâr, saâdete ermiş, kutlu, uğurlu, mübârek. Hakk katında makbul olan ve kurtulmuşlardan sayılan kimse.

sâil: Soran, isteyen.

sâir: Başka, diğer, öteki, öbür.

sâkî: İçki meclisinde içki sunan, kadehlere içki koyan, su dağıtan, insânda Allâh aşkını uyandıran, gönle mânevî sevgisi sunan.

sakîm: Hasta, keyifsiz, sağlam olmayan, yanlış.

sâkit: Susan.

sâl: Sene, yıl.

salât: Namaz.

salavât: Namazlar, salâtlar.

sâlik: Bir yola girip o yolda giden, bir yol tutup onu tâkip eden, mânevî yolculuğa çıkan yolcu.

sâlisen: Üçüncü olarak.

sâmin: Sekizinci.

samt: Susma, sükût.

san: Hesap, ta'dât, adetler, parça, kıt'a, parça parça, adet adet, yoklama, i'tibâr, nam, san, şöhrat, şan.

san'at: Hüner, mârifet, ustalık.

sanem: Put.

sânî: İkinci.

sânî': Sanatkarca yapan, yaratan.

sâniyen: İkinci olarak, ikinci derecede.

sâra: Olma, dönüşme.

sarâhat: Sarih olma, zâhir olma, açıklık, saf ve hâlis olma, kaymağı alınmış süt.

sarraf: Kuyumcu, cevherin kıymetini sanatı ile azaltan veya çoğaltan. Sarf eden, para işleriyle uğraşan. Bir şeyden iyi anlayan, o şeyin ehli olan kimse.

sâtir: Örtten, kapatan.

savab: Doğruluk, yanlış olmayan, doğru dürüst, dosdoğru, sıhat, doğru davranış, hak, hakkâniyet, doğru görüş.

savm: Oruç.

savr: Hamle yapma, parçalama, pâre pâre etme.

savt: Ses.

savt (savd): Kamçı, kırbaç.

sa'y: Çalışma, çaba sarf etme, gayret etme, gammazlık yapma.

sayd: Avlanma, sayda gitme, ava gitme.

sâye: Gölge, himâye, sâhip çıkma, koruma, muâvenet, yardım.

saykal: Cila, parlatan.

sayyâd: Avcı.

sebîl: Yol, tarîk.

sedd: Tıkama, kapama, mâni' olma, engel, baraj, perde, mânia, rıhtım, set, tümsek.

sedd-i İskender: Zülkarneyn (a.s.)'ın Ye'cûc ve Me'cûc'ü engellediği sedd.

sefîne: Gemi.

sefîne-i Nûh: Nûh'un gemisi.

sehâvet: Muhtaç olanlara çokça vermek, cömertlik, el açıklığı.

sehî: Cömert, semahatli, eli açık.

sehm: Dehşet, korku.

sehr: Uyanıklık, uyumama, uykusuzluk.

sekenât: Duruş, hareket etmeyiş.

sekr: Sarhoşluk.

sekran: Sarhoş.

selîm: Sağlam, kusursuz, refah ve selâmet üzere bulunan.

selsebîl: Tatlı, latif, leziz su, cennette bir pınar.

sem': Duyma.

semâ': Mevlevilerin zikir esnasındaki dönüşleri. İşitme, dinleme.

semer: Meyve.

semm: Zehir, ağu.

semt: Açıklık, yön, yan, taraf, cihet.

senâ: Övgü.

seniyye: Yüksek, çok mühim, kıymetli.

ser: Baş, tepe, başkan.

ser-çeşme: Çeşme başı, su başı, pınar, kaynak, su kaynağı.

serd: Bârid, soğuk.

sergerdan: Başı dönmüş, şaşkın, hayran.

sergeşte: Âvâre, sersem, başı dönmüş, hayrette kalmış.

sermed: Dâimî, sürekli, ebedî, ezeli, uzun gece.

serpuş: Başa giyilen başı örtten külah, takke, sarık.

server: Reis, baş.

setr: Gizleme, örtme, kapatma.

seyf: Kılıç.

seyr: Yürüyüş, yürüme, gidiş, gezip dolaşma, gezme, gezinme, teferrüc, bir şeyi zevk alarak gözle tâkip etme, bakma, izleme, temâşâ.

seyrân: Bakıp görme, açılma, ferahlama, teferrüc, gezme, gezinme, hareket etme.

sıbyan: Çocuklar, sabiler.

siddîk: Çok samîmi olan, dâima doğruluk üzere olan, Allâh'a ve peygamberine (s.a.v.) çok sâdik olan erkek, sözü ile işi bir olan.

sıfat: Nişan, alâmet. Sûret, çehre, yüz.

sırr: Gizli hakîkat.

siccîn: Sert, şiddetli, fasıkların amel defterlerinin konulduğu yer, cehennemde bir vadi adı, facirlerin rûhunun gittiği yer.

sicn: Zindan, hapis.

sicn-i aşk: Aşk zindanı.

sidre: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mîrac gecesinde yükseldiği yedinci kat semâda bir makâm, ağaca teşbih edilen yedinci kat gökte bir makâm ismi, Hakk'ı tanımada beşer aklının ve akılla kazanılan bilginin son durağı. Varılabilecek son nokta, son makâm, son uçtaki ağaç anlamındaki Sidre-i müntehâ ifâdesi "sidre"den daha yaygındır. (Tûbâ ağacı: cennette Sidre'de bulunan ve dalları bütün cenneti gölgeleyen ağaç).

silv: Gamdan tasadan ve aşktan hâlî olma.

sima': Semâ', dinleme, kulak verme, işitme, çalgı dinleme, zikir ve sözler, Mevlevilerin vesâir dervişlerin ney

veya def ile ilâhi okuyarak raksları ve nağme terennüm etmeleri.

sîne: Kalp, göğüs, sadr.

sipâs: Şükür, hamd, senâ, şükretme.

sirâyet: Yayılma, bulaşma, geçme.

sitem: Zulüm, haksızlık, cevr, cefâ, eziyet, nazikâne çıkışma.

sivâ: Başka, gayrı, diğer, kasd.

siyâb: Giyecekler, elbiseler.

siyâdet: Seyyidlik, efendilik.

siyânet: Himâye, muhafaza, koruma, hıfz.

subh: Sabah.

subh u şâm: Sabah akşam.

sûd: Kâr, fâide, kazanç, nef', menfaat.

sûd u ziyân: Kar ve zarar.

sudûr: Olma, meydana gelme, sâdır olma.

suf: Yün.

suhun (sehun-suhun): Söz.

suhre: Maskara, gülünç, eğlenceli.

sûk: Çarşı-pazar, alım satım yeri.

sukker: Şeker.

sun': Yapma, yapış, yapılan iş, eser, tesir, güzel iş yapma.

sûret: Biçim, görünüş, tasvir, dıştan görünen şekil, kılık, tarz, yol, gidiş, hâl, çâre.

sûret-perest: Görünüşe, sûrete çok kıymet veren, esâsa önem vermeyen.

sutûr: Satırlar.

suturlâb: Usturlâb (Eskiden bir yıldızın ufuk çizgisinden yüksekliğini

ölçmekte kullanılan yarım daire şeklinde âlet).

suver: Sûretler.

sûz: Yakan, yakıcı, yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık.

sûz-i dil: Yürek yanması.

süfehâ: Eğlenceye düşkünler, akılsızlar, günahkârlar.

sülûk: Bir yolu takip etme.

sürûr: Sevinç.

süvar: Ata binmiş, binici.

süveydâ: Mü'minin kalbine tecellî eden Hakk Teâlâ'nın varlığının birliğinin müşâhede edildiği siyah nokta, siyahlık, kalpteki mânevi nokta, kalbin siyah noktası, kalpteki basîret merkezi, ilâhî aşkın tecellî ettiği yer.

-Ş-

şâd: Mutlu, sevinçli, memnûn, mesrûr, şen, bahtiyâr.

şâdan: Sevinçli, bahtiyâr.

şâhân: Şahlar, padişahlar.

şahsüvar: Ata iyi binen.

şakî: Haydut, eşkıya, yol kesen, haylaz, serkeşlik yapan, her çeşit günahı işleyebilen, şekâvette bulunan, bedbaht, saîdin zıddı.

şakird: Talebe, çırak.

şâm: Akşam.

şâmil: Çevreleyen, içine alan, ihtiva eden, kaplayan, çok şeye birden örtü ve zarf olan.

şân: Hakkında, hak, tabiat, huy, âdet, hâl, durum, vazife. Sûret, keyfiyet, mâhiyet. Büyük sevap, azamet, büyüklük, ululuk, sâhibi için iftihar vesîlesi olan durum, keyfiyet, vasıf, nitelik, karakter. Kadr, mertebe, rütbe, şeref, ırz, nâmus, nam, şöhet, i'tibâr, ün, gösteriş, çalım.

şeb: Gece.

şeb': Tokluk, doyma.

şeb'ân: Karnı doymuş, tok, emîn.

şecâat: Cesâret.

şecî': Kahraman, cesâretli.

şedîd: Sıkı, sert, şiddetli.

şefik: Şefkatli, rikkat sahibi, merhametli.

şeh: Güzel, seçkin nesne.

şehd: Bal, petekli bal, asel.

şeh-râh: Ana yol, ana cadde, büyük ve işlek yol, cadde, doğru ve açık yol, selâmet yolu, şaşırılması mümkün olmayan doğru ve işlek yol.

şehvet: Hevâ-yı nefsin meyli ve arzusu, fazla istek.

şeir: Arpa.

şekâ: Rezillik, alçaklık.

şekâvet: Her çeşit kötülük içinde olma, belâ ve zillete düşme, sıkıntıda kalma, eşkıyalık.

şekl: Şebih ve misil, sûrette benzerlik, biçim, dış görünüş.

şekvâ: Şikâyet.

şemm: Koklama.

şemme: Azıcık, en küçük miktar.

şe'n: Şan, iş, tavır, yeni olan hâl, tezâhür, netîce.

şer': Hakk'ın emri, âyet ve hadîslerle sâbit olan dînin temeli, şeriat, zâhir etme, gösterme, emir ve nehy gibi hükümleri vaz' etme, bir işe başlama, dalma, girme.

şerab: İçilecek şey, içki.

şerâfet: Şeriflik, şerefliklik.

şerif: Şerefli, mübârek.

şetâret: Şenlik, neşeli ve şen olma, yarım olma, hafiflik, hareketlerinde serbest olan, ağırbaşlı olmayan.

şetm: Sövme, azarlama, küfretme.

şevk: Sevinç, neşe, keyif. Allah aşkı ile insân gönlünde meydana gelen coşkunluk. Şiddetli arzu, istek, aşırı heves.

şikâr: Av, avlanan hayvan, avlama, ganimet.

şinâs: Sonuna geldiği kelimelere "bilen, tanıyan, anlayan" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar.

şir: Süt. Aslan. Cesur, yiğit, kahraman kimse.

şi'r: Şiir.

şîre: Süt, şıra, Henüz mayalanmamış, şarap hâline gelmemiş üzüm suyu, bâzı meyvelerin suyu.

şiven: Feryat, figân, nâle, inleme, sızlama, mâtem, yas.

şuğl: Meşgûliyet, iş, gâile.

şuhûd: Şâhitler, görme, şâhid olma, bir yerde hazır bulunup görme, müşâhede etme, görünecek hâlde şekillenme, gözle görülecek şekilde var olma.

şum: Uğursuz, şom, kötü.

şuûn: İşler, fiiller, havâdis, olan şeyler, olaylar, hâdiseler.

şûr: Karışıklık, gürültü, patırtı, şamata, kavga, fitne. Tuzlu, kekremsi, acı. Çorak yer.

şurûd: Şartlar, bulunması gereken esaslar.

şüyu': Duyulma, yayılma, herkes tarafından duyulmuş.

şürb: İçme, içilme.

-T-

taab: Yorgunluk, sıkıntı, zahmet, bezginlik, eziyet.

taâm: Yemek, yiyecek.

taarruz: Şiddetle saldırma, çatma, hücum etme, sataşma, ilişme.

tâat: İtâat etme, Allâh'ın emirlerini yerine getirme, ibâdet etme.

tâât: Tâatler, itâatler, ibâdetler.

taayyün: Ayân ve zâhir olma, meydana çıkma, âşikâr olma, görünme, belirme. Belli başlı, has ve muayyen olma, itibarlı görünen insânlardan olma.

tâb: Parıltı, parlayıcı, güç, kuvvet, tâkat, hararet.

tab‘: Tabiat, yaratılış, karakter, huy, mizac, damga veya mühür basma, kitap basma, mühür.

tabakât: Tabakalar.

tâbân: Işıklı, parlak, parlayan güneş.

tabiat: Yaratılış, huy, karakter, âlem ve içindekiler.

tabîi: Tabiat icabı, normal, kendiliğinden.

tabl: Davul, kulak zarı.

ta‘cîl: Acele etme, hızlandırma, acele ettirme.

tahalluk: Ahlaklanma, iyi huy edinme.

tahayyül: Hayâle getirme, hayalde canlandırma.

tahayyür: Hayran olma, hayret etme, şaşakalma, şaşırma.

tahdîs: Söyleme, nakletme, rivâyet etme. Memnûniyetini sözle ifâde edip teşekkürünü bildirme, şükretme.

tahliye: Boşaltma.

tahliye: Süsleme.

tahrik: Kımıldatma, kımıldatılma, yerinden oynatma, hareket ettirme.

tahsîl: Toplama, alma, ele geçirme, kazanma, hâsıl etme, peydâ olma, açığa çıkarma, meydana getirme, mevcut olma, var olma, hesaplama, ilim öğrenme.

tahsin: Beğenme, güzel bulma, alkışlama, güzelleştirme, tezyin etme, süsleme.

taht: Alt, aşağı, altında.

taht-ı şahân: Padişah tahtı.

tahvil: Bir hâlden başka bir hâle getirme, değiştirme, döndürme.

tahzir: Men etme, sakındırma, önleme.

takallüb: Bir taraftan diğer tarafa dönme, bir hâlden başka hâle değişme, başka kalıba girme.

takdîr: Öyle sayma, farz etme, kader, düşünme, kıymet verme, değerini anlama, kader.

taklîb: Döndürme, çevirme, alt üst etme.

taklid: Takma, asma, kuşatma, benzemeye çalışma, sahte.

Takyanus (Dakyanus): Ashâb-ı kehf’in, zülmünden kaçtığı zâlim yönetici, Takinos.

tâlî: İkinci derecede, sonradan gelen.

tâlib: Talebe, öğrenci, isteyen, istekli.

tama‘: Aç gözlükük, tamah, doyumsuzluk, istek.

tamâm: Bitirme, tam, eksiksiz, noksansız.

ta‘miye: Körletme, kör etme, kapalı şekilde anlatma.

ta‘n: Hoş görmeme, kötüleme.

tanzîf: temizleme, temizlenme.

tarab: Neşe, şenlik, eğlence, şâdlık, sevinmekten gelen coşkunsuluk.

tarf: Göz, bakış, nazar.

tarh: Uzaklaştırma, vaz’ etme, indirme, bırakma, elinden atma, yerleştirme, temel bırakma.

tasarruf: Sâhiplik, idâre etme, sâhip olma, bir şeye karışıp müdâhale etme, idâre ile kullanma, sarf etme, tutum, kullanma hakkı.

tâsi': Dokuzuncu.

tasmim: Bir şeyi önceden iyice kararlaştırma, muhkem kılma, inkâr etme, endişe edip kaçınmama.

tasrif: Kelime çekimi, sarf kâidesi üzere kelimenin şeklini başka kelimelere tebdil eyleme.

tasrih: belirtme, açık açık anlatma, zâhir ve ayân kılma.

taşra: Hâriç, dış taraf.

tatbîk: Yerine getirme.

tatyîb: İyi davranma, lütufla muâmele etme, hoşlandırma, hoşnut kılma, gönlü hoş etme, gönül alma.

tav': İsteyerek uyma, istekle yapma, muti olma.

tavzih: Açıklama, açıkça beyânda bulunma.

tâ'yîb: Ayıplama.

tayr: Kuş. Uçma.

tayr-ı hümâyun (hümâ): Tâlih ve uğur kuşu, devlet kuşu.

ta'zîm: Hürmet, riâyet, ikramda bulunma, bir zât hakkında büyük sayıldığına delâlet edecek sûrette güzel muâmelede ve hürmet ifâde eden tavırda bulunma.

tazîr: Men etme, sakındırma, önleme.

tazyi': Zayi' etme, boşa harcama.

tebâr: Nesil, zürriyyet. Evlat ve torun, sülale, soy, neseb, baba soyu, atalar zinciri.

tebeyyet: Tâbi' olma, uyma. (Lugat-i Arabiyye'de olmayıp, masdariyet ilâvesiyle teşkil olunmuştur.)

tecâhül: Bilmezlikten gelme, bilmiyor görünme.

teceddüd: Tazelenme, yenilenme.

tecemmül: Ziyetlenme, süslenme, güzel olma, süs. Ululuk gösterme.

tecerrüd ehli: Her şeyden boş olup mâsivâdan alâkayı keserek tamamen Hakk'a yönelenler.

tedârik: Araştırıp bulma, elde etme, sağlama, hazırlık.

tedbîr: Bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, önlem.

te'dîb: Cezalandırma, edeplendirme.

tedrîc: Azar azar, derece derece.

tedrîs: Öğretim, okutma, öğretme, ders verme.

tehhül: Evlenme, ülfet ve ünsiyet eyleme.

teemmül: İyice etraflıca düşünme, derin derin düşünme.

teennî: Yavaş gitme, yavaşlılık, ihtiyatlı ve akıllıca davranma, acele etmeyip düşünerek hareket etme.

teessüf: Eseflenme, kederlenme, beğenmeme, râzı olmadığını ifâde etme.

Tefazzul (tefaddul): Üstün olma, üstünlük. Bir kimseyi inâyet, ihsan ve kerem ile memnun etme, bağışlama, iyilik. Fazilet sâhibi olma iddiasında bulunma, üstünlük taslama.

teferruc: Açılma, ferahlama, gezme, seyr, gezintiye çıkma.

tefe'ül: Bazı halleri uğurlu sayma. Fal açma.

tefhim: Anlatma, bildirme.

tefrid: Ortalamanın çok altında, geride, normalden aşağı.

tefrika: Nifak, ayrılık, bozuşma, fırka fırka olma.

tefvîz: İşi Allâh'a havâle etme, O'na bırakma, teslîm olma, işi Hakk'a ısmarlama.

tegâfûl: Bilmez görünme, kasten kendini gâfil gösterme.

tehennu': Alışma, sinme.

tehniye (tehniyet): Kutlama, tebrik etme.

tehzîb: İslah etme, temizleme, pisliğini giderme.

tekellûf: Kendi isteğiyle külfete girme, bir zorluğa katlanma, güçlüğe ve zahmetli bir işe katlanma. Gösterişe kapılma, özenme. Özentî, yapmacık.

tekellüfât: Külfetler, meşakkatler, tekellüfler.

tekellüm: Söyleme, konuşma

tekmîl: Tam, bütün, eksiksiz, tamamlama.

tekrar: İkilme.

tekye: Tekke, dergah.

telbis: Hîle, oyun, kusurunu örtüp iyi gösterme, hak yolda görünerek hîle edip aldatma.

telezzüz: Tat ve zevk alma.

telh: Acı.

te'lîf: Eser yazma, toplayıp kaleme alma.

te'lîfât: Telifler. Yazılmış, tertib edilmiş eserler, kitaplar.

telkin: Zihinde yer ettirme, fikir aşılama.

telvîh: Açıklama, zâhir kılma.

temâşa: Hoşça seyretme, ibretle bakma, hoşlanarak bakma.

temenni: İstek, dilek, talep, duâ, niyaz.

temkin: Ağır başlılık, usluluk, vakar, izzet, iktidar, tedbir, ihtiyar.

temyiz: Ayırma, seçme, iyiyi kötüden ayırma, bir şeyi diğerinden seçip tarif etme.

ten: Cism, beden, vücut, gövde.

tenha: Yalnız, tek, boş yer, kimsesiz yer.

tennûr: Tandır, fırın, ocak.

ten-perver: Kendini seven, tenini besleyen, rahatına düşkün, bencil, enâniyet sahibi, gönle değil cisme meyilli olan.

ter: Tâze, rutûbetli, yaş.

tergîb: Rağbet ettirme, şevklendirme, isteklendirme.

terfîb: Tanzim, sıra, düzen, düzenleniş biçimi. Tanzim etme, düzene koyma, dizme, sıraya koyma, sıralama, tedârik edip hazır ve müheyya kılma.

ter u taze: Çok körpe, taptaze, çok taze, pek latif.

tesamuh: Hoş görme, kolaylık gösterme.

te'sîs: Kurma, temelleştirme, sabit ve sağlam kılma.

tesmîn: Yağlatma, semirtme, besili, etli ve semiz hale getirme.

teşebbüs: Yapışma, sarılma, bir işi yapmaya davranma, girişme, girişim.

teşe'üm: Kötüye yorma, uğursuz sayma.

teşne: Susamış, susuz, istekli, çok arzulayan, heveskâr.

teşrih: Anatomi, şerh etme, inceden inceleme araştırma, cesedi açıp parçalarını inceleme.

teşviş: Karıştırma, karma karışık etme.

tevdî': Emânet etme, teslim etme, verme, bırakma, terketme.

teveccüh: Kalben Hakk'a yönelme, sevgi, alâka, bir tarafa dönme, çevrilme, mânen üzerine düşme, âit olma, hoşlanma, râbîta yoluyla gönlünü bağlama.

tevehhüm: Zan, vehme tâbi olma.

tevekkül: İşleri Mevlâ'ya havâle edip O'na dayanma, O'ndan gelene râzî olma.

tevfik: Allâh'ın yardımı, Allâh'ın, kulunun fiilini kendi rızâsına ve muhabbetine uygun kılması, rızâsına uygun işler yapmaya muvaffak kılması. Uygun düşürme, uydurma, muvâfık kılma.

tevkir: Ta'zim, hürmetle anma, ihtirâm etme.

tezekkür: Hatırlama, unuttuktan sonra hatıra getirme, zikretme, tekrar ederek ezberleme. Müzâkere etme, birkaç kişinin toplanarak bir mesele üzerinde konuşması.

tezellül: Kendini hor ve hakîr gösterme, kendini aşağı kabul etme, kendini alçak tutma, hor ve hakîr olma. Zillate katlanma, aşağılanma, alçalma.

tezevvüc: evlenme.

tîb: Güzel koku.

tibyan: Beyân, açık ifâde, açıklama, açık ifâde ile beyân etme, açıkça anlatma, bildirme, âşîkar kılma, ilânnâme.

tîn: Çamur, balçık.

tis'a: Dokuz rakamı.

tok: Dolgun, sık, kalın.

töhmet: Birisine isnâd edilen fakat işleyip işlemediği belirsiz olan suç, kabahat, itham altında olma, suç isnâdı.

tûl: Uzunluk, boy, çokluk.

turâb: Toprak.

turûk: Yollar.

-U-

ubûr: Geçme, atma, zorlama, suyun öte kıyasına geçme.

ucub: Kibir, gurur.

ukba: Âhiret, öbür dünyâ.

ulûm: İlimler.

urma: Dalma, sokulma, girme, atlama, kendini atma. Vurma, çalma, nişan alma. Tesir etme, hesaptan düşme, giydirme, giyinme, takma, gösterme.

urûc: Yukarı çıkma, yükselme.

urûş: Gökler, arşlar, tahtlar.

usan: Bıkkınlık, bezginlik, melâl, fütur, gaflet içinde bulunan gâfil, habersiz kimse. (“Usaç” yanlışsa da kullanımı yaygındır.)

usr: Güçlük, zorluk, sıkıntı, darlık.

usûl: Kâide, asıllar, kökler, temeller, hedefe varmak için tutulan düzenli yol, yöntem, tertip, metod, tarz. Ana, baba, cedler. (“Asl” kelimesinin çoğulu olsa da dilimizde daha çok tekil anlamda kullanılır.)

uyûb: Ayıplar.

-Ü-

ülfet: Ünsiyet, ahabalık, dostluk, alışma.

ümerâ: Emirler, beyler, yüksek rütbeliler.

ümm: Anne.

üns: Alışkanlık, alışma, arkadaşlık, yakınlık, ülfet, ünsiyet, dostluk, arkadaş.

ünsî: Alışmış, ünsiyet etmiş, arkadaş, hemdem.

üryan: Çıplak.

ûr: Bir şeyden mahrum kalmış olan, o şeye sâhip olmayan. Silahsız, mühimmatsız. Çıplak.

üstâd: İlim veya sanatta üstün olan, usta, sanatkâr, muallim, bilgi, sanat veya amelde maharetli zât.

-V-

va‘d: Söz verme.

vâdi: Yol, tarz, usûl, saha, nehir yatağı.

vâfi: Tam, elverişli, kâfi, yeter.

vafir: Çok, bol, bir çok.

vahdet: Birlik, yalnızlık, teklik.

vâhid: Bir, tek, eşi benzeri olmayan.

vâhime: Vehim veren, vesvese veren.

vahiy: Kelâm, işâret, irsal, ilhâm, ifham, emir.

vakf: Birşeyi alıkoyma, bir şeyi Allâh yoluna verme.

vâkıa: Olan, olmuş, vukû bulmuş olan, gerçekleşen, var olan mevcûd bir hadise, rüyâ, düş, şiddetli hâdise, meşakkat, musîbet, kıyâmet cenk, savaş.

vâkıf: Bilen, haber sahibi, âşina.

vâli: Mâlik, en büyük memur.

vârid: Ulaşan, yetişen, gelen, erişen, olan, hâzır, nâzır.

vâridât: Kulun kastı ve dahli olmaksızın kalbe gelen mâ'nâlar, feyizler, gönle ulaşan ilhâmlar.

vasat: Orta, ara.

vâsıl: Ermiş, erişen, ulaşan, kavuşan, Hakk'a varan.

vâsi: Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse.

vasl: Ulaşma, kavuşma, vuslat.

vassâf: Vasıflayan, vasıflandıran, özelliklerini sayarak medheden.

vaz': Konulma, koyma, bırakma. Dil bilgisinin, kelimelerin konulduğu ilk anlamlarından bahseden kolu.

vazgelme: Vazgeçme.

ve (vü): Dahî, de, hem, ile, beraber.

vebal: Günah, zarar, ziyân, şiddet, ağırlık, azâb, doğru olmayan bir hareketin mânevi mesûliyeti, sorumluluğu.

veccâl: Çok korkak.

vecd: Cezbe, aşk, muhabbet, kendinden geçecek kadar ilâhi aşk hâli, yüksek heyecan.

vecel: Ürkme, korkma, havfetme.

vech: Yüz, çehre, her şeyin karşısına gelen ve karşısında olan, bir şeyin nefsi ve zâtı.

vedâd: Dostluk, sevme, sevgi.

vedûd: Çok seven ve çok sevilen Hakk Teâlâ, çok şefkatli olan.

vefâ: Ahdinde, sözünde durma, dostlukta sebât ve devam etme, ödeme, gerekeni yerine getirme.

vehm: Mübhem ve ma'nâsız korku, vesvese, kuruntu, belirsiz fikir ve düşünce, cüz'i ma'nâların anlaşılmasına yarayan bir idrâk kuvveti.

vekîl: Başkasının işini gören, başkası yerine hareket etme salahiyeti olan.

velâkin: Ama, fakat.

velî: Fakat, ama, velâkin, şöyle ki.

verd: Gül.

vesâvis: Vesveseler.

vesvâs: Vesveseci, vesvese veren.

veş: Gibi.

vezzân: Tartan, vezneden.

vicâl: Korkaklar.

vilâyet: Bir şeyi kudretle elde etme, birisine kefil olma, dostluk, muhabbet.

vîrân: Yıkık, harap. Kederli, üzgün, gamlı.

visâl: Kavuşma, vuslat, vâsıl olma, sevdiğine ulaşma.

vusta: Orta.

vücûd: Varlık, var olma, bulunma, cesed, cisim, ten, gövde.

-Y-

ya: Veya, yâhut.

yâd: Yabancı, uyanıklık, anma, hatırdâ tutma, zikretme. Hediye, hâtıra, hatır, gönül.

yâd el: Yabancı diyâr, gurbet, uzak yer, yabancı, hasım kimse.

yakaza: Uyanıklık, dikkatte olma.

yakîn: Şüphesiz ve kat'î olarak tam ve doğru şekilde bilme, müşâhede ederek bilme. Kesin ve sağlam bilgi.

yakzân: Uyanık.

yâl: Kuvvet, güç, boyun, gerdan.

yamân: Kötü, korkulan, fenâ.

yâr: Sevgili, dost, ahabab, yardımcı.

yârân: Dostlar, sâdık arkadaşlar, sevgililer.

yâr-ı gâr: Mağara yârânı, çok yakın arkadaş, sâdık dost, Hz. Peygamberimiz (s.a.v.)'in hicret ederken girdiği mağarada yakın dostu olan Hz. Ebû Bekir'in lakâbı.

yed: El.

yek: Tek, bir.

yeksan: Beraber, bir ,düz, her zaman.

yemm: Deniz, bahr, deryâ, umman.

yenbu': Pınar, kaynak.

yetme: Varma, ulaşma.

Yezdan: Cenâb-ı Hakk.

yûh: Güneşin isimlerinden.

yuhibbehum: Onları sever.

yûmak: yıkamak, temizlemek

yûsr: Kolaylık, rahat, suhûle

-Z-

zabt: Bağlama, zabt etme, idâresi altına alma, sıkıca tutma, kendine mâl etme, kavrama, kaydetme.

zabt u rabt: Disiplin, âsâyiş, düzen, intizam.

zad: Azık, yolda yenecek veya içilecek gıda.

za'f (zaaf): Zayıflık, dayanamama, irâde zayıflığı, düşkünlük.

zâhib: Giden, gidici. Bir zanna uyan kişi.

zâhib olma: İnanma, bir düşünceye kapılma.

zâhil: Unutan, ihmâl eden, sıkıntıdan sonra yüreği felâha erişen.

zâhir: Görünen, âşikâr olan, açık, belli, meydanda olan, sûret, dış yüz, görünüş.

zâid: Artan, fazlalık.

zâil: Geçici, tükenen, geçen, devamlı olmayan.

zalâl: Gölge eden, gölge olan.

zamâne: Devir, zaman. Küçümseme ve yakınma ifâdesiyle; içinde yaşanılan zaman.

zamir: İç, bir şeyin iç yüzü, niyet, vicdan, kalp, gâye, bir şeyi gizleme, ben sen o gibi ismin yerini tutan kelime.

zamm: Bir şeye bir şeyi ekleme, ilhak, ilâve, katma, artırma, fazla olarak verme, kenarını bitişirme.

zâr: İnleyen, ağlayan, âciz, zayıf, dermansız.

zâr zâr: Hazin hazin, yanık yanık, ağlaya ağlaya.

zarf: Kap, kılıf.

zarif: Zarafet sâhibi, ince ve nâzik tavrılı.

zarr: Zarar.

zât: Kendi, öz, asıl, ehil, sâhib, hürmete lâyık kimse.

zât-ı kibriyâ: Sonsuz büyüklük ve yücelik sâhibi olan.

zav’: Aydınlık, ışık.

zâyi’: Kayıp, yok olmuş, elden çıkmış, ziyân olmuş, boşa gitmiş. Yitirme.

zayr: Zarar, ziyân.

zebân: Dil, lisan.

zebed: Köpük, kir, pas, tüfl (köpük, kir).

zehâb: Gitme, zihnen bir yola sapma, bir fikre uyma, yanlış düşünce, zan.

zahi (zihî): Şu, bu ma’nâsına gelen müennes işâret zamiri.

zehr: zehir, ağu, semm.

zelel: Yanılma, sürçme, küçük hata, zelle, kusur, eksiklik.

zelîl: Hor, hakîr, alçak, aşağı tutulan.

zemm: Yergi, birisinin ayıplarını söyleme, çekiştirme, dedikodusunu yapma, kötüleme, yerme, ayıplama.

zen: Kadın.

zenân: Kadınlar.

zenb: Kabahat, suç, günah.

zenûb: Günahlar.

zer: Altın, akçe.

zerrât: Zerreler.

zevâl: Zâil olma, sona erme, yok olma, gitme, yok edilme, ortadan kalkma.

zevk: Tat, lezzet, hoş giden şey. Tat ve lezzet alma. İlâhî tecellîlerin müşâhedesinden dolayı ârifin kalbinde hâsıl olan idrak ve bu hâlin verdiği haz. Güzeli seçme yeteneği.

zeyn: Zînet, süs, süsleme.

zeyrek (zirek): Çabuk kavrayışlı, zekî, uyanık, anlayışlı.

zeyreklik: Zekâ, akıllılık, anlayışlı ve uyanık olma durumu.

zill: Gölge, perde, sâhip çıkma, koruma, himâye etme.

zilâl: Gölgeler, karanlıklar, siyahlar.

zibâ: Güzeli, süslü, yakışıklı.

zîc (zeyc): Yıldızların yerlerini ve hareketlerini gösteren cetvel.

zihi: Ne güzel, ne iyi, aferin.

zîkr: Ağza alma, anma, bildirme, sözünü etme, söyleme, ismini söyleme, sözle, ağızla söyleyerek şifâhen isim açıklama.

zill: Yumuşaklık, kolaylık.

zilâl: Zeliller, hakir olanlar.

zî-nâm u şân: Nâm ve şân sâhibi.

zinde: Dinç, diri, canlı, güçlü, kuvvetli.

zinde-dil: Kalbi diri, gönlü uyanık, diri kalp.

zindegâni: Dirilik, canlılık, hayâtiyet, yaşayış, geçim.

zînet (ziynet): Süs, kıymetli eşya.

zinhâr: Asla, aman! Sakın.

zî-şân: Şân sahibi, şanlı, şerefli, meşhur.

ziyâde: Çok bol, artan, fazla kalan, artma, çoğalma.

ziyân: Zarar, kayıp, hasar.

zû': Ziyâ, ışık, aydınlık.

zuafâ: Zayıflar, zayıf olanlar.

zuhûrât: Ortaya çıkan, zuhûr eden şeyler. Birden oluveren olaylar, hesapta olmayan umulmadık hâdiseler.

zulmet: Karanlık, sıkıntı.

zurûf: Zarflar, kaplar, kılıflar.

zübâb: Şom, şer, kötülük, kovma, uzaklaştırma.

zühhâd: Zâhidler.

zülâl: Saf, berrak, tatlı, hafif, güzel, soğuk su.

zül: Sâhibi.

züll: Hakîr olma, alçalma, horluk, hakîrlik, zillette oluş, zayıflık.

SONUÇ

1703'te Hasankale'de doğup 1780'de Tillo'da bu fânî dünya veda ederek şeyhi Fakîrullah hazretlerinin yanına defnedilen Erzurumlu İbrahim Hakkı, şâir, mutasavvıf ve çok yönlü bir âlim olarak gönüllerde yer etmiş, yüksek ilmî birikimine rağmen halkın içinden biri olarak mütevazî bir ömür sürmüştür. Erzurumlu İbrahim Hakkı 5 tanesi ana eser, 10 tanesi de evlat eser olmak üzere toplam 15 eser kaleme almıştır ki onun Mecmûatü'l-Meânî isimli eseri, çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda Erzurum'lu İbrahim Hakkı'nın hayatına, ilmî-tasavvufî şahsiyetine ve eserlerine dâir bilgilere yer verdikten sonra Osmanlı Türkçesi ile yazılı kısımlarını latinize ederek içeriğindeki tasavvufî konuları incelediğimiz Mecmûatü'l-Meânî; Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç farklı dilden oluşan, 1765 tarihinde yazılmış tasavvufî bir eserdir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ana eserlerinin beşinci ve sonuncusu olup dört evlat esere kaynaklık eden Mecmûatü'l-Meânî'de hem nazım hem nesir kısımlara yer verilmiş ve ağırlıklı olarak tevhîde ermek, Hakk'a vâsıl olmak, benlikten kurtulup hiçliği ve yokluğu bilmek, Mevlâ'ya tevekkül edip tüm işleri O'na ısmarlamak, sabır ve tahammül göstermek, alçakgönüllü olmak, her hususta Hüdâ'ya muhtaçlık bilinciyle yaşamak, teslîmiyet içinde bulunup Hakk'tan gelen herşeyi beğenmek şeklindeki konular işlenmiştir.

Özellikle olaylar karşısında telaş ve üzüntü sergilemeden, her işin Hakk'tan geldiği bilinciyle kalbin teslîmiyet, tevekkül, tefvîz ile dolması gerektiğini sıklıkla vurgulayan Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mevlâ'nın kullarını büründürdüğü her hâlin onlar için olabilecek en uygun hâl olduğunu ve böylece kişinin bulunduğu her durumu rızâ ile karşılamasının lazım geldiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Hakk'a teveccüh edip O'na vâsıl olma yolunda enâniyyetten kurtulma konusuna çok ağırlık veren Erzurumlu İbrahim Hakkı, kişinin hiçliğini bilerek tevâzu ile benlikten âzâd olmasına ve çokluktan, şirkten, ikilikten sıyrılıp tevhîde yönelmesine dâir hususlara sıkça değinmiştir.

Dünyaya meyletmeyen ve Hakk'ın birliğine yönelmiş bir gönül insanı olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, nice ince manâlar içeren mısralarla, gönül dünyasının derinliklerini sadece yaşadığı döneme değil asırlar sonrasına da aksettirmiştir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın tasavvufî şahsiyetiyle ilgili olarak onun mensub

olduğu tasavvufî yola dâir çeşitli görüşler bulunmakla beraber Marifetnânme, İrfâniyye, Mecmûatü'l-Meânî gibi eserlerinde Nakşibendîliği anlatıp övgü ile bahsettiği görölmektedir. Okuttuğu derslere dâir tavsiye niteliğinde kaleme aldığı mısralar da onun sadece bir gönül insanı olmakla yetinmediğinin, mutasavvıf kimliğiyle beraber ilme verdiği önemin ve tasavvufî yönünün ilimsiz şekillenmediğinin açıkça fark edildiği kısımlardır.

Günümüzde ismi ile hâlâ gönüllerde yaşamasına ve özellikle bazı meşhur mısraları halkın hemen hemen hepsi tarafından bilinmesine rağmen, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın birer mîras derecesindeki eserlerinin değeri göz önüne alındığında hak ettiği kıymet ile karşılaştığı alâkanın orantısından bahsetmek günümüz için zor görünmektedir. İlerisi için bu eserlerin hak ettiği alâkayı göreceği ümîdini taşımakta ve çalışmamızın bu hususta atılmış küçük de olsa bir adım olmasını temenni etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Ağar, Mehmed Emin. “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Hayatı ve Eserleri”, *Mârifetnâme*, Haz. F. Meyan. İstanbul: Bedir Yay., 1999, XVII-XIX.
- Altıntaş, Hayrani. *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Tasavvuf*. 4. Bsk. Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Bektaş, Ekrem. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’dan Talebesi Avnikli Molla Halil’e Öğütler”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.15 (2013): 87-118.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. 6. Bsk. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Ceviz, Nurettin. “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine Ait Bir Yazma: Mecmûatu’l-İrfâniyye”. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*. S. 23 (1996): 85-97.
- Ceyhan, Semih. “Vüsûl” md. DİA., İstanbul, 2013, C. XLIII, 143-145.
- Çağrııcı, Mustafa. “İbrahim Hakkı Erzurumî” md. DİA., İstanbul, 2000, C. XXI, 305-311.
- “Sabır” md. DİA., İstanbul, 2008, C. XXXV, 337-339.
- “Tevâzu” md. DİA., İstanbul, 2011, C. XL, 583-585.
- Çelebioğlu, Amil. *Erzurumlu İbrahim Hakkı*. 1. Bsk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Çelik, Esmâ. “Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Kenzü’l-Fütûh’u” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Çırak, Bekir ve Abdulkadir Yörük. “Güneş Işığını Kontrol Ederek Hocasının Mezarının Başucuna Yansıtan Bilim Adamı İbrahim Hakkı Hz.”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 1, S. 5 (2015): 13-27.
- Çift, Salih. “Hatmu’l-Evliyâ Muhammed el-Hakîm et-Tirmizî”, *Tasavvuf Klasikleri*, Editör Ethem Cebecioğlu. Ankara: Erkam Matbaacılık, 2010, 23-53.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat-Eski ve Yeni Harflerle*. Haz. Aydın Sami Güneyçal. 28. Bsk. Ankara: Aydın Kitabevi, 2011.

- Diclehan, Şakir. *Sevgi ve Aşk Mimarı Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Ses Getiren Mektupları*. 1. Bsk. İstanbul: Vekitap Yayıncılık, 2016.
- Doğanay, Esen. "Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Rûhu's-Şürûh" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Ebi Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye. *Kûtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfî Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhîd*. Thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Radvânî. Kahire: Dâru't-Turas, C. 1, 2001.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *el-Lüma'*. Haz. H. Kamil Yılmaz. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Erdoğan, Kenan. "İbrahim Hakkı Erzurumî Divanı'nda Tevhid-i Ef'âlî (Tasavvuftaki Fiillerin Birliği Düşüncesini) Özetleyen Bir İfade: Edip Eyleyen Allah". *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler*, 16-18 Kasım 2011. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012, 383-389.
- Eren, Hikmet. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri", *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, 2003, 1-38.
- Fazlıoğlu, Şükran. "Ta'lim ile İrşâd Arasında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. S. 18 (2005): 115-173.
- Geylânî, Abdulkadir. *Cilâu'l-Hâtır*. Terc. Dilâver Gürer. *Yolun Esasları*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2012.
- *el-Fethu'r-Rabbânî vel'l-Feyzü'r-Rahmânî- 62 Sohbet*. Terc. Osman Güman. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2013.
- Güleç, İsmail. "Tasavvufî Mektup Yazma Geleneği ve Abdurrahim Fedâî'nin İhvanına Yazdığı İki Mektup". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. S.39-40 (2017): 91-117.
- Hakkı, Erzurumlu İbrahim. *Akâid-i İslâmiyye*. Şerh. Ahmet Efe. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012.
- *Mârifetnâme*. Haz. F. Meyan. İstanbul: Bedir Yay., 1999.
- *Mecmûatü'l-Meânî*. İstanbul Arkeoloji Müz. Ktp. Said Paşa Bl. nr. 576.

- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Keşfu'l-Mahcûb*. Haz. Süleyman Uludağ. *Hakikat Bilgisi*. 5. Bsk. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- İbn Arabî. *Nefsini Bilen Rabbini Bilir-Varlık, Yokluk ve Nefsin Mertebeleri*. Terc. ve şerh M. Esad Erbîlî. Haz. Ercan Alkan. İstanbul: Hayykitap, 2016.
- İbrahimhakkıoğlu, Belkıs. *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'yle Aşk ile An Seyretmek*. İstanbul: Sufi Kitap, 2012.
- İbrahimhakkıoğlu, Mesih. *Erzurumlu İbrahim Hakkı*. İstanbul: Tatlıdil Matbaası, 1973.
- İbrahimhakkıoğlu, Uğur. *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve İki Torunu Feyyaz Efendi ile Zakir Bey*. 2. Bsk. Ankara: Sözkese Mabaacılık, 2001.
- İdiz, Ferzende. "İbrahim Hakkı'nın Cilâu'l-Kulûb Adlı Eserinde Allah'a Vâsıl Olmanın On Esası". *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler*, 16-18 Kasım 2011. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012, 273-282.
- İmam Gazâlî, Hüccetü'l-İslâm. *Kimyâ-yı Saâdet*. Terc. M. Ali Özkan. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2020.
- . *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. Terc. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Karışman, Selma. "İbrahim Hakkı ve Ulemanın Nefesi Siirt'te Esti". *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2008, 683-705.
- Kelâbâzî, İmâm Ebî Bekr Muhammed b. İshak Buhari. *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*. Haz. Abdulaziz b. Muhammed Sıddık el-Gumâri. Beyrut: Merkez Buhûs Külliyyeti's-Safa, 1434.
- Konur, Himmet. "Tevâzu", *Tasavvuf El Kitabı*. Editör: Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, 383-384.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli. 11. Bsk. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Dînî Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2006.
- Kurt, Hüseyin. "İbrahim Hakkı'nın Nakşbendiliğe Bakışı". *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2008, 259-268.

- Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik b. Talha. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Nşr. Şeyh Salih el-Cazuri. Kahire: Dâru'l-Cevâmiu'l-Kelam, ts.
- Küleççi, Numan. *Erzurumlu İbrahim Hakkı*. İstanbul: Toker Yayınları, 2002.
- Muhâsibi, Ebi Abdillâh el-Haris bin Esed. *er-Riâye li Hukûkillah*. Thk. Abdulkadir Ahmed Adâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.
- Muslu, Ramazan. "Seyr u Sülûk Metotları", *Tasavvuf El Kitabı*. Editör: Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, 340-369.
- Özköse, Kadir. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tevekkül, Teslim ve Tefviz Anlayışı". *Bütün Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri Sempozyumu Bildiriler, 16-18 Kasım 2011*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2012, 355-368.
- Revnakoğlu, C. Server. *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Mârifetnâmesi*. İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, 1961.
- "Erzurum'un Büyük Fikir ve İlim Adamlarından İbrahim Hakkı'nın soy Kökü ve Ana Tarafı", *Doğumunun 300. Yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı*, haz. H. Eren. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, 2003, 155-168.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2016.
- Selçuk, Köksal. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın İnsâniyye İsimli Güldestesi'nin Muhtevâsı ve Türkçe Kısmının Transkripsiyonlu Metni" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Selvi, Dilaver. *Kaynaklarıyla Tasavvuf- Âdab-Mürşid-Hizmet*. 16. Bsk. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.
- Sühreverdî, Şihâbuddin Ebî Hafs Ömer. *Avârifü'l-Meârif*. Thk. Dr. Abdulhalim Mahmud, Dr. Mahmud b. eş-Şerif. Kahire: Daru'l-Meârif, ts.
- Şirazi, Şeyh Sadi. *Bostan ve Gülistan*. Çev. Yakup Kenan Necefzade. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2004.
- Tek, Abdurrezzak. "Tebettül" md. DİA., İstanbul, 2011, C. XL, 216-217.
- Tekmen, Durdane Zeynep. "Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mecmûatu'l İrfâniyye'si" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Topbaş, Osman Nûri. *Îmândan İhsâna Tasavvuf*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.

Uludağ, Süleyman. “Nefes” md. DİA., İstanbul, 2006, C. XXXII, 522-523.

----- “Rızâ” md. DİA., İstanbul, 2008, C. XXXV, 56-57.

----- “Sülûk” md. DİA., İstanbul, 2010, C. XXXVIII, 127-128.

----- “Tevekkül” md. DİA., İstanbul, 2012, C. XLI, 3-4.

Yılmaz, H. Kamil. *Seçme Metinlerle Tasavvuf Klasikleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.

الحق

مکرم بدیس **عقوبایا** **مرجم صفا** **بلده** **جند الدین**

خدا انک شفق ز شهر تلیس
 کوکلر میتیدر شهر تلیس
 خوشه کور حصکریو جبه داغلو
 بودوز نیشا و جالبیرو بویاشلو
 بولاقو که وارد برینهار
 کوزا بانلو طوقی اریغ ایشار
 بخت چیلور کلتاده نغزل کل
 هزار و فغان ایله سو یاری کچیل
 کلان نورد هوای کوم و شاف
 ترالی میت و معتز کاف
 بولان بعتلری ازان و بولان
 بولان کور کت صعب کلک بولان
 بولان کور کت صعب کلک بولان
 بولان کور کت صعب کلک بولان

حصال زیتید هر تلیس
 کید نیاجتید که کور تلیس
 اقان سوار و اولدی و چیلر
 بود نیاجتید شهر تلیس
 کنار نه دوزلمه عالی اجمار
 بود نیاجتید شهر تلیس
 اولو عاشق انک جتید بلار
 بود نیاجتید که کور تلیس
 صویشین و غارب و بوز و صاف
 بود نیاجتید شهر تلیس
 بهشت اولدونه بر شاها وال
 بود نیاجتید شهر تلیس
 چو من سلبین افرین کور

بولان صالحلری زهار اولاند
 صاوتلر دون و کون شاد اولاند
 نه وارد سه آخوند بو نده هم در
 قصو و حور و اراها و انجبار
 بوشهر اهل عجب اولیا در
 و نشو اوق شو اهل حلا در
 بوشهر اهل خطه هبیر حسن و آند
 بخت زوق و صفای چون مکانه
 چو بلیس اهل دنیا جتید
 کول کشف اولمو جتید
 سعید اولاد ناکور و اخل اولر
 بود و لاله لقا و اصل اولر
 کل ای حق بوشهر ایلر اولر
 که ساد امیر بوند سن دوز صفای
 همان اول بونده انص حق اولر
 که ساد امیر بوند سن دوز صفای
 که ساد امیر بوند سن دوز صفای

صلوة و کماله معاد اولاند
 بود نیاجتید شهر تلیس
 بو امر اولمش زنا ایت ای یاز
 بود نیاجتید شهر تلیس
 نجا علی رحمان اختیار
 بود نیاجتید شهر تلیس
 قصو اچنه حور دیر زنا در
 بود نیاجتید شهر تلیس
 بونلو اهل معنی جتید
 بود نیاجتید شهر تلیس
 سعادتله حضوره نال اولر
 بود نیاجتید شهر تلیس
 بود نیاجتید شهر تلیس
 بود نیاجتید شهر تلیس

تون آفتون ت قلبك تخليه
 همان سن دل آيينه سن پالتيل
 كه دروان اوله در و خزان
 بر بوم غفلت تيات غفله
 صغين كندى قلبك ت اوليغيد
 اوعاض سنكله هميشه بيه
 سه باره دند سكال يقين
 نوكل دوست اويد سون قوتول
 چو حق هله نه دزد و ظالم حرام
 اكن صالح اهلنك اميدى كس
 جهان هان نفس چون ايلر دعا
 همان هر نفس بكم يار قيسل
 نو جهمله نا ايجر عيكاه سن
 اكدنجي بونم نر كدن تخليه
 صغين نر سستينه كقيه سن
 خورشك جهل ايله طالمه بر سن
 حكام هر ايش خلقون صامان
 علم ياريد وب ايلان تكويد

اين اود نوزل خونيه قيل تخليه
 تماشاي ديدار اولد ارك قيسلا
 مقلبه قلب ايد هر دم حضور
 درونك نو جهمله قيل تخليه
 كه در كام حقل كوكل اكمعيد
 اونظر دله دلدن اكن ديايه
 سن اكن ايراقده آراهه صغين
 هما انه ايسته اكن انه بول
 ايكسنى حقل هله نه وير نام
 حق هليس اولد رسكاد ايسين
 قوعا اول دشمنه وسنه سن قيل
 حضور ح حضور نه معتاد قيل
 نوكل خانه سنن مراد كه سن
 دلت ايله نو صيد ايله تخليه
 بونا كس يان حق ايميه سن
 عذاب اليم ايجره فالما بر سن
 پنجون ديمه آتش ديايه سن
 هرا سنان هم سويان تكويد

كولمزلان

غده وصلت نامه الحق الفقير ذي رحمه الله و ذكرف
 فعون فعون
 حتراسيه يونامه ي بلشدم
 جيبينه اونو سق صك و سلام
 و بعدن كلدي مكنه بكنز
 سوالك جوان بود اى احب
 آي ايك جهانه دل ايند ميان
 حرم اولر هله حقه و جهان
 سته بلكدن حق ايشو جط
 او دزد و ظلمت كنم در و نكده وار
 محمله باقش سكا اول و دود
 او دولت قوتيه قونم كچو باشكا
 او در و طلب قه بر باجهان
 ديكسن كه اول در بايه طواه كن

فعون فعون
 و حمد باه جان جان با غشلم
 دغال و اعجابنه بالقم
 و معلومند اكنك مطلوب كنز
 نوكل در ديسنه خنيزه وار و رش
 عجت او دين دله سون در حيان
 كوكله نه دنيا قانورنه جنان
 دغى قيله كنده باه باق خن
 بشارت سكا و ريش اول با غل
 دا اينه سنك او در و دود
 اكن جانم حفظ باه باق ايشكا
 انك از ديا ديسنه سحر ايت هرن
 دو اولوب اكله مت اوله سن

عامی الاصحاح بیست و العیون
 خالقهم از زخم زخم
 القادوس اما ناسه
 ربنا بیلک یجور البناش
 السنه الثانی انا زائنه
 عفتنا عید زارا ناسا
 مولدك سنه و قاتعنا
 حتى مسافر مع العاقرة
 تاریخ ولاده الطی القبری رحمة الله علیه
 هون سال هجرت از اوین یوزلانه
 سکنه و کونته دینش هجرت تاریخ
 و در ضی الله عند مسدس ترک نسلیه خاطر از انا
 کوکله و صدم ذکر ایتمن القری زائنه
 سلام الطسون کلکیم تا ابدش زائنه
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 باشی تمش قوی آزاد ایله مویت مانتکه
 بلن

بلن نفس بولود و دستن کوکلان غیره باقر
 قلوبنا طر حاضیر بولودن حتى کولکیم
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 برای عارف بالله فی حفظ صبا نسته
 حکیمک رأس ملک دله حکمتک اما ناند
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 بولودن جان ایچوه جانان او نیز کت صامتو
 اود برای قسده لیل اولی عمر فرد اول زائنه
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 قوا حشیم تقصاف فاسیده اشارتند
 هوای نفس ایزن خدمت قلمی خستک
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 اولک و اولملک مالک جهتا بر بوله آلاز
 ایس با اولور دلدن بزور بیله مالند
 در مولد و به تمشیل عمر سورمان سعادته
 باشی تمش قوی آزاد ایله مویت مانتکه
 او تضحیح الیزا و قات عمرن غفلته فالمن
 ایدر دل دلف دلدن ایچو تنها سوز فالمن
 نجات جان هر عهدن بد موت بنیازند
 غرض دل غایبین غنا حسن خلقه عمادند
 باشی تمش قوی آزاد ایله مویت مانتکه
 ایدر دل دلف دلدن ایچو تنها سوز فالمن
 او تضحیح الیزا و قات عمرن غفلته فالمن
 ایدر دل دلف دلدن ایچو تنها سوز فالمن
 نجات جان هر عهدن بد موت بنیازند
 غرض دل غایبین غنا حسن خلقه عمادند
 باشی تمش قوی آزاد ایله مویت مانتکه
 ایدر دل دلف دلدن ایچو تنها سوز فالمن
 او تضحیح الیزا و قات عمرن غفلته فالمن

بالکلیه قیل نبی ببدن جدا و الی غیر یوم الله کن قال ای خدا
 بد مقدم صبی کند هزاره صغیر کنش سکا جاندر خدا
 حیرت و فقر و فنا بس در سکا
 بالکلیه ال نبی همدان قیل سکا حیران و تورا آره دن
 ویریکا تقدی فقر الله دن ایله فانی ویر بقا سقا تهاهدن
 حیرت و فقر و فنا بس در سکا
 بالکلیه چون سنگد رهیب وجود کندیکا ایلد ایمش کن لطف و جود
 جملایوردن سکا قیلد لا سبحی بد یونم و ارم سنگد رای و دود
 حیرت و فقر و فنا بس در سکا
 بالکلیه جمله دن سنس عیانت اولد اخطا هر و باطن نهسان
 سنس باطنسنه ظلا کدر جهان چونکه بر ظلمه کنه خج در صحت
 حیرت و فقر و فنا بس در سکا

حیرت و صدق کوشنده افش ایله
 هر کس عشا بخورد عشقه سوز سوز بلمه

بیت منقلب القلب اوست محزون البهمن
 مدام افکار طبع او منطلق السنبت

چون بر خدا درازل مصدر جلال و جلال
 او کیم بو عتلا فرقا ایندی قوه من لطف
 عذاب او در که بونامی کاشنک آینه رز
 نخال او در که صفت اضم نیست اولورن
 کناه او در که انانیت الیورن شکیات نبات
 ضحوم او در که بوندیر اختیار ایله رز
 فتور او در که نیجه امری آرز و ایله رز
 بلا او در که لاله کسه صبر ک قوی حیده رز
 کدر او در که بو کیم او عسرن نیجه رز
 شعر بود در که نکم کله خیمه زور اوله بال

در صورتی که بعضی عتلا و بعضی صفت
 او کیم بو عتلا فرقا ایندی قوه من لطف

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye ALTUN

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, 2022, İstanbul

Lisans: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010, Ankara

B. MESLEKİ DENEYİM

2007 Diyanet İşleri Başkanlığı